IULIAN CĂTĂLUI

LITERATURĂ ȘI REVOLUȚIE

Revoluția din Decembrie 1989 în romanul românesc

IRRD

IULIAN CĂTĂLUI

Literatură și Revoluție

Revoluția din Decembrie 1989 în romanul românesc

IULIAN CĂTĂLUI

Literatură și Revoluție

Revoluția din Decembrie 1989 în romanul românesc

Editura IRRD
București, 2016

Redactor: Simona Deleanu
Copertă și tehnoredactare: Alina Vlăsceanu

© 2016, Editura IRRD, București
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate
IRRD

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CĂTĂLUI, IULIAN

Literatură și revoluție : Revoluția din Decembrie 1989 în romanul românesc / Iulian Cătălui. - București : Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2016

ISBN 978-606-8684-11-6

821.135.1.09

Motto 1: „O revoluție rupe totdeauna
nişte zăgazuri, dar târăşte
şi pe atâția inocenți,
inşi cu capul în nori”.
(Al. George)

Motto 2: „Aşadar, continuăm revoluția
sau zicem că războiul s-a terminat?”
(Adam Michnik)

Motto 3: „Însă revoluțiile vor rămâne
oricum alături de noi
până la sfârşitul istoriei”.
(John Foran)

Un modest preambul

În încercarea de a defini noțiunea de revoluție, diverșii autori interesați de subiect fie ei filosofi, antropologi, literați, sociologi, politologi, au fost întodeauna tentați să ofere publicului o formulă cât mai personală și cât mai exhaustivă, ea, revoluția, fiind destul de generoasă în privința posibilităților de explicitare a genezei, desfășurării și finalității acesteia. Terminologia, semantica adică, nu poate fi exonerată de răspundere (planul juridic al speculației analitice există *sine die*), decât dacă planul inițial și inițiator al logicii e carențial, răspunde unor interese de moment și pleacă Q.E.D., de pe poziții superioare, încărcate de suficiență. Ceea ce determină efectul de inutil datorat sentimentului de necompetență indus involuntar. Adică vezi de pildă, definită o revoluție creștină în poziție relativ contrară cu cea a girondinilor și total opusă cu cea bolșevică, pentru a te trezi naufragiat în preajma așa-zisei revoluții de catifea, a cărei energie a fost mai mult de natură, să-i zicem academică, unde *vechiul* își cedează locul în istorie *noului* fără să crâcnească prea belicos, oferindu-se astfel spații largi interpretărilor conspiraționiste și, mai puțin, celor științific admise, adică pseudo-autorizate de bunăvoința unei opinii publice oricum eterogene. Impasul comparativ al acestor multiple forme de revoluție se află pe o curbă puternic ascendentă în momentul analizării, definirii fenomenului petrecut într-un final de decembrie 1989, în România, când toate barierele semiologice, dar și formulele silogistice, juridice și filosofice se lovesc de o anume incapacitate cognitivă, fiindcă vorbim de manifestări atipice, a căror finalitate excede cumva tradiția și consacrarea stabilite în literatura analitică de specialitate, în ciuda faptului că, totuși, schimbarea societății românești a avut loc în conformitate cu toate regulile stabilite

de feluriți cercetători preocupați de acele salturi în istorie grupate terminologic într-o singură noțiune: REVOLUȚIILE.

De aceea, mi se pare extrem de util să poți lectura diverse studii pluridisciplinare care atacă acest subiect, evident cu caracter senzațional, să descoperi autori ce se încumetă în această forfotă livrescă uzitând comparativ diverse discipline, cum ar fi medicina, psiho-sociologia, istoria sau literatura beletristică, de pildă. Îl avem, astfel, la îndemână pe autorul braşovean, analistul literar şi criticul Iulian Cătălui, cu a sa lucrare *Literatura şi Revoluția*, având subtitlul, *Revoluția din decembrie 1989 în romanul românesc***.** Pot afirma de la început, că, până la această oră, cartea lui Iulian Cătălui este, fără doar şi poate, ocupanta unui loc unic, de nişă, în peisajul destul de jalonat al analizelor tipărite privitoare (şi) la acel decembrie însângerat care a schimbat faţa unei ţări care credea resemnată în eternitatea regimului totalitar şi ale cărei structuri funcționale erau întreținute prin teroarea securisto-comunistă, cea mai dură şi mai inumană din întregul areal al părții de dincolo de Cortina de Fier. Dar sunt obligat să remarc aici, *ab initio*, capitolul al IV-lea, decisiv şi determinant al volumului autorului braşovean, cel despre romanele care tratează Revoluția Română din 1989, celelalte fiind nişte studii foarte bine documentate, fără a putea, însă, evita un deja-vu, din pricina titlurilor de carte anterioare, apărute aiurea şi în timpi diferiți, legate de teoretizarea şi explicitarea revoluției ca mecanism al prefacerii civilizației umane şi, în mod particular, al Revoluției românilor din decembrie 1989, dar şi aici autorul vine cu câteva viziuni proprii. Dar ceea ce impresionează cu adevărat este atât scriitura excelentă şi foarte diversă, analiza din mai multe puncte de vedere, literar, filosofic, politic, psihologic etc., fiecare roman fiind analizat altfel, cât şi extrem de laborioasa identificare şi uzitare a unor bogate liste bibliografice, a căror prezență în volumul lui Cătălui sugerează extrema seriozitate cu care a studiat şi a închegat aparatul analitic şi critic în jurul acestui subiect fabulos despre revoluție, despre făcătorii ei, dar mai ales despre numeroşii creatori care s-au aplecat asupra acestui fenomen eminamente civilizatoriu.

O carte de forță, de rigoare și de măiestrie, aceasta este lucrarea autorului braşovean, care ne-a obişnuit şi cu alte subiecte ieşite din comun, asupra cărora a stăruit întotdeauna cu răbdarea documentaristului pursânge, aici în sensul că am putea accepta cu o uşoară ironie admirativă acest sindrom defulant al bibliofilului cronic, vorbind desigur, în direcția tezaurizării livreşti a talentului acesta literar pentru informația sistematizată critic ce ni se oferă cu un farmec particular, nouă celor avizi şi celor avizați de ineditul scriiturii lui Iulian Cătălui.

Mircea Brenciu

Notă asupra ediției

Cartea de față, prima de acest fel în România, axată în special pe tematica romanelor despre revoluție, își propune, în esență, să demonstreze că în literatura română post-decembristă s-au scris romane valoroase despre Revoluția română din 1989, contrar opiniei unor critici, ele tratând acest subiect generos atât în întregul lor, cât și parțial, în unele capitole, mai precis înfățișând unele aspecte și faze importante ale marelui eveniment istoric. Volumul prezintă și analizează și conceptul de revoluție, marile revoluții din istoria omenirii și literatura despre acestea, în special romanul revoluției/revoluțiilor și/sau romanele despre revoluție, dar și alte modalități artistice și specii literare, teatrul, poezia, eseul ori pamfletul, și chiar arta cinematografică și pictura.

Lucrarea, de tip inter și multidisciplinar, dar axată în esență pe critica și istoria literară, rod al unei cercetări de peste cinci ani, este împărțită în patru mari capitole ori segmente, plus o viziune personală asupra revoluțiilor, în aceasta din urmă propunând termeni și concepte noi despre revoluții, în general, cum ar fi: revoluția ca năzuință și evoluție, revoluția-metamorfoză, revoluția-conglomerat sau revoluția multifațetată și altele, după care în capitolul I sunt disecate revoluția-conglomerat și fațetele sau laturile ei, revolta, răscoala sau rebeliunea, valul revoluționar, mișcarea revoluționară, lovitura de stat, puciul, insurecția, contrarevoluția, capitol căruia i-am adăugat un subcapitol intitulat „Teorii, concepții și viziuni despre revoluție, de-a lungul timpului", în care am trecut în revistă și am comentat mai multe teorii și viziuni privind revoluția, de-a lungul istoriei, aparținând marilor filozofi, gânditori, eseiști, sociologi și specialiști în acest domeniu, de la Platon și Aristotel, trecând prin Kant și Hegel și până la Crane Brinton și Theda Skocpol.

În capitolul al II-lea, denumit „Cele mai importante revoluții din istorie", am prezentat și analizat marile revoluții ale lumii, cele considerate învingătoare, și nu eșuate ca Revoluțiile de la 1848, începând cu Revoluția din Țările de Jos, continuând cu revoluțiile din Anglia, SUA, Franța și Rusia, pentru a încheia cu cele din 1989. În cadrul fiecărui segment despre marile revoluții, am inserat subcapitole despre literatura și cultura acestora sau despre cum au fost văzute aceste evenimente istorice importante de către scriitorii și artiștii din țările în care au avut loc revoluțiile, punând în valoare, îndeosebi, romanele despre revoluție.

Capitolul al III-lea este dedicat Revoluției române din 1989, începând din decembrie 1989 și terminând cu alegerile libere din mai și cu mineriada din iunie, ambele din 1990, care au pus punct revoluției, potrivit unor istorici români și chiar străini. În cadrul acestui capitol important, am prezentat și comentat opiniile despre Revoluția română ale istoricilor, politologilor, jurnaliștilor și scriitorilor români și străini.

Capitolul al IV-lea, cel mai consistent, este consacrat romanelor despre Revoluția din România anilor 1989-1990, atât operelor narative care s-au focalizat în întregime pe acest eveniment, cât și celor care s-au axat pe anumite faze și etape ale Revoluției sau care au amintit despre unele secvențe ale acestuia.

Am folosit o bibliografie vastă, cu lucrări, cărți și articole din istoriografia, filosofia, sociologia, eseistica și literatura țărilor în care au avut loc revoluțiile respective, volume în limba română, dar și în limbile engleză, franceză și italiană, cunoscute bine de către autor, bibliografia românească și străină fiind aduse la zi.

Romanele analizate au fost dispuse în mod cronologic, în ordinea apariției lor în cadrul editurilor și au fost selectate după criteriul importanței lor și a autorilor, și tematicii Revoluției române din decembrie 1989. Referitor la importanța romanelor revoluției și autorilor lor, am pornit de la focusarea criticii literare, academice, istoricilor literari asupra lor, dar și de la ecoul stârnit de aceste opere în rândul marelui public. Unele romane au fost disecate pe larg, altele mai succint, în

funcție de importanța acordată temei ori subiectului revoluției din 1989, în textura lor.

Volumul nu analizează toate romanele despre Revoluția Română din Decembrie 1989, fiind preferată calitatea în detrimentul cantității. A contat, desigur, și numele autorilor, din mai multe generații literare, începând cu Generația ’60 (Augustin Buzura), Generația ’70 (Mihai Sin), oniriștii (Dumitru Țepeneag), Generația ’80 (Mircea Cărtărescu sau Ioan Lăcustă), inclusiv patru scriitori brașoveni (Gheorghe Crăciun, Ion Topolog, Doru Munteanu și Mircea Brenciu, care au scris și despre revolta muncitorilor din 15 noiembrie 1987, Brașovul jucând un rol important și în cadrul Revoluției din 1989) și cele de după 1989. Volumul include și scriitorii afirmați în anii 1990 și 2000, Dan Stanca, Radu Aldulescu, Bogdan Suceavă ori Adrian Buz, avem drept criteriu valoarea lor confirmată în timp și calitatea romanelor publicate având drept tematică revoluția și motivația scriitorilor în transpunerea, metamorfozarea lirerară a evenimentelor sau momentul 1989 ori a „revoluției sângeroase”, viziunea sau concepția proprie a autorilor respectivi despre ceea ce s-a întâmplat în 1989-1990.

Considerații sau o viziune personală despre revoluții

Orice revoluție, mai mult sau mai puțin violentă, sângeroasă și radicală, trebuie să fie sau ar trebui să reprezinte o *revoluție ca năzuință și evoluție spirituală*, culturală, filosofică, intelectuală, religioasă și morală, și după aceea una de tip politic, social, economic. Revoluția ca aspirație și evoluție spirituală poate fi realizată dimpreună cu cea politică și socio-economică, dacă acestea din urmă se desfășoară pe o perioadă lungă de timp, cum s-a întâmplat în cazul revoluției olandeze, dar cu condiția ca revoluția spirituală sau de mentalitate să primeze, să schimbe sensul vieții și al lucrurilor, după rezolvarea revendicărilor de tip economic sau material. Dacă durata de timp a unei revoluții este mai scurtă (cum a fost cazul revoluției române din 1989), atunci revoluția spirituală sau morală trebuie să fie precedată de mai rapida revoluție politico-social-economică, de cele mai multe ori sângeroasă, violentă, pentru că altfel prima revoluție, cea de tip spiritual și moral, ar fi doar o utopie. Chiar Emil Cioran, care nu era un teoretician al revoluțiilor, spunea că o revoluție își are originea în stomac și are ca scop ultimele finalități ale spiritului.

Revoluția-metamorfoză, o „schimbare printr-o metamorfoză sau o transformare completă", cum ar mai putea fi denumită revoluția ca evoluție spirituală, culturală sau morală, presupune modificări calitative profunde care cuprind o țară, o națiune, un sistem sau un regim politic, pornind chiar de la înțelesul originar, astronomic, al termenului de revoluție, acela de „schimbare de sens". Ea poate fi una rapidă, mai ales începând cu revoluțiile din 1989 care au schimbat regimuri și guvernări abuzive, „despotice și tiranice" într-o zi sau o oră, rezolvând revendicări de tip social și economic și revoluție-metamorfoză îndelungată, în care să prevaleze spiritul, cultura,

schimbarea mentalităților, și nu în ultimul rând devenirea interiorului omului, sinelui. De asemenea, trecerea de la un mod de a gândi sau de la o viziune asupra lumii și a vieții, la o altă concepție și paradigmă, reprezintă o revoluție. De cele mai multe ori, o revoluție este un eveniment violent, sângeros, imprevizibil, fără explicații logice ori raționale, deși poate avea în program idealuri și ideologii înalte, unele chiar spirituale și culturale, distruge oameni, structuri, sisteme, și modifică radical cursul normal al societății, mai ales dacă idealurile ei sfârșesc într-o dictatură crâncenă, cum s-a întâmplat de multe ori în istoria umanității.

Încercând să sintetizăm o definiție a revoluției ar fi: încercarea de schimbare, prefacere ori schimbarea de sens și metamorfozarea unei societăți, țări, a unui regim politic, în mod rapid dar și profund, totodată lent și calitativ, spiritual-intelectual-cultural, cu participarea unei mari părți a populației unei țări sau regiuni, schimbare violentă și sângeroasă, dar și pașnică (precum în Revoluțiile din 1989, cu excepția României), care recurg, din punct de vedere intelectual-filosofic la diferite idealuri, ideologii, utopii, viziuni, set sau ansamblu de idei novatoare, programe și platforme și au elemente culturale și spirituale care pornesc de obicei de la specificul și civilizația fiecărei națiuni.

Nu de puține ori, ideile și cei care le pun în practică sunt mai importante decât structurile, grupările și grupurile de revoluționari, mișcările și valurile revoluționare, noile clase hegemonice, ori curente ale istoriei, pentru a nu mai vorbi de popor, contând și geniul, personalitatea sau revoluționarul-erou, sau, din contră, revoluționarul-oportunist, cu condiția ca geniul, personalitatea revoluționară, liderul să nu inițieze o revoluție negativă, doar violentă și sângeroasă sau o contrarevoluție ori, mai rău, să se metamorfozeze în tiran nemilos și astuțios. Aceasta presupune însă o „manipulare a maselor", prin prezentarea viitoarei revoluții sau a programului acesteia, într-o lumină net favorabilă, ca pe ceva nobil, înălțător, inserând și promovând idealuri de libertate, egalitate și dreptate cu o rezolvare rapidă, imediată, democrație participativă, și nu reprezentativă, libertate de gândire și religioasă și alte asemenea concepte de „vrăjire a lumii", mai ales că unii oameni decid

astfel să lupte pentru aceste viziuni, în ideea unei revoluții ca dorință și evoluție spirituală și morală sau *revoluția ca avânt al sufletului*.

Totuși, pe lângă acel clișeu cu istoria umanității care este scrisă de învingători, răsare solarian ideea că prin anumite forme ale culturii, atât cea cultă, cât și cea populară, mai accesibilă „omului de rând", balade, basme, snoave, cântece, jocuri, chiar și povestiri, romane ori poeme, se poate previziona apariția unei revolte sau revoluții, eveniment realizabil în cadrul multor culturi, civilizații, țări ori societăți, în numeroase state și culturi, revoltele și revoluțiile fiind bine întipărite și „încapsulate" în memoria așa-zis colectivă, în specificul și cultura populației respective. Astfel în istoria românilor au fost prezente foarte multe răzmeriție și zavere, răscoale și rebeliuni rurale, dincolo de persistența semnificațiilor victimiale, fatal-pesimiste, anti-revoltă și anti-revoluționare din balada populară *Miorița*, de exemplu. La urma urmei, revoluțiile și fețetele sau laturile ei, revoltele, mișcările revoluționare, valul revoluționar, loviturile de stat și chiar contrarevoluțiile, acestea două din urmă fiind fețetele negative, întunecate ale unei revoluții, au fost pentru unii lideri revoluționari momente de control și manipulare a propriei populații, pe care o îndemnau, chipurile, să facă revoluție, uzând perfid și ipocrit de dreptul de a realiza o astfel de schimbare radicală, pentru a modifica sistemul în care trăiau împreună. Deși revoluționarii și liderii lor manevrează cetățenii, indivizii, putând oferi chiar și scânteile ori flamele necesare izbucnirii unei revoluții, ori să livreze un set de principii intelectuale și doctrinare înălțătoare, lumea nu rămâne totuși inactivă, nu vrea să fie mânuită, „păpușată", „marionetată", neținând cont de doleanțele revoluționarilor și impunându-și propriul program sau propriile necesități.

În toate revoluțiile, sistemul social, economic, politic, se transformă, se metamorfozează, iar raporturile dintre oameni, categorii și clase sociale sunt eliminate fără milă, temporar, ca în situația în care se deplasează un corp din poziția lui normală făcându-l să cadă într-o parte sau să ajungă cu susul în jos, o interesantă apropiere putându-se face cu mișcarea de rotație a corpurilor cerești, ori cu suprafața de revoluție, după cum vom vedea, existând o schimbare de sens, inclusiv în situațiile de

hegemonie a unui grup social asupra altuia sau asupra restului populației. Deși o revoluție ca aspirație sau evoluție spirituală, morală, își păstrează sensul astronomico-geometric, fiind o „mișcare care închide curba", ce trece de la un regim la altul, de la un mod de a gândi la altul după o deplasare, traiectorie completă, ea poate eșua și, în acest caz, se face întoarcerea la vechiul regim, dar în acest caz nu mai există o revoluție ca evoluție, nici spirituală, morală și nici de alt tip. Există aici, totodată, și o „eternă reîntoarcere", în care toate lucrurile, inclusiv revoluțiile începeau din nou, se reluau, după executarea unor ritualuri și respectiv premise ori faze ale revoluției.

Pe de altă parte, de-a lungul timpului, fiecare revoluție importantă, esențială a avut, pe lângă un program intelectual și spiritual, social și umanitar, susținând în programul ei năzuința către o viață mai bună sau, pur și simplu, salvarea vieților omenești, o acțiune de tip distructiv, ucigând, pe lângă cetățeni, oameni obișnuiți, participanți sau nu, soldați, revoluționari și alții, pe Dumnezeu (deicid), ori câte un rege (regicid), ca în revoluțiile din Anglia, 1642-1649 și Franța-1789 sau un țar (țaricid), ca în Rusia anului 1917, unde țarul Nicolae al II-lea a fost omorât împreună cu familia sa, la ordinul unui individ care părea blând ca Ben și vesel, căruia îi plăceau copiii și animalele, fără a-i binecuvânta, și care asculta Beethoven, nefastul V. I. Lenin, ori un președinte de republică, secretar general de partid comunist, ca în România lui 1989, dar Ceaușescu și soția sa Elena erau detestați de cea mai mare parte a populației, atunci.

Revoluțiile sunt cauzate de un complex aglutinat de factori: creșterea fulgurantă a taxelor și impozitelor, dar și a prețurilor alimentelor, apariția intempestivă a foametei, ca urmare a unor politici economice și agrare eronate (vezi marile revoluții), existența unei populații tinere impresionante, dar în mare parte fără ocupație, o clasă de mijloc în ascensiune evidentă, lipsită de putere politică și cu o dorință de hegemonie asupra altora, cu orice preț, o viziune, concepție care produce haos și anarhie, o guvernare foarte coruptă și dictatorială care comite abuzuri revoltătoare și care se lipește de putere mai rău decât un abțibild sau tapet, o situație internațională priincioasă izbucnirii unei revoluții sau unui val revoluționar,

sau care aspiră, năzuiește spre o nouă orânduială ori stabilitate economică, politică, militară. Altfel, în afara acestor idealuri și idei, o revoluție este inutilă, mai ales că nu se poate porni și lua totul de la capăt, întotdeauna omul sprijinindu-se pe ceva.

Revoluția ca aspirație sau năzuință, evoluție spirituală ori revoluția-metamorfoză, se consideră că ea ar fi existat în Antichitate, atât aproape simultan în secolele al VI-lea și al V-lea î.H., fiind gândită și exprimată de mari înțelepți ca Buddha, Confucius și Socrate, cât și în secolul I d.H. de însuși Isus Hristos, care a realizat o sinteză genială între spiritualitatea Orientului și cea a Occidentului, pentru a nu mai vorbi de epoca modernă, în Olanda secolelor XVI-XVII, prin revoluția calvinistă, o revoluție de tip religios, dar și spirituală și în mentalitățile umane.

Una din primele a fost *revoluția socratică*, în care s-a afirmat gândirea autonomă (față de zei, și mituri), conștiința rațională, credința față de „normele intelectului", trecându-se de la bunul simț al omului la judecată, rațiune, maieutică. Socrate a efectuat o revoluție intelectuală făcând trecerea de la întrebări simple despre: „ce este ființa?" ori „ce este natura?", la „ce este omul?", ajungându-se pur și simplu la „ce sunt eu", el „coborând filosofia din cer pe pământ", după cum spunea Cicero, de unde a rezultat, ineluctabil, faimosul principiu sau celebra deviză „Cunoaște-te pe tine însuți". S-a produs o metamorfoză de la sensul etic al acestei devize, la căutarea gândirii pure și punerea accentului pe analiza vieții proprii, a fenomenelor propriei conștiințe, pe interiorul omului, prin întrebarea „ce sunt eu?". Filosofia, cultura, civilizația, și nu numai, s-au concentrat pe interogările și cunoașterea omului și a fericirii sale (ideal de frunte, primordial și în Constituția SUA, în urma Revoluției americane), pe sinele său, pe viziunile și *weltanschaaung*-ul umanității. A te cunoaște pe tine însuți semnifica, indubitabil, faptul că tinzi și ajungi să știi, să cunoști ce ești, ce reprezinți în lumea reală, și mai puțin ce posezi, dar și ce trebuie să fii, cum să gândești, meditezi și să trăiești, nu numai să supraviețuiești ca un animal sau ca o plantă. Totuși, trebuie remarcat că și sofiștii au realizat o anumită revoluție în gândirea greacă antică, lansând conceptul de „spirit critic", ideea de operativitate a acțiunii și chiar anticonformismul.

În budism, revoluția a fost aceea că fiecare om se poate trezi din somnul, uneori monstruos și dogmatic al ignoranței ori al rațiunii, experimentând o relație nemijlocită de altcineva sau de o divinitate, cu însăși realitatea, poate ajunge la Nirvana și poate deveni propriul lui Dumnezeu, dăruind altuia propria sa experiență, gândire, viziune. Rezultă că budismul distruge de la început stratificarea socială, clasele și categoriile sociale, hegemonia și dominația unora asupra altora, aduce argumente în favoarea egalității oamenilor, cel puțin din punct de vedere moral, semănând din aceste puncte de vedere cu idealurile marilor revoluții social-politice (deși în realitate, budismul nu a reușit să desființeze adânc inegalitarul sistem al castelor din India).

Etica lui Confucius nu era chiar una revoluționară, înțeleptul chinez preferând mai degrabă ideea de *reformă*, de perfecționare, omul trebuind să se instruiască tot timpul, iar politic și social vorbind, oamenii trebuind să respecte statul, fiind necesar ca fiecare să stimeze, să onoreze ierarhia stabilită într-un regim sau într-o țară și să-și facă datoria față de împărat și conducere, față de „Mandatul Cerului", ideea de obediență, de supunere fiind de la sine înțeleasă. Probabil, revoluția confucianistă, dacă a existat cu adevărat, a constat în înlăturarea credințelor primitive și prejudecăților poporului chinez, îndrumându-l, înspre înțelegerea lucrurilor vieții de zi cu zi, a realității și a filosofiilor și ideologiilor viitoare.

Poate cea mai importantă revoluție a fost cea creștină, care a pus în lumină deplasarea sau ritualul de trecere de la credința imediată aparținând discipolilor lui Isus Hristos și a evangheliștilor, la elaborarea rațională, operă a teologiei, care se anunța deja în epistolele Sfântului Pavel, ce antrenase, mobilizase piaristic-genial rațiunea în slujba credinței. Ivirea creștinismului a răsturnat, a *revoluționat*, a schimbat sensul gândirii clasice și cosmologiei greco-romane și, ulterior, civilizației unei mari părți a omenirii, tradiția iudeo-creștină prezentând viziuni diferite asupra lumii și vieții, având ca idee fundamentală, concepția esențială, moartea lui Isus Hristos și a doua Venire a Sa, și însăși *ideea de Hristos*. Dacă la greci și romani, revoltele și revoluțiile reprezentau „redescoperirea virtuților strămoșești, civice și militare", ori de altă natură,

imemoriale, în iudeo-creștinism se anunță, parcă cu ajutorul trâmbițelor Ierihonului sau trâmbițelor de revoltă, sfârșitul și sosirea unei noi ere, mai bune, mai frumoase și mai adevărate. Numeroși teologi, și nu numai, în mare parte ortodocși, au susținut că nu credeau în revoluții sociale, pentru că "cel mai mare bine de pe lume a venit prin Învierea lui Hristos", nu prin vreo răzvrătire a maselor. „Dacă înțelegem că Învierea lui Hristos este adevărata *revoluție*, atunci am aflat adevărul, deoarece prin Învierea lui Isus omul și-a recăpătat locul pe care îl avea cândva, urcând chiar și mai sus", spunea, de pildă, Hierotheos Vlachos. Această revoluție supremă, de tip spiritual, nu trebuie totuși să împiedice dreptul fiecărui om sau popor de a face revoluție, una de tip social și politic, în primul rând, obligația determinată de-a lungul istoriei de a răsturna un guvern ilegitim, un dictator, o putere abuzivă, care acționează împotriva intereselor oamenilor.

Totuși, revoluția creștină – ca năzuință și evoluție – a avut nevoie de mult mai mult timp pentru a se impune și a cuceri după puterea spirituală, cea din ceruri, și pe cea materială, de pe pământ, față de revoluțiile de tip social, politic și revoluțiile și telerevoluțiile din 1989, cele mai rapide. Pe pământ, creștinismul a devenit, de multe ori, fundamentalist, ca de pildă, în timpul Cruciadelor, pe vremea Inchiziției sau în cazul războaielor intercreștine, ceea ce a dus la îndepărtarea oamenilor de idealurile și viziunile sale nobile. De altfel, omul a fost creat ca master al Cosmosului, și a fost aproape somat de Demiurg să direcționeze creația spre Dumnezeu, dar eșecul ființei umane a fost o „catastrofă cosmică" pe care numai El o putea repara, printr-o revoluție spirituală, morală și etică în rândul umanității. Restaurarea creației este o *revoluție*, dar ea pune bazele nu numai a unui nou regim, sistem politic, o nouă configurație a omului, ci și a unei reașezări a omului în "slava sa dumnezeiască originară între făpturi", în înaltul Cerului, și de conștiința ori sentimentul de a fi responsabil în și pentru lume. De altfel, Isus Hristos a promis o nouă lume și o nouă umanitate atât în spirit, cât și în plan intelectual, moral, etic, ca o adevărată revoluție spirituală, ea, *revoluția, venind din ceruri*, sau de la Dumnezeu, deci revoluția lui Dumnezeu și revoluția venită de la Dumnezeu, aici putându-se face

legături, conexiuni atât cu proveniența termenului, cât și cu acel interesant „Mandat al Cerului" sau Mandatul Celest – prin Cer înțelegându-se pattern-ul superior de existență, autoritatea supremă a evoluțiilor cosmice, izvorul Creației, și căruia îi corespunde simbolul *yang* – masculin, fiind în „cosmo-ontologiile" chineze cuvânt-pereche cu Pământul (simbolul *yin* – femininul) – care era o credință și o idee filosofică din China vremurilor antice ce susținea că divinitatea acorda împăraților „dreptul de a domni" în baza capacității lor de a guverna „bine și corect", însă conform acestei credințe, Cerul oferea mandatul său unui singur conducător, „Fiul Cerului", și îl retrăgea de la împărații tirani și dictatori, ducând la "înlăturarea lor de la domnie", mandatul fiind apoi transferat celui ce era capabil să conducă cel mai bine. Faptul că un conducător a fost "răsturnat", printr-o revoluție sau revoltă, era în sine un semn inevitabil că el a pierdut, poate definitiv, „Mandatul Cerului".

Ideea că lumea ar efectua o schimbare de sens totală, nu are legătură doar cu o revoluție de tip politic și social, foarte necesară și aceasta, cu trecerea de la un sistem la altul, de la o guvernare la alta, de la oligarhie la democrație sau de la comunism la capitalism etc., ci cu o revoluție spirituală, morală, cu o revoluție ca năzuință și evoluție spirituală, culturală ori religioasă, dar fără să cadă în fanatism și fundamentalism, sau cu o revoluție-metamorfoză, de la o epocă dominată de Rău la una a Binelui, deci la o perioadă cu idealuri mult mai înalte.

I. Revoluția și fațetele ei: valul revoluționar, mișcarea revoluționară, revolta, rebeliunea, lovitura de stat, contrarevoluția

În acest capitol vom încerca să analizăm conceptul de revoluție-conglomerat, în sensul în care revoluția reprezintă o îmbinare de elemente eterogene, având mai multe fațete sau laturi, atât cele pozitive, cu adevărat producătoare de schimbări, metamorfozări și evoluții sociale, economice, dar și spirituale și culturale ori științifice, cât și cele negative, cum ar fi lovitura de stat (și metamorfozele acesteia, la rândul ei) și contrarevoluția. Analiza pleacă de la constatarea că o revoluție reprezintă un fenomen complex, multifațetat, în aproape toate marile revoluții, și în special în cadrul Revoluției Franceze, existând atât laturi sau fațete pozitive ale evenimentului, precum revolta populară, răscoala, valul revoluționar, mișcarea revoluționară, rebeliunea împotriva unei puteri devenite tiranice și antipopulare, insurecția, cât și o latură negativă, cum ar fi lovitura de stat și contrarevoluția. De asemenea, cele două laturi se întrepătrund și se întretaie, astfel revoluțiile și loviturile de stat au în comun o transmitere, o trecere a puterii, adesea violentă, de la un regim politic la altul, având loc o schimbare semnificativă a structurilor sociale, economice, politice și culturale. De asemenea, o revoluție poate avea loc în domeniile socioeconomic, artistic, cultural, filosofic, intelectual, religios, industrial, informatic ori științific, și chiar genetic, ele putându-se „combina, precede ori succede", cum se va putea observa în marile revoluții ale lumii. Spre deosebire de lovitura de stat, revoluția încearcă să introducă o viziune, un program sau un ansamblu de valori, adică să fie o revoluție ca năzuință și evoluție spirituală, culturală, în timp ce o lovitură de stat nu conține astfel de idealuri, fiind mult mai pragmatică.

Deși lovitura de stat este mai simplă decât revoluția și se deosebește net de aceasta, fiind chiar situată de către unii în afara ei sau chiar neavând legătură cu ea, are obiective limitate și, mai ales, se face fără mobilizarea maselor, totuși au existat cazuri când o lovitură de stat militară a declanșat o revoluție (cum s-a întâmplat în Portugalia „Revoluția Garoafelor") sau a trecut de partea unei revoluții sau în avantajul acesteia, iar această constatare ne îndreptățește să includem și lovitura de stat în cadrul revoluției, dar ca o latură sau fațetă negativă, pentru că ar fi fost de preferat ca o revoluție să izbucnească din inițiativa unei națiuni și fără un impuls de tip militar. După unii autori, revoluția reprezintă înlocuirea unui regim politic sau al unui guvern cu altul în urma unei lovituri de stat violente, succedată de insurecții, epurări, deportări, masacre, producându-se totodată și o „recădere în dictatură". Oricum, o revoluție este legată și de o revoltă de masă, de „demonstrații de masă", și de o insurecție ori rebeliune, dar și de o „lovitură îndrăzneață", de o lovitură de stat, sau de una de palat, ducând la răsturnarea completă a unui regim ori sistem aflat în funcție. Pe de altă parte, lovitura de stat conține elemente de rebeliune sau de revoltă a unei părți a populației împotriva unui guvern sau a unui regim ori a armatei unui stat.

Valul revoluționar face și el parte din revoluția-conglomerat, fiind un ansamblu, o succesiune de revoluții care s-au desfășurat în locuri diferite, într-o perioadă de timp analogă și care, după unii, pot duce la o revoluție finală globală. La rândul ei, mișcarea revoluționară, deși este un gen distinct al unei mișcării sociale care poate realiza reforme, este hărăzită efectuării unei revoluții și poate fi o componentă, latură a acesteia, deoarece mișcarea revoluționară este în cea mai mare parte a ei violentă și are drept scop principal răsturnarea unei puteri aflate în exercițiul funcțiunii și dobândirea stăpânirii sau a dominației parțiale sau totale a unui stat. În fine, contrarevoluția reprezintă o latură negativă a revoluției din cauză că încearcă să înlăture și să distrugă atât o putere, o conducere recent instalată în urma unei revoluții autentice, cât și realizările acesteia, inversând cursul istoriei.

I. 1. Revoluția

Etimologie și terminologie

Termenul de *revoluție*, își are originea, din punct de vedere istoric, din latinescul *revolutio* și înseamnă "schimbare de sens", "a se învârti înapoi", "a repeta", "a reveni", la romani, neexistând un singur cuvânt care să echivaleze cu expresia de revoluție, după cum nu exista nici la grecii antici[1]. În greaca modernă există doi termeni privind revoluția, *peristrofi* (Περιστροφή), care înseamnă "întoarcerea unui obiect în jurul axei sale", și *epanastassi* (Επανάσταση) , care semnifică o "răsturnare politică într-un guvern sau stat național, caracterizată printr-o mare schimbare", expresiile echivalente din greaca veche fiind αμφοισμα (*amphoisma*) și σχηματογράφια (*schêmatographia*), aceasta din urmă putând fi întâlnit, de pildă, la Pitagora[2]. În opinia altor autori, cuvântul *epanastassi* provine din verbul *epanistimi*, însemnând "revenire la starea anterioară"[3]. Oratorul, filozoful și poetul latin Cicero a preluat înțelesul grec, mai precis cel platonician, al termenului privind schimbarea în politică și ajunge, în cele din urmă, să se refere la transformarea, metamorfozarea care are loc în ceruri (*orbis*)[4]. *Orbis* are mai multe înțelesuri, însemnând un obiect de formă rotundă, dar și orbită, cerc, mișcare circulară, *mișcare de revoluție*[5]. Un alt cuvânt care apare la Cicero și care desemnează același lucru ca și *orbis* este *conversio*[6]. Acesta din urmă înseamnă schimbare, transformare, mișcare circulară, dar și *revoluție*, mișcare periodică, dar și traducere, tălmăcire[7].

---

[1] Ierome Bernard Cohen, *Revolution in Science*, Cambridge, Massachusetts & London, England, 1985, pp. 52-89.

[2] Cf. answers.yahoo.com/question/index, www.kypros.org/cgi-bin/lexicon, www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/eng; Vincenzo Capparelli, *La sapienza di Pitagora*, vol. 2, Roma, Edizioni Mediterranee, 1988, p. 418.

[3] Cf. *Învierea Domnului. Predica și tâlcuirea patristică amănunțită a ÎPS Hierotheos Vlachos*, în „Cuvântul Ortodox", 17 aprilie 2012, versiune online.

[4] Ierome Bernard Cohen, *op. cit*., pp. 54-56.

[5] Alexandru Andrei, *Dicționar român-latin, latin-român*, Editura Regis, fără an, p. 431.

[6] Ierome Bernard Cohen, *op. cit*., pp. 54-56.

[7] Alexandru Andrei, *op. cit*., p. 292.

În latina târzie, termenul *conversio* va fi folosit cu același sens ca și *revolutio*[8].

În Evul Mediu, expresia de revoluție era uzitată „în mod accidental", în legătură cu „mișcările politice", desemnând în principal „transformările astronomice și astrologice observabile la corpurile cerești"[9]. În general, sensul cuvântului de *revoluție* era acela de „rotație completă", deoarece apărea folosit și cu referire la „mișcarea roților" și chiar la un „gând care se schimbă complet"[10].

Renașterea și secolul al XVII-lea, cel al nașterii științei moderne, au lărgit acest sens la orice schimbare periodică și la „evenimente care au o anumită ordine bine stabilită", sinonimul termenului de *revoluție* devenind „rotație"[11]. Astfel, în tratatul său *Despre revoluțiile sferelor cerești*, Nicolaus Copernic reia[12] o veche presupunere, supoziție heliocentrică, deja susținută de filozofii pitagoreici, și descrie cele trei tipuri de mișcări ale pământului: în jurul axei (*rotație*), în jurul soarelui (*revoluție*) și în raport cu planul eliptic, menținând totuși teza aristoteliano-ptolemeică asupra „universului finit delimitat pe cer de stelele fixe", și extinzându-i substanțial dimensiunea în raport cu universul ptolemaic, pentru a putea explica astfel „lipsa paralaxei stelare" (între sfera a șaptea a lui Saturn și a opta sferă, aceea a stelelor fixe, Copernic postulează un enorm spațiu)[13].

Pentru Galileo Galilei, care a jucat un rol crucial în ceea ce s-a numit *Revoluția științifică* din secolul al XVII-lea, mareele erau cauzate de împingerea apei mărilor înainte și înapoi pe măsură ce un punct al suprafeței Pământului accelerează sau frânează din cauza *rotației* Pământului în jurul axei și a *revoluției* în jurul Soarelui (subl. mele)[14]. În *Scrisori copernicane*,

[8] Ierome Bernard Cohen, *op. cit.,* pp. 54-56.

[9] *Ibidem.*

[10] *Ibidem.*

[11] *Ibidem.*

[12] Cf. *Copernican Question*, Westman, p. 55.

[13] Edward Grant, *In Defense of the Earth's Centrality and Immobility: Scholastic Reaction to Copernicanism in the Seventeenth Century*, în "Transactions of the American Philosophical Society", New Series, vol. 74, nr. 4/1984, pp. 1-69.

[14] Maurice A. Finocchiaro, *The Galileo Affair: A Documentary History*,

Galilei folosește pentru revoluție, în limba italiană, termenul de *conversione*, preluat din latină, tot cu conotații astronomice, astfel, părintele fizicii moderne spunând că „fiind Soarele atât sursa luminii, cât și a mișcării, dacă Dumnezeu voia ca, la porunca lui Iosua, întregul sistem al lumii să se oprească și să rămână nemișcat în acea stare mai multe ore, era de-ajuns să oprească Soarele; căci, nemișcarea lui curmând toate celelalte *revoluții*, atunci Pământul, Luna și Soarele au rămas neclintite și la fel și toate celelalte planete”[15].

Dacă tot l-am amintit pe Galilei, tot în italiană, *rivoluzione*[16] (din latinescul *revolutio – onis*, „rivolgimento”, „ritorno”, derivate din verbul *revolvere* „rovesciare”, înseamnă atât schimbare, răsturnare, cât și învârtire, întoarcere sau chiar adresare)[17], indică, în sensul său cel mai larg, câteva „schimbări radicale în structurile sociale” cum sunt cele referitoare de exemplu la revoluția industrială, schimbări ale celei tehnologice, sau în particular ale celei de tip cultural, cum au pledat iluminiștii secolului al XVIII-lea atunci când au redactat celebra *Enciclopedie,* în frunte cu filozoful și scriitorul Denis Diderot: „Această operă va produce, cu timpul, o *revoluție* în suflete și eu sper că tiranii, opresorii, fanaticii și cei intoleranți nu vor trage beneficii de pe urma ei. Am făcut un serviciu umanității”[18].

Un alt savant important al erei moderne a științei, sau al „Revoluției științifice”, astronomul Johannes Kepler a folosit, în lucrarea sa *Harmonices Mundi* (*Armonia lumii*, 1619), sintagma *timpul de revoluție*, mai precis, în ultimul capitol al acestei cărți, în care, pe baza observațiilor și calculelor efectuate, el a enunțat a treia lege a mișcării planetelor: „Pătratul *timpului de revoluție* este proporțional cu puterea a treia a distanței medii dintre o planetă și Soare”. În 1618, Johannes Kepler emisese a

Berkeley, California, USA, University of California Press, 1989, pp. 119-133.

[15] Galileo Galilei, *Scrisori copernicane*, București, Editura Humanitas, 2010, p. 225.

[16] Cf. Fonte principale: *Enciclopedia Treccani* alla voce corrispondente.

[17] Cf. *Mic dicționar italian-român*, București, Editura Științifică, 1969, p. 327.

[18] Cf. *Lettera di Diderot a Sophie Volland* del 26 settembre 1762.

treia lege a mișcării planetelor în care menționează termenul *perioada de revoluție*: „Pătratul *perioadei de revoluție* a planetei este proporțional cu cubul semiaxei mari a orbitei[19].

Încă pe la 1686, chiar cu doi ani înainte ca termenul de „revoluție" să fie utilizat pentru prima oară din punct de vedere politic, filozoful german G. W. Leibniz folosea acest cuvânt tot în sens astronomic, dar îi dădea, lucru important, și o conotație religioasă. Astfel, în *Disertație metafizică*, el spunea că Dumnezeu „ocrotește sufletele și spiritele, făcându-le fericite sau nenorocite și sufletele celor drepți se găsesc în mâna sa, la adăpost de toate *revoluțiile* din Univers, și nimic nu poate avea acțiune asupra lor decât singur Dumnezeu"[20]. Aici, Dumnezeu apare atât ca ocrotitor al sufletelor și spiritelor omenești, cât și ca stăpân al acțiunilor și mișcărilor acestora și ca apărător al lor în fața revoluțiilor din Univers, care sunt văzute ca niște mișcări negative.

Din astronomie, termenul de revoluție a trecut ulterior în vocabularul astrologilor, care susțineau că pot prevedea viitorul studiind cerul, astfel astrologii secolului al XVI-lea, aflați în serviciul prinților și chiar a generalilor, numeau *revoluție* „evenimentele neașteptate și imprevizibile provocate de conjuncția planetelor – cu alte cuvinte, de forțe pe care omul nu le poate controla[21]. Rezultă că înțelesul științific, inițial al termenului, care semnifica „repetitivitate și regularitate" a decăzut, în opinia mea, exprimând exact opusul, adică „neprevăzutul, neașteptatul"[22].

Conceptul de revoluție în cultura occidentală, de exemplu, are sensuri diferite dacă este privit ca un fenomen istoric irepetabil sau dacă e considerat un fel de model universal în care intră doar elementele constitutive ale definiției revoluției, istoriografia revoluției oscilând între aceste două interpretări

---

[19] Rosemarie Schuder, *Der Sohn der Hexe. In der Mühle des Teufels*, Berlin, 1968 și Anna Maria Lombardi, *Johannes Kepler. Einsichten in die himmlische Harmonie*, Weinheim, 2000.

[20] G. W. Leibniz, *Disertație metafizică*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 89.

[21] Richard Pipes, *Scurtă istorie a Revoluției ruse*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 7.

[22] *Ibidem.*

până la integrarea celor două puncte de vedere[23]. De exemplu, Guglielmo Ferrero a evidențiat „ambiguitatea semantică" a termenului de *revoluție*: prin care putem interpreta ca o „nouă selecție (alegere) a spiritului, o poartă spre viitor" (de pildă, creștinismul) sau pur și simplu ca o „prăbușire sau o răsturnare a unei vechi legalități, subversiunea parțială sau totală a regulilor prestabilite"[24]. Acelaşi Ferrero susține că prima formă a revoluției („tăcută") și a doua („zgomotoasă") au fost „unificate în Revoluția Franceză"[25], prin care, în istoriografia occidental, revoluția *zgomotoasă* din 1789 (căderea Bastiliei) este văzută drept cauză a celei *tăcute,* caracterizată prin „consolidarea instituțiilor liberale și democratice"[26].

După Richard Pipes, Revoluția Franceză a fost „prima revoluție modernă", deşi în prima ei etapă aceasta avea un caracter „spontan și neconştientizat": în iunie 1789, când reprezentanții celor trei Stări au depus jurământul de la „Jeu de Paume", act de sfidare ce marca declanşarea Revoluției, ei vorbeau nu despre o *revoluție*, ci despre „o renaştere națională"[27]. În Franța, țara revoluționarilor Danton și Robespierre, termenul de *revoluție* (*révolution)* este cunoscut din secolul al XIII-lea, iar în Anglia (*revolution*), de la sfârşitul secolului al XIV-lea, fiind însă preluat tot din limba latină, *revolutio*: „schimbare de sens", în ceea ce priveşte mişcarea de rotație a corpurilor cereşti, în timp ce, „revoluție" în sensul reprezentării unei schimbări bruşte, abrupte a ordinii sociale este atestată cel puțin de pe la 1459, iar *revolta*, ca o denumire a unui eveniment, apare după termenul de revoluție și este legată de o derivație distinctă și târzie[28]. De fapt, aici apare dificultatea definirii termenului de

[23] Cf. Edward Carr, *Sei lezioni sulla storia*, Torino, Editura Einaudi, Collana Saggi n. 377, 1966.

[24] Roberto Cornelli, *Paura e ordine nella modernità*, Giuffrè Editore, 2008, p. 233.

[25] Guglielmo Ferrero, *Les deux Révolutions françaises, 1789-1796*, Neuchâtel, La Baconnière, 1951.

[26] Mario Castellana, *Mistica e rivoluzione in Simone Weil*, Manduria, Editura Lacaita, 1979.

[27] Richard Pipes, *op. cit*., p. 8.

[28] Cf. onlineetymology.com și *Oxford English Dictionary*, vol Q-R p. 617, 1979. „Este clar că folosirea termenului a fost stabilită la începutul secolului

revoluție, el fiind confundat cu cel de *revoltă,* acesta din urmă desemnând contestația grupurilor sociale împotriva măsurilor luate de autoritățile în funcție, „fără ca această contestație să fie însoțită neapărat de voința sau dorința de a lua puterea și a se substitui acelor autorități", vorbindu-se deci, în mod obișnuit, de revoluție *a posteriori* odată ce revolta s-a născut, s-a ivit în urma luării puterii care se manifestă apoi prin importante schimbări instituționale[29]. Spre deosebire de revoltă, care este o „mișcare de rebeliune spontană" și care se manifestă foarte devreme în istorie (de exemplu, celebra revoltă din Roma antică sau rebeliunea eșuată a lui Spartacus), revoluția este considerată de obicei ca un fenomen *modern* și, de altfel, premeditat, mai puțin precedat de „semnale prevestitoare", fiind totodată și o succesiune de evenimente rezultate dintr-un program sau proiect identic unei ideologii. De asemenea, ceea ce poate distinge revoluția de o simplă revoltă este și posibilitatea de a fi *teoretizată*[30].

Cuvântul revoluție a fost pentru prima dată folosit în politică, în Anglia anilor 1688-1689, spre a descrie înlăturarea de pe tron a regelui James al II-lea și înlocuirea lui cu William al III-lea, procesul fiind denumit *Revoluția Glorioasă*[31]. Expresia „revoluție" era deja folosită cu sensul de „schimbare politică radicală, chiar violentă", atunci când se discuta despre *revoluția* din Anglia din anii 1642-1649 (în Anglia se utilizează de preferință sintagma *civil war*; cuvântul *revolution* este aplicat la începutul unui eveniment politic precis, și anume "reinstaurarea monarhiei" în 1660; mai târziu căderea regelui Iacob al II-lea și trecerea la monarhia parlamentară sunt numite *prodigious revolution, glorious revolution* și, în fine, *the Revolution,* ca substantiv propriu)[32]. La fel, se vorbește despre *revoluția din America,* dar este folosită și sintagma *insurecția din America*[33].

al XV-lea, dar că în Anglia a intrat în uzul comun abia pe la sfârșitul veacului al XVII-lea".

[29] Hannah Arendt, *Essai sur la révolution*, 1963, Paris, Gallimard, 1967.

[30] Jacques Ellul, *Autopsie de la révolution*, 1969, 2e édition, Paris, La Table Ronde, 2008.

[31] Richard Pipes, *Scurtă istorie a Revoluției ruse,* București, Editura Humanitas, 1998, p. 7.

[32] Bronislaw Baczko, „Revoluționarul", în François Furet (coord.) *Omul romantic*, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 296.

[33] *Ibidem.*

Foarte interesant este ce înțelegeau țăranii ruși prin termenul de „revoluție"; astfel, chestionați de sociologii sovietici, ei răspundeau invariabil că înseamnă *samovolşcina*, adică, într-o traducere aproximativă, „să faci ce vrei"[34]. Acest termen a fost preluat și în limba română, prin „samavolnicie", care înseamnă „libertatea de a lucra, de a acționa fiecare după voia sa", ori, într-o semnificație care se apropie mai mult de lovitura de stat, „libertatea pe care și-o arogă cineva de a proceda, de a acționa după bunul său plac, prin încălcarea (flagrantă a) voinței și drepturilor altora"[35].

În limba română, termenul de revoluție provine, evident, din latină și înseamnă „revenire la starea anterioară"[36]. Prima mențiune istoriografică românească a ideii de revoluție se află în lucrarea secretarului personal al domnitorului valah martir Constantin Brâncoveanu, Anton-Maria Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, în care autorul italian înțelege prin revoluție, „transformare în cadrul conducerii politice"[37]. În aceeași carte, Del Chiaro susține că valahii sunt „vecinic înclinați spre *răscoală*"[38]. Prima revoluție din istoria Țărilor Române, una „de sus în jos", ar fi fost instaurarea regimului fanariot, de tristă și negativă amintire, deoarece Imperiul Otoman intervenea direct în viața internă a Țării Românești și Moldovei, „impunându-și oamenii de încredere, în timp ce boierii pământeni pierdeau orice drept de a mai ocupa o demnitate publică"[39].

Definiții

Înainte de a intra în fondul problemei, vom diseca, după cum precizam și în titlul capitolului, conceptul de revoluție și fațetele sau laturile sale, revolta sau răscoala, rebeliunea,

[34] Richard Pipes, *op. cit*., p. 7.

[35] Cf. *Micul dicționar academic*, vol. IV, literele Pr-Z, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003, p. 296.

[36] Cf. „Cuvântul Ortodox", 17 aprilie 2012.

[37] Ionuț Șerban, *Ideea de revoluție la români*, Craiova, Editura Sitech, 2010, p. 15.

[38] Anton Maria Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, partea a II-a, cap. I, 2003, www.cimec.ro.

[39] Ionuț Șerban, *op. cit*., p. 15.

lovitura de stat, mișcarea revoluționară, valul revoluționar, contrarevoluția, insurecția, războiul civil și altele.

Revoluția are o sumedenie de definiții, din domenii diferite: „ansamblul transformărilor calitative profunde care cuprind fie un sistem în întregime, fie unul sau mai multe subsisteme ale acestuia"; „schimbare bruscă și de obicei violentă a structurilor sociale, economice și politice ale unui regim dat"; „schimbare politică semnificativă care are loc de regulă într-o perioadă relativ scurtă de timp"; *răscoală*, *revoltă, rebeliune, zaveră,* potrivit Dicționarului Explicativ al limbii române.

Termenul de „revoluție" se referă și la *revoltă*, la recurgerea la „violența colectivă", dar și la reformă, câteodată, în cadrul acesteia din urmă existând violențe, în opinia mea, doar atunci când provoacă efecte negative în rândul populației[40]. O schimbare a regimului de proprietate, fără o schimbare corespunzătoare a guvernării nu este o revoluție, ci o *reformă*[41]. Revolta sau răscoala este o formă deschisă, spontană, neorganizată de rezistență, nesupunere a unor grupuri umane împotriva puterii de stat[42]. Poate „cea mai importantă formă a revoltei" este cea „armată", după cum vom vedea, participanții la ea fiind numiți *rebeli*, dar atunci revolta se poate numi *rebeliune*. Revolta care implică „o mai mare parte a populației" este denumită *revoltă populară*[43].

Existențialistul francez Albert Camus oferă și o definiție a revoluției, dar și a revoltei, plus a „omului revoltat"; spunând că prima, *revoluția*, începe plecând de la o idee; mai precis, ea constă în „inserția ideii în experiența istorică, adică o revoluție se bazează totuși pe o filosofie, ideologie, credință ori pe un program, pe când *revolta* este doar mișcarea ce conduce de la experiența individuală la idee", rezultând în final că revolta ucide oameni, în timp ce revoluția distruge, în același timp, oameni și principii și că, cea mai mare parte a revoluțiilor își capătă forma și originalitatea printr-o crimă, una monstruoasă, sau de cele mai multe ori odioase[44].

[40] Bronislaw Backzo, *op. cit.,* p. 296.

[41] Albert Camus, „Omul revoltat", în *Fața și reversul. Nunta. Mitul lui Sisif. Omul revoltat. Vara,* București, Editura RAO, 1994, p. 301.

[42] Cf. DEX online.

[43] Cf. „Revolta", Wikipedia, accesat la 12 august 2015.

[44] *Ibidem.,* p. 302.

Pentru Gustave Le Bon, termenul de revoluție este aplicat, în general, „schimbărilor politice bruște", ca și pentru John Dunn, care spunea că revoluția e „o formă de schimbare socială puternică, violentă și rapidă"[45], dar acest cuvânt fascinant „trebuie atribuit tuturor transformărilor subite – sau aparent subite – pe care le suferă credințele, ideile și doctrinele"[46]. Autorul francez mai spune că o revoluție „poate sfârși printr-o credință", dar debutează de multe ori sub influența unor „mobiluri cu desăvârșire raționale": „eliminarea unor abuzuri revoltătoare, a unui regim despotic detestat, a unui suveran nepopular"[47].

În definiția pe care o propune Perez Zagorin, el include și componenta conceptuală: „O revoluție este o încercare de a-ți subordona anumite grupuri prin utilizarea violenței cu scopul de a provoca: 1. o modificare a guvernului sau a politicii sale, 2. o înlocuire a regimului sau 3. o schimbare a societății, indiferent dacă încercarea respectivă este justificată prin raportare la anumite condiții din trecut sau la un un ideal viitor, încă neatins[48].

Pe de altă parte, o „bandă de mercenari" angajați și plătiți să răstoarne un guvern nu trebuie confundată cu niște revoluționari, tot așa cum un *puci*, sau un *pronunciamento* (vezi capitolul despre lovitura de stat), nu trebuie confundate cu o revoluție[49]. La fel, nu sunt revoluționari nici răzvrătiții sau rebelii de care este plină istoria lumii, inclusiv pirații, rebelii de pe tot felul de corăbii, vase și vapoare; aceștia nu prea acționau în conformitate cu un proiect politic general, cu o doctrină, cu un set de valori culturale și social-economice, iar violența lor, ale cărei forme rămâneau deseori arhaice, nu avea drept obiectiv schimbarea radicală și generală a societății și a instituțiilor ei: o *răscoală țărănească* nu înseamnă o revoluție,

[45] John Dunn, *Modern Revolutions*, New York, Cambridge University Press, 1972, p. 12.

[46] Gustave Le Bon, *Revoluția franceză și psihologia revoluțiilor*, București, Editura Anima, 1992, p. 11.

[47] *Ibidem.*

[48] Perez Zagorin, *Rebels and Rulers*, Cambridge, Cambridge University Press, 1982, p. 17.

[49] Bronislaw Baczko, *op. cit.,* pp. 262-263.

chiar dacă ea cuprinde de multe ori și mișcări de revoltă, uneori pe scară largă[50]. Totodată, există o categorie aparte de revoluționari, *anarhiștii*, care doresc să distrugă din temelii societatea, indiferent dacă este burgheză sau de alt tip, prin violență, printr-o *revoltă generalizată* a celor oprimați, nimicind simbolurile societății prin „campanii de terorism"[51].

Dacă vom consulta mai multe dicționare politice prăfuite din timpul comunismului, am putea afla, de exemplu, că *revoluția social-politică* este un „proces amplu și profund, prin care se realizează saltul de la un tip de formațiune social-economică inferior, evident, la un alt tip, superior", iar celebrul materialism dialectic și istoric, pornind de la „studierea realităților economico-sociale capitaliste, a istoriei formațiunilor sociale precedente, a demonstrat în mod riguros științific faptul că trecerea de la o orânduire la alta, superioară, se poate produce numai prin *revoluție*, una de tip social-politic"[52]. Revoluțiile social-politice s-ar deosebi după tipul lor, distingându-se astfel: revoluția burgheză, revoluția burghezo-democratică și revoluția socialistă[53]. *Revoluția burgheză* ar fi tipul de „revoluție socială" în care puterea feudalilor este substituită cu cea a burgheziei, relațiile de producție sunt demantelate și se pun în loc „relațiile de producție capitaliste"[54]. Cele mai cunoscute revoluții burgheze au fost cele din Țările de Jos (1566-1609), Anglia (1642-1649) și Franța (1789-1794), acestea fiind prezentate și în cartea de față[55]. *Revoluția burghezo-democratică* este forma cea mai radicală a revoluției burgheze, care urmărește „rezolvarea deplină a sarcinilor antifeudale", masele populare participând activ la înfăptuirea programului revoluției și impunând în cursul acesteia „revendicări proprii"[56]. Nu au fost date exemple de astfel de revoluții, dar potrivit manualelor de istorie comuniste acest tip de revoluții

[50] *Ibidem,* p. 263.

[51] Stéphane Courtois, *op. cit*., pp. 97-98.

[52] Cf. *Mic dicționar filozofic,* ed. a II-a, București, Editura Politică, 1973, pp. 485-486.

[53] *Ibidem,* p. 486.

[54] *Ibidem.*

[55] *Ibidem.*

[56] *Ibidem.*

s-a înregistrat în anul 1848. În fine, *revoluția socialistă* este tipul de revoluție socială în care se face trecerea de la societatea capitalistă la cea socialistă și înlocuirea puterii de stat a „claselor exploatatoare" cu puterea de stat a „clasei muncitoare", prin „lichidarea relațiilor de producție capitaliste" și crearea celor de tip socialist sau comunist, aceste lucruri făcându-se în mod pașnic sau violent, prin forță, violență, război civil, aș adăuga[57]. Exemple: „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie" din Rusia – 1917, revoluțiile așa-zis democrat-populare din Europa de Est, dintr-o serie de țări din Asia și America Latină, după 1945[58]. În logica acestui dicționar comunist, revoluțiile din 1989 au fost acele tipuri de revoluții în care s-a efectuat trecerea de la orânduirea comunistă la societatea capitalistă (sau revenirea la capitalism) și în care relațiile de producție socialiste au fost lichidate urgent și înlocuite cu cele capitaliste, burgheze etc.

Dar să trecem la alte definiții, nemarxiste și necomuniste, cu nuanțe și conotații sceptico-pesimiste. Astfel, într-un sens restrâns și tehnic, revoluție înseamnă potrivit politologului francez Jean-François Revel, înlocuirea, substituirea unui regim politic cu altul, în urma unei lovituri de stat violente, aici fiind vorba de latura negativă a revoluției, urmată de insurecții, epurări, interdicții, arestări, eventual și execuții, deși multe revoluții încapsulate acestei scheme de manual s-au dovedit niște „recăderi în dictatură". Revel ajunge parcă la trista constatare a lui Immanuel Kant, potrivit căreia „nici o revoluție nu este dreaptă", deoarece ea înseamnă ruperea contractului social, care la rîndul lui e presupoziția ultimă a oricărei legi și a oricărei legalități. Pesimist este și eseistul spaniol, supranumit „profetul declinului Occidentului", José Ortega y Gasset, care vedea revoluția ca pe un eșec și care spunea că în revoluții, abstracția încearcă să se ridice împotriva concretului: de aceea „eșecul e consubstanțial oricărei revoluții"[59]. El continuă pe același ton, afirmând că revoluțiile grăbindu-se ipocrit generos să proclame noi drepturi, „au violat întotdeauna, au călcat în picioare și au distrus dreptul fundamental al omului", atât de

[57] *Ibidem.*

[58] *Ibidem*.

[59] José Ortega y Gasset, *Revolta maselor,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1994, p. 32.

fundamental, încât el constituie definiția însăși a substanței sale –, dreptul la continuitate[60].

În sens modern, termenul de *revoluție* trimite la „bulversări" – revoluție industrială, a moravurilor, biologică, comunicațională – care provoacă o „modificare semnificativă a morfologiei și valorilor unui grup social"[61]. Aș adăuga la acestea și revoluția de tip științific, nu mai puțin importantă decât celelalte, care a dus, de exemplu, în secolul al XVII-lea la nașterea științei moderne. La rândul ei, „revoluția politică" are propriul sens, propria logică: aceasta decurge dintr-o „ruptură a contractului social" (vorba lui Rousseau) și dintr-un „dezacord în chiar cadrul elitei", favorizând o pierdere de legitimitate în folosul, avantajul unor „forțe inedite" care vor să constituie „avangarda unei noi societăți"[62]. Impactul unei revoluții asupra cursului istoriei depinde de conducători, de voința lor de reformă ori de distrugere, dar și de capacitatea acestora de a promova în cadrul maselor un „model politic și societal alternativ" care poate să țină de o utopie[63].

Fiind diversă în modurile sale de acțiune și în finalitate, revoluția este de multe ori legată de o *revoltă de masă* și de o „lovitură îndrăzneață", dacă nu chiar de o *lovitură de stat*; ea poate să ducă până la dărâmarea sistemului instituit[64]. Istoricul Stéphane Courtois crede că principiul activ al fenomenului revoluțiilor are o dublă natură: „pasiunea schimbării", a noutății, care e însoțită de „ura față de vechi" și de o „voință de distrugere radicală", la care se poate adăuga din secolul al XIX-lea, o ideologie care poate să meargă de la democrația liberală la totalitarism[65]. Limpezimea definițiilor revoluțiilor și a comparațiilor între revoluții se estompează atunci când se extinde orizontul și dincolo de „marile revoluții ale modernității", lucru interesant, pentru că în diferite momente ale istoriei omenirii și mai ales în veacurile anterioare anului

[60] *Ibidem,* pp. 33-34.

[61] Stéphane Courtois (coord.), *Dicționarul comunismului,* Iași, Editura Polirom, 2008, p. 535.

[62] *Ibidem.*

[63] *Ibidem.*

[64] *Ibidem.*

[65] *Ibidem.*

1789, „mobilizarea forțelor populare" în număr foarte mare, însoțită de multe ori de „violențe masive", a avut, paradoxal, un „efect redus" asupra raporturilor sociale[66].

În 1989 s-a impus rapid aplicarea termenului de *revoluție* evenimentelor recente luate în ansamblu, ca și „răsturnărilor pe care le antrenau"[67]. După căderea comunismului în zilele noastre, adevăratele riscuri din lumea nonoccidentală rămân în continuare *revoluția* și războiul, mai ales în țările din lumea arabă[68]. Tot în 1989 s-a putut vedea, inclusiv în România, cum regimurile brutale, crude și „aparent eterne" din Europa de Est au fost înlăturate și demantelate de „demonstrații de stradă gigantice", deși prea puțin organizate (ca în România din ziua ultimului discurs al lui Nicolae Ceaușescu!) și non-violente (cu excepția singulară a României, cea mai sângeroasă revoluție din 1989, sau revoluția sângeroasă din decembrie 1989, n.n.), în cazurile respective, „mijloacele slabe" având totuși ca rezultat o „schimbare profundă"[69].

Sociologul american Charles Tilly a încercat să dea o definiție mai precisă revoluției, considerând-o ca fiind un „transfer prin forță al puterii de stat în decursul căruia cel puțin două grupuri distincte de adversari formulează revendicări incompatibile privind controlul statului", iar o parte importantă, semnificativă a populației își dă asentimentul, mai mult sau mai puțin tacit, pentru „revendicările fiecărui grup"; acestea pot fi o singură forță, cum ar fi clasa marilor latifundiari (sau nomenklaturiști, am spune noi), dar deseori grupurile sunt constituite din tot felul de coaliții între conducători, membri sau pretendenți la omnipotenta și omniprezenta putere[70].

Din păcate, în România, în preajma revoluției din 1989, nu a existat un asemenea grup alcătuit din coaliții diferite sau o opoziție anticomunistă bine organizată precum în Polonia Solidarității, ci au fost doar câțiva disidenți izolați, și a rezultat

[66] *Ibidem.*

[67] Bronislaw Bacsko, *op. cit.*,p. 369.

[68] Niall Ferguson, *Marele declin. Cum decad instituțiile și mor economiile,* Iași, Editura Polirom, 2014, p. 148.

[69] *Ibidem.*

[70] Charles Tilly, *Revoluțiile europene: (1492-1992),* Iași, Editura Polirom, 2002, p. 20.

că revoluția română a fost cea mai violentă dintre cele est-europene.

Tipologii

Există multe tipologii diferite ale revoluțiilor în științele sociale și în literatură. De exemplu, Alexis de Tocqueville a făcut diferența între revoluțiile politice, revoluții bruște și violente care caută să stabilească nu numai un nou sistem politic, ci și să transforme o întreagă societate, și să aducă „transformări lente dar zdrobitoare" ale întregii societăți care durează câteva generații (de exemplu în cadrul religiei)[71]. Gustave Le Bon credea că adevăratele revoluții, cele care transformă destinul popoarelor, s-au făcut deseori „într-un mod atât de lent", încât istoricii le pot descoperi, fixa foarte greu începuturile[72]. Același autor care spunea că niciodată un popor „nu a fost nici cel care a conceput revoluțiile, nici cel care le-a condus", fiind declanșate de niște lideri, a împărțit revoluțiile în: *științifice, politice* și *religioase*[73]. Charles Tilly deosebește între o lovitură de stat, luarea puterii de sus în jos, un război civil, o revoltă și o *mare revoluție* (revoluție care transformă profund structurile sociale precum și instituțiile politice, cum s-a întâmplat la Revoluția Franceză din 1789, Revoluția Rusă din 1917 sau Revoluția Islamică din 1979 din Iran, aceasta din urmă islamizând profund țara, fără însă a o arabiza, „persanii rămânând persani"[74]. Alte tipuri de revoluție, create pentru alte tipologii, includ *revoluțiile sociale, proletare* sau *comuniste* (inspirate de ideile marxismului care au ca scop înlocuirea capitalismului cu comunismul); *revoluții eșuate* sau *avortate* (revoluții care eșuează în a asigura puterea după victorii temporare, ca în Revoluțiile de la 1848, de exemplu, sau mobilizare pe scară largă); sau *revoluții violente versus revoluții*

---

[71] Roger Boesche, *Tocqueville's Road Map: Methodology, Liberalism, Revolution, and Despotism*, Lexington Books, 2006, p. 86.

[72] Gustave Le Bon, *op. cit*., p. 12.

[73] *Ibidem*, pp. 12, 34.

[74] Charles Tilly, *European Revolutions, 1492-1992*, Blackwell Publishing, 1995, p. 16; Bernard Lewis, *Iran in History*, Moshe Dayan Center, Tel Aviv University, 18 ianuarie 1999, versiune online.

non-violente[75]. Termenul de revoluție a fost de asemenea folosit pentru a denumi „mari schimbări" din afara sferei politice, asemenea revoluții fiind recunoscute în mod obișnuit ca realizând transformări în societate, cultură, filosofie, știință și tehnologie mai mult decât în cadrul sistemului politic, ele fiind cunoscute ca *revoluții sociale*[76]. Unele pot fi *globale*, în timp ce altele sunt limitate la *o singură țară*, unul dintre exemplele clasice ale utilizării cuvântului „revoluție" într-un asemenea context este *Revoluția Industrială*, sau *Revoluția Comercială*, dar de reținut este faptul că astfel de revoluții se potrivesc de asemenea *revoluției lente* definită de Alexis de Tocqueville, un exemplu asemănător fiind *Revoluția Digitală*[77].

Filozoful științei și epistemologul american Thomas S. Kuhn a scris despre *revoluția științifică* și a propus teoria conform căreia dezvoltarea științei, creșterea cunoașterii umane nu este un proces „linear, cumulativ", sau de tip „dezvoltare prin acumulare", așa cum opina filozoful științei englez de origine austriacă Karl Popper (susținătorul conceptului de „societate deschisă" și al ideii că „în știință nu sunt relevante enunțurile adevărate, dar banale, ci sunt căutate acele enunțuri care aduc noul, care *revoluționează* modul nostru de a gândi), ci se petrece în „salturi", perioadele de „cercetare lineare" (știința normală) alternând cu „perioade de criză și adevărate *revoluții științifice*"[78].

Nu în ultimul rând, s-a vorbit și despre „revoluțiile înfăptuite de armată", care ar putea fi numite *revoluții militare,* când noile cârmuiri ajung, în mod logic, sub dominația acestora, cel mai faimos exemplu fiind acela de la sfârșitul Imperiului Roman, când împărații erau alungați de la putere ori chiar uciși de către soldați, care deveneau împărați-soldați[79]. Totuși,

---

[75] Cf. „Revolution", Wikipedia, accesat la 21 mai 2016.

[76] Irving E. Fang, *A History of Mass Communication: Six Information Revolutions*, Focal Press, 1997, p. XV.

[77] Warwick E. Murray, *Geography of Globalization*, Routledge, 2006, p. 226.

[78] Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, 3rd ed., Chicago, IL, University of Chicago Press, 1996, pp. 139, 159, 37, 144, 40, 41, 52, 175, 109, 111.

[79] Gustave Le Bon, *Revoluția franceză și psihologia revoluțiilor*, București, Editura Anima, 1992, p. 27.

în acest caz, cred că este vorba mai degrabă de lovitură de stat dată de armată decât de o revoluție.

Pe lângă acestea, din anii 1980, de la *revoluția neoconservatoare* din SUA administrației Ronald Reagan și Anglia premierului Margaret Thatcher, încoace, ne aflăm antrenați și aproape târâți în cel puțin trei revoluții sau trei tipuri de revoluție, care se întretaie carveriano-altmanian (aproape ca in stilul filmului „Povești întretăiate" regizat în 1993 de Robert Altman după povestirile scriitorului american minimalist Raymond Carver), se interconectează, ambiționându-se să fie revoluții ca năzuință și evoluție spirituală, dar fiind departe de acest ideal.

Prima este *revoluția economică globală* care s-a dezvoltat după 1989, mai ales după incredibila și nesperata prăbușire a regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est, trăsăturile distinctive ale acesteia fiind: dispariția senzațională a frontierelor, a celor nereale, evident, dar care în ultima vreme sunt puse în primejdie de invazia refugiaților din Orientul Mijlociu și Africa, eliberarea necontrolată a forțelor pieței sau economiei de piață de tip anglo-american, ultraliberal, la nivel global, aceasta fiind cu două fațete, pozitivă și negativă, latura negativă a economieri de piață ducând, printre altele, și la izbucnirea îngrozitoarei crize financiare și economice din 2008-2009, și o retragere, declin sau *regressus* a „statelor-națiune", așa cum s-au născut și dezvoltat ele în secolul al XIX-lea, „secolul națiunilor". Fenomenul globalizării a adus, pe lângă promisiuni deșănțate de fericire universală, de inovații și descoperiri ori chiar revoluții tehnico-științifice mirobolante și amenințări de genul decăderii factorului politic, distrugerea spiritului de comunitate și a identităților localo-regionale, sporirea pantagruelică a speculațiilor și fraudelor financiare, hegemonia puterii sau forței banului ori a zeului Mamona, instaurarea unor regimuri și democrații plutocratice, înlocuirea democrației participative cu cea reprezentativă.

A doua revoluție este cea *informatică*, termen folosit pentru prima dată de francezul Philippe Dreyfus, fiind o expresie compusă din cuvintele: *informație* și *automatică*[80].

[80] Tiberiu Brăilean, *Globalizarea*, Iași, Institutul European, 2004, p. 116.

Conotațiile sintagmei țin de știința pe care se fundamentează inevitabil noua tehnologie (*computer science*), iar principalele efecte își fac apariția în prezent, izbânda indubitabilă a internet-ului, Facebook-ului, a „cyber-spațiului" ducând la ivirea intempestivă a unei „noi planete", una virtuală, dominant-hegemonică, condusă de sincronicitate sau concomitență și care ar putea duce, după T. Brăilean, la „dispariția, la inexistența Timpului"[81].

În fine, a treia revoluție, și cea mai periculoasă, în opinia mea, este cea *genetică*, promovată intens-agresiv cu ajutorul biotehnologiilor de ultimă oră și dictată de economia capitalistă, de piață, ajunsă una de tip caviar, și nu de etică, etica protestanto-weberiană, confucianistă ș.a. și de bioetică. Perspectiva clonării omului, asemănătoare oarecum legendei Golemului sau creării monstrului Frankenstein, ar putea să ducă la o „nouă formă de sclavie umană" la nivel mental și mondial, la un „nou rasism", tehnologiile genetice favorizând un „nou imperialism sau colonialism"[82]. Cele trei ravisante revoluții, la prima vedere, nu ar putea aduce ceva pozitiv, mai ales dacă sunt controlate orwellian de „companii globale" puternice și atotprezente, de țările superdezvoltate, de niște indivizi superpotenți financiar, ele nu trebuie să ajungă la interacțiune necontrolată, la profituri financiare, și nu științifice, și mai ales, nu trebuie să ducă la dezordine, haos, anarhie, chiar la revoluție socială și politică, în opinia mea, ci la o revoluție ca năzuință și evoluție spirituală, culturală, intelectuală și morală.

Revoluții politice și socio-economice

Poate cel mai adesea, termenul de revoluție este folosit pentru a indica o schimbare a instituțiilor politice[83]. Jeff Goodwin a dat două definiții ale revoluției: una largă sau

[81] *Ibidem.*

[82] *Ibidem.*

[83] Jack Goldstone, *Theories of Revolutions: The Third Generation,* în "World Politics 32", 1980*,* pp. 425-453; John Foran, *Theories of Revolution Revisited: Toward a Fourth Generation*, în „Sociological Theory" 11, 1993, pp. 1-20; Clifton B. Kroeber, *Theory and History of Revolution*, în "Journal of World History", nr. **7** (1)/1996, pp. 21-40.

lungă, în care revoluția reprezintă toate cazurile în care un stat ori un regim politic este răsturnat și apoi transformat de o mișcare populară, într-un „mod neregulat sau dezordonat, extraconstituțional și violent"; și o definiție scurtă, în care revoluțiile implică nu numai o „mobilizare a maselor și schimbarea regimului, ci și schimbări fundamentale sociale, economice și/sau culturale" într-un ritm mai rapid sau mai lent în timpul sau imediat după lupta pentru putere în stat[84]. La rândul său, Charles Tilly dădea și el o definiție scurtă revoluției, spunând că aceasta reprezintă „un transfer forțat de putere care implică o spargere a autorității statale în cel puțin două blocuri"[85]. Jack Goldstone definea revoluțiile ca un „efort de a transforma instituțiile politice și justificările pentru autoritatea politică în societate", însoțită aproape simultan de „mobilizare de masă formală sau informală și acțiuni non-instituționalizate" care torpilează autoritățile[86].

Prezentarea revoluțiilor, în cea mai mare parte, drept „lupta dintre statele europene violente și popor plus luptele de clasă" nu a fost totuși satisfăcătoare, ba din contră, încercându-se alte direcții cultural-filosofice[87]. Studiul revoluțiilor a evoluat, astfel, în trei direcții: în prima, unii cercetători au aplicat teorii ale revoluțiilor structuraliste anterioare sau actualizate, la evenimente, dincolo de conflictele, cele mai multe europene, analizate anterior; în a doua direcție, savanții au tratat sau au acordat o mare atenție „organelor sau mijloacelor de comunicare conștiente în/sub forma ideologiilor și culturii" în conturarea mobilizării revoluționare și obiectivelor, și în fine, în a treia, analiștii celor două, *revoluții și mișcări sociale*, au realizat că aceste fenomene au multe în comun[88]; iar „a patra generație" de literatură axată pe dispute politice, a dezvoltat

---

[84] Jeff Goodwin, *No Other Way Out: States and Revolutionary Movements, 1945-1991*, Cambridge University Press, 2001, p. 9.

[85] Charles Tilly, *Revoluțiile Europene: (1492-1992)*, pp. 22-23.

[86] Jack Goldstone, *Towards a Fourth Generation of Revolutionary Theory*, în „Annual Review of Political Science", nr. 4, 2001, pp. 139-187.

[87] *Ibidem.*

[88] *Ibidem.*

ideea de a combina perspectivele din studiul mişcărilor sociale şi revoluţiilor, în speranţa de a înţelege ambele fenomene[89].

Mai departe, cercetările din domeniul ştiinţelor sociale despre revoluţie, lucrând în principal în cadrul ştiinţele politice, au început să se mişte dincolo de studiile de caz individuale sau comparative, înspre „studii extinse şi empirice care evaluează cauzele şi implicaţiile revoluţiei", studiile iniţiale bazându-se, în general, pe datele „Proiectului Polity" despre democratizare[90]. Astfel de analize, precum cele ale unor A. J. Enterline[91], Zeev Maoz[92] şi Edward D. Mansfield şi Jack Snyder[93] identifică revoluţiile bazate pe schimbările de regim semnalate de o schimbare în punctajul unei ţări pe o scară de trecere de la autocraţie la democraţie a *Proiectului Polity*[94]. Recent, politologi ca Jeff Colgan au argumentat că *Proiectul Polity*, care măsoară „gradul de democraţie sau autocraţie" al autorităţilor sau instituţiilor ce guvernează un stat fundamentat pe: „deschiderea recrutărilor executivului, constrângerile asupra autorităţii executive şi competiţia politică", este inadecvat, din cauză că măsoară democratizarea, şi nu *revoluţia*, şi eşuează în a analiza ori a explica regimurile care vin la putere prin *revoluţie*, suficient pentru a produce o diferenţă notabilă în punctajul *Polity*[95]. În schimb, Colgan oferă un „nou set de date" despre liderii revoluţionari, care identifică guvernele sau guvernările care „transformă relaţia, legătura existentă socială, politică şi economică a statului, prin răsturnarea sau respingerea principalelor instituţii existente ale societăţii"[96]. Revoluţiile au fost de asemenea abordate din punct de vedere

[89] *Ibidem*.

[90] Cf. Polity Project, www.systemicpeace.org.

[91] A. J. Enterline, *Regime Changes, Neighborhoods, and Interstate Conflict, 1816-1992*, în „Journal of Conflict Resolution", nr. 42 (6), 1998, pp. 804–829.

[92] Zeev Maoz, *Domestic sources of global change,* Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 1996.

[93] Edward D. Mansfield, Jack Snyder, *Electing to Fight: Why Emerging Democracies go to War,* MIT Press, 2007.

[94] Cf. „Revolution", Wikipedia, accesat la 9 martie 2016.

[95] Jeff Colgan, *Measuring Revolution*, în „Conflict Management and Peace Science", nr. 29 (4), pp. 444–467.

[96] *Ibidem*.

antropologic. Bazându-se pe scrierile lui Victor Turner despre ritual și performanță, danezul Bjorn Thomassen a argumentat că revoluțiile pot fi înțelese ca mișcări „liminale": *revoluțiile politice moderne* „seamănă enorm în ritualuri" și prin urmare pot fi cercetate și studiate în cadrul unei abordări și tratări a acestui proces[97].

I. 2. Teorii, concepții și viziuni despre revoluție, de la Platon la Skocpol

În controversata operă *Republica*, pe lângă analiza celor patru forme de guvernământ, timocrația, oligarhia, democrația și tirania, **Platon** (427-347 î. Hr.) vorbește, conversează cu alții și despre revoluții sau ce se înțelegea atunci prin revoluții, însă fără să dezvolte prea bine sau pe larg această temă generoasă, sau îl critică chiar fostul său discipol Aristotel, care susține că el nici nu admite vreo cauză specială a revoluției în republica perfectă, în cel dintâi guvernământ[98].

În opinia lui Platon, revoluțiile vin din faptul că nimic aici pe pământ nu poate dăinui veșnic și că toate trebuie să se schimbe după o vreme oarecare și adaugă că „aceste tulburări, a căror rădăcină adunată cu o treime plus cinci ar da două armonii, nu încep decât când numărul a fost geometricește ridicat la cub, deoarece natura creează atunci ființe vicioase și care nu se pot prin nimic îndrepta"[99]. Mai precis, în Cartea a VIII-a a *Republicii,* Platon scrie că desfacerea cetății sale ideale se face astfel: „nu numai pentru plantele ieșite din pământ rodirea și sterilitatea sufletului și trupurilor au loc atunci când revoluțiile proprii fiecăruia coincid cu revoluțiile cerești"[100]. Aici, Platon a făcut legătura între revoluția în sens astronomic și cea a oamenilor, intuind briliant o anume revoluție ca aspirație și evoluție spirituală, dar și revoluția venită din cer. În

[97] Bjorn Thomassen, *Toward an anthropology of political revolutions*, în „Comparative Studies in Society and History", nr. 54 (3), 2012, pp. 679–706.

[98] Aristotel, *Politica,* București, Editura Antet, 1996, p. 283.

[99] *Ibidem.*

[100] Platon, *Opere V. Republica,* București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 350.

aceeași carte, filozoful atenian subliniază că sunt totuși acuzați de către cei bogați, celălalt grup (adunarea poporului), „chiar dacă nu doresc vreo *revoluție*, că uneltesc împotriva poporului și că sunt oligarhi”[101]. Aristotel îl critică pe Platon și pentru că acesta nu spune dacă tirania are sau nu revoluții, că nu spune nimic despre cauzele care le aduc, nici despre guvernământul care îl înlocuiește pe acela[102]. De asemenea, Stagiritul îi mai reproșează Atenianului, pe bună dreptate, faptul că nesocotește toate cauzele diverse care aduc revoluțiile, spre a ține seama numai de una, atribuind sărăcia numai dezordinii în purtare și datoriilor, „ca și cum toți oamenii sau aproape toți s-ar naște în bogăție”[103]. Aristotel consideră că aceasta e o eroare gravă și că ceea ce este adevărat ar fi că „șefii cetății pot, când ei și-ar fi pierdut averea lor, să recurgă la o *revoluție*”, dar și că, dacă cetățenii obscuri o pierd pe a lor, statul rămâne cu toate acestea „foarte liniștit”[104]. El considera că ar fi de ajuns o excludere politică, o nedreptate, o insultă, spre a se iniția o „insurecție” și o zguduire a Constituției, fără ca averile cetățenilor să fie ruinate[105]. Revoluția nu are adesea alt motiv decât voința aceasta dată fiecăruia de a trăi după bunul plac, „voință a cărui origine Socrate o găsește într-o prea mare libertate”[106]. În schimb, pentru a preveni revoluțiile, Platon sugera crearea „corpul paznicilor legii”, o „instituție admirabilă care, sub o formă sau alta, ar trebui să se afle în orice stat”[107].

Într-un alt dialog important, *Legile,* Platon susține că există o dispoziție a sufletului numită ignoranță, care face ca el să se *revolte* contra științei, judecății, rațiunii – conducătorii săi legitimi; ea stăpânește statul, când poporul se răscoală împotriva magistraților și a legilor; ea domnește într-un mod particular, când principiile, cele care sunt în sufletul său, n-au nicio influență asupra lui și când face tocmai contrariul a ceea ce

[101] *Ibidem,* p. 375.

[102] Aristotel, *op. cit.,* p. 284.

[103] *Ibidem,* p. 285.

[104] *Ibidem.*

[105] *Ibidem*.

[106] *Ibidem*.

[107] *Ibidem.*

ele îi dictează"[108]. De asemenea, legiuitorii, căutând să niveleze inegalitățile economice prin împărțirea averilor „nu s-au lovit de o împotrivire foarte dârză, la care sunt expuși în toate țările, când vor să se atingă de proprietatea teritorială și să anuleze datoriile, convinși că acesta e singurul mijloc de a restatornici între cetățeni oarecare egalitate necesară", se-ntreabă Platon[109]. El conchide că de îndată ce un legiuitor încearcă să aducă o *reformă* de acest fel, toată lumea i se opune, strigându-i-se din toate părțile să nu mişte ceea ce trebuie să rămână în nemişcare sau imuabil şi-l blestemă cu tot felul de injurii şi imprecaţii pe cel ce propune împărțirea pământului și anularea datoriilor, „încât cel mai abil om politic nu știe încotro să se îndrepte"[110].

În cartea sa, *Politica*, **Aristotel** (384-322 î.Hr.) a oferit una dintre cele mai importante teorii, din Antichitate, şi nu numai, asupra revoluției, consacrând acesteia Cartea a VIII-a (a V-a în edițiile obișnuite), intitulată „Despre revoluții" și împărțită în zece capitole. Filozoful din Stagira a stabilit încă de la început cauza generală și izvorul revoluțiilor și al „tulburărilor" pe care le aduc acestea. Astfel, în prefacerile pe care le produc ele procedează în două feluri: uneori lovesc chiar în „principiul guvernământului", spre a înlocui Constituția existentă cu alta, punând de pildă oligarhia în locul democrației sau reciproc, ori republica și aristocrația una în locul alteia, ori cele două dintâi în locul celor din urmă, iar alteori, revoluția în loc să se adreseze Constituției în vigoare, o conservă așa cum este, însă învingătorii pretind să guverneze în mod personal, cu respectarea acestei Constituții (revoluțiile de acest tip ar fi valabile și frecvente în statele oligarhice și monarhice, precizează Aristotel)[111]. Câteodată, mai spune Aristotel, revoluția întărește ori micșorează, descreşte un principiu: atunci când este oligarhie, revoluția o mărește ori o restrânge, la fel cu democrația, pe care o fortifică sau o slăbește, alteori, revoluția sau revoluțiile schimbă doar o parte din Constituție și de exemplu, nu vrea să întemeieze ori „să

---

[108] Platon, *Legile,* Bucureşti, Editura IRI, 1995, p. 107.

[109] *Ibidem*, p. 102.

[110] *Ibidem*, pp. 102-103.

[111] Aristotel, *Politica,* Bucureşti, Editura Antet, 1996, p. 236.

răstoarne o anumită magistratură"[112]. În general, mai spune filozoful grec, oamenii se răzvrătesc numai pentru a cuceri egalitatea[113]. Oricum, democrația ar fi mai statornică și mai puțin supusă *răzvrătirilor*, susține Aristotel, decât o societate oligarhică, unde ea se naște din două părți: de la majoritate ori de la minoritatea care se răscoală împotriva ei însăși sau contra poporului; democrația având de combătut numai „minoritatea oligarhică"[114]. Poporul nu se răscoală împotriva lui însuși sau cel puțin mișcările de acest fel sunt fără însemnătate, mai subliniază gânditorul stagirian[115]. Vizavi de egalitate, cetățenii se revoltă când de dorul egalității, când se văd, deși se pretind egali, „jertfiți unor privilegiați", când de dorul inegalității și a dominării politice, dacă în ciuda inegalității ce și-o propun, ei n-au mai multe drepturi față de ceilalți, ori n-au decât drepturi egale sau chiar mai puțin întinse[116]. Astfel, cel inferior se *revoltă* spre a dobândi egalitatea, care odată obținută, se revoltă spre a domina, aceasta fiind starea de spirit, pornirea cetățenilor care încep revoluția[117]. Scopul lor, atunci când se răzvrătesc, este, pe de o parte unul egoist și dominat de ideea de obținere a puterii, adică de a pune mâna pe averi și pe demnități, iar pe de altă parte unul legat de o componentă socială, respectiv de a scăpa de întuneric și de mizerie; căci adesea revoluția a avut ca obiect „numai a-i scăpa pe câțiva cetățeni ori pe amicii lor de înjosire sau de plata unei amenzi!"[118]. Apoi, Aristotel mai înșiruie încă șapte cauze ale revoluțiilor: ambiția bogăției și aceea a onorurilor (care poate aprinde discordia), insulta (când oameni care guvernează devin insolenți și lacomi insultându-i pe cei cinstiți și merituoși, unii fiind onorați, iar alții umiliți peste măsură), frica (atunci când niște vinovați, de frica pedepsei, se revoltă, ori când, prevăzând un atentat, cetățenii se răscoală înainte ca acesta să aibă loc), superioritatea

[112] *Ibidem.*

[113] *Ibidem*, p. 237.

[114] *Ibidem*, p. 238.

[115] *Ibidem.*

[116] *Ibidem.*

[117] *Ibidem,* pp. 238-239.

[118] *Ibidem.*

(când apare înăuntrul statului ori al guvernământului însuși influența preponderentă fie a unui singur individ, fie a mai multora), disprețul (când majoritatea este exclusă de la orice funcție publică), „creșterea disproporționată a câtorva părți ale cetății" (de exemplu, creșterea clasei săracilor în democrații și în republici); acestora li se adaugă cauze ale izbucnirii unei revoluții: intriga de tip politic, neglijența (atunci când puterea cade în mâna unor dușmani ai statului), „cauzele nesensibile", și, în sfârșit, deosebirile de origine[119]. Însă, toate aceste cauze multiple se pot reduce la trei capitole esențiale: 1. Dispoziția morală a celor care se răzvrătesc; 2. Scopul răzvrătirii; 3. Împrejurările hotărâtoare care aduc tulburarea și neînțelegerea printre cetățeni[120]. Când oameni care guvernează sunt insolenți și lacomi, lumea se ridică împotriva lor și contra Constituției, care le dă privilegii așa de nedrepte, fie că fac avere în paguba particularilor fie că o fac în paguba, defavoarea publică[121].

Pentru a stârni o revoluție care să treacă guvernământul la oligarhie, la democrație sau la republică, este de ajuns, mai crede Aristotel, să se dea demnități sau atribuții exagerate unei oarecare magistraturi ori clase a statului[122]. Un alt „*izvor de revoluții*" (s.m.) este chiar egalitatea forțelor între părțile statului, care par inamice unele alteia; între bogați și săraci, de exemplu, când nu există între ei nicio clasă de mijloc ori această clasă este puțin numeroasă[123]. Pe de altă parte, revoluțiile procedează când cu violență, când cu viclenie, violența putând izbucni chiar de la început și pe neașteptate sau apăsarea poate veni numai după multă vreme, în timp ce viclenia poate lucra în două moduri: mai întâi, cu promisiunea mincinoasă înduplecă poporul să se învoiască la revoluție și nu recurge decât mai târziu la forță, spre a o menține contra împotrivirii sale; în al doilea rând, persuasiunea singură îi ajunge vicleniei spre a păstra puterea, cu învoirea celor ce se supun, după cum

[119] *Ibidem,* p. 239.

[120] *Ibidem,* p. 238.

[121] *Ibidem,* p. 239.

[122] *Ibidem,* p. 245.

[123] *Ibidem.*

ea i-a fost îndestulătoare ca s-o dobândească[124]. Trecând la sistemele politice și cauzele izbucnirii revoluțiilor, Aristotel considera că în democrații, revoluțiile se nasc înainte de toate din cauza „agitației demagogilor"; în oligarhie, cauzele cele mai evidente sunt două: 1. Apăsarea claselor inferioare care primesc atunci pe cel dintâi apărător, oricare ar fi, care vine în ajutorul lor; 2. cealaltă, mai frecvent, când „șeful mișcării iese chiar din rândurile oligarhiei"[125]. Aici, printre cauzele revoluției care sunt specifice oligarhiilor se numără și „agitația oligarhilor", care ajung sau se fac demagogi, căci are și acest tip de guvernământ demagogii săi, dar și violențele oligarhilor unii față de alții, și, de asemenea, „reaua conduită a oligarhilor", care risipesc nesăbuit averea lor personală în „destrăbălări", iar odată ruinați, se gândesc numai la *revoluție* și atunci pun mâna pe tiranie pentru ei înșiși ori o pregătesc astuțios pentru alții[126]. În aristocrație, revoluția poate proveni, mai întâi, din cauză că funcțiile publice aparțin unei „minorități prea restrânse" (la fel ca în oligarhii), iar speța de revoluție se produce în trei cazuri: 1. Când se găsește în afara guvernământului o masă de cetățeni care, „plini de mândrie", se simt prin meritul lor egalii celor ce-i înconjoară; 2. Când oamenii eminenți care nu sunt mai puțin merituoși față de ceilalți, sunt nedreptățiți de către alții care se află în situații mai înalte ca ale lor; 3. Din mizeria extremă a unora și din bogăția nemăsurată a altora (acestea fiind, după Aristotel, urmările destul de obișnuite ale războiului)[127]. Tot în cazul aristocrației, de cele mai multe ori, revoluțiile se fac fără a se observa, pe tăcute, fără zarvă, printr-o „distrugere nesimțită", mai întâi nesocotindu-se un punct neînsemnat al Constituției, apoi se ajunge fără efort să se schimbe un altul, care ar fi mai grav, până ce, în final, să se schimbe principiul în întregime[128]. Trecând la monarhie, Aristotel consideră că motivele declanșării unei revoluții sunt asemănătoare cu cele ale republicii, adică: nedreptatea, frica, disprețul, insulta ori „spolierile individuale", regalitatea având a se teme mult mai

[124] *Ibidem,* p. 246.

[125] *Ibidem,* pp. 246, 249.

[126] *Ibidem,* pp. 250, 252.

[127] *Ibidem,* pp. 253-254.

[128] *Ibidem,* pp. 255-256.

puțin de primejdiile din afară, dar trebuie căutate în ea însăși „toate pricinele ruinei" sale, ele reducându-se la două: conjurația agenților pe care-i întrebuințează și tendința monarhiei spre despotism, când regii pretind a-și mări puterea chiar în paguba și detrimentul legilor[129].

Se poate spune în general despre toate guvernămintele că se prăbușesc uneori din „pricini lăuntrice de distrugere", pe scurt din interior, alteori din cauze externe; spre exemplu, când la porțile lor se află un stat constituit pe un principiu „opus principiului lor" (aici, traducătorul român al cărții lui Aristotel, Elefterie Bezdechi a exemplificat prin Revoluția Franceză din 1789, care a pus Franța în război cu toată Europa, și prin cea Bolșevică din noiembrie 1917, care a pus Rusia sovietică în conflict cu aproape toate celelalte state) sau când dușmanul acesta, oricât de depărtat este, are o mare putere (vezi lupta Spartei cu Atena)[130]. Un alt sfat important pe care-l dădea Aristotel era că trebuie avut grijă ori de a strânge într-o „unire desăvârșită" pe oamenii săraci și pe cei bogați, ori să fie întărită „clasa mijlocie", căci numai în acest fel se pot împiedica revoluțiile care se nasc din inegalitate (traducătorul E. Bezdechi dă din nou exemplul Revoluției Franceze, când Starea a treia se îmbogățise și se luminase mult, fără ca regalitatea și clasele privilegiate să-și dea seama și ar fi fost înțelept ca primii să fie invitați la conducerea Franței, din timp, pentru a nu se ajunge la catastrofa din 1789, la zdrobirea aristocrației și moartea regelui și desființarea monarhiei. Același exemplu și pentru Rusia, când guvernul țarului nu a fost capabil să cheme la viața publică „marea masă a poporului", prăbușindu-se împreună cu monarhia, în catastrofa din 1917)[131]. O altă idee care ar preveni revoluțiile și prăbușirea unui stat ar fi, în opinia Stagiritului, conformarea educației cetățenilor cu principiul însuși al Constituției, pentru că legile cele mai utile, legile sancționate de aprobarea unanimă a tuturor cetățenilor vor deveni iluzorii dacă moravurile și educația nu corespund principiilor politice: democratice, în democrație, oligarhice, în oligarhie; căci dacă

[129] *Ibidem,* pp. 268, 273.

[130] *Ibidem,* p. 256.

[131] *Ibidem,* p. 260.

un singur cetățean este indisciplinat, statul însuși ia parte la această dezordine[132].

Autorul primului tratat modern de politică, *Principele*, **Niccolò Machiavelli** (1469-1527) nu a creat și expus o teorie a revoluției, dar a descris în această operă esențială, metodele prin care un principe poate dobândi și menține puterea politică, și a vorbit despre rebeliune și răscoală. Acest studiu, care a fost privit, de multe ori, ca o susținere a „dictatiraniei" și a despotismului unor conducători, precum condotierul Cesare Borgia, în mod eronat, cred eu, gânditorul florentin meditând la unitatea, unificarea Italiei sub un conducător, un principe puternic și la eliberarea ei din mâinile barbarilor de francezi, germani și spanioli, este bazat pe viziunea lui Machiavelli că un suveran nu este constrâns de normele etice tradiționale: „Se pune astfel problema dacă este mai bine să fii iubit decât temut, sau invers. Răspunsul este că ar trebui să fii și una și alta; dar întrucât este greu să împaci aceste două lucruri, spun că, atunci când unul din două trebuie să lipsească, este mult mai sigur pentru tine să fii temut decât iubit"[133]. În concepția sa, un principe ar trebui să fie preocupat doar de putere și ar trebui să se supună doar regulilor care duc spre succes în acțiunile politice, considerând că aceste reguli pot fi descoperite, prin deducție, din practicile politice ale vremii, ca și ale perioadelor anterioare. În acest context, Machiavelli menționează și termenul de *rebeliune*, spunând că nu există alt mod de a stăpâni în siguranță o provincie decât acela de a o nimici, iar cel care cucerește o cetate obișnuită a trăi în libertate și nu o distruge, trebuie să se aștepte să fie distrus de ea, deoarece *rebeliunile* care se vor produce își vor găsi întotdeauna o „justificare în idealul libertății și în instituțiile ei de mult constituite", pe care nici trecerea timpului oricât de îndelungată și nici binele pe care l-ai făcut nu le pot șterge din amintirea oamenilor[134]. Astfel, orice ai face și orice măsuri ai lua, dacă nu-i vei învinge și împrăștia pe locuitori sau dacă nu le vei lua orice posibilitate de

[132] *Ibidem,* p. 264.

[133] Niccolò Machiavelli, *Principele*, București, Editura Științifică, 1960, p. 62.

[134] *Ibidem*, p. 23.

acțiune, ei nu vor uita nici „idealul libertății" și nici instituțiile ei și vor recurge la ele în orice împrejurare, așa cum a făcut orașul Pisa, după ce timp de o sută de ani a fost sub stăpânirea Florenței[135]. De asemenea, autorul *Mătrăgunei* abordează și termenii de *răscoală* și *răsturnări* în contextul faptului că după moartea lui Alexandru cel Mare, uriașul imperiu cucerit de acesta în Asia, „în câțiva ani", nu s-a *răsculat*, pentru că urmașii acestuia, diadohii au păstrat puterea și „n-au întâmpinat în domnia lor alte greutăți decât acelea pe care propria lor ambiție le-a făcut să se nască între ei"[136]. Un alt exemplu ar fi cel din istoria Imperiului Roman, unde au existat numeroase *răscoale* împotriva romanilor din provinciile Spania, Galia, Grecia, care s-au produs din cauza numeroaselor principate locale din aceste țări[137].

Părintele fondator al „materialismului metafizic modern", filozoful englez **Thomas Hobbes** (1588-1679), în lucrarea sa, *Elementele dreptului natural și politic,* consacră revoltelor și rebeliunilor un capitol important, intitulat „Despre cauzele rebeliunilor". El nu a pomenit de termenul revoluție, folosind în schimb cuvintele *rebeliune* sau *răzvrătire* și a descoperit trei cauze ale izbucnirii acestora: 1. nemulțumirea (atâta vreme cât oamenii sunt mulțumiți, le merge bine, iar guvernarea nu-i împiedică să le meargă și mai bine este imposibil să dorească o schimbare); 2. pretenția dreptului (deși un om poate fi nemulțumit, totuși dacă în mintea lui nu găsește o „cauză justă" pentru a se ridica împotriva guvernării stabilite ori pentru a-i rezista și nici „vreun pretext pentru a-și justifica rezistența ori pentru a cere ajutor, el nu se va lăsa să se vadă nimic"); 3. speranța succesului (ar fi o nebunie ca un om sau o grupare să încerce să aibă speranță, iar „eșecul ar însemna moartea ce i se cuvine unui trădător")[138]. Cel care a redactat în numele regelui Carol I răspunsul monarhului la ultimatumul Parlamentului englez, pe post de consilier al

---

[135] *Ibidem*, pp. 23-24.

[136] *Ibidem,* p. 20.

[137] *Ibidem,* p. 22.

[138] Thomas Hobbes, *Elementele dreptului natural și politic,* București, Editura Humanitas, 2005, p. 237.

„Cercului de la Great Tew", credea că fără existența acestor trei cauze, nu poate exista rebeliune. Totuși, „speranța succesului" este condiționată de patru elemente: 1. cei nemulțumiți să aibă informații comune; 2. ca ei să fie în număr suficient; 3. ca ei să aibă arme; 4. ca ei să cadă de acord asupra unei căpetenii, unui lider[139]. Cele patru condiții trebuie însă să concure pentru a face „un singur corp al rebeliunii", în care informațiile sunt viața, numărul reprezintă membrele, armele, puterea, iar capul unității prin care ei sunt îndreptățiți către „una și aceeași acțiune"[140]. La rândul lor, instigatorii rebeliunii, adică oamenii care stârnesc în alții aceste dispoziții către răzvrătire, trebuie să aibă trei calități: să fie ei înșiși nemulțumiți, să fie capabili să judece și să acționeze „josnic" și să fie elocvenți sau buni oratori[141]. De asemenea, istoricul roman **Sallustius** a observat că la Catilina, care a fost instigatorul celei grave răzvrătiri petrecute vreodată în Roma antică, el numind-o *nelegiuire*, se găsea „suficientă elocvență", însă puțină înțelepciune[142]. Sallustius considera că acest Catilina era însetat după averea altuia, iar cu a sa era risipitor și „neînfrânat în patimi", în timp ce sufletul lui „nesăturat" năzuia mereu spre „lucruri fără măsură, de necrezut și prea îndepărtate"[143]. Odată cu Thomas Hobbes și teoria sa politică se instala „desființarea teoretică a aristocrației". Astfel, cu mai mult de o sută de ani înainte ca „teroarea Revoluției Franceze să-și exprime voința de a tăia toate capetele, cele care voiau să se înalțe mai sus decât statura burgheză", ideea, teza hobbesiană era aceea că oamenii, fără excepție, sunt puși în mișcare de teamă[144].

Unul dintre cei mai influenți filozofi britanici, **John Locke** (1632-1704), a scris și el un capitol important despre revolte, rebeliuni și revoluții, „Ipoteză-cauză a revoltelor", apărut în cartea sa, *Al doilea tratat despre cârmuire.* Locke

[139] *Ibidem*, p. 245.

[140] *Ibidem,* p. 246.

[141] *Ibidem.*

[142] Salustius, *Opere. Conjurația lui Catilina,* București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1968, p. 82.

[143] *Ibidem.*

[144] Peter Sloterdijk, *Disprețuirea maselor,* Cluj, Editura Idea Design & Print, 2002, pp. 35-36.

chiar a lansat concepția revoluționară pentru vremea sa, privind „dreptul la rezistență și revoltă" sau dreptul de a face revoluție, ori pe scurt, dreptul la revoluție, al oamenilor împotriva propriilor guvernanți. Cel care a pus bazele democrației liberale susținea că oamenii se revoltă atunci când se consideră expuși „răului tratament al puterii arbitrare", aceasta fiind o primă cauză, revoltații făcând rebeliuni și revolte împotriva cârmuitorilor", iar oamenii „tratați în general rău" sunt gata oricând să se ușureze de o „povară ce apasă asupra lor"[145]. A doua cauză a revoltelor ar fi, în opinia creatorului empirismului britanic, faptul că revoluțiile nu au loc datorită fiecărei proaste organizări în probleme publice; „erori uriașe" ale conducătorilor, legi greșite și nepotrivite, scăpări ale „slăbiciunii umane", toate vor fi suportate de către oameni fără revoltă ori crâcnire[146]. În al treilea rând, aceeași teorie a puterii oamenilor de a-și asigura pentru siguranța lor un nou legislativ, „atunci când legiuitorii lor au acționat contrar încrederii acordate, încălcându-le proprietățile, este *cea mai bună pavăză împotriva revoltei* (subl. J. Locke) și cel mai probabil mijloc de a o împiedica"[147]. Revolta fiind o opoziție, nu față de persoane, ci față de autoritate, susține Locke, care e creată numai pe constituțiile și legile cârmuirii, guvernării, aceia care le încalcă și își justifică încălcările acestora „prin forță" sunt adevărații și realii *rebeli* (subl. J. Locke), indiferent cine sunt ei[148]. Pentru că atunci când oamenii au intrat într-o societate și o „cârmuire civilă" au exclus forța și au introdus legile pentru păstrarea, conservarea proprietății, păcii și unității dintre ei[149]. Însă, cei care au stabilit din nou forța împotriva legilor s-au *revoltat* (subl. J. Locke), adică au adus înapoi starea de război și sunt „cu adevărat *răzvrătiți*"[150]. Desigur, pentru guvernanții care se află la putere, datorită pretenției că dețin autoritatea, tentației

---

[145] John Locke, *Al doilea tratat despre cârmuire,* București, Editura Nemira, 1999, p. 193.

[146] *Ibidem*, p. 194.

[147] *Ibidem.*

[148] *Ibidem.*

[149] *Ibidem.*

[150] *Ibidem.*.

forței pe care o posedă sau „datorită lingușirilor celor ce le sunt în preajmă", această revoltă e lucrul cel mai la îndemână de făcut și, în consecință, cea mai potrivită cale de a preveni acest rău este de a le arăta pericolul și nedreptatea acesteia, ei fiind în cea mai mare măsură să o realizeze[151]. În cele două cazuri pomenite de Locke, atunci când legislativul e schimbat și când legiuitorii acționează împotriva țelului, scopului pentru care au fost desemnați, „cei ce sunt vinovații sunt *vinovați de rebeliune*" (subl. Locke)[152]. Explicația este aceea că dacă o persoană dă la o parte, prin forță, legislativul stabilit al unei societăți și legile făcute de legiuitori potrivit încrederii acordate lor de către oameni, acesta îndepărtează și „arbitrajul pe care fiecare l-a consimțit în vederea unei hotărâri pașnice a tuturor disputelor lor și ca barieră împotriva stării de război dintre ei"[153].

În cartea sa fundamentală, *Despre spiritul legilor,* mai precis în capitolul „Despre schimbarea religiei", francezul **Montesquieu** (1689-1755) consideră că atunci când un principe sau conducător care face eroarea de a schimba religia dominantă în statul său, el se expune „multor pericole"[154]. Astfel, dacă guvernarea sa era despotică, tiranică, el risca mai mult să asiste la o *revoluție* decât la instaurarea unei tiranii, care nu e niciodată un „lucru nou" în aceste state, revoluția fiind provocată de faptul că un stat nu-și schimbă religia, moravurile și manierele „într-o clipită", de îndată ce principele respectiv emite decretul care instaurează o „nouă religie"[155]. În plus, vechea religie, spre deosebire de cea nouă, este strâns legată de „orânduirea de stat": prima este în armonie cu clima, pe când a doua „îi contravine adesea"[156]. Montesquieu mai enumeră și alte cauze sau motive: cetățenii ar ajunge să fie de-a dreptul dezgustați față de guvernământul existent; credința puternică într-o religie ar fi înlocuită de „bănuielile împotriva ambelor"; în concluzie, statul se va confrunta, pentru o vreme, cu niște

---

[151] *Ibidem.*

[152] *Ibidem,* pp. 194-195.

[153] *Ibidem,* p. 195.

[154] Montesquieu, *Despre spiritul legilor,* Editura Antet, 2011, p. 289.

[155] *Ibidem.*

[156] *Ibidem.*

cetățeni și credincioși „răi”[157]. Ideile filozofului francez au fost supuse probei istoriei și au dovedit o „extraordinară capacitate de acomodare în funcție de epocă și circumstanțe”. Astfel „părinții Constituției americane” au preluat de la Montesquieu ideea federalistă, iar unii dintre revoluționarii francezi de la 1789, precum Marat, au adaptat, în prima fază a revoluției, ideea „reciprocității drepturilor și datoriilor dintre guvernanți și guvernați” la specificul problemei monarhice așa cum se prezenta ea în acele circumstanțe[158]. Cu toată influența lui asupra dezbaterii politice, nicio mișcare politică nu s-a revendicat vreodată integral de la autorul *Spiritului legilor*, scria criticul și teoreticianul literar elvețian Jean Starobinski, astfel că, „în momentul când se trece la reforme și revoluții, Montesquieu este citat mult, dar nu este urmat”[159].

Deși un alt francez, filozoful și scriitorul **Jean-Jacques Rousseau** (1712-1778) a influențat cel mai mult poate, prin gândirea și ideile sale radicale, principiile și ideologia Revoluției Franceze, cartea sa *Despre Contractul social* devenind un fel de „biblie a iacobinilor”, o „nouă Evanghelie”, după cum spunea Albert Camus, el nu a elaborat o teorie propriu-zisă a revoluției. În schimb, Rousseau a vorbit despre cele două motive sau cauze ale „degenerării” unui regim politic, sau ale disoluției statului: 1. atunci când Statul se restrânge; 2. când Statul se dizolvă[160]. La disoluția Statului se ajunge tot în două feluri: prima oară, atunci când Prințul sau un conducător, nu mai administrează Statul conform legilor acestuia și ajunge să uzurpe în mod discreționar și tiranic puterea suverană; în acest caz, Statul se strânge, se dizolvă statul cel mare și se formează un altul în interiorul acestuia, alcătuit doar din membri ai guvernării și care nu se raportează la restul poporului decât în calitate

---

[157] *Ibidem,* p. 289.

[158] Cristian R. Pîrvulescu, “Charles-Louis de Secondat, Baron de Montesquieu (1689-1755), *Despre spiritul legilor,* în Laurențiu Ștefan Scarlat (coord.), *Dicționar de scrieri politice fundamentale,* București, Editura Humanitas, 2000, p. 260.

[159] Jean Starobinski, *Montesquieu,* Paris, Seuil, 1994, p. 9.

[160] Jean-Jacques Rousseau, *Despre Contractul social sau principiile dreptului politic,* București, Editura Nemira, 2008, p. 147.

de stăpân sau tiran al său[161]. În acest caz, în care guvernarea uzurpă suveranitatea, „pactul social este rupt" și toți simplii cetățeni, reveniți, de drept, la libertatea lor naturală, „ajung să fie forțați", dar nu să fie obligați să se supună, idee care a fost dacă nu cea mai importantă, cea mai influentă în legitimarea Revoluției franceze[162]. Al doilea motiv al disoluției statului ar fi, în opinia filozofului, atunci când membrii guvernării uzurpă separat puterea pe care nu trebuie să o exercite decât ca un corp, ceea ce este o încălcare nu mai puțin gravă a legilor și produce o „dezordine încă și mai mare"[163]. Pe urmele lui Aristotel, Rousseau precizează că atunci când statul se dizolvă, abuzul guvernării, indiferent care ar fi aceasta, se numește „anarhie", democrația degenerează în „ochlocrație", aristocrația în oligarhie, iar monarhia în tiranie[164]. Se poate observa în lucrarea lui Rousseau atacul împotriva ordinii tradiționale, el dorind să demonstreze aproape fanatic anterioritatea pactului cetățenilor, care întemeiază poporul, față de pactul dintre popor și rege, care fondează regalitatea, monarhia[165]. Dacă până la Rousseau, regii erau reprezentanții lui Dumnezeu pe pământ, Contractul social propovăduiește ideea că popoarele se înfățișează, se reprezintă pe ele însele, Dumnezeu nemaifiind pus în discuție. În ordinea politică s-a considerat că viziunea lui Rousseau ar avea aceeași semnificație cu însăși revoluția din fizică a lui Newton[166].

Creatorul „idealismului transcendental" sau „critic", cel mai mare filozof al secolului Luminilor, **Immanuel Kant** (1724-1804) a respins în mod cinic dar rațional dreptul oamenilor sau națiunilor la *revoluție* ca mijloc de schimbare politică sau ca „transformare a constituției statului" (a uneia defectuoase)", care uneori ar putea fi necesară[167]. Kant era de

---

[161] *Ibidem*, pp. 147-148.

[162] *Ibidem,* p. 148.

[163] *Ibidem.*

[164] *Ibidem.*

[165] Albert Camus, *Omul revoltat*, București, Editura RAO, 1994, p. 309.

[166] *Ibidem*, 309-310.

[167] Immanuel Kant, „Metafizica moravurilor", în *Scrieri moral-politice,* București, Editura Științifică, 1991, p. 172.

fermă părere că acest lucru nu poate fi făcut decât de suveranul însuși printr-o *reformă,* și nu de către popor prin *revoluție,* iar atunci când aceasta are loc, ea nu poate afecta puterea legislativă, ci numai pe cea executivă[168]. Atitudinea lui este de-a dreptul surprinzătoare, având în vedere că erau binecunoscute interesul și simpatia lui Kant pentru Revoluțiile americană și franceză, dar o explicație se poate deduce din obsesia kantiană față de respectarea legalității și ordinii statale, care țin de stilul și spiritul său obedient prusac, de temperamentul său.

Potrivit lui Kant, când are loc o revoluție și se întemeiază o nouă constituție, nedreptatea inerentă începutului și ducerea la îndeplinire a constituirii unui stat „nu îi scutește pe supuși să se supună noii ordini a lucrurilor", în calitate de cetățeni corecți, iar ei nu pot refuza „să se supună onest" autorității publice, care deține în prezent puterea[169]. Monarhul detronat, care supraviețuiește acestei răsturnări sau revoluții, și nu este decapitat sau împușcat, să spunem, nu poate fi tras la răspundere pentru administrația lui anterioară, cu atât mai puțin pedepsit, în concepția lui Kant, atunci când, reîntors la condiția de cetățean, el preferă „liniștea sa și a statului în locul întreprinderii riscante de a părăsi țara", rezistând ca pretendent la „aventura redobândirii puterii", fie printr-o *contrarevoluție* urzită în secret, fie cu ajutorul altor puteri[170]. Când alege pentru cea de-a doua posibilitate, dreptul monarhului detronat rămâne „licit", deoarece *revolta* care îi uzurpase poziția a fost una nedreaptă, dar dacă alte puteri au dreptul să se alieze într-o „confederație de state în favoarea „acestui conducător căzut în dizgrație", numai pentru a nu lăsa nepedepsită „crima comisă de popor", și pentru a nu face loc unui scandal, și chiar conflict, aș adăuga, între celelalte state, prin urmare dacă ar fi autorizate și solicitate „să readucă prin forță" vechea constituție, în oricare altă țară, prin *revoluție*, este o problemă care aparține dreptului internațional[171]. Așadar, revoluția în sine, reprezintă pentru filozoful din Königsberg, „un moment de suspendare

168 *Ibidem.*

169 *Ibidem,* p. 173.

170 *Ibidem.*

171 *Ibidem.*

a legii", deși ordinea legală postrevoluționară este „legitimă", iar dreptul la revoluție sau revoltă al poporului nu poate fi inclus într-o Constituție, întrucât acesta ar contrazice însăși „organizarea politică pe care Constituția o întemeiază", contravenind astfel sistemului legal. Mai precis, împotriva puterii legislative a conducătorului statului nu există deci nicio opoziție legală a poporului, „căci o situație juridică nu este posibilă decât prin supunerea față de voința universal-legislativă a conducătorului", deci nu există niciun „drept de instigare" (*seditio*), cu atât mai puțin un „drept la răzvrătire" sau la rebeliune (*rebellio*), și într-o măsură și mai mică se poate invoca „dreptul de violare a persoanei conducătorului, ca și a vieții sale" (monarchomachismus sub specie tyrannicidii), adică împotriva lui ca persoană unică (monarh), sub pretextul „abuzului de putere" (tyrannis)[172]. Cea mai neînsemnată tentativă de acest fel este, după Kant, „o înaltă trădare" (proditio eminens), iar un astfel de trădător nu poate fi pedepsit decât cu moartea, pentru că a încercat „să-și ucidă patria" (*parricida*)[173]. Temeiul datoriei pe care o are poporul, de a suporta „abuzul puterii supreme", pe care o califică drept „insuportabilă", ar fi următorul: împotrivirea sa față de „legiferarea supremă" nu poate fi văzută în alt fel decât contrară legii, și trebuie să fie gândită ca fiind contrară oricărei constituții legale[174].

Argumente similare sunt aduse de rigidul gânditor și împotriva *detronării*, domnia legii neadmițând excepții, legalitatea neputând fi contestată, iar „datoria principală a cetățeanului este de a se supune legii"[175]. Potrivit lui Kant, detronarea unui monarh poate fi gândită numai ca o „abdicare voluntară de la coroană" și ca o „renunțare la puterea sa" și restituirea ei poporului sau ca o „abdicare impusă" (ca în cazul regelui Mihai I al României, căruia i s-a impus abdicarea de către sovietici). Deși lipsită de violență la adresa persoanei supreme, prin care ar fi redusă la condiția de persoană privată,

[172] *Ibidem*, p. 170.

[173] *Ibidem.*

[174] *Ibidem.*

[175] Allen D. Rosen, *Kant's Theory of Justice,* Ithaca, New York, Cornell University Press, 1993, pp. 161-172.

și, deși crima făcută de popor prin „constrângere" are ca pretext „dreptul de legitimă apărare" (*casus necessitatis*), niciodată nu va exista dreptul de a-l pedepsi pe conducător pentru administrația anterioară: căci tot ceea ce a făcut el înainte de a fi detronat sau înaintea izbucnirii unei revoluții, aș puncta, în calitate de conducător trebuie să fie considerat ca îndeplinit legal din punct de vedere exterior, iar „el însuși, ca sursă a legilor, nu poate face nimic nedrept"[176]. Între toate „crimele unei revoluții politice prin insurecție", omorârea monarhului nu este cea mai mare, consideră Kant, căci se poate imagina că un popor ar recurge la ea din teamă că monarhul sau conducătorul ar putea, cu condiția să rămână în viață, să prindă curaj și să „aplice pedeapsa meritată poporului" și, prin urmare, ar trebui ca această crimă să nu fie privită ca o pedeapsă penală, ci doar ca o „măsură de autoconservare"[177].

Sufletul, pătruns de idei referitoare la drepturile omului este cuprins de groază ori de câte ori îi revine în memorie conflictul „execuției solemne", care a sfârșit viața regelui Angliei, Carol I, în 1649 sau a regelui Franței, Ludovic al XVI-lea, în 1793[178]. Kant se întreba cum se explică acest sentiment inestetic, dar moral ce rezultă din răsturnarea totală a tuturor conceptelor juridice, el răspunzând prin faptul că asasinarea monarhului este considerată ca o „crimă în eternitate", ce nu poate fi niciodată ispășită (crimen immortale, inexpiabile), și pare să se apropie de ceea ce teologii desemnează un „păcat care nu poate fi iertat nici în această lume, nici în cealaltă"[179]. Aici Kant exagerează susținând că asasinarea regilor Angliei și Franței (cât și cea a lui Ceaușescu, de pildă), de către popoarele lor, ar fi un păcat suprem și etern care nu va putea fi niciodată ispășit. Totuși, filozoful admite că temeiul ororii pe care o are gândirea față de execuția solemnă a unui monarh, lider sau conducător de către poporul său este acela că asasinatul trebuie să fie gândit „numai ca excepție de la regulă", pe care poporul și-o luase drept maximă, execuția însă, trebuie să fie gândită ca

[176] Immanuel Kant, *op. cit.,* p. 171.

[177] *Ibidem.*

[178] *Ibidem.*

[179] *Ibidem.*

o „răsturnare totală a principiilor referitoare la relațiile dintre suveran și popor" (acesta din urmă, deși datorează legiferarea existenței sale numai celui dintâi, se instituie în stăpân al său), și astfel violența se ridică deasupra „celui mai sfânt drept", amenințătoare și transformată în principiu; ea pare să fie un fel de vârtej care devorează totul, fără întoarcere, o „sinucidere provocată de statul însuși, o crimă nevrednică de a fi absolvită"[180]. Kant avea temeiul să presupună că adeziunea la o asemenea soluție extremă nu își are originea tocmai într-un principiu așa-zis juridic, ci în frica poporului față de răzbunarea pe care, probabil, într-o zi, „statul reîntărit" ar îndrepta-o împotriva sa, iar această formalitate a fost introdusă doar pentru a da acestui fapt „aparența de sancționare", prin urmare de „procedeu juridic" (asasinatul nu ar fi de acest fel), obnubilare, escamotare nereușită, căci o astfel de uzurpare a poporului este chiar mai rea decât asasinatul însuși, din cauză că include un principiu care ar trebui să facă imposibilă „refacerea statului răsturnat"[181].

Într-o altă lucrare a sa, de-a dreptul utopică, *Spre pacea eternă,* Immanuel Kant argumentează că un stat poate fi guvernat *republican* (subl. Kant), chiar și atunci când el stăpânește după constituția prezentă printr-o *putere suverană* (s. K.), până când poporul devine conștient de influența simplei idei a autorității legii (ca și cum ar poseda fizică) și, așadar, este găsit capabil de o legislație proprie (care, inițial, este întemeiată pe justiție)[182]. Atunci când, prin violența unei *revoluții* (subl. Kant) apărute să înlăture una din „constituțiile proaste" prin căi nelegale, s-ar instaura una legitimă, nu ar trebui să se considere permis ca poporul să fie lăsat să se întoarcă la cea veche, cu toate că în timpul acesteia fiecare a participat deschis sau în secret, ei s-ar supune pe drept pedepsei celui răzvrătit[183]. Argumentul lui Kant privind supunerea cetățeanului în fața legii ia în considerare Constituțiile politice imperfecte și nu statele totalitare moderne, cu totul neconstituționale, această

[180] *Ibidem,* p. 172.

[181] *Ibidem.*

[182] Immanuel Kant, „Spre pacea eternă", în *Scrieri moral-politice*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1991, p. 416.

[183] *Ibidem*.

prevedere putând fi interpretată greşit, exemplul cel mai celebru oferindu-l odiosul politician Adolf Eichmann care, în procesul de la Ierusalim, şi-a justificat participarea în aplicarea „soluției finale" printr-o interpretare kantiană a datorei față de lege. În realitate, recomandarea lui Kant trebuie înțeleasă într-un context politic mult mai restrâns şi mai nuanţat, în acord cu „principiul universal al dreptului". Dreptul la nesupunere civică, argumentat etic, pe baza legii morale şi a „cerului înstelat deasupra mea", este o interpretare mai apropiată spiritului kantian, cu atât mai mult cu cât filosoful a sprijinit entuziast ideea libertății de expresie şi dreptul de a critica prestația politică a autorității[184]. Accentele conservatoare ale lui Kant, recomandarea de a respecta legile statului şi „refuzul de a îndreptăți *revoluția* ca mijloc legitim de schimbare şi progres în favoarea reformei „de sus în jos" se datorează în special dispoziției sale temperamentale, autorul *Metafizicii moravurilor* fiind un vajnic apărător al ordinii publice şi al statului de drept.

Pentru filozoful idealist **G. W. F. Hegel** (1770-1831), care a consacrat revoluției capitolul al III-lea din partea a IV-a a *Prelegerilor de filosofie a istoriei*, intitulat „Iluminismul şi revoluția", plus câteva rânduri în *Fenomonologia spiritului*, există mai întâi o revoluție în interiorul omului, în conştiința sa, în sinele său, şi din aceasta s-ar ivi „revoluția reală a realității", noua configurație a conştiinței, „libertatea absolută"[185]. S-ar putea spune că Hegel a intuit oarecum ideea de revoluție ca năzuință şi evoluție spirituală. Libertatea absolută ar apărea, după Hegel, din revocarea formei obiectivității utilului, care s-a petrecut însă „în sine"[186].

În altă parte, filozoful din Stuttgart care credea că în vremea sa, prin victoria Revoluției Franceze şi imperiul lui Napoleon, s-ar fi ajuns la „sfârşitul istoriei", a punctat, în legătură cu revoluțiile, două momente importante: mersul revoluției în Franța şi cum a primit revoluția un caracter universal-istoric[187].

---

[184] Allan D. Rosen, *op. cit.,* pp. 149-160.

[185] G. W. F. Hegel, *Fenomenologia spiritului,* Bucureşti, Editura IRI, 1995, pp. 336-337.

[186] *Ibidem*, p. 337.

[187] G. W. F. Hegel, *Prelegeri de filosofie a istoriei,* Piteşti, Editura Paralela 45, 2006, p. 174.

După Hegel, Revoluția Franceză are un „caracter universal-istoric", pentru că „după conținutul lui, acest eveniment este universal-istoric", dar în ceea ce privește răspândirea ei exterioară, deși aproape toate statele moderne au fost deschise, prin cucerire, însă nu printr-o revoluție națională, interioară, aceluiași principiu sau acesta a fost formal introdus în ele. În cazul de față, liberalismul a pătruns în toate națiunile romanice, anume în lumea romano-catolică, în Franța, Italia și Spania, însă peste tot a dat faliment"[188]. Abstracția liberalismului a călătorit și penetrat astfel lumea romană, de exemplu, pornind din Franța (Galia), fosta provincie a Imperiului Roman, dar aceasta a rămas zăvorâtă prin „cătușe religioase" de robie ori sclavie modernă[189]. În acest caz, filozoful credea că este un principiu greșit că legătura, încătușarea dreptului și a libertății ar putea fi lepădată fără eliberarea conștiinței, că o „*revoluție* ar fi posibilă fără *reformă*"[190]. Cel mai mare filozof al secolului al XIX-lea, deși a salutat cu entuziasm Revoluția Franceză, fiind tânăr pe atunci, a fost dezgustat de excesele virtuții și mai ales ale terorii, deoarece virtutea subiectivă, care guvernează pornind numai de la „credința politică", aduce cu sine „cea mai grozavă tiranie", aceasta exercitându-și puterea fără forme judiciare, fără asigurarea unei justiții echitabile și democratice, iar pedeapsa ei este „tot așa de simplă – moartea"[191]. Hegel sublinia că această tiranie trebuie să dispară, mai ales că toate înclinațiile și interesele, „raționalitatea însăși" erau împotriva acestei „teribil de consecvente libertăți", care se manifesta într-un mod „așa de fanatic"[192].

Și francezul **Alexis de Tocqueville** (1805-1859) a teoretizat revoluțiile, așa cum făcuse Aristotel, dar nu la nivelul și detaliile stabilite de acesta, în micul capitol „De ce vor deveni rare marile revoluții" din capodopera sa politică, *Despre democrație în America*. El pornește de la ideea că un popor care a trăit vreme de secole într-un „regim de caste și de

[188] *Ibidem*, p. 179.

[189] *Ibidem*, p. 418.

[190] *Ibidem*.

[191] *Ibidem*, p. 416.

[192] *Ibidem*..

clase", nu ajunge la o stare democratică decât după un șir lung de transformări mai mult sau mai puțin dureroase, cu ajutorul unor „eforturi violente" și după nenumărate vicisitudini în timpul cărora „bunurile, opiniile și puterea își schimbă rapid locul"[193]. Chiar atunci când această revoluție s-a încheiat, mai dăinuie pentru multă vreme „deprinderile revoluționare" create de ea, fiind însă urmate de agitații profunde[194]. Tocqueville se întreba apoi dacă „egalitatea de condiții" îi conduce pe oameni în mod obișnuit și permanent, la revoluții, deși nu credea acest lucru, fiind convins că aproape toate revoluțiile care au schimbat fizionomia popoarelor au fost făcute pentru a consacra sau pentru a distruge inegalitatea, pentru că fie săracii au vrut să pună mâna pe bunurile bogaților, fie aceștia din urmă au încercat să-i umilească și să-i supună pe săraci[195]. Și asta pentru că nu există o revoluție care să nu amenințe mai mult sau mai puțin proprietatea dobândită, mai ales că săracilor, de exemplu, le pasă prea puțin de ceea ce posedă, fiindcă suferă mult mai mult din cauza a ceea ce le lipsește și nu se bucură de puținul pe care îl posedă[196]. Tocqueville credea că în societățile democratice, majoritatea cetățenilor nu vede clar ce ar putea câștiga dintr-o revoluție, dar simte mereu și în mii de feluri, ceea ce ar putea pierde din cauza ei[197]. El abordează revoluția și din punct de vedere economic, mai ales al consecințelor asupra economiei unei țări, afirmând că se poate întâmpla ca prin rezultatul său final, o revoluție să folosească industriei și comerțului, dar primul său rezultat va fi invariabil „ruinarea industriașilor și comercianților" pentru că ea nu face decât să schimbe starea generală a consumului și să răstoarne pe moment proporția care exista între producție și necesități[198]. Cei care se tem de revoluții sunt totuși „posesorii de bunuri mobiliare", deoarece, pe de o parte proprietatea lor e „ușor de confiscat", iar pe de

---

[193] Alexis de Tocqueville, *Despre democrație în America,* vol. 2, București, Editura Humanitas, 1995, p. 273.

[194] *Ibidem*.

[195] *Ibidem,* p. 274.

[196] *Ibidem,* p. 275.

[197] *Ibidem*.

[198] *Ibidem,* p. 276.

altă parte, ea poate oricând „dispărea complet”[199]. Rezultă că popoarele ar fi mai puțin dispuse la revoluții pe măsură ce bunurile mobiliare se multiplică și se diversifică, iar numărul celor care le posedă devine mai mare, și, în mod logic, acest lucru i-ar împiedica să mai facă revoluții[200]. Tocqueville scria însă că, din când în când, în democrație se ridică oameni întreprinzători și ambițioși ale căror ambiții nu pot fi satisfăcute în mod obișnuit, ei iubind revoluțiile, dar foarte greu reușind să le și realizeze, să le nască, dacă evenimente ieșite din comun nu le vin în ajutor[201].

Gânditorul francez a remarcat adesea că teoriile care sunt revoluționare prin natura lor, adică prin faptul că nu se pot realiza decât printr-o schimbare completă și câteodată bruscă a stării de proprietate și a persoanelor, sunt mult mai prețuite în SUA decât în marile monarhii europene[202]. De asemenea, în opinia lui Tocqueville, numai „minoritățile restrânse” ar dori revoluții, însă minoritățile pot uneori să le și facă[203]. Deoarece entuziasmul este cel care împinge spiritul uman dincolo de căile bătute și care face „marile revoluții intelectuale” precum și „marile revoluții politice”[204]. Atunci când majoritatea unui popor democratic își schimbă opinia, e adevărat că ea poate duce, după voia ei, susține Tocqueville, la „revoluții ciudate și bruște” în lumea inteligenței, dar este foarte greu ca opinia majorității să se schimbe și, aproape tot atât de greu, să se constate că ea s-a schimbat[205]. Același autor susține că revoluțiile care se fac pentru „a stabili egalitatea” sunt aproape întotdeauna crude, nemiloase, cu vărsări de sânge, deoarece lupta are loc între oameni care sunt suficienți de egali pentru a se lupta între ei și care-s încă destul de diferiți pentru a se lovi fără milă[206]. În fine, în democrații, oamenii îndură fără să crâcnească, deși nu

[199] *Ibidem.*

[200] *Ibidem.*

[201] *Ibidem,* p. 277.

[202] *Ibidem,* p. 278.

[203] *Ibidem.*

[204] *Ibidem,* p. 282.

[205] *Ibidem,* p. 283.

[206] *Ibidem,* p. 285.

știu dacă este așa, ca o revoluție să meargă până la nedreptate, dar nu până la cruzime; confiscarea bunurilor dezgustându-i, vederea sângelui uman le e neplăcută. Ei sunt de acord să existe oprimare, dar nu vor să existe omor[207].

În secolul al XX-lea, unul dintre cei mai importanți teoreticieni ai revoluțiilor **Crane Brinton** (1898-1968), istoric american specializat pe istoria Franței, istoric al ideilor, care în principala sa operă *The Anatomy of Revolution* (1938) (*Anatomia revoluției*), a asemănat dinamicile mișcărilor revoluționare cu progresul febrei[208]. *Anatomia revoluției* este o carte în care Brinton a subliniat „uniformitățile" și asemănările a patru revoluții politice majore din istorie: Revoluția Engleză din anii 1640, Revoluția Americană din 1776, Revoluția Franceză și Revoluția Rusă din 1917. Brinton nota că revoluțiile urmează un „ciclu de viață" de la „Vechea ordine" la un regim moderat, spre unul radical, la reacția Thermidoriană. Cartea brintoniană a fost numită una „clasică"[209], „celebră" și „un punct de cotitură în studiul revoluțiilor"[210] și a fost atât de influentă încât l-a inspirat pe consilierul pe probleme de securitate națională al președintelui SUA, Jimmy Carter, Zbigniew Brzezinski, în a-l sfătui pe acesta în legătură cu Revoluția islamică iraniană, din 1979[211]. Potrivit lui Brinton, în timp ce „noi nu trebuie să așteptăm ca revoluțiile noastre să fie identice"[212], trei din cele patru revoluții majore analizate (Engleză, Franceză și Rusă) au început „în speranță și moderație", au atins „o criză

[207] *Ibidem,* p. 286.

[208] John Schwartz, *Research and the Rise of Capitalism*, în „The Washington Post", 6 martie, 1994, p. 7.

[209] *Ibidem.*

[210] Thornbjørn L. Knutsen, Jennifer L. Bailey, *Over the Hill? The Anatomy of Revolution at Fifty*, în „Journal of Peace Research", vol. 26, nr. 4 noiembrie 1989, pp. 421-431.

[211] [Cf. Cărți recente care folosesc în parte același titlu includ *Cuba: Anatomia unei revoluții* în 1969 de Leo Huberman; *Portugalia, anatomia unei revoluții*, Londra, Chartist Publications, 1976; *Anatomia unei revoluții: insurecția JVP în Sri Lanka* (*1987-1989*), de SinhaRaja Tammita-Delgoda, New-Delhi, Centre for Contemporary Studies, Nehru Memorial Museum and Library, Teen Murti House, 1998].

[212] Crane Brinton, *The Anatomy of Revolution,* revised edition, New York, Vintage Books, 1965, p. 226.

într-o domnie a terorii", şi au sfârşit „în ceva numit dictatură – Cromwell, Bonaparte şi Stalin". Excepţia a fost Revoluţia Americană, care „nu a urmat acest model[213].

În ceea ce priveşte căderea vechiului regim, revoluţiile încep cu probleme apărute în cadrul regimurilor pre-revoluţionare, acestea incluzând „probleme de funcţionare – deficite guvernamentale, mai mult decât de obicei, plângeri privind supraimpozitarea, guvernul favorizând evident un set de interese economice în defavoarea altora, încâlceli şi confuzii administrative"[214]. Există de asemenea probleme sociale cum ar fi senzaţia că parcursul şi cariera cuiva nu sunt „deschise talentelor", iar puterea economică este separată de puterea politică şi distincţia socială[215]. Există şi o „pierdere a încrederii de sine printre numeroşi membri ai clasei dominante", conversia, transformarea multor membri ai acestei clase spre convingerea că privilegiile lor sunt nedrepte şi nocive pentru societate[216]. „Intelectualii" îşi lasă deoparte loialitatea lor faţă de guvern[217]. Pe scurt, „clasa conducătoare devine ineptă din punct de vedere politic"[218].

Brinton crede că problemele financiare joacă un rol important prin faptul că „trei din cele patru revoluţii ale noastre au început printre oameni care au obiectat faţă de anumite taxe, care au organizat protestele împotriva lor, chiar şi în Rusia în 1917 problemele financiare erau reale şi importante"[219]. Inamicii şi susţinătorii revoluţiilor nu sunt de acord dacă comploturile şi manipularea revoluţionarilor sau corupţia şi tirania vechiului regim sunt responsabile pentru căderea acestuia. Crane Brinton argumentează că ambele ipoteze sunt corecte, că circumstanţele potrivite şi agitaţia activă sunt amândouă necesare în reuşita unei revoluţii[220]. În acelaşi punct, în prima fază a revoluţiilor, „există un punct în

[213] *Ibidem,* p. 24.

[214] *Ibidem*, p. 65.

[215] *Ibidem.*

[216] *Ibidem.*.

[217] *Ibidem,* p. 251.

[218] *Ibidem,* p. 252.

[219] *Ibidem,* p. 78.

[220] *Ibidem,* pp. 85-86.

care autoritatea constituită este contestată de actele ilegale ale revoluționarilor", iar răspunsul forțelor de ordine sau securitate este izbitor de lipsit de succes.

În Franța lui 1789, „regele realmente nu a încercat" să stăpânească revoltele în mod eficient. În Anglia, regele „nu a avut destui soldați buni". În Rusia, „în momentul critic soldații au refuzat să mărșăluiască împotriva poporului" și în schimb li s-au alăturat[221]. Același lucru s-a întâmplat în România, în timpul revoluției din 1989, când armata a refuzat să tragă în popor și s-a alăturat acestuia – vezi sloganul „armata e cu noi!" La capitolul trecutul sau condiția revoluționarilor, Brinton spune că revoluțiile „se nasc din speranță" mai degrabă decât din sărăcie și mizerie[222]. Contrar credinței că revoluționarii sunt niște sărăntoci sau nevoiași, ei „sunt mai mult sau mai puțin o secțiune activă a umanității obișnuite". În timp ce revoluționarii „se comportă într-un mod în care nu ne așteptăm din partea unor asemenea oameni", acest lucru se poate explica mai degrabă prin „mediul revoluționar" decât prin originea lor socială[223]. „«Incoruptibilii» rareori se revoltă", mai spune Brinton, și revoluții de succes ale sclavilor precum cea din Haiti sunt puține la număr[224]. În cadrul analizei regimurilor revoluționare, Brinton consideră că în fiecare revoluție există o „scurtă lună de miere" care urmează căderii vechiului regim și durează până la aplicarea „principiilor contradictorii" printre revoluționarii victorioși, principii revendicate de ei înșiși[225]. Atunci, puterea are o tendință de „a merge de la Dreapta spre Centru și spre Stânga"[226]. În cadrul acestui proces, Brinton spune că „revoluția, întocmai lui Saturn, își devorează proprii copii", citându-l pe avocatul, omul politic, revoluționarul și unul dintre cei mai mari oratori ai Revoluției Franceze, Pierre Victurnien Vergniaud, ghilotinat în 1793[227].

---

[221] *Ibidem,* p. 88.

[222] *Ibidem,* p. 250.

[223] *Ibidem,* p. 120.

[224] *Ibidem,* p. 250.

[225] *Ibidem,* p. 91.

[226] *Ibidem,* p. 123.

[227] *Ibidem,* p. 121, Jean-Denis Bredin, „Vergniaud ou le génie de la parole", în François Furet, Mona Ozouf (dir.), *La Gironde et les Girondins,* Paris,

În ceea ce privesc rezultatele finale ale revoluțiilor, Brinton le găsește dezamăgitoare (cartea a fost scrisă înaintea căderii comunismului). În Franța, revoluția a dus mai departe „vechile suprapuneri ale jurisdicțiilor, confuziile și compromisurile moștenite din războiul de o mie de ani", dintre Coroană și aristocrația feudală[228]. Revoluțiile au dat „rezultate destul de mici privind înfrățirea umană și realizarea justiției pe acest pământ. Sângele martirilor abia a fost necesar ca să stabilească sistemul zecimal"[229]. Crane Brinton concluzionează că, în ciuda ambițiilor lor, revoluțiile politice pe care le-a studiat au adus mult mai puține „schimbări sociale de durată", decât perturbări sau dezorganizări și schimbări a ceea ce se cheamă vag Revoluția Industrială și reformele de sus în jos ale lui Mustafa Kemal Atatürk, în Turcia și Restaurația Meiji sau perioada McArthur de după 1945, în Japonia"[230].

Dintre gânditorii români, paradoxal, **Emil Cioran** (1911-2005) a scris mai pe larg despre revoluții, deși nu este un teoretician al acestora. În capitolul „Război și revoluție", și numai, din controversata sa carte *Schimbarea la față a României*, din 1936, care a fost autocenzurată în ediția a doua, aparută la începutul anilor '90, autorul a eliminat, temător, numeroase pasaje considerate „pretențioase și stupide". Mai exact, într-o notiță la această ediție, Cioran preciza: „Am scris aceste divagații în 1935-1936, la 24 de ani, cu pasiune și orgoliu. Din tot ce-am publicat în românește și franțuzește, acest text este poate cel mai pasionat și în același timp îmi este cel mai străin. Nu mă regăsesc în el, deși îmi pare evidentă prezența isteriei mele de atunci. Am crezut de datoria mea să suprim câteva pagini pretențioase și stupide. Această ediție este definitivă. Nimeni n-are dreptul s-o modifice". Trecând la partea despre revoluții, căreia îi consacră un întreg capitol, dar și părți din alte capitole, Cioran considera că meritul revoluțiilor nu a fost cel de ameliorare a condițiilor exterioare și materiale ale maselor, ci în a fi fost „progresul cel mai rapid

---

Payot, collection „Bibliotèque Historique Payot", 1991, pp. 367-387.

[228] Crane Brinton, *op. cit.,* p. 239.

[229] *Ibidem,* p. 259.

[230] *Ibidem,* p. 246.

și mai efectiv în conștiință", revoluția fiind chiar „suprema conștiință a maselor", iar toate revoluțiile au fost „expresii ale accesului maselor la putere", cele două, putere și revoluție fiind „echivalente pentru mase"[231]. În capitolul „Război și revoluție", filozoful face o paralelă între cele două concepte, pornind de la interogația dacă există vreo națiune care să nu fi făcut războaie și că România nu a știut, în acest sens, decât să-și apere granițele, să ducă războaie defensive, și că războaiele „determină răspântiile istoriei, precum *revoluțiile*, culmile"[232]. Cioran credea că atât războiul, cât și revoluția sunt făcute de o națiune, dar „nu amândouă plasează națiunea ca finalitate centrală". Astfel, afirmând în primul rând socialul, revoluția este mai universală decât războiul, deși acesta are loc „și în afară de cadrul spațial național", pe când „revoluția se menține în interiorul națiunii"[233]. După ce se contrazice, paradoxalul Cioran afirmă că dacă revoluțiile se fac în numele unor idei, ele depășesc națiunea, în timp ce războaiele „își extrag vitalitatea din imediatul național"[234]. În același timp, pentru ca o revoluție să fie încoronarea unei națiuni, ea trebuie previzionată și preparată ideologic „secole întregi", pe când războaiele n-ar avea nevoie decât de „întorsături și crize de trecere". De aceea, subliniază Cioran, *o națiune nu poate face decât o singură mare revoluție* (subl. Cioran), pe când războaiele abundă și se întrec[235]. Aș adăuga, totuși, că au existat războaie care au durat 100 de ani (între Anglia și Franța) sau 80 de ani (în Țările de Jos) ori Războiul de 30 de ani, și revoluții care au ținut o zi, o săptămână, o lună (ca revoluțiile din 1989), care nu au fost anticipate, sau zece ani ca Revoluția Franceză. În opinia filozofului stabilit la Paris, Revoluția franceză „atârnă mai greu, prin urmele ce le-a lăsat", decât Războiul de o sută de ani, iar o revoluție întronează „o nouă lume de idei și o nouă structură socială", pe când un război „intensifică ori slăbește sentimentul

---

[231] Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, București, Editura Humanitas, 2010, pp. 114, 118.

[232] *Ibidem*, p. 134.

[233] *Ibidem*, p. 135.

[234] *Ibidem.*

[235] *Ibidem.*

puterii naționale, prin câștig sau pierdere de spațiu"[236]. Rezultă că „o *revoluție adevărată* trebuie să epuizeze sensul social al unei națiuni, de aceea *nu este revoluție aceea care nu modifică esențial structura socială*", dar, totodată, „*o revoluție care nu modifică raporturile de proprietate este o mascaradă*" (subl. Cioran), pentru că fără un triumf asupra inegalităților, revoluția este un nonsens, spune Cioran, puțin marxizant[237]. În fraze de o incredibilă influență a ideologiei marxiste, Cioran susține că revoluțiile se fac „de jos în sus" și în primul rând „pentru *mase* de către ele însele", revoluțiile neavând alt sens decât „să sape edificiul de veacuri al mizeriei..." și că „*în orice revoluție ideea socialistă este obligatorie*" (subl. Cioran)[238]. Totuși, paradoxalul gânditor revine și opinează, din perspectivă de dreapta, că un socialism de stat este o „formulă mediocră", iar comunismul este „prea mecanicist și mult prea iluzoriu", și că orice revoluție este națională „întru atât întrucât reprezintă o expresie a dorinței de putere a unei națiuni", deși orice revoluție națională este numai o *treaptă* (subl. E. C.), adaugă Cioran, comentând cele două revoluții naționale considerate fasciste, din Italia lui Mussolini și Germania lui Hitler, treaptă spre o revoluție spirituală[239]. După Cioran, „revoluțiile de dreapta sunt *istorice* (subl. E. C.) nu sociale", obsesia, fixația naționalismului fiind întotdeauna istoria, aceasta însemnând că „revoluțiilor naționale trebuie să le urmeze o serie de reforme, dacă nu de revoluții"[240].

După ce analizează revoluțiile franceză, rusă, italiană și germană, punându-le în opoziție pe primele două, considerate a purta „marca autentică a spiritului revoluționar", ultimelor două, fascistă și hitleristă, care ar fi „simple lovituri de stat", Cioran analizează fenomenul revoluționar din România, subliniind că românii, nepurtând războaie de invazie a altor națiuni, rezistând la invazii, tot așa „nu au făcut revoluții, ci numai *insurecții*", fiind un „popor de *răzmeriță*" (s.m.)[241].

---

[236] *Ibidem.*

[237] *Ibidem*, p. 136.

[238] *Ibidem*, p. 137-138.

[239] *Ibidem,* p. 140.

[240] *Ibidem*, p. 141.

[241] *Ibidem*, p. 144.

Autorul cărții *Istorie și utopie* crede că „toate mișcările cu caracter revoluționar din istoria românilor, fie a lui Horea, fie a lui Tudor Vladimirescu, au ratat, căci n-au avut consecințe și n-au putut crea o *tradiție revoluționară*", cauza fiind aceea că nu a existat o clasă ori categorie socială care să facă o revoluție, țărănimea fiind „împotmolită în cea mai sinistră întunecime" care s-a răsculat împotriva „celei mai stupide aristocrații, care n-ar fi meritat distrusă nici măcar printr-un strop de sânge al țăranului român"[242]. Totuși, Cioran recunoaște că burghezia română a fost „singurul nostru element revoluționar", însă ea a apărut târziu în istorie, la fel cum în România nu a existat o „neliniște ideologică" revoluționară de cel puțin un secol[243]. În concluzia acestui capitol, Cioran optează pentru o *revoluție națională* în România, pe care unii au înțeles-o greșit ca fiind de tip legionar, cu condiția ca ea să depășească „limitele imanente ale mediocrității noastre autohtone", să dea României „proporții peste condițiile ei firești", pentru că numai astfel „nivelul istoric al Românei va cunoaște un salt" și va deveni o „primejdie pentru lume", așa cum au fost revoluțiile franceză și rusă[244]. Din păcate, în această carte, Emil Cioran își exprimă idei și convingeri antidemocratice, și pe alocuri de-a dreptul troțkiste, susținând că „democrația trebuie distrusă pentru ca România să nu dispară" și că vede dictatura ca pe „o revoluție permanentă"[245].

Una dintre cele mai influente teorii asupra revoluțiilor din secolul al XX-lea a fost creată de sociologul și politologul american **Theda Skocpol** (n. 1947), în cartea sa principală din 1979, *States and Social Revolutions* (*Statele și revoluțiile sociale*), un studiu de tip „structural" și „etatist", care a deschis „noi căi în domeniu", o analiză comparată a revoluțiilor sociale în Franța, Rusia și China. Theda Skocpol a fost recunoscută de mulți drept „cel mai de seamă teoretician (hiper-)structural al efectelor revoluțiilor", fiind profund interesată de „statolatria" teoretică, conform termenului memorabil (dar înșelător) folosit de un istoric al Mexicului, Alan Knight[246].

[242] *Ibidem.*

[243] *Ibidem*, p. 145.

[244] *Ibidem*, p. 147.

[245] *Ibidem*, p. 160.

[246] Timothy P. Wickham-Crowley, „Teorii structurale ale revoluției", în John

Potrivit Thedei Skocpol, revoluțiile sociale ar trebui să fie definite astfel: „transformări rapide și esențiale ale structurilor de clasă și statale ale unei societăți, însoțite și, parțial susținute, de revolte (populare) pornite de la baza societății”[247]. În esență, autoarea americană susține că statul, prăbușindu-se, generează acel gen de oportunități politice necesare „schimbării revoluționare totale”[248]. De fapt, Theda Skocpol nu se limitează la folosirea perspectivei oportunității politice pentru a explica de ce *revoltele transformatoare*, pornite pe baze sociale și de la nivelurile inferioare ale societății, au putut avea loc în Franța, Rusia și China, ci face apel și la perspectiva „etatist-autonomă”, pentru a explica crizele politice care au creat condițiile necesare unor asemenea oportunități[249]. Una dintre cele mai interesante ipoteze din studiul lui Skocpol este chiar aceea că crizele politice care au făcut posibile revoluțiile din Franța, Rusia și China *nu* au fost iscate de revoluționari, ci că a fost vorba mai degrabă de conflictele între „clasele dominante” și funcționarii guvernamentali autonomi – conflicte care, subliniază Theda Skocpol, au fost provocate sau accentuate de „concurența geopolitică” –, iar acestea au produs, direct sau indirect, crizele respective, oferind astfel ineluctabil ocaziile de care au profitat, câțiva ani mai târziu, clasele inferioare și revoluționarii conștienți de misiunea lor[250]. Pe urmele lui Moore, politologul susține că în special „birocrațiile agrare” par să stimuleze revoltele la scară largă, din cauză că țăranii sunt supuși unor obligații materiale duble, atât din partea statului, cât și din partea elitelor locale, iar ocaziile de revoltă au mari șanse să se înmulțească atunci când elitele locale pătrund și în rândul funcționarilor statului și pot astfel paraliza puterile acestuia, în special forța acțiunilor represive[251].

Foran (coord.), *Teoretizarea revoluțiilor*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 65.

[247] Theda Skocpol, *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China,* Cambridge, Cambridge University Press,1979, pp. 114-115.

[248] Jeff Goodwin, „Abordări etatiste ale revoluțiilor sociale – avantaje și limitări ale tradiției teoretice”, în John Foran (coord.), *Teoretizarea revoluțiilor*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 25.

[249] *Ibidem*, pp. 25-26.

[250] *Ibidem,* p. 26.

[251] Theda Skocpol, *op. cit.,* pp. 155-157.

Date fiind condițiile istorice globale de dezvoltare inegală a economiei mondiale de tip capitalist şi nemulțumirile existente în rândul „statelor-națiune" (provocate parțial şi de această stare de lucruri), anumite „state funcționăreşti" constituie a doua presupoziție a analizei lui Skocpol şi formează din punct de vedere politic sisteme monarhice „absolutiste", guvernate parțial birocratic, pe baza sistemului de colectare a impozitelor, în timp ce din punct de vedere politic au adesea economii înapoiate, de tip agrar sau rural, în care țărănimea se află într-un „conflict latent constant" cu aristocrații, nobilii sau proprietarii de pământ[252]. Revoluțiile au izbucnit, în aceste cazuri, atunci când colapsul sau paralizia sistemului statului a fost urmat de numeroase *revolte țărăneşti*. Iată care sunt, pentru Skocpol, cele două „cauze" ale revoluției. Numai că „evenimentele" respective au surse de tip structural, statele prăbuşindu-se din pricina „puternicei presiuni internaționale" (exercitată, de obicei, sub forma războiului), în combinație cu „paralizia fiscală a sistemului intern", provocată de clasa aristocrației agrare sau rurale, stăpânii de pământ care au ajuns să ocupe constant funcții publice şi „au împiedicat *reformele fiscale* sau *de impozitare* ce ar fi salvat autoritatea statală"[253]. De pildă, în Rusia anului 1917, presiunile militare ale Primului Război Mondial au fost atât de straşnice, încât au determinat colapsul statului țarist fără intervenția elitei „paralizante"[254].

În studiul Thedei Skocpol, Timothy P. Wickham-Crowley a remarcat mularea aproape perfectă a argumentației autoarei americane pe pretențiile sale „neintenționaliste": cu siguranță că nici puterile străine, nici clasele dominante din interiorul granițelor țării nu au dorit ca pe teritoriul Franței, Rusiei sau Chinei să se producă *izbucniri revoluționare* de asemenea proporții şi cu consecințe şi pentru numeroase alte state, (vezi zguduirea produsă în întreaga Europă de Revoluția Franceză), am adăuga noi, şi totuşi, vrând-nevrând, acțiunile lor au fost cele care au provocat (parțial) astfel de mişcări

[252] Timothy P. Wickham-Crowley, *op. cit.,* p. 65.

[253] *Ibidem.*

[254] *Ibidem*.

devastatoare[255]. După cum am observat, revoltele rurale s-au ivit după colapsul autorității statale şi au fost posibile, parțial şi din cauza acestuia, revoltele nebazându-se pe ideologiile înnoitoare ale revoluționarilor autoeducați, şi totuşi au avut şi ele cauze structurale: combinația dintre solidaritatea țăranilor şi autonomia lor[256]. În lipsa acestor două seturi de cauze esențiale, sistemele funcționăreşti de tip agrar nu cad victime unei revoluții sociale pornite de jos[257].

I. 3. Valul revoluționar

Un *val revoluționar* sau un tsunami revoluționar, reprezintă o „serie de revoluții care se desfăşoară în locuri diferite, într-o perioadă de timp similar", în multe cazuri, revoluțiile din trecut şi valurile revoluționare putând inspira evenimente de acest tip, sau o revoluție inițială influențează alte „revoluții afiliate" concurente cu scopuri similare[258]. Istorici şi filozofi politici au studiat cauzele *valurilor revoluționare,* incluzându-i pe Robert Roswell Palmer, Crane Brinton, Hannah Arendt şi Jacques Godechot[259]. Conceptul este important, de exemplu, pentru marxişti, care văd aceste valuri revoluționare ca fiind o cale „posibilă spre o revoluție mondială", una comunistă, evident, astfel, într-un limbaj de lemn marxizant, Rosa Luxemburg spunea: „Cel mai prețios lucru… într-un declin energic şi flux, curent al *valurilor revoluționare* este ridicarea spirituală a proletariatului. Avansul prin salturi înainte şi depăşirea granițelor staturii intelectuale a proletariatului oferă o garanție inviolabilă a progreselor ei viitoare în inevitabilele lupte economice şi politice"[260]. Oricum, fraza a fost utilizată şi

---

[255] *Ibidem*.

[256] *Ibidem*.

[257] *Ibidem,* p. 66.

[258] Mark N. Katz, *Revolution and Revolutionary Waves*, Palgrave Macmillan; Nader Sohrabi, *Revolution and Constitutionalism in the Ottoman Empire and Iran*, Cambridge University Press, 2011, p. 74, 83, 87, 90, 94, 96.

[259] Colin J. Beck, Dissertation submitted to Stanford University Department of Sociology graduate Ph. D program, March 2009, *Ideological roots of waves of revolution*, ProQuest, 2009, pp. 1-5.

[260] Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke*, citate în Tony Cliff Rosa

de activiştii, autorii şi scriitorii non-marxişti, incluzându-i aici pe Justin Raimondo şi Michael Lind pentru a descrie "numărul de revoluţii petrecute într-o perioadă scurtă de timp"[261].

Secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea

Valul de „Revoluţii Atlantice", cum a fost numit, a avut loc la sfârşitul secolului al XVIII-lea, aici intrând Revoluţia Americană din 1776, Revoluţia Franceză din 1789, Revoluţia din Haiti din 1791 şi Revoluţia Batavă (sau Olandeză) din 1795[262]. Mai târziu, războaiele de independenţă din America Latină, incluzând diferitele războaie hispano-americane din perioada 1810-1826, au fost adesea văzute ca inspirându-se, cel puţin în parte, din revoluţiile americană şi franceză, în ceea ce priveşte ideologia liberală iluministă şi ţelurile lor, reprezentând cel de-al doilea val al „Revoluţiilor Atlantice"[263].

– Revoluţiile din anii 1820, precum „Revolta Decembriştilor" (1825) din Rusia şi Revoluţia greacă (1821-1829), eveniment cunoscut şi ca Războiul de independenţă din Grecia;

– Revoluţiile din 1830, ca de exemplu *Revoluţia din Iulie* din Franţa şi Revoluţia belgiană;

– Revoluţiile din 1848 din întreaga Europă, inclusiv din Ţările Române, care au urmat celei din Februarie din Franţa[264].

Revoluţia română de la 1848 a fost parte a revoluţiei europene din acelaşi an, deci s-a încadrat în valul revoluţionar din 1848, şi „expresie a procesului de afirmare a naţiunii române şi a conştiinţei naţionale", un factor deosebit de important constituindu-l Revoluţia Franceză din februarie

---

Luxemburg, 1905 şi relatarea clasică a grevei de masă în „Patterns of mass strike, International Socialism" nr. 2 (29), vară, 1985, pp. 3-61.

[261] Justin Raimondo, "The Revolutionary Wave: Tunisia, Egypt, Yemen – is the West next?", antiwar.com, 28 ianuarie 2011; Frank B. Tipton, *A history of modern Germany since 1815*, University of California Press, 2003, p. 82 şi Michael Lind, *Vietnam, the Necessary War: A Reinterpretation of America's Most Disastrous Military Conflict*, Simon and Schuster, 2002, p. 37.

[262] Colin J. Beck, *Ideological roots of waves of revolutions*, p. 161.

[263] *Ibidem*.

[264] *Ibidem*..

1848 care a avut repercusiuni asupra întregii Europe[265]. Deoarece Franța era un stat „național unitar", revoluția de aici a avut un „predominant caracter social", a fost deci "o continuare a Revoluției din 1789", pe când în celelalte țări a luat diferite forme, după necesitățile localo-regionale, astfel că, principiul libertăților cetățenești cerute de revoluționarii francezi a evoluat și s-a transformat în „libertăți naționale pentru popoarele supuse, iar peste revendicările sociale s-a suprapus ideea de unitate națională"[266]. Revoluția de la 1848 s-a desfășurat în condițiile în care părți din teritoriul locuit de români se aflau în stăpânirea imperiilor vecine (Transilvania, Bucovina), în timp ce Moldova și Muntenia erau constrânse să accepte protectoratul Rusiei țariste și suzeranitatea Imperiului Otoman[267]. Scopul revoluției pașoptiste a fost deci dublu: înlăturarea protectoratului țarist și impunerea „autonomiei depline" într-un Imperiu Otoman care va deveni în scurtă vreme „bolnavul Europei". Pentru revoluționarul, istoricul și scriitorul pașoptist Nicolae Bălcescu, Revoluția de la 1848 „fu o fază, o evoluție naturală, neapărată, prevăzută a acelei mișcări providențiale care târăște națiunea română împreună cu toată omenirea pe calea nemărginită a unei dezvoltări progresive, regulate către ținta prea înaltă pe care Dumnezeu ne-o ascunde și unde el ne așteaptă"[268]. Totuși, Revoluțiile de la 1848, inclusiv cele din Țările Române, sunt considerate de unii istorici „revoluții eșuate", înfrânte, nevictorioase și nu au fost incluse în cadrul revoluțiilor esențiale ale omenirii ca Revoluția Franceză, sau cele din Anglia (1642) și SUA (1776).

Secolul al XX-lea

– Revoluțiile din 1905-1911 care au urmat Războiului ruso-japonez, incluzând Revoluția rusă din 1905, Revoluția din Argentina din același an, „Revoluția constituțională" din

[265] Lucian Predescu, *Enciclopedia României Cugetarea*, ediție anastatică, București, Editurile Saeculum și Vestala, 1999, p. 728.

[266] *Ibidem.*

[267] Gh. Platon, *Gând și faptă națională*, în „Magazin Istoric", nr. 6, iunie 1983, p. 15.

[268] Nicolae Bălcescu, *Opere, texte, note și materiale*, vol. 3, București, Editura Academiei, 1974, p. 107.

Persia, Revoluția Junilor turci, Revoluția de la 5 octombrie 1910 din Portugalia, Revoluția mexicană și Revoluția Xinhai din China, implicând naționalism, constituționalism, modernizare și/sau republicanism având drept obiective autocrația și tradiționalismul[269].

– Revoluțiile din perioada 1917-1923 de după Primul Război Mondial, cuprinzând Revoluțiile ruse din februarie și octombrie 1917 și apariția unei alianțe a partidelor comuniste în cadrul Cominternului, colapsul imperiilor majore din Europa continentală, primul protest al mișcării de independență a Indiei organizat de Mahatma Gandhi[270].

– După Al Doilea Război Mondial: Revoluțiile comuniste din Asia de Est și Sud-Est, incluzând aici Revoluția Națională din Indonezia din 1945, victoria comuniștilor maoiști din lungul Război civil chinez în 1949; instituirea unui stat comunist în Coreea de Nord și ulterior Războiul coreean și altele[271].

– Valuri de revoluții în Africa în anii 1970, incluzând revoluțiile comuniste și lovituri de stat militare pro-sovietice în Somalia, Congo-Brazaville, Benin și Etiopia și altele[272].

– Revoluția cubaneză din 1959 care a premers valului revoluționar comunist de la mijlocul anilor 1960 și până la mijlocul anilor 1970, cuprinzând, printre altele, *Revoluția Culturală* din China, Războiul din Vietnam (sau cel de-al doilea război din Indochina)[273].

– Mișcarea pentru drepturi civile a negrilor din SUA (1954-1968), condusă, printre alții, de pastorul baptist și laureat al premiului Nobel pentru Pace, Martin Luther King, înglobând protestele non-violente pline de succes împotriva guvernului și a discriminării private[274].

– În perioada anilor 1960-1970, mișcările de tineret din lumea întreagă, dintre care cele mai importante au fost: opoziția față de amestecul și războiul SUA în Vietnam, fenomenul contraculturii din anii 1960 cu răspândire în toată lumea,

---

269 *Ibidem.*

270 *Ibidem.*

271 Jeff Goodwin, *No Other Way Out*, Cambridge University Press, 2001, p. 119.

272 Colin J. Beck, *Ideological roots of waves of revolutions*, p. 161.

273 *Ibidem.*

274 *Ibidem.*

mişcarea „Noii Stângi" şi *Revolta din Mai 1968*, incluzând protestele din Franța[275].

– În 1979 au avut loc evenimente sau *valuri revoluționare* precum: *insurgența* cambodgienilor sprijinită de Vietnam care l-a alungat de la putere pe criminalul dictator Pol Pot (care a deținut funcția de prim-ministru al Cambodgiei între 1976-1979, membru al organizației „Khmerii roşii", oripilantul tiran a ajuns să dețină puterea absolută şi a instituit o adevărată „dictatură a groazei" în propria țară, fiind considerat responsabilul principal pentru asasinarea, de către khmerii roşii, a două milioane de cambodgieni, adică un sfert din populația țării)[276]. Tot în 1979 a izbucnit *Revoluția islamică* din Iran, care a dus la căderea regimului corupt al şahului Mohamed Reza Pahlavi şi a instituit o teocrație, Republica Islamică a Iranului în frunte cu ayatollahul Ruhollah Musavi Khomeini, acesta devenind lider suprem al Iranului şi conducând acest stat până la moartea sa în 1989; o caracteristică interesantă fiind aceea că clericii, în frunte cu Khomeini, care au luat puterea după *Revoluția iraniană* din 1979 au devenit *contrarevoluționari*; după revoluție, marxiştii au fost alungați de la putere de către *mullahi*, radicalul eveniment istoric transformându-se dintr-o revoluție religioasă, marxizantă şi socială într-o contrarevoluție care a pus pe jar nu numai puterile occidentale, ci şi țările vecine, ca de exemplu Irak-ul lui Saddam Hussein, care s-a războit timp de 8 ani cu Iran-ul khomeinist într-un conflict foarte sângeros[277].

– *Revoluțiile din 1989*, care au demantelat regimurile comuniste din țările fostului bloc sovietic, printre care şi România, sfârşind cu dizolvarea URSS în 1991, rezultând Rusia şi 14 țări care şi-au declarat independența față de Uniunea Sovietică: Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Estonia, Georgia, Kazahstan, Kârgâzstan, Letonia, Lituania, Moldova, Tadjikistan,

---

[275] *Ibidem.*

[276] Cf. „BBC – History – Historic Figures: Pol Pot (1925-1998)", bbc.com, accesat la 25 ianuarie 2011; David Chandler (23 august 1999), *Pol Pot*, în „Time Magazine", accesat la 4 februarie 2011.

[277] Yann Richard, *La prise du pouvoir par l' ayatollah Khomeini*, în "L'Histoire", nr. 163, februarie 1993, pp. 28-42.

Turkmenistan, Ucraina şi Uzbekistan[278]. Comunismul a fost „abandonat curând" şi în alte ţări, precum Albania, Cehoslovacia, România, Ungaria, Polonia, Bulgaria, RDG, Iugoslavia, Cambodgia, Etiopia, Somalia, Congo-Brazaville, Angola, Mozambic, Benin, Mongolia şi Yemenul de Sud[279].

Secolul al XXI-lea

– *Revoluţiile colorate* din fosta URSS, Liban, Iugoslavia[280].

– *Primăvara Arabă,* care a debutat în Tunisia, în decembrie 2010 („Revoluţia Iasomiei", scânteia care a declanşat-o fiind „sinuciderea prin auto-incendiere", aproape în maniera lui Jan Palach şi Liviu Corneliu Babeş, aş adăuga, a tunisianului Mohamed Bouazizi pe 17 decembrie 2010) şi apoi s-a răspândit prin „manifestări de stradă de o amploare deosebită" în Egipt, Algeria, Bahrein, Egipt, Iordania, Libia, Maroc, Kuweit şi Iran şi prin „evenimente de o amploare mai mică" în Oman, Arabia Saudită, Djibouti, Irak, Yemen, Senegal, Sudan, Liban, Siria, Mali, Sahara Occidentală şi Teritoriile palestiniene în mai 2011. Au fost văzute în toată lumea ca parte a impactului „Primăverii Arabe"[281].

I. 4. Mişcarea revoluţionară

Mişcarea revoluţionară (sau *mişcarea socială revoluţionară*) este un „tip specific al mişcării sociale" destinat efectuării unei revoluţii, Charles Tilly definind-o ca pe „o mişcare socială avansând exclusiv scopului concurenţei dintre anumite grupuri distincte de adversari sau forţe revoluţionare, pentru controlul unui stat ori segmente ale lui"[282]. Spre deosebire de Tilly, mişcarea revoluţionară este definită mai simplu de Jeff Goodwin şi James M. Jasper ca fiind o „mişcare socială care urmăreşte, minimal vorbind, să răstoarne guvernul ori statul"[283]. Mişcarea socială poate realiza reforme variate, şi,

[278] Colin J. Beck, *op. cit.,* p. 161.

[279] *Ibidem.*

[280] *Ibidem.*

[281] Colin J. Beck, *Ideological roots of waves of revolution*, pp. 1-5, 161.

[282] Charles Tilly, *European Revolutions 1492-1992*, Blackwell, 1995, p. 10.

[283] Jeff Goodwin, James M. Jasper, *The Social Movements Reader: Cases and*

în același timp, să obțină un anumit control al statului, dar atâta timp cât nu are ca scop un control exclusiv, absolut, ea nu este una revoluționară[284]. Mișcările sociale pot deveni mai radicale și revoluționare, și viceversa, mișcările revoluționare își pot reduce revendicările lor, fiind de acord „să împartă puterea cu alții, devenind partid politic"[285]. Jeff Goodwin distinge între mișcări revoluționare conservatoare (reformiste) și radicale, în funcție de cât de multe schimbări doresc să introducă în cadrul societății, prima dorind să schimbe cât mai puține, iar a doua va dori să obțină un „control exclusiv, absolut al statului" și să transforme radical unul sau mai multe elemente ale societății, economiei sau culturii în care acționează[286]. O mișcare revoluționară poate fi „non-violentă", deși ea este mai puțin frecventă decât cea violentă[287]. Cinci factori cruciali și esențiali ai dezvoltării și succesului unei mișcări revoluționare includ: 1. „nemulțumiri în masă" care conduc inevitabil la revolte; 2. mișcări politice „disidente" cu participarea elitei sau intelighenției țării respective; 3. „motivații puternice și unificatoare" în cea mai mare parte a categoriilor sociale sau în cadrul celor mai importante clase sociale ale societății; 4. o „semnificativă criză politică" ce afectează statul reducându-i abilitatea sau chiar voința de a conlucra cu opoziția; și 5. „ajutorul extern" (sau lipsa de intervenție din partea statului)[288].

I. 5. Rebeliunea

Definiții și tipologii

Rebeliunea, răscoala sau insurecția este, pe scurt, un „refuz al obedienței" sau al ordinii și autorității[289]. Prin urmare, aceasta poate fi văzută ca incluzând o serie de comportamente,

Concepts, John Wiley & Sons, 2009, p. 4.

[284] Jeff Goodwin, *No Other Way Out: States and Revolutionary Movements, 1945-1991*, Cambridge University Press, 2001, pp. 10-11.

[285] *Ibidem.*

[286] *Ibidem.*

[287] James DeFronzo, *Revolutions and Revolutionary Movements*, Westview Press, 2011, p. 10.

[288] *Ibidem.*

[289] John Joseph Lalor, *Cyclopædia of Political Science, Political Economy, and of the Political history of the United States*, Rand, McNally, 1883, p. 632.

țintind „distrugerea sau preluarea poziției unei autorități instituite" ca guvern, guvernator, președinte, lideri politici, instituții financiare sau persoane în funcție[290]. Pe de o parte, formele comportamentului pot include „metode non-violente" precum (suprapuse dar nu identice) fenomene de nesupunere civilă, rezistență civilă și rezistență non-violentă, iar pe de altă parte, pot include „campanii violente"[291]. Cei care participă la rebeliuni, în special dacă ele sunt „rebeliuni armate", sunt numiți *rebeli*, însă de-a lungul istoriei, „numeroase grupuri diferite" care se opuneau guvernelor lor au fost numite rebele[292]. În Statele Unite, termenul a fost folosit pentru „continentali", de către englezi în Războiul revoluționar sau Revoluția americană din 1776 și pentru Confederație de către Uniune, în Războiul Civil American din 1861-1865[293]. Cea mai mare parte a rebeliunilor armate nu au fost îndreptate împotriva autorității în general, ci mai degrabă au căutat „să instituie un nou guvern în locul ei"[294]. De exemplu, „Răscoala sau Rebeliunea Boxerilor" din China a căutat să implementeze un „guvern puternic" în această foarte populată țară în locul celui „slab și divizat" al acelui timp[295].

Trecând la tipurile sau tipologiile rebeliunii, avem de exemplu o rebeliune armată, dar limitată, care este o insurecție[296], o acțiune de „ridicare armată sau rezistență deschisă" împotriva autorității stabilite, iar dacă guvernul instituit nu-i recunoaște pe rebeli ca beligeranți atunci ei sunt considerați insurgenți și

[290] *Ibidem.*

[291] *Ibidem.*

[292] *Ibidem.*

[293] *Ibidem.*

[294] *Ibidem*, p. 632.

[295] *Ibidem*, p. 632 și Jane E. Elliott, *Some Did It for Civilisation, Some Did It for Their Country: A Revised View of the Boxer War*, Hong Kong: Chinese University Press, 1997 și David D. Buck, „Review", în *The China Quarterly* 173 (2003): 234-237.

[296] Cf. *Oxford English Dictionary*, 2nd edition, 1989. Insurrection: „The action of rising in arms or open resistance against established authority or governmental restraint; an instance of this, an armed rising, a revolt; an incipient or limited rebellion".[Insurecția: Acțiunea de ridicare armată sau rezistență deschisă împotriva autorității instituite sau constrângerii guvernamentale; o instanță a acesteia; o ridicare armată; o revoltă; o rebeliune incipientă sau limitată"].

revolta devine o *insurgență*[297]. În cadrul unui conflict mai mare, rebelii pot fi acceptați ca beligeranți fără ca guvernul lor să fie recunoscut de către guvernul instituit, caz în care conflictul se transformă într-un *război civil*[298]. Mişcările de rezistență civilă au avut adesea ca scop, şi au dus la căderea guvernului sau şefului statului, iar în aceste cazuri pot fi considerate o „formă de rebeliune". Exemplele recente includ inevitabil diferitele mişcări care au contribuit la revoluțiile din 1989 în Europa de Est, inclusiv din România, şi la disoluția URSS în 199; şi revoluțiile din Serbia, în 2000, din Georgia, în 2003, din Ucraina, în 2004, dar şi *Primăvara Arabă* din 2011[299]. În multe dintre aceste cazuri, mişcarea de opoziție „s-a văzut pe sine nu numai ca non-violentă", ci şi ca o susținătoare a sistemului constituțional al țării împotriva guvernului care a fost ilegal, de pildă, dacă acesta a refuzat să-şi recunoască înfrângerea în cadrul alegerilor libere, democratice[300]. Există un număr de termeni care sunt asociați cu cei de *rebel* şi *rebeliune,* aceştia variind de la cele cu o conotație pozitivă la cele cu conotații peiorative, ca în exemplele următoare:

– *Rezistență civilă, nesupunere civilă şi rezistență non-violentă* care nu includ violență sau „forță paramilitară";

– *Rebeliune*, care se efectuează de către „forțele militare sau de securitate" împotriva comandanților lor;

---

[297] Cf. *Oxford English Dictionary*, 2nd edition, 1989. Insurgent: „One who rises in revolt against constituted authority; a rebel who is not recognized as a belligerent".[„Cineva care se ridică împotriva autorității constituite; un rebel care nu e recunoscut drept beligerant"].

[298] Kermit L. Hall, *The Oxford Guide to United States Supreme Court Decisions*, Oxford University Press US, 2001, pp. 246-247. „In supporting Lincoln on this issue, the Supreme Court upheld his theory of the Civil War as an insurrection against the United States government that could be suppressed according to the rules of war. In this way the United States was able to fight the war as if it were an international war, without actually having to recognize the *de jure* existence of the Confederate government". [„În sprijinul lui Lincoln pe această temă, Curtea Supremă a admis teoria lui privind Războiul Civil ca o insurecție împotriva guvernului SUA care ar putea fi suprimată potrivit regulilor războiului. În acest sens, SUA au fost capabile să lupte împotriva războiului ca şi cum ar fi un război internațional, de fapt, fără a fi nevoite să recunoască existența *de jure* a guvernului Confederat"].

[299] Adam Roberts, Timothy Garton Ash (ed.), *op. cit.,* pp. 197-212.

[300] *Ibidem.*

– *Mişcare de rezistenţă armată*, care se face frecvent de către luptători pentru libertate împotriva unei „puteri străine de ocupaţie";

– *Revoltă*, un termen folosit uneori pentru o „rebeliune locală" mai degrabă decât pentru o rebeliune, sau „răscoală generală";

– *Revoluţie*, care este făcută de către „radicali", şi înseamnă de obicei să răstorni „guvernul aflat în funcţie";

– *Subversiune,* care e o tentativă „non-evidentă, non-vizibilă de sabotare a guvernului", efectuată de spioni sau de către alţi conspiratori, conjuraţi;

– *Terorism*, care este făcut de tot felul de „militanţi individuali sau de grupuri politice, economice sau religioase"[301].

Aici, putem adăuga şi *războiul de gherilă*, ce poate fi legat uneori de mişcarea de rezistenţă armată, deseori de *războiul de partizani*, care este o tactică militară veche, ce constă în „refuzul luptei deschise", în hărţuiri, atacuri neaşteptate, ambuscade şi lovituri date prin surprindere, care prefigurează chiar un război adevărat[302]. Din păcate, războiul revoluţionar a permis în mod special comuniştilor să izbândească mai întâi în China anului 1949, apoi în Vietnam (prin partizanii din Viet-Minh) şi, ulterior, armata Vietnamului de Nord reuşind incredibil să învingă în 1954 şi, respectiv, în 1975 două mari puteri, Franţa şi SUA, şi în Cuba, odată cu intrarea victorioasă a detaşamentelor sau, mai degrabă, a hoardelor de „barbudos" (bărboşi, n. n.) ai lui Fidel Castro în Havana, pe 8 ianuarie 1959[303]. Cu toate că partidele sau grupările comuniste au practicat şi practică şi *terorismul*, ca armă a celui slab împotriva unei puteri de temut, cu scopul clar al „destabilizării unui stat" în societăţi în care exercită o influenţă neglijabilă, reuşesc să dezvolte o *luptă armată* într-un stat şi într-o societate dominate de tensiuni naţionale aproape permanente şi sociale provocate de colonialism şi de mizerie şi care, nu de puţine ori, au dus, în opinia mea, la revoluţie[304].

---

[301] *Ibidem*.

[302] Stéphane Courtois, *op. cit*., p. 367.

[303] *Ibidem*, pp. 367-368.

[304] *Ibidem*, p. 368.

I. 6. Lovitura de stat

Etimologie și terminologie

Sintagma *Coup d'État* este de origine franceză, chiar *Oxford English Dictionary* o recunoaște ca fiind o „expresie franceză"[305], însemnând, literal vorbind, *lovitură de stat* sau *lovitură împotriva statului,* tot în franceză, cuvântul *État* (stat), denotând o entitate politică suverană, a fost valorificat în acest sens[306]. Deși lovitura de stat a fost prezentă încă din Antichitate, termenul este de dată relativ recentă[307]. Sintagma nu a apărut într-un text englezesc înainte de secolul al XIX-lea, cu excepția folosirii ei în traduceri din surse franțuzești, neexistând o frază simplă în engleză pentru a transmite ideea contextualizată a unei „lovituri care să demoleze administrația existentă, curentă, în interiorul unui stat"[308]. O utilizare mai timpurie a unui text tradus din franceză a fost făcută în 1785, într-o traducere publicată a unei scrisori aparținând unui negustor francez, comentând despre un decret arbitrar sau *arrêt* emis de viitorul rege ghilotinat al Franței, Ludovic al XVI-lea, care restricționa importul de lână din Anglia[309]. Ceea ce poate fi prima folosire, referire la sintagma de lovitură de stat, tipărită în cadrul unui text compus în engleză, este o notă a editorului din publicația

---

[305] Cf. „Coup d'État", în *Oxford Dictionaries*, Oxford University Press, 2016.

[306] Banque de dépannage linguistique – état, cf. Office québécois de la langue française.

[307] Cf. „Julius Caesar's civil war".

[308] Edward Luttwak, *Coup d'État: A Practical Handbook,* Harvard University Press, 1979; „Coup d'état", Wikipedia*,* accesat la 3 martie 2016.

[309] Cf. *Norfolk Chronicle*, 13 August 1785: „It is thought here by some, that it is a *Coup d'état* played off as a prelude to a disagreeable after-piece. But I can confidently assure you, that the above-mentioned arret was promulgated in consequence of innumerable complaints and murmurs which have found their way to the ears of the Sovereign. Our merchants contend, that they experience the greatest difficulties in trading with the English".[„Este gândit aici de unii, că aceasta este o *lovitură de stat* jucată ca un preludiu la un dezagreabil divertisment. Dar, pot să vă asigur confidențial, că mai sus-menționatul «arrêt» a fost promulgat ca o consecință a nenumăratelor plângeri și șoapte care și-au găsit calea spre urechile Suveranului. Negustorii noștri susțin că ei experimentează cele mai mari dificultăți în schimburile comerciale cu englezii"].

londoneză *Morning Chronicle*, din 7 ianuarie 1802, informând despre arestarea de către Napoleon Bonaparte în Franța, a lui Moreau, Berthier, Massena şi Bernadotte: „A existat un raport în circulație ieri a unui tip de *coup d'etat/ lovitură de stat* care a avut loc în Franța, ca urmare a unei formidabile conspirații împotriva guvernului în funcție"[310]. Trecând la spațiul german, în timpul loviturii de stat eşuate din 1920, aşa-numitul „puci Kapp", termenul germano-elvețian p*utsch* (puci), inventat pentru *Züriputsch* (Züripuciul) din 1839, denotă de asemenea „acțiuni politico-militare asemănătoare"[311]. Cel din 6 septembrie 1839 a fost un puci al „populației rurale conservatoare" împotriva conducerii liberale a oraşului Zürich, în ajunul formării statului federal elvețian[312]. Cauza izbucnirii a fost desemnarea controversatului teolog german, David Strauss, autorul cărții *Viața lui Isus*, în cadrul Facultății de Teologie a Universității din Zürich de către guvernul liberal, populația rurală, conservatoare văzând în aceasta o punere în primejdie, o schimbare a „vechii ordini religioase"[313]. Conduşi de Bernhard Hirzel, pastor din Pfäffikon, cantonul Schwyz, câteva sute de *pucişti* au luat cu asalt oraşul dinspre vest şi s-au luptat cu „trupele cantonale" pe străzile dintre Paradeplatz şi catedrala Fraumünster[314]. Termenul elvețiano-german *putsch,* care se referea inițial la „orice fel de lovitură sau coliziune", a intrat în vocabularul german ca un „termen politic", popularizat de scriitorul elvețian din secolul al XIX-lea, Gottfried Keller (1819-1890), autorul romanului *Heinrich cel verde*[315]. Cuvântul a fost mai des uzitat în Primul Război Mondial, ca echivalent al termenului englez *push* (îmbrânceală, buşitură) sau „a

---

[310] Cf. *Kentish Gazzette* (Canterbury), 16 October 1804, p. 2, versiune online.

[311] Hugh Chisholm, „Zürich (town)", în *Encyclopaedia Britannica* (11th ed.), 1911, Cambridge University Press şi *Kleine Zurcher Verfassungsgeschichte 1218-2000*, în „Staatsarchiv Zürich", accesat la 28.12.2014.

[312] *Ibidem.*

[313] *Ibidem.*

[314] *Ibidem.*

[315] Charles Grant, *Gottfried Keller: The Modern Novel in Germany*, în „The National Review", vol. II, pp. 168-188 şi „Züriputsch", Wikipedia, accesat la 3 mai 2015.

merge până la capăt", din tranşee, într-o bătălie[316]. Verbul derivativ *aufputschen* rămâne comun, în germana standard, pentru verbele „a incita", „a excita", în politică sau în contextul dopajului[317].

Definiții

O lovitură de stat, sau pe scurt o *lovitură*, un *puci* ori o *răsturnare* reprezintă o „confiscare bruscă, forțată și neconstituțională", de obicei impusă prin surpriză și instigată de o minoritate, adeseori alcătuită din forțe militare sau paramilitare sau de un grup mic de instituții guvernamentale existente, pentru a depune sau dărâma un regim instituit sau puterea legitimă a unui stat şi de a-l înlocui cu un „nou corp politic"; o lovitură de stat este considerată „de succes" dacă uzurpatorii își instituie dominarea lor, iar una „eșuată" este aceea din care poate rezulta un război civil[318].

O formă aparte a loviturii de stat este *lovitura de stat militară care declanșează o revoluție* (subl.m.), cum s-a întâmplat în Portugalia în 1974, cu ocazia *Revoluției Garoafelor*, şi care nu a pus între paranteze „experiența revoluționară" a acestei țări, fapt pozitiv totuși, același scenariu având loc şi în alte lovituri de stat care i-au răsturnat pe mulți lideri comuniști din Europa de Est în cadrul revoluțiilor din 1989[319].

O altă formă este şi *lovitura de palat* sau *conspirația de palat*, care totuşi se realizează departe de ochii şi urechile

[316] Cf. „Züriputsch", Wikipedia, accesat la 3 mai 2015.

[317] Cf. *Kleine Zürcher Verfassungsgeschichte 1218–2000*, în „Staatsarchiv Zürich", accesat la 28.12.2014; „Züriputsch", Wikipedia, accesat la 3 mai 2015.

[318] Cf. Academiei Internaționale de Drept Comparat; Asociația Americană pentru Studiu de Drept Comparat, Gândirea juridică în SUA sub presiuni contemporane: Rapoarte din SUA pe teme de interes major așa cum au fost stabilite la al VIII-a Congres al Academiei Internaționale de Drept Comparat], Émile Bruylant, 1970, p. 509; Edward Luttwak, *Coup d' État: A Practical Handbook*, Harvard University Press, 1979, p. 172 şi „A Glossary of Political Economy Terms: Coup d'état", Auburn University, accesat la 23 noiembrie 2014.

[319] Peter Siani-Davies, *Revoluția română din Decembrie 1989*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2006, p. 382.

mulțimii, și aparține de regulă unei facțiuni aflate la putere, un partid dominant-hegemonic sau o „tabără" politică, apropiată grupului conducător, uneori chiar din cadrul grupului, și se bazează pe „relații hegemonice și influență" a unor comandanți ai armatei sau serviciilor secrete câștigați de „grupul complotist activ"[320]. În cartea sa, *Coup d'État: A Practical Handbook* (*Lovitura de stat: Un manual practic*), istoricul militar american de origine română, Edward Luttwak, sintetizează: „O lovitură de stat se realizează prin infiltrarea, pătrunderea unui segment mic, dar de importanță extremă, a aparatului de stat, care apoi este folosit pentru a prelua controlul de la guvern și a-l îndepărta de la putere"[321]. Prin urmare, folosirea puterii militare nu reprezintă totuși un element care caracterizează lovitura de stat. În opinia italianului Curzio Malaparte, lovitura de stat nu este rezultanta unei anumite conjuncturi politice sau sociale, ci e în primul rând, o acțiune cu caracter „tehnic": ea nu presupune declanșarea obligatorie a unei stări de necesitate ori intervenția maselor, ci existența unui „grup de oameni" decişi, capabili chiar în condiții de normalitate, „să paralizeze centrii nervoși ai vieții națiunii, ai statului"[322]. *Insurecția*, de pildă, nu se face împreună cu masele, ci cu un grup de oameni gata de orice, accentuează Malaparte, antrenați pentru *tactica insurecțională*, instruiți să lovească rapid și dur „centrele vitale ale structurii tehnice a statului".

Tot în legătură cu lovitura de stat, dar dintr-o altă perspectivă, filozoful francez Raymond Aron a analizat trecerea de la un regim constituțional-pluralist la un alt tip de regim, precizând că există trei modalități: 1. *lovitura de stat* (republicile din America de Sud oferă multe exemple în acest sens, de la regimul constituțional-pluralist la unul mai puțin dictatorial);

---

[320] Curzio Malaparte, *op. cit.*, p. 62.

[321] Edward Luttwak, *Coup D'état: A Practical Handbook*, Harvard University Press, 1979, p. 27. „a *coup* consists of the infiltration of a small, but critical, segment of the state apparatus, which is then used to displace the government from its control of the remainder" ["o lovitură de stat constă în infiltrarea unui segment mic, dar de importanță extremă, critic al aparatului de stat, care, ulterior este folosit pentru a prelua controlul de la guvern și de a-l îndepărta de la putere"].

[322] Curzio Malaparte, *Tehnica loviturii de stat,* Bucureşti, Editura Nemira, 1996, p. 27.

2. accesul legal sau semilegal la putere, şi în etapa ulterioară, *răsturnarea revoluționară*. Astfel, Hitler a venit la putere în mod legal, democratic, după cum se ştie, preşedintele Republicii de la Weimar, mareşalul Hindenburg numindu-l cancelar, apoi ajuns la putere dând o *lovitură de stat*; 3. *înfrângerea militară*, invazia străină sau, cel puțin, acțiunea străinătății. Numeroase regimuri autoritare constituțional-pluraliste din secolul al XX-lea au făcut loc unor regimuri autoritare, sub influența unei puteri exterioare[323].

Pronunciamiento

Pronunciamiento (*pronunțare, edict* sau *declarație*) este un termen de origine spaniolă folosit pentru o „formă specială de lovitură de stat", sau de rebeliune militară, lovitura de stat (numită *golpe de Estado,* în spaniolă) fiind "mai obişnuită" în Spania, Portugalia şi America de Sud, în timp ce *pronunciamiento*-ul era „mai frecvent" în America Centrală[324]. Acesta din urmă este explicația oficială pentru destituirea guvernului dominant, justificând „instalarea unui nou guvern", care a fost realizată cu ajutorul unei *golpe de Estado*[325]. Într-o lovitură de stat, există facțiuni politice de opoziție, militare, paramilitare care depun guvernul curent şi îşi asumă puterea, pe când într-un *pronunciamiento*, militarii destituie guvernul în funcție şi instalează „un (aparent) guvern civil"[326].

Tipologii ale loviturii de stat

Politologul american Samuel P. Huntington, autorul controversatei cărți *Ciocnirea civilizațiilor*, a identificat trei tipuri de lovituri de stat, care corespund rolului jucat de militari în trei tipuri diferite de „societate pretoriană", cum a denumit-o el, această expresie fiind folosită cu referire la o

---

[323] Raymond Aron, *Democrație şi totalitarism,* Bucureşti, Editura All Educațional, 2001, pp. 147-148.

[324] Edward Luttwak, *Coup d'État: A Practical Handbook*, Greenwich, CT: Fawcett, 1969, pp. 9-10; „Coup d'État", Wikipedia, accesat la 3 martie 2016.

[325] *Ibidem.*

[326] *Ibidem.*

societate politizată, cu înțelesul că aceasta are în vedere doar „participarea militară, dar și a altor forțe sociale”[327]. După cum se schimbă societățile și rolul militarilor se schimbă: „în lumea oligarhică, soldatul este un radical”, „în lumea clasei mijlocii el este un participant sau un arbitru”, când societatea de masă își face apariția la orizont el devine „protectorul conservator al ordinii existente”[328]. Cele trei tipuri definite de Huntington sunt „loviturile-breșă, protector și veto”.

Într-un studiu nou, din 2016, privind tipologiile loviturii de stat, mai mulți autori au considerat că acest nefericit eveniment ar avea patru consecințe sau rezultate: 1. lovitură de stat eșuată; 2. nu se schimbă regimul politic; acest lucru având loc atunci când un lider este înlăturat de la putere fără a fi schimbată identitatea grupului aflat la conducere sau regulile și legile guvernării; 3. înlocuirea unei dictaturi aflate în funcție cu o alta; 4. izgonirea sau deposedarea unei dictaturi, urmată de o democratizare[329].

Mai mulți autori au descris și analizat, pe lângă vechea teorie a lui Huntington cu menționatele trei tipuri: *breșă, protector* și *veto*, și alte forme de lovitură de stat. Astfel, un tip aparte de lovitură de stat este, după Justin Ames, și cea *fără vărsare de sânge*, în care „amenințarea cu violența” este suficientă pentru a-i destitui pe „deținătorii funcțiilor”[330]. De exemplu, în 1889, Brazilia a devenit republică printr-o *lovitură de stat nesângeroasă*; în 1989, Pervez Musharraf și-a asumat puterea în Pakistan printr-o lovitură de stat fără vărsare de sânge[331]. Un alt tip de lovitură de stat este așa-numita *lovitură de stat dată de o personalitate*, sau lovitura dată de sine însuși, *the self-coup,* în engleză, sau auto-lovitura de stat, *auto-coup*, prin care înțelegem un om de stat aflat în funcție, președinte, prim-ministru sau chiar un monarh, în mod obișnuit asistat și

---

[327] Samuel Huntington, *Political Order in Changing Societes*, New Haven and London: Yale University Press, 1968, pp. 192-264.

[328] *Ibidem.*

[329] George Derpanopoulos, Erica Frantz, Barbara Geddes, Joseph Wright, *Are coups good for democracy*, în „Research & Politics”, nr. 3/2016.

[330] Justin Ames*, op. cit.*

[331] *Ibidem.*

instigat de militari, ce își asumă „puteri extra-constituționale”[332]. Un exemplu clasic, celebru în acest sens, este președintele francez Louis Napoléon Bonaparte, devenit, după o *self-coup* sau *auto-coup,* împăratul Napoleon al III-lea, trecându-se de la republică la imperiu[333]. Dintre exemplele moderne, remarcăm pe: Alberto Fujimori în Peru, care deşi a parvenit la putere prin alegeri libere, învingându-l pe contracandidatul său scriitorul peruvian, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură, Mario Vargas Llosa, a suspendat temporar puterea legislativă şi judecătorească, în 1992, devenind un conducător autoritar[334]. O altă formă de auto-lovitură de stat este atunci când un guvern înfrânt în alegeri, „refuză să demisioneze” şi continuă să stea în funcțiune, aş spune, ilegal[335].

Termenul de lovitură de stat a fost uzitat chiar şi într-un context corporatist, mai precis în ceea ce se cheamă *boardroom coup* sau *lovitură de sală de consiliu*, în care şeful executivului sau directorul executiv al unei corporații este demis în spatele uşilor închise sau în culise, manevrele de acest tip incluzându-i pe Robert Stempel de la marea companie americană General Motors, în 1992 şi pe John Akers de la IBM, în 1993[336]. Un alt exemplu este cel în care mult mai celebrul Steve Jobs a avut două tentative de „lovitură de sală de consiliu” la cunoscuta companie Apple: mai întâi, în 1985, când a încercat, fără succes, să-l înlăture pe John Sculley şi a doua oară, în 1997, când, de data aceasta cu succes, l-a forțat pe Gil Amelio să demisioneze[337].

[332] *Ibidem.*

[333] *Ibidem.*

[334] *Ibidem.*

[335] *Ibidem.*

[336] Nick Bunkley, *Robert C. Stempel Is Dead at 77; Led G. M. During a Troubled Period*, în „The New York Times”, 10 mai 2011; Stephen Miller, *Engineer Ran GM in Dark Early '90*, în „The Wall Street Journal”, 11 mai 2011; Larry Black, *IBM fires Akers and slashes dividend*, în „The Independent”, 27 ianuarie 1993 și Maria Pikalova, *How IBM Board Member Jim Burke Persuaded Gerstern to Put His Career At Stake*, în „Good2Work”, 4 mai 2007, accesat la 23 noiembrie 2014.

[337] Chris Seibold, *24 mai 1985: Jobs Fails to Oust Sculley*, în „Apple Matters”, 24 mai 2011; *Apple Formally Names Jobs as Interim Chief*, în „The New York Times”, cf. Associated Press, 17 septembrie 1997.

Loviturile de stat și democratizarea

Cercetările și studiile recente au mai sugerat un lucru paradoxal și incredibil, la o primă vedere, și anume că loviturile de stat promovează totuși democratizarea în regimurile autoritare dure, autoritare, acest fapt devenind posibil mai ales după sfârșitul Războiului Rece[338]. Astfel, un studiu din 2014 a stabilit, din păcate, că „loviturile de stat promovează democrația, în mod special printre țările care sunt cel mai puțin probabil să fie democratizate în alt mod"[339]. Autorii au argumentat că încercarea de lovitură de stat poate avea această consecință, din cauză că liderii unor lovituri de stat de succes au „stimulente în a democratiza urgent o țară pentru a institui legitimitatea politică și creșterea economică", în timp ce liderii care rămân la putere după încercările de lovitură de stat eșuate trebuie să adopte „reforme semnificative" pentru a supraviețui la cârma unui stat[340]. În ambele cazuri, există însă pericolul, în opinia mea, ca respectivii lideri să-și promoveze camarilele lor ori grupurile sale apropiate în dominarea în continuare a țărilor, transformându-le într-unele corupte, chiar dacă democratizate. Un alt studiu, tot din 2014, găsea că 40% din loviturile de stat de după Războiul Rece au fost de succes, autorii motivând aceasta prin stimulentele create prin „presiune internațională"[341].

I. 7. Contrarevoluția și contrarevoluționarii

Definiții și terminologie

O *contrarevoluție* este: I. o revoluție împotriva unui guvern recent instalat de o revoluție și II. o mișcare politică care rezistă tendințelor revoluționare[342]. Termenul trimite, totuși, la

[338] Nikolay Marinov, Hein Goemans, *Coups and Democracy*, în „British Journal of Political Science", nr. 44, pp. 799-825; Clayton L. Thyne, Jonathan M. Powell, *Coup d'état or Coup d'Autocracy? How Coups Impact Democratization, 1950-2008*, în „Foreign Policy Analysis".

[339] C. L. Thyne, J. M. Powell, *op. cit.*

[340] *Ibidem*.

[341] Nikolay Marinov, Hein Goemans, *op. cit.*, pp. 799-825.

[342] Cf. „Counterrevolution" în *Merriam-Webster Dictionary*, 2015.

realități diferite, ce merg de la curente defavorabile revoluției, până la inamicii ei declarați și activi[343]. Noțiunea apare în timpul zguduitoarei Revoluții Franceze, odată cu lucrările în care filozoful și politologul anglo-irlandez Edmund Burke și-a prezentat, încă din 1770, opinia ostilă față de schimbarea regimului[344]. Astfel, într-una din cărțile sale, *Thoughts on the Cause of the Present Discontents* (*Reflecții despre cauza actualelor nemulțumiri*), Burke nota: „când oamenii răi se unesc, cei buni trebuie să se asocieze; altfel ei se vor prăbuși, unul după unul, un sacrificiu fără milă într-o luptă vrednică de dispreț"[345]. Însă, în cursa directă în care au fost și sunt antrenați liderii revoluționari, denumirea de *contrarevoluționar* servește la „descalificarea unui concurent politic", conferind în același timp o „legitimitate revoluționară"[346].

Un *contrarevoluționar* este o persoană care se opune unei revoluții, în particular cei care acționează „după *o revoluție* încercând să o răstoarne sau să o inverseze", în întregime sau în parte, în folosul său ori al grupului său. În toate situațiile revoluționare, contrarevoluționarii încearcă – de multe ori cu sprijin extern – să oprească extinderea participării politice și să restabilească o ordine politică în care există o putere scăzută, dar concentrată[347].

Cuvântul contrarevoluționar este adesea folosit în mod „interșanjabil" cu cel de *reacționar*; oricum, unii oameni sau indivizi reacționari se folosesc de termenul de contrarevoluționar pentru „a-i descrie pe oponenții lor, chiar dacă acei opozanți erau avocații unei revoluții"[348]. În general, cuvântul *reacționar*, este întrebuințat pentru a-i prezenta pe aceia care se opun „pe termen mai lung curentului schimbării

---

[343] Stéphane Courtois (coord.), *Dicționarul comunismului*, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 172.

[344] *Ibidem.*

[345] Daniel E. Ritchie, ed., *Edmund Burke: Appraisals and Applications,* Transaction Publishers, 1990; Edmund Burke (1770), *Thoughts on the cause of the present discontents*, în E. J. Paine, ed., Indianapolis, Liberty Fund, Inc., 1990.

[346] Stéphane Courtois, *op. cit*., pp. 172-173.

[347] Samuel P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, p. 235.

[348] Cf. "Counter-revolutionary", Wikipedia, accesat la 5 martie 2016.

sociale" sau care vor să restaureze regimul politic de dinaintea unei schimbări ori revoluții, în timp ce *contrarevoluționarii* sunt cei care se opun „unei schimbări foarte recente și bruște"[349]. Încercând să-i psihanalizeze pe revoluționari, Gilles Deleuze și Félix Guattari, pe urmele unui Le Bon, dar și al lui Marx, se întrebau de ce mulți dintre cei care au sau ar trebui să aibă un „interes obiectiv revoluționar" conservă o „investire preconștientă de tip *reacționar*" (s.m.) și mai rar, cum se face că unii, al căror interes este în mod conștient *reacționar* (s.m.), ajung să opereze o „investire preconștientă revoluționară", invocându-se în acest din urmă caz setea de dreptate, o poziție ideologică justă și o viziune bună și dreaptă, tot ei susținând că revoluționarii uită de multe ori sau nu recunosc faptul că vrem și facem revoluția „din dorință, nu din datorie"[350].

Adjectivul *contrarevoluționar* se referă la „mișcările care vor restabili" situația sau starea de lucruri, ori principiile, care prevalează în timpul unei perioade „pre-revoluționare"[351]. O contrarevoluție poate fi „pozitivă" în consecințele ei, depinzând, în parte, de „caracterul binefăcător sau pernicios" al revoluției care s-a inversat[352]. De exemplu, succesul tranzitoriu al regilor Spartei antice, Agis și Cleomenes, privind restaurarea constituției lui Licurg era considerat de istoricul Plutarh ca fiind o „*contrarevoluție* în sensul pozitiv al cuvântului", Licurg fiind legendarul legislator al Spartei (care ar fi trăit între secolele IX-X î. Hr.), care a instituit reforme de tip militar, printre care, instituția numită *sisitie*, ale societății spartane în conformitate cu Oracolul din Delphi, iar toate reformele sale au fost direcționate spre trei virtuți spartane esențiale: „egalitate între cetățeni, competență militară și austeritate"[353].

[349] *Ibidem,* „Counter-revolutionary"; *The New Fontana Dictionary of Modern Thought*, Third Edition, 1999, p. 729.

[350] Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Capitalism și schizofrenie (I). Anti-Oedip,* Pitești, Editura Paralela 45, 2008, p. 478.

[351] Thomas Molnar, *The Counter-Revolution*, Funk & Wagnalls Co., 1969 și „Counter-revolutionary", Wikipedia, accesat la 5 martie 2016.

[352] *Ibidem.*

[353] Plutarch; John Dryden (translator), (1880). „Lycurgus", în Arthur Hugh Clough, *Plutarch's Lives of Ilustrious Men*, Boston, Little, Brown, pp. 28-43 și W.G. Forrest, *A History of Sparta 950-192 B.C.*, New York, Norton, 1963, p. 50.

Cea mai sinistră măsură a lui Licurg a fost, în opinia mea, lipsirea cetățeanului spartan de orice libertate și desființarea personalității lui, dependența lui aproape totală față de Stat, care ne amintește de regimurile comuniste. De altfel, în *Viața lui Licurg* a lui Plutarh, există o propoziție care ne dă frisoane: „El i-a obișnuit pe cetățeni să nu fie în stare să trăiască singuri, ci să fie tot timpul asemeni albinelor, uniți pentru binele public în jurul conducătorilor lor"[354]. Aceasta ar fi, chiar o contrarevoluție „în sensul negativ" al cuvântului. Mult mai târziu, în timpul Revoluției Franceze, iacobinii și istoricii de stânga și extremă stânga, după părerea mea, au văzut *Contrarevoluția* din Vandeea ca fiind „net negativă".

Exemple de contrarevoluții și contrarevoluționari

În Italia, după campania armatei lui Napoleon împotriva trupelor austriece, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, a existat o *contrarevoluție* în toate republicile-surori ale Franței, cea mai cunoscută fiind *Sanfedismo*, mișcare reacționară condusă de cardinalul Fabrizio Ruffo, un contrarevoluționar care a alungat și dezlipit Republica Partenopeeană și a permis dinastiei de Bourbon să se întoarcă pe tronul Regatului Napoli[355].

Sângerosul *Război civil din Spania* (între 500.000 și un milion de morți) a fost, în unele privințe, o *contrarevoluție*, sprijinitorii Carlismului, monarhia și naționalismul (vezi Falangele) unindu-și forțele împotriva celei de-a doua Republici Spaniole, în anul 1936[356]. Contrarevoluționarii au văzut în Constituția spaniolă din 1931 un „document de-a dreptul revoluționar" care a sfidat cultura, tradiția și religia catolică din Spania, în timp ce, pe partea republicană, acțiunile Partidului Comunist Spaniol împotriva comunităților rurale pot fi, de asemenea, considerate *contrarevoluționare*[357].

---

[354] Pierre Lévêque, *Aventura greacă,* vol. I, București, Editura Meridiane, 1987, p. 251.

[355] Giovanni Ruffo, *Il cardinale Fabrizio Ruffo tra psicologia e storia: L'uomo, il politico, il sanfedista*, 1999.

[356] Michael Alpert, *The Clash of Spanish Armies: Contrasting Ways of War in Spain*, 1936-1939", în „War in History" 6 (3), pp. 331-351 și „Counter-revolutionary", Wikipedia, accesat la 5 martie 2016.

[357] *Ibidem.*

Un dublu caz aparte în cadrul contrarevoluției și contrarevoluționarilor îl constituie China. În primul caz, Partidul Național Chinez (Kuomintang sau Gomindan) anti-comunist, printre altele, a folosit termenul de „contrarevoluționar" pentru a-i discredita pe comuniști și pe alți oponenți ai regimului, astfel, liderul Partidului Gomindan, Cian Kai-Și (Chiang Kai-Shek sau Jiang Jieshi) a fost cel care a întrebuințat această sintagmă. Aceștia au folosit cuvintele „feudal" și *contrarevoluționar* ca sinonime pentru „rău" și „înapoiere" și s-au proclamat cu mândrie, pe ei înșiși, drept „revoluționari"[358]. Șeful Partidului Național Chinez i-a numit pe comandanții militari „feudali" sau „feudaliști" și a impus ca aceștia „să fie exterminați" de către Gomindan[359]. Al doilea caz aparte privind *contrarevoluția* a existat în Republica Populară Chineză, cea comunistă, în două situații, prima ce includea acuzații precum: „colaborarea cu forțele străine" și „incitarea la revolte împotriva guvernului", astfel, potrivit articolului 28 din Constituție: „Statul menține ordinea publică și suprimă trădarea și alte activități *contrarevoluționare*; sancționează acțiunile care pun în pericol securitatea publică și distrug economia socialistă și alte activități criminale, și pedepsește și-i îndreaptă pe criminali"[360].

A doua situație din China comunistă privind utilizarea termenului de *contrarevoluționar* a fost cea din timpul *Revoluției Culturale*, în care mii de intelectuali și funcționarii guvernamentali au fost denunțați ca fiind *contrarevoluționari* de către „Gărzile Roșii"[361]. După unii istorici occidentali, *Revoluția Culturală* a fost un exemplu de „eveniment delirant", ai cărei actori, aproape toți, voluntar sau forțați, au avut de suferit: populația Chinei, care nu a avut de câștigat decât o obedință

---

[358] Jieru Chen, Lloyd E. Eastman, *Chiang Kai-shek's secret past: the memoir of his second wife, Chien Chieh-ju*, Westview Press, 1993, p. 19.

[359] Chiang Kai-Shek, Philip Jacob Jaffe, ed., *China's destiny & Chinese economic theory*, Roy Publishers, (1947), p. 225; Simei Qing, *From allies to enemies: visions of modernity, identity, and U.S.-China diplomacy, 1945-1960*, Harvard University Press, 2007, p. 65.

[360] Cf. „Constitution of the People's Republic Of China (Adopted on December 4, 1982)", www.people.com.cn.

[361] Cf. „Counter-revolutionary", Wikipedia, accesat la 17 martie 2016.

încă și mai mare și o sărăcie cruntă; tinerii citadini care, după un an sau doi de „ucenicie în toate tipurile de violență", inclusiv cele mai barbare, au fost exilați la țară în nişte condiții foarte dure, aproape medievale; „cadrele comuniste, maltratate" și, de cele mai multe ori, despuiate de propriile iluzii și idealuri; „oportuniștii de stânga", în sfârșit încarcerați și blestemați, imprecați de posteritate; și evident Mao Zedong însuși, a cărui imagine a fost întinată pentru veșnicie[362].

Uneori, este neclar cine reprezintă revoluția și cine contrarevoluția, astfel, în Ungaria, *revoluția* din 1956 a fost considerată și condamnată ca o *contrarevoluție* de către autoritățile conducătoare comuniste, care în înfumurarea lor se pretindeau revoluționare ele însele, oricum, 30 de ani mai târziu, evenimentele din 1956 au fost „larg recunoscute în lume" ca fiind *o revoluție,* una adevărată[363].

[362] Stéphane Courtois*, op. cit*., pp. 541-542.

[363] Thomas Molnar, *The Counter-Revolution*, Funk & Wagnalls Co., 1969; „Counter-revolutionary", Wikipedia, accesat la 5 martie 2016.

II. Cele mai importante revoluții din istorie

II.1. Țările de Jos – zonă de origine a revoluției capitaliste

Istoricii și sociologii sunt aproape unanim de acord că cele mai importante și semnificative revoluții din istoria omenirii au fost: revoluția din Țările de Jos (1568-1648), revoluțiile din Anglia secolului al XVII-lea, Revoluția Americană, Revoluția Franceză, cele din Rusia anului 1917 și Revoluțiile din 1989. Revoluțiile din 1848, de pildă, au fost considerate, pe de oparte, ca fiind *eșuate*, deși au avut unele consecințe pozitive, de tip democratic, iar pe de altă parte, au reprezentat o notă de subsol a Revoluției Franceze din 1789.

Unii istorici spun că în Țările de Jos au avut loc mai mult „războaie de independență sau lupte pentru libertate", având un caracter antifeudal și de eliberare națională de sub dominația Spaniei, iar alții susțin că s-a petrecut și o importantă revoluție (poate cea mai importantă) atât în mentalitatea oamenilor (de la feudalism la capitalism, și nu numai), o *revoluție ca aspirație și evoluție spirituală*, am sublinia, cât și una politico-economică. În cei 80 de ani de luptă pentru libertate (1568-1648), comerțul și meșteșugurile se mută spre Nord, la Amsterdam, Olanda devenind prima putere comercială a lumii, nu pentru mult timp, însă, având la dispoziție o armată proprie și bucurându-se de privilegii politice.

Evoluția Olandei a fost extraordinară. Astfel, în secolul al XIV-lea, aceasta fusese un fel de „țară de frontieră a Europei", dar în partea de vest a continentului, o periferie plină

de apă, divizată între „mai multe orașe-state mici”[1]. Teoretic, olandezii erau subordonați Habsburgilor, dar de fapt acești conducători, aflați la mare distanță, au realizat că încercările de „a-și impune voința asupra nord-vestului îndepărtat” aduceau mai mult nefoloase, pagube decât profituri, așa că au lăsat autoritățile urbane, localo-regionale, să preia puterea[2]. Forțate de împrejurări și pentru a supraviețui într-o lume dură, orașele olandeze au fost nevoite să inoveze și, de pildă, pentru că nu dețineau lemn, au început să folosească turba ca „sursă de energie”. Cum nu aveau nici alimente, ogoare fertile, cereale din belșug, ei au început să pescuiască în Marea Nordului și să vândă peștele în schimbul cerealelor din zona Mării Baltice. Din cauză că nu existau regi și aristocrați care să se amestece în treburile lor interne, orășenii burghezi din Țările de Jos au menținut urbele lor ca „zone propice afacerilor”[3]. Politicile serioase, de cuvânt, cinstite, nevenale și banii au atras ca un magnet alți bani, până când Olanda cea săracă s-a metamorfozat, în secolul al XVI-lea, în „centrul bancar al Europei”, iar Anversul, în capitala economică a lumii, și, având posibilitatea de a împrumuta în rate ale dobânzii scăzute, ei au putut finanța îndelungatul și obositorul război care a dus treptat la distrugerea marii puteri spaniole[4].

Totuși, în istoria acestui areal, descoperim stupefiați un număr imens de războaie, un morman de *răscoale, revolte și revoluții*; Olanda burgundă, de exemplu, din secolul al XV-lea, a fost cadrul multor *rebeliuni,* precizează Charles Tilly. Situația economică, primordială în multe privințe, atunci când vorbim despre declanșarea revoluțiilor, s-a deteriorat pentru majoritatea populației după anul 1563, după ce, între 1490 și 1520, Flandra și Olanda burgundă cunoscuseră trei decenii de boom economic și „reconstrucție politică”, fără *revolte majore* împotriva conducerii habsburgice, în afara regiunilor Gederland și Friesland, unde suveranitatea era încă supusă

[1] Ian Morris, *De ce Vestul deține încă supremația și ce ne spune istoria despre viitor,* Iași, Editura Polirom, 2012, p. 354.

[2] *Ibidem*.

[3] *Ibidem*.

[4] *Ibidem*; Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei,* vol. 3, Iași, Institutul European, 1998, p. 195.

unor „puternice atacuri”[5]. Totul ar fi pornit de la un război între Suedia și Danemarca, susțin istoricii olandezi, când drumurile vaselor negustorilor și transportul pe apă al grânelor, cerealelor către Țările de Jos, au devenit practic imposibile, acestor semidezastre adăugându-li-se o recoltă catastrofală după o neobișnuită și severă iarnă, poporul aflându-se atunci „în pragul unei *revolte*”, deși răscoalele nu erau deloc neobișnuite în unele grupuri și clase sociale din aceste țări[6].

După o lungă perioadă de independență locală, majoritatea orașelor și regiunilor își câștigaseră drepturi și privilegii, pe care doreau cu ardoare să le păstreze, iar dacă acestea erau amenințate, orașele respective puteau să se revolte împotriva ducelui sau contelui care, de obicei, era obligat să se conformeze, pentru că nu putea să-și antagonizeze plătitorii de taxe din rândul burgheziei[7]. Unul dintre privilegiile obținute era cel al administrării justiției (sau, în limbaj modern, libertatea justiției), însă, o altă nemulțumire era legată de religie, mulți olandezi trecuseră la protestantism, varianta calvinistă, dar împăratul Sfântului Imperiu, Carol Quintul introdusese Inchiziția catolică în Țările de Jos, o eroare teribilă a monarhului universal, și astfel, situația economico-financiară precară, dificilă, combinată cu persecuția religioasă au dus la creșterea *sentimentului de revoltă*[8]. Un factor important a fost faptul că protestanții și-au organizat mult mai eficient mișcarea, după anul 1560, având și avantajul unei infuzii masive de protestanți francezi, celebrii hughenoți (izgoniți de megalomanul rege Ludovic al XIV-lea, acesta nemaifiind deloc un „rege-soare”, luminat, în această zonă), care și-au dezvoltat foarte bine bisericile, numeroasele organizații, disciplinatele comunități calviniste explodând pur și simplu, în Olanda acelor timpuri[9].

---

[5] P. J. A. N. Rietbergen, F. Lamers, F. G. H. J. Seegers, *A short history of the Netherlands. From the prehistory to the present day,* second edition, Amersfoort, Bekking Publishers, 1994, p. 68; Charles Tilly, *Revoluțiile europene (1492-1992),* Iași, Editura Polirom, 2002, p. 68.

[6] Rietbergen, Lamers, Seegers, *op. cit.*, p. 68.

[7] *Ibidem*.

[8] *Ibidem*.

[9] *Ibidem*.

În numai câțiva ani, în această țară, stricta și dogmatica doctrină a lui Jean Calvin aproape că a înlocuit formele mai moderate ale protestantismului, precum luteranismul[10]. Ca și Luther, francezul Jean Calvin întemeiază religia creștină pe „anularea prin credință a vinovăției", pe sacerdoțiul universal și autoritatea *Bibliei* și numai a acestei „Cărți a Cărților", dar modificând totuși aceste trei principii esențiale[11]. Pentru Calvin, *iustificatio* prin credință postulează „predestinarea", adică „sfatul veșnic al lui Dumnezeu, prin care a stabilit ce voia să facă cu fiecare om în parte"[12]. De altfel, *Biblia* fiind „singura păstrătoare a Revelației", fiecare credincios trebuia să poată avea acces la ea printr-o lectură directă și zilnică[13]. În fine, Calvin organizează metodic fiecare Biserică locală: dacă nu există un cler special, există funcții preoțești, adică slujbe diverse cuvenite de drept „diferitelor persoane însărcinate cu cultul"[14]. De pildă, în împărtășanie, prezența reală nu trebuie înțeleasă decât într-un sens „pur spiritual"[15]. De la Geneva, unde s-a stabilit Calvin în 1541, religia s-a răspândit vertiginos în Germania, Europa Centrală, Scoția, Anglia, Franța și în majoritatea regiunilor din Țările de Jos[16]. În concluzie, ceea ce s-a schimbat odată cu Calvin era „ideea de lume", nu cea de Dumnezeu, lumea fiind „de-divinizată", producându-se astfel, o revoluție spirituală care a contat mai mult decât cea socială[17]. Pe de altă parte, Calvin nu interzisese imaginea, cu condiția ca ea să renunțe la pretenția de a reprezenta divinul: „Nu sunt atât de scrupulos încât să consider că nu trebuie suportate niciun fel de imagini; dar așa cum arta de a picta și de a sculpta sunt daruri de la Dumnezeu, pretind ca folosirea lor să fie menținută pură", spunea Jean Calvin în *L'Institution chretienne (Instituția*

[10] *Ibidem*.

[11] Jean Carpentier, François Lebrun, *Istoria Europei,* București, Editura Humanitas, 1997, pp. 199-200.

[12] *Ibidem*, p. 200.

[13] *Ibidem*.

[14] *Ibidem*.

[15] *Ibidem*.

[16] *Ibidem*.

[17] Alain Besançon, *Imaginea interzisă,* București, Editura Humanitas, 1996, p. 200.

creștină)[18]. Astfel, spiritul calvinist, deși impunea de-a dreptul iconoclasmul, ca bizantinii într-o anumită perioadă a lor, lăsa „lumina iconică" să scalde imaginile laice, pe care le tolera, sau mai curând le autoriza, datorită grijii pe care o avea de a îngădui extinderea și realizezarea „muncii omului", sanctificându-se și exercitându-se „numai spre slava lui Dumnezeu", citând din *Prelegeri de estetică* de Hegel[19]. Cu toate acestea, Reforma nu a reprezentat niciodată, așa cum a susținut, o năzuință ori aspirație către libertatea de gândire, Calvin fiind, în opinia lui Gustave Le Bon, „la fel de intolerant ca Robespierre", iar „toți teoreticenii epocii considerau că religia supușilor trebuia să fie cea a prințului care îi guvernează", lucru care s-a mai spus, deși Reforma a zguduit Europa timp de peste 50 de ani[20]. Totuși, în timpul îndelungatei domnii a lui Filip al II-lea, urmașul lui Carol, locuitorii orașelor din nordul Țărilor de Jos s-au convertit, în masă, la religia protestantă, în special la calvinism, însă regele, care domnea mai mult în Spania catolică, dorea să mențină religia catolică în aceste țări, în special în sud[21].

Carol Quintul și Filip al II-lea și-au petrecut mare parte din prea îndelungatele lor domnii războindu-se, deci, cu alți creștini, nu cu turcii musulmani, de pildă, care amenințau să cucerească toată Europa, mai ales în timpul domniei sultanului Soliman Magnificul, dar, în loc să transforme Europa de Vest într-un „imperiu terestru", capabil să se lupte de la egal la egal cu Imperiul Otoman, luptele purtate au destrămat Europa, așa cum susține antropologul și istoricul englez Ian Morris, adâncind vechile diviziuni și clivaje și „creând unele noi"[22]. L-aș contrazice pe Morris, spunând că, în 1571, venețienii și spaniolii catolici ai lui Filip al II-lea și Don Juan de Austria, i-au învins pe otomani în celebra bătălie navală de la Lepanto, de atunci începând o relativă decădere, un declin, încă nu

[18] *Ibidem*, p. 202.

[19] *Ibidem,* p. 203.

[20] Gustave Le Bon, *Revoluția franceză și psihologia revoluțiilor*, București, Editura Anima, 1992, p. 18.

[21] *Ibidem*, p. 69.

[22] Ian Morris, *De ce Vestul deține încă supremația și ce ne spune istoria despre viitor,* Iași, Editura Polirom, 2012, p. 340.

decisiv, dar iremediabil, al Imperiului. Mai degrabă, luptele dintre creștini au fost provocate, indirect, de călugărul german creștin Martin Luther, care a bătut în cuie în ușa bisericii de la Castelul din Wittenberg cele 95 de teze împotriva practicilor creștin-catolice, în 1517, transformând revolta sa religioasă într-un „cutremur politic și social", și aș puncta, într-o revoluție religioasă, pe care contemporanii săi au comparat-o de obicei cu „ruptura sunniți-șiiți" din Turcia, care a produs o falie în cadrul creștinismului, mai precis în sânul Bisericii Catolice, negarea diferențelor din zona creștinismului dovedindu-se „dezastruoasă"[23]. Într-adevăr, reforma luterană a fost o „revoltă religioasă a omului", dar o revoltă care s-a manifestat nu sub forma creației pozitive, ci a „protestului și negației religioase"[24]. Aceasta, în timp ce în lumea catolică romanică, s-a produs o „renaștere umanistă creatoare" și apoi o „Contrareformă" sau „reformă catolică", dar care nu a luat forma „revoltei împotriva bisericii catolice.[25] Uneori din motive de principiu, alteori datorită unor mici avantaje, iar alteori din „pură confuzie", milioane de creștini au renunțat la Biserica Catolică, iar protestanții și catolicii s-au omorât între ei. Protestanții au ucis alți protestanții, iar interpretările protestelor s-au înmulțit[26]. Unii protestanți au vestit „a doua venire a lui Iisus, dragostea liberă sau comunismul", dar mulți au avut un sfârșit tragic, sângeros[27].

Revenind la Țările de Jos, orășenii și burghezii olandezi, pașnici de felul lor, până la un punct, persecutați de Habsburgii catolici din cauza protestantismului lor (în formă calvinistă) și „dărâmați" de impozite din ce în ce mai grele, au izbucnit, s-au *revoltat* distrugând, de pildă, altare și profanând biserici, fapte funeste și total greșite, susțin eu, inclusiv din punct de vedere artistic și cultural. Atmosfera în Țările de Jos era tensionată datorită îndemnurilor la *rebeliune* ale liderilor calviniști și datorită foametei din urma

[23] *Ibidem*, pp. 340-341.

[24] Nikolai Berdiaev, *Sensul istoriei,* Iași, Editura Polirom, 1996, p. 141.

[25] *Ibidem*.

[26] Ian Morris, *op. cit.,* p. 341.

[27] *Ibidem*.

unei recolte foarte sărace, iar la începutul lui august 1566, o mulțime de oameni a luat cu asalt biserica din Hondschoote, în Flandra (astăzi în nordul Franței)[28]. Repetarea acestui gen de incident de o scară relativ mică, s-a răspândit în nord și a dus la o masivă „mișcare calvinistă iconoclastică", de asaltare a bisericilor pentru distrugerea statuilor și imaginilor sfinților catolici, pe tot cuprinsul Țărilor de Jos, aceste mișcări purtând denumirea de *beeldenstorm*[29]. Conform calviniștilor, aceste statui reprezentau venerarea idolilor, dar din păcate, nimeni nu a oprit vandalismul calviniștilor[30].

Așadar, pierderea Țărilor de Jos în favoarea unui „cuib de calviniști" era de neconceput, astfel că Filip al II-lea a expediat armata (printre alții, celebrii „tercios" spanioli, cei mai buni infanteriști din Europa, în acea vreme), însă olandezii și-au alcătuit și ei o armată destul de combativă, și, deși Filip a continuat să câștige bătălii, „nu a reușit să câștige războiul"[31]. Ducele de Alba, trimis de Filip al II-lea, de exemplu, a reprimat opoziția și i-a executat pe marii aristocrați ca Egmont (subiectul unei celebre drame, piese de teatru a lui Goethe) și Hoorn, cu toate că aceștia se împotriviseră *revoltelor populare,* înspăimântând întreaga Europă[32]. Apoi, au mai fost executați vreo opt mii de suspecți, în acest mod violent începând seria de conflicte pe care olandezii le-au numit „Războiul de 80 de ani" și pe care, în prezent, istoricii le denumesc *revoluția burgheză din Țările de Jos*[33]. Pe lângă teroare militară, impunerea de către nesăbuitul duce de Alba a unor noi taxe („the Tenth Penny", taxă de 10% pe toate tranzacțiile) pentru a finanța forțele militare din regiune, i-a îndepărtat definitiv pe supușii săi din Țările de Jos și a dus la o *nouă răscoală* căreia i s-au aliat nobilii și burghezii[34]. Atunci când așa-zișii „golani ai mării",

---

[28] Pieter Geyl, *The Revolt of the Netherlands, 1555-1609*, London, Cassel, 1988, versiune online.

[29] *Ibidem*.

[30] *Ibidem*.

[31] *Ibidem,* p. 341.

[32] Charles Tilly, *op. cit.,* p. 73; S. Berstein, P. Milza, *Istoria Europei*, p. 196.

[33] Charles Tilly, *op. cit.,* p. 73.

[34] *Ibidem,* p. 72; Berstein, Milza, *op. cit.,* p. 196.

despre care vom vorbi în capitolul legat de literatura despre revoluția olandeză, au capturat orașul Brielle în 1572, rezistența împotriva dominației spaniole s-a răspândit ca o molimă în majoritatea Țărilor de Jos, în special în provinciile din nord, cele calviniste[35]. Din păcate, și „golanii sau cerșetorii mărilor" au săvârșit și ei atrocități în zelul lor anticatolic și antispaniol[36].

De remarcat că în cei 20 de ani de confruntări, Olanda burgundă era în acea clipă cadrul unei „serioase *situații revoluționare*", iar provincia Holland era implicată într-o revoltă deschisă, am spune, încă din 1572, totuși, nu se cunoștea dacă vor urma și niște „*consecințe revoluționare*"[37]. Nici măcar marele erou de la Lepanto (1571), Don Juan de Austria, care i-a învins pe turci, și cu ajutorul flotei venețiene, nu a reușit să distrugă rebeliunea din Țările de Jos, reinstaurând dominația spaniolă, în schimb, Alessandro Farnese, Duce de Parma, unul dintre italienii de geniu aflați în slujba unor puteri străine, din păcate, în loc să lupte pentru unificarea statelor italiene, după cum dorea Machiavelli, guvernator între 1578-1592, a recucerit simultan provinciile din sud, prin forța armelor, și le-a cumpărat supunerea, promițându-le păstrarea vechilor lor drepturi. Această „mutilare", denaturare, a alianței rebele a dus la formarea Uniunii de la Utrecht între provinciile din nord și orașele din sud Bruges, Gent și Anvers[38]. Astfel, în anii 1580, ceea ce inițial fusese o *rebeliune*, o *revoltă locală,* a protestanților olandezi împotriva Spaniei imperiale și catolice, s-a transformat într-o „nouă luptă, competiție internațională"[39]. La sfârșitul războiului, recucerirea provinciilor rămase catolice, din sudul Țărilor de Jos, era încheiată, dar provinciile din nord, în frunte cu Olanda, majoritar calviniste și conduse de Wilhelm de Orania, zis „Taciturnul", s-au proclamat, în 1581, republici ale „Provinciilor Unite", continuându-și lupta pentru „recunoașterea independenței"[40]. Ironia sorții, incapabil să

[35] C. Tilly, *op. cit*., p. 72.

[36] Berstein, Milza, *op. cit.,* p. 196.

[37] C. Tilly, *op. cit.,* p. 73.

[38] *Ibidem*; Berstein, Milza, *op. cit.,* p. 197.

[39] Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers,* London, Fontana Press, 1988, p. 48.

[40] Carpentier, Lebrun, *Istoria Europei, op. cit.,* p. 209.

unifice Europa, Filip al II-lea nu a reușit decât să provoace crearea unui nou stat, „Provinciile Unite”[41].

Întrebarea este dacă „Războiul de 80 de ani” poate fi numit *revoluție*? Desigur, controlul asupra statului a trecut în altă tabără, la alte persoane, în urma unor confruntări armate, cele mai multe cu străinii, cu spaniolii fanatici, catolici îndeosebi, în decursul cărora cel puțin „două blocuri distincte de adversari au revendicat controlul statului”, iar o parte importantă a populației din jurisdicția acelui stat „a aderat la cererile fiecărui bloc”[42].

După criteriile lui Charles Tilly, confruntările și războaiele din 1567-1648 pot fi numite în mod clar „revoluții”, cu toate că au existat nu mai puțin de 17 suveranități „în mod formal autonome pe durata Revoluției”, fiecare având o poziție „întrucâtva diferită” față de Spania și aliații săi, iar *situațiile revoluționare* au erupt una după alta, în timp ce *consecințele revoluționare* au avut loc nu o dată în nord, sud sau în ambele deodată[43]. Chiar în 1618, conflictul dintre Mauriciu de Nassau și Johan Oldenbarnevelt a dus la o nouă *situație revoluționară*[44] și, aș adăuga că, a avut loc și o revoluție ca năzuință, evoluție spirituală, o revoluție-metamorfoză, deși cu unele accente calviniste negative, precum distrugerea operelor de artă din biserici și persecuția împotriva catolicilor. Unii istorici au catalogat confruntările celor 80 de ani drept o revoluție „comparabilă și care merită un loc în lista marilor revoluții care au inaugurat epoca modernă”[45]. Dacă sunt luate separat, războaiele și disputele din nord și sud par o *mișcare de independență* însoțită de o *revoltă eșuată*, însă dacă le luăm împreună, ele duc ineluctabil la o „transformare profundă a condițiilor de guvernare din Țările de Jos”, putându-se sublinia, pe bună dreptate, că acestea au fost „modelul european al revoluției burgheze”[46].

[41] Berstein, Milza, *op. cit.,* p. 197.

[42] C. Tilly, *Revoluțiile europene (1492-1992)*, p. 75.

[43] *Ibidem*.

[44] *Ibidem*.

[45] Gordon Griffiths, *The Revolutionary Character of the Revolt of the Netherlands*, în „Comparative Studies in Society and History”, nr. 2, 1960, pp. 452-472.

[46] Charles Tilly, *op. cit.,* p. 75.

Reprezentând cazul extrem al formării unui stat bazat pe capital, pe economie și finanțe, Țările de Jos nu au anticipat experiența europeană și nu numai, în general[47]. În alte părți ale Europei, de pildă, în secolul al XVI-lea, au avut loc *răscoale ale țăranilor*, pe care marii latifundiari care doreau puteri economice și politice mai mari, amenințau să-i transforme în șerbi, dar asemenea evenimente nu au avut loc în Țările de Jos[48], deoarece produsele agricole erau comercializate, proprietatea țărănească era în floare, iar latifundiarii, aristocrații aveau, din fericire, „puteri limitate" în fața unei burghezii în expansiune extraordinară[49].

Revoluția olandeză reflectată în literatură

Literatura Renașterii și vârstei de aur a Olandei reprezintă literatura scrisă în limba olandeză sau neerlandeză din Țările de Jos, între anii 1550-1700, această zbuciumată perioadă cunoscând mari schimbări politice și religioase precum Reforma protestantă, răspândită în nordul și vestul Europei și lupta îndelungată a Țărilor de Jos pentru independență în Războiul de 80 de ani sau *Revoluția olandeză*[50]. Odată cu bogăția materială a venit și o epocă, eră culturală zisă de aur ori „secolul de aur al culturii olandeze". Pictorii Rembrandt, Vermeer, Jacob van Ruisdael, Frans Hals, Cuyp, Steen, Potter, Brouwer și mulți alții au dus arta olandeză pe culmi extraordinare și nemaiîntâlnite în țara lor, și nu numai acolo. Universitatea din Leiden a câștigat „renume european", în special în domeniul Dreptului, iar filozofii Descartes și Spinoza, precum și juristul Hugo Grotius, au fost foarte activi în Provinciile Unite[51]. În același timp, „calvinismul militant" din vremea războiului, a *revoluției,* adversar al umanismului italian catolicizant, dar influențat de către acesta, a produs o cultură originală ale cărei prime semne de maturitate apar cu puțin timp înainte de 1600,

[47] *Ibidem,* p. 86.

[48] *Ibidem*.

[49] *Ibidem*.

[50] Hugh Chisholm, ed. (1911), în *Encyclopædia Britannica* (11th edition), Oxford University Press.

[51] *Ibidem*; „Dutch Renaissance and Golden Age Literature", Wikipedia, accesat la 2 octombrie 2015.

oricum în timpul Revoluției olandeze[52]. Constituită în funcție de doleanțele și necesitățile Bisericii protestante, concepută ca un „mijloc de a surprinde omul real, luptătorul, omul simplu, omul de rând", această cultură a păstrat de-a lungul întregului secol de aur o orientare generală, în același timp religioasă, populară și națională[53]. Atunci când, în jurul anului 1660, ideile și stilurile clasicismului francez au penetrat Țările de Jos, ele au rămas simple elemente exterioare, decorative, episodice: „articole de import", și nimic mai mult, în timp ce puritanismul de tip britanic, acesta s-a făcut simțit indirect „în sensul interiorizării"[54]. Apoi, a apărut o falie între tendințele populare, sălbatice, energice ale „sufletului neerlandez" și cele formaliste, baroce-pompoase și emfatice. Primele au corespuns „imaginii reale a burghezului" din Țările de Jos, iar celelalte, imaginii pe care acesta, proaspăt îmbogățit, ca să nu spunem îmburghezit, năzuia să o reprezinte[55]. Primele ar trimite urgent către stilul baroc, iar celelalte spre gustul clasicist al epocii Regelui-Soare din Franța, Ludovic al XIV-lea, rezultând, în opinia lui Paul Zumthor, absența unui stil, în sensul cel mai deplin al cuvântului, reproșată societății neerlandeze din secolul de aur[56].

Revolta sau revoluția: Imnuri (cântece) de bătălie

Foarte diferite în ton au fost imnurile sau cântecele de bătălie ale libertății și izbânzii revoluției cântate de o generație mai târziu – față de retori și oratori, ca de exemplu Johann Baptista Houwaert, care au încercat să dea o nouă viață „formelor învechite și stereotipe" ale epocii precedente, introducând în compoziții originale, forme nou-găsite de poezie greacă și latină – de către victorioșii Reformatori, „Cântecele sau cântările golanilor"[57]. *Geuzen* sau *Gueux*

[52] Paul Zumthor, *Viața de toate zilele în Olanda din vremea lui Rembrandt*, București, Editura Eminescu, 1982, p. 241.

[53] *Ibidem*.

[54] *Ibidem*.

[55] *Ibidem,* pp. 241-242.

[56] *Ibidem,* p. 242.

[57] Hugh Chisholm, *op. cit.*; Herbert J. C. Grierson, *Holland Verse and Prose*,

(*Golani*) a fost un nume asumat de „confederația aristocraților calviniști olandezi" și alți nemulțumiți, care din 1566 s-au opus conducerii spaniole în Țările de Jos, „cel mai de succes grup" dintre ei activând la mare, și astfel au fost numiți *Watergeuzen* (în franceză, *Gueux de mer*, în engleză, *Sea Beggars*), adică *Golanii mării*.[58] La începutul Războiului de 80 de ani sau revoluției olandeze, capturarea localității Brielle de către *Golanii mării*, în 1572 a furnizat primul punct de sprijin pe continent, „primul cap de pod" pentru rebeli, care a stârnit o reacție în lanț, ce a dus la revolta generală a Țărilor de Jos, acțiunea „golanilor" fiind privită ca începutul real al independenței Olandei[59]. Din acel moment, marina olandeză a deținut „supremația mărilor limitrofe", căci pe uscat situația era diferită[60]. Cartea de cântări din 1588, *Een Geusen Lied Boecxken* (*Cartea de cântări a golanilor*), era plină de „sentimente înflăcărate și eroice"[61]. În această colecție au apărut, pentru prima dată, asemenea frânturi clasice ale cântecului olandez precum *Balada din Heiligerlee, Balada lui Egmont și Horne*[62]. Baladele politice, cu ridicolul lor la adresa liderilor spanioli s-au dovedit de o „inestimabilă valoare" pentru istorici[63]. Oricum, toate aceste texte de izbândă sau de martiriu sunt încă „foarte critice și dure în formă și limbaj"[64].

Philips van Marnix din Sint-Aldegonde

Philips van Marnix, lord de Sint-Aldegonde (1538-1598), un personaj interesant care a luptat pentru Reformă și

---

în Saintsbury, George Edward Bateman, „The First Hall of the Seventeenth Century. Periods of European Literature", vol. 7, Cap. 1, Edinburgh and London: William Blackwood and Sons, pp. 1-48.

[58] *Ibidem*.

[59] Cf. „Bandits at sea: a pirates reader - C. R. Pennell", p. 101, nota 28, books.google.com, accesat la 8 noiembrie 2013; Eugene L. Rasor, „English/British naval history to 1815: a guide to the literature", p. 247.

[60] Charles Tilly, *op. cit*., pp. 72-73.

[61] H. Chisholm, *op. cit*.; Herbert J. C. Grierson, *op. cit.,* pp. 1-48.

[62] *Ibidem*.

[63] *Ibidem*.

[64] *Ibidem*.

libertate, discipol al lui Calvin și Beza, la școlile din Geneva, a fost un „apărător al iconoclaștilor olandezi" care au apărut în august 1566 și a devenit unul dintre „spiritele conducătoare" ale Războiului de independență sau *revoluției olandeze*[65]. Lui Philip van Marnix i-a fost atribuit, în jurul anului 1568, imnul național al Țărilor de Jos de astăzi, *Wilhelmus*, o „apologie a acțiunilor" Prințului Wilhelm de Orania, în care se poate citi, în prima strofă: „den koninekg van Hispanjeh heb iak altijd gheeerd" („Pentru regele Spaniei am întotdeauna respect")[66].

Dirck Volckertszoon Coornhert

Dirck Volckertszoon Coornhert (1522–1590) a fost primul scriitor cu adevărat umanist al Țărilor de Jos, fiind considerat „Părintele Renașterii olandeze", dar și un burghez tipic din nordul Olandei, în mod egal interesat de „progresul emancipării naționale și de dezvoltarea literaturii naționale"[67]. În 1566, Coornhert a fost întemnițat pentru sprijinul său acordat Reformatorilor, revoluției spirituale, fiind adeptul libertății absolute a conștiinței, respingând de-a lungul vieții sale orice formă de constrângere și coerciție, indiferent dacă era exercitată de stat sau de biserică[68]. Această atitudine a fost probabil încurajată de implicarea sa în „tumultuoasa și încrâncenata revoltă olandeză", Dirck Coornhert scriind și un pamflet în favoarea *revoluției* din Provinciile Unite[69]. De altfel, una din calitățile pentru care olandezii vor fi cunoscuți în secolele următoare a fost „toleranța față de disidenți", calitate ilustrată și în opera lui Coornhert[70].

---

[65] *Ibidem*.

[66] *Ibidem*.

[67] *Ibidem*.

[68] Christine Kooi, *Constraint on Trial: Dirck Volckertsz Coornhert and Religios Freedom*, în „The Catholic Historical Review", vol. 87, nr. 2, aprilie 2001, pp. 324-325.

[69] *Ibidem*.

[70] P.J.A.N. Rietbergen, F. Lamers, G.H.J. Seegers, *A short history of the Netherlands. From prehistory to the present day*, 2nd edition, Amersfoort, Bekking Publishers, 1994, p. 97.

Pieter Corneliszoon Hooft

Un alt autor important al epocii de aur olandeze a fost istoricul, poetul și dramaturgul Pieter Corneliszoon Hooft (1581-1647), care a făcut parte din așa-numitul *Cerc Muider* de literați, pictori și muzicieni de la Castelul Muiden, și a cărui creație, *Ahile și Polyxena* (1598), s-a remarcat prin folosirea „artificiilor retorice ale stilului”[71]. În drama lui pastorală, *Granida* (1605), el s-a dovedit însă un discipol al poetului și dramaturgului italian Giovanni Battista Guarini, autorul tragicomediei pastorale *Il pastor fido*, iar în tragedie el a scris *Baeto* și *Geraard van Velsen*, în timp ce în domeniul istoriei a publicat, în 1626, *Viața lui Henric cel Mare*[72]. Între 1628 și 1642, Hooft a scris capodopera sa, *Nederduytsche Historiën* (*History of the Netherlands*; *Istoria Țărilor de Jos*), în care s-a axat pe istoria *revoluției* sau pe Războiul de 80 de ani dintre Țările de Jos și Spania[73]. Deși a încercat, în această operă, să ofere o relatare a evenimentelor cât mai imparțial posibil, pe urmele lui Tacitus, să spunem, Hooft nu prea a reușit acest lucru[74]. Orgoliul olandezului provenit din marea burghezie victorioasă în revoluție sau războiul de 80 de ani s-a putut socoti pe deplin satisfăcut, dar națiunea, „în vitalitatea ei complexă”, nu și-a aflat reflectarea în paginile acestei cărți[75]. Paul Zumthor spunea că burghezul, care a ieșit victorios în revoluția olandeză n-a devenit din păcate un tip literar, literatura, scriitorii de fapt, neștiind cum să-l înfățișeze decât sub „falsa strălucire a veșmintelor antice” sau în „imagini caricaturale”, mai ales în comparație cu marea pictură olandeză (genialul Rembrandt, Vermeer, Hals și mulți alții)[76]. Atunci când a încercat să redea, să surprindă

---

[71] H. Chisholm, *op. cit.*; Herbert J. C. Grierson, „Holland Drama”, în Saintsbury, George Edward Bateman. *The First Hall of the Seventeenth Century*. Periods of European Literature, vol. 7, cap. 2. Edinburgh and London: William Blackwood and Sons., Wikisource, pp. 49-83.

[72] *Ibidem*.

[73] *Ibidem*; Rietbergen, Lamers, Seegers, *op. cit.,* p. 97.

[74] Cf. „Works by Pieter Corneliszoon Hooft”, în Project Gutenberg.

[75] Paul Zumthor, *Viața de toate zilele în Olanda din vremea lui Rembrandt*, p. 263.

[76] *Ibidem*.

realitatea vie, aceasta nu a reuşit să treacă dincolo de anecdotic, de satira ascuțită, de polemici uneori grobiene, inclusiv în textele literare despre revoluția olandeză[77]. Zumthor motiva această lacună prin faptul că scriitorii olandezi aparțineau clasei conducătoare, dominante a societății de atunci şi erau de un desăvârşit conformism politic, de pildă, popularitatea scriitorului Jacob Cats ținea mai mult de rațiuni religioase şi morale decât de valoarea lui literară reală[78].

Prințul poeților: Joost van den Vondel

Prima operă a celui mai mare poet olandez al secolului XVII şi al „epocii de aur" a culturii olandeze, Joost van den Vondel (1587–1679), a fost *Het Pascha* (*The Passover*; *Paştele evreiesc*, 1612), o tragedie a exodului poporului lui Israel, scrisă în versuri alexandrine, în cinci acte, şi cu interludii corale între acte, el creând toate piesele sale în acest fel[79]. Pentru o perioadă de timp după debutul său a optat pentru traducerea poetului francez Du Bartas, autorul volumelor *Muza creştină* şi *Săptămânile*, o pierdere de timp, în opinia mea. În 1625, Vondel a tipărit ceea ce părea un studiu inocent din Antichitate, tragedia sa, *Palamedes or Murdered Innocence* (*Palamede sau Inocență ucisă*), care a fost, de fapt, un „omagiu slab mascat" adus lui Johan van Oldebarnevelt, „Marele Pensionar" (Magistrat) al Republicii, care a fost executat în 1618, la ordinul stathuder-ului (guvernatorul unei provincii în Țările de Jos, care deținea o poziție incertă; şef militar, dispunând de unele privilegii cum ar fi dreptul de grațiere sau de numire în post a unor demnitari, dar lipsit de competență juridică şi fiscală)[80] al Provinciilor Unite, Mauriciu de Nassau, putându-se afirma că în această creație dramatică el a sugerat şi tratat unele aspecte ale revoluției, războiului de 80 de ani din Țările de Jos. Van den Vondel şi-a riscat chiar viața scriind această

[77] *Ibidem*.

[78] *Ibidem*.

[79] H. Chisholm, *op. cit.*; Herbert J. C. Grierson, „Holland Verse and Prose", pp. 1-48.

[80] Paul Zumthor, *op. cit.*, p. 13.

tragedie „în stil clasic dar cu intrigă contemporană”[81].Vondel a devenit într-o săptămână cel mai faimos scriitor din Olanda şi pentru următorii 12 ani, până la venirea la putere a stadhuderului Frederick Henry, Vondel a trebuit să-i combată îndelung pe calviniştii din Dordrecht, aceasta fiind perioada „celor mai ascuțite satire” ale sale[82].

Hugo Grotius

Un alt autor şi scriitor valoros al „epocii de aur olandeze” a fost Hugo Grotius (1583-1645) jurist, istoric şi diplomat olandez, specialist în drept internațional, unul dintre fondatorii „teoriei dreptului natural”, în care a promovat eliberarea dreptului de sub dominația teologiei[83]. Grotius a susținut faptul că dreptul nu se întemeiază pe voința vreunei divinități, ci pe „natura omului şi pe principiile rațiunii”[84]. Împreună cu Francisco de Vitoria şi Alberico Gentili, a pus bazele dreptului internațional, bazat pe acelaşi drept natural[85]. Trăind în vremurile Războiului de 80 de ani dintre Spania şi Țările de Jos, ale *Revoluției* olandeze şi ale Războiului de 30 de ani între națiunile catolice şi protestante europene, nu a fost de mirare că Hugo Grotius a fost „adânc îngrijorat” de problema, natura conflictelor între națiuni şi religii[86]. Cea mai de durată operă a sa, începută în închisoare şi publicată în timpul exilului său la Paris, a fost un „efort monumental” de a împiedica astfel de conflicte pe baza unui „larg consens moral”[87]. Grotius nota: „Pe deplin convins… că există un drept comun printre națiuni,

[81] Rietbergen, Lamers, Seegers, *op. cit.,* p. 98.

[82] H. Chisholm, *op. cit*.; Herbert J. C. Grierson, *op. cit*., pp. 1-48.

[83] Hamilton Vreeland, *Hugo Grotius: The Father of the Modern Science of International Law*, New York, Oxford University Press, 1917; „Hugo Grotius”, Wikipedia, accesat la 12 august 2015.

[84] *Ibidem*.

[85] Pierre Bayle, (1720), „Grotius”, în *Dictionaire historique et critique*, 3rd ed., Rotterdam, Michel Bohm; W.S.M. Knight, *The Life and Works of Hugo Grotius*, London, Sweet & Maxwell, Ltd., 1925.

[86] H. Vreeland, *op. cit.*; „Hugo Grotius”, Wikipedia, accesat la 15 februarie 2016.

[87] *Ibidem*.

care este valabil deopotrivă pentru război şi în război, am avut multe şi grele motive în a lua iniţiativa să scriu despre acest subiect. De-a lungul lumii creştine, am observat că oamenii se duc la război pentru cauze uşoare sau fără motiv, şi că atunci când au fost luate armele nu mai există niciun respect faţă de lege, divină sau umană; este ca şi cum, în conformitate cu un decret general, furia, nebunia au fost lăsate libere pentru a comite toate crimele"[88]. *De jure belli ac pacis libri tres* (*On the Law of War and Peace: Three books*; *Despre dreptul păcii şi războiului: Trei cărţi*) a fost tipărită pentru prima oară în 1625, şi dedicată de către Grotius protectorului său regele Franţei, Ludovic al XIII-lea[89]. Tratatul avansează un sistem de principii de drept natural, care sunt considerate obligatorii pentru toţi oamenii şi toate naţiunile fără deosebire de obiceiuri locale[90]. Opera lui Grotius conţine trei cărţi: prima expune concepţia sa despre război şi justiţia naturală, argumentând că „există unele circumstanţe în care războiul este justificat"; cartea a doua identifică trei cauze drepte pentru război: „auto-apărarea, repararea prejudiciului şi pedeapsa"; cartea a treia preia chestiunea alegerii regulilor care guvernează „conduita unui război", odată ce acesta a început[91]. Prin inducţie, Hugo Grotius argumentează că toate părţile aflate în război sunt legate de astfel de reguli, chiar dacă respective cauză a lor „este sau nu dreaptă"[92]. Concepţia lui Grotius despre dreptul natural a avut un „impact puternic" asupra dezbaterilor filosofice şi teologice şi evoluţiilor politice din secolele XVII-XVIII[93]. Printre cei care au fost influenţaţi de Grotius au fost Samuel Pufendorf şi John Locke, şi prin aceşti filozofi, gândirea lui a devenit parte a cadrului sau a fundalului cultural al Revoluţiei Glorioase din

---

[88] Hugo Grotius, *The Law of War and Peace*, trans. Francis Kelsey, Carnegie edition, 1925.

[89] H. Vreeland, *op. cit.*; „Hugo Grotius", Wikipedia, accesat la 15 februarie 2016.

[90] *Ibidem*.

[91] *Ibidem*; Hugo Grotius, *The Law of War and Peace*, Carnegie edition, 1925.

[92] *Ibidem*.

[93] Jeremy Waldron, *God, Locke, and Equality: Christian Foundations in Locke's Political Thought*, Cambridge (UK), Cambridge University Press, 2002, pp. 189, 208.

Anglia și al Revoluției americane, și din acest punct de vedere Grotius a fost inclus în capitolul de față[94].

II. 2. Revoluțiile din Anglia (1642-1649, 1688-1689)

Revoluția Puritană din 1642-1649 sau Războiul Civil Englez

În mod direct sau indirect, tot presiunea fiscală a contribuit la lungul șir de *situații revoluționare* din secolul al XVII-lea, dar și independența Parlamentului englez față de rege, crede sociologul Charles Tilly. Astfel, majoritatea revoluțiilor au la bază, drept cauze principale, impunerea de către o minoritate conducătoare a unor taxe și impozite împovărătoare pentru majoritatea populației. De exemplu, certurile, disputele asupra unor taxe precum „Ship Money" – care în teorie ar fi putut să întărească puterea militară (navală, în special) a Angliei – a condus foarte curând la un *război civil* Parlament-Coroană sau la o *revoluție*, aș adăuga, și în urma căruia englezii au fost scoși pentru o perioadă (anii 1640) din rândul factorilor de putere ai politicii europene[95]. Cu toate acestea, politicile fiscale ale anilor '30 ai veacului al XVII-lea au stârnit o „opoziție formidabilă", nu pentru că impozitele regale ar fi fost „deosebit de împovărătoare" pentru vreuna din clasele sociale – de fapt ele erau în mod absolut mai ușoare decât oriunde altundeva în Europa – ci pentru că „banii erau percepuți într-o manieră neconstituțională și arbitrară" și erau folosiți în scopuri pe care mulți dintre contribuabili le socoteau de-a dreptul imorale[96].

Cauzele imediate ale Revoluției engleze sau Revoluției Puritane, cum a fost numită mai nou, ori „Războiului Civil

[94] *Ibidem*.

[95] Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers,* London, Fontana Press, 1988, p. 79.

[96] Lawrence Stone, *The Causes of the English Revolution 1529-1642,* London, Routledge & Kegan Paul, 1972, p. 123.

Englez", se găseau în efortul monarhiei britanice, între 1629-1640, de a reface „statusul puterii ei" și al celei a Bisericii, dar și al „evoluției economice, sociale și culturale exogene"[97]. Deja, în 1628, a fost alcătuită și difuzată novatoarea și memorabila *Petiție a Drepturilor*, care a stat la originea primei revoluții engleze (a doua fiind cea zisă „Glorioasă"). În petiție, care în primul ei punct se referă exact la problema impozitelor și taxelor, se stipula, printre altele: „1. Lorzii spirituali și temporali, ca și ai Comunele, reuniți în Parlament, îi amintesc cu mult respect seniorului nostru suveran Regele [...] că (supușii) nu vor putea fi constrânși să participe la niciun impozit, impozit direct, impozit indirect sau la alte taxe analoge fără consimțământul Națiunii, exprimat în Parlament; 2. Având în vedere totuși că, de câtăva vreme, diverse însărcinări au fost date în mai multe comitate unor funcționari regali cu indicații în temeiul cărora poporul vostru a fost reunit în mai multe locuri și solicitat să împrumute anumite sume de bani M.V.[...]; 3. Având în vedere că e, de asemenea, hotărât și stabilit prin legea denumită *Magna Charta Libertatum* că niciun om liber nu va putea fi arestat sau trimis la închisoare, nici deposedat de libertățile ori drepturile lui, nici scos în afara legii sau exilat, nici molestat în vreun fel, în afară de cazul în care e vorba de o sentință legală a *pair*-ilor săi sau a legilor țării. [...]; 5. Având în vedere totuși că, în pofida acestor regulamente și a altor norme și legi bine cumpănite ale regatului vostru emise în același scop, mai mulți supuși ai voștri au fost recent întemnițați fără să se indice motivul [...]; 6. Având în vedere că detașamente considerabile de soldați și marinari au fost recent răspândite în mai multe comitate ale regatului și că locuitorii au fost constrânși să-i primească și să-i găzduiască împotriva voinței lor, contrar legilor și obiceiurilor acestui regat, spre marea oprimare a poporului. [...]; 10. Din aceste motive, o rugăm pe Maiestatea Voastră preaîndurătoare ca nimeni în viitor să nu fie constrâns să facă niciun dar gratuit, împrumut de bani, nici plocon de bunăvoie, și nici să plătească vreo taxă sau orice fel de impozit în afara consimțământului unanim votat de Parlament [...], ca niciun om liber să nu fie arestat sau deținut în felul arătat mai sus; să binevoiască M.V. să

[97] Samuel P. Huntington, *Viața politică americană,* București, Editura Humanitas, 1994, pp. 204-205.

dea poruncă de retragere a soldaților și marinarilor de care s-a vorbit mai sus [...]; 11. Care lucruri ei le cer cu smerenie M.V. ca fiind drepturile și libertățile lor, conform legilor și normelor acestui regat”[98].

După cum se poate lesne observa, *Petiția Drepturilor* conținea o serie de ilegalități comise de rege, reamintindu-se, totodată, libertățile garantate de „Magna Charta” din 1215[99]. Totodată, puritanii, care proveneau în marea lor majoritate din „cele mai dinamice din punct de vedere economic clase sociale” ale Angliei veacului al XVII-lea, burghezia comercială din orașe și marii proprietari de pământuri de la țară, considerau că regalitatea, puterea regală, dorea să controleze foarte strict economia regatului insular[100].

Probabil speriat, la început, Carol I acceptă solicitările „lorzilor spirituali și temporali”, pentru ca ulterior să dizolve Parlamentul, domnind, vreme de 11 ani, fără această instituție legislativă, democratică, totuși, ca monarh absolut[101]. Această nefastă politică de „tiranie”, să-i spunem, însoțită de încercarea de a impune confesiunea anglicană „tuturor disidenților”, mai ales puritanilor, după cum am spus, a provocat un război civil dur (1642-1649)[102]. Puritanii erau o sectă presbiteriană ce pretindea orgolios-infatuat atașarea mai credincioasă decât a altora la *Biblie*, dar constanta lor „tensiune morală” a degenerat într-un rigorism odios[103]. Totodată, puritanismul nu era numai un apanaj al „târgoveților”, pentru că el își avea ramificațiile sale în fiecare stare socială, bucurându-se de un „sprijin larg” printre nobilii de țară, de la cavalerii înstăriți până la boiernașii scăpătați, iar adepții săi nu se recrutau dintre moșierii care se îndeletniceau și cu treburile negoțului[104]. Puritanismul era un

[98] Jean Carpentier, François Lebrun, *Istoria Europei,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1997, pp. 217-218 *apud* Louis Gothier şi Albert Troux, *Recueil de texts d'histoire pour enseignement secondaire,* Liège, Dessain, 1959, vol. III, p. 156.

[99] Carpentier, Lebrun, *op. cit.,* p. 218.

[100] Berstein, Milza, *op. cit.,* p. 224.

[101] Carpentier, Lebrun, *op. cit.,* p. 218.

[102] *Ibidem*.

[103] Berstein, Milza, *op. cit.,* p. 399.

[104] Austin Woolrych, *The English Revolution, 1600-1660,* London, Edward

rezultat al predicii; pastorii protestanți considerându-se într-o „misie" consacrată „propovăduirii cuvântului Domnului", nu într-o funcție al cărei rol de căpătâi era să efectueze „serviciul divin"[105]. Puritanismul a fost, potrivit lui Lawrence Stone, ceva în genul unei „revoluții culturale" (alta decât cea maoistă, aș zice, totuși), o revoluție în care „ideile și doctrinele erau susținute cu pasiune"[106]. După revoluția olandeză, cea engleză este, opinia mea, cea de-a doua care cuprinde elemente de aspirație și evoluție spirituală, morală, religioasă etc.

Interesant și sugestiv este și cum a înțeles un preot ca Thomas Case, să-și exprime „puritanismul", el predicând astfel, în 1641, în fața Camerei Comunelor: „Reforma trebuie să fie universală... Reformați toate locurile, toate persoanele, toate profesiile; reformați magistratura de sus până jos... Reformați universitățile, reformați orașele, țările, reformați școlile, reformați sabatul, reformați ritualul, serviciul divin... Aveți mai mult de făcut decât pot eu cuprinde în cuvinte... Orice plantă pe care nu a sădit-o tatăl meu carele este în ceruri va fi smulsă din rădăcini"[107]. Preotul Case credea, în delirul său mistic, că ar putea reforma întreaga lume, transformând-o într-o planetă puritană. El dorea mai mult o reformă și nu o revoluție.

De altfel, revoluția din 1648 a fost aproape în totalitate creația puritanilor – aripa radicală a bisericii anglicane, care, încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea solicita imperios și dictatorial, „epurarea cultelor religioase de orice forme ale catolicismului" (ritualuri, ceremonii, muzică, iconografie, teatru), precum și instituirea unei „morale intransigente" bazată pe o mai mare libertate de conștiință – ei ducând greul luptei antimonarhice, care s-au confundat în timpul acțiunii cu parlamentarii[108]. Ce-i drept, puritanii au avut de suferit încă din vremea lui Iacob I Stuart. Grava eroare politică din partea

---

Arnold, 1968, pp. 20, 89.

[105] *Ibidem*, p. 87.

[106] *Ibidem,* p. 91.

[107] Samuel P. Huntington, *Viața politică americană,* București, p. 208.

[108] Berstein, Milza, *op. cit.,* p. 399; Leon D. Levițchi, *Istoria literaturii engleze și americane,* vol. I, București, Editura All, 1998, p. 297.

acestuia, ne-o indică exodul „Părinților Pelerini" (1620), care, îmbarcați pe vasul „Mayflower" au căutat refugiu și libertate religioasă și de conștiință pe coasta americană și au întemeiat primele așezări englezești (în Noua Anglie), dar persecuția împotriva lor s-a accentuat după urcarea pe tron a fiului acestuia, Carol I (greșeală fatală, acesta urmând să fie decapitat!), decis să dizolve Parlamentul încă din primul an de domnie, întrucât comunitățile religioase ale puritanilor erau reprezentate de două partide politice foarte puternice, presbiterienii (moderați) și independenții (radicalii)[109].

Astfel, în anul 1642, după 17 ani de conflicte cu monarhul catolic Charles I, Parlamentul a adus situația într-un punct critic, refuzând finanțarea trupelor de pacificare a Irlandei și Scoției. Parlamentul englez dorea desigur puteri mai mari, iar atunci castul „dictator" Carol i-a respins revendicările, legislativul convocând o armată a sa[110]. De altfel, „nefericitul Charles", în timpul negocierilor finale de la Hampton Court, s-a dovedit a fi un om cu care „era imposibil să ajungi la orice fel de înțelegere"[111].

În momentul în care pios-autoritarul rege și-a mobilizat propria armată la Nottingham, avusese deja loc o „divizare revoluționară" în organizarea de stat engleză, ce nu avea să se rezolve temporar decât prin 1647, cînd timidul Charles I devenise, de fapt prizonierul armatei, iar disensiunile dintre această armată independentă și parlamentul de majoritate presbiteriană nu apucaseră să aibă loc[112]. În 1648, armata exclusese presbiterienii din parlament, ceea ce a dus la ivirea intempestivă a trei războaie (revoluții plus război) ce se întretăiau fascinant: Scoția versus Anglia, presbiterienii contra independenților și regaliștii împotriva armatei[113]. Executarea cam nedreaptă a regelui Charles I la ordinul unui tribunal militar (și Nicolae Ceaușescu a fost executat de un fel de tribunal militar, improvizat, dar dictatorul nu se compară

[109] Leon D. Levițchi, *op. cit.,* p. 297.

[110] Charles Tilly, *Revoluțiile Europene (1492-1992)*, p. 136.

[111] Thomas Carlyle, *Cultul Eroilor,* Iași, Institutul European, 1996, p. 236.

[112] Charles Tilly, *op. cit.,* p. 136.

[113] *Ibidem,* pp. 136-137.

cu regele Angliei), în 1649, a decis cursul Revoluției Engleze (ca în România, în 1989), iar disensiunile au durat până la victoriile militare ale liderului puritan, încrâncenatul Oliver Cromwell (care a reușit să formeze din cavaleria lui cucernică „Godpossessed Ironsides" trupe fanatizate, de elită, ale puritanilor, în mare parte rurali), viitor dictator al Angliei, din 1651[114]. Cromwell își făcuse augusta apariție „prin sabie și prin Biblie", deși acestea se născuseră înaintea lui, fără nicio himeră: nu erau acestea „veritabile embleme ale puritanismului", adevăratele lui podoabe și însemne[115]. Le folosise pe amândouă într-o manieră foarte reală și pretindea atunci că s-a sprijinit pe ele[116]! În acest context, să spunem, convins că era însărcinat să facă să domnească în Anglia „ordinea divină", Cromwell, pe lângă faptul că a dat ordinul ca regele Carol I să fie judecat și executat, a înlăturat Parlamentul și a proclamat-o Republică, ce avea să fie dărâmată ca urmare a „Revoluției Glorioase"[117].

„Revoluția Glorioasă" (1688-1689)

Au trebuit să vină calamitățile unui război civil nemilos pentru a da naștere toleranței politice, așa cum în alte țări, erorile persecuțiilor au impus toleranța religioasă. În anul 1660, după cele 16 luni de confruntări dintre Parlament și Armată, care au urmat decesului tiranului Oliver Cromwell și scurtei domnii a nevolnicului și incompetentului său fiu, Richard, generalul Monk a apărut cu o armie din Scoția și a preluat puterea, reinstituind puterea legislativă, Parlamentul[118]. Acesta l-a chemat pe Charles al II-lea, educat la curtea „Regelui Soare", Ludovic al XIV-lea, să preia tronul. Charles al II-lea a făcut marea greșeală de a imita absolutismul francez și pe solarul Ludovic, i-a persecutat pe puritani, deși, poate aceștia meritau, pentru că erau niște fanatici și a restaurat Biserica de stat anglicană[119].

---

[114] *Ibidem,* p. 137.

[115] Thomas Carlyle, *Cultul Eroilor*, p. 263.

[116] *Ibidem*.

[117] Berstein, Milza, *op. cit.,* p. 137.

[118] Charles Tilly, *op. cit.,* p. 137.

[119] *Ibidem*.

Toate aceste nesăbuințe au dus la noi tensiuni între Coroană și Parlament. La nașterea unui fiu al lui Iacob al II-lea ce avea toate șansele să fie crescut în religia catolică, succesorul papistaș al lui Charles II, adversarii săi, mai precis Whigs și Tories l-au invitat pe olandezul protestant, Wilhelm de Orania, să-l înlăture fără milă pe rege[120]. Fiind nepot al lui Charles I și soț al prințesei Maria, fiica protestantă a lui Iacob II, Wilhelm, viitorul monarh William al III-lea, a debarcat în Anglia având destule motive ce-l îndreptățeau să preia tronul acestui viitor măreț stat, dar a stârnit și un nou război civil, urmat însă de Glorioasa Revoluție[121]. Iacob al II-lea a fost obligat să abdice în urma acestei revoluții, a încercat să-și recapete tronul, dar a fost învins în bătălia de la Boyne din 1690 și a „șters-o englezește" în Franța, unde și-a trăit restul vieții sale neglorioase sub înalta protecție a vărului și aliatului său, Ludovic al XIV-lea, iar Wilhelm în strânsă conexiune cu bogații negustori londonezi și împreună cu prințesa Maria, viitoarea regină a Angliei, Scoției și Irlandei, Maria a II-a, au pus bazele unui nou regim, care dăinuie și astăzi[122]. Restul este istorie. Totuși, în 1687, Iacob al II-lea încercase, timid, sfios, să aplice o politică a toleranței, care se distingea prin cel puțin trei trăsături importante: *libertatea conștiinței,* care depindea de posibilitatea pe care o avea regele de a „suspenda" legea sau de a-i „dispensa" pe unii dintre supușii săi de pedeapsa prevăzută de acea lege; *toleranța legală,* pe care o introduce „Glorioasa Revoluție": ea se baza pe un text votat de către Parlamentul englez și ratificat de Coroană, principalul său merit fiind „ambiguitatea". Termenul „toleranță" nu apărea chiar explicit în acest „Act de scutire a supușilor protestanți ai Majestății Sale, separați de Biserica Angliei, de pedepsele riscate în virtutea anumitor legi" (din mai 1689). Teoretic, catolicii nici nu erau băgați în seamă, dar un legământ de credință prevedea renunțarea la autoritatea Sfântului Scaun asupra regelui Angliei, lucru de la sine înțeles în ceea ce îi privea pe protestanți și în plus impunea menținerea unui „conținut dogmatic minimal: Sfânta Treime (Tatăl, Fiul și Sfântul Duh) și inspirarea *Sfintei*

[120] *Ibidem*.

[121] *Ibidem*.

[122] *Ibidem*.

Scripturi; *toleranța filosofică,* preconizată de filozoful John Locke, în special în *Epistola de tolerantia* (1689),care apăra „drepturile imprescriptibile ale conștiinței”[123]. Locke face distincția între „prescris” și „proscris”, spunând că nu poate fi admisă, sub pretextul generos al toleranței, „nicio dogmă care să fie opusă și contrară societății umane sau bunelor moravuri necesare pentru conservarea societății civile”[124].

Până la urmă „Glorioasa Revoluție” a ieșit de trei ori victorioasă, deși unii autori au considerat că ea a fost în realitate o „lovitură de stat pașnică” sau una camuflată, aș adăuga, care a reușit să-l prezinte pe regele legitim Iacob al II-lea, ca pe un fel de „despot”, care, de altfel, ar fi „abdicat”, lăsând liber tronul pe care a urcat Wilhelm de Orania împreună cu soția lui Maria, nimeni alta decât fiica „regelui învins”[125]. Totodată, prin principiile Revoluției din 1688, poporul Angliei a dobândit trei drepturi fundamentale, care alcătuiesc un singur sistem: de a alege proprii conducători; de a-i destitui pentru comportament neadecvat (*misconduct,* în engleză); de a institui propria formă de guvernământ[126]. După Edmund Burke, era o nouă și nemaiauzită declarație a drepturilor, și, cu toate că a fost făcută în numele întregului popor, ea nu aparținea, în realitate, decât „Societății Revoluției” și facțiunii pe care ea o reprezenta, majoritatea poporului Angliei neavând nimic de-a face cu aceasta[127]. Burke credea că Revoluția de la 1688 a fost rezultatul unui „război drept”, probabil un caz izolat în care un război, cu atât mai mult unul civil, poate să fie drept: *justa bella quibus necessaria,* după cum spunea istoricul latin Titus Livius[128].

Istoricul francez François Furet a apreciat că englezii au dat un exemplu unei „revoluții stăpânite”, în 1688, mai ales

---

[123] Bernard Cottret, „1683-1688: Turcii sunt înfrânți la porțile Vienei, Ludovic al XIV-lea revocă Edictul de la Nantes, iar englezii îl înlătură de la domnie pe Iacob al II-lea”, în Antoine Compagnon, Jacques Seebacher, *Spiritul Europei. Date și locuri,* vol. I, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 121.

[124] *Ibidem*.

[125] *Ibidem,* p. 122.

[126] Edmund Burke, *Reflecții asupra Revoluției din Franța,* București, Editura Nemira, 2000, p. 53.

[127] *Ibidem*.

[128] *Ibidem,* p. 68.

după ce și ei și-au executat regele, au cunoscut „supralicitarea egalitară", dictatura unui om, Oliver Cromwell, apoi revenirea la „Vechiul Regim", dar care au știut, totuși, să găsească după 40 de ani, calea de mijloc a unei „Revoluții conservatoare", fondatoare a „regimului parlamentar moderat"[129]. Alți istorici au susținut totuși că Revoluția Glorioasă a fost „retrogradă, conservaționistă", cu consecințe minime în afara „sferei înguste a puterii aristocratice și a favoriților"[130].

În altă ordine de idei, Revoluția engleză, mai ales cea de-a doua, „Glorioasă", a oferit exemplul interesant de revoluție-metamorfoză, de transformare a unei revoluții religioase într-una politică, ceea ce explica faptul că prima a pus bazele spirituale ale celei de-a doua, fapt ce contează foarte mult în devenirea liberă a unui popor[131]. De asemenea, principiile Revoluției din Anglia nu îndreptățeau pe nimeni, spunea Edmund Burke, să aleagă regii după bunul plac, fără a lua deloc în seamă vechile principii fundamentale ale guvernării engleze[132]. Totodată, trecerea de la monarhia constituțională la cea parlamentară, de la democrația limitată la „democrația lărgită" s-a făcut înțelept, prin „evoluție internă", fără ciocniri violente sau întoarceri înapoi, printr-un proces treptat și pașnic numai în Anglia (prima revoluție, cea sângeroasă este exceptată de la această analiză, n.n.), după cea de-a doua revoluție, cea din 1688, zisă „Glorioasă"[133]. Ironic vorbind, Revoluția engleză s-a terminat printr-o restaurație; Regele, Coroana, lorzii, curtea, episcopii și anglicanismul au revenit în „toată splendoarea" pe pământ englez[134]. Sau, cinic spus, „națiunea de profeți închipuită de poetul John Milton a devenit o națiune de comercianți"[135].

Cu toate acestea, consecințele Revoluției Glorioase au fost „cu adevărat noi", mai ales prin modul în care parlamentele

[129] François Furet, *Revoluția în dezbatere,* Iași, Editura Polirom, 2000, p. 77.

[130] J. R. Jones, „The Revolution in Context", în *Liberty Secured? Britain before and after 1688,* Stanford, Stanford University Press, 1992, p. 12.

[131] François Furet, *op. cit.,* p. 109.

[132] Edmund Burke, *Reflecții asupra Revoluției din Franța*, p. 63.

[133] Norberto Bobbio, *Liberalism și democrație,* București, Editura Nemira, 1998, p. 72.

[134] Samuel P. Huntington, *Viața politică americană*, p. 207.

[135] *Ibidem*.

de după 1689 au început să legifereze „frenetic" în favoarea dezvoltării economice, ceea ce contează enorm pentru o națiune, a protejării industriei textile aflate la începuturi, a încurajării îngrădirii terenurilor comune, a promovării drumurilor și canalelor cu taxă, chiar și războiul devenind o activitate „tot mai profitabilă", odată ce partidul Whig a început să urmărească supremația comercială mondială a Angliei[136]. Succesiunea a fost clară, indubitabilă: mai întâi Glorioasa Revoluție, apoi progresul agricol, expansiunea imperială, Revoluția Industrială[137].

În concluzie, evenimentul din 1688-1689, denumit de Edmund Burke „o fericită și glorioasă revoluție", a fost unul fericit[138], chiar o minune, în comparație cu prima revoluție, cea puritană și sângeroasă, pentru că Anglia a putut efectua „cea mai mare schimbare din istoria sa" și pasul de la despotism la monarhie constituțională, fără ca între englezii celor două tabere să se fi săpat un Canal al Mânecii de netrecut.

Literatura despre revoluțiile din Anglia

În secolul al XVII-lea, bătăliile politice din Anglia au avut la bază multe elemente care țineau de religie, iar revoluția din 1642-1649 s-a desfășurat sub texte și lozinci religioase, care astăzi ni se par fundamentaliste, ideologia burgheziei britanice formând-o, după cum am mai spus, puritanismul. Pentru puritani, *Biblia* nu era doar un simplu obiect de cult religios, ci și un „cod de adevăruri politice și morale", iar toate acestea au influențat masiv literatura engleză din cea de-a doua jumătate a veacului al XVII-lea[139]. De asemenea, scriitorii au participat la revoluțiile engleze și la Războiul Civil în mod direct și activ, iar ecoul în literatură al evenimentelor „nu e mai puțin grăitor pentru istoric decât arhivele statului"[140]. Din păcate, teatrul a

[136] Niall Ferguson, *op. cit.,* p. 42.

[137] *Ibidem*.

[138] André Maurois, *Istoria Angliei,* București, Editura Orizonturi, 2006, p. pp. 457-458.

[139] A. Anixt, *Istoria literaturii engleze,* ed. a II-a, București, Editura Științifică, 1965, p. 174.

[140] Leon D. Levițchi, *op. cit.,* p. 297.

avut de suferit, astfel, condamnarea lui după anul 1600, deci cu peste 40 de ani înainte de izbucnirea revoluției, intensificându-se și atingând apogeul în 1633, în *Histriomastix* de William Prynne[141]. Până la urmă, punctul de vedere al puritanilor a avut câștig de cauză și, în 1642, „Parlamentul lung" a sancționat închiderea teatrelor[142].

Cel mai reprezentantiv poet englez al secolului menționat, a cărui viață și operă a fost legată de Revoluția engleză – Războiul Civil, este John Milton, care a și participat la marele eveniment istoric. În perioada 1640-1660, Milton renunță aproape total la poezie și devine publicist și scriitor politic, astfel că în 1644, redactează faimoasa lui *Areopagitica,* un fel de chemare adresată Parlamentului („areopagului"), o scurtă lucrare prilejuită de o decizie a legislativului englez din 14 iunie 1643 și dedicată „libertății cuvântului", care pentru poet reprezenta o „condiție indispensabilă" a unui regim republican, bazat pe „rațiune și dreptate"[143]. Lucrarea avea subtitlul *Un discurs în favoarea libertății tipăririi fără licență, adresat Parlamentului Angliei*, Milton argumentând împotriva obligației de a licenția tipăriturile, ceea ce nu implica totuși susținerea unei „libertăți complete a presei" în sensul modern al acestui concept[144]. Milton accepta că Biserica și statul trebuie să poarte de grijă cărților tot așa cum poartă și oamenilor și că, la nevoie, și acestea trebuie pedepsite[145]. Argumentul lui împotriva licențierii tipăriturilor a avut o semnificație în contextul conflictului politic dintre papalitate și protestantism, poetul și publicistul englez, un „puritan zelos", fiind convins că Anglia este o țară aleasă în destinul reformei și că soarta ei este să devină o națiune de profeți, iar „marea reformă" spirituală era amenințată de perspectiva licențierii, care era „o politică spaniolă"[146]. John Milton părea

[141] *Ibidem,* p. 258.

[142] *Ibidem*.

[143] A. Anixt, *op. cit.,* p. 179.

[144] Cătălin Avramescu, „John Milton (1608-1674), *Areopagitica*", în Laurențiu Ștefan-Scalat (coord.), *Dicționar de scrieri politice fundamentale*, București, Editura Humanitas, 2000, p. 248.

[145] *Ibidem*.

[146] *Ibidem*.

foarte îngrijorat și neliniștit de posibilitatea ca „noua cenzură" să împiedice ori să dilueze activismul puritan, dovadă fiind observația autorului *Paradisului pierdut* potrivit căreia *Biblia* însăși, pentru că este plină de descrieri ambigue ale viciului, ar fi fost pusă de papiști pe lista „cărților prohibite"[147]. Disputa aprinsă dintre catolicism și protestantism avea, pentru autorul *Areopagiticei,* și semnificația unei dispute culturale, în care Milton era apărătorul culturii moderne, umaniste și științifice, iar evocarea, în acest sens, a vizitei sale la marele fizician italian Galileo Galilei, „îmbătrânit ca prizonier al Inchiziției", apare ca un „punct terminus" al unei succesiuni de argumente ținând de istoria culturală și politică cu ajutorul cărora Milton înțelegea să denunțe spinoasa chestiune a licențierii[148]. În anul 1644, acest pamflet miltonian a trecut neobservat, opinia generală situându-se mai degrabă împotriva autorului din cauza ideilor favorabile „divorțului prin consimțământ", pe care acesta le exprimase într-un alt pamflet apărut în 1643[149].

Cariera politică a lui Milton avea să cunoască însă un debut dramatic o dată cu tipărirea în 1649, la numai două săptămâni după executarea regelui Angliei Carol I, a lucrării de-a dreptul revoluționare *Despre oficiul regilor și magistraților*, în care autorul apăra dreptul de a executa un rege care s-a dovedit a fi un tiran, iar eforturile sale nesolicitate au făcut o atât de bună impresie încât după o lună a fost numit „Secretar pentru limbi străine", o funcție importantă, care necesita redactarea corespondenței oficiale cu străinătatea[150].

De asemenea, în 1650 și 1654, John Milton, supranumit chiar și „poetul revoluției engleze", deși devenise un propagandist esențial al noului regim al lui Cromwell, a mai compus în limba latină celebra *Apărare a poporului englez,* în două părți – o polemică mai mult, un pamflet literar, cu accente politice, în care, nu numai că a justificat acțiunile puritanilor care-l executaseră fără milă pe regele Carol I, dar și-a exprimat și opțiunile politice: „Creștinii nu ar trebui să aibă nici un

147 *Ibidem*.

148 *Ibidem*.

149 *Ibidem,* p. 249.

150 *Ibidem,* p. 251.

rege", scria el, cam prea avântat și irațional, iar dacă au unul, acesta să fie slujitor al poporului. Autarhia și creștinismul sunt incompatibile"[151]. Cea mai bună formă de guvernământ este, în opinia lui, republica, adăugând că: „Este infinit mai bine și mai vrednic de oamenii care râvnesc după avere, libertate și pace să și le dobândească prin propria lor virtute, prin spirit întreprinzător, rațiune și eroism, decât să le aștepte și să nădăjduiască în ele sub puterea regelui"[152]. Astfel, Milton susținea „legitimitatea regicidului" în condițiile războiului civil, dar o dată cu întoarcerea regalității, în 1660, în persoana lui Carol al II-lea, Milton fuge[153]. Compromis complet în ochii „noii partide la putere", se putea aștepta la cele mai dure măsuri împotriva sa, mai ales după ce Parlamentul englez a ordonat arestarea lui, în timp ce unele dintre lucrările sale au fost arse[154]. Până la urmă, Milton a fost arestat, în octombrie 1660, dar a fost iertat și eliberat, și complet orb din anul 1662, se dedică scrisului și creează marile sale poeme[155].

Dar pe noi ne interesează și operele pur literare în care John Milton, „fala literaturii engleze, apărătorul și martirul libertății Angliei", cum l-a numit cam pompos retoric Th. Macaulay, și-a transpus ideile politice revoluționare protestanto-puritane și a transfigurat revoluția engleză, concepțiile acesteia, în poezia lui, de pildă. Astfel, în marele lui poem, capodopera sa, *Paradisul pierdut,* care este în esență povestea „primei neascultări a omului precum și a fructului oprit, care, după ce a fost gustat, a adus pe lume moartea și întreagă nenorocire a noastră" urmează firul narativ obișnuit al *Bibliei* și al numeroaselor reluări literare de mai târziu, din excepționalul spațiu literar italian, mai precis, și de un înalt nivel estetico-literar (Dante, Petrarca, Ariosto, Tasso)[156]. Împărțit în 12 cânturi (sau „cărți"), poemul începe prin invocarea „muzei cerești" pentru a adeveri „căile veșnicei Pronii față de

---

[151] A. Anixt, *op. cit.,* pp. 179-180.

[152] *Ibidem,* p. 180.

[153] Cătălin Avramescu, *op. cit.,* p. 251.

[154] *Ibidem*.

[155] *Ibidem*.

[156] Leon D. Levițchi, *op. cit.,* p. 308.

oameni”[157]. La un moment dat, Satan convoacă Pandemoniul (iadul sau... Parlamentul) pentru a declara război lui Dumnezeu în lumea nou creată a oamenilor; iar decizia finală e ca Satan însuși să caute această lume[158]. Se poate considera că lupta lui Satan cu Dumnezeu (mai precis, tragedia căderii lui Lucifer, metamorfozat în Satan)[159] ar avea un conținut *revoluționar*, ca și faptul că Dumnezeul miltonian este un tiran ceresc dur sau, cum îi spun îngerii, „regele ceresc”, în timp ce arhanghelul Rafael îl numește chiar „regele suveran”, aluzia fiind clară la regele Carol I[160]. Multe episoade ale luptei dintre Dumnezeu și Satan conțin „ecouri” ale războiului dintre regele Carol I și Parlamentul englez, ceea ce poate fi detectat prin „anacronisme” ca, de exemplu, folosirea... artileriei în bătăliile dintre forțele pozitive ale cerului și puterile cele rele ale iadului, infernului, imagine care ar putea trimite la Revoluția din 1642-1649 sau Războiul Civil[161]. De asemenea, discursurile personajelor din *Paradisul pierdut*, caracterizate prin „patos biblic”, ar putea constitui și ele ecouri ale ale elocinței parlamentare și ale publicisticii din epoca lui John Milton[162]. Harold Bloom îl numea pe Milton, poate cam exagerat, un „profet protestant” și „poet al protestantismului”[163], considerând că, în calitate de republican, poetul ar fi respins probabil sentimentul că vorbele lui Dumnezeu par a fi o „retorică a tiraniei”, pentru că Dumnezeul protestanților era singurul monarh legitim pentru autorul *Paradisului pierdut*[164]. Totuși, Milton l-a făcut pe Dumnezeu să vorbească mai mult ca monarhii James I și Carol I, decât David, Solomon sau Iehova[165].

Un alt scriitor interesant, valoros, care a reflectat în operele sale revoluția engleză, războiul civil, a fost Samuel Butler, care în poemul său, *Hudibras* (1663-1678), rămas

[157] *Ibidem*.

[158] *Ibidem*.

[159] Harold Bloom, *Canonul occidental,* București, Editura Univers, 1998, p. 138.

[160] A. Anixt, *op. cit.,* p. 181.

[161] *Ibidem,* p. 182.

[162] *Ibidem*.

[163] Harold Bloom, *op. cit.,* p. 139.

[164] *Ibidem*.

[165] *Ibidem,* pp. 142-143.

neterminat, a descris aventurile judecătorului de pace Hudibras (din Hugh de Bras, numele unui cavaler al Mesei Rotunde) și ale secretarului său scutier, Ralpho (un al doilea Sancho Panza, evident)[166]. Hudibras era reprezentantul sectei presbiterienilor, în timp ce Ralpho era adeptul independenților, iar cruciada pe care o întreprind are drept scop punerea în aplicare a legilor drastice votate de „Parlamentul lung" (1648) împotriva distracțiilor populare[167]. Totuși, poemul este prea lung pentru o satiră și mult prea puțin narativ pentru o compoziție eroic-comică, iar nesfârșitele dispute etico-religioase dintre personaje sastisesc cititorul[168].

Poetul și publicistul Andrew Marvell, care a aparținut „Școlii metafizice", a luat și el parte la conflictele politice și religioase ale zilei, sprijinindu-l mai ales pe Oliver Cromwell, al cărui secretar a fost, și pe puritani, deși nu a fost un puritan, scriind cu această ocazie satire și pamflete politice, în care a denunțat monarhia, catolicismul, dar și cenzura impusă de cele două instituții[169].

Chiar și filozoful Thomas Hobbes a scris, pe lângă teorii despre revoluție și revoltă, un lung poem în care și-a concentrat în versuri toată viața sa, a vorbit și despre revoluția și războiul civil din Anglia, ca o țară tristă. Hobbes mai spune că în Anglia, Scoția și Irlanda, se încinsese de patru ani „acel război civil" care a adus „necaz și pustiire", în timp ce oamenii buni erau „goniți", iar „cei răi prosperau"[170]. În concluzie, viziunea lui Hobbes era aceea că regele Carol I a fost trădat de scoțieni și ucis de englezi, „un lucru de rușine și-un păcat"[171].

Revoluția Glorioasă a stabilit, a instituit ferm, clar și solid o monarhie protestantă în Anglia, împreună cu o conducere și dominație efectivă a Parlamentului; noua știință a vremii, fizica lui Nweton, a întărit credința că totul, inclusiv comportamentul

[166] Leon D. Levițchi, *op. cit.,* p. 327.

[167] *Ibidem,* p. 328.

[168] *Ibidem,* pp. 328-329.

[169] Peter Conn, *op. cit.,* p. 250; Nigel Smith, *Andrew Marvell: The Chameleon*, New Haven, CT, 2010.

[170] Thomas Hobbes, „Viața mea în versuri", în *Elementele dreptului natural și politic,* București, Editura Humanitas, 2005, p. 273.

[171] *Ibidem*, p. 274.

uman, este condus de o ordine rațională; moderația și bunul simț, precum și standarde de comportament au devenit valori intelectuale[172].

Pe de altă parte, noua victorie a burgheziei engleze, în 1688-1689 sau *Glorioasa Revoluție*, a avut drept rezultat, lupta împotriva „reacțiunii aristocratice în literatură", după cum susțin dogmatic, criticii literari și sociologii marxisto-leniniști, în frunte cu sovieticul A. Anixt, mai mulți scriitori ridicându-se împotriva „amoralității literaturii de curte"[173]. Cea mai importantă a fost intervenția lui Jeremy Collier, susținător al regelui catolic al Angliei, James al II-lea, autorul unei *Scurte priviri asupra imoralității și a caracterului pângăritor al scenei engleze* (1698). Critica acestuia, dar și a altor autori a avut o „oarecare înrâurire" asupra scriitorilor care după *Glorioasa Revoluție* au început să introducă „elemente moralizatoare" în piesele lor, așa cum se poate observa în ultimele opere ale lui John Vanbrugh și George Farquhar[174].

John Dryden, numit de către Walter Scott, „Gloriosul John", în strălucitele sale satire, combină dezinvolt aluziile biblice (revolta lui Absalom împotriva tatălui său Regele David) cu forma franceză și înfățișează, sub numele de Absalom și Achitophel, în satira alegoric-politică în două părți, *Absalom și Achitophel* (doar prima parte, aparținându-i lui Dryden, cea de-a doua fiind scrisă de Nahum Tate), pe carismaticul dar nefericitul Duce de Monmouth (fiu al regelui englez catolic, Carol al II-lea), cunoscut pentru fervoarea sa la cauza protestantă, și pe astuțiosul politician Earl de Shaftesbury[175]. În 1688, John Dryden, care se convertise la catolicism, a scris poemul *Britannia Rediviva,* cu ocazia zilei de naştere a fiului și moștenitorului regelui catolic al Angliei, însă când puțin

---

[172] Cf. *Columbia Electronic Encyclopedia*, 6th edition, Columbia University Press, 2012.

[173] A. Anixt, *op. cit.,* p. 189.

[174] *Ibidem*.

[175] Walter Scott, *Waverley*, vol. 12, cap. 14, „The Pirate: I am desirous to hear of your meeting with Dryden". „What, with *Glorious John*?" [„Piratul: Sunt doritor să aud de întâlnirea dvs. cu Dryden". "Ce, cu *Gloriosul John*?"] și Joseph Black (ed.), *The Norton Anthology of English Literature, Volume C,* New York, W. W. Norton, 2006, pp. 2087–2088.

mai târziu, în același an, regele catolic James al II-lea a fost înlăturat prin Revoluția Glorioasă, refuzul lui Dryden de a presta jurămintele de credință față de noii monarhi protestanți William și Mary, l-a lăsat pe poet în afara favorurilor curții[176].

II. 3. Revoluția Americană (1776-1783)

Totul, sau aproape totul, a început de la banalul fapt al răsturnării încărcăturilor de ceai a trei nave în Oceanul Atlantic, în urma căruia guvernul Marii Britanii închide, în anul 1773, portul și declară „stare de urgență". Era faimosul incident al ceaiului de la Boston și reprezenta o cauză economică, o taxă împovărătoare, dar și o cauză politică, a Revoluției Americane, dorința de independență a americanilor față de englezi, în ciuda faptului că Parlamentul britanic desființase toate taxele, cu excepția celei vamale asupra ceaiului! În același timp, era pentru a nu știu câta oară în istoria omenirii când o revoluție avea la baza izbucnirii ei o taxă, un impozit. În plus, coloniștii din America își procurau ceai mai ales din Olanda, „prin contrabandă"[177]. În 1773, Lordul North, care îi succedase lui Townshend în postul de ministru de Finanțe al Marii Britanii, a oferit, într-un mod stupid, aș spune, prilejul potrivit pentru ca nemulțumirea din coloniile americane să se transforme în *revoltă* pe față, punând la cale un „plan de sprijinire" a Companiei Indiilor Orientale, ale cărei afaceri se aflau atunci în declin, Compania deținând în depozitele din Anglia un stoc imens de 17 milioane de livre de „ceai nevândut"[178].

Conform Legii Ceaiului din 1773, guvernul nu percepea taxa vamală britanică (de 12 pence per livră) pentru întreaga cantitate de ceai, care se expedia în coloniile din America, ci numai suma de trei pence, care constituia, de fapt, „taxa

---

[176] Cf. „Britannia Rediviva: a Poem on the Birth of the Prince", John Dryden, 1913, „The Poems of John Dryden", bartleby.com; T.S. Eliot, „John Dryden", în *Selected Essays*, London, Faber and Faber, 1932.

[177] George Brown Tindall, David E. Shi, *America. O istorie narativă,* vol. I, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 116.

[178] *Ibidem*, p. 119.

vamală plătită în portul colonial”[179]. În acest fel, coloniștii puteau cumpăra ceai la prețuri „mai scăzute” decât englezii înșiși, situate chiar sub nivelul celor practicate la „bursa neagră” pentru ceaiul batav[180]. Incult din punct de vedere matematic și economic, North a calculat greșit considerând că „singurul element de interes pentru coloniști era prețul”, lordul făcând o eroare și mai gravă atunci când a permis Companiei menționate „să îi servească direct pe detailiști prin proprii ei agenți”, ignorându-i pe angrosiștii americani și înlocuindu-i[181]. Până la sfârșitul anului 1773, cantități uriețești de ceai au fost expediate în principalele porturi coloniale, însă la New York și Philadelphia, ostilitatea populației i-a silit pe agenți să-și dea demisia, marfa fiind returnată în Anglia[182]. La Boston însă, guvernatorul Hutchinson și Sam Adams au decis să facă o faptă de vitejie. Căpitanii vaselor, alarmați de o asemenea opoziție solidă, au vrut să se întoarcă în Marea Britanie, dar Hutchinson, care avea doi fii agenți coloniali, nu le-a permis să plece până când nu au descărcat ceaiul și nu au plătit taxele vamale[183]. Pe 30 noiembrie 1773, un „grup de patrioți deghizați în indieni” (celebrele piei roșii sau „nativii americani”, cum sunt numiți acum!) din tribul Mohawk s-au cățărat la bordul a trei vapoare și au aruncat peste punte cele 342 de lăzi cu ceai, în aclamațiile delirante ale mulțimii de americani aflați pe țărm[184]. Dacă Marea Britanie ar fi reacționat înțelept, cu tact, abil, „sărbătoarea ceaiului de la Boston” ar fi putut cu ușurință „să submineze credibilitatea radicalilor”, multă lume, îndeosebi negustorii, fiind de-a dreptul terifiată de nechibzuința cu care fusese distrusă marfa[185]. De altfel, în cadrul unei „adunări orășenești” ținute la Bristol, în Massachusetts, fapta nesăbuită a fost criticată, iar Benjamin Franklin a făcut ca orașul său natal să suporte costul ceaiului scufuntat, mai ales că și autoritățile

[179] *Ibidem*.

[180] *Ibidem*.

[181] *Ibidem,* pp. 119-120.

[182] *Ibidem,* p. 120.

[183] *Ibidem*.

[184] *Ibidem*.

[185] *Ibidem*.

engleze ajunseseră la capătul răbdărilor, nebunul și porfiricul rege George al III-lea declarând oarecum nesigur: „Coloniștii nu au decât să se supună sau să triumfe”[186]. Și atunci, englezii au început să ia măsuri coercitive, încercând să izoleze orașul american Boston și să-l transforme în „colonie exemplară”, idee condamnată de istoricul britanic Edmund Burke, care îi spusese Lordului North că: „planul dumneavoastră nu ne aduce niciun câștig” și „nu produce decât nemulțumire, tulburare și nesupunere”[187]. În 1774 are loc „Primul Congres Continental” de la Philadelphia: delegați din cele 13 state din New England decid să suspende comerțul cu Marea Britanie până la restaurarea *statu-quo*-ului juridic dinainte de 1763. Apoi, cea dintâi ciocnire armată dintre trupele americane și cele britanice din 1775, la Lexington, se metamorfozează în „Războiul american de Independență”.

Revoluția Americană reprezintă începutul unei națiuni, dar independența este câștigată, în opinia istoricului francez, François Furet, în numele valorilor religioase și politice inseparabile una de alta, ai căror purtători erau primii emigranți englezi și nu ca o Restaurație a unei promisiuni trădate[188]. Revoluția Americană (și cea Engleză) conservă, după Furet, atașamentul religios creștin (regăsirea unei ordini originale dorite de Dumnezeu) și ancorarea în continuitatea istorică imemorială („common law”)[189]. Ea este considerată moștenitoarea Revoluției Engleze sau evenimentul care anunță Revoluția Franceză[190]. Totodată americanii au transpus în instituțiile lor ideea de „checks and balances” („controale și echilibre”) și au conservat în codurile lor „ancorarea în common law”[191].

Revoluția Americană nu a trebuit să răstoarne o stare socială aristocratică pentru a instaura societatea unor indivizi egali și liberi; coloniștii americani au lăsat starea socială

[186] *Ibidem*.

[187] Brown, Tindall, *op. cit.,* p. 121.

[188] François Furet, *Revoluția în dezbatere,* Iași, Editura Polirom, 2000, p. 66.

[189] *Ibidem*.

[190] *Ibidem,* p. 90.

[191] *Ibidem,* p. 91.

aristocratică în urmă, când au părăsit Anglia sau Europa pentru a trăi egali și liberi pe un tărâm nou, virgin, o nouă țară a Făgăduinței[192]. Interesant este că excursia, călătoria transatlantică, nu întotdeauna plăcută, ba din contră, a operat „ruptura revoluționară", în vreme ce emanciparea față de Coroana engleză constituie sporirea ei[193].

S-a spus că „Revoluția Americană" a fost unică, iar diferența față de cazul Franței este atât de mare, încât Alexis de Tocqueville în capodopera lui *Despre democrație în America,* a observat, în opoziție cu anul 1789, o instaurare revoluționară a democrației: „Marele avantaj al americanilor e acela de a fi ajuns la democrație fără să fi avut de îndurat revoluția democratică, precum și acela de a se fi născut, iar nu acela de a fi devenit egali"[194]. De altfel, americanii nu erau „încătușați de o tradiție feudală", se știe, ei născându-se liberi au privit Revoluția ca pe o „luptă de apărare a libertății și proprietății lor" împotriva a ceea ce li s-a părut a fi o „guvernare tiranică și coruptă"[195]. Totuși, ce a însemnat revoluția americană pentru omul obișnuit, pentru muncitorii, servitorimea, țărănimea și sclavii eliberați care au luat parte la demonstrațiile împotriva Legii Timbrului și au sprijinit acțiunile de boicotare, l-au idolatrizat pe Thomas Paine și au lupta alături de generalul George Washington, primul președinte al SUA[196]?

Numeroși oameni simpli, obișnuiți, să le spunem, au considerat că scopul Revoluției era de a înlătura, nu de a consolida, „vechile privilegii" politice și sociale ale elitei de tip colonial[197]. Multiplele posibilități care se deschideau în domeniul politic au făcut ca, mai mult decât oricând până atunci în istoria Americii, oamenii simpli să se implice în viața politică[198]. John Adams susținea un mare adevăr și anume faptul că revoluția din America a fost înfăptuită înainte ca războiul să

[192] *Ibidem*, p. 93.

[193] *Ibidem,* p. 94.

[194] *Ibidem*.

[195] Brown, Tindall, Shi, *op. cit.,* p. 151.

[196] *Ibidem,* p. 154.

[197] *Ibidem*.

[198] *Ibidem*.

fi debutat, petrecându-se „în mintea și în sufletul oamenilor". Aceasta a fost „adevărata Revoluție Americană", o schimbare radicală în principii, opinii, idei, atitudini și sentimente ale oamenilor[199].

Ce diferență față de români, unde nici înainte de 1989 și nici măcar imediat după nu s-a petrecut o schimbare radicală în mentalitatea oamenilor, în comportamentul lor, în interiorul lor.

Revoluția Americană în literatură și în arte

În artă, literatură și cultură, Revoluția americană a oferit subiecte de inspirație „primei generații de artiști născuți pe pământ american", dându-le și speranțe colosale că libertatea individului va însemna o „descărcare a energiilor creatoare", care va stimula artele, să zicem[200].

După cum sublinia David Ramsay în *Istoria Revoluției Americane* (1789), conflictul cu Marea Britanie „a dat un impuls forțelor active ale națiunii americane, care a început să gândească, să vorbească și să înfăptuiască într-o manieră cu totul diferită de cea cu care se obișnuise"[201]. Urmarea a fost o „impetuoasă înflorire a artei"[202]. Cu toate acestea, niciunul dintre artiștii americani ai epocii nu a atins cu adevărat desăvârșirea, nu a creat capodopere, în schimb, mulți dintre ei, „sub inspirația momentului, au abordat tematica patriotică, preamărind nașterea noii națiuni"[203]. Ironia uluitoare de atunci a făcut ca cei mai mari pictori americani ai vremii să se afle în perioada revoluției în Anglia, unde au studiat cu Benjamin West din Pennsylvania și John Singleton Copley din Massachusetts, ambii stabiliți la Londra înainte de Revoluție[204]. Până și John Trumbull, care a slujit ca soldat în primii doi ani ai Revoluției americane și care luase parte la asediul orașului Boston și la campania de la Saratoga, a

[199] *Ibidem,* p. 150.

[200] *Ibidem,* p. 159.

[201] *Ibidem*.

[202] *Ibidem*.

[203] *Ibidem,* p. 160.

[204] *Ibidem*.

reușit să efectueze o călătorie, probabil de studii, la Londra în timpul evenimentelor, după care s-a întors în State[205]. Ulterior, Trumbull, „cel mai de seamă pictor-istoric al Revoluției", care considera războiul american pentru independență drept „cea mai nobilă serie de acțiuni întreprinse vreodată în istoria americană", a tratat „teme patriotice" în numeroase tablouri ale sale, înfățișând scene din Revoluția-război[206]. El a pictat zeci de tablouri ce înfățișau bătăliile și eroii războiului, acestea fiind episoadele, după cum spune chiar el, „în care s-au pus bazele unei guvernări libere, care asigură fericirea națională și individuală"[207]. Pictorul credea în ideile teoreticienilor clasici conform cărora arta trebuia să-și educe și să-și înalțe publicul, dar, paradoxal, în același timp, picturile sale răsturnau teoria clasică în care realitatea era sclava (menționăm că generoasa Constituție americană le refuza negrilor până și demnitatea de a fi considerați ființe umane, ei reprezentând un bun al proprietarului, fiind numărați la recensământ ca „fracțiune de albi" și nu prevedea drept de vot pentru femei, printre altele) „generalizărilor și abstracțiunilor"[208]. Interesant este că artistul plastic John Trumbull a creat poezie, scriind în 1782 poemul *M'Fingal,* în care-i satiriza deopotrivă pe conservatorii probritanici și pe liberalii americani, iar episoadele, descrise în „tradiția poemului eroi-comic neoclasic", făceau aluzie la evenimente din timpul revoluției americane, războiului de independență[209].

De asemenea, un alt artist, Charles Wilson Peale, care a luptat la Trenton și la Princeton și a scăpat cu viață, ca prin minune, după iarna terifiantă petrecută la Valley Forge, a realizat o „adevărată galerie de portrete ale epocii revoluționare"[210]. De pildă, timp de 23 de ani, primul președinte al SUA, George Washington i-a pozat lui Peale de șapte ori, rezultatul fiind

[205] *Ibidem*.

[206] *Ibidem,* p. 160; Peter Conn, *O istorie a literaturii americane,* București, Editura Univers, 1996, p. 68.

[207] Peter Conn, *op. cit.,* p. 68.

[208] *Ibidem,* pp. 62, 68.

[209] Dan Grigorescu, *Literatura americană. Dicționar cronologic,* București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 57.

[210] Brown, Tindall, Shi, *op. cit.,* p. 160.

cele 60 de portrete ale generalului[211]. Aici am putea, fără să fim răutăcioși, să spunem că era mai mult o artă, o pictură encomiastică, omagială, patriotică.

Trecând la literatură, o mare parte a acesteia, evident, partea cea mai valoroasă a epocii respective aborda o problematică de tip politic, iar începând cu deceniul al șaptelea al secolului al XVIII-lea, aspirațiile literare și culturale au fost legate de „politica revoluționară"[212]. În această direcție, ambițiile politice și cele artistice ale coloniștilor americani au mers în paralel și chiar s-au suprapus, iar criza care separa America de Anglia, și care se adâncea tot mai mult, politic, economic, social, și nu numai, și-a găsit o „expresie puternică" într-un număr tot mai mare de pamflete și eseuri polemice și teoretice[213]. Documentul cel mai combativ și important chiar, prin influența exercitată a fost creat de Thomas Paine, radicalul englez venit la Philadelphia în 1774, la invitația „geniului specific al Americii", Benjamin Franklin, cel dintâi american care a răspuns nevoii Lumii Noi de a-și dovedi valoarea culturală, filosofică[214]. Tipărit în ianuarie 1776, *Common Sense* al lui Paine era un „apel categoric" la o independență politică totală a Americii față de Anglia, puterea lui retorică constând în utilizarea unui stil lipsit de podoabe, metafore, comparații, epitete[215]. „Țelul meu", spunea Thomas Paine, „este de a-i face pe cei ce abia știu citi să înțeleagă" și să scrie într-o limbă „la fel de simplă ca și alfabetul", autorul ambiționându-se să adapteze gândirea și „structura limbajului la subiect, astfel încât să exprime o concluzie limpede"[216]. Concluzia – decadența monarhiei și superioritatea democrației – era îndeajuns clară, *Bunul-simț* având un succes instantaneu – peste 100.000 de exemplare fiind vândute până la sfârșitul lunii martie 1776[217]. Idei și exprimări de genul: „Un om de rând prețuiește mai

[211] *Ibidem*.

[212] Peter Conn, *op. cit.*, p. 59.

[213] *Ibidem*.

[214] *Ibidem*.

[215] *Ibidem*.

[216] *Ibidem,* pp. 59-60.

[217] *Ibidem,* p. 60.

mult pentru societate și în fața lui Dumnezeu" sau „orice lucru drept sau rezonabil pledează pentru separare. Sângele celor uciși, glasul înlăcrimat al naturii strigă: «E Vremea Libertății!»" au avut o influență colosală asupra opiniei publice în lunile premergătoare Războiului de Independență[218].

Poezia a fost la rândul ei folosită în slujba naționalismului, astfel că, Hugh Henry Brackenridge a compus, în colaborare cu Philip Freneau, colegul lui de clasă, un poem de absolvire plin de efuziune, care astăzi ni se pare ridicol, pompos și lipsit de valoare estetico-literară, intitulat *The Rising Glory of America*: „Un nou paradis/ Va înflori, și nu va mai fi un al doilea Adam să-l piardă)", declamau cei doi tineri, primul fiind fondatorul revistei „The United States Magazine", în 1779, în timp ce al doilea a devenit „poetul de o încrâncenată fecunditate (sic!) al Revoluției Americane", Freneau fiind un „propagandist prolific al cauzei democrației", inteligent, agresiv și provocator[219]. Președintele Thomas Jefferson a afirmat despre Freneau că a salvat Constituția atunci când ea „galopa spre monarhie", iar temutul critic și ziarist Rufus Griswold aprecia că Philip Freaneau a fost „cel mai distins poet al epocii noastre *revoluționare*" (s.m.)[220].

Cu toate că s-a scris multă poezie în ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea, cele mai reușite producții literare, după cum o sugerează exemplul lui Paine, au fost scrierile în proză – eseurile, pamfletele, scrisorile și documentele publice care își aveau rădăcinile în însăși cauza revoluționară, astfel, corespondența unor bărbați și femei ca John și Abigail Adams, Thomas Jefferson și James Madison evoca elocvent o epocă istorică „primejdioasă și crucială"[221]. Din păcate, unele pamflete erau primejdioase de-a dreptul, mai ales cele antibritanice, astfel că Benjamin Church, autor al unor „vehemente articole" de acest tip a fost executat la Boston, descoperindu-se că scria, sub nume fals, răspunsuri atribuite monarhiștilor la propriile sale pamflete[222]! Pamflete anti-engleze a scris și Francis Hopkinson,

---

[218] *Ibidem*.

[219] *Ibidem*.

[220] *Ibidem*; Dan Grigorescu, *op. cit.,* p. 58.

[221] Dan Grigorescu, *op. cit*., pp. 60-61.

[222] *Ibidem,* p. 54.

printre care menționăm *Scrisoarea unui străin despre caracterul națiunii engleze* și *Proclamația generalului Bourgoyne*, ambele din 1777, în care, într-un stil în care îl imita pe Voltaire, îi ironiza pe englezi și parodia „grandilocvența comandantului armatelor britanice". Hopkinson a creat și un poem, intitulat *Balada taberei,* descriind cu „o înfiorată sinceritate" tragedia războiului de independență american[223].

Din scrisori și discursuri s-au născut „Declarația de Independență" și „Constituția", prima fiind mai mult opera lui Thomas Jefferson, documente de o importanță politică esențială, care și-au câștigat un loc la fel de însemnat chiar în istoria literaturii americane[224]. Totuși, „Constituția" adoptată de noua națiune încorpora atât limitele Iluminismului american, cât și forța sa spirituală[225].

S-au scris și drame în proză și putem aminti aici *Patrioții* de Robert Munford, care scotea în evidență atitudinea unor mari proprietari din Sud față de Războiul de independență american și cu toate că piesa era îndreptată împotriva adepților monarhiei britanice, ea îi prezenta pe soldații americani ca pe niște „lași, fricoși, puși pe jaf", care „nu înțeleg nici pentru ce, nici cu cine luptă"[226].

Am mai putea adăuga aici lungul și plictisitorul poem narativ scris în cuplete eroice, al lui Joel Barlow, *Columbiada* (*The Columbiad*), din 1807*,* pe care el și contemporanii săi l-au considerat cea mai importantă scriere, elogiat ca „o epopee extraordinară", în care protagonist era marele Cristofor Columb, „un italian întreprinzător" ce slujise ambițiile coloniale ale Spaniei monarho-catolice, devenind strămoșul neverosimil al unei democrații anglofone[227]. În fapt, *Columbiada* era o versiune extinsă a unui poem-epopee pe care Barlow îl compusese în 1787, intitulat *The Vision of Columbus* (*Viziunea lui Columb*), imitație după *Paradisul pierdut* al lui Milton, reflectând poziția conservatoare de care poetul se va despărți îmbrățișând ideile

[223] *Ibidem*, pp. 54-55.

[224] Peter Conn, *op. cit.,* p. 61.

[225] *Ibidem,* p. 62.

[226] Dan Grigorescu, *op. cit.,* p. 54.

[227] Peter Conn, *op. cit.,* pp. 68-69.

Revoluției Franceze, trama fiind următoarea: înlănțuit într-o închisoare spaniolă, Columb prezice viitorul Lumii Noi și chiar triumful Revoluției americane[228]. Ideea este hilară, pentru că personajul istoric menționat ar fi considerat bizară viziunea pe care i-o atribuia generos Barlow[229].

Din păcate, și în ciuda optimismului naționaliștilor, literatura de valoare întârzia să apară în America, în pofida revoluției și a libertății de expresie și de gândire instituite de ea, fapt valabil atât pentru proză, mai ales în roman, cât și pentru poezie. În plus, „rămășițele puritanismului" încurajau respingerea ficțiunii, iar mentalitățile proprii frontierei de Vest, plantațiilor din Sud și comerțului din Nord constituiau un „sol nerodnic" pentru artă, literatură, cultura înaltă[230].

II. 4. Revoluția Franceză (1789-1799)

Revoluția Franceză este cea mai completă și complexă revoluție din istoria lumii și poate fi încadrată în ceea ce am numit revoluția-conglomerat, cu laturi sau fațete pozitive și negative, de la val revoluționar, cel numit atlantic, mișcare revoluționară, revoltă, rebeliune, insurecție la contrarevoluție și lovitură de stat. Astfel, Revoluția de la 1789 cuprinde: revolta spontană și insurecția parizienilor din iunie 1789, revoltele municipale și țărănești, o răscoală populară odată cu momentul de început al revoluției, asaltul și căderea Bastiliei pe 14 iulie 1789, reformele Adunării Constituante, războiul extern, de apărare a revoluției în fața invaziei străine, luptele dintre grupările revoluționare, abolirea monarhiei și decapitarea regelui, după o insurecție, teroarea în masă sau dictatura iacobină, contrarevoluția internă (Vandeea) și externă (invazia armatelor regaliste ale altor țări, în special ale Austriei și Prusiei), lovitura de stat de la 27 iulie 1794 împotriva guvernului lui Robespierre, instalarea Directoratului sau ultima fază a revoluției și celebra lovitură de stat din 18 brumar 1799 a lui Napoleon Bonaparte care reprezintă sfârșitul Revoluției Franceze. Începută efectiv pe 14

[228] *Ibidem,* p. 69; Dan Grigorescu, *op. cit.,* p. 59.

[229] *Ibidem*.

[230] *Ibidem*.

iulie 1789, cu o revoltă și insurecție, odată cu căderea Bastiliei, ea se sfârșește pe 9 noiembrie 1799, cu o lovitură de stat când Napoleon Bonaparte pune capăt celor zece ani de revoluție[231].

Vizavi de originile ei, Revoluția Franceză conține și un mare paradox: deputații care s-au reunit în iunie 1789 la Versailles au dispus, inițial, de „proiecte de reformă", și nu de un „proiect de revoluție"[232]. Printr-o serie de „înlănțuiri cauzale și de accidente", aceștia au alunecat spre „revoluție"[233]. Rezultă astfel că, Revoluția a fost cea care, o dată pusă în mișcare, ca un bulgăre mare de zăpadă rostogolindu-se pe un deal, a făcut revoluționari, dintr-o parte a acestor deputați, la fel cum din unii conservatori a făcut rapid „niște contrarevoluționari"[234]. Oricum, Revoluția Franceză a reprezentat o „ruptură brutală" cu Europa timpurilor moderne, caracterizată de victoria monarhiilor de tip absolutist[235]. Stăpân al celei mai mari puteri din Europa, Franța, extinsă prin anexări și prin influența directă pe care o exercită asupra așa-ziselor republici-surori, Bonaparte și-a consolidat autoritatea militaro-cazonă și a sistematizat, în stilul propriu, „realizările *revoluționare*"[236]. Revoluția Franceză a demonstrat că zguduirea unui regim, secular chiar, era posibilă, deci putea „să acționeze în mod *revoluționar*" (s.m.) și să creeze o nouă societate, al cărei simbol era însăși „Republica"[237]. Pe de altă parte, ideile și principiile răspândite, propagate de Revoluția Franceză nu erau întru totul noi, câteva încercări precedente din Elveția, din țările renane, Olanda și mai ales „emanciparea coloniilor englezești din America", la care am mai putea adăuga Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan din Transilvania (1784), puseseră deja în cauză așa-zisa „veche

---

[231] S. Berstein, P. Milza, *Istoria Europei*, vol. 3, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 332.

[232] Bronislaw Backzo, „Revoluționarul", în François Furet (coord.), *Omul romantic*, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 263.

[233] *Ibidem*.

[234] *Ibidem*.

[235] S. Berstein, P. Milza, *op. cit.*, p. 332.

[236] *Ibidem*.

[237] Bronislaw Baczko, *op. cit.,* p. 263.

ordine feudală”[238]. Cu toate acestea, această revoluție nu poate fi analizată ca un simplu element al unei „mari mișcări atlantice”, celelalte mișcări și revoluții europene neegalându-i niciodată, totuși, amploarea, iar „mesianismul său universalist” îi va fi conferit o „inconfundabilă originalitate”, inclusiv în aspectele negative, aș adăuga[239].

Decăderea „Vechiului Regim” și cauzele Revoluției de la 1789 au fost: slăbirea sistemului absolutist, pierderea autorității și prestigiului monarhiei franceze, din cauza incompetenței monarhului absolut Ludovic al XIV-lea și a eșecurilor costisitoare din politica externă de după 1774, menținerea privilegiilor ecleziastice și aristocratice, coruperea întregului sistem administrativ, menținerea ordinii feudale perimate, care provoca nemulțumire și tensiuni sociale, sărăcirea țăranilor și muncitorilor agricoli, prezența an de an a deficitelor cronice, ajungându-se până la nemaipomenite bancrute de stat, din cauza cheltuielilor extravagante, foametea, din cauza recoltelor slabe, lucru ce duce la înrăutățirea situației interne și multe altele[240].

Se pare însă că în ultima parte a domniei regelui Ludovic al XVI-lea prosperitatea economică se întorsese și că nu s-a înregistrat o sărăcie și o mizerie atât de mare după cum au scris unii istorici și autori antifeudali și pro-revoluție. De pildă, Alexis de Tocqueville opina că perioada lui Ludovic al XVI-lea ar fi fost cea mai prosperă a vechii monarhii, dezvoltându-se cu o „rapiditate fără egal”, anticipând, în opinia mea, revoluția industrială din Franța, și că această prosperitate ar fi grăbit însăși Revoluția[241]. Mai precis, vizavi de sărăcia țăranilor și muncitorilor agricoli, Tocqueville a susținut că exista o „reală preocupare pentru greutățile săracilor” și că violențele fiscului în ceea ce îi privește pe săraci erau rare, „scutirile de impozite

---

238 Jean Carpentier, François Lebrun, *Istoria Europei,* București, Editura Humanitas, 1997, p. 266.

239 *Ibidem*.

240 Hermann Kinder, Werner Hilgemann, *Atlas de istorie mondială,* vol. II, București, Editura RAO, 2001, p. 295.

241 Alexis de Tocqueville, *Vechiul Regim și Revoluția,* București, Editura Nemira, 2000, p. 186.

mai frecvente, ajutoarele mai numeroase”[242]. Însuși regele Ludovic al XVI-lea s-a implicat și a lucrat la rândul lui, după cum îi spunea lui Turgot, a mărit toate fondurile destinate creării de „ateliere de caritate” în zona rurală sau a venit în ajutorul localnicilor, și de multe ori a creat fonduri noi[243].

Totuși, vizibila vulnerabilitate a statului între 1788-1789 a încurajat orice grup sau grupuscul care avea o plângere împotriva acestuia sau a agenților săi să-și exprime revendicările și să se alăture celorlalți ce doreau cu ardoare schimbarea[244]. John Markoff precizează că *răscoalele* rurale din primăvara și vara lui 1789, furturile de grâne, *revoltele* împotriva taxelor, atacurile asupra latifundiarilor au avut loc în special în regiunile cu orașe mari, agricultură comercializată, cursuri de apă navigabile și multe drumuri[245]. Sociologul Gustave Le Bon era de părere că Revoluția Franceză ar fi putut fi evitată, „cu siguranță, atenuată” – dacă în vremea crizei agricole și financiare din 1788, care a acentuat mizeria „claselor muncitoare” prin foamete și șomaj, clasa aristocratică n-ar fi persistat cu încăpățânare și până la urmă suicidar, în a refuza „egalitatea fiscală”, rezultând inevitabil „o ură profundă” față de clasele privilegiate, dar și *rebeliunile* care au generat dezagregarea unui trecut de lungă durată[246].

După Ian Morris, anul 1789 a fost pentru Franța un „dezastru”, regele Ludovic al XVI-lea avea datorii uriașe de pe urma sprijinirii Revoluției americane, pe care nu le-a mai putut plăti, așa că i-a convocat pe aristocrați, clerici și membrii bogați ai comunelor pentru a-i convinge să impună noi taxe, iar acest lucru i-a făcut pe membrii comunelor „să întoarcă Iluminismul și împotriva regelui”[247].

În 1791, Revoluția nu s-a mai interesat de „unitatea politică” afirmată la 14 iulie 1790, care celebra alianța regelui și

[242] *Ibidem*, p. 189.

[243] *Ibidem*.

[244] Charles Tilly, *Revoluțiile Europene (1492-1992)*, p. 178.

[245] *Ibidem*.

[246] Gustave Le Bon, *Psihologie politică,* Filipeștii de Pădure, Editura Antet, f.a., p. 8.

[247] Ian Morris, *De ce Vestul deține încă supremația și ce ne spune istoria despre viitor,* Iași, Editura Polirom, 2012, p. 369.

a națiunii, iar „constituția civilă a clerului", votată în 1790, a fost condamnată de Papa de la Roma, biserica divizându-se, această „schismă" contribuind la „realizarea bazei contrarevoluției"[248]. În iunie 1791, încercarea disperată de fugă a regelui Ludovic al XVI-lea și a familiei regale, arestată la Varennes (eveniment redat admirabil în filmul *Fuga de la Varennes,* din 1982, al italianului Ettore Scola), a pus punct ficțiunii unui monarh considerat „emanație" respectată a unei națiuni fratern reunite[249]. În fine, la 10 august 1792, Palatul Tuileries a fost cucerit de popor, Ludovic al XVI-lea a fost suspendat de Adunare, fiind azvârlit în închisoare, acolo unde încă „voia să fie rege"[250]. Astfel, războiul a născut inevitabil, în Revoluție, o altă revoluție: Republica a fost proclamată la 21 septembrie, iar noua adunare, Convenția, aleasă prin „sufragiu universal"[251]. Finalmente, la 21 ianuarie 1793, o dată cu asasinarea „regelui-preot" (a fost ghilotinat în piața Revoluției, actualmente Place de la Concorde) se încheie ceea ce în mod plastic s-a putut numi, creștinește, „pătimirea lui Ludovic al XVI-lea"[252].

Pe de altă parte, cei a căror supraviețuire în viața socială depindea, după Philip Dawson, de statul celebrului „Vechi Regim – Ancien Régime", nobilii, funcționarii și înalții clerici sau înaltele fețe bisericești, s-au alăturat, bineînțeles, cauzei regelui Franței, rezultând, după Tilly, o „*situație revoluționară*": două blocuri revendicau cu osârdie puterea și ambele se bucurau de susținere din partea unui segment important al populației (ceea ce nu putem spune despre Ceaușescu și camarila sa în preajma lui decembrie 1989)[253].

Mai trebuie remarcat faptul că rezistența și acțiunile *contrarevoluționare* au fost o consecință directă a procesului prin care noul stat francez și-a fundamentat „guvernarea directă"[254].

[248] *Ibidem*.

[249] *Ibidem*.

[250] Albert Camus, *Omul revoltat,* București, Editura RAO, 1994, p. 308.

[251] Carpentier, Lebrun, *op. cit.,* p. 268.

[252] Albert Camus, *op. cit.,* p. 314; S. Berstein, P. Milza, *Istoria Europei,* vol. 3, p. 347.

[253] Philip Dawson, *Provincial Magistrates and Revolutionary Politics in France, 1789-1795*, cap. 8, Cambridge, Harvard University Press, 1972.

[254] Charles Tilly, *op. cit*., p. 182.

Totodată, revoluționarii au confiscat proprietățile bisericești, lucru cam necurat, dar și ale nobililor și ale aristocraților emigrați, au desființat ordinele dinastice, au subordonat clerul și i-au impus jurământul de a proteja noua biserică oficială[255]. În plus, statul cel nou a luat cu arcanul mai mulți tineri decât oricând în istoria Franței de pînă atunci, a înlăturat între 1789-1793, atât nobilii, cât și preoții de la conducerea comunităților locale și a instaurat republica[256].

Regimurile care s-au derulat la conducerea Franței au instituit schimbări efemere, cum au fost calendarul revoluționar (cel cu brumar și floreal) și cultul aberant al Ființei Supreme, au încercat să formeze un „om nou", regenerat prin „virtutea de cetățean", dar metamorfozarea masivă și brutală a statului sau revoluția-metamorfoză ce avusese loc în primii ani ai Revoluției a rezistat, din păcate, până în veacul al XIX-lea și a constituit un model de multe ori negativ pentru multe țări europene, în loc să fie adoptat, de pildă, modelul englez, cel al Glorioasei Revoluții. Aici avem o revoluție ca năzuință și o evoluție spirituală, dar în sens negativ.

Nu toți istoricii francezi au făcut și scris encomieri și panegirice, Revoluției Franceze. François Furet (în *Revoluția în dezbatere*) scria, vizavi de Teroare, că „Iacobinismul prefigurează dictatura muncii asupra capitalului". El își asigura o legitimitate suplimentară, iar istoria Revoluției – un elan polemic pe care l-a păstrat înrădăcinat nu doar în confruntarea dintre revoluționari și contrarevoluționari, dintre stînga și dreapta, ci și în inventarul contradictoriu al moștenirii din interiorul stângii[257]. Teroarea se întemeia pe două deziderate: dorința de egalitate și cerința de „unitate a Revoluției"[258]. Adepții Terorii erau obsedați că dușmanul politic amenința însăși Revoluția, care, în vederea supraviețuirii, nu putea fi decât a tuturor, iar un tiran ca Robespierre putea fi considerat drept întruchiparea voinței de a o apăra, de a o „îngheța", spunea un

---

[255] *Ibidem*, pp. 182-183.

[256] *Ibidem*, p. 183.

[257] Cronica lui Adrian Popescu, *Inima neagră a unei Revoluții luminoase*, în „Ramuri", nr. 10 (1168), octombrie 2013, Craiova, p. 4.

[258] Carpentier, Lebrun, *op. cit.,* p. 270.

alt dictator vremelnic, Saint-Just[259]. Teroarea a fost dezlănțuită nu numai la Paris, unde ghilotina reteza nemilos capete, ci mai ales în provincia Vandeea, considerată rebelă, regalistă și catolică, și desigur, *contrarevoluționară*, unde locuitorii acesteia au fost împușcați fără judecată, spintecați cu sabia și înecați pe malul drept al fermecătorului râu Loara, lângă și în fața celebrelor castele renascentiste, masacrați și „martelați", fără milă și scrupule, adulți sau copii[260]. În aceste condiții tragice, Reynald Secher susține că, paradoxal, vandeenii devin „apărătorii valorilor etice ale Revoluției"[261]. De altfel, principiile revoluționare decăzuseră atunci în arbitrarul decretelor, al execuțiilor publice, al unui plan de (auto) exterminare, într-o irațională și nebunească baie de sânge a francezilor, căsăpiți de alți francezi[262]. Celebrele lozinci și principii generoase, „liberté, egalitè, fraternité", se metamorfozaseră incredibil în lozinci de ură („Ucide! Ucide!", striga, exaltat, potrivit unui martor, J. B. Carrier) inoculate, aproape injectate unor soldați, cetățeni îndoctrinați și spălați pe creier[263].

Dacă în anul 1789 revoluția afirma cu patos drepturile omului și ale cetățeanului, în 1793 ea ajunsese „să nege orice drept și orice libertate", Revoluția Franceză devorându-se pe sine și în sine, cum ar zice Hegel, dezvăluind că la baza ei nu exista un principiu care „să consolideze ontologic" drepturile omului, susține Nikolai Berdiaev[264]. A ieșit la iveală curând faptul, susține același filozof rus, că drepturile omului, uitând de „drepturile lui Dumnezeu", s-au dezagregat și nu l-au eliberat pe om[265]. Berdiaev mai spune că Revoluția din 1789, care a creat societatea burgheză a secolului al XIX-lea în locul fraternității, egalității și libertății, acest eveniment scoțând la iveală contradicții ce au izbucnit pe parcursul secolului și au

[259] *Ibidem*.

[260] Secher, Popescu, *op. cit.,* p. 4.

[261] *Ibidem*.

[262] *Ibidem*.

[263] *Ibidem*.

[264] Nikolai Berdiaev, *Sensul istoriei,* Iași, Editura Polirom, 1996, p. 144.

[265] *Ibidem*.

dat pe față definitiv și irevocabil falsitatea întregii ideologii a Revoluției Franceze[266].

De remarcat că încercarea de punere în practică a unor utopii criminale aparținea marilor intelectuali occidentali, majoritatea francezi, care visau crearea unui „om nou", expresie a așa-zisei epoci a Luminilor. Teroarea, odată pornită de autoritatea de satrapi orientali a unor „deputați-reprezentanți ai poporului", ca Francastel, mai sus citatul Carrier sau de ambiția turbată a unor generali ca Turreau și Westerman, cruzimea primară, primitivă a soldaților și a ofițerilor republicani nu mai avea nimic din limitele impuse de o civilizație sau de „Secolul Luminilor"[267]. „În centrul întregului plan genocidar se află voința de dezumanizare a corpului omenesc, de a-l reduce la starea de carne de abator neînsemnată"[268]. Exterminarea celor 815.000 de locuitori, pe o suprafață de 10.000 de kilometri pătrați, dădea ineluctabil dimensiunea crimelor subsumate, pe drept cuvânt, denumirii de genocid, iar legile din 1793, cea din 1 august, confirmată de cea din 1 octombrie, dădeau un temei juridic, fals, crimelor îngrozitoare, totuși[269].

Este incredibil cum un istoric reputat ca Edgar Quinet a scuzat Teroarea, considerând-o drept „reacție populară", rezultată din creșterea în progresie geometrică a violențelor dintre Revoluție și contrarevoluție, sau o „rătăcire vindicativă de moment îndreptată împotriva intrigilor Curții și a invaziei străine", interesându-l, teoretic vorbind, metamorfozarea acestui sentiment popular în „principiu de guvernare" de către reprezentanții „Comitetului de salvare publică"[270]. Quinet afirma că: „Prin ei, rătăcirea din anumite zile devine un mod de comportament constant și sufletul Revoluției"[271].

Totuși, pentru a evalua răsturnarea fără precedent provocată de Revoluția Franceză, trebuie ca după mai bine de 200

---

[266] *Ibidem,* pp. 190-191.

[267] Secher, Popescu, *op. cit.*, p. 4.

[268] *Ibidem*.

[269] *Ibidem*.

[270] François Furet, *Revoluția în dezbatere,* Iași, Editura Polirom, 2000, p. 47.

[271] Edgar Quinet, *Revoluția,* vol. II, p. 125.

de ani, să plecăm de la ambiția ei centrală și supremă: restituirea societății în maniera lui Jean-Jacques Rousseau, „singurul teoretician influent" al revoluției din 1789. După Gustave Le Bon, numai acesta a făcut o critică socială acerbă statului european, văzând în inegalitate izvorul problemelor politice ale epocii și punând la punct teoria „contractului social" și care a avut o influență nefastă, prefigurând Teroarea și Socialismul revoluției, și chiar un anume comunism, aș adăuga, susținând că inegalitatea fizică între oameni, stabilită de natură, inegalitatea în forță și geniu, pot fi schimbate, oamenii devenind egali prin „convenție și prin drept"[272], deci regenerarea omului printr-un contract social adevărat; o ambiție universală, al cărei caracter abstract se înrudește cu cel al mesajului religiilor, dar de care se deosebește prin conținut, pentru că acea înnoire nu are din păcate niciun fundament transcendent, ci pretinde vanitos și astuțios că se substituie oricărei transcendențe[273]. În opinia lui Montesquieu, notabilă la început, a devenit rapid foarte puțin influentă, încercând să analizeze și să explice „organizații sociale deja existente", Rousseau propunea construirea unei „societăți noi", acest „dulce visător" crezând, în naivitatea lui funciară, că omul, fericit în starea naturală, a fost depravat și făcut nefericit de către instituții[274]. J.-J. Rousseau era convins că „viciul fundamental al societăților" și că originea răului social erau antiteza dintre bogăție și sărăcie, fiind necesar să se schimbe toate acestea, instituindu-se mai întâi „suveranitatea poporului"[275].

În Revoluția din țara lui Voltaire, din păcate, religia a fost înghițită de politic (și de militar, prin Napoleon); invers, însă, când refuză să se piardă în el, ea devine parte componentă a *Contrarevoluției*, acesta fiind caracterul profund al Revoluției Franceze, trăsătură prin care se deosebește de Revoluția Engleză și de cea Americană. Alexis de Tocqueville consideră că în afară, Revoluția din țara sa devine obiectul curiozității universale; pretutindeni ea zămislește în spiritul popoarelor un

---

[272] Jean-Jacques Rousseau, *Despre contractul social sau principiile dreptului politic,* București, Editura Nemira, 2008, p. 72.

[273] Berstein, Milza, *Istoria Europei*, p. 308.

[274] Gustave Le Bon, *Psihologie politică,* Prahova, Editura Antet, f. a., p. 17.

[275] *Ibidem*.

fel de credință obscură că se pregătesc timpuri noi, ca și vagi speranțe de schimbare și de reforme; dar nimeni nu bănuiește încă tot ceea ce va însemna ea[276].

În Franța, Revoluția a abolit instituțiile civile, schimbarea legilor este urmată de modificarea moravurilor, a obiceiurilor și chiar a limbii. După ruinarea guvernării, ea zdruncină fundamentele societății și pare apoi să îl atace chiar pe Dumnezeu; „nu după mult timp, aceeași revoluție produce, cu ajutorul unor mijloace necunoscute pînă acum, o tactică nouă, maxime ucigătoare, opinii înarmate, cum spunea Pitt, o putere nemaivăzută care dărâmă barierele dintre imperii, zdrobește coroanele, apasă popoarele și, lucru straniu, le câștigă în favoarea propriei cauze, pe măsură ce izbucnesc toate aceste lucruri, punctele de vedere se shimbă"[277]. „Revoluția franceză are un caracter satanic", scria în 1797, un alt francez, Joseph de Maistre. Dimpotrivă, alții descoperă în ea un plan al lui Dumnezeu, care vrea să reînnoiasă nu doar chipul Franței, ci și pe cel al lumii și care va crea oarecum o umanitate nouă; deși una dintre primele acțiuni ale Revoluției Franceze a fost atacul împotriva Bisericii („pasiunea atee", din păcate), ceea ce la Revoluția Română nu s-a produs, a urmat chiar un fel de reviriment al Bisericii Ortodoxe, deși unii lideri revoluționari sau cei politici post-decembriști români au fost atei[278]. Astfel, după Nietzsche, Revoluția Franceză este „fiica și continuatoarea creștinismului... ea are instinctul împotriva castei, împotriva nobililor, a privilegiilor ultime"[279]. Din păcate, și filosofia secolului al XVIII-lea a fost considerată una dintre cauzele principale ale Revoluției Franceze și această filosofie era „profund atee"[280]. Revoluția Franceză a inspirat prozelitismul, devotamentul absolut și a dat naștere propagandei celei mai deșănțate, iar în acest fel ea a putut dobândi acest „aer de revoluție religioasă" cu care și-a înspăimântat și terorizat atât

[276] Alexis de Tocqueville, *Vechiul Regim și Revoluția,* București, Editura Nemira, 2000, p. 23.

[277] *Ibidem*, p. 25.

[278] *Ibidem,* pp. 25-26.

[279] Friedrich Nietzsche, *Voința de putere,* Oradea, Editura Aion, 1999, p. 125.

[280] Alexis de Tocqueville, *Vechiul Regim și Revoluția,* p. 27.

contemporanii și aproape toată Europa. Mai exact, a devenit ea însăși un fel de nouă religie, una imperfectă, ce-i drept, „lipsită de Dumnezeu", fără cult și fără o altă viață, dar care a inundat totuși, precum islamismul, „întregul pământ cu soldații săi, cu apostolii și martirii ei"[281].

O poziție echilibrată a avut-o Jean-François Revel, care, deși gânditor și autor de dreapta, a recunoscut efectele pozitive ale Revoluției Franceze, dar a și criticat excesele acesteia, „teroarea, iacobinismul ei, dictatura". Astfel, el susținea că, prin principiile sale filosofice și prin reformele ei din domeniul juridic, Revoluția Franceză a fost „fundamental liberală", împotriva „proprietății colective" și dură cu privire la „drepturile de proprietate individuale"[282].

În concluzie, Revoluția Franceză a lăsat, deci, moștenire imaginației sociale o „amintire" și o „promisiune", un „mit" și o „utopie", un limbaj simbolic și o „escatologie" pe scurt, o „religie", pentru a relua termenul uzitat de Herzen și de Michelet, pe care „revoluționarii au îmbrățișat-o"[283].

Revoluția Franceză văzută în romanul și literatura secolelor XIX-XX

Revoluția Franceză, considerată drept cea mai importantă și influentă revoluție din istorie, un „model arhetipal al oricărei revoluții", a avut un efect de tsunami nu numai în literatura, arta și cultura franceză, ci și asupra întregii culturi europene. Potrivit opiniei poetului romantic prin excelență, Alphonse de Lamartine (în *Istoria Girondinilor*, 1847, în care prezintă aspecte ale „moralității revoluționare"), Revoluția Franceză a impus „o doctrină, un spirit care va dura și se va perpetua atât timp cât va exista rațiunea umană"[284]. Totodată, revoluția din țara lui Rousseau și Voltaire, filozofi care au influențat, mai mult sau mai puțin, prin gândirea și scrierile lor evenimentul

[281] *Ibidem,* p. 33.

[282] Jean-François Revel, *Marea paradă,* București, Editura Humanitas, 2002, p. 245.

[283] Bronislaw Baczko, *op. cit.,* p. 264.

[284] Anca Sârbu, *Ecourile Revoluției în romanul francez din secolul al XIX-lea*, variantă online, p. 1.

din 1789, a dus la o transformare nu numai a sensibilității, dar și a „tuturor formelor de discurs literar”[285]. Rolul esențial, dar cam neglijat, al Revoluției din 1789 pentru literatura veacului al XIX-lea, a fost pus în valoare și de ultimele exegeze franceze asupra preromantismului și romantismului, susține Anca Sârbu (volumele citate sunt din 1975 și 1982), ele fiind bazate pe ideea de „devenire istorică, de evoluție a formelor artistice”, tinzând spre o înțelegere globală a fenomenului literar și o încadrare a acestuia în „vaste ansambluri culturale”[286]. Preromantismul, de exemplu, este privit (în volumul *Le Préromantisme. Hypotècque ou hypothèse: colloque organise a Clermond-Ferrand les 29 et 30 juin 1972,* Paris, Klincksieck, 1975) ca o idee mistificatoare, ca o „sinteză intelectuală” care oferă doar aparența istoricității, ca un discurs ce obnubilează însăși ideea de Revoluție, falia, ruptura radicală pe care aceasta a provocat-o în toate domeniile[287]. Tot preromanticii au propus, pentru a echilibra „frumusețea lipsită de iluzii a epocii”, noua lor concepție asupra unei „lumi inexplicabile și imprevizibile”, un fel de „sanculotism literar”, potrivit lui Goethe care își trăgea forța din constrângerile exterioare pentru o trăire dinlăuntru a *revoltei*[288]. În acest context, Revoluția Franceză apare ca un „prag al modernității literare”, conștiința romantică fiind o „conștiință postrevoluționară”[289]. De altfel, „întregul fundament estetico-filosofic al romantismului” se află într-un raport foarte complex și complicat cu schimbările istorice uriețești, declanșate în 1789[290]. Mitul revoluționar a copleșit corespondența personalităților culturale ale vremii, atât în Anglia, cât și în Germania, de exemplu, Ludwig Tieck îi scria lui Wilhelm Wackenroder, pe 28 decembrie 1792, cam retoric

---

[285] *Ibidem*.

[286] *Ibidem*.

[287] *Ibidem*.

[288] Umberto Eco (ed.), *Istoria frumuseții*, București, Editura RAO, 2005, p. 314.

[289] Anca Sârbu, *apud* Georges Gusdorf, *Fondements du savoir romantique*, Paris, Payot, 1982.

[290] Roxana Andreea Ghiță, *Poetica și poietica Revoluției de la romantismul german la anul 1989 în romanul contemporan din România și din Germania,* București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013, p. 23.

și ridicol: „Of, dacă aș fi acum francez! Atunci nu aș mai sta aici, atunci – Dar, din păcate, trăiesc într-o monarhie care luptă împotriva libertății, printre oameni, care sunt încă suficient de barbari pentru a-i disprețui pe francezi... Oh, să fii în Franța! […] ce este o viață fără libertate? Salut cu încântare geniul Greciei, pe care îl văd plutind deasupra Galiei, Franța este acum gândul meu, zi și noapte”[291].

Din păcate, Revoluția de la 1789 instituise o represiune mai neiertătoare decât Imperiul lui Napoleon Bonaparte, astfel, Chénier și Roucher au fost ghilotinați fără milă, pe când în vremea Imperiului n-a fost executat niciun scriitor[292]. Apoi, François de Neufchâteau, din cauza cărții sale *Pamela*, Destutt de Tracy și Garat au fost întemnițați, precum Marchizul de Sade și Choderlos de Laclos, cel cu *Legăturile primejdioase*[293]. Mai multe piese de teatru fuseseră excluse din repertoriu (*Athalie* sau *Mahomet*, ambele de Voltaire), altele au fost epurate de orice aluzie la monarhie sau la creștinism[294]. Deplângând „masacrul elitelor” înfăptuit de Revoluția Franceză, criticul Albert Thibaudet susține că „Republica Literelor, statul secular ce îi asigura literaturii atmosfera, moravurile, problemele, ritmul, statutul social și relațiile externe” a fost distrus, în mod paradoxal aș spune, de „Revoluția pe care ea însăși a pregătit-o”, terminându-se cu academiile, cu saloanele literare, cu „Societatea”, Thibaudet subliniind că proclamarea Republicii franceze a coincis cu „abolirea Republicii Literelor”[295].

Revoluționarii de la 1789 au vorbit înainte de a acționa, aceasta fiind pe primul loc, înaintea cuvântului, care era, nu-i așa, Dumnezeu, deși se slujea de el într-un mod de-a dreptul amazonian[296]. A fost criticată „emfaza pseudo-romană, pretenția pseudo-filosofică și o anume solemnitate naivă”, prezente în

---

[291] Roxana Andreea Ghiță, *apud* Wilhelm Wackenroder, *Werke und Briefe,* Heidelberg, Lamber Schneider, 1967, p. 405.

[292] Jean Tulard, *Napoleon*, București, Editura Compania, 2000, p. 237.

[293] *Ibidem*.

[294] *Ibidem*.

[295] Albert Thibaudet, „Istoria literaturii franceze de la 1789 până în zilele noastre”, în *Fiziologia criticii*, București, Editura pentru Literatură universală, 1966, p. 351.

[296] V.-L. Saulnier, *Istoria literaturii franceze,* vol. II, București, Editura Albatros, 1973, pp. 126.

contribuția lor artistică, iar Napoleon i-a ironizat copios și cinic, dar își permitea, pentru că și el cucerise puterea: „Viu să-i alung pe avocați”[297]. Într-adevăr, în cadrul evenimentelor din 1789 au apărut și s-au afirmat impetuos avocați-revoluționari ca Danton, Marat, Robbespierre, dar și mulți jurnaliști, pentru că, în 1790, a fost proclamată libertatea presei și s-au ivit o serie de cotidiane politice, unul chiar al lui Marat însuși, cenzura a fost desființată, iar la Paris s-au deschis vreo 50 de teatre[298]. Participanți la revoluție sau amestecați în lupte, câțiva artiști realizează o operă care-i depășește, însă mai toți sunt continuatori și autori minori, poeți, romancieri și dramaturgi astăzi complet uitați, ca: Baour-Lormian, ce a adaptat astuțios un pseudo-Ossian care-i adusese la modă pe barzi, Delille, care a fost considerat „marele poet al vremii (mai ales în timpul lui Napoleon), însă era doar un sârguincios traducător al lui Vergiliu, Lemercier, Pigault-Lebrun[299].

Totuși, se schițează o reînnoire prin preromantismul despre care am amintit mai înainte, apărând istorici care se inspiră din moda evomediană, ca obscurul Millin, eseiști cu nostalgii romantice, precum contele de Volney, iar „boala secolului” l-a inspirat pe un elegiac prelamartinian, ca Évariste de Parny, autori minori și aceștia, în opinia mea[300]. Au existat și autori valoroși, în timpul revoluției, printre ei putând fi reamintit poetul André Chénier (ghilotinat de revoluționari, în același an în care a fost executat și Robespierre, 1794), precursor al romantismului filosofic, dar și autor al unor satire împotriva abuzurilor lui Vechiului Regim, apoi a exceselor revoluției care-l fac să scrie, la Saint-Lazare, *Iambii*[301].

Alăturarea noțiunilor, binomului, romantism – Revoluție, aceasta din urmă descrisă ca un „motor al societății moderne” – poate fi întâlnită pentru prima oară la poetul și romancierul Victor Hugo, ideea fiind preluată însă de la Doamna de Staël care, în *Considérations sur la Révolution française*

---

[297] *Ibidem*, pp. 126-127.

[298] *Ibidem*, pp. 127-128.

[299] *Ibidem*, pp. 128-129; Jean Tulard, *op. cit*., pp. 238-239.

[300] V.-L. Saulniers, *op cit.,* p. 129.

[301] *Ibidem,* pp. 132-133.

(1818), interpretează noua literatură drept o consecință a „marii transformări revoluționare”[302]. În toate textele polemice ale lui Hugo, romantismul are o semnificație militantă, reprezentând o reînnoire generală a spiritului francez, „revoluția în literatură”, „spiritul liberal și revoluționar transpus în artă”, „liberalismul literelor”, năvalnicul scriitor ajungând, în anii de exil, la formula de-a dreptul radicală: „Romantismul este Revoluția Franceză transformată în literatură”[303]. În meditațiile sale istorice din *Étude sur Mirabeau, Discursul de recepție la Academie* sau *Le Rhin,* Victor Hugo susține că întregul secol al XIX-lea ar fi o „desăvârșire a operei Convenției”, el condamnând, totuși, în toată creația sa, violența și fărădelegile Teroarei[304]. Totuși, în opinia mea, în principalul său roman, *Mizerabilii*, Hugo, prin vocea personajului G., exprimă dimensiunea sacră, sublimă și civilizațională a Revoluției de la 1789, dar exagerează, susținând că: „Orice s-ar spune, Revoluția franceză este cel mai mare pas înainte al omenirii. Imperfectă, poate, dar sublimă. A îmblânzit spiritele, a liniștit, a potolit, a luminat; a făcut să se reverse pe pământ valuri de civilizație. A fost bună. Revoluția franceză e o încoronare a omenirii”[305].

În altă ordine de idei, revoluția din 1789 a provocat mai degrabă o „tresărire de personalitate” a celorlalte națiuni europene, care se vedeau confruntate cu un imperialism francez, care prin Napoleon se dorea unul cu pretenții universale și pentru prima dată, în mod hotărât, culturile aveau să se afirme în diversitatea și identitatea lor[306]. Astfel, în Italia, aroganța francezilor în a-și impune propria limbă și, în special, jefuirea fără milă a operelor și capodoperelor de artă italiene, în urma Tratatului de la Campo-Formio, au zgândărit nu numai orgoliul italienilor care aveau în spate o istorie mai glorioasă decât cea a Franței (prin Roma antică, Republica Romană și Imperiul Roman, Veneția, Genova, Florența), ci și „strălucirea

[302] Anca Sârbu, *op. cit.,* p. 2.

[303] *Ibidem*.

[304] *Ibidem*.

[305] Victor Hugo, *Mizerabilii*, Craiova, Editurile Hyperion și Oltenia, vol. I, 1993, pp. 52-53.

[306] Jean-Claude Bonnet, „1789. Parisul declanșează Revoluția”, în *Spiritul Europei. Date și locuri*, vol. 1 Iași, Editura Polirom, 2002, p. 145.

tragediilor" lui Vittorio Alfieri[307]. În piesa acestuia, semnificativ intitulată *Il Misogallo* – o satiră istorică ce se dorea distrugătoare la adresa francezilor, (deși mama lui Alfieri, Monica Maillard de Tournon era franțuzoaică savoiardă, însă, ce-i drept, familia ei se stabilise mai demult la Torino), făcând aluzie și la unii dintre strămoșii acestora, galii, îi îndemnase pe italieni să-i deteste pe reprezentanții lui Montaigne, Voltaire, Rousseau și Hugo, cărora le imputa „paralizarea spiritului național"[308]. Alfieri mărturisea că în *Il Misogallo* și-a revărsat toată furia și pe cea a patriei sale împotriva cotropitorilor, în marea speranță că odată și odată „cărticica aceasta va folosi într-un fel Italiei și va dăuna mult Franței"[309]. În opinia mea, Alfieri se dovedea ori naiv, ori individualist și naționalist sau ipocrit, pentru că în 1789, el a salutat Revoluția Franceză și chiar i-a închinat o odă, intitulată *Parigi sbastigliata.* Totuși, italienii și-au redescoperit trecutul și limba într-o serie întreagă de opere „reacționare", una dintre cele mai cunoscute și apreciate fiind *Mormintele* de Ugo Foscolo, un poem scris în 1806 și tipărit în 1807[310].

În Germania, scriitorii au creat, similar, o imagine din ce în ce mai negativă Franței, după ce salutaseră izbucnirea Revoluției din 1789, al cărei proiect de „republică universală" avea să fie desemnat ca antieuropean de Herder sau de Goethe care, într-o conversație cu Eckermann, în 4 ianuarie 1824, susținea că „toate tentativele de introducere din exterior a unor inovații a căror necesitate nu este înrădăcinată în substanța intimă a unei națiuni sunt pur și simplu o prostie"[311].

Totodată, romanticii înțelegeau sosirea epocii moderne nu ca pe o izbândă a adevărului asupra erorii, ci ca pe o *revoluție* poetică și poetizantă, având drept scop eliberarea individului și deschiderea căii către însuși universul[312]. Sistemul artistic modern era, în viziunea romanticilor, eliminarea

[307] *Ibidem*.

[308] *Ibidem*; Vittorio Alfieri, *Memorii,* București-Chișinău, Editura Litera Internațional, 2003, p. 5.

[309] Vittorio Alfieri, *op. cit.*, p. 131.

[310] *Ibidem,* p. 145.

[311] *Ibidem*.

[312] Toma Pavel, *Gândirea romanului,* București, Editura Humanitas, 2008, p. 20.

„constrângerilor artizanale", pentru a promova libertatea creatorului, ei văzând în viitoarele capodopere, creații, care, datorită geniului liber al autorilor, ar realiza într-un mod mereu nou însăși esența a artei[313]. Ei solicitau imperios romanului să se alăture acestei revoluții și, în loc să se umilească în fața realității empirice, să se pătrundă de învățăturile oferite de poezia lirică, gen esențial pentru romantici[314]. Mulțumită cameleonismului său, romanul „s-a înscris de bună-credință la școala poeziei" și a obținut rezultate excelente, mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea, și nu numai[315].

Revoluția ca temă literară s-a putut observa în special în ceea ce se numește „infraliteratură", având doar „vagi ecouri în producțiile romanești ale primilor romantici": *Delphine* (1802) al Doamnei de Staël, un roman epistolar trist, în care Léonce o iubește pe frumoasa Delphine, dar o părăsește din cauza unor bănuieli, evident neîntemeiate, și a unor prejudecăți; în cele din urmă, bărbatul moare, iar Delphine piere de... inimă rea, și, mult mai târziu, *Stello* (1832) de Alfred de Vigny, poet și prozator mistic, mândru de originea sa aristocratică, „partizan al monarhiei". Aceste lucrări s-au focusat, ca și romanele populare și melodramele vremii sau ciclul de patru romane de aventuri ale lui Alexandre Dumas tatăl, sunt dominate de imaginea obsedantă și terifiantă a ghilotinei[316].

Pe de altă parte, s-a spus că, deși Revoluția Franceză a fost un eveniment epocal, care a schimbat lumea întreagă, despre ea nu s-au scris mari romane, ori mai precis, mari autori nu au scris despre această revoluție, singurele mai cunoscute fiind *Poveste despre două orașe* (1859) de englezul Charles Dickens și *Anul '93* (1874) de francezul Victor Hugo, care se referă numai la evenimentele legate de Teroarea din 1793, realizate la mare distanță de către revoluție și de autori care nu au fost

313 *Ibidem*.

314 *Ibidem,* p. 21.

315 *Ibidem*.

316 Sorina Bercescu, *Istoria literaturii franceze de la începuturi și până în prezent,* București, Editura Științifică, 1970, pp. 358, 372; Anca Sârbu, *Ecourile Revoluției în romanul francez din secolul al XIX-lea,* versiune on-line, p. 2.

contemporani cu ea. Gerhardt Hoffmeister a propus drept cauze posibile ale acestei penurii literare existența cenzurii, faptul că specia romanului istoric nu exista încă, *Waverley* al lui Walter Scott tipărindu-se în 1814 și, mai mult decât atât, că scriitorii „s-ar fi putut simți intimidați în fața încercării de a transpune mimetic faptele tumultuoase ale istoriei vii”[317]. Motivația cenzurii este eronată, în opinia mea, deoarece, după cum am văzut, aceasta fusese desființată în anul 1791, iar cea mai plauzibilă cauză privind inexistența marilor romane despre Revoluția Franceză poate fi cea legată de depășirea ficțiunii de către realitatea istorică de-a dreptul covârșitoare, revoluția și epopeea napoleoniană fiind atât de pline de fapte și lucruri extraordinare, inclusiv cele negative, încât scriitorii, și mai ales romancierii s-ar fi putut simți copleșiți de succesiunea fantastică a evenimentelor.

În capitolul dedicat raportului dintre literatură și libertate din cartea ei *Despre literatură*, care este un „pamflet antibonapartist”, Doamna de Staël, cunoscând bine filosofia Luminilor și felul în care a trădat Napoleon revoluția, i-o spune Corsicanului direct: „Contemporanii unei *revoluții* (s.m.) pierd adesea orice interes cu privire la căutarea adevărului. Atâtea întâmplări a căror soartă o hotărăște forța, atâtea crime pe care succesul le face iertate, atâtea virtuți pângărite prin defăimare, atâtea nenorociri insultate de putere, atâtea sentimente generoase devenite obiect de batjocură, atâtea calcule josnice ipocrit comentate: totul îi face să-și piardă speranța până și pe cei care credeau cu cea mai mare tărie în cultul rațiunii”[318].

Totuși, Revoluția Franceză are o puternică rezonanță în romanul personal, prin fenomenul celebru al lui „le mal du siècle” sau „boala veacului”, un mit al epocii, care a impus în literatură o nouă „reflecție ontologică asupra condiției umane”, potrivit lui G. Gusdorf, un sentiment original al existenței, ce exprimă noile raporturi ale individului cu societatea[319]. Pe

[317] Roxana Andreea Ghiță, *op. cit.,* p. 25, *apud* Gerhardt Hoffmeister, „The French Revolution and Prose Fiction: Allegorization of History and Its Defeat by Romance”, în *Romantic Prose Fiction,* Editura Gerald Gillespie, Manfred Engel și Bernard Dieterle, Stanford University, University of Oxford, Université de Haute Alsace, Mulhouse, Amsterdam, 2008, p. 2.

[318] Sorina Bercescu, *op. cit.,* pp. 358-359.

[319] Anca Sârbu, *op. cit.,* p. 2.

parcursul secolului al XIX-lea se pot distinge trei mari momente ale „bolii veacului": boala aristocratică (Chateaubriand), cea burgheză și plebeiană (Musset, Balzac, Sainte-Beuve), în sfârșit o „formă exacerbată a anxietății romantice", trăită de generația literară afirmată după Revoluția de la 1848 (Baudelaire, Flaubert, Leconte de Lisle)[320].

Primul moment aparține „aristocrației dezabuzate", care nu se putea adapta noii ordini sociale și era o literatură de emigranți sau „literatură a contrarevoluției ideologice", exprimând sentimentul exilului, al inutilității și neputinței, fiind traversată ca un fir roșu de motivele fatalității și eșecului, de plictis și angoasa timpului[321]. Incapacitatea ființei umane atinse de „boala secolului" (René sau Obermann) de a trăi în prezentul de atunci era legată de certitudinea unui timp vid care conduce la neliniști metafizice și la ideea morții[322]. De altfel, pentru omul romantic însăși moartea, extrasă ținutului „macabrului", are o „anume fascinație și poate fi frumoasă"[323]. În prefața la *René,* text care este de fapt preluat din *Geniul creștinismului* (partea a II-a, cartea a III-a), capitolul al IX-lea, intitulat „Despre vagul pasiunilor", Chateaubriand vorbește despre o stare sufletească pe atunci nu îndeajuns de observată și disecată, aceea care prevede dezvoltarea „marilor pasiuni", când toate facultățile, tinere, active, întregi, dar ascunse nu s-au exercitat decât asupra lor însele, „fără scop și fără obiect"[324]. Cu cât popoarele înaintează spre civilizație, cu atât crește această stare a „vagului pasiunilor" ori „starea nehotărâtă a pasiunilor", mai spune autorul francez, care considera că oamenii trăiau cu inima plină, într-o „lume pustie", un „adânc plictis", fiind „dezabuzați de toate"[325]. Totuși, Chateaubriand și-a dorit să combată „toana specifică" tinerilor din vremea lui, care împingea la sinucidere, vinovați de această „boală" fiind Rousseau, care a încetățenit „reveria dezastruoasă și vinovată"

[320] *Ibidem,* p. 3.

[321] *Ibidem*.

[322] *Ibidem*.

[323] Umberto Eco, *op. cit.,* p. 307.

[324] Chateaubriand, *Atala. René. Aventurile ultimului abenceraj,* București, Editura Univers, 1973, p. 107.

[325] *Ibidem*, pp. 107-108.

și Goethe, care a dezvoltat „sămânța acestei otrăvi”[326]. Vizavi de civilizație, Rousseau era de părere că dacă omul modern nu e rodul unei evoluții, ci al unei „degenerări a purității originare”, atunci războiul, sau revoluția, aș adăuga, împotriva progreselor civilizației trebuie dusă cu „arme noi care să nu mai aparțină arsenalului rațiunii (la rândul ei un produs al aceleiași degenerări)”, și anume cu „armele sentimentelor”, ale întoarcerii la natură, ale naturaleții[327]. Același Rousseau a venit, pe urmele unor Firenzuola, Tasso, Montaigne și Bouhours, și cu sintagma de „nu-știu-ce” (je ne sais quoi) prin care dorea să explice „vagul și nedefinitul”[328]. Apoi, primii romantici germani aprofundează „încărcătura de nedeslușit și de difuz” pe care o are termenul *romantisch*; acesta cuprinzând tot ce este „îndepărtat, magic, necunoscut, inclusiv lugubrul, iraționalul, funestul”, dar specific romantismului este însă cuvântul „aspirație” (*sehnsucht*), o aspirație nedelimitată din punct de vedere istoric[329].

La rândul său, Goethe, care anticipase însă cel mai ciudat dintre paradoxurile romantice, nostalgia care are ca obiect însuși neantul, intelectualul romantic anticipând și figura „nihilistului decadent” dinspre sfârșitul veacului al XIX-lea, neantul fiind „adevăratul obiect al nostalgiei”, atunci când îl pune pe Werther, gata să se sinucidă, să spună, dincolo de bombasticismul frazelor: „Mă apropii de fereastră, o, draga mea, și printre norii care străbat repezi cerul în furtună văd încă stelele. Nu, voi nu veți cădea! Cel Veșnic vă poartă în inima lui, pe voi și pe mine laolaltă”[330]. Astfel că pentru a intra în posesia propriei sale vieți, „nu i-ar rămâne decât să și-o piardă”, în mod deliberat chiar, ca și cum pentru a sustrage „adevărul lucrurilor timpului care le înghite pe toate” trebuie ca ele să fie expuse și predate neantului însuși[331].

---

[326] *Ibidem,* p. 110.

[327] Umberto Eco, *op. cit*., p. 312.

[328] *Ibidem,* p. 303.

[329] *Ibidem*.

[330] Sergio Givone, „Intelectualul”, în François Furet (coord.), *Omul romantic*, Iași, Editura Polirom, 2000, pp. 231-232.

[331] *Ibidem*, p. 232.

Din acest punct de vedere, critica adusă de Hegel romanticilor, că-și făceau un titlu de glorie din contemplarea „răului infinit", nu ar fi în întregime justificată, după filosof, cheia poeticii romantice este nu atât infinitul, cât „finitul dedublat", finitul care se oglindește în sine și în limita sa, finitul care, într-un proces fără sfârșit, însă în același timp neproductiv și chiar autodistructiv, se mulțumește cu „negativitatea" pe care o induce în mod fals că ar ține să o depășească[332]. Rezumând, acești „adoratori ai dimensiunii îndoliate și sepulcrale a existenței", acești iubitori ai ruinelor și ai locurilor exotice n-ar fi decât niște „suflete bune": reprezentarea decorurilor în care existența naufragiază, neavând altă țintă decât pe aceea de a exalta înșelător și irațional o „echivocă și complăcută conștiință a răului de a trăi"[333].

În textul său din tinerețe, *Eseu istoric, politic și moral asupra revoluțiilor* (Londra, 1797), care e mai mult un pamflet, Chateaubriand face o trecere în revistă a revoluțiilor de-a lungul epocilor, privite în raport cu Revoluția Franceză[334]. Deși vrea să explice într-un fel Revoluția din 1789, autorul se arată a fi „adversar al oricărei mișcări pe plan social", pentru a ajunge, în volumul *Memorii de dincolo de mormânt*, la ideea „revoluției permanente", (atât de dragă comuniștilor, din păcate), idee care dă ultimei sale opere o dimensiune vizionară[335]. În celelalte două faze, noua maladie a secolului critică vehement structurile noi burgheze, deși, de exemplu, pe plan politic și social, romanticii erau niște „burghezi onorabili", Imperiul, Restaurația, alte revoluții din prima jumătate a veacului al XIX-lea având semnificația unor trădări succesive ale „idealului de libertate"[336]. Protagoniștii lui Flaubert, Musset ori Saint-Beuve și, ceva mai târziu, eroii lui Flaubert din *Educația sentimentală,* spirite dezorientate, încearcă sentimentul angoasant de a-și trăit

[332] *Ibidem*.

[333] *Ibidem*.

[334] V.-L. Saulnier, *Istoria literaturii franceze,* vol. II, București, Editura Albatros, 1973, p. 140.

[335] Sorina Bercescu, *Istoria literaturii franceze de la începuturi și până în zilele noastre,* București, Editura Științifică, 1970, p. 353.

[336] Anca Sârbu, *op. cit.,* p. 3; V.-L. Saulnier, *Istoria literaturii franceze,* vol. II, p. 180.

timpul sau de a fi trăit prea mult (atitudinea numită „dinamism contrariat")[337]. Această literatură a „deziluziilor", care aduce și noi teme ale melancoliei romantice: îndoială, frustrare, absurd, lipsa comunicării, Barberis evidențiind, în epocă, și existența unei „literaturi a mâniei" și a „energiilor care pot fi mobilizate", literatură ce anunță o „conștiință revoluționară"[338].

Mitul Revoluției, despre care a vorbit pentru prima oară istoricul britanic Alfred Cobban, în *The Myth of the French Revolution* (*Mitul Revoluției Franceze*), din 1955 și *The Social Interpretation of the French Revolution* (*Interpretarea socială a Revoluției Franceze*), din 1964, a dobândit o valoare critică numai în perioada romantismului așa-zis „umanitarist", din jurul anului 1830, asistând atunci la geneza adevăratului „discurs doctrinal romantic", anul 1830 fiind „un 1789 literar"[339]. După Cobban, Revoluția Franceză a făcut prea puțin pentru a schimba „în mod profund" societatea franceză, opunându-se astfel școlii ortodoxe marxiste, care a văzut revoluția ca fiind ascensiunea și lupta burgheziei și a proletariatului împotriva aristocrației și ca pe o tranziție de la feudalism la capitalism, făcând din marele eveniment un „simbol al progresului"[340]. Cobban susținea că nivelul de trai cotidian al francezilor după 1789 a rămas, în mod fundamental neschimbat din cauză că Franța era încă o societate de tip rural, cu ferme și gospodării mici, „probabil 95% din cei 26 de milioane de locuitori ai Franței trăiau în ferme izolate, cătune, sate și orașe mici de provincie. (...) Agricultura, puțin influențată de noile metode descoperite în Anglia secolului al XVIII-lea, și-a urmat rutina din Evul Mediu, iar industria era, pe scară largă, încă de tip casnic". Toate aceste lucruri și aspecte esențiale contează prea puțin dacă scriem despre 1789 sau 1799. Revoluția nu a adăugat nimic din punct de vedere material, resurselor de bază ale Franței, deși a alterat folosirea a ceea ce era ori putea fi realizat din ele"[341]. De

[337] Anca Sârbu, *op. cit.,* p. 3.

[338] *Ibidem*.

[339] *Ibidem*; V.-L. Saulnier, *op. cit.,* p. 182.

[340] Marvin R. Cox, *Furet, Cobban and Marx: The Revision of the ‚Orthodoxy' Revisited*, în „Historical Reflections", vol. 27, nr. 1, pp. 49-77.

[341] Alfred Cobban, *A History of Modern France, Volume 2: 1799-1945*, Baltimore, MD, Penguin Books Inc., 1961, versiune online.

asemenea, Revoluția Industrială s-a instalat târziu în secolul al XIX-lea, în Franța, astfel încât numeroase orașe dispuneau mai degrabă de o majoritate de mici ateliere și mici întreprinderi de meșteșugari (adesea angajând în jur de patru oameni) și nu de fabrici de producție pe scară largă"[342]. Ca o concluzie, potrivit concepției cobbaniene, care a inspirat și născut școala istorică numită „Revizionism", Revoluția Franceză nu putea fi văzută ca o revoluție socială exacerbată de schimbări economice (în mod special dezvoltarea capitalismului, și prin corolarul său, conflictul de clasă dintre burghezie și aristocrație)[343], ci mai degrabă, crede Cobban, poate fi catalogată ca o „revoluție politică cu consecințe sociale".

Un alt mit care ar trebui demarat este, după părerea mea, cel al filozofilor Iluminismului, în frunte cu Montesquieu, Voltaire și Rousseau, care ar fi influențat profund Revoluția Franceză. Astfel, Montesquieu, a cărui influență a fost „foarte slabă în momentul Revoluției", nu prea agrea democrația și nici republica și a descris precis ce putea deveni, foarte ușor, o guvernare de tip popular: „Republica este un jaf și forța sa nu înseamnă decât puterea câtorva cetățeni și desfrâul tuturor"[344]. Același autor spunea că democrația trebuie să evite două excese: „spiritul egalitarist extrem, care o împinge spre despotimul unui singur om, după cum despotismul unui singur om ajunge să o confiște"[345]. De fapt, Montesquieu aproape că glorifica sistemul constituțional britanic, de după Revoluția Glorioasă, care înfrâna monarhia să decadă în tiranie. În ceea ce-i privește pe enciclopediști, cărora li s-a atribuit un rol esențial în pregătirea revoluției, ei nu s-au ocupat deloc de politică, cu excepția lui Holbach, „monarhist liberal ca și Voltaire și Diderot", ei apărând în special „libertatea individuală", luptându-se cu abuzurile Bisericii, „pe atunci extrem de

---

[342] *Ibidem*.

[343] Gerald J. Cavanaugh, *The Present State of French Revolutionary Historiography: Alfred Cobban and beyond*, în „French Historical Studies", vol. 7, nr. 4, pp. 587-606.

[344] Gustave Le Bon, *Revoluția franceză și psihologia revoluțiilor*, București, Editura Anima, 1992, p. 83.

[345] *Ibidem*.

intolerantă și dușmănoasă față de filozofi”[346]. Voltaire, de pildă, adept al monarhiei parlamentare britanice, a fost într-o prea mică măsură un apărător al democrației, susținând că aceasta „nu pare potrivită decât pentru o țară foarte mică și care, în plus, trebuie să fie bine situată. Oricât de mică ar fi, ea va face numeroase greșeli, căci va fi formată din oameni. Vrajba va domni acolo ca într-o mănăstire de călugări; dar nu vor exista nici Noaptea Sfântului Bartolomeu, nici masacrele din Irlanda, nici Vecerniile Siciliene, nici Inchiziția, nici condamnarea la galere pentru vina de a fi luat apă din mare, fără să o fi plătit, în afară de cazul în care presupunem această republică formată din diavoli într-un colț de infern”[347]. Deși cartea sa *Contractul social* a devenit „biblia oamenilor din perioada Terorii”, instinctele democratice ale lui Rousseau erau „destul de suspecte”, considerând că viziunea sa de reorganizare socială fundamentată pe suveranitatea populară nu ar putea fi pusă în practică decât într-un oraș foarte mic, iar atunci când polonezii i-au solicitat un proiect de constituție democratică, genevezul i-a sfătuit „să aleagă un rege ereditar”[348].

Și totuși, sub influența mitului revoluției, se scrie și se vorbește despre libertate, ideal, credință în viitor, fraternitate umană, scriitori romantici ca Hugo, Lamartine, Vigny, Sand, Michelet fiind cuceriți de acțiunea politică și de ideea misiunii civilizatoare a poetului, bardul fatal și militant devenind în poezia hugoliană și lamartiniană, „un profet, un mag, un ecou sonor, un ghid al națiunii”[349]. Două alte componente, segmente ale conștiinței romantice au pregătit inevitabil afirmarea acestei noi viziuni asupra Revoluției Franceze, primul fiind cel la Bastiliei, devenit arhetip, ce trimite la metafore și simboluri ambivalente ale închisorii, ca și o poetică a evaziunii, îmbogățind fantezia romantică (Hugo, Stendhal, Nerval, Baudelaire) și legenda sau epopeea napoleoniană, în care tema eroului care a continuat în stilul său militar, dictatorial interferează cu cea a tiranului (în operele lirice, narative și dramatice ale lui Hugo,

[346] *Ibidem*.

[347] *Ibidem*.

[348] *Ibidem,* p. 84.

[349] Anca Sârbu, *op. cit.,* p. 4.

Nerval, Quinet), fiind mai ales la eroii lui Stendhal și Balzac și o expresie a unei „reverii a acțiunii și a reușitei totale”[350].

Tot în romantism, mai precis în epoca post-napoleoniană apare o nouă modalitate narativă, romanul istoric, prin care se manifestă o „dramatizare a istoriei”, trăită ca situație personală, grație mișcării naționaliste proprie multor țări europene în secolul al XIX-lea, mișcare ce datorează mult și Revoluției de la 1789[351]. Apariția romanului, ca și a dramei istorice este, poate, consecința cea mai importantă pe care a avut-o Revoluția pentru evoluția formelor literare din epocă (chiar dacă Revoluția ca temă literară, ocupă aici un loc relativ restrâns, singurele texte narative valoroase care pot fi reținute fiind cele ale lui Balzac și Hugo)[352].

Astfel, în romanul *Șuanii* (1829), Honoré de Balzac, în introducere, încearcă să explice de ce și-a luat ca subiect perioada „cea mai gravă și delicată” a istoriei contemporane, autorul precizând că nu a avut intenția de a ridiculiza sau disprețui „nici opinii, nici persoane și nici Bretania din 1799” și că el a respectat „convingerile” și a exprimat unul dintre evenimentele „pline de triste învățăminte pentru toatre popoarele”, în care Revoluția Franceză a fost atât de bogată[353]. În pofida etichetărilor și clișeelor de „roman liberal” sau „roman de stânga”, atribuite volumului, Balzac se dorește a fi imparțial, ascunzându-se abil în spatele faptelor și convingerilor, fără a ridiculiza sau disprețui opinii și persoane”, și încearcă să dea o imagine exactă a „moravurilor naționale”, acțiunea fiind plasată în anii Consulatului în Bretania, pe atunci, „singura insulă a rezistenței contrarevoluționare”[354]. Alte două romane ale lui Balzac, *Un episod din vremea Terorii* și *O afacere tenebroasă*, în care apare ca erou Napoleon, pot fi și ele incluse în opere narative ce au ca temă Revoluția și urmările sale. Romanul polițist, politic și istoric *O afacere tenebroasă* (1846) este interesant și pentru că tratează tema „poliției politice”, atât

[350] *Ibidem*.

[351] *Ibidem*.

[352] *Ibidem,* p. 5.

[353] Honoré de Balzac, *Șuanii,* București, Editura Cartea Românească, 1981, p. 5.

[354] *Ibidem*.

ca instituție a unui stat, aici exemplificat prin poliția politică a astuțiosului și tenebrosului Fouché din timpul Imperiului Napoleonian, cât și ca instrument al terorii revoluționare, mai ales că Revoluția Franceză înființase „imediat și pe bună dreptate", spune autorul, un minister special al Poliției[355].

În opinia mea, deși Balzac introducea în romanele sale din *Comedia umană* personaje de tip excepțional, inspirate de perioada avântată și contorsionată a Revoluției și de mitul napoleonian, el era conștient, totodată, că nu prea era o corespondență reală între acești indivizi super-eroi și societatea groaznică, de tip mercantil-burghez, care fusese impusă în Franța după prăbușirea imperiului lui Napoleon.

În ultimul roman al lui Victor Hugo, *Anul '93*, apare ca fundal cea mai terifiantă perioadă a Revoluției Franceze, Teroarea, începută în anul care dă titlul cărții, dar și contrarevoluția din Vandeea. Inițial, volumul trebuia să facă parte dintr-un triptic despre Revoluția din 1789, în care *Omul care râde* constituia primul volum, dar Hugo n-a reușit să ducă până la capăt acest grandios proiect (cel de-al doilea volum, care s-ar fi axat pe monarhia franceză nici n-a mai fost scris, potrivit istoricilor literari). Romanul istoric *Anul '93* i-a dat însă marea ocazie lui Hugo să analizeze abisal Revoluția Franceză și, cel mai important, legitimitatea acesteia în fața Istoriei, și totodată să introducă ficțional și marile nume controversate ale Revoluției: Danton, Marat, Robespierre, deși într-un plan secund, momentul întâlnirii lor fiind simbolic- semnificativ, deși imaginar. Cei trei revoluționari sunt asemuiți simbolic celor trei judecători din Infern, Minos, Eac și Radamant, aparținând mitologiei grecești și se întâlnesc în ziua de 28 iunie 1793 la cafeneaua de pe strada Paon pentru a discuta despre faptul că Republica era în primejdie și că dușmanul, inamicul, atât cel din interior, cât și cel din exterior, trebuia nu numai zdrobit, ci chiar exterminat[356]. Cei trei lideri, care întruchipau Revoluția și reprezentau cele trei capete ale Cerberului, unul care vorbește (Robespierre), altul care răcnește (Danton) și al treilea care mușcă (Marat) doreau să pună mâna pe putere și

[355] Honoré de Balzac, *O afacere tenebroasă,* Iași, Editura Polirom, 2001, p. 86.
[356] Victor Hugo, *Anul '93,* București, Editura Univers, 1972, pp. 129-157.

instaureze o dictatură[357]. În roman sunt opuse cele două mari simboluri istorice și politice, Vechiul și Noul regim, într-o confruntare permanentă și o antiteză literară, turnul castelului feudal versus ghilotina[358]. Astfel, în acest roman, castelul feudal, sau mai precis, fortăreața Tourgue era „rezultanta fatală a unui trecut reprezentat de Bastilia la Paris", în Tourgue aflându-se „sedimentate" 15 secole, Evul Mediu, vasalitatea, iobăgia, feudalitatea, pe scurt fortăreața monstruoasă echivala cu monarhia, în timp ce ghilotina este văzută la fel, ca o construcție „monstruoasă", în care era sedimentat un singur an, 1793, ea reprezentând *revoluția*[359]. De fapt, asistăm la disputa, războiul a două modele, a două viziuni sau concepții asupra istoriei, a două sisteme de valori opuse, dar Hugo își face cunoscută opțiunea foarte clar, fiind de partea revoluționarilor, în câteva comentarii explicite și remarci făcute de naratorul omniscient. Acest roman brutal și sumbru, apărut în 1874, după înfrângerea neașteptată și zguduitoare a Franței din 1870 (în războiul franco-prusac) și după Comuna din Paris (1871) a fost apreciat de filozoful și teoreticianul romanului istoric, Georg Lukács ca fiind prima operă importantă care condamnă războiul și unde își face loc „noul spirit al umanismului protestatar", concluzia cărții lui Hugo fiind: „Deasupra absolutului revoluționar se află absolutul uman"[360]. Alături de alte texte ale lui V. Hugo, poemul *Supunerii oarbe* din volumul *Osânde*, în care autorul este de-a dreptul patetic, ridicol pentru vremurile moderne și postmoderne și de un patriotism găunos („Și-al Marii Revoluții veac ce-l sfinți poporul,/ Republica cea sfântă, progresul, viitorul,/Și-al Libertății grai...")[361] și ciclul *La Révolution*, cartea epică din volumul *Les quatre Vents de l'esprit*, romanul menționat are meritul de a fi apărut într-un moment când Revoluția Franceză era condamnată, desființată sau foarte dur criticată atât în cărți de istorie (Hyppolite Taine), cât și în cele literare (frații Goncourt).

---

[357] *Ibidem,* pp. 140-141.

[358] Anca Sârbu, *op. cit.,* p. 6.

[359] Victor Hugo, *Anul '93*, pp. 410-411.

[360] Anca Sârbu, *op. cit.,* p. 6.

[361] Victor Hugo, „Osânde", în *Legenda secolelor,* versuri alese, antologie, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 124.

Totuși, Revoluția de la 1789, a cărei consecință paradoxală a fost că oamenii s-au simțit „mai puțin cetățeni europeni și mai mult cetățeni ai propriei țări", va cunoaște noi interpretări istorice și transpuneri artistice și literare pe la începutul secolului al XX-lea. Astfel, dacă romanul *Zeilor le e sete* (1912) de Anatole France se află sub semnul filosofiei epocii Luminilor, vasta și virila frescă a lui Romain Rolland, *Teatrul Revoluției* (opt piese scrise între 1898 – 1939) aduce o viziune diferită, datorită evoluției ideologice a acestui scriitor, dar pune în ecuație dramatică binomul, tandemul conflictual Danton-Robespierre, care constituie și trama pieselor unor Georg Büchner și Camil Petrescu[362]. Rolland a mai scris și eseul *Teatrul poporului* care reia unele teme și idei ale dramaturgiei Revoluției de la 1789: teatrul-tribună, teatrul, mijloc de agitație, realizarea unor mari spectacole populare, ca și în postfața *Istoria are cuvântul,* ce însoțește ultima sa dramă, *Robespierre*[363]. Concepția ciclică asupra Revoluției Franceze, „tabloul simfonic al unui ciclon popular", pe care l-a conceput Romain Rolland, a fost prefigurată și previzionată și de romanele secolului al XIX-lea, ca și de poezia romantică a lui Hugo și Lamartine, care a tratat tema Revoluției dintr-un punct de vedere epic și filosofic[364].

II.5. Revoluțiile Ruse din 1917

Dacă prima revoluție rusă, cea burghezo-democratică, să-i spunem, încerca să impună o democrație, sau cel puțin un simulacru de democrație sistem politic inexistent până atunci în uriașa țară, cea de-a doua, Revoluția Bolșevică sau Revoluția Roșie, dus la instaurarea, pentru o perioadă de 70 de ani a celei mai lipsite de democrație dintre societăți, la monstruoasa dictatură comunistă, nu numai în țara lui Pușkin și Dostoievski, ci finalmente pe aproape jumătate de glob, și mai târziu și în România, pentru o perioadă de peste 40 de ani, de

[362] Anca Sârbu, *op. cit.,* p. 7; Jean-Claude Bonnet, *op. cit.,* p. 146.

[363] Anca Sârbu, *op. cit.,* p. 7.

[364] *Ibidem*.

ajuns ca aceasta să fie distrusă spiritual, moral și economic. Din păcate, revoluția bolșevică, deosebită și chiar opusă revoluției „burghezo-democratice" din februarie 1917, a fost și prima revoluție de tip comunist dusă până la capăt, una reușită, din păcate, deși ar fi trebuit să fie una eșuată, care, mai târziu, nu ar mai fi fost impusă cu ajutorul tancurilor sovietice în Europa de Est, inclusiv în România, o revoluție negativă și negațională, transformată în contrarevoluție.

Gânditorul politic italian Norberto Bobbio crede că Revoluția din octombrie 1917 a fost o „catastrofă" (eveniment produs printr-o voință colectivă conștientă) al cărui singur remediu ar fi doar o catastrofă contrarevoluționară (nu întâmplător fascismul în Italia s-a prevalat de „brigăzile de acțiune"): comunismul și fascismul se răstoarnă reciproc[365]. Potrivit dezbaterilor promovate de germanul Ernst Nolte asupra așa-zisului „Război civil european" prin care se consideră că Bolșevismul, o revoluție, în opinia majorității istoricilor, (de fapt contrarevoluție de extremă-stânga, în opinia mea) și Fascismul (nazismul, o revoluție sau contrarevoluție de extremă-dreapta, pe care mulți o califică însă de tip socialist, deci tot de extremă-stânga) sunt legate cu fire duble, al doilea fiind reversul primului, reacția ce urmează acțiunii, revoluția ce i se opune, dar care rămâne revoluție, catastrofa de după catastrofă[366].

Pe de altă parte, revoluția din 1917, cea bolșevică, a generat o „societate nouă", și chiar o literatură nouă, realist-socialistă, motiv pentru care mișcarea respectivă avea să fie elogiată și chiar imitată, dar foarte curând, principiile pe care ea se întemeia au fost încălcate chiar de către „cei care le enunțau"[367]. Nenorocirile și mizeriile, crimele și hecatombele aduse de Revoluția din octombrie 1917 le-au egalat, dacă nu chiar le-au depășit pe cele pricinuite, făcute de Primul Război

---

[365] Norberto Bobbio, *Dreapta și stânga,* București, Editura Humanitas, 1999, pp. 63-64.

[366] *Ibidem*, p. 64.

[367] Marc Ferro, „1917-1919: Revoluția rusă și tratatele de pace instaurează o nouă ordine", în *Spiritul Europei. Date și locuri,* vol. 1, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 169.

Mondial[368]. Totuși, ceea ce-i dădea revoluției duble din Rusia, februarie și octombrie 1917, un „caracter universal" era mai puțin „caracterul ei propriu", sau „ambițiile succesive", cât „urletul ei împotriva Primului Război Mondial"[369].

Din păcate, bolșevicii reușiseră ceea ce nici revoluționarii francezi de la 1789, nici cei de la 1830 sau de la 1848 și nici comunarzii din 1871 nu putuseră sau nu ajunseseră să facă: „răsturnarea vechiului regim, realizarea revoluției sociale și instituirea puterii populare"[370]. Cu toate acestea, deși guvernele burgheze din Franța, Anglia, Italia au subestimat forța revoluției în Rusia, bolșevicii victorioși i-au supraestimat „impactul revoluționar" în Europa și în lume[371]. În schimb, istoricul american Richard Pipes consideră că Revoluția rusă (cea din octombrie) a fost „evenimentul cel mai important" al secolului al XX-lea, dar în sens negativ, deoarece ea nu numai că a constituit piedica principală în calea păcii de după Primul Război Mondial, dar a influențat în mod direct ascensiunea nazismului în Germania și declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial, pe care triumful hitleriștilor o făcuse ineluctabilă[372]. În cei 50 de ani care s-au succedat victoriei aliaților în Al Doilea Război Mondial, regimul comunist, ivit în urma revoluției ruse, a menținut lumea într-o „stare de permanentă tensiune", uneori cu riscul declanșării unui al treilea război mondial[373].

Trecând la partea factică, trebuie amintit faptul că, Germania imperială declară război Imperiului Rus, la 1 august 1914, iar în primii trei ani ai Marelui Război, armatele țariste numeroase, de altfel, dar prost conduse, au pierdut continuu, acest lucru determinând demoralizarea soldaților ruși, care au ajuns în 1917 să dezerteze în masă de pe front și să-i pună în pericol și pe aliații săi, inclusiv România care s-a

[368] *Ibidem.*

[369] François Furet, *Trecutul unei iluzii: Eseu despre ideea comunistă în secolul XX,* București, Editura Humanitas, 1996, p. 67.

[370] Marc Ferro, *op. cit.,* p. 173.

[371] François Furet, *op. cit.,* p. 67.

[372] Richard Pipes, *Scurtă istorie a Revoluției ruse*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 10.

[373] *Ibidem.*

văzut descoperită în fața armatelor germane și austro-ungare. Putem spune că Germania a fost principalul stat responsabil pentru instaurarea comunismului bolșevic, și prin extensie, a comunismului în alte țări, mai târziu, printre care și în România, deoarece prin victoriile nemțești, armata țaristă a fost iremediabil slăbită și nu a mai avut resursele necesare înfrângerii revoluției comuniste.

Așadar, Rusia, care era „coaptă pentru revoluția socială", epuizată de Primul Război Mondial și înfrântă de germani, a fost primul dintre regimurile din Europa Centrală și de Est, care s-au prăbușit sub povara și duritatea războiului[374]. Totodată, în Rusia, comunismul a apărut în urma colapsului care a fost consecința războiului mondial, a revoluțiilor din 1917 și în special al celei din octombrie, dar și a războiului civil din perioada 1918-1920[375]. Aceasta, spre deosebire de țările Europei de Est, inclusiv România, unde comunismul a fost introdus de Armata sovietică, care a demolat Germania hitleristă.

Pe de altă parte, însă, în 1915-1916, se produsese o „adevărată dezintegrare" a statului rus, pe plan administrativ, economic și social[376]. O opoziție se înfiripase și își făcuse simțită prezența în rândurile majorității membrilor Dumei, de la dreapta la stânga, obiectivul fiind „debarasarea" de nevolnicul țar Nicolae al II-lea și înlocuirea lui cu un „regim parlamentar"[377]. Opoziția de tip parlamentar a fost însă depășită de „mișcarea revoluționară", care a erupt, antrenând „masele populare" copleșite de „greutățile materiale"[378]. Sociologul Charles Tilly precizează că și acțiunile muncitorilor au jucat un rol crucial în conflictele din 1917; în Petrograd, actualul Sankt Petersburg, au avut loc greve masive ale acestora, urmate de o *revoltă* generală a trupelor din capitala Rusiei[379]. Mai precis, regimul țarist s-a

---

374 Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor,* București, Editura Lider, 1994, p. 79.

375 Aleksandr Zinoviev, *Occidentul. Fenomenul Occidentalismului,* București, Editura Vremea, 2002, p. 390.

376 Jean Carpentier, Francois Lebrun, *Istoria Europei,* București, Editura Humanitas, 1997, p. 373.

377 *Ibidem.*

378 *Ibidem.*

379 Charles Tilly, *op. cit.,* p. 230.

dezintegrat, atunci când o demonstrație a muncitorilor (cu ocazia „zilei femeii", sărbătorită de socialiști ruși la 8 martie 1917) s-a combinat cu o grevă în uzina metalurgică „Putilov", care a invadat centrul capitalei, traversând fluviul înghețat, pentru a solicita, în principal pâine, o revendicare de ordin alimentar, ce ținea de foamea proletarilor[380]. Astfel, patru zile de manifestații de stradă haotice, spontane au pus capăt Imperiului Țarist, mai mult chiar, Rusia nu era atât de pregătită pentru *revoltă socială*, încât masele să vadă rapid în căderea țarului Nicolae al II-lea proclamarea libertății universale, a egalității și a democrației de tip direct[381].

De altfel, „Sovietul muncitorilor și soldaților" din Petrograd a contestat autoritatea Guvernului, democratic totuși – era, repet un început de revoluție burgheză pozitivă – folosindu-se de imensa lui influență în „fabrici și uzine" și în armată, pentru a bloca întreg controlul central și a instala comitete alese ca niște „autorități alternative"[382]. Se consideră că așa-zisa „extraordinară realizare" a lui Lenin a fost transformarea acestei revolte populare anarhice și necontrolate a soldaților și muncitorilor în „puterea și revoluția bolșevică"[383]. Astfel, Revoluția din octombrie 1917 nu mai era una a burgheziei, ci a muncitorilor (și a soldaților și țăranilor)[384]. S-a ivit așadar, nu o Rusie liberală și democratică și constituțională, ci un „vacuum revoluționar: un guvern provizoriu lipsit de putere" sau câteva guverne provizorii lipsite de putere, aș adăuga[385].

Revenind la mersul evenimentelor, conform unui ordin imperial ce dizolva Duma, aceasta a declarat un guvern provizoriu, sub prințul liberal G. E. Lvov[386]. Țarul și confuz, blând, dar cam obtuz, Nicolae al II-lea, care detesta, spune francezul Georges Nivat, democrația reprezentativă, a abdicat, în martie 1917, în favoarea fratelui său Mihail, care la rându-i a

---

[380] Eric Hobsbawm, *op. cit.,* p. 80.

[381] *Ibidem.*

[382] Charles Tilly, *op. cit.,* p. 230.

[383] Eric Hobsbawm, *op. cit.,* p. 80.

[384] François Furet, *Trecutul unei iluzii,* p. 69.

[385] Eric Hobsbawm, *op. cit.,* p. 80.

[386] Carpentier, Lebrun, *op. cit.,* p. 373; Charles Tilly, *op. cit.,* p. 230.

renunțat la tron nu după multă vreme, iar Guvernul provizoriu, alcătuit totuși din conservatori și liberali s-a văzut pus deodată și rapid în fața unui „stat amenințat”[387]. Abandonat și de proprii generali, țarul Nicolae a fost de acord să abdice, plângându-se amarnic de „trădare, lașitate și înșelăciune”, nici el și nici soția lui n-au înțeles revoluția aflată în plină desfășurare. Comentariul țarinei Alexandra cu privire la izbucnirea acesteia merită o mai mare celebritate la capitolul „marilor greșeli ale istoriei” (rivalizând, în opinia mea, cu a Elenei Ceaușescu): „Este o *mișcare huliganică*, tineri și tinere alergând de colo-colo și țipând că nu au pâine, doar pentru a instiga... dacă ar fi frig, probabil că ar sta acasă”[388]. La rândul său, Guvernul provizoriu a greșit atunci când a decis să continue iresponsabil Primul Război Mondial, „creând oportunități extremiștilor”[389]. Aspectul „cel mai frapant” al acestei prime revoluții rusești a fost, după Richard Pipes, „rapiditatea ieșită din comun cu care s-a produs dezintegrarea statului rus”, totul petrecându-se ca și cum cel mai mare imperiu terestru din lume de atunci nu ar fi fost decât „o construcție artificială, lipsită de unitate organică”[390].

Din criză în criză, conducerea guvernului rus a trecut, în iulie 1917, în mâinile unui socialist revoluționar, Aleksandr Kerenski, care a încercat să navigheze între opoziția de dreapta și forța tot mai însemnată a „curentului bolșevic”, extremist, deși Revoluția din martie îi luase prin surprindere pe bolșevici, Lenin exclamând: „Este o nebunie!”[391]. Se poate spune că inteligheția, burghezia și elitele s-au regrupat rapid pentru a preîntâmpina „revoluția socială” ce stătea să erupă periculos[392]. De altfel, socialistul *revoluționar*, Kerenski, a pus la punct un program democratic și social avansat pentru Rusia și care bascula între reformă și revoluție, în sensul bun al cuvântului:

---

387 Charles Tilly, *op. cit.,* p. 230.

388 Niall Ferguson, *Războiul lumii. Epoca urii,* București, Editura RAO, 2011, p. 215.

389 *Ibidem.*

390 *Ibidem.*

391 Carpentier, Lebrun, *op. cit.,* p. 373; Niall Ferguson, *op. cit.,* p. 215.

392 Marc Ferro, *op. cit.,* p. 174.

abolirea pedepsei cu moartea, ziua de lucru de opt ore, amnistie politică, libertatea cuvântului, a presei, a întrunirilor și de asociere, abolirea discriminărilor între cetățeni, alegerea prin vot universal a unei Adunări constituante[393].

În aprilie și mai 1917, liderii radicali se întorc din diaspora rusă, printre ei numărându-se V. I. Lenin, primul dictator sovietic și Lev Troțki, creatorul terifiantei Armate Roșii, Lenin impunând partidului său bolșevic „tezele din aprilie", de esență radicală[394]. Acesta refuza continuarea războiului, recuza ideea de republică parlamentară și guvern provizoriu și preconiza, pur și simplu, luarea puterii de către bolșevici, fraternizarea pe front și naționalizarea terenurilor[395]. Totodată, aripa extremistă (cuprinzând bolșevici, anarhiști și socialiștii de stânga) a încurajat însă sovietele sau comitetele constituite mai peste tot în teritoriu, să preia controlul vechii administrații de stat, descompusă și muribundă[396].

O primă tentativă a bolșevicilor de a pune mâna pe putere în Petrograd, printr-un *puci*, în iulie 1917 a eșuat, iar viitorul dictator Lenin a fugit din nou în exil, de data aceasta în Finlanda, și nu în Elveția, pentru a fi însă mai aproape de crucialele evenimente[397]. Guvernul provizoriu a ajuns în pragul crizei, existând păreri diferite în legătură cu măsurile ce urmau a fi luate împotriva bolșevicilor (ar fi trebuit cumva îndepărtați, poate, preventiv!), iar prim-ministrul Aleksandr Kerenski l-a demis pe șeful armatei, generalul Lavr Kornilov[398]. Într-un moment de nesăbuință, acesta a ordonat trupelor sale să asedieze Petrogradul, vrând să dea o *lovitură de stat*, dar „fără succes", fiind o lovitură eșuată[399]. Din păcate, la 24 octombrie/6 noiembrie 1917, bolșevicii, care câștigaseră în timp record simpatie în rândul sovietelor ce se iviseră ca un fel de „guvern paralel" în mai multe orașe rusești, atacă

[393] Stéphane Courtois (coord.), *Dicționarul comunismului,* Iași, Editura Polirom, 2008, p. 40.

[394] Charles Tilly, *op. cit.,* p. 230; Stéphane Courtois, *op. cit.,* p. 40.

[395] Stéphane Courtois, *op. cit.,* p. 40.

[396] *Ibidem,* p. 174.

[397] Charles Tilly, *op. cit.,* p. 230.

[398] *Ibidem.*

[399] *Ibidem*; Niall Ferguson, *op. cit.,* p. 215.

guvernul și izbândesc, iar pe 7 noiembrie un congres al sovietelor din întreaga Rusie ratifică *lovitura de stat bolșevică*, considerată de istorici drept o revoluție, din cauza schimbării radicale de regim și nu numai, desigur în sens negativ. Astfel, prin alianță cu revoluționarii sovietici, bolșevicii au preluat puterea în stat[400]. Aceștia au promis foarte abil, trebuie să o recunoaștem: „Pace, Pământ, Pâine și Putere", totul fiind, după Ferguson, o „capitulare abjectă"[401]. Totodată sunt arestați membrii guvernului provizoriu, iar prim-ministrul Kerenski fuge[402]. Astfel, după o revoluție de tip capitalist sau burghez, democratică, a urmat o contrarevoluție a bolșevicilor, cu totul nefastă pentru istoria omenirii. Deși Lenin făcuse promisiuni deșănțate privind instaurarea libertății, dreptății, egalității și bunăstării, la numai câteva luni după instalarea guvernării proletare, Rusia era în colaps și curând a început și războiul civil (1918-1920), foametea făcând ravagii, lucruri cunoscute și din cărțile, operele literare ale scriitorilor ruși, ca de pildă Isaac Babel.

Pe de altă parte, Lenin a crezut că a pus bazele unui „calendar socialist" și nu a făcut altceva decât să grăbească demențial „minutarul capitalismului mondial", leninismul nefiind altceva decât un fel de „colbertism la scara Orientului"[403]. Totuși, revoluția din 1917 s-a desfășurat sub „lozinci anticapitaliste", crede Aleksandr Zinoviev, deși majoritatea participanților nu erau „proletari de tip occidental", ci țărani analfabeți[404].

Nikolai Berdiaev spune că la revoluția rusă, țarul Nicolae al II-lea a trebuit să provoace procesul „autoafirmării revoluției" ca o pedeapsă firească pentru „autoafirmarea umană" a monarhiei[405]. După Niall Ferguson, revoluția rusă

---

[400] Niall Ferguson, *op. cit.,* p. 215; Charles Tilly, *op. cit*., p. 215.

[401] Niall Ferguson, *op. cit.,* p. 215.

[402] Curzio Malaparte, *Tehnica loviturii de stat,* București, Editura Nemira, 1996, p. 103.

[403] Bernard-Henry Lévy, *Barbaria cu chip uman,* București, Editura Humanitas, 1992, p. 94.

[404] Aleksandr Zinoviev, *Occidentul. Fenomenul Occidentalismului,* București, Editura Vremea, 2002, pp. 128-129.

[405] Nikolai Berdiaev, *Sensul istoriei,* Iași, Editura Polirom, 1996, p. 160.

a fost nu sfârșitul Primului Război Mondial, ci doar o „formă mutantă" a sa, ducând la un groaznic război civil, în timp ce bolșevismul a fost o „epidemie" la fel de contagioasă și letală ca și faimoasa gripă spaniolă[406].

În schimb, Richard Pipes susține că, deși se obișnuiește să se vorbească despre două revoluții ruse în 1917, cea din februarie și cea din octombrie, numai prima își merită numele, în februarie, Rusia trăind o *veritabilă revoluție*, deoarece tulburările care au dus la colapsul coruptului regim țarist, cu toate că nu au fost „imprevizibile sau neprovocate", s-au ivit în mod spontan, iar Guvernul Provizoriu care a preluat puterea s-a bucurat de o „recunoaștere rapidă la scară națională"[407].

În concluzie, revoluția bolșevică a supraviețuit, din păcate, din trei motive: 1. avea 600.000 de membri disciplinați ai partidului comunist; 2. era singurul guvern capabil și decis să păstreze totuși integritatea Rusiei ca stat (inclusiv al ofițerilor ex-țariști); 3. a permis țăranilor să capete mult visatul pământ[408]. Tragedia Revoluției din Octombrie sau Revoluția roșie, a fost tocmai aceea că n-a putut produce decât un „socialism nemilos, brutal, de comandă"[409]. Astfel, rezultă că, deși comuniștii ruși au făcut o revoluție în toată puterea cuvântului, ei au transformat totul în cea mai cruntă dictatură de pe pământ.

Revoluțiile din 1917 în literatura rusă și sovietică

Între revoluțiile din 1905 și din 1917, artiștii ruși, nu numai că s-au sincronizat cu literatura, arta și cultura occidentală, dar au și creat mai multe curente novatoare, printre acestea, unele cu denumiri luate parcă din romanele polițiste, ca: „Trandafirul albastru", „Lâna de aur", „Valetul de caro" etc., iar artiștii ruși – Djaghilev, Benedikt, Bakst, Brubel, Chagall, Kandinsky, Larionov, Goncearova, Malevici – dobândesc o faimă internațională și formează, înainte de Primul Război Mondial, „o parte a avangărzii artistice

[406] Niall Ferguson, *Războiul lumii. Epoca urii*, pp. 216-217.

[407] Richard Pipes, *op. cit*., p. 113.

[408] Eric Hobsbawm, *op. cit.,* pp. 84-85.

[409] *Ibidem,* p. 570

mondiale”[410]. Dezvoltarea literaturii și filosofiei ruse este ieșită din comun, pentru o țară în curs de dezvoltare, în ciuda întinderii și resurselor colosale. Aș menționa că în secolul al XIX-lea au apărut cei mai valoroși scriitori ruși, de la Pușkin și Lermontov la Gogol, Goncearov, Turgheniev, culminând cu Dostoievski și Tolstoi, „epoca de argint” rusă include curente ca simbolismul, acmeismul și imagismul – Blok, Belâi, Balmont, Briusov (cei patru „B”), Sologub, Andreev, Ahmatova, Mandelștam –, futurismul – Hlebnikov, Krucenâh, Maiakovski –, imagismul, prin Esenin, dar și realismul, care atinge „culmi de expresivitate și psihologie” – Cehov, Bunin, Kuprin, Gorki, Aleksei Tolstoi[411]. La rândul lor, filozofii – Berdiaev, Soloviov, Serghei Bulgakov, Losski, Florenski, Șestov – se concentrează asupra problemei „libertății individuale”, încercând să dea un „nou suflu” creștinismului, în special celui ortodox[412]. Stéphane Courtois susține că revoluția din februarie 1917 a coincis cu o „perioadă de vârf a înfloririi literare și artistice în Rusia”[413].

După victoria revoluției bolșevice, numeroși scriitori, filozofi și artiști plastici care trăiau în Occident nu se mai întorc în Rusia lui Lenin, Troțki și Stalin, mulți scriitori ruși emigrează în Occident, unde devin activi, printre ei aflându-se Ivan Bunin (care avea să câștige Premiul Nobel pentru Literatură), Al. Kuprin, D. S. Merejkovski și Vladimir Nabokov, iar alții sunt exilați. Astfel, în 1922, dictatorul V. I. Lenin ordonă expulzarea a 160 de filozofi, scriitori și istorici: două „vapoare de filozofi” duc floarea intelectualității ruse în Germania, faptă nesăbuită și demențială, care a afectat enorm cultura rusă[414]. De altfel, liderii bolșevici aveau o concepție „pur instrumentală” despre cultură (și implicit despre literatură, considerată drept o „latură a procesului de guvernare menită să modeleze spiritele și să sădească în ele convingerile necesare construirii societății socialiste”, iar funcția ei fundamentală era „propaganda în înțelesul cel mai larg al termenului”: propaganda prin *literatură*

[410] Stéphane Courtois (coord.), *Dicționarul comunismului*, p. 190.

[411] *Ibidem.*

[412] *Ibidem.*

[413] *Ibidem.*

[414] *Ibidem.*

(s.m.), prin artele vizuale, prin teatru și învățământ[415]. Deși bolșevicii nu au inventat propaganda, ei au inovat în domeniu, dar nu pentru a înfrumuseța sau deforma viața și societatea, ci pentru a crea o „lume fictivă", un surogat, ca în filmele SF, în paralel cu aceea a experienței cotidiene, în opoziție evidentă cu ea, o lume în care cetățenilor sovietici li se solicita să creadă în regim sau „cel puțin să se prefacă a crede"[416].

Deși i-a curtat asiduu pe scriitori, regimul bolșevic a întâmpinat, în mediile literare o „opoziție aproape unanimă", în afara câtorva poeți și prozatori care s-au arătat dispuși să susțină noul regim, autorii ruși au reacționat la restricțiile impuse creației lor, emigrând sau retrăgându-se din viața culturală, aceștia din urmă confruntându-se însă cu dificultăți materiale majore, fiind nevoiți „să îndure frigul în timpul iernii și foamea aproape în permanență"[417]. Din păcate, au fost și autori, unii dintre ei valoroși, care au colaborat cu regimul comunist. De exemplu, în 1922 ia naștere „Frontul Stâng al Artei" (LEF), având-l în frunte pe Maiakovski, ai cărui teoreticieni se revendică de la arta „de comandă socială" și de la „arta industrială" și neagă formele tradiționale de artă în favoarea „artei faptului"[418]. Din mișcare fac parte Krucenâh, Pasternak, Rodcenko, Șklovski, iar Tatlin concepe, în 1920, macheta unui monument „spre slava Internaționalei Comuniste"; alții sunt și mai aproape de acest deziderat – regizorii, de altfel talentați și recunoscuți pe plan internațional, Serghei Eisenstein, Dziga Vertov, Lev Kuleșov[419].

Primii ani din istoria culturii și literaturii sovietice s-au prezentat printr-un dualism incredibil: pe de o parte, „experimente îndrăznețe și libertate creatoare neîngrădită"; pe de altă parte, „înregimentarea culturii", pusă în serviciul intereselor politice ale „noii elite conducătoare"[420]. Astfel, în prima perioadă de după revoluție, începând cu 1921 a înflorit

[415] Richard Pipes, *op. cit*., p. 289.

[416] *Ibidem*, pp. 289-290.

[417] *Ibidem*, p. 293.

[418] Stephane Courtois, *op. cit*., pp. 190-191.

[419] *Ibidem,* pp. 190-191.

[420] Richard Pipes, *op. cit*., p. 290.

poezia, principalele figuri fiind simbolistul Aleksandr Blok, imagistul Serghei Esenin și iconoclastul Vladimir Maiakovski, acești poeți scriind chiar despre revoluția din 1917 (cea bolșevică, din păcate) și preamărind-o. Printre romancierii și prozatorii care au apărut după revoluție, care au scris pagini memorabile despre ea, deși istoricul Eric Hobsbawm susține, greșit, cred eu, că revoluția rusă nu a inspirat artele din URSS[421], ba chiar le-a inspirat, însă, într-o manieră negativă, grotescă, proletcultistă și realist-socialistă, se numără Isaac Babel, Boris Pilniak și Artiom Vesiolâi, dintre cei mai valoroși și nedogmatici, și Maxim Gorki, N. Ostrovski, Aleksei Tolstoi, Fadeev, dintre reprezentanții realismului socialist, apărut în 1932. Totuși, transpunerea revoluției bolșevice în domeniul culturii s-a tradus printr-o neînțelegere, artiștii revoluționari afirmând că se pun în serviciul noii puteri. Maiakovski (autorul și al poemelor *Vladimir Ilici Lenin* și *150.000.000*, acesta din urmă despre rolul maselor populare în revoluția bolșevică) scria că: „eu doresc ca baioneta să fie egală cu pana"[422]. Maiakovski, considerat poet și autor futurist, a scris, în 1918, piesa de teatru *Misterul buf*, în care a reprezentat „drumul revoluției" printr-o succesiune de scene în care tonul eroic alternează cu cel sarcastic al satirei corozive la adresa dușmanilor interni și externi[423], viziuni care astăzi ni se par ridicole și odioase, având în vedere triumful unei revoluții negative precum cea bolșevică. De asemenea, piesa mai reprezintă un haloimăs, în care măreția simplității alternează cu grotescul, pateticul cu comicul, iar elementele pur realiste cu cele feerice, alegorice, hiperbolice, simbolice sau fantastice[424]. Fragmentul care urmează ilustrează exact tema, structura, personajele și platitudinile flasce, plus maniheismul de tip comunist al piesei, ca să nu mai vorbim de caracterul ei propagandistic: „Actul întâi ar avea miezul următor: pământul curge neostoit,/apoi se aude/ un tropăit:/ potopul *revoluționar*!/ Toți șterg putina./ În clipa asta apar/

[421] Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor,* București, Editura Lider, 1994, p. 225.

[422] Stéphane Courtois, *op. cit.,* p. 664.

[423] Ovidiu Drîmba, *Istoria teatrului universal,* București, Editura Vestala, 2007, p. 241.

[424] *Ibidem.*

cele șapte perechi prihănite/ și celelalte șapte neprihănite/ adică/ paisprezece proletari zdrențăroși/ și paisprezece burjui boiernași - / iar printre aceștia, în lacrimi scăldați/ doi obraji arătoși/ de menșevicel-bujorel”[425]. Cu toate acestea, tocmai Lenin disprețuia bufoneriile și cataloga poeziile scrise de Maiakovski „stupidități patente”[426]. În schimb, autoritățile sovietice îl prețuiau mai mult pe Demian Bednâi, „poetastru care versifica la comandă lozincile momentului”, chiar unul dintre liderii bolșevici, Lev Troțki apreciindu-l enorm, pentru că nu scria doar în „rarele momente în care era vizitat de muze”, ci „zi de zi, ceas de ceas, după cum o cereau evenimentele... și Comitetul Central”[427].

Un caz deosebit l-a reprezentat scriitorul Aleksandr Blok, pe care mulți critici literari îl consideră „cel mai important poet după Pușkin”, poet simbolist de mare valoare în anii de dinaintea Primului Război Mondial și revoluțiilor ruse, care, neavând niciun fel de interes față de politică, în perioada 1917-1918, purtat de „valul revoluționar” și dând într-un fel de „delir creator”, a scris ceea ce mulți critici consideră a fi „poemul cel mai remarcabil născut de Revoluție”, *Cei doisprezece* (1918), care proslăvește pasiunea, violența și eliberarea declanșate de revoluția din 1917 și înfățișează Gărzile Roșii (12 soldați, care fac trimitere, simbolic vorbind, la cei 12 Apostoli ai lui Isus), „însetate de sânge și neînduplecate”, mărșăluind într-un Petrograd cuprins de revoluție, pe un viscol feroce, „în urma unui Crist nevăzut, spre a zdrobi lumea burgheză”[428]. Criticul și teoreticianul literar Viktor Șklovski considera că acest poem este scris într-un „limbaj criminal” și într-un „stil ironic”, asemănător cupletelor lui Mihail Savoiarov (un poet, șansonetist popular și mim rus, care l-a influențat pe Blok), prin care poetul simbolist imita jargonul din 1918 al Petrogradului[429]. Blok avea să fie rapid dezamăgit, din momentul în care „forțele

---

[425] Vladimir Maiakovski, *Teatru,* București, Editura Cartea Rusă, 1957, p. 12.

[426] Richard Pipes, *op. cit*., p. 293.

[427] *Ibidem.*

[428] *Ibidem,* p. 294.

[429] Viktor Shklovsky, *The Writing Table. The Hamburg Account: articles, memoirs, essays (1914-1933),* Moscow, Sovetsky Pisatel publisher, 1990.

elementare" pe care le exalta în poemele lui „au fost sugrumate de mâna de fier a statului" comunist, evident, el încetând să mai scrie poezie și decedând, în 1921, la Petrograd[430].

Artiștii revoluționari mai afirmau că vor să creeze o cultură specific proletară, egalitară, colectivistă, internațională, prin „distrugerea culturii burgheze", astfel, *Jurnalul futuriștilor* își titrează primul și unicul său număr, în martie 1918, în felul următor: „Trăiască revoluția spiritului"[431]. Desigur, ar fi fost bine să se producă o adevărată revoluție ca năzuință și evoluție spirituală, dar nu a fost așa. Pe de altă parte, singurul curent literar care a colaborat cu bolșevicii „din convingere" a fost tocmai cel al futuriștilor[432]. Futuriștii ruși, aproape asemenea celor italieni, urau burghezia, considerată „decadentă", și creațiile ei artistice și năzuiau la o „cultură nouă, în ton cu tehnologia modernă și ritmurile erei mașinismului", exaltau „energiile primitive", se lăsau ghidați de „impuls" și militau pentru „raderea de pe suprafața pământului a tuturor muzeelor și bibliotecilor"[433].

Romanul a avut un destin nemilos în primii ani ai regimului instaurat după Revoluția din Octombrie, în perioada lui Lenin, dar și în epoca lui Stalin, aș adăuga, scriitorii de valoare nedorind să se supună „comandamentelor politice", mai ales că acestea impuneau ca personajele romanești să fie tratate nu ca „individualități distincte", sau ca personalități complexe, ci prin prisma luptei și a „tipologiei de clasă"[434]. Proza sovietică încerca să înfățișeze modul în care Revoluția și războiul civil au zguduit din temelii „vechile valori și tradiții", focusarea fiind inevitabil pe violență, în special cea revoluționară[435].

Revoluția din Octombrie a fost reflectată în romanele multor scriitori sovietici. Unul dintre cele mai semnificative, dar și dogmatic și realist-socialist romane, este *Așa s-a călit oțelul* (1932) de Nikolai Ostrovski, care îl are în centrul atenției pe tânărul Pavel Korceaghin, „chintesența eroului pozitiv",

[430] Richard Pipes, *op. cit.,* p. 294.

[431] Stéphane Courtois, *op. cit.,* p. 664.

[432] Richard Pipes, *op. cit*., p. 293.

[433] *Ibidem.*

[434] *Ibidem*, p. 294.

[435] *Ibidem.*

care, umilit și „exploatat" de capitaliști, ia parte la Revoluția din Octombrie 1917, iar ulterior, se alătură celor ce vor reconstrui Rusia după victoria comuniștilor[436]. Alți autori ruși sovietici care au scris despre revoluție și impactul ei asupra societății au fost: Konstantin Fedin (care a aparținut grupărilor literare „Frații Serapion" și „Poputciki"), acesta compunând romane psihologice, care relevă „participarea intelectualilor la revoluție" (*Orașe și ani*, 1924 și *Frații*, 1928)[437]; Dmitri Furmanov (ex-comisar bolșevic), cu *Ceapaev* (1923) și *Răzvrătirea* (1925), romane tip „documente vii" despre „anii grei" ai revoluției și războiului civil[438]; Valentin Kataev (care a făcut și el parte din gruparea „Poputciki") cu povestiri și romane despre „eroismul tinerilor în confruntarea cu situațiile excepționale, revoluția, războiul"[439]; Leonid Leonov (și acesta a fost membru al grupării literare „Poputciki" sau „Tovarăși de drum", grup de scriitori care nu proveneau din rândurile proletariatului, dar încercau să colaboreze cu el, și a mai fost și „erou al muncii sovietice"), autor al romanului *Bursucii* (1924) care analizează pseudo-dostoievskian impactul revoluției bolșevice asupra satului și țărănimii ruse[440]; Mihail Șolohov (a făcut parte din gruparea literară „Tânăra gardă" și a fost laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în 1965) cu romanul său controversat, *Donul liniștit* (1928-1940) în care prezintă epopeic viața și luptele cazacilor de pe Don în timpul Primului Război Mondial, revoluțiilor ruse din 1917 și războiului civil rus, protagonist fiind Grigori Melehov. Romanul descrie la început un episod important din cadrul Revoluției din 1917 și anume puciul lui Kornilov și rolul cazacilor în acest eveniment. De fapt, cazacii de pe Don din sprijineau pe Albi, dar erau reticenți în a-și abandona casele, dilemele lor constituind miezul romanului șolohovian, al

---

[436] Stéphane Courtois, *op. cit.,* p. 666.

[437] Gabriela Dancțiș (coord.), *Scriitori străini,* București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 184.

[438] *Ibidem*, p. 198.

[439] *Ibidem,* pp. 300-301.

[440] Edward James Brown, *Russian Literature since the Revolution: Revised and Enlarged Edition,* Harvard University Press, 1982, p. 101.

cărui „tragic erou principal", Grigori Melehov, luptă succesiv de partea Albilor, a Roșiilor și a „trupelor naționaliste de gherilă"[441].

Un alt laureat al Premiului Nobel pentru Literatură, Boris Pasternak a scris un mare roman care abordează și tema revoluției din 1917, precum și Războiul Civil care i-a urmat, faimosul *Doctor Jivago* (1957). Pasternak analizează revoluția atât din punct de vedere poetic, cât și filosofic, astfel, el spune că revoluția din Rusia a izbucnit, fără voie, ca „un oftat prea mult timp înăbușit", fiecare om înviind, renăscând, toți simțind însă „prefaceri în sine, cotituri", de fapt având loc două revoluții: „una proprie și alta comună"[442]. Filosofic vorbind, Pasternak susține că acest „nou", obiect de meditație al celui de-al doilea cerc, „un nou nederivat, necontramandabil, prescris de realitate, subit ca o zguduire", era într-adevăr revoluția, dar nu cea idealizată studențește din 1905, înăbușită de nevolnicul țar Nicolae al II-lea, ci cea din 1917, născută din război, „sângeroasă, surdă la toate, revoluția soldățească, dirijată de bolșevici, care erau specialiștii acestei forțe"[443]. Autorul rus mai afirmă că revoluțiile sunt făcute de oamenii activi, „fanatici unilaterali, genii ale restricției benevole", fiind capabili să răstoarne vechea ordine în câteva zile, dar schimbările durează săptămâni, mulți ani, iar ulterior timp de decenii sau de veacuri, oamenii „se prosternează, ca în fața a ceva sfânt, spiritului de plafonare, care a dus la schimbare"[444]. Boris Pasternak subliniază, prin intermediul personajului fanatic Strelnikov, că ceea ce a conferit unitate epocii, ce a constituit secolul al XIX-lea într-o perioadă istorică a fost apariția „ideilor revoluționare", mai ales că în secolul menționat au avut loc revoluții, unele chiar importante, cum a fost cea din 1848, tinerii urcau pe baricade, publiciștii scriau despre „nerușinarea animalică a banului", a apărut și marxismul, care a descoperit, chipurile, rădăcina răului și remediul necesar vindecării și a devenit „forța principală a secolului", concluzia fiind aceea că tot secolul al XIX-lea, cu

[441] Niall Ferguson, *op. cit.,* p. 221.

[442] Boris Pasternak, *Doctor Jivago,* Iași, Editura Polirom, 2008, p. 194.

[443] *Ibidem*, p. 211.

[444] *Ibidem,* p. 566.

toate revoluțiile lui din Paris, și nu numai, cu tot marxismul său au fost absorbite de Lenin și sângeroasa lui revoluție din octombrie 1917, iar secolul întreg trebuie să se năpustească asupra lumii vechi și să ducă la apariția unei alte boli a secolului, *sminteala revoluționară*[445].

II. 6. Revoluțiile din 1989

Istoricii din Occident dar și cei din Europa de Est, din fostele țări comuniste, nu s-au pus de acord asupra justeții termenului de „revoluție" în cazul evenimentelor sau momentului 1989, cu toate că el este consacrat în limbajul cotidian și în majoritatea lucrărilor de specialitate, sub diverse forme: „revoluțiile anticomuniste din 1989", „revoluțiile din Europa de Est", sau, simplu, „revoluțiile din 1989", această din urmă sintagmă fiind folosită și de noi[446]. O importantă consecință a revoluțiilor din 1989 din Europa Răsăriteană a fost revenirea la societatea de dinaintea comunismului, și anume la cea capitalistă, atât în economie, cât și în politică, idee subliniată și de filozoful german de stânga Jürgen Habermas, care a propus termenul de „*revoluție recuperatoare*"[447]. Totuși, schimbarea, metamorfozarea de tip economic, mai mult, și nu spiritual, cultural, trecerea de la comunism la capitalism sau revenirea la acest din urmă model s-a făcut mult mai greu decât fenomenul invers, pentru că era un caz fără precedent în istoria omenirii.

În schimb, istoricul francez François Furet se opune folosirii termenului de revoluție pentru evenimentele din 1989 afirmând că: „Nimic nu pare mai inexact decât să botezăm cu numele de revoluție seria de evenimente care a condus, în

---

[445] *Ibidem,* pp. 573-575.

[446] Roxana Andreea Ghiță, *Poetica și poietica Revoluției de la romantismul german la anul 1989 în romanul contemporan din România și din Germania,* București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013, p. 29.

[447] Roxana A. Ghiță, *op. cit.,* p. 29, *apud* Jürgen Habermas, *Die nachholende Revolution. Kleine Politische Schriften VII,* Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1990.

URSS și imperiul său, la sfârșitul regimurilor comuniste”[448]. Furet susține că vechiul regim, care a fost contestat era, la rândul său, un „regim revoluționar”, născut din revoluția rusă din 1917, cea din Octombrie, bolșevică, mai precis, și bazat, ideologic vorbind, pe aceasta, ceea ce ar face din evenimentele din 1989, de fapt, o „contrarevoluție”, și, în plus, sintagmele de revoluție și contrarevoluție au ca fundament concepția unei „aventuri a voinței”, în timp ce prăbușirea comunismului a fost declanșată, de un „șir de circumstanțe”[449]. Pentru mulți autori, regimul, sistemul comunist s-a dezintegrat, demantelat din interior, evenimentele din 1989 nereprezentând decât faza ultimă, exterioară, a unui proces istoric deja încheiat, astfel scriitorul Heiner Müller susține că ceea ce s-a întâmplat a fost „un faliment al statului”, care nu mai era decât un „zombie”, în timp ce Günther de Bruyn era de părere că acțiunile mulțimii „nu au fost cauză, ci deja consecință” și că sistemul fiind deja falimentar economic și politic „a permis ca ele să aibă loc”[450]. Rezultă că revoluția nu ar fi fost decât o „implozie”, în loc să fie o „mișcare voluntară de eliberare” sau, din perspectiva teoriei sistemelor, „un colaps al sistemului”, cu mobilizări de mase[451]. După sociologul german marxizant Claus Offe, evenimentelor din 1989 „le-ar fi lipsit un fundament ideologic, de nelipsit în cazul revoluțiilor *adevărate*: „această răsturnare este o revoluție (autorul recunoaște că avem de-a face cu o revoluție, n.n.) fără model istoric și o revoluție fără teorie revoluționară. Caracteristica sa cea mai pronunțată este, într-adevăr, lipsa oricăror premise teoretice elaborate”[452].

---

[448] *Ibidem,* p. 29, *apud* François Furet, *Le Passé d'un illusion. Essai sur l'idée communiste au XXe siècle,* Paris, Laffont, 1996.

[449] *Ibidem,* pp. 29-30.

[450] *Ibidem,* p. 30, *apud* Heiner Müller, interviu în „Der Spiegel”, 30 iulie 1990; Günther de Bruyn, interviu în „Die Zeit”, 7 septembrie 1990.

[451] *Ibidem,* p. 30, *apud* Konrad H. Jarausch,“Implosion oder Selbstbefreiung? Zur Krise des Kommunismus und Auflösung der DDR”, în *Deutsche Umbrüche im 20. Jahrhundert*, Köln, 2000, pp. 543-565; Klaus von Beyme, *Systemwechsel in Europa,* Frankfurt am main, 1994.

[452] *Ibidem,* p. 30, *apud* Henri Vogt, *Between Utopia und Disillusionment: A Narrative of the Political Transformation in Eastern Europe,* „Studies in Contemporary European History”, New York: Berghahn Books, 2004, p. 8.

La rândul lui, jurnalistul și politologul britanic Timothy Garton Ash, încercând să explice cum a fost posibilă prăbușirea unui sistem de tip totalitar fără vărsare de sânge, cu excepția României, totuși, a făcut un joc de cuvinte, propunând termenul de *refoluție,* prin combinarea ideilor de „revoluție" și „reformă", la care aș adăuga termenul psihanalitic de „refulare", din cauză că evenimentele din 1989 au produs o schimbare radicală a sistemului, însă, paradoxal, desfășurarea tranziției ar intra în categoria „reformelor și reorganizării sociale"[453]. Istorici apreciați s-au exprimat în favoarea termenului, sintagmei de revoluție, de exemplu, istoricul englez Peter Siani-Davies preluându-l cu o „intenție declarativă clară", chiar din titlul cărții sale, pe care am analizat-o în lucrarea de față, Revoluția română din decembrie 1989[454]. Spațiul german, abundă mai mulți termeni vizavi de ceea ce s-a întâmplat în 1989 în fosta RDG, denumirea de „revoluție" fiind uzitată în combinație cu un epitet, rezultând atât asemănări cu unele sintagme folosite în România, cât și deosebiri: *întreruptă, neterminată, germană, cetățenească, democratică, a întâmplării* sau, în legătură cu caracterul nonviolent: revoluția *blândă, a lumânărilor, pașnică*[455]. Tot în RDG s-a făcut și o etapizare a revoluției din 1989, la fel cum s-a realizat și în România: 1. *revoluția pașnică* (vară, toamnă 1989); 2. căderea zidului Berlinului (9 noiembrie 1989); 3. tranziția către democrație (până în martie 1990, când s-au desfășurat primele alegeri libere); 4. procesul reunificării (încheiat în august-septembrie 1990, prin reîncorporarea celor cinci landuri ale fostei RDG)[456].

În ciuda acestor opinii pro sau contra, destrămarea regimurilor comuniste din Europa de Est a fost, după S. N. Eisenstadt, „unul dintre cele mai dramatice evenimente din istoria umanității și cu siguranță cel mai dramatic de după sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial"[457], care a uluit

[453] *Ibidem,* p. 30, *apud* Timothy Garton Ash, *The Uses of Adversity: Essays on the Fate of Central Europe,* Granta Books, 1989.

[454] *Ibidem,* pp. 30-31.

[455] Roxana A. Ghiță, *op. cit.,* pp. 31-32.

[456] *Ibidem,* p. 32.

[457] S. N. Eisenstadt, *The Breakdown of Communist Regimes*, în „Daedalus", nr. 121 (2), 1992, pp. 21-42.

mapamondul prin caracterul ei „brusc și rapid". Totodată, Eisenstadt susține că prăbușirea regimurilor comuniste din estul Europei s-a asemănat în mod cert cu revoluțiile clasice și chiar cu definițiile revoluțiilor, în general, prin patru caracteristici: a. a generat schimbări sociale rapide și bogate în consecințe; b. a combinat *revoltele populare* cu eforturile ineficiente de *reformă centralizată*; c. a apărut în momente de disoluție generală a ordinii sociale și d. prin participarea intelectualilor[458]. La rândul său, Jacques Rupnik menționează că studenții care manifestau pașnic la sfârșitul lui noiembrie 1989 pe străzile din Praga scriseseră pe o pancartă: „Polonia, 10 ani, Ungaria, 10 luni, RDG, 10 săptămâni; Cehoslovacia, 10 zile"; formulă completată cu „Bulgaria", o zi; România, 10 ore", acest lucru rezumând „procesul în lanț" al revoluțiilor-metamorfoză și „accelerarea lui vertiginoasă" începând cu iulie 1989[459]. A fost important de subliniat că triplul caracter al revoluțiilor din 1989 – „imprevizibilitatea, rapiditatea și interdependența" – să nu le oculteze și obnubileze nici punctele de plecare, nici ancorarea adâncă în istoria acestor țări[460].

Cu ocazia revoluțiilor din Europa de Est din 1989, ziaristul și politologul britanic Timothy Garton Ash a creat termenul de „refoluție", (iar eseistul Luca Pițu, cel de „loviluție" sau chiar „puciluție"), în special pentru evenimentele de la Varșovia și Budapesta, din cauză că ele au reprezentat, în esență, reforme venite „de jos", deși autorul englez folosește cuvântul revoluție, atunci când se referă la „întâmplările" de la Praga, Berlin și București.

În opinia istoricului britanic marxist, Eric Hobsbawm, atunci când „epoca de aur a capitalismului" a luat sfârșit, pe la începutul anilor 1970 (mai precis în 1973, cu prima criză a petrolului), un nou *val de revoluții* a zguduit zone întinse ale planetei, urmat în anii 1980, de criza sistemelor comuniste occidentale, care a dus la prăbușirea lor în 1989[461]. Același

[458] *Ibidem.*

[459] Jean-François Soulet, *Istoria Europei de Est de la Al Doilea Război Mondial până în prezent*, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 123.

[460] *Ibidem.*

[461] Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor,* București, Editura Lider, 1994, p. 515.

autor spune că a părut firesc, mai ales în anul bicentenarului din 1789, să se definească schimbările din 1989 drept „revoluții est-europene" și, în măsura în care acele evenimente au dus totuși la dărâmarea unor regimuri comuniste opresive, au fost revoluționare, însă termenul induce în eroare[462]. El susține că niciunul dintre regimurile din Europa de Est nu a fost răsturnat, niciunul, cu excepția celui polonez, nu conținea în sine nicio forță internă, organizată sau neorganizată, care să constituie o „amenințare serioasă" la adresa lui, iar faptul că în țara lui Michnik și Wałesa exista o opoziție politică serioasă confirmă ideea că sistemul comunist nu a fost distrus dintr-o dată, ci „înlocuit de un proces negociat de compromis și *reformă*", nu foarte diferit de cel prin care Spania a făcut trecerea spre democrație după moartea generalului Franco (deși, aș adăuga, acolo exista totuși o economie capitalistă), în anul 1975[463].

În ceea ce-l privește pe sociologul american John Foran, acesta susține următoarea teorie: socialismul a pătruns în regiune *din exterior*, fiind impus de URSS la finele celui de-Al Doilea Război Mondial, rezultatul fiind o anumită formă de evoluție *dependentă*, căreia îi corespundea o ideologie statală specifică, „socialismul etatist"[464]. În cele din urmă, reprimarea manifestării politice şi stagnarea economică au dat naştere anumitor „culturi politice ale opoziției", care nu prea puteau face apel la socialism (o idee discreditată de sistemul în care vieţuiau), dar care au luat forma limbajului democratic, cu trimitere la drepturile cetăţeneşti şi cu „urme de rezistență de tip naționalist" față de dominația sovietică oribilă, precum şi cu „un curent subteran conservator, pe filieră religioasă"[465].

[462] *Ibidem.*

[463] *Ibidem,* p. 557.

[464] John Foran, „Discursurile şi forţele sociale. Rolul culturii şi al studiilor culturale în înţelegerea revoluţiilor", în *Teoretizarea revoluţiilor*, Iaşi, Editura Polirom, 2004, p. 216.

[465] *Ibidem,* p. 216, *apud* Alex Callinicos, *The Revenge of History: Marxism and the East European Revolutions*, Pennsylvania State University Press, University Park, 1991, p. 95. Din acest autor a fost citat următorul exemplu: Problema idealului socialist era exprimată, de exemplu, într-un schimb de mesaje de tip graffiti de pe zidurile Bucureştiului, în februarie 1990, cineva scrisese: „Jos comunismul!", iar altcineva a adăugat: „Ce-i chestia asta? Noi n-am trăit-o niciodată!".

În absența aproape totală a puterii sovietice care să le susțină, elitele locale şi regionale sau ale țărilor satelit, s-au dovedit nevolnice[466]. Timothy Garton Ash descria în felul următor lipsa de încredere a elitei conducătoare comuniste în propria putere: „Câțiva puşti au ieşit pe străzi şi au strigat câteva cuvinte. Poliția i-a bătut. Puştii au spus: Nu aveți niciun drept să ne bateți! Iar stăpânitorii, importanți şi puernici, le-au răspuns: Nu, nu avem niciun drept să vă batem. Nu avem dreptul decât să ne menținem autoritatea prin forță. Scopul nu mai scuză mijloacele!"[467].

Revoluțiile din 1989 au fost în esență paşnice, spune Foran, cu excepția cazului României, evident, țară cu o guvernare „mai independentă de Uniunea Sovietică", cea a dictatorului Nicolae Ceauşescu, în timp ce în Cehoslovacia, de pildă, evenimentele au fost subsumate etichetei *Revoluția de catifea*[468]. De fapt, în România, a avut loc mai întâi o revoltă populară locală, apoi o insurecție şi o revoluție citadină, la Timişoara şi București, iar ulterior o revoluție majoră. Însă, cu excepția acestei țări, pretutindeni, spune oarecum eronat John Foran, revoluțiile din 1989 au constat în „demonstrații de masă", la care au luat parte bărbați şi femei, şi chiar adolescenți, din toate clasele sociale, care nu au mai acceptat legitimitatea statului comunist din țările lor[469]. Ash notează despre strategia non-violentă, pe care aș compara-o cu cea folosită de un Mahatma Gandhi: „În parte, era una pragmatică: toate armele erau la cealaltă tabără. Dar era şi una morală. Era o declarație despre felul cum trebuiau să fie lucrurile. Ei voiau să înceapă aşa cum aveau de gând să şi continue. Istoria, spunea Adam Michnik, îi învățase că cei care încep prin distrugerea Bastiliilor sfârşesc construindu-le pe ale lor"[470].

Rezultă că motivele celor care au participat la revoluțiile din 1989 erau dorința de libertate, de a putea spune ceea ce

---

[466] John Foran, *op. cit*., p. 216.

[467] Timothy Garton Ash, *Eastern Europe: The Year of the Truth*, în „The New York Review of Books", 15 februarie 1990, pp. 17-22.

[468] John Foran, *op. cit.,* p. 217.

[469] *Ibidem.*

[470] Timothy Garton Ash, *op. cit*., p. 19.

vroiau și evident, adevărul despre comunism și societatea în care supraviețuiau cu greu, în fața lor și a copiilor lor, „de a-și clădi un trai mai bun", iar principalii „actanți", au fost „oamenii", poporul, care „s-au ridicat la luptă" împotriva statului comunist, împotriva sistemului birocratic oficial și al elitei de partid, catalogați, simplu, ca „ei"[471]. Cultura lor politică era cumva alcătuită dintr-o „contra-ideologie difuză a democrației", a suveranității și a pieței libere, modelată în urma ciocnirii cu realitățile dure ale vieții cotidiene, în opoziție – mai mult sau mai puțin „diametrală" – față de ideologia oficială a statului[472].

În final, se pune întrebarea dacă evenimentele din 1989 au fost sau nu revoluții și care au fost consecințele și urmările lor? Sociologul Charles Tilly a dat patru răspunsuri care sunt acum limpezi, dar și în siajul teoriei sale despre revoluții. Astfel, a afirmat la primul răspuns, că în fiecare țară evenimentele din 1989-1992 au avut în mod evident *elemente revoluționare*, la al doilea a făcut distincția între *situații revoluționare* și *consecințe revoluționare*, argumentând că fără asemenea deosebiri tranzițiile din Europa de Est vor sfârși doar prin a provoca derută; al treilea era focusat pe ideea că în cea mai mare parte a estului Europei, *urmările* (subl. Tilly) anului 1989 au fost „în mod clar" *revoluționare,* pentru că transferul puterii în stat către „coaliții de guvernare absolut noi" a avut loc aproape peste tot; adevăratele întrebări privesc „profunzimea situațiilor revoluționare", iar cel de-al patrulea răspuns sublinia că unele dintre aceste evenimente pot fi calificate ca atare, în timp ce altele nu[473]. În ceea ce privește România, Tilly este de părere că a existat o situație revoluționară, dar că la capitolele consecințe revoluționare și chiar revoluția în sine, răspunsurile au fost trecute la categoria „îndoielnice"[474]. Concluzia lui Tilly este că în România „conflictele" din 1989 au luat chipul unei *revoluții populare*, dar au avut și elemente comune cu lunga tradiție balcanică a *războaielor de independență*[475].

---

[471] John Foran, *op. cit*., p. 217.

[472] *Ibidem.*

[473] Charles Tilly, *op.cit*., p. 243.

[474] *Ibidem,* p. 244.

[475] *Ibidem*, p. 110.

III. Revoluția Română din Decembrie 1989

Revoluția Română din Decembrie 1989 a reprezentat atât colapsul regimului comunisto-ceaușist, considerat cel mai dur dintre cele aparținând țărilor comuniste din Centrul și Estul Europei, cât și debutul parcursului inedit și nemaivăzut de la o economie și o societate socialiste, zisă multilateral dezvoltată, la una de tip capitalist și democratic. După majoritatea istoricilor și analiștilor, Revoluția din decembrie nu s-a încheiat odată cu „părăsirea pupitrului de comandă a țării"[1] de către liderii PCR, în frunte cu tiranul Nicolae Ceaușescu și oficializarea „noilor structuri de putere", ca și „preluarea gestiunii ministerelor, a instituțiilor politice de către FSN", ci acest proces s-a finalizat, succesiv, printr-o lungă și chinuitoare perioadă de tranziție, care nu s-a încheiat nici acum, deși România a aderat la NATO și Uniunea Europeană, în care „au fost transpuse în practica politică, socială și economică a principiilor asumate de puterea revoluționară în seara zilei de 22 decembrie 1989"[2]. Cu toate că Revoluția Română din Decembrie 1989 a fost localizată temporal doar între 17-25 decembrie 1989, nefiind văzută ca un „proces politic", care a debutat fulminant la Timișoara, în 16-17 decembrie, și a continuat în anii următori prin „modificarea mentalului colectiv, prin ceea ce memoria colectivă a reținut ca făcând parte din tranziția de la un regim la altul"[3]. Potrivit altor istorici, inclusiv străini, după cum vom vedea, care au

[1] Ioan Scurtu, *Revoluția Română din Decembrie în context internațional*, Editura Redacției Publicațiilor pentru Străinătate, 2009, p. 238.

[2] Constantin Hlihor, *Revoluție, schimbare și mentalitate în România (1989-1990)*, în „Caietele Revoluției", nr. 5-6 (60-61), 2015, pp. 13-14; Ioan Scurtu, *op. cit*., pp. 259-261.

[3] C. Hlihor, *Revoluție, schimbare și mentalitate în România (1989-1990)*, p. 13.

dorit să delimiteze precis marele eveniment, revoluția a început la Timişoara, în 16-17 decembrie 1989 şi s-a terminat pe 13-15 iunie 1990 prin mineriada cea mai sângeroasă. Trecând la cauzele revoluției din 1989, cele mai importante au fost: criza economică, socială şi morală din anii 1980, scăderea nivelului de trai, lipsa libertăților de orice fel (de gândire, de asociere, religioasă, de presă), încălcarea repetată a drepturilor omului, creşterea controlului populației României prin organe represive ca Securitatea şi Miliția, degradarea individualismului şi a personalității umane, nemulțumirea larg răspândită în rândul românilor, prezența celei mai nemiloase dictaturi comuniste, cu o concentrare a puterii în mâinile unei singure familii (Ceauşescu) şi a câtorva apropiați obedienți, dublată de un exacerbat cult al personalității lui Nicolae Ceauşescu (la nivelul unor Mao Zedong şi Kim Ir Sen), disoluția statului român, atât din cauze interne, cât şi externe (reformele gorbacioviene şi căderea regimurilor comuniste, din jurul României), apariția unor provocări şi proteste violente la adresa regimului ceauşist precum greva minerilor din Valea Jiului (1977), diferite greve la Cluj, Turda ori Iaşi şi revolta muncitorilor de la Braşov din 15 noiembrie 1987. Vizavi de aceste provocări, dincolo de diferitele analize şi interpretări ale revoluției din 1989, inclusiv de abordările pro sau contra implicării externe în revoluție, conform numeroşilor istorici, „semințele Revoluției române din 1989 au fost plantate încă spre sfârşitul anului 1986", pe măsură ce muncitorii români au început să se mobilizeze împotriva politicilor economice eronate ale liderului comunist Nicolae Ceauşescu[4]. Conflicte de muncă „spontane, dar limitate" ca intensitate, au avut loc în centre industriale majore precum Cluj-Napoca (noiembrie 1986), Iaşi (februarie 1987)[5], ajungând la apogeu printr-o revoltă a studenților în Braşov. Măsurile draconice şi anti-economice luate de Ceauşescu implicau reducerea consumului energetic şi alimentar, precum şi scăderea veniturilor muncitorilor, conducând spre ceea

[4] Vladimir Tismăneanu, *Dictatura decrepită: România în 1989*, în „Revista 22", 12 mai 2009 şi Vladimir Tismăneanu, *Tremors in Romania*, în „New York Times", 30 decembrie 1987.

[5] Dennis Deletant, *Romania, 1948-1989: A Historical Overview*, Parallel History Project.

ce politologul Vladimir Tismăneanu numea „nemulțumire generalizată" și făcând ca România să devină „cea mai vulnerabilă țară din Blocul Estic la o *revoluție*"[6].

Revolta de la Braşov a fost una din „primele *revolte* pe scară largă" împotriva regimului, fiind chiar un punct de cotitură în cadrul prăbuşirii totalitarismului comunist din România[7]. Protestul a debutat pe 14 noiembrie 1987, la Întreprinderea de Autocamioane „Steagul roşu", cauza constituind-o scăderea retribuțiilor muncitorilor la „aproximativ jumătate" din cât fuseseră în luna precedentă, fapt care a ieşit la suprafață pe data de 14 noiembrie, seara, când lucrătorii schimbului trei au venit la muncă[8]. Mai precis, potrivit fondatorului „Mişcării 15 Noiembrie" şi participant la revolta muncitorilor de la „Steagul roşu", Mircea Sevaciuc, „în noaptea de 14 spre 15 noiembrie, salariații de la secția 440 Matrițe-ştanțe au încetat lucrul în semn de protest față de diminuarea nejustificată a salariilor", iar „cheia" declanşării revoltei stegarilor a fost „solidarizarea celor 200 de salariați de la schimbul I cu cei de la schimbul III"[9]. Revolta braşoveană a fost prezentată pe larg în mai multe romane post-1989, inclusiv în romane analizate în cartea de față (de Ion Topolog, Doru Munteanu şi Dan Stanca). Dorim să subliniem că, deşi revolta „nu a condus în mod direct" la Revoluția din 1989, ea a fost o „lovitură puternică" pentru regimul lui Nicolae Ceauşescu şi încrederea pe care acesta o avea în sindicatele comuniste[10]. Manifestația a reflectat ceea ce istoricul britanic Dennis Deletant numea „inabilitatea lui Ceauşescu de a detecta semnalele de alarmă date de tensiunile crescânde în sânul muncitorilor, acesta continuând orbeşte cu aceleaşi măsuri economice, aparent indiferent față de consecințele lor"[11]. Prin urmare, revolta de la Braşov a subliniat

[6] Vladimir Tismăneanu, *Tremors in Romania*.

[7] Adam Burakowski, *op. cit*., p. 329.

[8] *Ibidem*.

[9] Cf. *15 Noiembrie 1987, ziua când Brașovul a ales revolta*, colocviu IRRD, în „Caietele Revoluției", nr. 5-6 (60-61), 2015, p. 101.

[10] Thomas J. Keil, *The State and Labor Conflict in Post-Revolutionary Romania*, în „Radical History Review", nr. 82, iarna 2002, pp. 9-36.

[11] Dennis Deletant, *Romania, 1948-1989: A Historical Overview*, Parallel History Project, 19 noiembrie 2007.

nemulțumirea tot mai mare în rândul „clasei muncitoare" împotriva regimului Ceaușescu; în plus, ea a previzionat mișcarea populară care va doborî sistemul comunist din România. Braşovul a cunoscut din nou revolta, chiar revoluția, în decembrie 1989, când românii au alungat definitiv regimul Ceaușescu şi l-au executat pe „cel mai iubit fiu al poporului". Potrivit lui Dumitru Mazilu, revolta braşovenilor reprezintă „un moment de referință ce a marcat evoluția ulterioară a României, iar jertfa supremă a lui Liviu Corneliu Babeş (braşoveanul care şi-a dat foc pe o pârtie de schi din Poiana Braşov, pe 2 martie 1989, în semn de protest împotriva regimului comunist – pe care Mircea Brenciu, l-a numit „martirul", şi considerându-l „primul precursor al Revoluției anticomuniste din Europa") rămâne un gest de dăruire totală pe care nu aven dreptul să-l uităm"[12].

În afara evenimentelor externe despre care se afirmă că au influențat Revoluția Română din decembrie 1989, reformele gorbacioviene, demantelarea regimurilor comuniste din jurul României ori întâlnirea dintre secretarul general al PCUS, Mihail Gorbaciov și președintele american George Bush, pe nava „Maxim Gorki" de lângă insula Malta, din 2-3 decembrie 1989, când se spune că în cursul discuțiilor, cei doi oameni de stat au decis „înlăturarea regimului socialist din România"[13], deşi liderii au susținut că nu-şi amintesc să fi discutat despre România[14].

Unii autori consideră că începutul revoluției române nu a fost la Timişoara, ci la Iaşi, în data de 14 decembrie 1989, scriitorul Cassian Maria Spiridon venind cu ipoteza că orașul Iași ar fi putut juca rolul Timişoarei, dacă odioasa Securitate nu ar fi dejucat planurile protestatarilor[15]. Ideea scriitorului este de tipul pseudo-istoric, al istoriei contrafactuale „ce-ar fi

[12] Dumitru Mazilu, în *15 Noiembrie 1987, ziua când Braşovul a ales revolta*, colocviu IRRD, în „Caietele Revoluției", nr. 5-6 (60-61), 2015, p. 99.

[13] Cf. *Securitatea a avut o sursă primară la întâlnirea de la Malta, dintre Bush și Gorbaciov* în „Evenimentul zilei", nr. 7595, 16 decembrie 2015, p. 15.

[14] Cf. George Bush, declara într-un interviu cu referire la România: „Aş dori să văd unele acțiuni și această țară".

[15] Ruxandra Cesereanu, *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții*, p. 47; A. Burakowski, *op. cit.,* pp. 332-333.

fost dacă", dragă multor istorici britanici și americani, acesta numind mișcarea protestatară de la Iași, o *revoluție ratată*[16]. Deși nu ar fi lipsită de importanță, istoria „micii mișcări" ieșene, unde, până la urmă nu s-a întâmplat nimic, vorba lui Sadoveanu, cade într-o ucronie, iar Spiridon spune povestea unui grup de protestatari anticeaușiști și conspiraționiști, care au decis începutul unei „mișcări de revoltă populară", dorind să militeze în numele unei organizații numite „Frontul Popular Român" și să se facă cunoscuți prin intermediul celebrului post de radio Europa Liberă[17]. În plus, conspiratorii doreau să fabrice manifeste anticeaușiste, care să cheme populația orașului la revoltă, la revoluție, mobilizând-o să iasă pur și simplu, sau cam complicat, în stradă, convocarea fiind gândită pentru ziua de 14 decembrie 1989, ora 16.00, în Piața Unirii din Iași, unde, lângă statuia lui Alexandru Ioan Cuza, s-ar fi ținut discursuri anticomuniste și anticeaușiste, cu scopul de a-i convinge pe oameni să protesteze împotriva celui mai dur regim comunist din Europa, și nu numai[18]. Finalmente, ceea ce s-a întâmplat la Iași a fost o revoltă, tentativă de revoluție sau conspirație *eșuată, lipsită de succes*, dar trebuie să remarcăm curajul excepțional al ieșenilor, mai precis al unor ieșeni, și al intelectualilor din acest oraș.

Un fapt este însă clar și indubitabil, Revoluția română a început la Timișoara pe 15 decembrie 1989 și nimeni nu va putea niciodată să conteste acestui oraș și locuitorilor săi, rolul esențial în pornirea marelui eveniment, și nu numai. Totuși, în orice mișcare de masă, revoltă, revoluție există un incident declanșator, o scânteie, care, de multe ori nu are legătură cu motivele reale de nemulțumire, deși acestea existau în 1989, cu duiumul. În complexa Revoluție Română din Decembrie 1989 acest incident, această flamă declanșatoare a fost dată de acțiunea Miliției din Timișoara pentru evacuarea din casă a pastorului reformat maghiar László Tőkés, după ce acesta refuzase să dea curs hotărârii Episcopiei Reformate din Oradea

[16] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 47.

[17] *Ibidem*.

[18] *Ibidem*.

de a fi transferat în altă parohie. Nicio clipă pastorul reformat nu a intuit că protestul său și solidarizarea timișorenilor vor constitui scânteia ce va duce la căderea dictaturii ceaușiste, din contră, în tot timpul aparițiilor sale la fereastră, când vorbea mulțimii, Tökés s-a simțit depășit de evenimente, s-a temut de „amploarea solidarității românilor la protestul său" și a sfătuit întotdeauna oamenii să plece acasă, pentru a nu supăra autoritățile comuniste[19]. Fără să fie un „disident de anvergură", și nici nu avea cum să fie, în opinia mea, ca Lech Wałesa, Adam Michnik ori Václav Havel, Tőkés s-a opus cu mijloacele sale, foarte limitate, prin predici, abuzurilor regimului ceaușist. După cum el însuși a recunoscut, era un fel de „nonconformist sau un disident în interiorul Bisericii Reformate", interesat de unirea minorității maghiare din România în jurul „ideii de libertate religioasă". Astfel, într-un interviu din 1989, pastorul și viitorul episcop declara: „Mi-am asumat responsabilitatea și pericolul să lupt pentru drepturile Bisericii, ale minorității maghiare.[...] N-am avut în vedere să joc un rol pe plan național. Așa trebuie înțeleasă *chestia* (sic!, s.m.). Eu nu mi-am putut închipui, ca preot simplu reformat, să lupt pentru cauza eliberării țării de sub asuprirea dictaturii comuniste"[20]. Întrebat dacă a bănuit că mișcarea de solidarizare în jurul protestului său va duce la prăbușirea regimului, pastorul a răspuns concis că nu, fiind evident că de-a lungul evenimentelor din 16 decembrie, în special, punct esențial, în evoluția, în turnura pe care avea să o ia revolta din Timișoara, Tőkés a dorit să se delimiteze de protestul împotriva odiosului regim, el fiind angajat doar în „protestația de tip religios", dar a cam fost luat de „valul revoltei și al insurecției", care deja nu mai depindea nici de persoana sa și nici de protestul religios[21]. În 2014, László Tőkés a catalogat în folosul lui, mișcările din decembrie 1989 din Timișoara ca fiind *revoltă populară*, care a pornit de la rezistența comunității maghiare din jurul bisericii protestante, s-a extins în Timișoara, iar apoi, această revoltă, ce poate fi considerată una „spontană,

[19] *Ibidem,* p. 49.

[20] *Ibidem*; Marius Mioc, *Revoluția fără mistere. Începutul revoluției române: cazul László Tőkés,* Timișoara, 2002, p. 70.

[21] R. Cesăreanu, *op. cit.,* pp. 49-50.

curată", a luat *forma revoluției*[22]. Fostul episcop și actual europarlamentar a mai spus, fără să argumenteze că ulterior, când a izbucnit revolta la București, în 22 decembrie 1989, „s-a montat pe mișcările populare o lovitură de stat", considerând că, în a doua fază a mișcărilor, „putem vorbi despre o combinație între revoltă, revoluție și lovitură de stat", concluzia lui Tökés fiind aceea că „revoluția a fost furată"[23]. După părerea mea, fără susținerea și revolta masivă a românilor timișoreni, revolta și revoluția din capitala Banatului, Revoluția Română, în general, nu ar fi avut loc și nici nu putea izbândi.

Unul dintre cei mai importanți disidenți din timpul regimului ceaușist, **Doina Cornea**, consideră că revoluția română a fost o *revoltă populară miraculoasă*, uzurpată de FSN (autointitulat „emanație" a revoluției), prin intermediul complotului nomenklaturii cu Securitatea, în timp ce „revoluția" Frontului a fost, de fapt, o contrarevoluție totalitară de extremă stângă, cu caracter represiv[24]. Disidenta mai spunea că, în decembrie 1989 au fost o „revoltă populară autentică și o lovitură de stat paralelă pregătită dinainte (sub patronaj sovietic), ai cărei autori, profitând de manifestările stradale nonviolente, au pus mâna pe putere prin manipulare și scenarii violente, cu sprijinul masiv al fostei Securități"[25].

Revenind la revoluția din Timișoara, protestul pastorului s-a metamorfozat într-o revoltă deschisă, iar din secunda în care timișorenii au început marșul pe străzile orașului, în 16 decembrie 1989, cu puncte și spații de baricadă (în 17-18 decembrie), unii analiști au vorbit despre o „comună insurecțională" sau de o „stare de revoluție", care a durat câteva zile (Timișoara 16-22 decembrie 1989)[26]. Pe 16 decembrie, revoluționarii s-au deplasat la sediul Comitetul Județean al

[22] Cf. „În '89, pe mișcările populare s-a montat o lovitură de stat". Interviu cu László Tőkés, luat de Iulia Badea-Guéritée și Melania Cincea, în „Adevărul", nr. 7253, 23 decembrie 2014, p. 12.

[23] *Ibidem*.

[24] Doina Cornea, *Liberté?,* Paris, Criterion, 1990, p. 246.

[25] Doina Cornea, *Fața nevăzută a lucrurilor (1990-1999). Dialoguri cu Rodica Palade,* Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1999, p. 106.

[26] Miodrag Milin, *Timișoara 15-21 decembrie '89,* Timișoara, 1990, p. 172.

PCR (parțial, după modelul Brașov, 15 noiembrie 1987, cred eu) unde au fost sparte ferestrele, a fost distrus steagul comunist și, dintr-o librărie apropiată au fost arse cărțile semnate, că scrise nu au fost, de cuplul Ceaușescu. Pe 17 decembrie au avut loc „primele reprimări violente" soldate cu morți[27]. Deși era informat asupra evenimentelor de la Timișoara, tovarășul Nicolae Ceaușescu, supranumit „Geniul Carpaților" ori „Stejarul din Scorniceşti", a crezut că la Timișoara s-a repetat scenariul revoltei muncitorilor din 15 noiembrie 1987 de la Brașov și pentru a nu da impresia că este ceva grav și că mai poate stăpâni situația, a făcut marea eroare de a efectua o vizită de stat tocmai în Iranul islamiștilor khomeinici, lăsând conducerea României pe seama soției sale Elena și mult-prea obedientului ex-prim-ministru Manea Mănescu. În opinia lui Charles Tilly, vizita lui Ceaușescu în Iran le-ar fi oferit „o șansă" dușmanilor și oponenților săi politici, și nu numai[28]. În schimb, Peter Siani-Davies crede că România și Iranul erau foarte aproape să încheie un acord „extrem de profitabil" în domeniul armamentului, care prevedea vânzarea a 155 de tancuri T55 și, posibil, a unui avion de luptă IAR 93, la prețul de circa 10 milioane de dolari, bucata[29]. În același timp, „se zvonea" că era aproape și parafarea unui contract în baza căruia România ar fi urmat să repare și să modernizeze tot echipamentul militar pe care Iranul îl cumpărase prin Pactul de la Varșovia, în timpul războiului cu Irakul. În plus, România ar fi urmat să se implice în realizarea unei „baze navale" iraniene și în „reconversia" unei uzine de tractoare în „unitate producătoare de vehicule militare"[30]. În contrapartidă, România urma să primească, anual, 130.000 de tone de petrol și un miliard de metri cubi de gaze naturale și, per ansamblu, la Teheran, Ceaușescu ar fi semnat contracte de peste două miliarde de dolari[31]. În ziua plecării delegației oficiale în Iran, Ceaușescu îi convocase la vila sa, pe generalul Vasile Milea (ministrul Apărării Naționale), pe

[27] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 50.

[28] Charles Tilly, *Revoluțiile europene: 1492-1992*, pp. 109-110.

[29] Peter Siani-Davies, *op. cit*., p. 104.

[30] *Ibidem,* pp. 104-105.

[31] *Ibidem*, p. 105.

Tudor Postelnicu (ministrul de Interne) și pe generalul Iulian Vlad (șeful Securității), pentru a-i chestiona în privința situației explozive de la Timișoara. Ministrul Postelnicu (cel care a făcut parte din Comandamentul de reprimare a grevei minerilor din Valea Jiului din 1977 și care avea să afirme după Revoluție, la procesul „lotului CPEx", încercând să-și justifice deciziile și acțiunile, că a fost „un dobitoc") i-a raportat conducătorului că: „la Timișoara e liniște, tovarășe secretar general"[32].

În ziua de 18 decembrie, Timișoara era, din păcate, ocupată și asediată de trupele Armatei, Miliției, astfel încât Ceaușescu și camarila sa au crezut că lucrurile erau sub control, chiar dacă revolta nu se stinsese, iar timișorenii rezistau eroic[33]. Încercările disperate de a reprima revolta populară s-au dovedit zadarnice, după cum spun Charles Tilly și Florin Constantiniu, represiunea – arestări, morți, răniți, mutilați – urmare a deschiderii imprudente a focului de către Armată și Securitate – nu mai speria totuși poporul, cetățenii. Totuși, baricadele și protestul mulțimilor hotărâte să lupte împotriva forțelor de ordine, în mai multe cartiere și zone din Timișoara, au făcut „destule victime" de-a lungul „zilelor insurecționale", câteva zeci de morți și sute de răniți, cadavrele a 43 dintre victime au fost transportate într-un „camion frigorific" la București și arse la crematoriu, pentru a se șterge urmele represiunii ceaușiste. Aflată singură la conducerea României, Elena Ceaușescu i-a trimis în orașul de pe Bega pe obedientul premier Constantin Dăscălescu și pe ridicolul secretar al CC, Emil Bobu, să negocieze cu protestatarii și să informeze asupra situației reale din Timișoara revoltată sau aflată în pragul revoluției, dar convorbirile eșuează evident, răsculații cerând demisia urgentă a lui Ceaușescu și schimbarea regimului[34]. Populația iese însă masiv în stradă pe 20 decembrie, trupele MApN fiind retrase în cazărmi, pentru că la Timișoara lucrurile au luat o „turnură inevitabilă", unele voci speculând ideea că motivul l-ar fi constituit evitarea unui război civil care ar fi creat pretextul unei intervenții militare străine, dar această

[32] Dan Andronic, *op. cit.,* p. 5.

[33] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 51.

[34] *Ibidem*.

viziune este una de tip conspirațional[35]. În clădirea Operei din Timișoara, se creează primul comitet revoluționar, Frontul Democratic Român, în frunte cu Lorin Fortuna și Claudiu Iordache, care va redacta și o platformă, o declarație-program sau o proclamație, printre punctele fundamentale aflându-se: organizarea de alegeri libere, libertatea cuvântului, a presei, radioului, televiziunii, integrarea României în rândul statelor care garantează și respectă drepturile omului, eliberarea tuturor deținuților politici, reforma economică[36].

Cu toate că Armata a fost protagonistă în reprimarea parțială a revoltei, revoluției timișorene, forțele care au tras în populație au aparținut deopotrivă și Miliției și Securității. Abia în 21 decembrie, odată cu revolta Capitalei, Armata și generalul Vasile Milea (care, ulterior, s-a sinucis în sediul CC al PCR, potrivit informațiilor oficiale, iar după 1989 devenit „erou al Revoluției Române") au amânat, pe cât posibil, implicarea acestei forțe în represiune, intuind generalizarea revoluției în întreaga Românie[37]. Din păcate, cei arestați în Timișoara (aproximativ o mie de oameni), în perioada 16-19 decembrie 1989 au fost supuși unor maltratări grave, fiind anchetați și martelați de milițieni și securiști, torturile semănând izbitor cu cele aplicate în cazul muncitorilor de la Brașov, din anul 1987, unde avusese loc „cel mai semnificativ și mai violent protest" dinainte de 1989, semn că aparatul de represiune nu numai că uzita aceleași aberante și îngrozitoare metode, dar ele erau în „stilul brutal stalinist" specific anilor 1950, de la amenințări deșănțate la bătăi terifiante, soldate cu molestarea victimelor, cărora li se dădea senzația înspăimântătoare că vor fi ulterior omorâte[38].

Ceea ce s-a întâmplat la Timișoara în perioada 16-20 decembrie 1989, când orașul a rezistat eroic în fața presiunilor regimului a fost catalogat prin termeni care au fost folosiți anterior și care țin și de teoriile asupra revoluțiilor: manifestație, incidente, demonstrații, moment istoric, mișcare, explozie

[35] *Ibidem,* pp. 51-52.

[36] *Ibidem,* p. 52.

[37] *Ibidem,* p. 53.

[38] *Ibidem,* p. 54.

de mânie populară, tulburări, evenimente, protest, revoltă, răscoală, răzmeriță, insurecție, fenomen revoluționar, revoluție, acestora putându-li-se adăuga și „situația revoluționară" a lui Tilly[39]. O periodizare nimerită și interesantă a evenimentelor de la Timișoara a avut-o și scriitorul și revoluționarul Claudiu Iordache, care înregistrează patru faze ale perioadei 15-20 decembrie 1989: *tulburare de stradă* (15 decembrie), *revoltă de stradă* (16-17 decembrie), *insurecție* (17-19 decembrie) și, evident, *revoluție* (din 20 decembrie); ultima fază fiind pe drept cuvânt considerată *revoluție,* deoarece în 20 decembrie a fost mediatizată platforma Frontului Democratic Român, considerată „cel dintâi document politic democratic", cu aspirația de a fi difuzat și aplicat în întreaga țară[40]. Rezultă indubitabil că la Timișoara a avut loc o *tulburare de stradă*, amplificată printr-o *revoltă* de stradă, soldată cu o *insurecție*, apoi o *revoluție citadină*, în opinia mea, care a dus la o *revoluție* în toată România, în special la București, în ziua de 21 decembrie și mai apoi pe 22 decembrie, aceasta din urmă fiind considerată ziua izbânzii revoluției române[41].

Desigur, au avut loc solidarizări frumoase și semnificative cu revoluția timișoreană, avangardistă totuși, nu doar la București, ci și în alte câteva mari orașe ale României, la Brașov, Sibiu, Cluj, Arad, Oradea, în orașe mai mici, unde s-au și înregistrat multe pierderi de vieți omenești[42]. Astfel, dintre orașele care au avut parte de violențe și pierderi umane, „cele mai impresionante imagini" au sosit din Cluj, unde „primele semne de tulburare" s-au manifestat în jurul amiezii de 21 decembrie 1989, la „schimbarea turelor din uzine"[43]. Atunci, o mână de protestatari s-au adunat în parcul central al Clujului și au scandat lozinci anti-Ceaușescu, iar când și-au făcut apariția trupele înarmate „au devenit batjocoritori", tânărul actor Călin Nemeș, de pildă, ieșind în fața soldaților și strigând: „Noi

[39] *Ibidem,* p. 55.

[40] Titus Suciu, *Lumea bună a balconului,* Timișoara, f.e, f.a., p. 29.

[41] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 56.

[42] *Ibidem*.

[43] Peter Siani-Davies, *Revoluția română din decembrie 1989,* București, Editura Humanitas, 2006, p. 118.

suntem poporul, voi pe cine apărați?!"[44]. A urmat o ciocnire cam neclară, soldată cu mai mulți morți, printre care și artistul plastic Lucian Matiș, prieten cu Nemeș, acesta din urmă fiind grav rănit[45]. Răspândirea veștii incidentului a dus la ieșirea a numeroase coloane de manifestanți și protestatari clujeni care s-au dus în centrul orașului, iar trupele de ordine au încercat să le blocheze. Noaptea au avut loc „ciocniri violente", în urma cărora, dimineața, pe străzile Clujului zăceau 26 de morți și numeroși răniți[46].

Spre deosebire de cele petrecute la Timișoara, Cluj ori Sibiu, demonstrațiile din Brașov – centrul revoltei muncitorilor de la 15 noiembrie 1987, au fost „preponderent pașnice", susține un Peter Siani-Davis, deși n-a fost chiar așa[47]. Mișcările de protest împotriva conducerii de partid din Brașov s-au concentrat, începând din 21 decembrie, în câteva zone ale orașului: Comitetul Județean de Partid, zona Modarom, sediul Inspectoratului Județean al Ministerului de Interne"[48]. După manifestațiile care s-au desfășurat în piața centrală, la 21 decembrie 1989, conducerea partidului a inițiat negocieri „mai degrabă neorganizate" cu un comitet alcătuit din 23 de protestatari, aceștia prezentând și o „petiție-program în șapte puncte", printre primele remarcându-se destituirea lui Ceaușescu și convocarea de alegeri în care ar fi urmat să candideze „și cei neînregimentați politic"[49]. Nu s-a obținut aproape nimic mai mult decât vaga promisiune că cererile vor fi expediate la București, însă în ziua următoare, 22 decembrie, demonstranții s-au adunat în fața sediului Consiliului județean, scandând lozinci și arzând portretele lui Ceaușescu[50]. Manifestanții brașoveni au fost pașnici până când, după ce au

[44] *Ibidem*; Cristian Grosu, „Istoria unei execuții", jurnalul.ro, accesat la 19 noiembrie 2009.

[45] Peter Siani-Davies, *op. cit*., p. 118; „Lucian Matiș", Wikipedia, accesat la 4 noiembrie 2015.

[46] Peter Siani-Davies, *op. cit*., p. 119.

[47] *Ibidem,* p. 121.

[48] Gheorghe Sbârnă, Valentin Marin, *Dicționarul general al revoluției române din decembrie 1989*, București, Editura Militară, 2010, p. 142.

[49] Peter Siani-Davies, *op. cit.,* p. 121.

[50] *Ibidem*.

auzit vestea fugii lui Ceaușescu, au pătruns în clădire[51]. De asemenea, în aceeași zi, un „grup de revoluționari" a ocupat prin forță sediul Inspectoratului Județean al Ministerului de Interne din Brașov, sustrăgând „armament și muniție"[52]. În noaptea de 23/24 decembrie, din diferite zone din centrul orașului s-a deschis „foc necontrolat" spre obiective precum blocuri, hoteluri, case sau poduri, unde se observa „foc la gura țevii" sau se presupunea că ar exista teroriști, rezultând morți și răniți. În trei zile, între 23-25 decembrie, s-au înregistrat 76 de morți[53]. Brașovul a fost declarat „oraș-martir al Revoluției din decembrie 1989[54].

Și în orașele mai mici se pare că protestele au fost pașnice, cel puțin până la un punct. Tot în județul Brașov, în orașul Făgăraș, după un miting în 21 decembrie, o mulțime numeroasă s-a adunat a doua zi și a mers prin fabrici și uzine, îndemnând muncitorii să se alăture protestului[55]. Unii dintre directori au permis, se pare, subordonaților să plece la „revuluție", cum se spunea în derâdere, împreună cu mulțimea, dar în alte întreprinderi, paznicii au încercat nesăbuit să împiedice ieșirea muncitorilor prin tot felul de afișe în care erau, nu sfătuiți, ci avertizați asupra consecințelor la care se expuneau, dar acestea au fost ignorate și o „vastă mulțime" a mărșăluit către zona centrală a Făgărașului[56]. După o oră, protestatarii au intrat în sediul Comitetului orășenesc al PCR și, ca și în alte părți, „au devalizat birourile și au aruncat pe fereastră portretele lui Ceaușescu"[57].

Cu toate acestea, pe lângă strigătul-lozincă descătușat și emblematic „Azi în Timișoara, mâine în toată țara", esențial pentru mersul Revoluției române a rămas revolta

[51] *Ibidem*.

[52] Gh. Sbârnă, V. Marin, *op. cit*., p. 143.

[53] *Ibidem*.

[54] *Ibidem*.

[55] Peter Siani-Davies, *op. cit*., p. 121, *apud* David A. Kideckel, *The Solitude of Collectivism: Romanian Villagers to the Revolution and Beyond,* New York, Ithaca, 1993, pp. 213-214.

[56] Peter Siani-Davies, *op. cit*., p. 121.

[57] *Ibidem,* pp. 121-122.

bucureștenilor. Dacă Bucureștiul nu s-ar fi revoltat, destinul României și al țării întregi ar fi fost cel al Brașovului, după noiembrie 1987. Probabil, timișorenii ar fi luptat eroic, până la capăt, dar ar fi fost copleșiți și înfrânți de forțele de ordine, de Miliție și Securitate, poate și de Armată, apoi arestați, anchetați și condamnați, unii la moarte, deși mai erau și marile puteri occidentale și URSS, care, în cele din urmă, l-ar fi răsturnat de la putere pe Ceaușescu[58].

Replica monstruosului tiran oltean a fost nesăbuită: Nicolae Ceaușescu a dat vina pentru „tulburări" (sau pentru „situația revoluționară", vorba lui Charles Tilly) pe „agenturili străine", cu ocazia celebrei cuvântări televizate din 20 decembrie, iar a doua zi a organizat la București, în fața sediului CC al PCR, un faimos miting (eșuat, ce avea să-i aducă sfârșitul), crezând cu naivitate că va putea reedita performanța, cam nemeritată, din august 1968, scena balconului, cu prilejul invadării Cehoslovaciei de către leviathana URSS. Probabil, Ceaușescu nu lecturase cunoscuta lucrare a lui Karl Marx, *18 Brumar al lui Bonaparte* și nici *Tehnica loviturii de stat* de Curzio Malaparte. Din Marx ar fi aflat, prin intermediul lui Hegel, dublat de Kierkegaard, câte ceva despre repetarea evenimentelor, că prima oară ele au un fel de „solemnitate tragică", iar a doua oară prind un „aspect de farsă"[59].

Mitingul din 21 decembrie din Piața Palatului, de la București a fost important, el fiind analizat și în câteva romane despre revoluție, pentru că a adunat laolaltă „mari mase de oameni" care, altfel, nu ar fi avut prilejul să se afle în același loc și mai ales să protesteze, și încă împotriva regimului ceaușisto-comunist, considerat a fi fost cel mai dictatorial și aspru din Europa Centrală și de Est[60]. După prima etapă sau fază a mitingului, aceea de adulare fără margini a dictatorului, fost conducător iubit, adunarea s-a metamorfozat într-un protest nu atât vehement, cât pulverizat care. O dată cu spargerea

---

[58] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 57.

[59] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ed. a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 505.

[60] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 57.

mitingului, fuga participanților și coagularea lor în grupuri ce au ocupat apoi diverse zone centrale din Capitală, s-a preschimbat într-o *revoltă* și ulterior, într-o *comună insurecțională*, și într-o *revoluție-metamorfoză* de scurtă durată, aș adăuga[61]. Etapizarea semăna cu cea de la Timișoara, singura deosebire fiind aceea că era mai „concentrată temporal", principala asemănare fiind că revolta a fost una dominată de tineri, astfel încât s-a putut vorbi despre Revoluția română ca fiind o „cruciadă a copiilor", analiștii și istoricii evenimentelor decembriste observând prezența masivă și chiar decisivă a tinerilor în rândurile demonstranților și protestatarilor împotriva regimului comunist[62].

Interpretările privind „autodizolvarea mitingului" din 21 decembrie din Piața Palatului au fost variate, unii analiști susținând că a fost vorba de câteva grupuri de tineri muncitori cu steaguri care au început să scandeze „Timișoara" și „Jos Ceaușescu!", huiduindu-l pe tiran în timpul ultimului său discurs, provocând spaima celorlalți participanți, care, temându-se de represiune și de supravegherea Securității, au fugit producând învălmășeală și dezordine, aruncând portretele, drapelele și pancartele cu lozinci pro-Ceaușescu[63]. Alți autori consideră că a fost vorba de câțiva oameni disperați care l-au huiduit personal pe Ceaușescu, protestul lor spontan fiind propagat de megafoanele aflate în apropiere, devenite astfel „instrumente de propagare a protestului și huiduielilor"[64]. Alții spun că presupușii protestatari care ar fi dat tonul scandărilor anticeaușiste ar fi fost „securiști îmbrăcați în civil sau deghizați în muncitori cu steaguri", numai în felul acesta explicându-se de ce protestatarii respectivi nu au fost arestați rapid, ci au reușit să fugă, producând busculadă și spargerea mitingului[65]. După opinia hilară a istoricului Florin Constantiniu, mulțimea din Piața Palatului a intrat în panică, din cauză că femeile de acolo ar fi fost… înțepate… pe la spate și au început să țipe,

[61] *Ibidem*.

[62] *Ibidem*.

[63] *Ibidem*, pp. 57-58.

[64] *Ibidem,* p. 58.

[65] *Ibidem*.

iar Ceaușescu și-a întrerupt discursul, după ce promisese celor adunați un supliment meschin de remunerație. Situația a scăpat de sub control, devenind de-a dreptul revoluționară[66].

Trebuie spus că la București, forțele de represiune au fost alcătuite dintr-un amalgam de trupe ale MApN, Ministerului de Interne, USLA, Miliției și că primele victime ale revoluției bucureștene au fost cei accidentați de mașinile militare care „au intrat direct în mulțime" în Piața Universității, în timp ce primele gloanțe au fost trase doar odată cu lăsarea beznei, urmând ca represiunea dură să aibă loc pe parcursul nopții[67]. Bilanțul tragicei nopți de 21 decembrie 1989 a fost de aproximativ o sută de morți și numeroși răniți, iar în dimineața zilei de 22 decembrie „nucleele de rezistență" din Piața Universității și Piața Romană erau „zdrobite"[68]. Cei care au fost arestați pe 21 decembrie, în special cei din Piața Universității și Piața Romană au fost „maltratați cu bestialitate", torturați, de „reprezentanții unei Miliții și ai unei poliții politice" care își dădeau seama că puterea ceaușistă din România este pe ducă, dar încă nu aveau certitudinea înfrângerii absolute, definitive a regimului comunist[69].

Ziua de 22 decembrie 1989 avea să aducă două lucruri esențiale, unul mai degrabă negativ, prin instituirea „stării de urgență" pe teritoriul întregii Românii, moartea generalului Vasile Milea, revolta militarilor români împotriva lui Nicolae Ceaușescu și desolidarizarea lor de dictatura lui, încercarea ratată de a vorbi mulțimii de protestatari adunați în fața clădirii Comitetului Central, celălalt pozitiv, și anume *victoria Revoluției Române* (subl. m.) și cu fuga lui Ceaușescu și a soției sale, „savanta de geniu sau de renume mondial", cum a fost ironizată[70]. La vestea fugii cuplului dictatorial, în majoritatea localităților din România au avut loc „manifestații spontane" de protest față de regimul ceaușist și de solidarizare cu revoluția,

---

[66] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, p. 505.

[67] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 58.

[68] *Ibidem*.

[69] *Ibidem*, pp. 58-59.

[70] *Ibidem,* p. 59.

iar la unele manifestații de acest fel, populația a atacat sedii de partid, și posturi de miliție, câțiva „lucrători de miliție fiind linșați”[71]. De exemplu, și după încetarea luptelor, au apărut relatări despre șefi locali ai Securității, bătuți și omorâți în provincie, așa încât pe 6 ianuarie 1990, prim-vicepreședintele CFSN Dumitru Mazilu s-a văzut obligat să lanseze, pe prima pagină a ziarului *România liberă* un „apel la încetarea vendetelor și a denunțurilor anonime”[72]. Demantelarea ordinii și instalarea anarhiei au dus și la unele acte negative, de vandalism și de hoție, ca în orice revoluție, la urma urmei, „care au fost puse adesea pe seama țiganilor”[73], dar care au nu au fost raportate unui organ oficial, autorității statului, cu toate că „amploarea lor se putea deduce din constantele apeluri la sistarea unor asemenea acte la radio și la televiziune”[74]. Astfel, chiar reședința lui Ceaușescu din partea de nord a Capitalei, a fost vandalizată și prădată.[75] Mai grave au fost însă sustragerile și incendierile de acte și documente din birourile guvernului, un corespondent occidental scriind: „Într-atât de mare este starea de anarhie din capitală încât, în pofida prezenței armatei, la numai câțiva metri depărtare, hoții pătrund încă în clădirile guvernamentale abandonate acum”[76]. Tot pe 22 decembrie, Petre Roman, viitorul prim-ministru, lecturează de pe balconul CC al PCR, „Declarația în trei puncte a Frontului Unității Poporului”, care este citită în jurul orei 15 și la TVR. În cursul după-amiezii se conturaseră deja trei „centre de putere”: 1. la Televiziune, unde se aflau Mircea Dinescu, Ion Caramitru, și „personajul cel mai important”, sosit după ora 14, viitorul președinte al României post-1989, Ion Iliescu; 2. la sediul CC

---

[71] Cf. art. „Revoluția Română din 1989”, Wikipedia.

[72] Peter Siani-Davies, *op. cit*., p. 172, *apud* ziarul *România liberă*, 6 ianuarie 1990, p. 1.

[73] P. Siani-Davies, *op. cit.,* p. 170.

[74] Peter Siani-Davies, *op. cit*., p.170, *apud* Sebastian Sârcă, *E un început în tot sfârșitul: culegere selectivă din programele radiodifuzate în zilele de 17-25 decembrie 1989*, București, 1998, pp. 92-93, 180, 184, 189, 222.

[75] Peter Siani-Davies, *op. cit*., p. 170.

[76] *Ibidem,* p. 171, *apud* „The Independent”, 27 decembrie 1989, p. 1.

al PCR, unde erau pe de o parte revoluționarii pătrunși, dar și grupul fostului premier comunist, antipaticul Ilie Verdeț, care a încercat să formeze un nou guvern eșuat după numai 20 de minute și huiduit copios de mulțime: „Fără comunism!"), și 3. în Ministerul Apărării, unde se afla generalul Victor Stănculescu[77]. Pe lângă acestea, s-a spus că și un alt ex-premier ceaușist, la fel de antipatic, Constantin Dăscălescu a anunțat că va forma un nou guvern, dar demnitarul comunist a fost fluierat de mulțimea înfuriată, astfel că s-a retras în clădirea CC pentru a reapărea în balcon, puțin după aceea „doar pentru a-și anunța demisia"[78]. Potrivit unei surse, se alcătuiseră 14 guverne, „câte unul la fiecare etaj și la fiecare colț"[79]. În cele din urmă, ceea ce s-a considerat, impropriu spus, „grupul lui Iliescu", se deplasează la sediul CC al PCR, unde sunt rostite cuvântări, apoi se întorc la Televiziune, iau legătura cu generalul V. A. Stănculescu, și în jurul orei 23, este anunțată constituirea „Consiliului Frontului Salvării Naționale", ca „noul organ al puterii"[80].

Rezumând, în ziua de 22 decembrie 1989, elementele fundamentale au fost declanșarea grevei generale în București, deplasarea muncitorilor de pe platformele industriale spre centrul Capitalei pentru a protesta împotriva regimului, pătrunderea mulțimii în clădirea Comitetului Central, cel mai important, izbânda Revoluției Române, care a început să fie transmisă pe singurul post de televiziune aflat la dispoziția poporului, recepționat în toată România, dar și în străinătate, în ceea ce s-a numit „tele-revoluția"[81]. Vizavi de „tele-revoluție", istoricul englez Eric Hobsbawm susținea că în România, pentru prima dată, televiziunea a redat momentul revoluției chiar în

---

[77] Cf. „Revoluția Română din 1989", Wikipedia.

[78] Peter Siani-Davies, *op. cit*., p. 151, *apud* Domnița Ștefănescu, *Cinci ani din istoria României: o cronologie a evenimentelor decembrie 1989 – decembrie 1994*, București, Editura Mașina de Scris, 1995, p. 23; Nestor Rateș, *Revoluția încâlcită*, București, Editura Litera, 1994, p. 46.

[79] Peter Siani-Davies, *op. cit*., p. 150, *apud* Sergiu Nicolaescu, *Cartea revoluției române decembrie 1989*, București, Editura Ion Cristoiu, 1999, p.174.

[80] *Ibidem,* „Revoluția Română din 1989", Wikipedia.

[81] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* pp. 59-60.

fața „dictatorului înspăimântat", când mulțimea convocată de regimul Ceaușescu într-o piață publică a început să huiduie în loc să aplaude[82]. Desigur, nu trebuie să uităm „procesul" cuplului dictatorial Ceaușescu și execuția „macabră" a celor doi chiar în ziua de Crăciun a anului 1989, după un proces considerat de mulți, prea rapid și sumar, un „simulacru de proces", deși în condiile unei revoluții sângeroase, cum a fost aceasta, era de așteptat (vezi marile revoluții)[83]. Din punct de vedere oficial, adică al noii puteri, decizia de a-i executa pe Ceaușești a fost justificată militar: numai prin dispariția fizică a celor doi, teroriștii erau forțați să renunțe la „campania lor ucigașă" și, în acest fel, se putea trece la „victoria finală"[84]. În opinia mea, executarea Ceaușeștilor se justifică și din punct de vedere istoric, politic, economico-social și psihologic, ei fiind detestați de aproape întreaga națiune, atât din cauză că erau depășiți total, neadecvați, istoric vorbind, cât mai ales datorită politicii lor de înfometare, ținere în frig și întuneric a populației, a lipsurilor de tot felul, fără a mai vorbi de lipsa libertății, democrației, pluripartitismului etc. Tot în mod oficial, moartea lui Ceaușescu a fost „unul dintre momentele-cheie" ale Revoluției române, ideologul FSN, cameleonicul Silviu Brucan susținând, de pildă, că „după ce lumea a aflat de execuția celor doi, situația s-a schimbat radical. A fost un punct de cotitură"[85]. În schimb, disidentul Paul Goma nota că executarea în grabă, „l-a răpit pe Ceaușescu celor care suferiseră din cauza lui" și se poate afirma că „a aruncat un fel de văl peste epoca comunistă, proces încurajat de noul regim care a încercat, fără a reuși în totalitate, să pună semnul egal între moartea lui Ceaușescu și curățarea corpului politic românesc de relele trecutului"[86]. În ceea ce privește bilanțul jertfelor revoluției, în întreaga Românie au fost ucise peste o

[82] Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor,* București, Editura Lider, 1994, p. 524.

[83] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 59; Edward Behr, *Kiss the Hand You Cannot Bite: The Rise and Fall of the Ceaușescus*, London, 1991, p. 18.

[84] Peter Siani-Davies, *op.cit*., p. 195.

[85] *Ibidem*, p. 203.

[86] *Ibidem*.

mie de persoane și alte trei mii au fost rănite, cei mai mulți, 942, murind după evacuarea lui Ceaușescu din data de 22 decembrie, ora 12.06 și până în 10 ianuarie 1990[87]. La capitolul daune culturale, printre altele, Biblioteca Centrală Universitară din Bucureşti a fost incendiată „în circumstanțe incerte" şi peste 500.000 de cărți împreună cu 3.700 de manuscrise au fost distruse[88]. În 2015, dosarul Revoluției din decembrie 1989, în care au fost făcute cercetări privind 709 morți, 2.198 de răniți, dintre care 1.855 de împușcați, și 924 de reținuți, „a fost clasat" de către procurorii militari din Parchetul Înaltei Curți de Casație și Justiție, consecința fiind aceea că nimeni nu a fost tras la răspundere pentru morții revoluției[89].

După secerarea soților Ceaușescu, viața din România a revenit „mai mult sau mai puțin" la normal, la momente relaxante, destinse, Televiziunea română, unde se desfășurase „tele-revoluția", atât de lăudată de occidentali, difuzând, printre anchete serioase privind „neajunsurile" regimului comunisto-ceaușist, programe de divertisment, clipuri muzicale occidentale, filme comerciale, în majoritate americane, luptele și împușcăturile au încetat, cu câteva mici excepții, totul reflectând ideea, sentimentul încurajator, că revoluția a izbândit[90]. Dar acest sentiment nu a durat prea mult, românii fiind obligați să ducă „lupte sângeroase", să suporte o lungă perioadă cu „lupte de stradă", apoi un „deceniu de marasm și reforme de o reușită îndoielnică"[91]. Astfel, începând din ianuarie 1990 au izbucnit mai multe conflicte, inclusiv interetnice, demonstrații, lupte de stradă, greve de tot felul și mineriade demonstrația de la 12 ianuarie 1990, primul mare de protest din București, din noul an 1990, din 12 ianuarie (proclamată zi de doliu național pentru eroii Revoluției Române), în care sub presiunea mulțimii, în

[87] Peter Siani-Davies, *op. cit*., p. 142; Adam Burakowski, *op. cit*., p. 348.

[88] Cf. „The Central University Library of Bucharest"; *Legea recunoștinței made in Romania*, în „Evenimentul zilei", 3 iunie 2010.

[89] Cf. „Dosarul Revoluției din decembrie 1989 a fost clasat", www.mediafax.ro, accesat la 23 octombrie 2015.

[90] Peter Siani-Davies, *op. cit.*, p. 204.

[91] Adam Burakowski, *op. cit.*, p. 346.

frunte cu disidentul Dumitru Mazilu (care a avut un „rol cheie" în revoluție), după ce o masă de oameni se îmbulzise la sediul guvernului, autoritățile au cedat și au dat câteva decrete, printre care reintroducerea pedepsei capitale și cel de scoatere în afara legii a Partidului Comunist, decrete anulate în mod public pe 17 ianuarie[92]; a urmat Conflictul interetnic sau violențele de la Târgu Mureș, mai precis, „confruntările grave" dintre români și maghiari care au avut loc între 19-21 martie 1990, la Târgu Mureș, în urma cărora șase oameni și-au pierdut viața, sute de oameni au fost brutalizați și răniți, printre ei românul Mihăilă Cofariu și scriitorul maghiar și fost demnitar comunist român Sütő András, iar convietuirea interetnică a fost „alterată considerabil" pentru o perioadă de timp[93]. Conflictul poate fi caracterizat, în opinia mea, drept război civil interetnic de scurtă durată, manifestare violentă interetnică și rebeliune împotriva instituțiilor statului. Totul a culminat cu *Mineriadele* (termenul generic cu care sunt denumite „violențele exercitate de mineri în România postdecembristă", duse până la izbucnirea unui război civil, termenul fiind unic în lume; în engleză, de pildă, acum există termenul de *mineriad* rezultat din cel românesc)[94], în total au avut loc șase mineriade, din care ne interesează cele trei din perioada ianuarie-iunie 1990, în această din urmă lună încheindu-se, după majoritatea istoricilor, revoluția izbucnită în decembrie 1989. Cele care ar intra în periodizarea făcută de mulți istorici sunt: Mineriada din ianuarie 1990, care reprezintă evenimentele care au avut loc în perioada 28-29 ianuarie 1990, în Bucureşti și care puteau să ducă la un război civil. După impresionanta manifestație din Piața Victoriei, din 28 ianuarie, organizată de partidele istorice (PNL și PNȚ), dar și de organizații civice, în semn de protest față de decizia CFSN din 23 ianuarie de a participa la alegerile din luna mai 1990, decizie considerată o „piatră de hotar pe care s-a construit istoria postcomunistă imediată a României"[95], autoritățile au

[92] *Ibidem*, p. 350.

[93] Cf. „Conflictul interetnic de la Târgu Mureș", Wikipedia, accesat la 16 aprilie 2016.

[94] Cf. „Mineriad", Wikipedia, accesat la 13 noiembrie 2015.

[95] Peter Siani-Davies, *op. cit.,* p. 356.

făcut apel la mineri, şi nu numai, să vină în Bucureşti pentru „restabilirea ordinii". Totodată, sediul PNL a fost devastat şi ocupat, în timp ce la sediul PNŢ, doar prin sosirea premierului Petre Roman, cu „un detaşament de soldaţi", s-a putut asigura integritatea fizică a lui Corneliu Coposu, care era „aproape de a fi linşat"[96] şi care a fost scos de acolo cu o „maşină blindată"[97], secvenţă ajunsă celebră, ce a fost redată şi amintită şi în câteva romane post-decembriste despre revoluţie. „Demonstraţiile" din 28-29 ianuarie au fost caracterizate de istoricul Peter Siani-Davies drept „un punct de cotitură al revoluţiei"[98]. Chiar dacă nu au fost un „catalizator al schimbărilor", împreună cu formarea CPUN, au marcat simbolic încheierea unei faze a *procesului revoluţionar* şi debutul alteia, în care coaliţia anti-ceauşistă se fracturase iremediabil şi, pentru următorii câţiva ani, „scena politică românească avea să rămână profund polarizată între FSN şi opozanţii săi"[99]. A urmat *Mineriada din februarie 1990,* evenimente la fel de dramatice, ca şi precedentele, ce puteau duce şi ele la un război civil, desfăşurate în perioada 18-19 februarie 1990, în Bucureşti şi în care au avut loc din nou lupte de stradă, iar mulţimea furioasă a reuşit să pătrundă „în interiorul sediului guvernamental"[100]. Forţele de ordine au intervenit violent pentru împrăştierea manifestanţilor, dar în noaptea de 18-19 februarie 1990, la solicitarea autorităţilor feseniste, patru mii de mineri, au fost aduşi din Valea Jiului, în Capitală, tot pentru „restabilirea ordinii", ca la Mineriada din ianuarie[101]. Cea mai importantă şi prezentă în numeroase romane post-decembriste despre revoluţie, dar şi cea mai violentă a fost Mineriada din iunie 1990, în care au avut loc evenimente tragice de „subminare a statului", ce au dus la un „război civil urban", chiar la o contrarevoluţie, după unii. Acestea au avut loc în perioada 14-15 iunie 1990 în Bucureşti,

---

[96] Adam Burakowski, *op. cit*., p. 350.

[97] Peter Siani-Davies, *op. cit.*, p. 360.

[98] *Ibidem*.

[99] *Ibidem*.

[100] Adam Burakowski, *op. cit*., p. 351.

[101] Romulus Cristea, *Raidurile ortacilor*, în „România liberă", 4 mai 2006.

când forțele de ordine, susținute de mineri, au intervenit în forță împotriva protestatarilor din Piața Universității și a populației civile. *Golaniada* (în engleză a rezultat termenul de „golaniad")[102], cunoscută ca Fenomenul Piața Universității sau Manifestațiile din Piața Universității, este ombilical legată de mineriada din 14-15 iunie, dar și de alegerile din mai 1990, cele două evenimente fiind descrise mai pe larg în câteva romane despre Revoluția română, analizate și în volumul de față.

Putem afirma că schimbarea revoluționară a sistemului comunist din România s-a încheiat astfel în iunie 1990, după primele alegeri libere, considerate de mulți istorici „prea puțin democratice", și „masacrul" din Piața Universității, când minerii aduși din Valea Jiului, împreună cu forțele de represiune, au zdrobit demonstrația „golanilor"[103]. Concluzia acestor evenimente este, prin urmare, tristă, prăbușirea comunismului a debutat în România printr-o revoluție sângeroasă și s-a terminat în iunie 1990, prin lupte de stradă, manifestații, un scurt război civil, rebeliune și încercări de contrarevoluție în aceeași manieră îngrozitoare.

Revoluția din Decembrie 1989 în viziunea istoricilor, politologilor, scriitorilor (în publicistica lor) și jurnaliștilor români

Catalogările și etichetele făcute Revoluției din decembrie 1989, numită de unii evenimentele din 1989 sau momentul 1989, au fost: *zaveră, mișcare, răscoală, revoltă, răzmeriță, insurecție, război civil* (între protestatari și forțele de reprimare)*, revoluție, contrarevoluție*. Toate aceste sintagme au fost analizate în capitolul teoretic al volumului, dar au existat și formulări confuze, ambigue, care se fereau de un termen anume – de exemplu, evenimentele au fost taxate inadmisibil ca fiind „chestia asta"[104]. În plus, noii lideri ai FSN se pare că au fost „puțin reticenți" în adoptarea în totalitate a termenului de

[102] Cf. „Golaniad", Wikipedia, accesat la 29 decembrie 2014.

[103] Adam Burakowski, *op.cit.,* p. 346.

[104] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 60.

„revoluție". Astfel, în primele lor apariții televizate, Ion Iliescu, Siviu Brucan și ceilalți au evitat acest cuvânt, preferând termeni de o mare ambiguitate ca: „schimbare" și „transformare"[105]. Totuși, fostul președinte Iliescu a susținut în cărțile sale că, în decembrie 1989, a fost clar o revoluție. În volumul *Revoluție și reformă* (1994) a precizat că revoluția română a fost „una dramatică", și nu una de catifea, ca în Cehoslovacia, ori una a „lumânărilor" ca în RDG, în România, fiind imposibilă o revoluție de catifea, singura soluție era o „stihie revoluționară, un spasm politic și social", o „erupție socială cu un autentic caracter popular și național"[106].

În comparație cu alte revoluții din Europa de Est, „Revoluția română nu a fost punctul culminant al unor acumulări treptate în direcția schimbării, ci punctul critic în care ne-a adus tocmai absența schimbărilor, imobilismul unui sistem opresiv", și din această cauză, revoluția română a fost o „explozie categorică: demolând structurile statului totalitar dintr-o dată, ca o lovitură de trăsnet, ea și-a avut dramatismul și nimbul ei tragic"[107]. Totodată, Ion Iliescu respinge acuzația de complot, conspirație, conjurație, și mai ales lovitură de stat, pe care le consideră „fabulații", președintele afirmând că: „noua Putere politică s-a născut dintr-o sumă de conjuncturi, iar istoria și-a croit atunci drum prin hățișurile hazardului"[108]. Despre evenimentele care s-au desfășurat imediat după revoluția din decembrie, respectiv în prima parte a anului 1990, și pe care mai mulți istorici le consideră ca făcând parte tot din revoluție, Iliescu este de părere că protestele opoziției și mai ales fenomenul „Piața Universității 1990" au reprezentat „încercări de destabilizare a tinerei democrații", și susține că „sub onorabilul înveliș revoluționar și sub aparența simpatică a unei mișcări juvenile se ascundea, de fapt, negația absolută a idealurilor politice ale Revoluției din decembrie 1989, care în 13 iunie 1990 ar fi coagulat în cele din urmă într-un puseu al unei

---

[105] Peter Siani-Davies, *Revoluția română din decembrie 1989*, p. 393.

[106] Ion Iliescu, *Revoluție și reformă*, București, Editura Enciclopedică, 1994, pp. 12, 17.

[107] *Ibidem*, p. 13.

[108] *Ibidem,* p. 14.

rebeliuni legionare”[109]. În volumul *Revoluția română*, Ion Iliescu scria că FSN a fost „emanația” revoluției și nu a precedat-o pe acesta, acuzând totodată seria sau mormanul de „fabulații” și „scenarii care mai de care mai fanteziste”, de genul complot, lovitură de stat, revoluție furată, confiscată și altele[110]. Fostul președinte este nemulțumit de denumirea de *revoltă*, deoarece aceasta este un „adevăr parțial și minimalizator”, *revoltă* fiind la Timișoara, apoi la București (în 21 decembrie) și în celelalte orașe; ceea ce a urmat din 22 decembrie transformându-se într-o *revoluție*”[111].

De-abia după ce începutul anului 1990 a fost unul „al frustrărilor, al uzurpărilor și al poliţelor de plătit”, FSN-ul încălcându-și promisiunile făcute ca „organism tranzitoriu de conducere”, au început să apară și interpretările negative asupra revoluției române ca fiind o lovitură de stat, conspirație externă, jurnaliștii străini, cei francezi în special, inclusiv cei de origine română, ca Radu Portocală, au fost cei dintâi care au declanșat „campania media” prin care revoluția română a fost declarată, în mod nedrept, aș spune, „o impostură”[112].

Istoricul **Florin Constantiniu** s-a întrebat dacă în decembrie 1989, în România a fost o revoluție sau altceva, mai ales că „nici măcar comisia parlamentară precum și numeroși jurnaliști, analiști și istorici nu au reușit să lămurească evenimentele petrecute mai ales în zilele de 22-25 decembrie 1989, cruciale pentru revoluție”[113]. În opinia lui Constantiniu, un fapt tulburător și *unic* în istoria militară și universală s-a petrecut atunci în România: în lupta dintre armată și „teroriști”, partea înfrântă – „teroriștii” – nu a lăsat pe „câmpul de bătălie” niciun mort, niciun rănit și niciun prizonier, acest fapt aparte ducând inevitabil la ipoteza că acești „teroriști” au fost un grup restrâns de „diversioniști”[114]. Acțiunile acestora din urmă nu pot fi explicate, crede Constantiniu, decât ca având funcția

[109] *Ibidem*, p. 128.

[110] Ion Iliescu, *Revoluția română*, p. 109.

[111] *Ibidem*, p. 114.

[112] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 60.

[113] Florin Constantiniu, *op. cit*., p. 507.

[114] *Ibidem*.

să împiedice crearea altor centre de putere, în afara nucleului instalat la conducerea Frontului Salvării Naționale[115]. În concluzie, opinia autorului cărții *O istorie sinceră a poporului român*, este că în stadiul de atunci al cercetării, *revoltei populare* împotriva regimului Ceaușescu i-a urmat o *lovitură de stat*, în pregătirea căreia URSS a avut „un rol de seamă", viziune cu care nu sunt de acord[116].

La rândul său, istoricul **Lucian Boia** este sceptic privind punerea de acord a românilor cu privire la „evenimentele din Decembrie 1989", dacă a fost o revoltă, o revoluție, o lovitură de stat. Boia consideră că au fost toate acestea la un loc, mai întâi o „*revoltă spontană*, fără un program bine definit a mii și mii de oameni", mai ales împotriva regimului Ceaușescu și nu una pro-capitalistă sau pro-burgheză, să spunem, dar a fost și o „lovitură de stat", deși nu argumentează în mod credibil, deoarece din acea „masă neorganizată" nu aveau cum să răsară un nou regim și o nouă conducere (lipsind o „Solidaritate", un Lech Wałesa sau un Václav Havel)[117]. Boia mai spune că liderul grupului de marginalizați de către Ceaușescu, Ion Iliescu, urmase o carieră „cât se poate de ortodoxă (studii la Moscova, membru al CC al PCR, prim-secretar al organizației comuniste de tineret, ministru), înainte de a fi garat pe o linie secundară" de tiran, la Editura Tehnică din București, de exemplu, și că „orizontul lui Iliescu nu depășea atunci reforma de tip gorbaciovian"[118]. Dar demitologizantul istoric Lucian Boia recunoaște că în România a fost o *revoluție* și că indiferent de motivațiile protagoniștilor, la 22 decembrie 1989, „istoria a fost eliberată și nimic n-a mai putut să o țină în loc"[119].

Politologul **Vladimir Tismăneanu** este de părere că evenimentele din decembrie 1989 ar fi un amestec, o combinație de „revoltă spontană pornită de jos și o conspirație

---

[115] *Ibidem,* p. 508.

[116] *Ibidem*.

[117] Lucian Boia, *România - țară de frontieră a Europei,* București, Editura Humanitas, 2002, p. 131.

[118] *Ibidem,* pp. 131-132.

[119] *Ibidem,* p. 132.

intrapartinică anticeaușistă"[120]. În articolele sale din revista americană liberală „The New Republic", el desemnează marele eveniment „Revoluția de Crăciun", aceasta conținând în viziunea lui două faze: *revoluția populară* și „revoluția" Frontului Salvării Naționale (pe care o vor apăra cu obstinație minerii, de-a lungul anului 1990), iar noul organism politic al României a fost văzut, poate exagerat, ca o „juntă" cu ideologie „neo-bolșevică", alcătuită din „leniniști compromiși, tehnocrați avizi de putere, aventurieri politici și demagogi"[121]. În volumul *Reinventarea politicului*, Tismăneanu vorbea despre realitatea revoltei anticomuniste spontane, a insurecției populare, dublată de o conspirație internă a nomenclaturii, care a profitat de insurecție și a preluat puterea, politologul precizând că: „În România nu a existat o facțiune reformistă în cadrul conducerii, care să-l detroneze pe Ceaușescu și clica lui și să se angajeze într-o liberalizare generală. Condițiile au fost astfel propice unei explozii populare spontane"[122]. „Revoluția română, mai spune, pe drept cuvânt Tismăneanu, s-a născut dintr-o disperare absolută: tinerii care au ieșit în stradă știau că vor fi uciși, dar refuzau să mai accepte prelungirea opresiunii"[123].

Scriitoarea și jurnalista **Gabriela Adameșteanu** pleacă de la postulatul că „România a fost doar penultima și cea mai spectaculoasă verigă a unui lanț rupt încetul cu încetul de-a lungul anului 1989"[124]. Întrebarea-cheie rămânea aceea legată de formula în care trebuie încadrate evenimentele din decembrie 1989: revoluție, lovitură de stat, revoluție precedată ori urmată de lovitură de stat, termenul improvizat va fi acela de revoluție-lovitură de stat", pe care-l uzitează și autorii cărții *Roumanie le livre blanc. La realite d'un pouvoir néo-communiste*[125]. Pe de

---

[120] Cf. *Revoluția română văzută de ziariști americani și englezi,* București, Free Romania Fundation, Editura Evenimentul, 1991, p. 131.

[121] *Ibidem,* pp. 176 și 226.

[122] Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel,* Iași, Editura Polirom, 1999, p. 204.

[123] *Ibidem*, p. 205.

[124] Gabriela Adameșteanu, *Cele două Românii,* Iași, Institutul European, 2000, p. 203.

[125] *Ibidem*, p. 205.

altă parte, Gabriela Adameșteanu vorbește despre o „cultură a revoluției", dar și despre o tradiție românească a loviturilor de stat, valabilă și pentru ceea ce s-a întâmplat în decembrie 1989: „În România actuală există (după evenimentele din decembrie 1989, evident) o *cultură a revoluției* – a unei mișcări populare care aparent dărâmă în două zile întreg eșafodajul Puterii, în fapt o lovitură de stat, efectuată prin larga trădare a serviciilor secrete, a forțelor de ordine, a armatei și drapată în această mișcare populară"[126]. Cu toate acestea, revoluția nu este negată de autoarea romanului *Dimineață pierdută,* ci doar „umbrită de lovitura de stat" în care rolul primordial l-ar fi avut o facțiune a Securității, ce avea accept internațional[127].

Un punct de vedere aparte l-a avut criticul și istoricul literar **Adrian Marino**, într-o analiză culturalo-eseistică, care a afirmat că a verificat din plin două criterii esențiale de sinceritate a respingerii sistemului totalitar comunist de către cei care au trecut de partea democrației: 1. cei care au intrat imediat în acțiune, în primele zile *după* 22 decembrie 1989, când situația era încă foarte confuză și soarta „revoluției" nici pe departe decisă; 2. cei ce se simțeau, într-un fel sau altul, vulnerabili, șantajabili prin „colaborări" cu un regim extrem de rigid, terorist și de foarte lungă durată, și care au trecut totuși peste această barieră psihologică[128]. Într-un alt text, același autor a afirmat că în 1989, în România au existat două revoluții, o *revoluție de sus în jos,* condusă de un grup restrâns de comuniști reformiști, anticeaușiști într-o direcție gorbaciovistă, o revoluție elaborată, aparținând „bătrânilor" și o *revoluție de jos în sus*, a României profunde, cu caracter anticomunist, nu numai anticeaușist, una de tip spontan și haotic, dar sinceră, fiind o „revoluție a tinerilor"[129].

Poetul și scriitorul **Claudiu Iordache**, unul dintre principalii lideri ai Revoluției din 1989, aflat în balconul Operei

---

[126] *Ibidem,* p. 33.

[127] *Ibidem,* p. 156.

[128] Adrian Marino, *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale*, Iași, Editura Polirom, 1995, p. 30.

[129] Adrian Marino, *Două revoluții*, în „Dreptatea", februarie 1990, versiune online.

din Timișoara, în cartea sa, *Iisus s-a născut la Timișoara* (1994), face o expunere paralelă pentru cele două mișcări revoluționare, din capitala Banatului și din capitala României, în Timișoara aflându-se „actorii", iar la București – „regizorii"[130]. Iordache propune și o sumă, o succesiune aparte și destul de vastă de antinomii, în acest sens: uzurpați-uzurpatori, inocenți-complotiști, sinceri-ipocriți, victime-călăi, profitați-profitori, naivi-cinici, credincioși-farisei, iar în opinia lui, cele două revolte, de la Timișoara (16-20 decembrie) și București (21-22 decembrie) au fost o „stihie", precum marile inundații din 1970 și 1975 ori terifiantul cutremur din martie 1977, la Timișoara având loc în principal o „vâlvătaie", o „febră", o *revoluție,* în avantaj fiind aici capitala Banatului, în timp ce la București a avut loc o *conjurație*[131]. Iordache folosește și alte metafore incitante, uneori cu înțeles ingineresc, astfel, Timișoara ar fi fost „bujia" care a aprins motorul răsturnării lui Ceaușescu (iar Tőkés „amorsa revoluției?!"), Claudiu Iordache afirmând că rolul pastorului reformat, supradimensionat ulterior de presa occidentală, a avut „respirație scurtă", el „dispărând" în 16 decembrie penru a reapărea după ce regimul Ceaușescu devenise o amintire[132] și „copilul teribil al României", la București (din nou Capitala este defavorizată) desfășurându-se *conjurația* celor îmbrăcați în „puloverele celebre ale profitorilor revoluției" (aluzie clară la viitorul prim-ministru Petre Roman), care au inițiat *restaurația*[133]. De aici și până la a spune că revoluția fost furată nu a fost decât un pas și Iordache îl și face, spunând, pe bună dreptate și că în 1990, în România erau trei facțiuni politice: „comuniștii ceaușiști (naționaliști), comuniștii kaghebiști și elita noncomunistă"[134]. În volumul apărut în 2015, *Anul 1995*, care reunește două cărți-eseu mai vechi ale autorului timișorean, *Securitatea. Confiscarea unei*

[130] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 152.

[131] Claudiu Iordache, *Iisus s-a născut la Timișoara. Decembrie 1989,* Timișoara, Editura Helicon, 1994, p. 20.

[132] Claudiu Iordache, *Anul 1989*, București, Editura IRINI, 2015, p. 37.

[133] Claudiu Iordache, *Iisus s-a născut la Timișoara. Decembrie 1989*, Timișoara, Editura Helicon, 1994, pp. 23, 38.

[134] *Ibidem,* p. 63.

națiuni (2009) și *Revoluția românilor* (2011), într-o versiune revăzută și adăugită, Iordache introduce sintagma de „revoluția românilor" și afirmă că: „Revoluția sângeroasă a românilor din Decembrie 1989 a eliminat din istorie statul român guvernat discreționar, ca și dreptul acestuia de a se menține la putere recurgând la represiune!"[135]. Pe de altă parte, autorul bănățean susține că „puterea Revoluției a fost confiscată de-a lungul anilor de către puterea reînviată a fostei Securități!"[136]. El mai subliniază că aidoma revoluțiilor din 1821 și 1848 din Țările Române, Revoluția românilor din 1989 a fost o „revoluție învinsă", nefiind decât o *schimbare la față*, vorba lui Cioran[137]. În ceea ce privește dilema dacă a fost revoltă sau revoluție, răspunsul ar putea veni din altă parte, spune Iordache, care menționează că atunci când în dimineața zilei de miercuri, 15 iulie 1789, regele Ludovic al XVI-lea, abia trezit, l-a întrebat pe Ducele de la Rochefoucauld-Liancourt: „Este o revoltă?", i s-a răspuns: „Nu, sire, este o revoluție!", Revoluția Franceză fiind celebrată și astăzi, în fiecare an, la 14 iulie 1789, și nu la 21 ianuarie 1793 la decapitarea cetățeanului Louis Capet!"[138]. Același autor consideră că revoluția a fost, indubitabil, „o faptă a românilor", „o revoluție scurtă cu o involuție lungă", dar că aceasta „nu a fost lăsată să ajungă și în sufletul lor", explicându-se parțial, de ce „reușind să alunge o dictatură, revoluționarii nu au avut același succes în schimbarea propriilor mentalități"[139].

Scriitorul și eseistul brașovean **Mircea Brenciu** (participant activ la revoluția din Brașov), a redactat unul din primele mesaje ale Brașovului către Televiziunea liberă, text citit de Teodor Brateș pe post și i-a înmânat autorului brașovean Mihai Arsene textul imnului „*Deșteaptă-te, române*!" pentru a fi tipărit în foaia revoluției de la Brașov, intitulată *Libertatea*, care era o ediție specială a revistei *Astra*, cerând ca acest

---

[135] Claudiu Iordache, *Anul 1989*, București, Editura IRINI, 2015, p. 5.

[136] *Ibidem*.

[137] *Ibidem*, p. 21.

[138] *Ibidem,* p. 13.

[139] *Ibidem*, pp. 20, 275.

cântec să devină imn național)[140]. El introduce sintagma de *Revoluția luminii* și afirmă că ceea ce s-a întâmplat în 1989 se poate defini ca o revoluție prin faptul că reușita ei a depins de modul de alăturare, de intersectare a *revoltei populare* cu logica unei *conspirații inițiale*, pregătită din timp și, mai mult chiar, susținută de forțe politice externe care doreau schimbarea fără a se folosi obligatoriu de intervenția armată, de agresiune militară[141]. Din cauză că distanța dintre agresiune și trădare se afla pe muchia unui tăiș ascuțit și alunecos, Brenciu crede că a apărut cu necesitate voința tuturor de a da schimbării politice din România „caracterul net al unei revoluții", confirmându-se faptul că în 1989 erau coapte condițiile pentru dărâmarea lui Ceaușescu, fiindcă fără voința poporului român, în decembrie 1989 „nu s-ar fi putut declanșa decât un puci", urmat de o „agresiune militară externă sau de un război civil"[142]. Aceasta, deoarece căderea și execuția lui Ceaușescu puteau atrage după sine, în condițiile vidului de putere, „pericolul unei agresiuni externe cu consecințe din cele mai nefaste pentru integritatea teritorială a țării, în condițiile în care trupul îmbolnăvit al României prin sărăcire, frig, foamete, dezinformare, nu mai putea reacționa întru apărarea sa"[143]. Potrivit lui Brenciu, problema care rămâne în suspensie și care a fost exploatată justificat de unele analize și comentarii ulterioare despre evenimentele din decembrie 1989, se leagă de momentul în care „generalul de ghips", Victor Stănculescu deținea posibilitatea de a încheia rapid substituirea lui Ceaușescu cu Ion Iliescu, fără a mai atrage implicarea cetățenilor deveniți revoluționari „pe buna dreptate a riscului lor nebunesc, aici aflându-se întreaga cheie a acestui decembrie controversat: în timp ce lumea murea pe străzile Timișoarei și Bucureștilor, populația înfierbântată a țării o luase înaintea dorințelor și planurilor marilor puteri ieșind masiv în stradă, așa încât nu se mai putea face nimic,

[140] Gh. Sbârnă, V. Marin, *Dicționarul general al revoluției române din decembrie 1989*, pp. 146-147.

[141] Mircea Brenciu, *Revoluția luminii*, Brașov, Editura Societății Ziariștilor și Oamenilor de Cultură „Cincinat Pavelescu", 2004, p. 137.

[142] *Ibidem*.

[143] *Ibidem*, p. 138.

decât eventuala susținere în devans a voinței naționale românești“[144]. Pentru autorul braşovean, în România acelui decembrie sângeros, a avut loc o *revoluție autentică*, pe cât de minunată, pe atât de ingrată în acelaşi timp, *minunată*, pentru că Ceauşescu nu mai e, comunismul nu mai e, şi o mare parte din cortegiul de suferințe ce a rezultat de aici nu mai există, şi *ingrată* pentru că nu a adus după sine belşugul sau măcar viața decentă mult visate, iar „dreptatea mai umblă uneori cu capul spart”[145]. În finalul cărții, Mircea Brenciu explică şi de unde vine sintagma *revoluția luminii*, în opinia lui voia lui Dumnezeu a fost totuşi alta, se poate vorbi despre decembrie 1989 ca despre minunata lumină care s-a pogorât asupra românilor într-un anotimp în care nici iarnă nu era, nici ger nu era, era doar speranţă şi disperare: „Români, îndrăzniți, ați biruit lumea!”, ar fi spus, parcă, Mântuitorul[146]. Tocmai venise Crăciunul, „care trebuia să fie curățat de necreştinii din fruntea poporului creştin şi poate că şi din această cauză Lumina acelui decembrie era atât de sfântă, fiindcă venea de la El!”[147].

Un alt scriitor şi eseist braşovean, **Vasile Gogea** (disident înainte de 1989), susține că prea multele, pateticele şi metaforicele caracterizări ale „Revoluției române pentru libertate şi democrație”, cum a denumit-o el, de la 22 decembrie 1989, au proliferat în „mass-media liberă”, de atunci, lăsând să se înțeleagă că revoluția – în mod „spontan” şi discret insinuate, „inconştient” – măsura adevărată şi sensul real al lucrului bine făcut[148]. „Revoluția tinerilor”, „cruciada copiilor”, „revoluția transparentă” şi multe alte asemenea pseudo-concepte, nu fac, spune Gogea, decât să învăluie, mai degrabă decât să lumineze, natura exactă a „mişcării revoluționare” din România[149]. La această „obscurizare” a revoluției a revoluției a contribuit, pe lângă vidul de informație creat în orizontul de aşteptare al

[144] *Ibidem*, pp. 152-153.

[145] *Ibidem*, p. 153.

[146] *Ibidem*, p. 158.

[147] *Ibidem*, p. 159.

[148] Vasile Gogea, *Exerciții de tragere cu puşca de soc*, Pitești, Editura Paralela 45, 1998, p. 73.

[149] *Ibidem*.

opiniei publice, şi tendinţa tot mai accentuată de a reduce această „formidabilă mişcare de protest naţională" doar la evenimentele din 22-22 decembrie 1989, fiind proiectată, astfel, pe ecranele noii propagande, „adevărat mai abile", a FSN, imaginea unei „revoluţii sărace", „debile" din punct de vedere politic, în pericol permanent de a fi „furată" de un fel de fantome fără identitate, fără configuraţie fizică, fără părinţi şi fără „case", pe care, din lipsă de termeni mai buni, toată lumea îi numeşte „terorişti"[150]. Gogea a propus, pe lângă „revoluţia autentică, pentru libertate şi democraţie", şi termenul de *revoluţie în trepte*, care a început la 15 noiembrie 1987 la Braşov, fiind provizoriu gâtuită de regimul dictaturii ceauşiste, şi a culminat la 22 decembrie 1989, la Bucureşti, după ce se redeclanşase la Timişoara, cu cinci zile mai devreme[151]. Era obiectiv necesar, mai spune Gogea, ca Revoluţia să aibă mai multe „trepte", întrucât şi dictatura s-a instaurat la noi treptat, dar pe lângă cele două trepte deja precizate, ar mai fi şi „ultima treaptă", care va fi trebuind să conducă la o „justiţie socială"[152]. Rezumând, Gogea spune că mişcarea de renaştere naţională din România a început să se manifeste politic ferm în anul 1977, odată cu „mişcarea Goma" şi cu grevele minerilor din Valea Jiului şi a culminat în „marea revoluţie pentru libertate, democraţie şi justiţie socială", declanşată la 15 noiembrie 1987[153].

În schimb, ziaristul importantului post de radio Europa Liberă (a fost de două ori directorul departamentului românesc, la München şi Praga), **Nestor Rateş** sugerează ideea de mixtură între o revoltă populară (*răscoală violentă*, în termenii lui) şi o preluare a puterii de către foşti comunişti anticeauşişti, creditând *revolta spontană* (fără amestecuri interne, externe), pe care o vede secondată din mers de o conspiraţie adusă la zi a unor *aparatciki* din umbră, care mizau pe o schimbare de lider naţional, dar nu şi pe o schimbare de regim[154]. După alungarea sau fuga lui Ceauşescu, răscoala-revolta-revoluţia a devenit, în opinia lui Rateş, confuză, „încâlcită", alunecoasă, de-a dreptul, fiind categorisită drept „un

[150] *Ibidem*, pp. 73-74.

[151] *Ibidem*, p. 75.

[152] *Ibidem*, pp. 76-77.

[153] *Ibidem*, p. 77.

[154] Ruxandra Cesereanu, *op. cit*., p. 171.

amestec sordid de suspectate conspirații, violență de stradă, goană după putere, încercări de reformă politică și economică, experimente electorale, strădanii idealiste și represiune brutală", toate aceste etichetări, în mare parte adevărate, compromițând în opinia mea, însăși Revoluția română[155]. Revoluția a devenit ulterior și mai încâlcită, în demonstrația lui Rateș, prin prisma așa-zisului proces și al execuției fulger al Ceaușeștilor, motivele invocate obsedant fiind stoparea „teroriștilor" – dar la mijloc erau și alte interese politice: „Procesul și execuția Ceaușeștilor pot fi privite, de asemenea, ca o încercare de a canaliza furia întregului popor asupra lor și de a o abate de la sistemul comunist în sine"[156].

Scriitorul și politologul **Stelian Tănase** consideră că într-o primă etapă a avut loc o *revoltă populară*, dar apoi, în faza sinistră a transferului de putere, au ieșit învingători „opozanții din fosta Putere" (ex-demnitari comuniști, vârfuri ale armatei și administrației comuniste), și nu anticomuniștii, cum s-a întâmplat în celelalte țări foste socialiste[157]. Tănase nu este de acord cu varianta complotului KGB și nici cu ideea lui Ceaușescu (și ulterior a „facțiunii naționaliste a Securității"), care acuza mai multe „agenturi străine" că ar fi dorit dezintegrarea scumpei noastre patrii, Revoluția română fiind o „combinație între o revoltă a populației câtorva mari orașe cu preluarea puterii politice de către forțe din eșaloanele secunde ale vechiului regim"; după aceea a urmat un „proces revoluționar de lungă durată în direcția instaurării democrației"[158]. Deși recunoaște „unicitatea revoluției române", considerând-o, oarecum negativ, „cea mai ambiguă și mai sângeroasă din Europa", Tănase susține că ea nu a fost dusă până la capăt, așa cum s-a făcut în cazul marilor revoluții din Occident, ajungându-se ca, prin „alegerile manipulate" din 20 mai 1990, revoluția să primească un caracter conservator: „Mulțimile active din decembrie 1989 au fost pulverizate în

---

[155] Nestor Rateș, *op. cit.,* p. 68.

[156] *Ibidem*.

[157] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 70.

[158] Stelian Tănase, *Miracolul revoluției. O istorie politică a căderii regimurilor comuniste,* București, Editura Humanitas, 1999, pp. 273-274.

luna mai de votul majorității tăcute. Mesajul electoratului a fost că trebuia păstrat cât mai mult din regimul precedent. [...] Opoziția putea să existe, dar numai marginal, ca opoziție tolerată"[159].

Revoluția română din 1989 în viziunea istoricilor, ziariștilor, scriitorilor și memorialiștilor străini

Trecând la autorii străini, celebrul istoric francez **François Furet**, autor al unor cărți esențiale despre Revoluția Franceză, este de acord numai cu ideea de revoltă populară, nu și cu cea de revoluție în decembrie 1989, în România, și merge inclusiv pe conceptul de *contrarevoluție mascată*[160]. Într-un interviu acordat scriitorului timișorean Radu Ciobotea, autorul cărții *Penser la Revolution françaises* declara: „După opinia mea nu poate fi vorba de nicio revoluție română în întreg secolul al XX. Evenimentele la care vă referiți, deși în mare parte enigmatice, par a se structura pe două dimensiuni: o *revoltă populară* izbucnită la Timișoara, apoi extinsă în regiunea Banatului și în Capitală, plus o *intrigă de aparat* care nu spera să obțină o victorie atât de ușoară. Incert rămâne doar dozajul fiecăreia din cele două realități paralele. România din și de după acel decembrie [...] este un caz bizar, în care o posibilă revoluție a involuat evident spre o *contrarevoluție mascată*"[161].

Un alt istoric francez, **Catherine Durandin**, specialistă în istoria României și a Balcanilor, introduce, în cartea ei *Moartea Ceaușeștilor,* termenii de „lovitură de stat mascată" sau „lovitură de stat comunistă" și „revoluția confiscată", dar susține că zvonurile și imaginile din decembrie 1989 ar aparține neîndoielnic reprezentării obișnuite a unei *revoluții*: „fuga tiranului, furtul banilor și pâinii poporului, comorile acumulate în străinătate, mercenarii contrarevoluționari și devotata armată a poporului!"[162] „Și chiar o Maria-Antoaneta

[159] *Ibidem*, p. 363.

[160] Radu Ciobotea, *După Revoluție, târziu...,* Timișoara, Editura „Almanahul Banatului", 1995, p. 109.

[161] *Ibidem*.

[162] Catherine Durandin, *Moartea Ceaușeștilor. Adevărul despre o lovitură de*

– Elena, care nu stârnește mila nimănui!", mai adaugă, pe bună dreptate, autoarea franceză[163]. Totuși, între bucuria și durerea celor întâmplate în decembrie 1989, deziluzia a pus stăpânire pe români, care au simțit atunci că „revoluția" lor a fost confiscată de foștii comuniști[164]. Durandin face apoi o trecere în revistă a evenimentelor istorice de după luna decembrie 1989, delimitând deci revoluția română și spunând că aceasta s-ar termina în mai-iunie 1990, după alegerile „libere" de la 20 mai și mineriada din 14-15 iunie 1990[165]. Durandin consideră că mineriadele au marcat profund istoria ultimului deceniu al veacului al XX-lea, reprezentând „o confruntare de lupte, complexe și adesea obscure", în care au avut loc, implicați fiind și minerii, sau manipulați, manevrați, „bătălii ideologice și mai ales lupte pentru putere"[166]. De asemenea, acestea au fost atât o „rezultantă", cât și „una dintre originile dificultății României de a se sustrage moștenirii comuniste, pentru a ajunge la un regim democratic modern"[167]. Interesant este că într-o carte anterioară Durandin aduce în discuție termenul hibrid *revoltă-complot*, recunoscând însă că fără explozia și bulversarea originară, *lovitura de stat* nu ar fi putut avea loc, iar pentru ideea de *puci* pledează continuitatea structurilor comuniste după decembrie 1989, la toate nivelurile[168].

Tot un istoric francez, **Jean-François Soulet**, vine cu un alt termen sau concept original pentru revoluția română, cel de „desatelizare influențată", aplicat României și Bulgariei (fiind al treilea tip de desatelizare, primele două fiind desatelizarea dinspre vârf, ca în Polonia și Ungaria și desatelizarea de jos, precum în RDG și Cehoslovacia), în aceste țări, în opinia francezului, spre deosebire de schimbările sau *revoluțiile*

---

stat comunistă, București, Editura Humanitas, 2011, p. 170.

[163] *Ibidem*, p. 170.

[164] *Ibidem,* p. 171.

[165] *Ibidem,* p. 184.

[166] *Ibidem,* p. 189.

[167] *Ibidem*.

[168] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 157, *apud* Catherine Durandin, *Histoire de la nation roumaine,* 1994.

pașnice din Cehoslovacia sau RDG, populația nu a intervenit decât în final, sau ca un „complement al unui proces declanșat și condus din interiorul partidelor comuniste, aparent sub presiunea forțelor externe”[169]. Soulet susține că prima etapă a desatelizării a început în jurul anului 1987, când, pentru Ceaușescu era momentul în care și-a pierdut definitiv tot sprijinul din partea PCR, a țărilor frățești, a Occidentului, în frunte cu SUA (aici aș aminti pierderea clauzei națiunii celei mai favorizate), izolarea lui completă făcând posibilă „executarea unei lovituri de forță” în interiorul partidului, care constituie a doua etapă a procesului[170]. Soulet mai precizează că prima fază a prăbușirii lui Ceaușescu a început și cu izbucnirea „revoltei muncitorilor din Brașov”, pe 15 noiembrie 1987, perioada de până la revoluția din 1989 fiind una de agonie a regimului[171]. Pe scurt, dictatorul român și-a ridicat toată lumea împotriva lui și a familiei sale, printre ipotezele vehiculate în legătură cu eliminarea lui Ceaușescu, cea mai plauzibilă i se pare lui Soulet teza unui „complot pus la cale de personalități din partid; complot susținut activ de KGB și pasiv de CIA și Departamentul de Stat american, cu complicitatea unei părți din Armată și din Securitate”[172]. În încheierea abordării lui Soulet, complotul, revolta de la Timișoara, evenimentele din 1989 sintetizate în teza loviturii de forță, sunt legitimate în mai 1990, când Ion Iliescu este ales președinte al republicii cu parcă zdrobitorul procent de 85% din voturi[173].

Istoricul britanic **Martyn C. Rady**, axat pe istoria României și Ungariei, sugerează că, în 1989, în România a avut loc o revoluție combinată cu o lovitură de stat. Faptul că el recapitulează documentaristic comploturile de dinainte de 1989 ar pleda pentru opinia că istoricul acceptă „amestecul unui *puci* în revolta românească”[174]. Autorul cărții *Romania*

---

[169] Jean-François Soulet, *Istoria Europei de Est de la al doilea război mondial până în prezent,* Iași, Editura Polirom, 2008, p. 137.

[170] *Ibidem*, p. 141.

[171] *Ibidem*.

[172] *Ibidem,* p. 142.

[173] *Ibidem,* p. 143.

[174] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 158.

in Turmoil: A Contemporary History pune în discuție două tendințe de opoziție incipientă, care au existat în paralel în anii 1980: pe de o parte e vorba despre „încercări conspiraționiste de puciuri militare", iar pe de altă parte, de „proteste populare dezorganizate" – revolta de la Brașov din 15 noiembrie 1987 fiind exemplul semnificativ[175]. La sfârșitul anilor 1980, disidența românească era și ea nuanțată prin personalități singulare, Doina Cornea în special, vetuști comuniști de genul Silviu Brucan sau Alexandru Bârlădeanu, scriitori (poetul Mircea Dinescu, de exemplu), deși autorul precizează că în România comunistă nu a existat o rețea a samizdatului, nicio societate civilă[176]. Universitarul englez nu discută revolta de la Timișoara, considerând-o validă din start, el fiind preocupat mai mult de ziua de 22 decembrie, pe care o vede „alambicată și plină de dedesubturi". Conform teoriei lui, facțiuni din Armată și Securitate au acceptat *revolta populației* încă din dimineața de 22 decembrie, fiind dispuse să promoveze o schimbare politică în România; după alungarea lui Ceaușescu, totuși, unele grupuri de militari au rămas în expectativă, neconvenindu-le faptul că România ar putea fi condusă de intelectuali disidenți sau de tineri „nebuni" care protestaseră în stradă și făcuseră revoluția, toți aceștia fiind considerați non-politicieni și amatori, respectivii lideri cazoni acceptând categoric revoluția numai după apariția pe scenă a „politicienilor serioși", în primul rând a lui Ion Iliescu și Nicolae Militaru, care chiar dacă erau ex-*apparatciki,* erau validați ca experimentați și capabili să conducă România[177].

Un alt istoric britanic, bun cunoscător al istoriei României, **Dennis Deletant**, crede că „importanța comploturilor și a complotiștilor de după revoluție a întrecut cu mult semnificația avută înainte"[178]. Totuși, Deletant admite clar ideea de revoluție și creditează și o „încercare de contrarevoluție pro-ceaușistă"

---

[175] Martyn Rady, *Romania in Turmoil. A Contemporary History,* London-New York, Tauris & Ltd. Publishers, 1992, p. 73.

[176] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 159.

[177] Martyn Rady, *op. cit.,* p. 106.

[178] Dennis Deletant, *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989,* București, Editura Humanitas, 1995, p. 320.

după 22 decembrie 1989, care a fost, însă, anihilată[179]. Istoricul oferă o definiție a revoluției române, care s-ar putea să nu convină unora: s-a pornit de la un protest maghiar, care s-a transformat rapid într-o revoltă românească, mai precis: „Sfidarea lui Tőkés a fost catalizatorul exprimării solidarității etnice, ce a generat revolta populară împotriva lui Ceaușescu. Concursul tuturor acestor împrejurări a declanșat o serie de evenimente care au dus la răsturnarea dictatorului"[180]. Deletant crede că elucidarea unui adevăr mai amplu despre revoluția română ar depinde de „principalii protagoniști politici" și că numai viitorul poate aduce lumină[181]. În concluzie, istoricul englez consideră că „punctul final al limpezirii faptelor" din decembrie 1989, ca și a faptelor din cei 45 de ani de comunism românesc, va fi posibil atunci când va exista voința politică a deschiderii arhivelor și când „istoricii își vor face datoria în plinătatea libertății documentare"[182]. Ce e de făcut, însă, atunci când principalii protagoniști politici își susțin până la moarte aceleași idei și opinii despre revoluție spunând că totul a fost spontan, că nu a existat lovitură de stat, complot, conjurații, nici din afara și nici din interiorul României, sau mai rău, decedează, sucombă, ducând cu ei și eventualele taine ale evenimentelor?

Tot un istoric englez a scris poate cea mai bună carte despre revoluție, **Peter Siani-Davies** și volumul său *Revoluția română din decembrie 1989.* Nicio altă carte tradusă la noi nu a analizat mai în detaliu, perioada decembrie 1989-februarie 1990, spun mai mulți critici și comentatori români, cu extensie până la alegerile din mai 1990 și mineriada din 13-15 iunie 1990, totul dintr-o perspectivă neutră, rece, de un calm englezesc, nepătimașă, *sine ira et studio*, vorba istoricului roman Tacitus, și care distinge clar între faptele reale, istoria propriu-zisă și

[179] *Ibidem*, p. 330.

[180] Dennis Deletant, *România sub regimul comunist,* București, Fundația Academia Civică, 1997, p. 200.

[181] Idem, *România sub regimul comunist,* ed. a II-a, București, Fundația Academia Civică, 2006, p. 266.

[182] *Ibidem*.

zvonurile, conjurațiile, comploturile și alte „prejudecăți" despre revoluție. Desigur nu este prea clară delimitarea revoluției românești, deși dacă ne luăm după titlu, doar în decembrie a început și s-a sfârșit marele eveniment. Siani-Davies face și o teorie a revoluției, afirmând că revoluțiile bazate pe mobilizări de mase și pe prăbușirea statului au tendința să includă „atât vârtejul luptelor, cât și haosul înfrângerii", acest lucru conferindu-le o „intensitate și o complexitate" care nu poate fi cuprinsă într-o analiză simplă, iar revoluția română nu face nici ea excepție de la această regulă[183].

Istoricul britanic a folosit, în legătură cu Revoluția română din 1989, pe lângă termenul de „revoluție", și cuvântul ori sintagma „lovitură de stat" și, uneori, chiar „revoltă populară", analizând pe larg implicațiile acestor trei termeni în ceea ce s-a întâmplat în România. Siani-Davies subliniază, pe urmele sociologului și istoricului ceho-britanic Jaroslav Krejči că loviturile de stat sunt, în general, considerate mai simple decât revoluțiile, implicând „atacul brusc al unei guvernări" și având, de regulă, „obiective limitate"[184]. Loviturile de stat nu au parte de mobilizări de mase, au loc cu minime vărsări de sânge și sunt urmate de o „revenire relativ rapidă" la ceea ce se înțelege prin normalitate, doar cu schimbări limitate[185]. Aici, se pot distinge mai multe tipuri de lovituri de stat, dar ceea ce se spune cel mai des că s-ar fi produs în România ar fi o „lovitură de palat", prin aceasta înțelegându-se cazul în care un șef de stat, conducător puternic, tiran, dictator este înlocuit direct de unul sau mai mulți conspiratori sau conjurați emanați chiar din rândurile regimului aflat la putere[186]. În cazul revoluțiilor anticomuniste din Europa de Est, majoritatea conducătorilor comuniști au fost victime ale unor lovituri de palat. Dar Siani-Davies se întreabă dacă și în cazul lui Ceaușescu se poate vorbi despre această metodă, mai ales că plecarea sau alungarea sa

---

[183] Peter Siani-Davies, *Revoluția română din decembrie 1989,* București, Editura Humanitas, 2006, p. 380.

[184] *Ibidem*, p. 381.

[185] *Ibidem*.

[186] *Ibidem*.

din clădirea CC, în fața poporului mânios și răsculat și fuga la Târgoviște s-ar potrivi mai mult cu imaginea unei revoluții decât a unei lovituri de palat, care ar fi fost îndreptățită înainte de 22 decembrie și fără vărsare de sânge[187]. De partea revoluției, s-ar mai afla: mobilizarea maselor, violența „larg răspândită", crearea „spontană" a consiliilor locale revoluționare, ruperea coaliției revoluționare și, ulterior, „puternicele lupte dintre rivalii revoluționari" care au avut loc pe străzile orașelor din România[188]. Chiar dacă Ceaușescu ar fi fost înlăturat printr-o lovitură de stat, aceasta „nu poate împiedica denumirea de *revoluție* dată evenimentelor din România", Siani-Davies dând ca exemplu „lovitura militară" (de stânga, mai precis, n.n.) care a declanșat „Revoluția Garoafelor" din Portugalia, din 25 aprilie 1974[189]. Britanicul face și un fel de teorie a revoluțiilor, pe urmele unor Calvert, Krejči și Tilly, precizând că revoltele populare, de pildă, pot fi și ele considerate „evenimente relativ simple, care nu duc la schimbări majore ale puterii în stat", dar această definiție trimite la ideea de „revoluții eșuate". Autorul crede că ar fi mai bine ca revoltele să fie catalogate drept „entități de sine stătătoare, trei posibile elemente făcând deosebirea dintre revoluții și revoltele populare: a. trec rapid de la soluționarea plângerilor, care este primul scop al unei revolte, la o „redistribuire a puterii politice și economice", ducând la transformări mari în structura socială; b. într-o revoluție se poate sesiza, în orice moment, un obiectiv general, care poate lua forma unui angajament ideologic stabil, dar e mai probabil să se găsească într-o mai amplă traiectorie orientată către viitor, acest lucru permițând revoluției ca, odată ce a luat puterea, că treacă iute peste „impulsurile distrugătoare" asociate ineluctabil cu găsirea de țapi ispășitori, care ar caracteriza revoltele populare și să înlăture regimul dărâmat (ceea ce pare să definească mai degrabă revoluțiile decât revoltele); c. pentru a-și atinge obiectivele, este mai probabil ca revoluția să aibă unii dintre liderii săi din rândul elitelor existente, în timp ce revoltele au tendința de a fi conduse de lideri aleși de mulțime, gloată,

[187] *Ibidem,* pp. 381-382.

[188] *Ibidem,* p. 382.

[189] *Ibidem*.

mase populare, „naturali", dar lipsiți de experiență[190]. Pornind de la acest ultim aspect, Siani-Davies spune că existența unui partid în spatele conducerii FSN sugerează că evenimentele din România au fost mai aproape de o revoluție decât de o revoltă, dar, acest argument poate fi uzitat și pentru a acredita ideea sau ipoteza unei lovituri de stat[191].

Foarte rar revoluțiile marchează o breșă limpede, o ruptură clară cu trecutul pe cât ar dori să sugereze protagoniștii iar, în realitate, toate problemele legate de succesiunea politică sunt foarte subiective și au obligatoriu o „încărcătură politică"[192]. Pe lângă stabilirea limitelor de timp și a numărului și tipului de posturi comparate, mai trebuie rezolvată și spinoasa problemă a persoanelor care au constituit vechiul regim, iar în cel mai larg sens, acesta a ajuns să cuprindă toți foștii membri PCR, susține Siani-Davies, dar, din moment ce numărul era, în România, de cel puțin patru milioane (în timp ce numărul foștilor nomenclaturiști s-ar fi ridicat la 200.000), toți au considerat că era o măsură inacceptabilă, cu excepția „celor mai înverșunați anticomuniști"[193]. Rezultă că, în România, a existat un „anumit grad de succesiune politică", în decembrie 1989, mai accentuat decât de obicei în cazul loviturilor de palat, vechii lideri comuniști fiind înlocuiți rapid cu o „tânără generație de tehnocrați"[194].

Cel de-a doilea posibil element de departajare constă în aceea că revoluțiile sunt adesea prezentate ca având un „obiectiv general", care lipsește însă în cazul revoltelor populare, de obicei, existența acestui scop e pretentată ca o „viziune de viitor" care rămâne constantă, de la activitățile ideologice ale primilor revoluționari până la „succesul" final[195]. În acest sens, Siani-Davies îl dă drept exemplu pe ideologul FSN, fostul ziarist și demnitar comunist, Silviu Brucan care

---

[190] *Ibidem,* pp. 382-383.

[191] *Ibidem,* p. 383.

[192] *Ibidem,* pp. 383-384.

[193] *Ibidem,* p. 384.

[194] *Ibidem*.

[195] *Ibidem,* p. 385.

și-a intitulat autobiografia *Memorii ale drumului României de la capitalism la socialism și înapoi*, dar este greu de dovedit că mulți dintre noii lideri din vremea revoluției aveau în vedere pentru România un viitor de democrație cu o piață liberă[196]. La urma urmei, revoluțiile, mai spune Siani-Davies, în siajul lui Jaroslav Krejci, ar fi niște procese „mult mai încurcate", în care adesea se poate desluși o traiectorie generală mai consistentă, iar în România, urme ale unei astfel de traiectorii bazate pe un punct de vedere globalist se pot distinge atât în „embrionara coaliție revoluționară a elitelor", cât și în mai „ampla mișcare populară", deși a fost mai puțin articulată înainte de revoluție din cauza „dificultăților de comunicare din regimul coercitiv"[197]. În plus, imaginea de țap ispășitor a lui Ceaușescu (dublată de cea a soției sale Elena, cea mai detestată femeie-politician din vremea comunismului, aș adăuga), încât a constituit un „element mobilizator dominant", importante categorii, pături sociale ca muncitorii și intelectualii, dar și minorități etnice precum maghiarii, împăcându-se temporar sau îngropând securea războiului într-un „cult al personalității inversat"[198].Trecând la cel de-al treilea tip de diferențe între revoluții și revolte populare menționat anterior, pe agenda celor mai mulți revoluționari figurează, în opinia lui Siani-Davies, preluată de la Jack A. Goldstone, mai degrabă rezolvarea revendicărilor existente decât o amplă redistribuire a puterii"[199]. Reluând constructiv și teoria lui Stone, potrivit căruia polarizarea și apariția a „două blocuri în confruntare" ca o consecință ineluctabilă a binomului „radical-conservator", care stă la fundamentul oricărei revoluții, Siani-Davies crede că în România, coaliția anticeaușistă care s-a format în timpul evenimentelor decembriste, din cauza dimensiunilor sale mari și a ivirii sale spontane, era „un organism nedeterminat și

---

[196] *Ibidem,* pp. 385-386, *apud* Silviu Brucan, *Generația irosită: memorii,* București, 1993.

[197] *Ibidem,* pp. 386-387, *apud* Jaroslav Krejči, *Great Revolutions Compared: The Outline of a Theory,* Hemel Hempstead, England, 1994, p. 12.

[198] *Ibidem,* p. 387.

[199] Jack A. Goldstone, „An Analytical Framework", în *Revolutions of the Late Twentieth Century,* Boulder, Colorado, USA, pp. 37-51.

necoordonat", având în componență un creuzet, un melanj de potențiale falii de-a lungul unor axe precum elitele intelectuale și politice sau mișcarea de masă, revoluționari activi și pasivi, reformatori radicali sau moderați, foști membri ai PCR sau oameni care rămăseseră mereu în afara partidului comunist[200]. A fost clar că tensiunile din revoluția română au rupt, zdrobit această breșă („lovitura-breșă") ori coaliție, iar luna de miere, folosind termenii lui Samuel Huntington și Crane Brinton – în care domină euforia și speranța, a fost una de scurtă durată, mai ales că, pe fundalul unui colaps socio-economic, România a intrat într-o lungă „perioadă de agitație", mai ales în perioada 1990-1991[201].

În concluzie, Peter Siani-Davies consideră că Revoluția Română din decembrie 1989 este, de departe, mai mult decât „suma teroriștilor și a FSN", de exemplu, și orice studiu care nu recunoaște acest lucru riscă să minimalizeze „rolul miilor de oameni curajoși care au ieșit pe străzi pentru a-l sfida pe Ceaușescu"[202]. Acești protestatari sau revoluționari autentici, aș puncta, au făcut revoluția din 1989 și, până la urmă, tocmai o parte importantă a acestei mulțimi a imprimat, direcționat în mare măsură „radicalismul evenimentului"[203]. Totodată, în timpul Revoluției române din decembrie 1989, cetățenii români s-au ridicat în căutarea libertății și și-au jucat rolul în „nașterea Constituției post-revoluționare", iar în acest proces fascinant, românii au dat țării lor oportunitatea de a se rupe de trecut și de a se încadra în viitor pe un „drum diferit și mult mai favorabil"[204].

Dintre istoricii străini est-europeni, polonezul **Adam Burakowski** s-a ocupat de Revoluția română din 1989, în capitolul „România: un decembrie însângerat" din volumul *1989. Toamna națiunilor*[205] și a analizat situația generală a

[200] Peter Siani-Davies, *op. cit.,* pp. 388-389, *apud* Lawrence Stone, *Theories of Revolution*, în „World Politics", 18(2), pp. 159-176.

[201] Peter Siani-Davies, *op. cit.,* p. 389.

[202] *Ibidem,* pp. 405-406.

[203] *Ibidem,* p. 406.

[204] *Ibidem*.

[205] Adam Burakowski este autorul volumului *Dictatura lui Nicolae*

României ceaușiste în anii 1980, inclusiv din domeniile cultural, muzical și cinematografic și cauzelor care au dus la declanșarea revoluției din România. Burakowski se referă și la mișcările de protest anticeaușist și anticomunist, în special la revolta muncitorilor de la Brașov din 15 noiembrie 1987. Burakowski susține că acest eveniment „n-a fost inspirat de serviciile speciale, chiar dacă au existat și astfel de ipoteze" și că revolta brașoveană a favorizat lansarea lui Silviu Brucan, care „i-a invitat la el acasă pe câțiva redactori ai unor ziare occidentale pentru a le înmâna o petiție în legătură cu măsurile represive cărora le-au fost supuși muncitorii de la Brașov"[206]. Trecând la revoluția propriu-zisă, Burakowski crede că „evenimentele din decembrie" au început probabil „în mod independent în două locuri diferite și în momente diferite", astfel, pe 14 decembrie 1989 a existat o „încercare de demonstrație" la Iași (aici istoricul polonez este de părere că grupul din jurul lui Cassian Maria Spiridon și Ștefan Prutianu doreau doar „să transfere pe teren românesc soluțiile sovietice de tip Gorbaciov, în timp ce, de pildă, opozantul scriitor Dan Petrescu, care a dat un interviu pentru ziarul francez de stânga *Libération*, era mult mai radical, dorind o schimbare a întregului sistem comunist), „rundă" câștigată de regimul Ceaușescu[207]. În schimb, la Timișoara, în cealaltă extremitate a României, a început *un protest, o revoltă*, care avea să ducă inevitabil și în cele din urmă la căderea dictatorului scorniceștean, autorul polonez trecând în revistă cele mai importante momente ale revoltei-revoluției de la Timișoara și București și precizând că pe 22 decembrie 1989, la ora 12.06 Ceaușescu pierdea finalmente puterea, acest moment fiind considerat de Burakowski, cam hazardat, „sfârșitul comunismului în România"[208]. Drept urmare, el stabilește și perioada sau durata revoluției române, Adam Burakowski precizând că „schimbarea revoluționară a

Ceaușescu 1965-1989. Geniul Carpaților și coautor, împreună cu Marius Stan, al volumului *O țară tristă, plină de umor. Istoria României după 1989*.

[206] Adam Burakowski, „România: un decembrie însângerat", în Adam Burakowski, Aleksander Gubrynowicz, Pawel Ukielski, *1989. Toamna națiunilor,* Iași, Editura Polirom, 2013, pp. 329-330.

[207] *Ibidem*, pp. 334-335.

[208] *Ibidem,* p. 346.

sistemului" comunist s-a încheiat în iunie 1990 după primele alegeri din 20 mai 1990, acestea cu greu putând fi denumite „pe deplin democratice", consideră istoricul polonez, și „masacrul din Piața Universității"[209].

Același istoric crede însă că adevărata revoluție din România a fost realizată la nivel simbolic, mai degrabă, ceea ce constituie un contrast evident în primul rând față de fosta țară vecină și frățească, Bulgaria, astfel, încă din decembrie 1989 au apărut pe străzi steaguri naționale cu stema comunistă decupată (deși era o copie după procedura insurgenților Revoluției maghiare din 1956!), au fost martelate frenetic omniprezentele portrete ale soților Ceaușescu și au fost eliminate, rapid, toate portretele, lozincile, expozițiile aniversare și tot ceea ce alcătuise aberantul cult al personalității lui Ceaușescu[210]. Din librării au dispărut subit operele dictatorului și ale lăudătorilor și apologeților acestuia, chiar dacă în multe instituții au rămas rafturi întregi, neatinse și prăfuite, cu volume din colecțiile „literaturii de acest tip"[211].

Oricum, în perioada scursă de la căderea lui Ceaușescu și până în prezent, s-a ajuns la o „anumită convergență a pozițiilor" în această problemă, actualmente, aproape toți cercetătorii fiind de acord că Revoluția din 1989 a fost rezultatul acțiunii a trei factori principali: situația externă, revolta din cadrul aparatului puterii și revolta reală, autentică și spontană a populației[212]. Controversele care mai persistă și discuțiile între diverși cercetători și istorici sunt legate de „sensul și importanța" fiecăruia dintre cei trei factori[213].

Trecând de la istorie la presă constatăm că nu numai românii au creat mituri și legende despre Revoluția din decembrie 1989, ci și străinii, mai ales presa occidentală, care a configurat propria ei relatare a evenimentelor, bazată, în parte, pe „și mai multe mituri"[214]. Prima viziune a lumii din afară,

---

[209] *Ibidem*.

[210] *Ibidem*, p. 354.

[211] *Ibidem*.

[212] *Ibidem*, pp. 356-357.

[213] *Ibidem,* p. 357.

[214] Peter Siani-Davies, *Revoluția română din decembrie 1989*, p. 397.

occidentală, în marea ei majoritate, dar și iugoslavă, maghiară, privind revoluția română, parvenită prin intermediul presei internațională, a fost „o simplă imagine alb-negru a unui măcel cumplit", în care revoluționari cu mâinile goale își dădeau viața luptând împotriva sângerosului dictator Ceaușescu și a „diabolicilor săi acoliți"[215]. O a doua imagine, conturată imediat după ce ziariștii străini au intrat în România și au început să cearnă marasmul de zvonuri contradictorii, de povești despre conspirații, a devenit „neclară și confuză", iar elementele dominante ale revoluției au trecut cu viteza luminii de la eroism și sacrificiu de sine la suspiciune, dezamăgire și acuzații grave[216]. Această imagine negativă s-a bazat atât pe exagerarea cifrei morților (de la 60.000 la puțin peste o mie), cât și pe acceptarea „poveștilor sălbatice despre asasini însetați de sânge", care au masacrat și martelat mii de oameni[217].

Un alt mit al mass-mediei internaționale a fost cel al „complotului intern", iar ziariștii străini dezamăgiți de Revoluția română, care au afirmat primii teoria „complotului intern, cu sprijin extern, sovietic", au fost mai ales cei francezi, unii de origine română, marcați vizibil de faptul că s-au considerat manipulați în primele zile de după căderea și ciuruirea lui Ceaușescu de către un pluton de execuție. Totuși, ei au judecat pripit, superficial, umoral ceea ce s-a întâmplat atunci, unii mergând numai pe latura senzațională, prezentând doar latura negativă a revoluției și insistând pe ideea de complot.

Astfel, jurnalistul francez de origine română, **Radu Portocală** prezintă decis evenimentele din decembrie 1989 ca pe o *lovitură de stat*. În discutata și criticata sa carte *România – autopsia unei lovituri de stat – în țara în care a triumfat minciuna,* el pornește de la premisa că revoluția română a fost o mixtură de fals și real, mai exact un „corolar al perestroikăi" gorbacioviene, România fiind de multă vreme un laborator pentru experiențele politice sovietice (încă din 1944, se presupune)[218]. Dacă francezii au privit la început cu pasiune și

[215] *Ibidem*, p. 398.

[216] *Ibidem*.

[217] *Ibidem,* p. 401.

[218] Radu Portocală, *România – autopsia unei lovituri de stat – în țara în care*

mare simpatie revoluția română, după cum a scris în romanele sale Dumitru Țepeneag, de pildă, mai ales că vedeau în ea un fel de reeditare a Revoluției Franceze, care aniversa 200 de ani în 1989, dezamăgirea lor a fost mare atunci când și-au dat seama că în decembrie 1989 ar fi avut loc, chipurile, „o lovitură de stat instrumentată de URSS", de fapt, aceasta fiind, din păcate, și ideea principală a cărții lui Radu Portocală, Moscova (și Mihail Gorbaciov) a fost „creierul loviturii de stat din România", iar conspirația internă a fost doar una simbolică, Portocală crezând că Gorbaciov a dat semnalul politic al prăbușirii lui Ceaușescu încă din 1987, după revolta din 15 noiembrie, care a indicat foarte clar că și în România era posibilă o „schimbare politică reformatoare", evident în stilul „perestroika" și „glasnost". Ziaristul mai spune că Moscova ar fi creat în România structura unei „disidențe la nivelul nomenclaturii", prin vechii *apparatciki* căzuți în dizgrația lui N. Ceaușescu, aceștia fiind încurajați să trimită scrisori publice de protest în străinătate, în special la postul de radio Europa Liberă, în care să fie criticat tiranul și mai puțin regimul comunist, posturile de radio occidentale, la rândul lor, prin emisiunile în limba română, începând și ele să-i pregătească pe români pentru o „posibilă schimbare de regim"[219]. Personajul-cheie al loviturii de stat este, în opinia lui R. Portocală, vechiul comunist Silviu Brucan, care în 1988 a vizitat SUA, Marea Britanie și URSS, vizită în care se presupune că ar fi definitivat detaliile legate de lovitura de stat[220]. De asemenea, Portocală crede că declanșarea scenariului moscovit al căderii sale s-ar fi făcut cu ocazia Congresului al XIV-lea al PCR din noiembrie 1989, când dictatorul român a solicitat retrocedarea Basarabiei, pretenție teritorială „tabu" pentru Uniunea Sovietică, chiar gorbaciovistă[221]. Radu Portocală mai precizează că pastorul Tőkés, Armata, Securitatea ș.a. au fost parte în complot, comentând astfel participarea românilor la revoltă, revoluție sau ce-o fi fost, mai ales a timișorenilor: „Se

---

a triumfat minciuna, Agora Timișoreană și Editura Continent, 1991, p. 11.

[219] *Ibidem*, p. 16.

[220] *Ibidem,* p. 22.

[221] *Ibidem,* pp. 27-28.

aștepta ca românii să iasă în stradă și să-l huiduie pe dictator; era obligatoriu să aibă impresia că ei sunt la originea căderii lui și că tot ei sunt apoi aceia care-i aleg pe cei ce vor prelua puterea. Punctul de plecare al montajului este Timișoara. Mișcarea care, încet-încet, se generalizează se bazează pe o ficțiune"[222]. Portocală n-a reținut, în schimb, ceea ce susține scriitorul și revoluționarul timișorean Claudiu Iordache, că pe 20 decembrie 1989, la Timișoara, s-a format Frontul Democratic Român, „primul partid antitotalitar din România", în timp ce dictatorul era încă la putere, „eveniment omis cel puțin suspect în istoriografia europeană"[223]. În fine, lovitura de stat se definitează, după Radu Portocală, în perioada 21-22 decembrie 1989, cu acel miting „sinucigaș" al lui Ceaușescu, spargerea demonstrației, cu sinuciderea generalului Milea și cu capturarea lui Ceaușescu, „o altă minciună a revoluției". Radu Portocală conchide, dezamăgit: „Pentru prima oară în istorie, stăpânirea sovietică asupra unei țări este validată prin plebiscit de către un popor care își imaginează că a votat pentru libertate"[224].

Un alt ziarist francez, mare reporter la *Figaro magazine*, **Victor Loupan** pleacă de la controversatul proces al cuplului Ceaușescu, catalogat a fi o „caricatură de justiție", mascând neabil un asasinat politic (acest „proces-asasinat" ar fi fost primul care „a decamuflat" lovitura de stat fesenistă) și afirmă că această *lovitură de stat din decembrie 1989* a fost făcută să pară revoluție, creându-se panică, fiind inventați „teroriștii", înarmați civilii și manipulată armata, în timp ce faimoasa tele-revoluție, la rândul ei, nu a fost altceva decât un „montaj cinic"[225]. În ceea ce privește revolta timișoreană, cazul Tőkés „nu a fost confecționat de Securitate, dar a fost tolerat de respectiva instituție" și lăsat să devină foarte cunoscut, mai ales în Occident, apoi a fost de-a dreptul „gonflat", mizându-se intenționat pe caz ca pe un punct de pornire și pe originea

---

[222] *Ibidem,* p. 53.

[223] Claudiu Iordache, *Anul 1989*, București, Editura IRINI, 2015, p. 185.

[224] Radu Portocală, *op. cit.,* p. 154.

[225] Victor Loupan, *La Revolution n'a pas eu lieu… Roumanie: L'histoire d'un coup d'État,* Paris, Éditions Robert Laffont, 1990, p. 83.

etnică a pastorului reformat, în ideea, nu tocmai lipsită de pragmatism, că putea fi mediatizat în Ungaria[226]. De altfel, arestarea pastorului a fost anunțată din timp, susține Loupan, astfel încât enoriașilor și mai apoi timișorenilor protestatari să li se inoculeze abil „o stare de solidaritate, de revoltă și insurgență", iar la fel de intenționat, agențiile de presă străine, occidentale mai ales, dar și iugoslave, au început să transmită „faptele abominabile" ale regimului comunist, la Timișoara, și cifre absurde ale numărului de victime (60.000!), cifre neverificate, date fie de „pioni infiltrați ai Securității", fie de ziariști care transmiteau astfel de informații, puse în circulație tocmai de Securitate, spre a fi speculate de mass-media din Vest[227]. Securitatea cea perversă i-ar fi ascuns lui Ceaușescu „natura revoltei" de la Timișoara, dictatorul aflând abia în 20 decembrie că timișorenii scandează lozinci anticeaușiste și anticomuniste – ceea ce însemna, concluzionează ziaristul francez, că Securitatea se folosea astuțios de revolta din capitala Banatului pentru a răsturna regimul Ceaușescu[228]. Astfel, în seara de 20 decembrie, când dictatorul a ordonat generalilor săi să se tragă în mulțimea din Timișoara, ordinul nu a mai fost ascultat, pentru că lovitura de stat era deja în desfășurare și prin urmare, subliniază V. Loupan, la Timișoara a avut loc „o *revoltă populară* provocată, dar autentică în tragica și naiva sa sinceritate", preluată de o lovitură de stat a Securității[229]. Mitingul bucureștean din 21 decembrie a servit perfect, după Loupan, lovitura de stat; huiduielile din Piața Palatului ar fi fost susținute de securiști „revoluționari", având misiunea de a provoca mulțimea să se revolte, de aceea, victimele din după-amiaza și noaptea de 21 decembrie nu ar fi fost produse de Securitate, ci de Armată, care încă mai asculta de Ceaușescu. În cazul sinuciderii lui Vasile Milea, Loupan a propus ipoteza potrivit căreia generalul „ar fi fost împușcat de către complotiști", apoi în numele său ar fi fost dat ordinul ca armata să se retragă

[226] *Ibidem*.

[227] *Ibidem*.

[228] *Ibidem*.

[229] *Ibidem*.

în cazărmi; și o altă ipoteză, Milea „ar fi fost lăsat să moară", deși ar fi puut fi salvat, pentru a fi transformat în victimă de serviciu și în primul erou de marcă al revoluției, eminența cenușie din spatele acestei acțiuni ar fi fost „generalul de ghips" Victor Stănculescu. În 2014, generalul Victor Stănculescu îi declara istoricului britanic Dennis Deletant că povestea cu piciorul în ghips pe care și l-ar fi pus chiar pe 22 decembrie 1989, a fost o „șmecherie" (sic!), adjunctul său, prim-locțiitorul șefului MApN, nefiind rănit într-un accident, așa cum îi minți se pe soții Ceaușescu[230]. Totuși, Loupan recunoaște că, decisive pentru ziua de 22 decembrie au fost grevele și „marșurile muncitorești" din București – dar acestea au fost gândite și instrumentate tot de către mefienta Securitate, fiind cunoscut faptul că Sindicatul era controlat, în toate uzinele, de „pioni securiști". Trecând la fuga tandemului Ceaușescu, Nicolae și Elena nu ar fi abandonat pur și simplu clădirea Comitetului Central, ci au fost sfătuiți de generalul Stănculescu, care era prim-adjunctul ministrului Apărării Naționale, deci al lui Vasile Milea, să plece în provincie, unde, chipurile, trupele le-ar fi credincioase, ceea ce i-ar fi ajutat în acțiunea de recucerire a Capitalei. În opinia lui Loupan, „omul-cheie al loviturii de stat și cel care deținea misterele revoluției române", cel puțin pentru zilele cruciale de 16-22 decembrie, ar fi fost generalul Iulian Vlad, șeful Securității, secondat în mare măsură de generalul de armată Victor Stănculescu, iar „lovitura de stat a fost instrumentată de KGB, care ar fi optat pentru Ion Iliescu în calitate de politician al revoluției"[231]. Pentru Victor Loupan, este mai mult decât semnificativ că Securitatea nu a fost dizolvată în timpul „presupusei revoluții", ci doar „subordonată și încorporată în Armată"[232]. În concluzie, Victor Loupan subliniază că „*lovitura de stat*" ar fost deci „românească", cu trei personaje cheie: Vlad, Stănculescu și Iliescu, dar cu sprijin logistic al URSS, astfel încât liderul sovietic Mihail Gorbaciov ar fi fost „eminența cenușie a evenimentelor din decembrie",

---

[230] Dennis Deletant, *Stănculescu mi-a mărturisit că povestea cu ghipsul a fost o șmecherie*, în „România liberă", nr. 7264, 19 decembrie 2014, p. 11.

[231] Ruxandra Cesereanu, *op. cit*., p. 121.

[232] *Ibidem*.

acesta dorind să mențină influența rusească în Balcani, prin intermediul României, Iugoslaviei, Bulgariei, Albaniei, dat fiind faptul că permisese, chipurile generos, Cehoslovaciei, Poloniei, Ungariei și RDG „apropierea de Occident”[233].

Un alt jurnalist francez, șeful echipei de la *Agence France Presse,* **Michel Castex**, care venise la București chiar pe 25 decembrie 1989 (ziua asasinării soților Ceaușescu) pornește și el de la premisa greșită, în opinia mea, că la Timișoara nu a fost o revoltă spontană, „romantică”, ci o provocare intenționată, minciuna fiind „soclul fondator” al revoluției române[234]. Din acest punct de vedere sau concept al revoluției ca minciună, el i se alătură astfel lui Portocală. Deși Castex recunoaște actele de curaj ale tinerilor, el consideră că marele „personaj” al așa-zisei revoluții române a fost intoxicarea cu informații false (despre genocid, „teroriști”, gropile comune de la Timișoara și cadavrele mutilate etc.), ziaristul fiind dezamăgit de ceea ce s-a întâmplat în România, susținând că cifra indicată a victimelor (689) este „condescendentă și falsă”. El minimalizează evenimentele din decembrie 1989, considerând că Securitatea a stimulat și tolerat revolta de la Timișoara, argumentele aduse fiind următoarele: 1. deși Securitatea era informată despre existența unor complotiști împotriva lui Ceaușescu, în timpul revoltei și insurecției timișorene, aceștia nu au fost arestați (la București), Capitala și România fiind lăsate în mod intenționat într-o stare de „inflamare accentuată”; 2. aceeași Securitate ar fi fost aceea care a permis ca mitingul din 21 decembrie de la București să degenereze într-o critică la adresa regimului, filmată în toată țara; 3. Securitatea nu numai că nu a asigurat fuga tandemului Elena și Nicolae Ceaușescu, dar i-a abandonat în mod vizibil, real[235]. Apoi, ziaristul francez acuză procesul de tip stalinist al cuplului Ceaușescu, considerându-l a fi un „asasinat, o mascaradă, o parodie de proces” și i-a acuzat, totodată, pe cei care „au pus mâna pe putere, ca fiind formați riguros în perioada stalinistă”, susținând că evenimentele din

---

[233] Victor Loupan, *op. cit.,* pp. 204-205.

[234] Michel Castex, *Un mensonge gros comme le siècle. Roumanie, histoire d'une manipulation,* Paris, Editura Albin Michel, 1990, p. 10.

[235] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 122.

decembrie 1989 au fost dirijate de un grup de „aparatciki" comuniști reciclați[236]. Dar ceea ce l-a indignat în mod deosebit pe Michel Castex au fost intoxicările media de la Timișoara: „genocidul și ororile confecționate ale gropilor comune", francezul afirmând că au existat „revoluționari" traficanți de cadavre, care au manipulat imaginile despre gropile comune din Timișoara, speculând mincinos, de exemplu, celebra imagine a pretinsei mame torturate, cu sugarul pe burtă[237]. Vizavi de fuga lui Ceaușescu de pe clădirea CC-ului, Castex crede că de fapt tiranul scorniceștean a fost abandonat de Securitate, care îl trădase, în acest fel explicându-se de ce nicio „gardă pretoriană" nu l-a apărat ori salvat nici până să ajungă la Târgoviște, nici după aceea, jurnalistul creditând ideea că Iulian Vlad, șeful Securității, negociase deja, la momentul „fugii", o anumită clemență a noului regim față de securiști, cu condiția ca aceștia să-l abandoneze complet pe Ceaușescu – așa putându-se explica, de pildă, de ce la sfârșitul anului 1989, una dintre măsurile „proaspătului regim Iliescu" a fost „abolirea pedepsei cu moartea"[238]. Cu toate acestea, „pretinsa revoluție română", subliniază Castex, nu ar fi putut lua turnura pe care a luat-o dacă nu ar fi beneficiat de un sprijin mediatic internațional consistent: un rol aparte l-au avut mass-media din Ungaria și Iugoslavia, inclusiv cu acea cifră de 60.000 de morți, care au instrumentat pentru Occident sensibilizarea opiniei publice, și chiar au reușit, asupra evenimentelor din România, „intoxicând informațional" prin exagerarea numărului de victime, după cum mai spus[239]. Dirijorul sau regizorul acestei mascarade ar fi fost același Mihail Gorbaciov – de aceea „revoluția română a fost o întreprindere interesată de destabilizare, apoi de lichidare a regimului Ceaușescu de către Moscova, care se ascundea în spatele paravanelor din Est", strategia acestei manipulări constituind-o „intoxicarea mediatică generalizată", iar „românii au putut face revoluția, pentru că ea le-a fost oferită pe tavă" de către Gorbaciov, idee

[236] *Ibidem,* pp. 122-123.

[237] *Ibidem,* p. 123.

[238] *Ibidem*.

[239] *Ibidem*.

cu care nu sunt de acord, și care îngăduise, atât accederea „Solidarității" la putere în Polonia, cât și ascensiunea lui Václav Havel în Cehoslovacia[240]. Deși îi acordă lui Gorbaciov rolul primordial, totuși „complotul intern" este cel considerat a fi esențial în România, chiar dacă cu sprijin sovietic, acest lucru fiind valabil și pentru interpretarea lui Victor Loupan, ambii jurnaliști francezi având în comun ideea unui „complot combinat, extern și intern"[241].

În opinia scriitoarei americane, **Elizabeth Spencer**, care a concurat de două ori la prestigiosul „National Book Award" din SUA cu operele narative *The Voice at the Back Door* (1957) și *The Light in the Piazza and Other Italian Tales* (1961), revoluția română ar fi constituit un „*puci* al grupării formate în jurul lui Ion Iliescu", autoarea considerându-l, pe Ceaușescu, în mod eronat, în opinia mea, un patriot, antistalinist și antisovietic și chiar un „bun român"[242]. Cazul care a impresionat-o pe Spencer este cel al celor 38 de cadeți uciși, din eroare, neglijență și incompetență, la Otopeni, în 23 decembrie 1989, și care va fi menționat, analizat și discutat în câteva romane despre Revoluția română. De fapt, Spencer pune în discuție chestiunea spinoasă și controversată a „teroriștilor", pe care o consideră ca făcând parte din planul complotului intern, cu scopul de a discredita Securitatea (în realitate, „teroriștii" erau soldați care jucau un rol prestabilit, pentru a-l compromite pe Ceaușescu, afirmă autoarea)[243]. Din acest punct de vedere, soldații de la Unitatea de Securitate de la Câmpina care au fost martelați la Otopeni „au făcut folosiți drept pioni în jocul politic"[244]. Astfel, cadeții omorâți au făcut parte dintr-un scenariu intenționat în care trebuiau să joace rolul „teroriștilor", așa explicându-se de ce au fost filmați supraviețuitorii masacrului, fiind prezentați la televiziune ca „teroriști"[245]. După

[240] Michel Castex, *op. cit.,* p. 158.

[241] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 123.

[242] *Ibidem,* p. 125.

[243] *Ibidem,* p. 123.

[244] Elizabeth Spencer, *Masacrul de la Otopeni,* București, Editura Viitorul Românesc, 1993, p. 38.

[245] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 125.

aceea, filmul a dispărut, deoarece autoritățile s-au temut că se va descoperi „confecționarea respectivului incident" de la Otopeni. Interpelat de rudele celor uciși la Otopeni, Ion Iliescu a recunoscut că aceștia nu au fost teroriști și că a fost vorba de o „regretabilă eroare"[246]. Volumul se focalizează pe un episod tragic el revoluției române, soldat cu multe victime, Elizabeth Spencer având totuși dreptate atunci când bănuiește că „mursecarea" soldaților aduși de la Câmpina la Otopeni ar fi putut face parte dintr-un scenariu tenebros legat de isteria, istoria și psihoza „teroriștilor", fiind clar că soldații în termen de la Câmpina nu puteau fi catalogați ca atare. Spencer nu era interesată de revoluție, ci numai de acest episod, ce-i drept dramatic, din cadrul evenimentelor decembriste, pe care l-a speculat, pentru a trage niște concluzii pripite asupra revoluției și a o taxa eronat.

Un alt scriitor american, mult mai cunoscut și apreciat, originar din România, poetul, romancierul și eseistul **Andrei Codrescu** furnizează o sintagmă interesantă, *revoluția copiilor* (16-22 decembrie 1989), ca o aluzie la „cruciada copiilor", dar nu este de acord cu *revoluția-spectacol* sau *revoluția între ghilimele*, revoluția română regizată ca un film american de la Hollywood, în care procesul lui Ceaușescu poate fi asemănat și cu secvențe din teatrul absurdului al lui Eugen Ionesco[247]. În opinia lui Codrescu, revoluția română a avut un dublu caracter, sau ca un fel de yin și yang revoluționar: a existat o „mișcare *de facto* în stradă" și a fost și o „regie de studio", astfel încât evenimentele din decembrie 1989 au reprezentat o „afacere extrem de complexă"[248]. Cu toate acestea, autorul sibian spune că în decembrie 1989 s-a desfășurat o „dublă revoluție sau o revoluție dublată", însă dublura a fost în sens negativ: „o revoluție reală, netelevizată și alta de studio"; cea de-a doua, tele-revoluția, „a fost pusă în scenă cu scenariul scris, probabil de către KGB și interpretată de trupele Armatei și Securității, având milioane de figuranți nevinovați"[249].

---

[246] *Ibidem*.

[247] Andrei Codrescu, *Gaura din steag*, București, Editura Athena, 1997, pp. 255, 260-261.

[248] *Ibidem*, p. 260.

[249] *Ibidem*, pp. 258, 301.

Jurnalista austriacă **Antonia Rados** introduce un termen nou, *revoluția trădată* și incriminează și ea destul de vehement un *complot intern* dirijat de ex-organul de represiune din România comunistă, criticând, manipularea mediatică a Occidentului de către Securitate, care a oferit Vestului un „spectacol revoluționar" cu „genocid" și „teroriști", regizat din timp, dar și adaptat pe parcurs, deși recunoaște, într-o primă fază, că „adevărata revoluție română, a cărei declanșare fusese revolta de la Timișoara, a început la 21 decembrie și – ca toate mișcările de acest fel – nu printr-o lovitură de gong"[250]. În opinia ei, Securitatea din România a controlat și operat „din umbră" și cu precizie toate mișcările acestei revoluții „spontane"[251]. De asemenea, A. Rados crede că dacă în cazul celorlalte revoluții est-europene conducerea a fost cedată „fără probleme" celor din stradă, revoluționarilor, poporul român nu a avut încredere de la început în „moartea fulgerătoare a vechiului și perfidului regim" comunist[252]. Autoarea din Austria a făcut și o listă, o topografie a evenimentelor din mai-decembrie 1989, cu „personajele acțiunii", respectiv 15 personaje esențiale ale „complotului", începând cu Silviu Brucan („capul politic al complotului", catalogat „stalinist vechi"), continuând cu Ștefan Gușă sau Gușe (șeful Marelui Stat Major al Armatei, „scos din funcție după Revoluție"), apoi Ion Iliescu („bonz al PCR, repudiat de Ceaușescu și comunist reformist", care din 1987 a lucrat pentru răsturnarea tiranului), Nicolae Militaru (general implicat atât în ratata „lovitură de stat a generalilor", cât și în „complotul din decembrie 1989", considerat ca „omul Moscovei la București"), Victor Stănculescu („prim-locțiitor al ministrului apărării sub Ceaușescu și implicat în acțiunea răsturnării acestuia"), Petre Roman („membru al aristocrației roșii", și „co-complotist împreună cu Iliescu"), Virgil Măgureanu („alias Asztalos, membru al Securității din 1972, cunoscut apropiat al lui Iliescu și șef al SRI, din 21.03.1990"), Iulian Vlad („puternicul șef al

[250] Antonia Rados, *Complotul Securității. Revoluția trădată din România,* București, Editura Saeculum I. O., 1999, p. 66.

[251] *Ibidem*, p. 82.

[252] *Ibidem,* p. 84.

Securității care s-a alăturat acțiunii răsturnării dictatorului, terminând în dizgrație"), László Tőkés („pastor reformat, la Timișoara, considerat scânteia declanșării revoltei și folosit de Securitate pentru a pune în mișcare insurecția populară"), aceștia ar fi cei importanți complotiști, lor adăugându-li-se alte personaje, considerate „secundare" (Gelu Voican-Voiculescu, Petre Roman, Nica Leon și alții)[253].

Autorul britanic, **Edward Behr**, jurnalist de război, corespondent străin și biografist (care a scris o carte despre „era" Clinton, considerând America din perioada acestui mult-prea-adulat președinte una „înspăimântătoare") este și el adeptul teoriei complotului care ar fi accelerat din umbră revolta și a acompaniat revoluția în a doua fază a ei, cea din 22 decembrie, Behr crezând inclusiv în faptul că Nicolae Ceaușescu (despre care spune că a impus în România un regim mai degrabă bizantin decât unul de tip marxist-leninist-stalinist) ar fi dispus de o „rețea de pasaje subterane și de buncăre", cu ajutorul cărora dorea, intenționa să contracareze o eventuală lovitură de stat[254]. Behr face și un fel de istorie a conspirațiilor în care ar fi fost implicați în primul rând generalii din Armată și membri ai Securității și civili, fiind de părere că „figurile-cheie ale acestor conspirații" au fost Ion Iliescu, Nicolae Militaru, Ștefan Kostyal, Silviu Brucan și Virgil Măgureanu, acesta din urmă fiind considerat colonel de securitate, și susține că toate comploturile doreau revenirea la un soi de comunism „cu față umană", fără idei și atitudini anticomuniste[255]. Concluzia autorului este negativă: „Orice revoluție își devorează copiii. Revoluția română a fost de o voracitate cu totul ieșită din comun. În plus, date fiind originile ei atât de obscure și de ambigue, abia își înghițea fiii, că îi și scuipa din nou afară. După sentimentul de imensă ușurare, speranță și entuziasm de la început, deziluzia a fost cumplit de dureroasă, adăugându-se șocului emoțional pe care îl suferise deja populația"[256].

---

[253] *Ibidem*.

[254] Ruxandra Cesereanu, *op. cit*., p. 169.

[255] *Ibidem,* p. 170.

[256] Edward Behr, *Sărută mâna pe care n-o poți mușca. Românii și Ceaușeștii: investigația unui blestem al istoriei*, București, Editura Humanitas, 1999, p. 299.

Scriitorul și jurnalistul german originar din România, născut la Lovrin, fosta regiune Timișoara, **Richard Wagner**, în cartea sa, *Calea românească. Reportaj dintr-o țară în curs de dezvoltare,* este de părere că evenimentele din decembrie 1989 reprezintă un hibrid compus din trei elemente: „Revoluția din decembrie din România apare ca însumarea unei răscoale spontane, a unei conspirații și a unei revolte improvizate de palat. Decisivă a fost izbucnirea răscoalei”[257]. Cel care a condus Cercul de literatură „Adam Müller-Guttenbrunn” din Timișoara, mai susține că destinul României s-a jucat în ziua de 22 decembrie 1989, când revoluționarii dezorganizați și fără un plan strategic (care au intrat în fosta clădire a Comitetului Central), exaltați, dar și derutați, au fost marginalizați de „echipa condusă de Ion Iliescu – care, negociind cu Armata și Securitatea, s-a legitimat ca nouă Putere” și că, inițial, FSN a fost conceput ca un „coctail uman de conjurați, revoluționari, disidenți, tehnocrați, ofițeri din Armată și Securitate”, dar cu timpul, revoluționarii au fost izolați, disidenții s-au retras, astfel încât puterea a revenit conjuraților și aliaților lor din cercurile conducătoare (aceștia fiind anticeaușiști, dar nu anticomuniști), iar ulterior, luptele de după 22 decembrie 1989 au fost puse la cale de noua Putere și au avut ca scop „intimidarea populației, mărind astfel șansele de acceptare a conspiratorilor și puciștilor”[258]. În concluzie, co-fondatorul Aktionsgruppe Banat (Grupul de Acțiune Banat), o grupare a tinerilor autori *contestatari* de limbă germană din Timişoara, care a fiinţat şi s-a manifestat între anii 1972-1975 subliniază că „schimbarea de la Ceaușescu la Iliescu poartă amprenta unui amestec enigmatic de revoluție, puci și revoltă de palat, neelucidat până în prezent”[259].

Un alt autor german, născut în România, politologul, criticul literar și jurnalistul **Anneli Ute Gabanyi** merge tot pe ideea de *revoluție neterminată*, dar catalogheză ceva mai aparte revoluția română: „lovitură de stat revoluționară precedată de o revoltă a populației din diferite orașe ale țării, pe

[257] Richard Wagner, *Calea românească. Reportaj dintr-o țară în curs de dezvoltare,* București, Editura Kriterion, 1996, p. 165.

[258] *Ibidem,* p. 90.

[259] *Ibidem,* p. 166.

care arhitecții loviturii de stat o provocaseră pentru ca mai apoi să o folosească pentru promovarea obiectivelor lor specifice"[260]. Gabanyi consideră că Armata și Securitatea ar fi susținut, parțial, revolta, dar „șlefuitorii" evenimentelor decembriste au fost „Ion Iliescu și grupul său", caracterizați drept „contraelite comunist-reformiste din partid, armată și securitate"[261]. Autoarea analizează termenul „revoluție", cu referire la schimbarea elitelor politice printr-o participare masivă a maselor și printr-o răsturnare violentă a regimului (definiția aproape clasică), pentru a-l suprapune cu ceea ce s-a întâmplat în România în decembrie 1989, ajungând la impresia că a fost totuși o revoluție – mai exact „singura revoluție autentică din Europa Centrală și de Est în 1989"[262]. Cu toate acestea, dacă se admite faptul că masele au participat la evenimente în număr redus la schimbare, iar durata schimbărilor a fost relativ scurtă, Gabanyi crede că atunci a avut loc mai degrabă o „lovitură de stat revoluționară", sintagmă ambiguă și aproape contradicție în termeni, aș spune, revoluția fiind „înscenată"[263].

Autoarea volumului *The Ceaușescu cult: propaganda and power policy in communist Romania* face și o paralelă interesantă între Revoluția Română din 1989 și Revoluția Franceză din 1789, descoperind câteva puncte comune: „caracterul conspirativ" al celor două mișcări, existența mai multor „filiere revoluționare" rivale, greșelile fatale ale regelui Ludovic al XVI-lea și ale președintelui-dictator al României, Nicolae Ceaușescu în ajunul crizei (prin organizarea unor mari adunări de „mase populare"), executarea capilor dărâmați de la putere – ghilotinarea regelui menționat (și a soției sale, regina Maria Antoaneta) și omorârea lui Ceaușescu (și a soției sale Elena), am adăuga[264]. Din păcate, asemănările se opresc aici, deosebirile fiind foarte mari, pentru că Revoluția Franceză a fost pregătită din timp, atât politic și conspirativ, cât și ideologic,

---

[260] Anneli Ute Gabanyi, *Revoluția neterminată,* București, Editura Fundației Culturale Române, 1999, p. 11.

[261] *Ibidem,* p. 12.

[262] *Ibidem,* p. 17.

[263] *Ibidem,* p. 19.

[264] *Ibidem,* pp. 149-150.

prin mari filozofi ca Rousseau și Voltaire, de exemplu, liderii ei au știut ce să impună, un stat republican, în loc de unul monarhist, o nouă Constituție, desfășurarea ei a fost cu totul alta și, în plus, noi nu am avut un Napoleon Bonaparte, care să termine dar și să ducă mai departe revoluția în toată Europa, mai mult pe calea teribilă a armelor.

În fine, în cartea sa de memorii, *Murmures d'un vieillard* (*Șoaptele unui bătrân*), scriitorul austriac de origine română (născut în 1914 la Cernăuți, a murit în 1998, la Toscana), **Gregor von Rezzori**, nume important al literaturii europene, apatrid, care a scris proză în care analizează și decăderea și complexitatea lumii balcanice, periferia, frontiera Imperiului Austro-Ungar în descompunere, într-un stil poetic și ironic dar și grotesc, descrie cele două vizite pe care le-a făcut în România de după 1989 și căderea lui Ceaușescu. Prima vizită a lui Gregor von Rezzori a avut loc în ianuarie 1990, la București, la invitația Ambasadei Italiei, pentru primirea unei delegații de voluntari veniți din Sardinia, care a însoțit până aici un convoi de alimente, de îmbrăcăminte de iarnă și de medicamente; „o picătură într-un ocean", după cum explica, preciza responsabilul, conducătorul convoiului[265]. În plus, distribuirea lor punea probleme destul de dificile, un vapor era blocat în portul Constanța de câteva săptămâni, la bordul lui aflându-se opt sute de tone de produse de strictă necesitate pentru românii deja traumatizați de revoluție. Dacă sarzii veniseră îmbrăcați în costume populare tradiționale, dintre românii prezenți la Ambasada Italiei, niciunul nu purta costum popular, toți fiind îmbrăcați în stil occidental sau est-european[266]. Doar un deputat al PNȚ, creat de curând, își exhiba, etala ostentativ ataşamentul față de popor o vestă atipică de tăietor de lemne canadian în carouri roșii și negre fără legătură cu originile sale[267]. Un singur personaj înalt plasat purta ținuta unui orășean occidental participant la o conferință. Acest personaj de „rang înalt"

[265] Gregor von Rezzori, *Murmures d'un vieilllard,* Editions du Rocher, France, 2008, p. 369.

[266] *Ibidem*.

[267] *Ibidem*.

este criticat, persiflat de un alt personaj, unul din consilierii ministeriali, care-i șoptește autorului: „Încă unul dintre aceia care, în cele 4 minute ce au durat, dus la formarea unui nou guvern, imediat după căderea regimului, care se află aici în mod norocos, hazardat, întâmplător”[268]. Rezzori adaugă că: „noul potentat figura pe o listă neagră în calitatea sa de opozant al lui Ceaușescu, toată lumea știa; nimeni din revoltă, răzbunare nu vroia sau nu putea spune dacă el a fost un spion sau încă era”[269]. După ce descrie pitoresc atmosfera de sărbătoare de la ambasada Italiei la București, asemănând-o cu cea dintr-un film de Franco Zeffirelli, Gregor von Rezzori, stând de vorbă cu parlamentarul respectiv, a fost interpelat de un jurnalist de origine indefinibilă care-i spuse se că nu are niciun talent artistic, dar dacă era cazul, nu dorea, n-ar fi intrat în politică și care ar vrea să dea exemplul Doinei Cornea (o eroare, de fapt, fosta disidentă anticomunistă era profesoară de franceză, traducătoare și publicistă și a luat apărarea atât muncitorilor de la Brașov care au participat la revolta din noiembrie 1987, cât și a scriitorilor interzișI de Ceaușescu), care a intrat în politică, ce-i drept pentru foarte scurt timp, în Consiliul FSN, dar și-a dat demisia din cauza transformării acestei formațiuni în partid politic[270]. Personajul îi prezintă ulterior autorului pe amica sa, de o frumusețe izbitoare, răpitoare, comparată cu o americancă blondă, care era originară din Timișoara unde a trăit experiențe și ore dramatice în fruntea unui grup de studenți curajoși, temerari, preferând, în același timp, în conversația cu von Rezzori să nu comenteze nimic despre raporturile cu comunitatea maghiară.[271] Evenimentele din decembrie 1989 (în special din Timișoara) ar reprezenta o „mișcare de revoltă, o ridicare, „jacquerie”, o „insurecție populară fără deosebire de naționalitate sau de confesiune”, înșiruire rostită având parcă „stele în ochi”[272]. Scriitorul se întreabă însă cu ce preț a fost

[268] *Ibidem,* pp. 369-370.

[269] *Ibidem,* p. 370.

[270] *Ibidem,* pp. 371-372.

[271] *Ibidem,* p. 372.

[272] *Ibidem*.

făcută insurecția, cu câți morți: „20.000? 2.000? 200? Trei?", subliniind că morala politică era un fel de chestiune, de afacere de cantitate și că fără o profundă religiozitate, „toată tentativa de a modela și realiza un viitor armonios era deșartă și iluzorie"[273].

[273] *Ibidem*.

IV. Revoluția română reflectată în romanele post-comuniste

Comunismul și Revoluția română din 1989 au devenit motivul unor dispute inclusiv în lumea culturii, după cea politică, bineînțeles (vezi și *Raportul final* al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, prezentat în decembrie 2006), și, în primul rând, al culturii de masă, dar nu numai[1]. Adam Burakowski susține că, în ultimii 25 de ani au apărut multe lucrări de mare valoare, în domenii precum cinematografia, literatura, teatrul ș.a., în cuprinsul cărora autorii au încercat să-și pună întrebări legate de natura sistemului totalitar și de transformarea de regim, această problematică fiind prezentă până în ziua de astăzi în arta cinematografică[2]. Studiile de critică literară din România l-ar contrazice pe Burakowski, afirmând că tema revoluției anticomuniste a „momentului zero", a fost complet ignorată, revelând un adevăr dureros și anume dezinteresul simptomatic pentru „prelucrarea ficțională" a Revoluției din 1989, care pare să caracterizeze literatura română[3].

Situația se inversează în domeniul cinematografiei. Există filme românești cu tema revoluției din 1989 și amintim cel puțin trei filme importante, valoroase realizate de cineaștii noului val, deci după 2001: „A fost sau n-a fost?" (2006) regizat de Corneliu Porumboiu, „Hârtia va fi albastră" (2006) în regia lui Radu Muntean și „Cum mi-am petrecut sfârșitul lumii" (2006) regizat de Cătălin Mitulescu. În fiecare dintre aceste filme se pun întrebări legate de „caracterul spontan" al

[1] Adam Burakowski, „România: Un decembrie însângerat", în *1989. Toamna națiunilor*, p. 360.

[2] *Ibidem*.

[3] Roxana Andreea Ghiță, *Poetica și poietica Revoluției de la romantismul german la anul 1989 în romanul contemporan din România și din Germania,* București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013, p. 101.

evenimentelor din decembrie '89, de sensul „jertfei de sânge" a românilor și de natura transformării de sistem din țară[4]. În filmul lui Corneliu Porumboiu, de pildă, se prezintă toate aceste dileme din punctul de vedere al locuitorilor unui oraș în care nu se poate spune că a fost o revoluție, Vaslui. În lungmetrajul lui Radu Muntean avem de-a face cu viziunea militarilor care au luat parte la luptele revoluției, semănând, în opinia mea, cu romanul lui Bogdan Suceavă, *Noaptea când cineva va muri pentru tine*. Cătălin Mitulescu expune punctul de vedere al unui copil de la periferia Bucureștilor asupra evenimentelor decembriste[5].

Mai precis, acțiunea filmului lui Porumboiu are loc într-un pauper oraș de provincie, situat la răsărit de București, Vaslui, și îi are în centrul atenției pe Virgil Jderescu, patronul unui post de televiziune local, gazda singurului talk-show, un personaj care citează anapoda din anticul Heraclit din Efes și din marele Platon. Alături de doi invitați, acesta rememorează zilele Revoluției din decembrie 1989. Jderescu folosește un limbaj de lemn și este obsedat de faimoasa zicere a lui Heraclit, potrivit căreia nu poți păși în același râu de două ori, deoarece ape noi curg mereu peste tine, dar și de celebrul „mit al peșterii" din *Republica* lui Platon, conform căruia numai cei care percep forma binelui sunt potriviți pentru a conduce. Cei doi invitați sunt Emanoil Pișcoci, aflat în dreapta lui Jderescu (interpretat magistral de actorul brașovean Mircea Andreescu), un „bătrân pensionar", care se deghizează Moș Crăciun la rugăminții unei vecine de bloc, Vera, și Tiberiu Mănescu, situat în stânga, un profesor de istorie, admirator al lui Dionysos (interpretat de Ion Sapdaru), care tocmai și-a achitat datoriile pe băutură cu întreaga lui „renumerație, mică după buget". Alături de cei doi invitați, Jderescu dorește cu ardoare să răspundă la obsedanta întrebare, care de foarte mulți ani nu-și mai găsește răspunsul: „A fost sau n-a fost *revoluție* în orașul nostru?". Cele trei personaje își amintesc ziua în care au năvălit în piața orășelului urlând: „Jos Ceaușescu!" și „Ole, ole, Ceaușescu nu mai e!", și cam atât. Fiind un talk-show interactiv, telespectatorii sună

[4] Adam Burakowski, *op. cit.,* p. 360.

[5] *Ibidem*.

pentru a-i contesta, tăgădui, nega pe „revoluționari", care în „nemernicia lor" s-ar fi îmbătat într-un bar ori se pregăteau de sărbătoarea de Crăciun, mai degrabă, decât să iasă în stradă ca eroi ai revoluției.

Filmul lui Radu Muntean este plasat în timpul evenimentelor din noaptea de 22 spre 23 decembrie 1989, focusându-se pe tânărul soldat Costi, prins de izbucnirea revoluției cu trei luni înainte de a termina armata hălăduiește pe străzile Bucureștilor în haosul generalizat din care nu prea știe cum să deosebească binele de rău, adevărul de minciună, realul de imaginar. În acea noapte, atât Costi, cât și celelalte personaje, soldați, ofițeri, tineri demonstranți, deveniți cu toții revoluționari alcătuiesc un grup de oameni dezorientați, confuzi, metamorfozându-se în „actorii mărunți ai evenimentelor de atunci", după cum spunea chiar regizorul Radu Muntean, care a pornit, scenaristic vorbind, de la unul dintre „cele mai mediatizate accidente tragice" ale revoluției din 1989, când două echipaje blindate ale Ministerului de Interne venite să apere o unitate militară, au fost martelate. Soldatul-revoluționar Costi are un țel, nu este total confuz, dorind totuși să ajungă la Televiziune ca să o apere, dar sfârșește prin a-i împușca pe teroriști, care erau în realitate soldați ca și el. În acele zile haotice, oamenii au fost luați drept ceea ce nu erau, ca într-o piesă de Shakespeare, dominată de binomul a fi – a părea, cei inocenți au plătit cu viața, cei răi au ajuns bine, valorile au fost răsturnate, discursurile erau alambicate și amestecate, creuzate, revoluția scoțând la iveală tot ce aveau românii mai bun și mai rău în ei.

Titlul filmului lui Cătălin Mitulescu, „Cum mi-am petrecut sfârșitul lumii", sugerează faptul că Revoluția din decembrie 1989 ar reprezenta un sfârșit al lumii comuniste, dar se vrea, în același timp, și o peliculă despre viața în comunism, mai ales din ultimul an al acestuia, 1989, văzută din perspectiva a doi copii, Lalalilu, un băiat în vârstă de șapte ani și a surorii acestuia, Eva, de 17 ani, o adolescentă nerevoltată. De fapt, revoluția decembristă este puțin încadrată în film, doar prin câteva secvențe arătate la televizor. Astfel, atunci când încep „evenimentele", vecinii dau foc mașinii unui securist, iar fiul acestuia, iubitul Evei, moare luptând pentru libertate. De fapt,

lungmetrajul este o viziune asupra periferiei Bucureștilor și a vieții cotidiene din vremea comunismului.

În comparație cu filmul, teatrul este probabil zona în care tema revoluției și cea a tranziției a întârziat cel mai mult[6]. Aici au fost citate piese de teatru precum: „www.nonstop.ro" de Alina Nelega, „Tatăl nostru care ești în supermarket" de Petre Barbu și relativ recent premiatul la concursul Uniterului, „Complexul România" de Mihaela Michailov[7]. Dacă Noul Cinema românesc, cel mai puternic afirmat și impus peste hotare dintre toate artele din România (numeroase importante premii la festivalurile de film, printre care „Palme d'Or" la Cannes și „Ursul de Aur" la Berlin) a dat inclusiv opere notabile despre revoluție, atât în genul documentar, cât și în cel ficțional, proza nu stă prea bine la acest capitol, susține Roxana A. Ghiță. Nu există însă un „vid complet", așa cum s-ar putea crede, ba dimpotrivă, s-au scris destul de multe romane despre momentul 1989 sau care fac aluzie la „evenimente", pomenesc revoluția și urmările ei nefaste imediate, mineriadele, cioncirile interetnice de la Târgu-Mureș, demonstrațiile din Piața Universității[8].

Crezând, eronat, susțin eu, că nici măcar memoria comunismului nu este suficient de bine reprezentată în roman, din contră, s-au scris numeroase cărți pe această tematică, față de alte specii (memorialistică, eseu), criticul Paul Cernat concluzionează: „în orice caz, cu memoria ficțională a lui decembrie 1989 stăm încă și mai rău, dacă facem abstracție de justițiarul *Recviem pentru nebuni și bestii* al lui Augustin Buzura sau, la un nivel mai jos, de "scenariile melo" ale lui Stelian Țurlea"[9].

Contrar opiniei lui Cernat, Burakowski afirmă că tematici legate de regimul comunist, de evenimentele din decembrie ,89, care ne interesează de fapt, și de transformarea de sistem au fost prezente de-a lungul celor 25 de ani care au

---

[6] Roxana Andreea Ghiță, *op. cit.,* p. 101, *apud* Iulia Popovici, în „Observator cultural", nr. 30, 2007.

[7] *Ibidem*.

[8] *Ibidem,* pp. 101-102.

[9] *Ibidem,* p. 102, *apud* Paul Cernat, în "Observator cultural", nr. 387, 2007, versiune online.

trecut de atunci și în creația literară[10]. Din păcate, istoricul polonez o menționează doar pe Herta Müller, care oricum nu mai aparține spațiului românesc, ci celui german, dar probabil faptul că a luat Premiul Nobel pentru Literatură a făcut ca numele ei să fie foarte cunoscut și opera ei discutată pe larg, deși autoarea a scris mai mult despre realitatea românească de dinainte de revoluție, despre viața îngrozitoare a oamenilor din timpul regimului comunist și, mai puțin sau deloc, despre evenimentele din decembrie.

O scurtă privire asupra romanului românesc post-1989 sau post-comunist

Ceea ce se poate observa, mai întâi, privind literatura română postcomunistă este ieșirea din prim-plan a literaturii propriu-zise, a ficțiunii, romanului, poeziei și teatrului, acestea înregistrând un reviriment abia după un deceniu. Astfel, în primii zece ani s-au publicat masiv cărți de istorie, domeniu care fusese ocultat înainte de 1989, fiind de multe ori înlocuit de romanele istorico-politice gen *Delirul* de Marin Preda și romanele obsedantului deceniu, memoriile, literatura detenției, jurnalele de tot felul și paraliteratura, literatură comercială și lucrări pseudoreligioase. Pe de altă parte, potrivit majorității criticilor, scriitorii români n-au fost pregătiți pentru trecerea de la comunism și așa-zisa societate socialistă multilateral dezvoltată, la capitalism, ce-i drept unul primitiv, exclusiv plutocratic, sau de la un regim represiv la unul bazat pe libertate, democrație, economie de piață, pluripartidism și... literatura de consum, comercială, de tip occidental, nu numai cea înaltă, de mare valoare estetico-literară. În vremea comunismului, autorii români erau obișnuiți cu scrierile de tip esopic, încifrate și pline de coduri și subînțelesuri, cititorii intrând deseori în acțiunea de decodare a sensurilor operelor literare, mai ales al acelora care conțineau în subtext idei sau texte subversive, anticomuniste. Cu toate acestea, cei mai mulți scriitori au făcut după Revoluția română din 1989 „militantism politic", unii

[10] Adam Burakowski, *op. cit.,* p. 361.

făcând politică de partid și fiind și lideri și membri de partid, în plus fiind prezenți inclusiv în presa liberă și în emisiuni tv, numite talk-show-uri, cu ocazia fiecărui eveniment politic mai mult sau mai puțin important sau esențial[11]. Criticul Nicolae Manolescu, (fost lider și senator al Partidului Alianței Civice, a candidat și la președinția României), susține că în primii ani literari de după 1989, s-a publicat „puțină literatură propriu-zisă", la modă fiind reeditările de opere interzise sau cenzurate ori ale autorilor români din diaspora, de la Cioran, Eliade și Ionesco la Vintilă Horia, Virgil Ierunca și Monica Lovinescu[12]. Totuși, în 1990-1991, de exemplu, apar unele volume de poezie notabile precum *Moartea citește ziarul* de Mircea Dinescu, *Levantul* de Mircea Cărtărescu, *Înnebunesc și-mi pare rău* de Florin Iaru sau *Poezii alese de cenzură* de Marin Sorescu. Pe de altă parte, scriitorii considerați compromiși în regimul comunist se retrag sau au fost catapultați „în linia a doua", în timp ce un poet celebru pentru „un spectacol foarte pe placul regimului (cel puțin până la o vreme)", spune Manolescu, fără să-l numească, dar ușor de recunoscut în persoana lui Adrian Păunescu, „este hăituit și scuipat în plină stradă"[13]. Același critic și istoric literar susține că mulți scriitori care nu au colaborat cu regimul comunist au gravitat după 1989 „în orbita FSN și a partidului care se născuse din el, creat în jurul lui Ion Iliescu și al altor foști nomenklaturiști de ranguri diferite"[14].

În primii ani de după revoluția din 1989, scriitorii consacrați, mai ales cei din Generația 1960, și în special romancierii și prozatorii, printre care, Augustin Buzura, Constantin Țoiu, Fănuș Neagu, D. R. Popescu, Ștefan Bănulescu și alții, au făcut o pauză mai mult sau mai puțin lungă în creația lor, ori n-au mai scris romane, ca George Bălăiță, care înainte de 1989, a publicat două romane novatoare, cel mai important fiind *Lumea în două zile* (1975), iar după revoluție a tipărit, în 1994, cartea de eseuri *Nopțile unui provincial*, nemaiștiind

[11] Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, p. 1398.

[12] *Ibidem*.

[13] *Ibidem*.

[14] *Ibidem*, pp. 1398-1399.

parcă ce teme să abordeze ori în ce stil literar. Astfel, Augustin Buzura și-a publicat primul roman post-decembrist *Recviem pentru nebuni și bestii*, analizat și în cartea de față, abia în 1999, iar Nicolae Breban publică în 1991 un roman, *Pândă și seducție*, al cărui text este datat octombrie 1976[15]. Lui Fănuș Neagu îi apare primul roman după 1989, *Amantul doamnei Dracula*, abia în 2001, dar este considerat de unii critici un eșec, scriitorul brăilean „reușind să desăvârșească descompunerea propriei literaturi până la a ne servi un cadavru estetic devorat de viermii hidoși ai celei mai totale lipse de control (...) din literatura actuală"[16], fiind oricum sub nivelul unor *Îngerul a strigat* și *Frumoșii nebuni ai marilor orașe*. D. R. Popescu este îndepărtat de la președinția Uniunii Scriitorilor, iar în primii ani de după revoluție trăiește retras, nu face declarații, dar ulterior, pe măsură ce publică (prima carte în 1994, romanul *Dumnezeu în bucătărie*), „fostul membru CC al PCR nu-și reproșează nimic" din activitatea de pe vremea comunismului temporar învingător, nu mai vorbim de sentimente de căință, iertare, și îi ironizează în mod nedrept pe „protagoniștii perioadei post-comuniste"[17], disidentul și primul președinte al Cehoslovaciei post-1989, Václav Havel, de exemplu, fiind numit într-un roman, „Havelică" sau „Haveluță" (sic!). Totodată, se poate observa la șaizeciști o aplecare spre memorii, jurnal în ton cu publicarea de astfel de scrieri imediat după 1989: Ștefan Bănulescu, *Elegiile de la sfârșit de secol* (1999-postum); Nicolae Breban cu cărțile de memorii, interviuri și publicistică, *Confesiuni violente* (1994), *Riscul în cultură* (1997) ori *Sensul memoriei*, în patru volume, (2003-2007) Mircea Ciobanu cu volumul *Convorbiri cu Regele Mihai I al României,* carte cu valoare de document apropiată de istorie.

Nici cu generația '70, lucrurile nu stau prea bine în primii de după revoluție. Astfel, Gabriela Adameșteanu se consacră gazetăriei politice, eseurilor și publicisticii și publică

---

[15] Alex Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane, 1941-2000*, București, Editura „Mașina de scris", 2005, p. 540.

[16] Luminița Marcu, *Apogeul creației lui Fănuș Neagu*, în „România literară", nr. 35, 2001, versiune online.

[17] Alex Ștefănescu, *op. cit.,* p. 557.

primul roman, *Întâlnirea*, abia în 2003, Mihai Sin îşi tipăreşte primul roman, *Quo vadis, Domine?* în 1993. Norman Manea părăseşte România în 1986, pentru Berlinul Occidental, stabilindu-se ulterior în SUA, unde continuă să scrie în limba română, devenind unul dintre cei mai traduşi romancieri români contemporani şi „unul dintre marii scritori români din exil". Radu Mareş revine pe piaţa literară postdecembristă abia în 2002, cu romanul *Anul trecut în Calabria*, lui Gheorghe Schwartz îi apare un prim roman, *Cochilia*, în 1992; doar Eugen Uricaru reuşeşte să publice primul său roman, *Complotul sau Leonard Bâlbâie contra banditului Cocoş*, în 1990.

Peisajul literar postdecembrist a fost de la început „aiuritor", în opinia criticului şi istoricului literar Dan C. Mihăilescu, care accentua şi el faptul că dinspre Generaţia '60 „nu a venit vreme bună nimeni", iar când s-au ivit primele romane postrevoluţionare ale lui Nicolae Breban sau *Recviemul* lui Buzura, criticul s-a simţit descumpănit, nereuşind să treacă de „primele zeci de pagini"[18]. În schimb, dinspre generaţia lui Alexandru Vona (cu romanul-revelaţie *Ferestrele zidite*, scris în 1947, dar publicat abia în 1993 şi distins cu Premiul Uniunii Latine), Alexandru George ori Pavel Chihaia (cu romanul *Blocada*), scriitori născuţi în 1922 (Chihaia şi Vona) şi 1930 (Al. George), au venit „semne mai consistente", consideră acelaşi critic, care însă cereau o aplecare spre istoria literară, o cunoaştere îndeaproape a epocii istorice şi politice ori un studiu asupra perioadei în care au scris aceşti autori[19]. În legătură cu primii ani de după 1989, Mihăilescu mai susţine că „a fost vid pe toată linia", de la D. R. Popescu, George Bălăiţă, Octavian Paler (care scrie totuşi cărţi de eseuri şi publicistică, începând cu 1993, n.n.), Gabriela Adameşteanu, Fănuş Neagu, Constantin Ţoiu, Eugen Uricaru, Platon Pardău, Petre Sălcudeanu, Radu Mareş ş.a., unii dintre aceştia aparţinând Generaţiei '60, iar alţii Generaţiei sau Promoţiei '70, cum a numit-o criticul Laurenţiu Ulici, Stelian Tănase a trecut de la romanele *Playback* şi *Corpuri de iluminat* la *Clienţii lu' tanti Varvara*, Ioan Groşan de la *Caravana cinematografică* la *Nutzi, Spaima Constituţii:*

[18] Dan C. Mihăilescu, *Literatura română în postceaușism. II. Proza. Prezentul ca dezumanizare*, Iaşi, Editura Polirom, 2006, p. 13.

[19] *Ibidem*.

Jurnal de bordel[20]. Aș adăuga că, Ștefan Agopian trece de la romanele istorico-realiste și magice, *Tobit* și *Sara*, publicate în anii '80, la piesa de teatru *Republica pe eșafod* și volumul de povestiri *Însemnări din Sodoma*, publicând primul roman postdecembrist, *Fric* abia în 2003.

Dintre reprezentanții „Școlii de la Târgoviște", considerați de către Ion Bogdan Lefter, „primii postmoderni", Mircea Horia Simionescu a ieșit pe piața literară postdecembristă cu două volume de povestiri, *Îngerul cu șorț de bucătărie*, în 1992 și *Povestiri galante*, în 1994 și abia doi ani mai târziu cu un roman intitulat *Paltonul de vară*, în timp ce lui Costache Olăreanu i-a apărut un roman, *Sancho Panza al II-lea*, tocmai în anul 2000.

Potrivit criticului și istoricului literar Nicolae Manolescu, trei generații „și-au dat întâlnire" în anii de după revoluție: generația '60, generația '80 și o nouă generație, 2000 (sau „milenaristă", „mizerabilistă" etc.), care și-a făcut o „apariție explozivă (dar, vai, de scurtă durată!)", prin autori ca Marius Ianuș, Ioana Bradea, Ioana Baetica, Ionuț Chiva și mulți alții, care propune un nou realism romanesc și românesc (asemănător celui din Noul cinema românesc). „Manifestul fracturist" al lui Ianuș, promova, după unii, o cultură urbană, după model american, sau de protest împotriva noului establishment literar, proză și poezie erotică. Însă contribuția „cea mai decepționantă" aparținând generației 1960, fără excepție, din care am dat și noi câteva exemple mai sus, romanele scrise după revoluție fiind în opinia aceluiași critic „inferioare celor dinainte"[21]. Dan C. Mihăilescu pune eticheta „prezentul ca dezumanizare" pentru generația 2000 și caracterizează proza acesteia în felul următor: „mizerabilism, pansexualism și egocentrism patologic", conținând „limbaj crud, atitudini erotomane morbid-provocatoare, narcomanie, pledoarii directe sau piezișe pentru homoseaxualitate"[22]. El crede că în pofida „provocărilor deliberat virulente" din cărțile Ioanei Bradea, ale Ioanei Baetica, ale lui Adrian Schiop, Dragoș Bucurenci, Claudia Golea ș.a., nu se poate eticheta sub formula

[20] *Ibidem*.

[21] Nicolae Manolescu, *op. cit*., p. 1399.

[22] Dan C. Mihăilescu, *op. cit*., p. 16.

„exerciții de dezumanizare" o literatură care-i cuprinde și pe Dan Stanca și Filip Florian (care s-a afirmat pe plan național și apoi internațional prin romanul *Degete mici*, 2005), pe Radu Aldulescu, Petre Barbu, Petru Cimpoeșu, Sorin Stoica și Daniel Bănulescu ori grupul de la Iași reprezentat de Dan Lungu (tradus mai ales în Franța, cu interesantele romane *Raiul găinilor* și *Sunt o babă comunistă*), Lucian Dan Teodorovici (care s-a remarcat prin romanele *Circul nostru vă prezintă* și mai ales *Matei Brunul*) și Florin Lăzărescu (cu volumele *Ce se știe despre ursul panda* și *Trimisul nostru special,* el scriind și scenarii de film, printre care celebrul „Aferim!", 2015, distins cu premiul „Ursul de Argint" la Festivalul de Film de la Berlin pentru regia lui Radu Jude), deși, în opinia mea unii dintre cei menționați au debutat și s-au afirmat în anii 1990[23].

Aici ar mai trebui adăugată „Generația '90", dar Manolescu o include la „optzeciști întârziați"[24], prin nume ca: Ioan Es. Pop, Liviu Georgescu, Radu Aldulescu, H. R. Patapievici, Horia Gârbea, Ioana Pârvulescu sau Vlad Zografi, deși ei au deja o identitate proprie și bine conturată, semnând opere care depășesc optzecismul. Tot Manolescu spune că: „Optzeciștii aflați la cârma tuturor instituțiilor culturale" ar fi pierdut controlul asupra producțiilor lor literare" și că „niciun nume nu se impune definitiv".

Se știe că proza Generației sau Direcției '80 a fost, în primul rând asociată cu formula postmodernistă „dominanta ontologică", a ficțiunii postmoderniste, față de cea epistemologică modernistă, dacă ne luăm după criticul și teoreticianul american Brian McHale, presupunând intervenția autorului, implicit transgresarea limitelor dintre lumea referențială și cea ficțională, metaficțiune, intertextualitate[25]. Numeroși scriitori optzeciști combină realismul cu textualismul, rescrierea presupunând instituirea convenției de lectură, subordonat aproape necondiționat apelului la strategiile și tacticilor intertextualității, luând aspectul parodiei, a pastișei, a colajului, a juxtapunerii de documente autentice,

[23] *Ibidem*.

[24] Nicolae Manolescu, *op. cit.,* p. 1401.

[25] Brian McHale, *Ficțiunea postmodernistă*, Iași, Editura Polirom, 2009, pp. 29-30.

suprapuneri de tipul palimpsestului à la Umberto Eco, cu al său roman multistratificat *Numele trandafirului*, de pildă. Totuşi, la Generaţia ‘80, s-a observat că schimbarea contextului istoric, Revoluţia din 1989, nu a marcat prea mult formula scrisului lor, libertăţile textului sau mai precis textualismul fiind o caracteristică şi înainte de revoluţiunea optzecinouăzecistă. Astfel, aspecte de continuitate, de permanenţă sunt prezente în romanul din 1993, *Frumoasa fără corp* a lui Gheorghe Crăciun, elemente ale postmodernismului menţinându-se la Mircea Cărtărescu (după 1989 scrie proză, roman, printre care, *Travesti* şi trilogia *Orbitor,* 1996-2007), ca şi la Ioan Groşan (cu *O sută de ani la porţile Orientului*, 1992, roman parodico-istoric), la Mircea Nedelciu, Adriana Babeţi şi Mircea Mihăieş, autorii romanului *Femeia în roşu*, 1990, roman-parodie „puzzle” pe mai multe paliere narative, ulterior, şi optzeciştii se îndreaptă spre romanul de tip autobiografic.

Făcând o scurtă sinteză a ideii de generaţie literară şi continuitate după un anumit eveniment istoric cum este revoluţia din 1989, sau apariţia unor noi generaţii ori direcţii literare după 1989, se poate observa că: a. postmodernişti şi precursori ai optzeciştilor români au fost socotiţi, judecaţi şi prozatorii aşa-numitei „Şcoli de la Târgovişte”, în frunte cu Mircea-Horia Simionescu, Radu Petrescu şi Costache Olăreanu; b. elemente postmoderniste şi textualiste au fost identificate şi la Generaţiile ’60 şi ’70 la autori totuşi diferiţi ca Mircea Ciobanu, Sorin Titel, Norman Manea, Constantin Ţoiu, Paul Georgescu; c. criticii optzecişti au considerat, la un moment dat, Generaţia ’70 drept un fel de „aripă” a şaizeciştilor, dar au fost şi faze în care s-a încercat recâştigarea, redobândirea acesteia în postmodernism; d. erezi ori succesori ai optzecismului sunt creditaţi şi reprezentanţii Grupului sau Şcolii de la Braşov (Caius Dobrescu, Andrei Bodiu, Marius Oprea, Simona Popescu), deşi aceştia au fost incluşi şi în Generaţia ’90; e. textualismul (un curent literar din anii 1980 promovat şi teoretizat, în principal, de Marin Mincu, alţi reprezentanţi ai textualismului fiind Bogdan Ghiu, Mircea Nedelciu, Gheorghe Iova, Gheorghe Crăciun, pornindu-se de la teoriile despre text elaborate de revista franceză „Tel Quel” în anii 1960, care defineau textul sub două aspecte: ca *productivitate* („îşi

generează sensul la nesfârșit") și ca *intertextualitate* (într-un text se întretaie enunțuri luate din alte texte, figurile intertextuale incluzând aluzii, citări, calchieri, traduceri, pastișă și parodie)[26], se „lichefiază" ulterior în postmodernism, vorbindu-se de un „transmodernism" (care este o mișcare filosofică și culturală fondată de filozoful argentino-mexican Enrique Dussel[27], un critic al postmodernismului, ce urmează cronologic acestuia; ca mișcare, rezultă, evoluează, de asemenea, din modernism, și, în schimb critică modernitatea și postmodernitatea[28], văzându-le ca fiind „sfârșitul modernității", deși concepțiile și vederile transmodernismului conțin „elemente, atât din modernism cât și din postmodernism")[29], despre care s-a spus că dublează postmodernismul, cu toate acestea, și înainte, și după 1989, optzeciștii reușesc o „conglutinare" a scriitorilor; f. scriitorii nouăzeciști nu constituie o generație unitară, cum este cazul la optzeciști, ci mai degrabă este vorba de „grupuri de scriitori tineri", uneori împărțiți pe orașe, Grupul de la Brașov, Grupul literar „Club 8" din Iași etc., aparținând așa-numitei Generații '90.

După revoluție se remarcă și se publică în mod impresionant, cărțile de memorii, jurnalele și culegerile de documente, care înlocuiesc pentru o perioadă literatura propriu-zisă, ficțiunea. După Manolescu, acestea ar constitui chiar „cea dintâi literatură de după 1989", fiind un segment literar și mai ales moral, etic, de care „istoria literaturii române nu se poate dispensa"[30]. Dintre acestea, în prim-plan se află memorialistica detenției și literatura concentrațională sau a închisorilor comuniste, fiind înfățișat pentru prima oară după mai bine de 40 de ani, infernul gulagului românesc, în care au fost exterminați nu numai oameni politici, ci și personalități

---

[26] Gérard Genette, *Paratexts: Thresholds of interpretation,* Cambridge, Cambridge University Press, 1997, p. 18 și Cf. „Intertextuality", Online Etymology Dyctionary.

[27] Mike Cole, *Transmodernism, Marxism, and Social Change: Some Implications for Teacher Education*, Psychology Press, 2008, p. 68.

[28] *Ibidem*, p. 69.

[29] Deborah *Weagel, Words and Music: Camus, Beckett, Cage, Gould,* Peter Lang, 2010, p. 9.

[30] *Ibidem*, p. 1399.

și oameni de valoare din aproape toate domeniile. Literatura detenției ne introduce, pe porți și paliere diferite, în funcție de memoria, talentul și viziunea deținutului, în universul terifiant al închisorilor comuniste, apoi ne conduc ineluctabil pe calea pe care el a pătruns în conștiința publică în supraviețuitorii lui. Literatura deportării de bazează în mare parte pe memorialistică, pe relatări și interviuri ale supraviețuitorilor, dar și pe poezie și roman, fiind astfel mai vizibilă decât în alt tip de scrieri întretăierea, îmbinarea dintre realitate și ficțiune, „relatarea și mai puțin esteticul", fiind o „literatură de graniță", într-un „cronotop bine definit" – închisoarea sau lagărul – la fel cum și destinul personajelor sale face echilibristică „la hotarul dintre viață și moarte", vorba regizorului american Terrence Malick, uman și animalic, realitate și vis sau delir ori halucinație, prezent și trecut[31]. Printre cele mai valoroase din punct de vedere estetic în opinia mea menționăm: *Jurnalul fericirii*, de N. Steinhardt, *Rugați-vă pentru fratele Alexandru*, de Constantin Noica, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, în patru volume, de Ion Ioanid, un fel de replică la *Arhipelagul Gulag* de Aleksandr Soljenițîn, *Gherla-Lătești* și *Patimile după Pitești*, de Paul Goma, *Fenomenul Pitești*, de Virgil Ierunca, *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, de I. D. Sârbu, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc*, de Ion Gavrilă Ogoranu. Dicționarul lui Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați*, din care au apărut până acum nouă volume, *Povestiri din închisori și lagăre*, de Dumitru Baicu, *Pe muntele Ebal*, de Teohar Mihadaș și altele. Desigur, în cadrul literaturii detenției s-au scris și cărți mai puțin valoroase, care în pofida grozăviilor și suferințelor din închisorile și lagărele comuniste românești, nu au valoare literară, în opinia mea.

Acest tip de literatură poate fi încadrat la faimoasa literatură de sertar, despre care se spunea că nu prea există, că „lipsește cu desăvârșire", respectiv cărți scrise și de autori care nu au trecut prin pușcăriile comuniste, înainte de 1989 cu un caracter subversiv, dar apărute după revoluție, din cauza cenzurii comuniste, dar din care s-au publicat cărți valoroase,

[31] Mihaela Kloos-Ilea, *În leagănul memoriei. O mărturie despre deportare*, în „Povești săsești", 22 noiembrie 2013, versiune online.

precum cele mai multe dintre cele menționate mai înainte, la care se pot adăuga, de pildă, romanele lui I. D. Sârbu, *Adio, Europa!* și *Lupul și catedrala*, de o critică acerbă la adresa fostului regim comunist, romanul memorialistic al marelui poet și filozof interbelic Lucian Blaga, *Luntrea lui Caron*, romanul Anei Blandiana, *Sertarul cu aplauze,* romanul comediografului Ion Băieșu, *Balanța*, apărut în 1985 într-o ediție cenzurată și retipărit necenzurat, integral în 1990, și ecranizat cu succes de Lucian Pintilie, în 1992.

Despre deportarea saşilor şi şvabilor din România s-a scris mai mult în germană, dar şi în limba română există câteva lucrări de referință și traduceri, de la memorii și jurnale, mărturii, istorii orale, interviuri, la beletristică şi studii detaliate[32]. Dintre cercetările de mare întindere se remarcă cele trei volume ale lui Georg Weber (coordonator), tipărite în limba germană, la Köln, Weimar, Viena, în 2005[33], ce tratează deportarea saşilor transilvăneni în URSS, multidisciplinar şi multifaţetat, sociologico-istorico-literar, iar în România, lucrarea semnată de Hannelore Baier, *Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică 1945, apărută în 1994*. În domeniul beletristicii se detaşează: *Mein Freund Wassja* (*Prietenul meu Vasia*, 1949) de Rainer Biemel (fratele cunoscutului filozof german de origine română Walter Biemel), deportat în 1945, în URSS (în regiunea şi bazinul carbonifer Donbas din Ucraina); romanul *Bestätigt und besiegelt* (*Confirmat şi sigilat,* 2003) al lui Joachim Wittstock; *Habseligkeiten* (*Catrafuse*, 2004) al timişoreanului stabilit în Germania, Richard Wagner şi, cel mai recent şi, de departe, cel mai faimos roman pe tema deportării etnicilor germani din România, *Atemschaukel* (*Leagănul respirației*, 2009) al laureatei premiului Nobel pentru Literatură în 2009, originară din România, Herta Müller, roman care are la bază „caietele de însemnări cu mărturii ale deportaților în Rusia", printre care şi propria sa mamă[34].

[32] Mihaela Kloos-Ilea, *op. cit*.

[33] Cf. *Die Deportation von Siebenbürger Sachsen in die Sowjetunion 1945-1949. Bd 1: Die deportation als historisches Geschehen. Bd. 2: Die Deportation als biographisches Ereigns und literarisches Thema. Bd. 3: Quellen und Bilder*, Köln, Weimar, Wien, 1995.

[34] Herta Müller, *Leagănul respirației*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2010

Tot după 1989 se afirmă și literatura de tip politic, dându-se la o parte stilul esopic din perioada comunistă și din celebrul roman al „obsedantului deceniu", prin tipărirea unor cărți și romane de Paul Goma, care pot fi încadrate și la literatura detenției, și controversatul Titus Popovici, cu două romane, *Cartierul Primăveii: cap sau pajură* (1998) și *Disciplina dezordinii: roman memorialistic* (1998) și alții. Literatura de tip erotic, care ia proporții, ca replică și defulare la „puritanismul impus de cenzura comunistă"[35], numeroase romane indecente, licențioase, chiar vulgare, precum cărțile unor Dumitru Ungureanu (romanele *Cartea păcatelor*, 1996 sau *Poetica femeilor voluminoase*, 2014), Claudia Golea cu volumul *Planeta Tokyo*, 1998), Ioana Baetica cu volumul de povestiri *Fișă de înregistrare,* 2004, Ioana Bradea cu faimosul roman *Băgău*, 2004, Ionuț Chiva cu romanul *69*, 2004), dar și romane erotice de calitate, ca *Sexagenara și tânărul* (2000) de Nora Iuga sau *După-amiază cu o nimfomană* (2003) de Eugen Șerbănescu. Se tipărește la fel de masiv literatură de tip religios, ca răspuns la interzicerea sau împiedicarea de către comunism a editării cărților de religie, de teologie ortodoxă etc., prin publicarea unui număr mare de cărți din cadrul ortodoxiei, de teosofie, în primul rând (de la Dumitru Stăniloae la tinerii Cristian Bădiliță, Ioan Ică jr. sau Mihail Neamțu), dar și din domeniul teologiei catolice, protestante și neoprotestante sau religiilor necreștine precum budismul, iudaismul sau islamismul, și multă literatură polițistă, de aventuri, jurnale de călătorie, romane SF, Fantasy și altele.

IV.1. Romanele despre Revoluția română din 1989

Este anevoios și complicat de înțeles de ce scriitorii români n-au fost ispitiți, tentați, seduși de transpunerea, transformarea sau metamorfozarea în ficțiune a Revoluției române din 1989 și poate așteptăm ca tot autorii, romancierii străini să scrie competent și literar-artistic valoros despre acest

– sunt primele cuvinte ale lui Leo Auberg, cele care au dat titlul romanului tradus în engleză și spaniolă.

[35] Alex Ștefănescu, *op. cit*., p. 1094.

eveniment, cum s-a întâmplat în cazul jurnaliștilor și istoricilor occidentali care au publicat cărți interesante și importante, chiar, având drept tematică revoluția română, iar unii ziariști vestici și-au dat și viața pentru ea, ca de pildă fotoreporterii francezi Jean-Louis Calderon și Jacques Langevin, jurnaliștii americani John Joseph Daniszews și John Victor Tagliabue, fotoreporterul italian Pasquale Modica, sau fotoreporterul britanic Ian Parry. În opinia mea, unul dintre motive ar fi înfrânarea față de modelul emfatic, eroic și patriotic la care ar fi, poate, obligat un autor, romancier, poet sau dramaturg, sau căderea în extrema disprețului și desconsiderării totale a evenimentelor decembriste din România, prin judecarea revoluției ca fiind, să zicem, lovitură de stat, loviluție, puciluție, zaveră, „revuluție", revoluție dublată de o lovitură de stat, „revoluție furată" etc.

În opinia criticului Marius Miheț, problema recuperării literare a revoluției din 1989 s-a izbit de două probleme: una privitoare la adecvare, iar cealaltă la limbaj; autorii români care au scris despre „fenomenul" sau „momentul" 1989 sau nu au înțeles asta, ori nu au reușit să le unifice[36]. De exemplu, Mircea Cărtărescu, în *Orbitor. Aripa dreaptă,* a ales calea „parodicului carnavalesc" sau a satirei grotești, Radu Aldulescu, în *Mirii nemuririi,* și nu numai în acest roman, aș adăuga, s-a axat pe „visceralitatea marginală", sau pe mizerabilismul urmărilor revoluției, George Cușnarencu, în *Trandafirul tăcerii depline,* a mers pe „conspiraționismul spectacular", în timp ce Gheorghe Crăciun, în *Pupa russa,* deși, mai degrabă în *Femei albastre*, aș preciza, unde revoluția este menționată mai des, a folosit momentul 1989 pentru „anihilarea mecanismului revelat al corporalității"[37]. La capitolul „conspiraționism spectacular", l-aș adăuda pe un alt prozator optzecist, Petru Cimpoeșu, cu al său roman satiric, SF, *Christina Domestica și Vânătorii de suflete* (2006). În ceea ce privește limbajul, Marius Miheț susține că literaturii române despre 1989 i s-ar potrivi condiția limbajului propusă de gânditorul englez Thomas Hobbes (cel cu „omul

[36] Marius Miheț, *De pe margine*, în „România literară", anul XLVI, nr. 25, 13 iunie 2014, p. 10.

[37] *Ibidem*.

este lup pentru om"), anume că el este alcătuit din note pe care indivizii l-au ales mai întâi pentru ei înșiși[38]. Miheț dă și un exemplu, romanul lui Bogdan Suceavă, analizat și de noi, *Noaptea când cineva a murit pentru tine,* unde protagonistul are conștiința acută că „trebuie să scrie" despre participarea la evenimentele din 1989, iar confesiunea fluidă și dinamică ar fi dat primul roman al revoluției cu „brumă de autenticitate"[39].

Analizând raportul dintre revoluție și literatură din țări și din epoci diferite, criticul și istoricul literar Nicolae Manolescu, subliniază că „după 1917, în Rusia, în anii 1970, în Spania sau Portugalia, după 1989 în România, în deceniul din urmă, în țările arabe, peste tot și oricând, fiind vorba de o revoluție veritabilă sau de o lovitură de stat, de o ridicare spontană a maselor sau de o manipulare a lor, consecințele pentru literatură au fost, pe o durată de timp mai scurtă sau mai lungă, acelea pe care le analizează Thibaudet în Franța de la sfârșitul secolului XVIII"[40]. Albert Thibaudet susținuse că „Revoluția a zdrobit, răsturnat sau dispersat generația literară de la 1789. O inventivitate și o creativitate extraordinară în materie de acțiune practică au fost răscumpărate literar prin dispariția gustului, indigența formelor, sterilitatea teatrului și a cărții" și că manifestările fundamentale ale acestei literaturi minore, căreia Revoluția franceză i-a dat naștere au fost: literatura populară, cântecele revoluționare, ca „Marseieza", pamfletul, jurnalismul politic[41].

În legătură cu dezinteresul sau reticența scriitorilor români pentru tematica revoluției de la 1989, Paul Cernat susține că: „Unii autori au părut interesați mai degrabă să intre în vâltoarea istoriei sau să o comenteze la cald decât să o exploateze creator la rece. Pe alții, sătui de politică și de ideologie sau neinteresați de așa ceva, subiectul nu i-a interesat și nu-i interesează. Foarte mulți sunt confiscați de prezent.

[38] *Ibidem*.

[39] *Ibidem*.

[40] Nicolae Manolescu, *Revoluție și Literatură*, în „România literară", anul XLVII, nr. 45, 30 octombrie 2015, p. 3.

[41] Albert Thibaudet, „Istoria literaturii franceze de la 1789 până în zilele noastre", în *Fiziologia criticii,* București, Editura pentru Literatură Universală, 1966, p. 351.

Cu câteva notabile excepții, vechii corifei ai romanului politic – al «obsedantelor decenii» sau ba – nu au ținut pasul cu vremurile, iar «esopismul» lor antedecembrist s-a uzat moral. Pe de altă parte, militanții postmodernismului românesc s-au grăbit aruncând, odată cu apa murdară, și copilul din copaia istorismului, adică epicul și implicarea morală în istorie. Că așa stau lucrurile o dovedește faptul că toți sau aproape toți prozatorii optzeciști importanți au încercat să, într-un fel sau altul, să recupereze în ultimele lor cărți ceea ce înainte au respins"[42]. Scriitorii la care făcea aluzie Cernat erau Gheorghe Crăciun (între timp trecut în eternitate, în 2007) cu *Pupa russa* și Mircea Cărtărescu cu *Orbitor. Aripa dreaptă* sau *Orbitor III,* dar se mai pot adăuga romane ca: *Istoria eroilor unui ținut de verdeață și răcoare* de Radu Aldulescu, *Demonul confesiunii* de Radu Sergiu Ruba și *Noaptea când cineva a murit pentru tine* de Bogdan Suceavă, dar și altele, aproape toate fiind analizate în lucrarea de față[43].

La rândul ei, Adina Dinițoiu crede că după 1990, fie că vor sau nu, scriitorii tineri şi mai puțin tineri, pornesc la drum cu o „moştenire" – căderea comunismului, Revoluția din decembrie 1989 – şi cu toate manifestările unei vechi trauma (comunismul), iar aceastea vor trebui „acomodate" în prezentul social şi politic al primilor ani postdecembriști, dar şi mai târziu, ca „fundal al romanelor şi prozei scurte de după 1990"[44]. De asemenea, tot după 1990, proza românească, „confruntată cu sentimentul brusc al libertății", a devenit una de tip „social-politic", care se opune la tot ceea ce fusese în regimul comunist: „evazionism esopism, scriere printre rânduri, estetism, retragerea în turnul de fildeş"[45].

După criticul şi eseistul Ştefan Borbély, în România, dimpotrivă, revoluția a generat o *îndepărtare* a literaturii de mase, „consonantă cu un clivaj între intelectualitate şi marea

[42] Roxana Andreea Ghiță, *op. cit.,* p. 104, *apud* Paul Cernat, în „Observator cultural", nr. 387, 2007.

[43] *Ibidem,* p. 104.

[44] Adina Dinițoiu, *Proza românească după 1990 – o introducere*, în „Observator cultural", anul XVI, serie nouă nr. 535 (793), 8-14 octombrie 2015, p. 10.

[45] *Ibidem*.

masă a populației", paradoxul fiind că, în comunism, falia fusese departe de a se produce[46].

De asemenea, scriitorii români au ocolit și evită acest subiect al Revoluției române, totuși fascinant, și pentru că acesta ar putea să ducă la scrierea unei literaturi de proastă calitate, la crearea unor romane, nuvele și povestiri slabe din punct de vedere estetic. Cu toate acestea, despre revoluție sau momentul 1989, sau măcar amintind de unele faze ale evenimentelor decembriste, s-au scris și romane de bună calitate, interesante, provocatoare, unele de mare forță literară.

Mihai Sin, *Quo vadis, Domine?* (1993) sau „Revoluția securiștilor"

Romanul *Quo vadis, Domine?* este o mixtură de operă narativă politico-istorică și roman thriller, polițist, cu aspecte ideologice și inserții tezist-moraliste. Deși nu este o „ratare totală, ratare literară, ratare de psihologie, ratare meditativă, afectivă, morală"[47], după cum spunea criticul Dan C. Mihăilescu, acest roman este unul fals, artificial, nerealist, mediocru din punct de vedere estetico-literar, pornind de la personaje și caractere, continuând cu prezentarea Securității și a lucrătorilor săi și terminând cu limbajul și dialogurile neveridice dintre personaje. Este chiar și un slab roman de spionaj, în opinia mea, sub nivelul unor „creații" de gen, semnate de John Le Carré, Ian Fleming sau Robert Ludlum.

În această ficțiune literară, totuși, Mihai Sin sugerează că răsturnarea regimului comunist nu putea avea loc fără acordul și cu participarea Securității, instituția constatând dezastrul dictaturii lui Ceaușescu și preconizând patriotic acțiunea pozitivă și benefică. Un asemenea punct de vedere poate și chiar stârnește indignarea, nu numai a urmașilor celor morți în revoluție, dar și al cititorului, pur și simplu, ca să nu mai vorbim de intelectuali, de criticii literari etc.

---

[46] Ștefan Borbély, *Wendeliteratur (1989 ca temă literară)*, în „Convorbiri literare", 27 februarie 2014, versiune online.

[47] Dan C. Mihăilescu, *Literatura română în post-ceaușism. II. Proza. Prezentul ca dezumanizare*, p. 64.

Titlul romanului lui Mihai Sin ar putea fi legat de faptul că, potrivit unei legende, Sfântul Petru care fugea de persecuțiile împăratului Nero, îl întâlnește pe Iisus Hristos, care murise de 30 de ani și îl întreabă *Quo vadis, Domine?,* expresia răspândindu-se prin romanul *Quo vadis* al polonezului nobelizat Henrik Sienkiewicz. Dacă ne gândim că protagonistul romanului lui Sin, Dominic Vanga ar fi Sfântul Petru, iar Iisus ar reprezenta Securitatea, sau invers, am avea de-a face cu o blasfemie îngrozitoare, un mare păcat, dar poate că autorul s-a întrebat și gaugainian unde mergem, încotro de îndreptăm, colectiv și individual, după un mare eveniment istoric precum Revoluția din decembrie 1989.

Personajul principal al romanului *Quo vadis, Domine?* este tânărul inginer (de 23 de ani) Dominic Vanga, arestat în 1988, cu un an înaintea Revoluției române din 1989, după o tentativă de trecere frauduloasă a frontierei, și interogat de un reprezentant al Securității Statului (sau „DSS"), maiorul Murza. De altfel, în incipitul romanului se prezintă scena interogării inginerului „frontierist" de către un foarte binevoitor maior, anchetator, care nu folosește procedeele clasice ale Securității, presiunea fizică și mai ales psihică, amenințarea și chiar bătaia sau tortura. La un moment dat, maiorul Murza se-ntreabă cum să-l catalogheze pe Vanga, idealist sau, mai ales, revoluționar, surpriza și nedumerirea fiind aceea că el consideră că de fapt, securiștii ar fi, chipurile, niște revoluționari, care tot fac revoluția și n-o mai termină odată sau revoluționari ar fi „ăia din Cuba și ăia din Nicaragua, ba chiar adepții lui Khomeini", aceștia din urmă fiind niște „revoluționari ai islamului", ca să nu mai pomenim de „bandiții la drumul mare, de ucigașii din vocație, care tot revoluționari își spun", potrivit opiniei aberante a securistului[48]. Mihai Sin ironizează sau nu, faptul că securiștii sau „băieții înșiși", cum îi numește el, lansau tot felul de zvonuri despre ei, devenind, chipurile, „legendari, mitici, teribili", aceștia susținând, printre altele, că N. Ceaușescu pierduse controlul situației din România și că numai „Ei puteau să-l răstoarne pe Marele Fiu, Piticul nebun", tot „băieții" criticându-și propriul

[48] Mihai Sin, *Quo vadis, Domine?,* vol. I, București, Editura Humanitas, 1993, pp. 12-13.

popor, poporul român pentru că sunt „prea răbdători, spre lași, pungași (așa, ca să rimeze!), șmecheri, hoți, mămăligari", astfel încât te întrebi de ce ar mai vrea securiștii să facă o *revoluție* și „să-l prăbușească" pe Ceaușescu[49]. Până aici, s-ar putea presupune că autorul era anticeaușist, ceea ce este o viziune corectă, dar în cazul în care Securitatea e privită în mod pozitiv, lucrurile se schimbă.

Dominic Vanga cunoaște un alt personaj-securist, colonelul Coldea de la Direcția specială a DSS, care încearcă să-l introducă pe tânărul inginer în tainele temutei instituții și să-l racoleze. Vanga se întreabă totuși dacă nu cumva Securitatea a urmărit ca toată lumea, toți românii să devină securiști și comuniști, să fie toți socotiți vinovați de dezastrul României, deși el n-a fost niciodată comunist, fiind doar un „posesor de carnet roșu"[50]. La momentul oportun, Coldea (prenumele este Adrian) îi mărturisește lui Dominic că face parte dintr-un grup mic de „oameni responsabili" sau „Grupul de rezistență A", care sunt conștienți că domnia lui Ceaușescu nu mai poate dura mult, „acest ins neșcolit, rudimentar, scârbos în aproape tot ce face a reușit destulă vreme să-i păcălească sau să ne păcălească pe toți"[51]. Dacă Sin ar fi scris aceste lucruri în timpul regimului Ceaușescu, ar fi dat dovadă de un mare curaj, ar fi fost socotit un disident autentic, poate chiar un martir, dar, așa a fost prea târziu, în 1993. Oricum, și romanele lui mai curajoase, cred că au fost scrise și tipărite cu voie de la Securitate, cum spuneau mai mulți critici literari, pe care în acest roman o laudă. Colonelul Coldea comentează că tovarășul Ceaușescu, „Marele Om, Conducătorul, Cel mai iubit fiu" erau apelative cu care l-au blagoslovit „toți marii maeștri ai pupatului de cururi din această nefericită țară", aici fiind dat exemplul academicianului Șerban Cioculescu. Pe lângă soții Ceaușescu criticați tardiv de către Mihai Sin, la trei ani de la moartea lor, este satirizată și clasa dominantă de politruci, comuniștii, nomenclatura sau „burghezia roșie", cum i s-a zis, o „clasă bizară", după Sin, ce-și zicea „revoluționari", susținând că țin de clasa muncitoare,

[49] *Ibidem*, pp. 32-34.

[50] *Ibidem,* pp. 69-70.

[51] *Ibidem,* p. 182.

sau că sunt chiar „clasă muncitoare”[52]. Același așa-zis reformist colonel Coldea crede sincer că Securitatea trebuia reformată din interior, că era o forță uriașă, teribilă, această instituție, pusă acum în slujba poporului român, după ce a fost timp de decenii împotriva lui. „Va fi nevoie de ea pentru că România va fi supusă unor mari presiuni. Noi trebuie să punem mâna pe putere, cel puțin într-o primă fază, pentru a menține cât de cât ordinea, altfel România s-ar prăbuși în haos și anarhie”, crede Adrian Coldea[53]. Mihai Sin, din perspectiva anului 1993, putea ușor să facă, nu previziuni, ci analize politice și geopolitice. Tot Coldea spune, în siajul teoriei conspirațiilor, că umanitatea, lumea, planeta ar fi condusă de un „guvern mondial” ultrasecret, dar poate că există mai multe. Nici masonii nu cred că mai controlează cine știe ce din treburile lumii. Alte cercuri sunt astăzi cu adevărat puternice și e de presupus că între ele se desfășoară o „dispută teribilă”, Dominic fiind ironic și opinând că Securitatea română, cu toate direcțiile ei atât de speciale, nu se numără printre cele mai tari ale lumii[54].

Cei doi abordează și elemente care ar ține de teoria revoluțiilor, care ne interesează, discutând, de exemplu, despre „revolta” sau chiar *revoluția studențească* din mai 1968 din Franța generalului Charles de Gaulle, colonelul Coldea afirmând că deși totul este ținut sub control, din când în când mai apar „mici *revolte*, mici *răscoale*, gesturi violente de protest, fie colective, fie individuale”. Toate acestea ar fi mici supape prin care răbufnesc nemulțumiri, „energii care colcăiau”, din cine știe ce motive rămase necunoscute. Ce s-a întâmplat cu majoritatea „studenților revoluționari” din Franța, în 1968, se-ntreabă Coldea, „așa-zisa *revoluție studențească* sau *revoluția avortată*, cum i s-a mai spus. Tot la capitolul teoriei conspirației, Coldea zice că revolta studențească s-a petrecut pe când generalul de Gaulle se afla în vizită în România lui Ceaușescu. „Pură întâmplare, zice Vanga... Se poate, se poate... Dar majoritatea protagoniștilor revoltei din 1968 au ajuns burghezi respectabili, iar ceilalți au ajuns și ei bine... Chiar și revoluționarii cad sau

[52] *Ibidem,* p. 174.

[53] *Ibidem,* p. 190.

[54] *Ibidem,* p. 202.

se lasă prinși în dulcea capcană a banului, a... că unii par să-și continue protestele, că rămân militanți ai unei cauze sau alteia, e adevărat"[55].

Vizavi de revolta din mai 1968, putem menționa că atunci, studenții și muncitorii s-au revoltat împotriva guvernului președintelui Charles de Gaulle, dar și împotriva sistemului învechit din învățământul francez și, evident, a capitalismului, fiind un protest clar de stânga sau chiar de extrema stângă. Protestele au ajuns la un asemenea nivel, încât liderii politici se temeau să nu izbucnească un război civil sau chiar o revoluție; însuși guvernul național a încetat să funcționeze, după ce președintele Charles de Gaulle a părăsit în secret Franța pentru câteva ore! Deși „evenimentele din mai '68" au fost uneori violente, ele au avut de asemenea aspecte artistice și festive, cu numeroase cvasi-improvizate dezbateri și adunări, cântece, graffiti pline de fantezie, postere și lozinci[56]. Astfel, politologul de orientare liberală, Pierre Manent nu a putut uita, de pildă, „unanimismul marxist", reapariția burgheziei la porțile uzinelor franceze, revenirea „mâinilor curate" în ateliere și urcarea insuportabilului filozof existențialist Jean-Paul Sartre pe butoi pentru a vorbi mulțimii, în timp ce un alt gânditor important, Raymond Aron, așeza în fața „revoluției intruvabile" oglinda *Educației sentimentale* a lui Gustave Flaubert, în scopul ridiculizării revoltei din mai 1968[57]. De fapt, în mișcarea din mai 1968, printre inițiatorii, liderii și reprezentanții ei, a existat multă „euforie anti-unionistă" împotriva „uniunilor mainstream", sindicatelor muncitorești precum CGT (Confederația Generală a Muncii), FO (Forța Muncitorească) și CFDT (Confederația Democratică Franceză a Muncii), fiind mai dispuși să facă compromisuri cu puterea, decât să adopte voința claselor de jos[58]. În 1969, ca urmare a revoltelor din mai 1968, generalul de Gaulle, care vizitase

[55] *Ibidem,* pp. 223-224.

[56] Cf. *Mai 68 - 40 ans déjà*; Jacques Derrida, *A 'Madness' Must Watch Over Thinking*, Interviu cu François Ewald, „Le Magazine Litteraire", martie 1991, republicat în *Points…: Interviews, 1974-1994* 1995, pp. 347-349.

[57] Pierre Manent, *Rațiunea națiunilor. Reflecții asupra democrației în Europa*, București, Editura Nemira, 2007, pp. 22-23.

[58] Cf. „Situationist International Online".

România lui Ceauşescu chiar în timpul revoltei din mai 1968, demisionează[59].

Revenind la contradictoriul roman al lui Sin, inginerul Dominic Vanga se integrează deci în aripa anticeauşistă a Securităţii care doreşte, nu „schimbarea la faţă a României" (sau, poate că şi aceasta!), ci schimbarea pentru salvarea României, ideea fiind inedit-surprinzătoare atât pentru el, cât şi pentru cititorul postrevoluţionar sau postdecembrist care este sau poate fi indignat şi revoltat de această viziune prosecuristică. Vanga cunoaşte tot felul de reprezentanţi ai „Secu" sau ai „Mănăstirii Secu" (cum se spunea ironic despre această instituţie), este verificat la sânge şi pregătit, chiar antrenat pentru marele eveniment, mai întâi să tragă cu pistolul, un Beretta 84B de 9 milimetri, iar apoi îi cunoaşte, pe lângă cei pomeniţi şi pe Marin Ionescu (plutonier-major) şi căpitan Magda Dumitrescu sau Mirela, fata pe care o cunoscuse în studenţie, aceasta dându-i lecţii de karate sau judo, pe lângă cele erotice, aceste episoade fiind şi ele neverosimile. Va face cunoştinţă şi cu maiorul Todor, cu care joacă tenis de câmp şi pe un anume Marin Ionescu, care era cam rasist şi credea că nu trebuie să-i lăsăm pe ţigani, cum sunt numiţi, „să călărească neamul românesc. Pot să-l pupe-n cur pe Ceauşescu, că le-a creat toate condiţiile să se înmulţească. Pe borâţii ăştia nu pot să-i văd, deşi n-am trăit în Africa de Sud, în USA, nu-s rasist, domne!"[60].

Totodată, pe plan literar şi filosofic, romanul lui Sin face aluzie şi la celebrul pact cu Diavolul, acesta fiind Securitatea, care să salveze, nu un individ, ci România, chiar Murza îi spune lui Dominic Vanga că este un fel de înger sau demon ori chiar are şi dintr-unul şi din celălalt: „Specie rară. Dumnezeu să te mai ştie... Poate d-aia te-or fi şi ales", iar Dominic meditează asupra acestui pact faustian cu Diavolul, are câteva scrupule, îndoieli şi dileme morale, spunându-şi în barbă că de fapt nu a semnat nimic, nicio hârtie, neştiind dacă urma să devină informator sau colaborator al sinistrei instituţii, dar până

[59] Cf. „Evoluţia lumii contemporane" în *Larousse. Istoria universală*, vol. 3., Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 973.

[60] *Ibidem,* p. 293.

la urmă cedează[61]. În acest sens, aflăm că alegerea lui Vanga s-a datorat faptului că Adrian Coldea, i-a citit câteva eseuri publicate în reviste de circulație restrânsă, studențești și i-a remarcat inteligența ieșită din comun. Dacă la început, Dominic Vanga își manifestă aversiunea față de Securitate, în cursul unor lungi discuții, amfitrionii săi securiști îi demonstrează că se înșeală profund, că instituția cu pricina, chiar dacă a jucat la început un rol nefast-odios, a ajuns cu vremea o conștiință, chipurile, a poporului român. Copleșit de argumente și, mai ales, tulburat de faptul că el și nu altcineva a fost selectat pentru a intra în istorie, tînărul inginer face pactul cu Diavolul, acceptând să facă parte din specialul „Grup de rezistență A", din această instituție a represiunii din România, care pregătește un complot și un nou regim politic.

Revoluția din decembrie 1989 este sau devine astfel o piesă de teatru bine regizată de Securitate, dar Dominic Vanga este mâhnit că nu i s-a repartizat un rol mai important sau și mai important, este derutat de intrigile care se țes și întrețes, acreditând ideea că în Securitate ar exista mai multe „centre concurente de inițiativă"[62].

Întrebarea sau marea problemă pe care și-o pune autorul prin glasul personajului principal Dominic, este dacă oricine avea dreptul moral de a-l răsturna pe Conducător sau dacă oricine avea dreptul etic de a deveni salvatorul națiunii, și cu atât mai mult, dacă aveu Ei, securiștii acest drept sacrosanct[63]. Dominic Vanga este și aici șovăielnic și se interoghează dacă trebuia sau nu să se aștepte o „revoluție morală", „pură", „morală", „curată", ori chiar Securitatea sau o aripă, o grupare a ei să-și asume „riscul" de a declanșa o revoluție[64]. Tânărul inginer, fost student eminent, intră pe terenul alunecos al revoluțiilor și teoriilor, speciilor ei, astfel, o „revoluție morală" n-a existat niciodată în istoria omenirii, dintotdeauna a trebuit să fie sărit hopul cel mare, a trebuit răsturnat cineva și apoi au urmat tot felul de grozăvii, „nimeni n-a reușit să instaleze

[61] Mihai Sin, *op. cit.,* p. 182.

[62] Ion Simuț, *Mihai Sin sau lupta individului cu Sistemul*, în „Cultura", serie nouă, anul X, nr. 4 (502), 5 februarie 2015, p. 16.

[63] Mihai Sin, *op. cit.*, p. 183.

[64] *Ibidem*.

fericirea generală pe pământ”[65]. În acest caz, autorul conchide: „Ba, de cele mai multe ori, au urmat perioade de iad, ani de infern”, făcând poate aluzie și la perioada de tranziție de după Revoluție română din 1989[66].

Dacă în 1993 nu s-a scris nicăieri despre controversatul și surprinzătorul, în sens negativ, roman al lui Mihai Sin, abia pe 11 martie 1994, în cadrul emisiunii „Simpozion” de la TVR, a avut loc o masă rotundă la care au luat parte nu critici literari[67], ci însuși autorul, Mihai Sin, Gabriela Adameșteanu (prozatoare din aceeasi generație cu Mihai Sin), Sanda Vișan, realizatoare a emisiunii și... Nicolae Ulieriu, purtătorul de cuvânt al SRI, instituție care îi preluase mărinimos-altruistă pe mulți dintre ex-lucrătorii lugubrei Securități, dar care se dorea una de tip occidental. Sanda Vișan a fost singura care și-a exprimat „stupefacția” în legătură cu o „contradicție irezolvabilă” introdusă de viziunea lui Mihai Sin asupra Securității: o instituție care „a contribuit decisiv la distrugerea României” se metamorfozează într-una care a contribuit, tot decisiv, la „salvarea țării”[68]. Nicolae Ulieriu, dimpotrivă, și cam ipocrit, s-a plâns că în roman „Securitatea nu este privită cu destulă afecțiune”[69]. Gabriela Adameșteanu, „vizibil jenată”, a relativizat discuția, avansând ipoteza că unii cititori ar putea să-l considere pe Mihai Sin „prea indulgent cu represiva instituție”[70]. Iar Mihai Sin a susținut următoarea idee: „Cred că lucrurile sunt mult mai complicate și mai complexe decât par la prima vedere și de când scriu literatură mi-am dat seama că ele nu trebuie privite totdeauna în alb și negru. Nu sunt adeptul personajelor prea net conturate sau «categorice». De pildă, într-o bună parte a literaturii noastre scrisă în țară sau în exil, ofițerul de securitate, securistul era zugrăvit în culori foarte îngroșate, în gura lui nu figurau decât anumite expresii. Ne place sau nu, trebuie să ținem cont că în Securitate a lucrat un anumit

[65] *Ibidem*.

[66] *Ibidem,* p. 184.

[67] Alex Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane 1941-2000*, p. 977.

[68] *Ibidem*.

[69] *Ibidem*.

[70] *Ibidem*.

tip de elită, erau recrutați mulți șefi de promoție”[71]. Aceste afirmații necugetate, adăugate la cele din carte, nu puteau decât să uimească, mai ales acea parte a intelectualității, de dreapta, să spunem, democratică, liberală etc., dar şi societatea civilă, în cea mai mare parte a ei, plus alte segmente ale populației, care detestau din toată ființa lor comunismul şi securismul. De altfel, istoricul britanic Dennis Deletant susținea că Securitatea din România a fost „cea mai temută poliție politică din spatele Cortinei de Fier”, fiind instituția fundamentală a represiunii comuniste, care avea drept rol menținerea la putere a partidului unic, fiind controlată şi dirijată de acesta[72]. Din punctul de vedere al istoricului Marius Oprea, Securitatea a fost instituția „cea mai activă în acțiuni represive: arestări abusive, torture, execuții sumare, chiar fără judecată”[73]. În cei 41 de ani de activitate (1948-1989), poliția politică comunistă din România a reuşit să inducă o „permanentă tensiune”, să inoculeze „sentimentul fricii” şi să impună „teroarea”, impregnând o „adevărată psihoză”, mai ceva decât în filmele lui Alfred Hitchcock, a informatorului infiltrat în toate straturile societății, care era uneori plătit, alteori şantajat, metodele de recrutare fiind extreme de diverse[74]. De altfel, una dintre aceste metode de recrutare apare şi în romanul lui Mihai Sin. Dacă în „epoca” lui Gheorghiu-Dej, Securitatea a fost doar foarte dură şi represivă, în așa-zisa „epocă de aur” a lui Ceauşescu, oripilanta instituție, deşi a continuat să supravegheze şi să impună teroarea, a făcut-o cu „mijloace mai subtile”, lucru observat şi în romanul *Quo vadis, Domine?*. În ajunul revoluției, Securitatea câştigase partida jucată împotriva poporului roman, este de părere Marius Oprea, națiunea dispărând, fiind separată în clase şi „categorii” socio-profesionale, Partidul era în toate, iar securiştii erau nişte adevărați „inchizitori ai regimului”[75].

---

[71] *Ibidem*.

[72] Andrei Muraru, „Postfață la ediția în limba română. Securitatea”, în S. Courtois (coord.) *Dicționarul comunismului*, p. 702.

[73] Marius Oprea, *Moștenitorii Securității*, București, Editura Humanitas, 2004, p. 45.

[74] Andrei Muraru, *op. cit*., p. 703.

[75] Marius Oprea, *op. cit*., p. 45.

În 1996 apare volumul al II-lea al romanului *Quo vadis, Domine?, Reşedinţa*, ceea ce îi face pe admiratorii de altădată ai lui Mihai Sin, mai ales pe cei din vremea comunismului, regim pe care prozatorul din Făgăraş îl criticase destul de dur şi pe faţă, dar poate cu voie de la Securitate, să spere că, poate mult revăzut şi adăugit, cu o altă concepţie, atât estetico-literară, cât şi ideatico-filosofică, romanul va reconstitui adevărul despre rolul funest jucat de instituţia represivă menţionată în România comunistă, mai ales în anii 1950, dar nu numai atunci, şi, astfel, să repare ceea ce a dereglat şi mai ales a stricat în primul volum. Spre crunta şi amarnica lor dezamăgire, însă, acest nou volum, roman al dipticului *Quo vadis, Domine?* a continuat, perseverat în eroare şi chiar a accentuat ideile sinistre din primul volum.

Protagonist este tot Dominic Vanga, inginerul cu preocupări de literat, ales de Securitate, datorită înzestrării lui intelectuale nemaipomenite, ca posibil lider al României post-revoluţionare, care este strămutat sau transferat de la vila secretă „de lângă lac", din primul volum, într-o altă vilă secretă, din munţi, de data aceasta, care are drept acaret un buncăr[76]. În acest „buncăraş", cum este denumit în stil băşcălios-balcanico-românesc, locul cu pricina, se află un morman de oameni deosebiţi, „luaţi şi ei ostateci" de către atotputernica şi omniprezenta Securitate, de la personajul Goian, fost deţinut politic, şi Florescu, tot un fost, dar călugăr, şi până la „tinerii şi neliniştiţii" Vitega şi Zavicea, nu partizani din munţi, ci partizanii unui mod de gândire pragmatic, de inspiraţie americană, adică William James, Charles Sanders Peirce şi John Dewey la un loc, sunt sugerate, înfăţişate, în această adunătură ciudată, „cele mai diverse tipuri umane ale societăţii româneşti din anii 1988-1989"[77].

Misia „colecţiei de oameni providenţiali" ai „reşedinţei-buncăr" este să mediteze asupra politicii economice, financiare, sociale, informaţionale, culturale etc., pe care va trebui s-o promoveze România imediat după secerarea lui Ceauşescu,

[76] Alex Ştefănescu, *op. cit.*, p. 977.

[77] Alex Ştefănescu, *Mihai Sin*, în „Convorbiri literare", nr. 4, 5 aprilie 2005, versiune online.

tânărul Dominic Vanga fiind dus în mijlocul lor ca să organizeze această meditație colectivă netranscendentală. Ideea securiștilor din primul volum, care controlează și manipulează întreaga acțiune, colonelul Coldea și maiorul Murza, prezenți și în cel de-al doilea volum, simpozionul celor din „buncăraș", „buncărel" ori „reședințuță", ca să fim în ton cu stilul romanului, ar trebui să constituie, totodată, un fel de repetiție generală pentru activitatea din parlamentul post-revoluționar. În cursul convorbirilor inițiate și conduse de Dominic Vanga sunt analizate, într-adevăr, toate problemele cu care se va confrunta România în perioada postdecembristă, dar având în vedere că acest roman a apărut în 1996 era din nou ușor pentru Mihai Sin să cunoască deja aceste „cestiuni arzătoare". Prin urmare, Securitatea și colaboratorii ei, unii forțați, alții însă convinși să coopereze, colaboreze, ca urmare a presiunilor făcute de aceasta apar ca un organ suprem ocult, cvasi-masonic, de tip 'Propaganda Due', dar responsabil, care concepe și asigură viitorul României în cadrul Europei și mapamondului. Este adevărat că, începând cu ianuarie 1989, o altă grupare, negativă de data aceasta, a Securității îi face să iasă din scenă, pe rând, pe iluminații oameni antrenați, nu în stilul Școlii de la Păltiniș, ci în cel al Securității, și îi substituie cu diverși impostori, astfel încât în scena finală, datată exact 22 decembrie 1989, totul devine confuz, nemaiînțelegându-se dacă faimosul sediu al CC al PCR este luat cu asalt de autenticii sau de falșii salvatori ai României[78]. Rezultă că ideea centrală a celui de-al doilea volum al romanului *Quo vadis, Domine?* este aceeași ca în primul volum, faptul că ubicua Securitate s-a gândit la destinul post-decembrist al României și a pregătit un grup de conducători politici, pentru ca odată instalați, ea, calamitoasa instituție să se retragă undeva în spate, și să primească în compensație puterea financiar-economică, fundamentală într-o societate capitalistă aflată în faza acumulării primare și brutale de capital: „Când se întețiră huiduielile și strigătele mulțimii, Murza îi spuse [lui Dominic Vanga] că el [Murza] trebuie să dispară și îl îndeamnă să o ia împreună cu cei care se buluceau la intrarea în CC"[79].

[78] Alex Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane 1941-2000*, p. 977.

[79] *Ibidem*.

Totuși, potrivit lui Virgil Rațiu, „nici pe departe nu este vorba acolo despre propaganda de salvare a României din chingile totalitarismului prin capi ai Securității”[80]. El spune că dacă în prezent, cineva recitește paginile celor două volume ale romanului *Quo vadis, Domine?*, după mai bine de 20 de ani, „poate constata cu lejeritate că Securitatea din România, atunci, în 1989, conform multor mărturii ale unor ‚foști', știa cu exactitate și ziua în care va fi decapitat Ceaușescu, chiar de Crăciun, dată calendaristică cu semnificații”[81].

În opinia mea, ca o concluzie a ambelor romane, a acestui diptic românesc, Mihai Sin a încercat să reabiliteze, într-o măsură destul de mare, Securitatea, în ciuda încercării sale bine intenționate de a evita maniheismul în abordarea controversatei instituții, cam după aceeași metodă utilizată de Marin Preda în romanul *Delirul*, în care a încercat să-l reabiliteze pe mareșalul Ion Antonescu, considerat acum criminal de război.

Petre Barbu, *Dumnezeu binecuvântează America* (1995) sau „Revoluția de la Șantierul Naval”

Este primul roman și cea de-a doua carte a lui Petre Barbu, autor considerat reprezentantul Generației 1990, el debutând cu volumul de proză scurtă *Tricoul portocaliu fără număr de concurs* (1993). Romanul s-a vrut o replică cvasi-citadină la romanul ruralian al lui Marin Preda, *Moromeții*, dar este una palidă, fără consistență ideatică și chiar literară, el excelând doar în prezentarea lumii sau universului social citadino-proletar sau lumpenproletar dintr-un oraș maritim românesc. Romanul este și unul de familie, avându-l în centrul atenției, pe Ilie Hermeneanu, un tată autoritar, un fel de Ilie Moromete al șantierului naval, ex-muncitor fruntaș, dar și turnător la Securitate (din păcate!), care nu se compară cu Ilie Moromete, ca nivel intelectual-introspectiv, să spunem, nici ca realizare literară a autorului nouăzecist, pe soția sa (nenumită), menajeră la un hotel, dar și pe cei trei copiii ai lor. Fiul cel

[80] Virgil Rațiu, *Mihai Sin*, în „Mesagerul de Bistrița-Năsăud”, 4 noiembrie 2012., versiune online.

[81] *Ibidem*.

mare, Marius, inginer de nave, care a terminat facultatea „chiar în zilele Olimpiadei de la Los Angeles" (din 1984, boicotată de țările comuniste, cu excepția României) și care a părăsit apartamentul de la bloc în care locuia cu părinții, a emigrat sau nu (autorul nu e prea clar sau nu vrea în mod deliberat), în SUA, înainte de Revoluția română din 1989 (familia sperând ca el să se întoarcă în țară după căderea lui Ceaușescu), fiica libertină Luiza (care făcea parte dintr-o „gașcă de rockeri, bișnițari și minijupiste", în compania cărora colinda discotecile mizerabile din oraș, mânca și dormea în vagoanele din gară și cânta pe plajă, nelipsindu-le sticlele de vodcă și care se va consacra filmelor porno) și fiul cel mic, care nu poartă un nume, o ființă „mică, slabă neisprăvită și inferioară", vorba lui Adler, care avusese un accident groaznic, fiind cât pe ce să se sufoce în nisip, în urma unui joc ciudat, numit „scăldatul în nisip" (deși el îi învățase acest joc terifiant pe doi turiști polonezi), și care avea preocupări literare, citind revistele de gen și făcând notițe în caiete personale, în acest mod el încercând să compenseze fragila dotare fizică și „să dobândească superioritatea într-un anumit mediu social", potrivit psihologului austriac menționat.

Important este faptul că narațiunea este spusă din perspectiva curată și nevinovată a acestui fiu neajutorat (care dormise de câteva ori în patul surorii sale Luiza), el fiind atât un narator homodiegetic, martor cât și unul autodiegetic, protagonist, dotat cu un oarecare talent literar, care suferă, însă, își găsește și un refugiu cultural în fața tatălui dominator și care înregistrează uneori cu obidă și mânie, în stilul „tinerilor furioși" britanici din anii 1950 (Kingsley Amis, John Braine, John Wain, Alan Sillitoe, David Storey ș.a.), dar și în texte surrealiste, destrămarea propriei sale familii, odată cu demantelarea regimului comunist din ultimii ani ai lui Ceaușescu, familie care locuia într-un bloc-cutie de chibrite de opt etaje, ajuns o ruină, ultimul din șirul de blocuri de la marginea amintitului oraș maritim, de unde „începe țara noastră dacă vii dinspre mare". După moartea dictatorului comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej, locatarii din acest bloc se mutaseră, rând pe rând, în blocurile construite în centrul orașului, clădirea rămânând aproape pustie, „nici măcar țiganii nu s-au mutat în apartamentele goale, din cauza coloniilor de

șobolani, a țânțarilor care nu puteau fi stârpiți nici cu cel mai bun spray rusesc, a subsolului inundat și plin de coropișnițe, care se înmulțeau și iarna”[82].

Romanul este construit pe două planuri sau paliere, unul post-neorealist cu multe influențe expresioniste, cu multă violență, mizerie sau mizerabilism, cu prezentarea unei Românii comuniste decăzute, pe bună dreptate, cu sărăcia și eșecurile ei, mai ales cele individuale, dar și cea post-comunistă, violentă, sălbatică și haotică și unul imaginar, fantastic și pe alocuri vizionar, cu inserții surrealiste. Personajele au tot felul de vise și viziuni, fantasme și halucinații, astfel visul favorit al naratorului celei mai mari părți a romanului, tânărul literat, este să ajungă un mare campion la tenis de câmp și să concureze în cele mai tari turnee din lume, să pătrundă în clasamentul ATP și să cucerească Wimbledonul, iar cu banii încasați de pe urma lor să-și ajute totuși familia. La rândul ei, Luiza visează fellinian „să ne ningă cu fulgi americani”, norii fiind veniți evident din SUA, iar peste gașca de tineri rockeri, bișnițari și minijupiste cade o ninsoare care se înroșește treptat, pentru că, îi explică un rugbyst brutal, la sfârșit de carieră, bine hrănit și „predispus la îngrășare”, eului narator: „Suntem în Siberia, boule! Pentru că n-am scăpat încă de Siberia din noi, boule!”[83]. De altfel, obsesia americană, pornind chiar de la titlu, apare peste tot, la toate personajele, cu excepția povestitorului și părinților săi, aceștia din urmă rămânând niște patrioți de tip comunist sau național-comuniști, dar și cu referire la scriitorii americani care sunt „buni”, la războiul sau intervenția SUA din Somalia, americanii fiind obișnuiți „să facă ordine în lume” și la opiniile personajului Marius (expuse într-un interviu imaginar la un și mai imaginar post tv, denumit „TVSN”) despre cum s-a născut Constituția Statelor Unite ale Americii. Deși toți oamenii și evident toate personajele din roman, își puneau în gând America ori visau la ea, până la urmă întrebarea autorului este ce s-a ales din visele lor, totul ducând spre cuvântul nimic, vid, gol, ori înspre neant.

Trecând la prezența Revoluției din 1989 în acest roman, ea se insinuează treptat, nu este delimitată, astfel prima

[82] Petre Barbu, *Dumnezeu binecuvântează America*, București, Editura Nemira, 1995, p. 12.

[83] *Ibidem,* pp. 87-88.

mențiune la evenimente apare cumva ca o mică întoarcere în trecut, ca un flash-back, cu referire la ceea ce s-a petrecut în zilele revoluției în orașul maritim din romanul petrebarbian, mai precis pe Șantierul Naval. Astfel, când s-a aflat că Ceaușescu a fugit, oamenii din șantier au aruncat lozincile, cărțile cu coperte roșii, „operele" tovarășului, steagurile partidului comunist pe o navă neterminată, un cargou a cărui construcție s-a oprit imediat după 1989, de fapt, toată „recuzita" a fost asvârlită pe vapor[84]. Nava neterminată a fost apoi scoasă de pe șantier și legată „în două parâme" de coastă, nimeni neștiind să explice această decizie, ea transformându-se într-o epavă, care mai târziu a dispărut. Un personaj feminin, domnișoara Pușa (ghid și paznic la o mănăstire în care se aflau mormintele a doi voievozi necunoscuți, considerați de ea „mai importanți decât Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare"!) era de părere că nava fusese luată de ruși care doreau „s-o topească și s-o facă oțel pentru tancuri"[85]. De altfel, rușii sunt puși tot timpul în opoziție cu americanii, și întotdeauna în sens negativ, de la Siberia, la sprayul insecticid și amenințătorul tanc. La un moment dat, epava apare la locul ei, legată cu parâme, dar se petrece o altă dispariție, personajul Remus, urcându-se la bordul ei, a constatând că „toată încărcătura ideologică" se evaporase, el negăsind nici măcar o pagină din „Programul Partidului Comunist Român de construire a societății socialiste multilateral-dezvoltate și înaintarea României spre comunism"[86]. Spre comunism în zbor, cum se spunea pe atunci, mai ales în versurile mai multor poeți de curte.

O altă secvență în care apare obsesia, fixația față de ce reprezintă ori simbolizează America, dar și cu referire la revoluție, este cea a întrunirii spontane a oamenilor dotați cu steguețele și drapele ale SUA, în jurul Consulatului american din orașul maritim, unde se lansase zvonul că se va forma „o trupă de gealați care-l vor ataca pe sergentul american de culoare, să-i tragă un toc de bătaie, să-l învețe românește". Are loc și o busculadă, iar domnișoara Pușa, se cațără pe o capotă,

[84] *Ibidem*, pp. 58-59.

[85] *Ibidem*, p. 59.

[86] *Ibidem*.

în stilul ex-președintelui Rusiei, Boris Elțîn (care se urcase pe o tanchetă), și îi apostrofează pe oamenii veniți la adunarea pro-americană, catalogându-i drept „trădători de neam și de țară", lași, fricoși, care după ce „l-au omorât pe Ceaușescu au fugit", deși acesta îi ținuse „la cozi la lapte" și că acum stăteau la „ușa imperialiștilor de evrei!"[87]. Tirada Pușei continuă, aceasta fiind de părere că România avea nevoie după revoluția din 1989 de „brațe care s-o apere" și nu de pornografia americanilor, mai ales că aceasta apăruse și în orașul de la malul mării, chiar la Luiza Hermeneanu care juca în filme porno, în contrast evident cu tatăl fetei, care fusese „cel mai harnic muncitor pe care l-a avut Șantierul Naval", iar o casetă cu un astfel de film, în care „presta" Luiza, era în curs de apariție la chioșcurile de închiriat videocasete[88].

Un alt personaj, Dan Dugan încearcă să-l convingă pe cel mai harnic muncitor, Ilie Hermeneanu, să se pregătească pentru noua epocă post-revoluționară, mai ales că politica se va schimba și românii nu trebuie să rămână „în afara istoriei", cum au fost mai mereu. Dugan, care prevestea că, în curând, se vor declanșa ample mișcări muncitorești în toate orașele țării, cursul leului se va prăbuși, partidele istorice vor fi blocate, iar partidul (nu este precizat, dar putea fi FSN-ul, sau chiar PSM-ul) din care făcea parte personajul menționat va trebui să se pună în fruntea oamenilor ca să-i conducă „spre victorie", îi solicită lui Hermeneanu să-și reia „activitatea revoluționară", mai ales că lupta de clasă nu va dispărea niciodată[89]. Același Dugan credea că și șantierul naval din orașul maritim va intra în grevă, ca și întreaga țară și face o aluzie la premierul Petre Roman, într-un puseu antisemit, nu al autorului, ci al unui repezentant al vechiului partid comunist, afirmând că trebuia dat jos „evreul ăla din fruntea guvernului", în timp ce Ilie Hermeneanu are și el un puseu, dar unul de revoltă la remarca lui Dugan că acesta îi cunoștea „munca revoluționară", susținând că el a muncit și nu a făcut politică[90].

---

[87] *Ibidem*, p. 127.

[88] *Ibidem*.

[89] *Ibidem*, p. 51.

[90] *Ibidem*, p. 52.

Viziunea expresionistă dusă până la extrem a autorului transpare și în secvența apariției copilului olog și oligofren, poreclit pe rând Ceaușescu, Caragiale, Luchian, Hagi și Marius, în funcție de imaginea grotescă, ironică și chiar sentimentală despre el a diverselor personaje, care fusese găsit la naștere de niște țigani, pe un maidan, chiar în ziua în care a picat „Geniul Carpaților", fiind „abandonat de o curvă, dar avortonul nu murise". Acesta fusese ținut în viață de elvețienii care au venit cu ajutoare, luându-l din casa țiganilor, ducându-l în Elveția, tăindu-i picioarele paralizate și trimițându-l „mezel înapoi"[91].

Finalul romanului este tragic și absurd, cu elemente onirice, surrealiste, așa cum este și perioada de tranziție de după 1989, astfel, pe când vizionau la televizor transmisia în direct a festivalului de muzică de la San Remo, pereții blocului în care locuia familia Hermeneanu sunt decupați și transportați, blocul semănând cu un „castel din cărți de joc" sau cu Centrul Beaubourg din Paris. Ilie, tatăl autoritar este bătut crunt de amicul fiicei sale Luiza, numit Boby, și se spânzură de lustra din sufrageria apartamentului său igrasios, în timpul unui buletin tv de știri, iar Luiza însăși, într-o ultimă excursiune cu un bizar avion preschimbat în submarin, se sinucide, scoțându-și masca, înecându-se undeva în adâncuri. Ultima frază a romanului trimite la absurdul bizarului autor rus avangardist Daniil Harms (din povestirea *Caietul albastru* din ciclul *Fapte diverse*, cu acel roșcovan care ajunge să nu mai aibă nimic și despre care nici nu se va mai vorbi) astfel, blocul cu opt etaje aflat în centrul atenției este demolat prin implozie nemaiinteresând pe nimeni.

Dan Stanca, *Aripile arhanghelului Mihail* (1996) sau „Revoluția oamenilor noi, de piatră"

Deşi a fost catalogat, cam exagerat, în opinia mea, drept primul (adevărat) roman românesc fantastic de după 1989, *Aripile arhanghelului Mihail* conține și elemente realist-naturaliste, expresioniste, politice și despre revoluția din decembrie. Atât în incipitul romanului, cât și în finalul lui este

[91] *Ibidem*, p. 53.

inserat un comunicat al Comitetului de conducere al Uniunii Ziariştilor Profesionişti din România despre starea gravă în care a ajuns bunul lor coleg, Horia Giugaru, protagonistul cărții (proiecție și a autorului), de fapt, ziarist devotat valorilor democrației (de tip occidental, aș adăuga) și care nu se mai poate prezenta la muncă, lucru, nemaifiind decât o „palidă amintire" a ceea ce a reprezentat în conștiința miilor de cititori. Așadar, romanul lui Stanca poate fi citit și analizat pe mai multe paliere, laturi. Astfel, pe latura fantastică avem de-a face cu ivirea, în orașul București, condus pe atunci de controversatul primar liberal Crin Halaicu, a omului nou, la început o „făptură nevorbitoare", care devine neliniștită prin faptul că se multiplică rapid, ca într-un film american SF. Primul om nou se ivește în cartierul și piața Crângași, ieșind dintr-o piatră, fiind produsul unei lithogeneze, omul scund, „pipernicit și mucilanigos, fragil și molatic"[92]. Omul nou, care trebuia creat de regimul comunist, este luat acum în grija primăriei Capitalei, cazat în corturi (e amintită și demonstrația-maraton din Piața Universității din 1990, numită „Golaniada") și îmbrăcat în uniformă. Ulterior, oamenii noi încep să se arunce de pe clădirile Bucureștilor, inclusiv de pe Casa Poporului, în credința naivă că ar putea zbura ca Icar sau ca arhanghelul Mihail, ceea ce nu se întâmplă deloc. Aici, în plan religios, Dan Stanca realizează o metaforă, o istorie simbolică a unui episod mitic, confruntarea dintre Simon Magul, aflat în levitație yoghinică și Apostolul Petru, care face o rugăciune și Simon se prăbușește. De asemenea, autorul face aluzie, referitor la arhanghelul Mihail, la episodul biblic din „Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul", când s-a făcut război în cer, iar Mihail și îngerii lui au pornit război cu balaurul, acesta fiind asemuit cu șarpele cel mare, care se cheamă „diavol și satana", cel care înșală toată lumea a fost aruncat pe pământ și îngerii lui au fost și ei asvârliți împreună cu el[93]. Atunci, de furie, când a văzut „balaurul-diavol" că a fost aruncat pe pământ, a prigonit pe femeia care născuse pruncul, adică pe Isus Hristos[94].

---

[92] Dan Stanca, *Aripile arhanghelului Mihail,* București, Editura Nemira, 1996, p. 113.

[93] *Biblia*, București, Societatea Biblică, 1974, *Apocalipsa Sf. Ioan Teologul,* cap. 22, vers. 7, 8 și 9, pp. 1383-1384.

[94] *Ibidem,* vers. 13.

De fapt, este vorba de apariția, din pietre (prin lithogeneză), a unor făpturi omenești anoste și uneori scabroase, efect târziu al dorinței nestrămutate, durabile, imutabile a comuniștilor de a crea celebrul om nou. Acești oameni noi sunt animați de o neobișnuit de caraghioasă, burlescă chemare a zborului, ei putându-se afla și spre comunism în zbor, după una din lozincile mobilizatoare ale regimului menționat, pe care o propagă și celorlalți bucureșteni, astfel încât multe persoane care posedă sau își închipuie că au aripi decolează de zor de pe blocurile de locuințe – „cutii de chibrituri" construite în timpul lui Ceaușescu și se prăbușesc, murdărind asfaltul cu viscerele lor scârbavnice zburătăcite. Simbolic, vorbind, piatra ocupă în diferite tradiții, occidentale dar și orientale, un loc aparte; astfel există o strânsă conexiune între suflet și piatră[95]. Potrivit legendei lui Prometeu, ziditorul neamului omenesc, anumite pietre își vor fi conservat mirosul de om, astfel, piatra și omul prezintă o „dublă mișcare ascendentă și descendentă", omul născându-se din Dumnezeu și întorcându-se la Dumnezeu[96]. „Piatra neșlefuită" coboară din cer; odată lucrată, ea se înalță spre el. Pietrele „nu sunt inerte"; căzute din cer ca „pietre vii", ele rămân neînsuflețite și pe pământ[97]. Pe de altă parte, piatra mai este și simbol al „Gliei-mumă", iar aceasta constituie una din fațetele „simbolismului Cibelei", astfel, în Grecia, după potop, oamenii au luat naștere din pietrele semănate de către Deucalion, într-un caz de lithogeneză[98]. De asemenea, omul născut din piatră reapare în „tradițiile semitice", iar anumite legende creștine povestesc că însuși Isus Hristos s-a născut în acest fel miraculos, adică din piatră[99]. În China, Yu cel Mare s-a născut și el dintr-o piatră, iar fiul său Qi, tot dintr-o piatră care „s-a crăpat în partea dinspre miazănoapte"[100]. Și nu pe nedrept, „Piatra filosofală" din simbolismul alchimic este „instrumentul

[95] Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri,* vol. 3, București, Editura Artemis, 1995, p. 80.

[96] *Ibidem*.

[97] *Ibidem*.

[98] *Ibidem,* p. 81.

[99] *Ibidem*.

[100] *Ibidem*.

regenerării”[101]. Dar, mai există şi pietre vorbitoare, astfel, „Piatra Atotputernică” sau Lla Fall este, în Irlanda, unul din „talismanele acelor Tautha De Danann”; când un prinţ punea piciorul pe o piatră aceasta zbiera, iar el ajungea „atotputernic”[102].

Din punct de vedere istoric, politic şi social, ne amintim că în romanul său, mediocru de fapt, *Ce-i de făcut?* (1864), Cernâşevski distingea trei tipuri de oameni: omul obişnuit, supus regimului aflat la putere, omul „special” – model al revoluţionarului de profesie, reluat de Lenin – şi omul „nou”, la care face aluzie Dan Stanca şi care, sub îndrumarea omului „special”, se eliberează puţin câte puţin de sub “oprimarea societăţii timpului”[103]. Pusă în formă revoluţionară, această idee este reluată în numeroase utopii, dar ea exista şi în faza iacobină a Revoluţiei Franceze, care îşi imagina aberant că este posibil să transformi natura umană[104]. Acest mit al omului nou s-a dezvoltat pe scară largă sub dictatorul Stalin, care a organizat eroismul „proletarului de şoc” – stahanovistul –, apoi acela al „soldatului roşu”, şi obliga propaganda să tămâieze, encomieze şi să cânte superioritatea „omului sovietic”, mitul fiind reluat în toate regimurile comuniste, dar cu maximă intensitate în China tiranului Mao Zedong, în Coreea de Nord a lui Kim Ir Sen, cu ideile sale „Juche” sau „ciuce”, cum au fost ele ironizate la noi, şi, aş adăuga, şi în România lui Gheorghiu-Dej şi Ceauşescu[105]. Dar, probabil Dan Stanca a dorit să-i dea lithogenezei o conotaţie mai mult creştină, deşi în sens invers, din piatră nu se nasc oameni hristici, ci oameni noi, de tipul celor menţionaţi în roman.

Apoi, Dan Stanca îşi imaginează cum ar reacţiona precupeţele de la piaţă, locuitorii din cartier, băieţii de cartier, Poliţia, partidele politice, ziarele puterii dar şi cele ale opoziţiei la acest fenomen senzaţional, al omului nou născut din piatră. Ironic vorbind, presa de tip naţionalist-comunist, pe stil nou, reprezentată mai ales de publicaţia pamfletaro-jignitoare

[101] *Ibidem*.

[102] *Ibidem,* p. 85.

[103] S. Courtois (coord.), *Dicţionarul comunismului*, p. 423.

[104] *Ibidem*.

[105] *Ibidem*.

„România Mare", care ar vedea în straniul fenomen o dovadă palpabilă că în România se petrec lucruri miraculoase, magice şi că presa de dreapta sau cea a opoziţiei ar distruge acest miracol.

În plan real, şi trecând la romanul care înglobează şi elemente ale revoluţiei din 1989, autorul-narator se întreabă dacă nu cumva gloanţele teroriştilor l-au adus pe Ion Iliescu la putere, la Cotroceni, deşi la începutul anului 1990, oamenii simpli încă mai venerau „jertfele pe altarul Revoluţiei"[106]. Iraţionalul se pare că s-a impus întotdeauna, cu o uşurinţă formidabilă în faţa raţionalului şi a argumentelor logice, dar de unde atâta logică la un popor care „face naveta între ţuică şi isterie" este o altă întrebare, constatare a autorului.[107] Alte aluzii la revoluţie şi urmările ei, ori la figurile acesteia se pot observa în paginile următoare, astfel, un personaj feminin îşi punea poze cu Don Pedro (fostul prim-ministru, revoluţionar Petre Roman, alintat în stil spaniol, idolul femeilor de la marea întreprindere Apaca) şi la serviciu pe uşa vestiarului şi acasă pe faianţa de la baie între două sticluţe cu şampon şi deodorant, iar unei farmaciste puţin îi păsa că nu a mai este Ceauşescu la putere şi că, chipurile, avem democraţie, presă, pluripartidism, durând-o „exact în anus" de mitinguri, de demonstraţii, de toată „tevatura antifrontistă"[108]. Ziaristul povestitor pomeneşte şi momentul 12 ianuarie 1990, cu teribila scenă a TAB-ului şi a „liderilor iubiţi", care se urcaseră pe tanchetă în faţa maselor fremătânde, atunci fiind singura dată când ziarul de dreapta „România liberă" (la care Dan Stanca a lucrat timp de mai mulţi ani) a fost de partea lui Ion Iliescu, acuzându-l pe Dumitru Mazilu de diversiune şi că a fost şeful Şcolii de Securitate de la Băneasa, singura dată când s-a înşelat în opţiunile ei politice, dar „şi-a scos ulterior pârleala"[109].

Fostul disident şi prim-vicepreşedinte CPUN, Dumitru Mazilu, declara, într-un interviu din 2014, că „sacrificiul tinerilor din decembrie 1989 a meritat pentru că s-a făcut un pas înainte, un pas plătit cu sânge de peste o mie de români, iar

[106] Dan Stanca, *op. cit.*, p. 17.

[107] *Ibidem*.

[108] *Ibidem,* p. 21.

[109] *Ibidem,* p. 29.

istoria a consemnat că, de cele mai multe ori, prețul revoluțiilor este enorm”[110]. Fostul raportor special de la ONU, care în 12 ianuarie 1990, cu ocazia unei mari manifestații populare anticomuniste, despre care am amintit deja, s-a urcat pe un tanc și a strigat „Moarte securiștilor!”, solicitând înlăturarea foștilor activiști comuniști din conducerea FSN, a mai subliniat că „schimbările produse în România au reprezentat în mod cert o *revoluție*”, negând faptul că ar fi avut loc o lovitură de stat, Mazilu precizând că a fost „o *revoluție* care a evoluat cu rezultatele mai bune sau mai puțin bune”[111]. Autorul volumului *Revoluția furată* – sintagmă pe care au folosit-o mulți scriitori și romancieri care au tratat tema Revoluției române în romanele lor – care a afirmat că Revoluția „a fost furată de Ion Iliescu”, a susținut, referitor la execuția soților Ceaușescu, că aceștia meritau să fie împușcați ținând cont de „împrejurările momentului”, de „circumstanțele excepționale”, deși tot el este de părere că „era de dorit un proces drept”[112].

În romanul lui Dan Stanca este menționat și discutat și scriitorul disident Paul Goma, într-o manieră ironică și batjocoritoare și cu un joc de cuvinte simplist și vulgar, ironie pusă însă pe seama personajului Andrei Simionescu, tânăr utecist (sau un „utecilă”), soțul Ioanei și care avea să se sinucidă chiar în ianuarie 1990: „Bă, ce mai știți de ăla, cum îi zice, Guma, Goma, ha, ha!”[113]. Totuși, în opinea mea, nu consider că Dan Stanca a vrut să-l ironizeze și ofenseze pe scriitorul și disidentul Paul Goma. Este criticată și Securitatea, de pe poziții de dreapta, mai ales că după decembrie 1989, titlul de securist devenise un blam nimicitor, dar pe ușa din dos „tătuca Iliescu” reînființa abil „serviciile privilegiate”, deși „prostimea” urla în piață „Jos securitatea!”, iar la Guvern, la Președinție se puneau de zor bazele „noii Securități”[114]. Ziaristul Horia Giugaru este profund dezamăgit de revoluția, îngrozit chiar, mai ales că entuziasmul

---

[110] Gabriela Antoniu, *Dumitru Mazilu, despre greșelile Revoluției*, în „Jurnalul Național”, anul XXII, nr. 6582, 24 decembrie 2014, p. 1.

[111] *Ibidem*, p. 7.

[112] *Ibidem*.

[113] Dan Stanca, *op. cit*.

[114] *Ibidem,* pp. 37-38.

anticomunist scăzuse rapid, în progresie geometric, odată cu adâncirea sărăciei, deşi dincolo de comunism, omul este la fel de ticălos, oricât s-ar scutura de „zorzoanele ideologiei", iar împotriva acestei ticăloşii nu poţi lupta doar pe baricadă, nu poţi organiza doar manifestaţii, nu poţi lupta decât printr-o „vocaţie apostolică"[115]. Apropo de manifestaţii, cu referire la cea mai importantă, aceea din Piaţa Universităţii, jurnalistului Giugaru îi venea să râdă văzându-i acolo pe atunci studentul Marian Munteanu, care fusese asemuit, de unele ziare, cu însuşi Isus Hristos, ceea ce reprezenta o blasfemie, şi pe pictorul Sorin Dumitrescu, întrebându-se dacă aceştia puteau fi într-adevăr „regeneratorii naţiunii"[116]. Nici momentul Corneliu Coposu (pe care sprijinitorii FSN îl numeau ironic, „ba Căposu, ba Copos"!), liderul ţărăniştilor şi al opoziţiei de atunci nu scapă eului narator, bătrânul politician fiind introdus într-un TAB pe 29 ianuarie 1990 şi salvat de premierul Petre Roman, ziaristul Giugaru întrebându-se „încotro mergem?" şi exprimându-şi pesimist şi deprimant opinia că nu ne putem vindeca de comunism, care era o „şcoală a mitocăniei, un lustru al mahalalei"[117]. La rândul lor, revoluţionarii din 1989 nu sunt bine văzuţi de personajul feminin principal, Ioana Simionescu, o comunistă cinică, ea replicându-i jurnalistului Giugaru că revoluţionarii lui, deşi el nu era aşa ceva, atunci când s-au dus „la Ceauşescu în casă" (probabil Casa Poporului sau în vreuna din casele-palat în care stătea dictatorul), „au furat şi au spart", nimic nefiind de mirare în acest sens, la urma urmei şi în alte revoluţii din alte zone ale lumii s-au comis tot felul de ilegalităţi şi excese, unel mai teribile decât în România[118].

Un spaţiu mai larg este dedicat Revoluţiei din 1989, şi mai ales mitingului fatal din 21 decembrie, din perspectiva atât a naratorului Giugaru, cât şi a personajului suicidar Andrei Simionescu, care avea să se arunce de pe Casa Poporului în ianuarie 1990, acesta fiind un activist UTC de mare viitor, care îşi pregătise un discurs „făcut şi de mânuţa lui", în care

[115] *Ibidem,* p. 40.

[116] *Ibidem*.

[117] *Ibidem,* pp. 42-43.

[118] *Ibidem,* p. 48.

„înfiera într-un limbaj elevat actele bandelor de huligani de la Timişoara”[119]. Giugaru se întreabă întreit ce-ar fi făcut în locul lui Simionescu, în celebrul balcon al CC; ar fi refuzat să joace rolul unui actor de mâna a 7-a, ar fi refuzat să țină discursul sau ar fi dat semnalul Revoluției din 1989: „Jos Ceauşescu! Jos comunismul!”[120]. Este menționată şi tema sau obsesia „confiscării revoluției”, lansată de opoziția de atunci din 1990, de fapt chiar Paul Goma vorbise în „Revista 22” primul despre „clanul mafiot” care l-a ucis pe Ceauşescu şi a pus mâna pe putere, ziaristul-povestitor Giugaru exprimându-şi îndoiala asupra necesității facerii revoluției şi a omorârii dictatorului din Carpați[121]. Aceasta, pentru că una era dictatura şi altul e comunismul, delimitează eul istorisitor, regimul comunist dispunând de structuri, birocrație, activişti mulți, securişti, şi aş adăuga, foarte mulți informatori ai acesteia, „prea multe nuanțe”, o dilemă importantă fiind aceea dacă nu cumva demantelând mecanismele mai puțin curate ale evenimentelor din 1989, până să ajungă la „buba aia cu puroi” a comunismului deghizat, îl reabilitai automat pe „Ceaşcă” şi „liota” lui şi serveai o cauză antirevoluționară[122]. Tot în siajul revoluției confiscate sau furate, teză care va fi abordată şi de Dumitru Țepeneag, dar nu numai de către acesta, este țintit şi jurnalistul francez de origine română Radu Portocală şi cartea sa despre revoluția ca mare minciună, culminând cu toată „presa mizerabilistă” pe care a avut-o România după „evenimente” şi mai ales după mineriada din iunie 1990, care ne înfățişa ca o „țară procomunistă, gregară”, aflată sub stindardul civilizației europene[123].

În fine, una din tezele romanului este şi aceea a căderii iremediabile în infern, în iad, în ținutul lui Hades. Descoperim aici un pesimism, dublat de scepticism, o îndoială primordial religioasă, despre imposibilitatea renaşterii, depăşirii morții omului de tip materialist.

---

[119] *Ibidem,* p. 54.

[120] *Ibidem,* p. 55.

[121] *Ibidem,* p. 111.

[122] *Ibidem,* pp. 111-112.

[123] *Ibidem,* p. 132.

Dumitru Ţepeneag, *Hotel Europa* (1996) sau „Revoluţia văzută de la Paris"

Hotel Europa este primul roman din trilogia zisă „nomadă", alături de *Pont des Arts (1999)* şi *Maramureş* (2001). Dumitru Ţepeneag se inspiră în *Hotel Europa* din evenimentele istorice ale României din perioada 1989-1990, Revoluţia din decembrie 1989 şi ceea ce a urmat, proteste de tot felul, mineriadele, culminând cu cea din iunie 1990, cea mai sângeroasă, demonstraţia din Piaţa Universităţii şi altele. Autorul româno-francez relatează o călătorie cu un camion „afretat" de „medicii fără frontieră" (sau faimoasa organizaţie Médecins sans frontières), transportând alimente şi medicamente, chiar în timpul „evenimentelor", când România trecea de la dictatura lui Ceauşescu la un sistem politic ceva mai democratic, după demantelarea comunismului est-european[124]. El întâlneşte în ţara natală o serie de persoane, printre care şi pe studentul Ion Valea, care devine unul din protagoniştii romanului, pe măsură ce acesta se scrie. Ion, aflat la antipodal protagonistului romanului lui Rebreanu, nedorindu-şi pământ şi deci o înrădăcinare într-un singur loc, călătoreşte la rândul lui prin Europa, Budapesta, Viena, München şi Strasbourg, rătăcind prin bătrânul continent decăzut, prin „Hotelul Europa", în drum spre Paris, oraş, nu numai al „Luminii", ci şi al scriitorilor şi intelectualilor români stabiliţi aici, unii fiind ironizaţi de Dumitru Ţepeneag, în special Paul Goma. De fapt, Europa este prezentată ca un hotel mare, mai mult sau mai puţin ospitalier cu toţi cei care îi calcă pragul şi cuprinzând oameni de multe feluri şi din numeroase ţări, un fel de Babilon modern sau postmodern, pe lângă realul hotel „Europa" din Strasbourg, capitala Europei „celei mari", unde est-europenii, de pildă, disprețuiesc societatea de consum, „de-o bogăţie ostentativă, dar mai degrabă superficială", pe de o parte, însă vor fi trataţi ca europeni de mâna a doua sau a treia, pe de alta[125]. Totodată, câteva personaje asistă la un film intitulat, „Les deux Marie", în care apare firma unui hotel, „Hotel Europa", pelicula

[124] Dumitru Ţepeneag, *Hotel Europa,* Bucureşti, Editura Albatros, 1996, p. 32.
[125] *Ibidem*, p. 379.

reprezentând povestea unui exod, una din temele principale ale romanului, populația unui sat, dacă nu a unei întregi regiuni, luându-şi lumea în cap, plecând, tineri şi bătrâni unde văd cu ochii[126].

Prozatorul ex-oniric urmăreşte să realizeze, în mod cvasi-avangardist, dar nu prea reuşeşte, un fel de „roman realist" despre România de după evenimentele sau Revoluția din 1989, cu o acțiune cât mai romanesco-picarescă, cervantino-bellowiană mai aventuroasă, delimitând, ca într-un Bildungsroman, „inițierea unui tânăr răsăritean în declinul Europei occidentale", după cum spune chiar autorul, sau „parcursul unei conştiințe către cunoaşterea de sine, către nefericire"[127]. Sau drumul invers, al „obiectivării cu ajutorul lumii exterioare, cât mai exterioare, până la alienarea de sine, încă puțin şi apare domnul Fukuyama", mai spune Țepeneag, făcând aluzie la teoria acestuia, preluată de fapt de la Hegel, de „sfârşit al istoriei"[128]. Francis Fukuyama este cunoscut pentru cartea sa *Sfârşitul istoriei şi Ultimul om* (1992) în care argumenta că democrațiile liberale şi capitalismul pieței libere a Occidentului şi stilul său de viață, extinse la nivel mondial, ar semnifica „punctul final al evoluției socio-ulturale a umanității şi trecerea la forma finală a guvernării oamenilor", lucrarea reprezentând o extindere a eseului său din 1989 *Sfârşitul istoriei?*, publicat în revista de relații internaționale „The National Interest"[129]. Tânărul student în anul al III-lea la Franceză, şi nu la Drept, Ion Valea, pleacă din România, prin Europa, după ce are parte de multe dezamăgiri, mai ales după revoluția din 1989 şi după mineriada din iunie 1990 care a aruncat România aproape în abis.

Dar în centrul romanului care se face pe măsură ce se scrie, procedeu utilizat şi în celelalte romane din trilogia lui Țepeneag, zisă „nomadă", sau ca reprezentarea de sine a autorului ca protagonist, pe punctul de a scrie ceea ce tocmai lecturăm, ca într-un „nouveau roman" de Natalie Sarraute,

---

[126] *Ibidem,* p. 486.

[127] *Ibidem,* p. 217.

[128] *Ibidem*.

[129] Francis Fukuyama, *The End of History?*, în „The National Interest", vara 1989.

sau ca în romanele altui francez, aparținând „noii critici", Serge Doubrovsky, și se citește ca un narator-scriitor construit după modelul său din secolul al XVIII-lea, al „Luminilor", care nu-l „maimuțărea pe celălalt creator, cel cu majusculă, pe Dumnezeu", deși avea s-o facă Revoluția Franceză la sfârșitul aceluiași secol, deci romancierul „încă nu se refugiase în cerul omniscienței" și nici „nu devenise invizibil"[130]. Autorul era și el acolo, modest, în paginile sale, fie și sub forma aparent naivă: „se adresa cititorului, stătea de vorbă cu el", iar cititorul se arăta tolerant și subtil în același timp, știind că prin lectură, era trimis într-o lume de ficțiune căreia trebuia să-i respecte, „caracterul convențional", dar același cititor nu se identifica, participa, eventual se pasiona, dar „păstra o distanță față de personaje", neavând pretenția să controleze, prin propria sa experiență, „verosimilitatea subiectului, a acțiunii"[131]. Esențial era ca autorul să fie prezent, existent în text și să se exprime, să se exteriorizeze[132]. Adică, un amestec de autor-narator extradiegetic, unul intradiegetic și chiar homodiegetic. De fapt, *Hotel Europa*, este un roman înșelător și chiar astuțios, se citește uneori și greu, fiind foarte încâlcit și alambicat, deoarece pare o carte despre anii post-1989 și, la un prim nivel, el este și așa ceva.

Astfel, protagonistul Ion cunoștea că circulau tot felul de zvonuri în legătură cu evenimentele de la Timișoara, ca să începem cu începutul revoluției decembriste, dar cum nu era un naiv și credul își spunea că „alarmismul și excitația" care îi cuprinseseră pe toți românii în zilele acelea nu-l îndreptățeau încă să vorbească despre ceea ce pompos s-ar putea numi revoluție, mai ales că se vorbea de stereotipul la adresa românilor cu „mămăliga care nu explodează"[133]. Chiar și la Paris, ziarele și mai ales televiziunea au dat știri alarmante și cifre care după 1989 au fost „aberante", dar atunci, „în focul evenimentelor", se pierduse simțul critic, chiar și din partea unor intelectuali

[130] Dumitru Țepeneag, *Hotel Europa*, pp. 33-34; Dan Petrescu, *În răspăr,* București, Editura Nemira, 2000, pp. 104-105.

[131] *Ibidem,* p. 34.

[132] *Ibidem*.

[133] Dumitru Țepeneag, *Hotel Europa*, p. 16.

de calibru[134]. Evident că punctul culminant, climaxul a fost atins când televiziunea a difuzat celebrele imagini cu „morții dezgropați la Timişoara", cu pruncul „neverosmil de alb pe pântecul pământiu al mamei", cadavrele, toate cusute cu sârmă, totul fiind oripilant[135]. Apoi, autorul relatează participarea lui Ion la revoluția din București, în Piața Romană și Piața Universității, când a fost nevoie de intervenția câtorva TAB-uri, oamenii risipindu-se toți „ca potârnichile", refugiindu-se în subteran, deși vreo câțiva curajoși au aruncat cu pietre în tanchete, dar spre seară studentul este arestat, fiind cât pe ce să fie împușcat[136].

Un moment foarte important al revoluției din 1989 este desigur executarea cuplului dictatorial românesc, al soților Elena și Nicolae Ceaușescu la Târgoviște, ei fiind înmormântați la București, eul narator-scriitor și soția lui Marianne, deci tot un cuplu, comentând la Paris, știrea din ziare și reportajul TV, inclusiv al procesului celor doi tirani. Cu acest prilej, este ironizat bărbosul sau „omul cu barbă albă" al revoluției române, Gelu Voican-Voiculescu, care anunță că locul unde au fost înmormântați Ceaușeștii este ținut secret, „căci ne este teamă ca populația să nu-i smulgă din mormânt și să-i facă bucățele"[137]. Dacă atunci cei doi foști conducători ai României comuniste erau urâți de către majoritatea populației, în perioada de tranziție, Nicolae Ceaușescu, cel puțin, devenea tot mai regretat, din păcate. Pe lângă acest eveniment, apare și tema, obsesia teroriștilor, niște „ochitori de prima mână", care erau antrenați special, având „puști de import, cu vizor și raze infraroșii" și care se zgripțănau până și pe Palatul regal din București, neastâmpărându-se până nu s-au convins că stăpânul lor, „Piticu" e mort de-a binelea[138]. Potrivit eului-povestitor, și nu numai teroriștii erau oamenii lui Ceaușescu, „securiștii lui cei mai credincioși, garda lui pretoriană", iar unii dintre ei erau „drogați"[139].

---

[134] *Ibidem*.

[135] *Ibidem*.

[136] *Ibidem,* p. 23.

[137] *Ibidem,* pp. 19-29.

[138] *Ibidem,* p. 50.

[139] *Ibidem*.

Se trece apoi la mitul sau teza „confiscării revoluției", autorul-narator citind ziarele franțuzești care spun că mirosea a „trișerie", revoluția nefiind ce credea el, fiind furată, confiscată, deși FSN menținea teza Revoluției, mai ales că avea nevoie de legitimitate populară, revoluționară[140]. Personajul feminin, doctorița Smaranda, fostă directoare în Ministerul Sănătății, dar rămasă în Franța, discută despre faptul că în decembrie 1989 a fost vorba de un „complot" pregătit de Securitate, din ordinul lui Gorbaciov, pentru salvarea comunismului care se ducea de râpă în timpul lui Ceaușescu, acest tiran fiind de fapt o „victimă"[141]. În altă parte, se susține dacă să se mai dea zilelor acelora din decembrie titlul „prea pompos" de *revoluție*, unii zicându-i „complot", iar alții, îi găsesc, așa în derâdere, tot felul de „denumiri băşcălioase"[142]. Totuși, personajul Ion Valea nu este de acord, chiar dacă puterea a fost preluată, din păcate, de „câțiva care pregătiseră totul în vederea acestui scop", fără mișcarea celor mulți, fără ieșirea masivă în stradă a populației, nici măcar complotul n-ar fi avut șanse de reușită, fiind totuși *revoluție*, conchide Ion, deși *revoluție furată, confiscată, totuși a fost revoluție*[143].

Urmează mitingul-maraton din Piața Universității, despre care naratorul află amănunte dintr-o scrisoare a personajului Mihai, prieten al lui Ion Valea, piață ocupată la început de studenți, seara ținându-se discursuri anticomuniste, cântându-se în cor, strigându-se tot felul de sloganuri, de exemplu: „mai bine anarhist decât comunist", de fapt, termenul fiind „golan", și a fost dat de Iliescu, pentru a-i înfiera, chipurile, pe manifestanți[144]. Din aceeași epistolă a lui Mihai aflăm de fapt lucruri banale, că au fost aproape zece mii de manifestanți într-o seară, că s-a strigat și s-a cântat până au răguşit cei mai mulți, că se vorbea din balconul de la Facultatea de Geologie, care dădea chiar în Piața Universității și că unul dintre vorbitori la sfârșitul „spiciului" a urlat: „toți cei care n-au fost membri de

[140] *Ibidem,* pp. 62-63.

[141] *Ibidem,* p. 99.

[142] *Ibidem,* p. 253.

[143] *Ibidem*.

[144] *Ibidem,* p. 92.

partid să îngenuncheze!”[145]. Țepeneag introduce intertextual și o scrisoare a lui Ion Valea despre experiența lui la groaznica mineriadă din 13-15 iunie 1990, care poate reprezenta sfârșitul revoluției române începută în decembrie 1989, un sfârșit realmente tragic. Conform scrisorii, „miliția” a fost trimisă să-i evacueze pe greviști, tinerii au contraatacat cu cocteiluri molotov, cu pietre, cu diverse obiecte, apoi s-a pus foc la Interne, unii au pătruns în TVR și, în fine, citim cum au venit a doua zi minerii și a început „caftul cel mare” și cum le-a mulțumit Ion Iliescu minerilor care au făcut ordine în Piața Universității[146]. Și alte personaje ale romanului participă la evenimentele din Piață, studenta de la Geologie, Silvia, de exemplu, care realmente își petrecea toată ziua acolo, țipând lozinci, cântând în cor cu ceilalți studenți, uneori dansând, dar au debarcat odioșii mineri și studenții au știut cu toții că *revoluția română* luase încă o dată sfârșit[147]. Silvia, căreia autorul îi rezervă o poveste de-a dreptul necrofilică, este pocnită în moalele capului de o bâtă minerească și ajunge la morgă, unde este considerată moartă, până când un paznic de la această sinistră instituție o violează dar, în același timp, o și trezește din „somnul cel de moarte”, totul într-o secvență de un senzaționalism gratuit și deja văzută în alte romane semnate de alți autori[148]. În plus, potrivit criticului Dan Petrescu, episodul cu necrofilul din acest roman, pe care Dumitru Țepeneag pretindea a-l fi imaginat ca apoi el să se întâmple cu adevărat era folcloric, el plutea de mult în aer, fiind prelucrat de Petrescu însuși într-o scurtă proză tipărită chiar în temutul și cenzurosul regim comunist în revista „Viața Românească”, sub titlul *Evenimentul sezonului,* iar necrofilul petrescian era italian, ceea ce îl făcea să exclame în momentul în care cadavrul începea să miște: „Eppur si muove!”[149].

Hotel Europa se vrea, în acest context, un fals roman realist, deși autorul vrea să scrie un adevărat roman realist, chiar hiper-realist, și nu surrealist, susținând că romanul epistolar, de

---

[145] *Ibidem,* pp. 93-94.

[146] *Ibidem,* pp. 111-113.

[147] *Ibidem,* p. 232.

[148] *Ibidem,* pp. 233-234.

[149] Dan Petrescu, *În răspăr*, pp. 106-107.

pildă, este o modalitate veche, uzată, adică vrea să creeze un roman grotesc, uneori grobian, şi asistăm nefascinaţi la scrierea unui roman, care nu se conturează prea bine, căci abia acum se face, cu noi şi în faţa noastră, pe măsură ce executăm lectura greoaie a facerii lui. Abundă supărător săgeţile intertextuale sarcastico-răutăcioase, expediate în toate direcţiile, fapt care, desigur, scandalizează şi irită, ceea ce, evident, Dumitru Ţepeneag şi urmăreşte, dar cam arogant, mai ales în ironiile ieftine la adresa lui Paul Goma, spunând inclusiv că există o localitate cu acest nume în Africa, în Rwanda sau Ruanda şi că: „O fi având nişte strămoşi africani. Ca Puşkin!”[150]. Şi nu numai, autorul menţionând că ar fi şi un „futbolist” cu numele de Goma, şi un titlu din ziar *Les mystéres de Goma,* plus că Paul Goma este un „scârţa-scârţa pe hârtie”[151]. Acelaşi Dan Petrescu susţine că citirea romanelor lui Ţepeneag lasă impresia unei neînţelegeri: „crezi că ele au un subiect, dar constaţi că sunt o perpetuă digresiune lipsită de substanţă, o amânare a subiectului şi o camuflare a absenţei lui în jocul de-a variantele fără invariant”[152].

Hotel Europa are şi altă miză estetico-literară şi filosofică, dar ea este confuză şi plină de simboluri ştiute deja, ca de exemplu prezenţa leit-motivică, de coşmar, tot mai accentuată pe măsura autoscrierii şi lecturării romanului, a vulturului, pe la începutul creaţiei lui Ţepeneag, fiind doar un vultur într-o colivie, „semn rău şi acesta”, şi apoi a unui stol de „vulturi albaştri” care se roteau deasupra personajelor în căutarea unui cadavru şi vulturul care vâna un peşte[153]. Vulturul este, se ştie, rege al păsărilor, încarnare, substitut sau mesager al celei mai înalte divinităţi uraniene şi al „focului ceresc”, soarele, pe care este singurul ce poate să-l privească fără a-şi arde ochii[154]. În romanul ţepeneagian, vulturul este una dintre cele „patru făpturi” emblematice, ce era „asemenea vulturului care

---

[150] Dumitru Ţepeneag, *op. cit.,* pp. 420-421.

[151] *Ibidem,* p. 458.

[152] Dan Petrescu, *op. cit.,* p. 107.

[153] D. Ţepeneag, *op. cit.,* pp. 67, 47 şi 167.

[154] Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicţionar de simboluri,* vol. 3, Bucureşti, Editura Artemis, 1995, p. 475.

zboară”[155] și care îl anunță pe ultimul călăreț al Apocalipsei: Moartea însăși. Pe de altă parte, despre vultur, David spune în *Psalmul 102*: „Înnoi-se-vor ca ale vulturului tinerețile tale”[156]. Fiziologul latin dezvoltă și susține că firea vulturului este astfel: îmbătrânind, aripile lui se îngreunează și ochii i se încețoșează; atunci caută un izvor de apă și de deasupra lui își ia zborul spre înalt, până în apropierea soarelui, iar acolo își aprinde aripile și „își arde ceața de pe ochi în razele soarelui”; atunci, coborându-se la izvor, se scufundă de trei ori în apă și rapid „se înnoiește cu totul”, astfel încât prin forța și vitalitatea aripilor și prin lucirea ochilor este „cu mult mai întinerit”[157]. Rezultă că omul caută febril izvorul spiritual al Domnului, care a zis: „Dacă cineva nu se va fi născut din nou, din apă și din Spiritul Sfânt, nu va putea intra în împărăția Dumnezeului cerurilor”[158]. Iar dacă omul nu va fi botezat „în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Spirit” și nu-și va ridica ochii inimii către Dumnezeu, care este „soarele dreptății”, tinerețea lui nu va fi înnoită asemenea celei a vulturului[159].

Pe lângă sensul negativ, sosirea Apocalipsei, și pozitiv, nașterea din nou, al vulturului, deslușim și al doilea sens, de tip escatologic, intersectarea cu limita, ajungerea la capul Finisterre, sau *finis terrae,* considerat în vremurile Romei antice sfârșitul lumii cunoscute, sfârșitul timpului și al lumii acesteia. De aceea, personajele și conversează despre o „apocalipsă axiologică”, pornind de la semnificația simbolică, arhetipală, a potopului, omul trăind până la acest eveniment groaznic într-o armonie totală cu natura, deși fusese izgonit (Adam și Eva), simțindu-se exilat, invazia apelor, provocată de ploi torențiale și neîntrerupte fiind resimțită „ca o trădare, ca o lepădare din partea mamei-natură” în care oamenii au crezut orbește[160]. În

---

[155] *Biblia*, „Apocalipsa Sf. Ioan Teologul”, cap. 4, versetul 7, p. 1378.

[156] *Biblia,* „Psalmii”, Psalmul 102, 5, p. 614.

[157] Cf. *Fiziologul latin,* Iași, Editura Polirom, 2006, p. 19.

[158] *Biblia,* București, 1974, „Sfânta Evanghelie cea după Ioan”, cap. 3, vers. 5, p. 1199.

[159] Cf. *Fiziologul latin, apud Biblia*, „Sfânta Evanghelie cea după Matei”, cap. 28, vers. 19, p. 1134.

[160] Dumitru Țepeneag, *op. cit.,* p. 351.

confruntarea cu această „apocalipsă axiologică", mintea omului a conceput trei atitudini: 1. aceea a lui Noe, care a înlesnit, sub Abraham, ivirea monoteismului; 2. aceea a lui Nemrod, care a pus bazele mentalității științifice, edificând turnul Babel; 3. aceea a grecilor, în care a crezut o vreme și Hegel, a „reconcilierii cu natura"[161]. Rezultă că ruptura dintre om și natură, simbolizată prin potop, înseamnă și separarea subiectului de obiect, divorțul lor ducând ineluctabil la „înstrăinare" (sau alienare, cum i-a spus Hegel, și pe urmele lui, Marx) și "dușmănie"[162].

De asemenea, se discută despre eventualul sfârșit al exilului pe pământ, mai ales că primii oameni formau la început o kafkiană „colonie penitenciară", fiind sclavi pedepsiți de stăpânii nu se știe cărei planete[163], sau despre fundamentarea ontologică a unei „morale ecologiste", astfel, într-o discuție între Ion și sasul român stabilit în Germania, Fuhrmann (personaj care apare și în următorul roman, *Pont des Arts,* un autodidact, care renunța de multe ori la jocul de table pentru a citi cărți de filosofie) se pornește de la mitul lui Prometeu, care adusese focul oamenilor și Epimeteu, acesta din urmă uitând pur și simplu să-i creeze pe oameni, mai precis i-a făcut prea târziu, după ce crease fauna și flora și reușise să instaureze un „echilibru ecologic" între cele două, iar omul ca „specie târzie" era sortit pieirii[164]. Dar, omul a fost salvat de Prometeu care i-a dăruit focul, deci tehnica, cu toate că încă „de la bun început omul a fost împotriva naturii. Era o specie artificială, adică silită să recurgă la artificial, să nu fie în armonie cu natura și, mai grav, încetul cu încetul să strice echilibrul originar din care el era, prin definiție, exclus"[165].

Între timp, ca în celebrul roman al lui Dino Buzzati, *Deșertul tătarilor,* un eveniment esențial, cu aspect de inchietudine, neliniștitor, semnificativ, dă să se conglutineze, să prindă cheag: „Mi se pare că văd un călăreț la liziera pădurii. Dispare însă repede, printre arbori" sau: „Acolo, sus

[161] *Ibidem*.

[162] *Ibidem,* p. 352.

[163] *Ibidem*, p. 499.

[164] *Ibidem,* pp. 342, 372.

[165] *Ibidem,* p. 373.

pe cer. Drăcia aia rotundă care se apropie, coboară învârtindu-se în jurul ei înseşi”[166], neştiind dacă ai de-a face cu un OZN, un satelit de observaţie, un tren invizibil sau cu însăşi sosirea apocalipsei.

Sunt, desigur, şi alte simptome ori semne, în primul rând, cele anunţate de bestiarul evomedian al cărţii, autorul încurcându-se în simboluri: lupul, sau haita de lupi, capra sau femeia bătrână cu cap de capră[167], două lebede albe şi negre, peştele, cioara, corbul, la un moment dat peştii, vulturii şi corbii coabitând într-un fel de colivie-acvarium şi, întotdeauna, vulturul, care purta în ghiare un peşte, ori vulturul ciugulindu-l pe Prometeu, „semne ale teofaniei”, simboluri „care acoperă o realitate mult mai gravă, mult mai ameninţătoare”[168] decât aceea cotidiană care ne ocupă toată atenţia. Alte indicii semnificative: învierea moartei violate Silvia, despre care am amintit, sau postaşul heruvim căruia îi cresc aripile neîncetat ca într-un roman realist magic latino-american, ori catedrala din „capitala Europei celei mari”, Strasbourg-ul, „adevărata bogăţie a acelor locuri”[169], a cărei masă uriaşă de piatră „stătea să se prăvale”. La fel de obsedantă este apariţia de mai multe ori şi în mai multe locuri a vânătorului, vânătoarea reprezentând, în opinia lui Meister Eckhart, sufletul vânând cu îndârjire prada lui, pe Isus Hristos[170]. Şi, iarăşi, la urmă, avertismentul fundamental, ce ne soseşte şi pe căile audiovizuale cu care s-a obişnuit omul contemporan: „Sus, pe cerul televizorului, zboară planat un vultur”[171]. În atmosfera hiper-realistă profană, se infuzează, tiptil, eliadian un sacru tot mai dens; începe „balul final”, o psihodramă sacră, se iveşte şi o codobatură, simbol al revelării inteligenţei creatoare şi instrument al transpunerii, în planul comun, al manifestării subtile, revelându-l pe om lui însuşi[172]:

---

166 *Ibidem,* pp. 488, 492.

167 *Ibidem,* p. 382.

168 *Ibidem,* pp. 268, 385, 464, 487.

169 *Ibidem,* p. 379.

170 Chevalier, Gheerbrant, *op. cit.,* vol. 3, p. 466.

171 *Ibidem,* p. 497.

172 Chevalier, Gheerbrant, *Dicţionar de simboluri,* vol. 1, Bucureşti, Editura Artemis, 1994, p. 348.

„Nu mă uit, dar știu că cerul, deasupra pădurii, e luminat ca la teatru”[173], iar pe fundalul cerului albastru se va proiecta Apocalipsa, adica revelația: „N-o să întârzie mult”, repetă mai multe personaje, în frunte cu îngerul-poştaş Pierre, căruia i-au crescut aripile, precum unui personaj din povestirea lui Gabriel García Márquez, *Un domn foarte bătrân cu nişte aripi uriaşe*, aproape cât trebuie ca să poată reveni, descălecând de pe o bicicletă, aducând vestea. „Poate că va fi o Bunăvestire”. Sau poate că nu.

În concluzie, la un prim nivel, *Hotel Europa* reprezintă un roman picaresc, înseilat, pe măsura execuției lecturii noastre, de un scriitor aflat în exil, exilul fiind „o moarte lentă, o agonie”[174], cu aşa-zişi „exilați” estici în faimosul Occident decadent, acum botezat unificator Europa. Dar, spre final, cartea aceasta se metamorfozează într-una despre exilul uman pe pământ, unul veşnic, autorul căutând o ultimă expresie pentru sfârşitul romanului *Hotel Europa* aceasta fiind: „Exilați! Exilați pe pământ!”[175]. Expresie care poate duce la *o revoluție a exilaților.*

Radu Aldulescu, *Istoria eroilor unui ținut plin de verdeață și răcoare* (1998) sau „Istoria Revoluției Române și a Eroilor Martiri”

Acest roman al „celui mai puternic scriitor debutat după 1989”, după cum îl numește criticul Dan C. Mihăilescu, Radu Aldulescu, care potrivit revistei „România literară”, este considerat „mare meșter în romane melodramatice de tip Eugène Sue”, e construit pe aceleași tipare cu *Amantul colivăresei*: cuplul „picaresc” mânat, pe de o parte, de un dor de ducă neînfrânat și, de cealaltă parte, de condiția predestinat precară, corozivă, în chip „natural ilegală” și care constrânge la violență și fărădelege[176].

[173] Dumitru Țepeneag, *op. cit.,* p. 497.

[174] *Ibidem,* p. 368.

[175] *Ibidem,* p. 500.

[176] Dan C. Mihăilescu, *Literatura română în postceaușism. II. Proza. Prezentul ca dezumanizare*, p. 169; „România literară”, Anul XLVII, 30 octombrie 2015, p. 28.

Dincolo de „avatarurile personajelor, mizerabilismul situațiilor și caracterelor, limbajul frust, indecent și cam golănesc", dar care exprimă aproape exact educația, limbajul și cultura personajelor respective, și ne focalizăm pe evenimentele de la Timișoara, „friptă de decembrie 1989", după cum spune criticul Dan C. Mihăilescu, și pe caracterele sau personajele cărții, printre care, eul narator, Relu-Aurel Golea, personajul principal, Andrei Ilieș, unul dintre protagoniști, Pepino și Hansi, plonjând și ele în mijlocul, în epicentrul evenimentelor, din scara blocului în care supraviețuiau de azi pe mâine în drum spre centrul orașului de pe Bega[177].

Axându-ne pe Revoluția Română din 1989, observăm că Aldulescu începe și cronologic, cu importanta revoltă populară și revoluție de la Timișoara, în care un personaj pe nume „Tomică vameșul" pune la curent caracterele menționate cu ultimele știri: „e război, granița a fost forțată și teroriștii străini au pătruns în oraș. Au devastat magazinele, au spart și au făcut zob", trăgând în populația pașnică, însă armata a ripostat[178]. Unii comentează că a ajuns și revoluția la români, în sfârșit, neputându-se altfel, mai ales că și la cehi, nemți și bulgari, fără a mai vorbi de polonezi și unguri, revoluția se pornise și se cam consumase deja. „Numai românii să nu se mai trezească odată", opinează un individ „rotofei, cu fața îmbujorată năpădită de o bură de tuleie", mergând pe ideea, devenită clișeu, că „mămăliga românească nu explodează niciodată", deși dictatorul și sinistra lui soție au trimis Armata și Securitatea să înăbușe revoluția de la Timișoara, împușcând lumea pe capete, fiind sute de morți și răniți[179]. Trecând prin centrul vulcanicului oraș bănățean, protagoniștii romanului aldulescian au observat că toate vitrinele au fost înlocuite și rearanjate, că se măturase și se făcuse ordine, ei întrebându-se vulgar „ce rahat de *revoluție* au mai făcut și ăștia de a ținut așa puțin"[180]? Totuși, un puștan rocker le povestește o altă versiune a ceea ce se întâmplase cu o zi înainte în Timișoara, respectiv că s-au adunat câteva zeci de

[177] Dan C. Mihăilescu, *Literatura română în postceaușism*, p. 173.

[178] Radu Aldulescu, *Istoria eroilor unui ținut de verdeață și răcoare,* București, Editura Nemira, 1997, p. 162.

[179] *Ibidem*, p. 164.

[180] *Ibidem*.

persoane care au început să strige „tot felul de chestii", dintre care cea mai deșteaptă era aceea cu „Jos Ceaușescu, și-n plus Jos Cizmaru', Jos Tiranu', Jos Comuniștii și Libertate, Pâine și Dreptate și tot așa", multe dintre ele fiind arestate[181]. Este inserată și o maximă sau o zicală privind calitățile și defectele poporului român, spusă în același stil grobian, dar la ce fel de nivel intelectual și filosofic ne putem aștepta de la personajele romanului: „Românii nu sunt lași, da' până nu-i înțepi în cur cu chestii d-astea, nu se mișcă"[182].

Însă, dincolo de fuga disperată a eroilor ținutului de verdeață și răcoare, printre cadavre asasini nevăzuți, rafale și explozii, ei întrebându-se „cine știe de când o fi început Revoluția", Radu Aldulescu imaginează și introduce o scenă antologică: pe canalul Bega venea plutind cărțoiul-cărămidă *Omagiu* lui Nicolae Ceaușescu, al cărui sumar de vreo 100 de nume și titluri este redat „integral și pe îndelete"[183]. Într-adevăr, de la scriitorul și dramaturgul D.R. Popescu, cu *Numele comunistului de omenie,* continuând cu autori precum Ioan Alexandru, Eugen Barbu, George Bălăiță, Geo Bogza, chiar un Augustin Buzura, de la care nu te-ai fi așteptat (*Cu fruntea sus prin timp*), Nina Cassian, Radu Cosașu, Paul Everac (care avea să prezinte o scârbavnică și enervantă rubrică așa-zis culturală la TVR după Revoluția din 1989), filozoful Ion Ianoși, cărturarul Edgar Papu, promotorul protocronismului, apoi infatigabilul Adrian Păunescu, chiar criticul Marcel Pop-Corniș (cu textul *O concepție revoluționară,* sic!), care avea să emigreze în USA, Petre Sălcudeanu (care după Revoluție va fi unul dintre cei mai penibili miniștri ai Culturii, fiind prins cu pantalonii în vine la cabinet, în preajma unei tinere femei, în ceea ce s-a numit peiorativ, potrivit presei, „afacerea șliț"!), Dinu Săraru (cu *Patria de temelie a identității politice comuniste românești* și care după 1989 avea să scrie romane despre ciocoii noi cu bodyguard...), chiar un Marin Sorescu, poet și dramaturg valoros, de altfel (care va fi și el ministru al Culturii după decembrie 1989), poetul surrealist Virgil Teodorescu (cu *Plenitudinea vieții*) și până la Constantin Țoiu

[181] *Ibidem,* p. 165.

[182] *Ibidem,* p. 166.

[183] Dan C. Mihăilescu, *op. cit.,* p. 173; Radu Aldulescu, *op. cit.,* p. 169.

(care a rămas totuși un intelectual de stânga, socialist și după revoluția anticomunistă din 1989), Eugen Uricaru și Dan Zamfirescu (unul din colaboratorii lui C. V. Tudor de la revista postdecembristă extremistă „România Mare”[184].

Între timp, eroii noștri, ai unui ținut de verdeață și răcoare, asistă la revoluția din Timișoara, la ieșirea masivă a poporului în stradă, la apariția din nou a tancurilor și taburilor, la luptele dintre revoluționari și armată, vitrinele librăriilor cu cărțile rearanjate sărind din nou în țăndări, „vorbele cu care ei au rezistat și l-au omagiat pe dictator, iscând acest măcel atotcuprinzător”[185]. Armata, pompierii, scutierii și alții ca ei trag doar cu muniție de manevră, ca să-i sperie pe demonstranți, lumea așteptând ca Armata să fraternizeze cu poporul. Protagoniștii fug apoi „cu moartea înainte și-n urmă”, împreună cu vreo 30 de oameni, repliindu-se din fugă și începând să cadențeze și să scandeze iar că „noi suntem poporul și asasinii și jos Ceaușescu”, dar aproape se izbesc de un pluton de soldați, care până la urmă a tras în popor, militarii, milițienii și securiștii vânându-i „ca pe iepuri, din Dacii în plină viteză”[186]. Pe lângă obsesia ori fixația motivului fugii, apare și un leit-motiv, după fiecare acțiune a forțelor de represiune, sub forma sintagmei repetitive „omoară, omoară, omoară!” (preluată din Revoluția Franceză în cadrul căreia se urla „ucide, ucide!”), care este inserată și la prezentarea listei de omagii ale scriitorilor pentru tiranul Ceaușescu, fiul Carpaților etc. În continuare este descrisă atmosfera revoluției timișorene, ca o învârtejare dar și ca o goană continuă a personajelor romanului, o zburătăcire cvasi-marqueziană și o evadare din infern. Astfel, prin geamurile Primăriei zburau steaguri și tablouri în flăcări, pământul se zvârcolea și ardea de parcă erupsese vulcanul Vezuviu, iar gemetele și urletele poporului se cățărau pe ziduri și scoteau pe ferestre „steaguri și portrete de dictatori cu miile”[187].

Autorul își exprimă și o diatribă împotriva autorităților, puterii de atunci, regimului comunisto-ceaușist care a „căsăpit”

[184] Radu Aldulescu, *op. cit.,* pp. 179, 189-190.

[185] *Ibidem,* pp. 170-171.

[186] *Ibidem,* p. 172.

[187] *Ibidem,* p. 173.

poporul în zilele revoluției decembriene, omorându-l cu gloanțe, gaze, tancuri și jeturi de apă și bastoane, lăsând în urma lor numai „ruine și cadavre" și vor sfârși prin a rămâne numai ei singuri, fără niciun popor, să conducă peste un „țarc de împuțiciune și un pustiu tot mai vast", unde se vor canibaliza până la ultimul[188]. Stilul pamfletar continuă cu întrebări dure, polemice și sarcastice: „Ce-ați făcut din popor, jeguri nemernice? Ce-ați făcut din acest loc de verdeață dacă nu un țarc și un abator de vorbe în care ați băgat oamenii pe rând și la grămadă și-ați scos cenușă și cadavre?" apărând leit-motivele, obsesiile, fixațiile cu ținutul de verdeață și răcoare, cu „omoară, omoară, omoară" și „omoară și iarăși omoară" care agasează la un moment dat cititorul, în loc să-l impresioneze, să constituie un fel de catharsis[189]. Grotescul atinge cote maxime, când eroii radualdulescieni ar dori, atunci în toiul revoluției timișorene, să stârpească până la unul „jegurile astea comuniste", scăpând poporul de ele, ori să le spânzure pe același jeguri sau chiar pe toți cu capetele în jos de stâlpi și de felinare, ca să treacă toată lumea să-i vadă, „să-i scuipe și să-și facă nevoile pe ei"[190], ca la revoluția maghiară din 1956 sau ca în cazul uciderii lui Mussolini și a Clarei Petacci. O altă viziune a autorului, exprimată prin personajele menționate este legată de fluturarea steagului Revoluției prin toate orașele și cătunele, acestea și ogoarele și animalele ajungând în mâinile „boborului", care este sau va fi „stăpânul acestui loc de verdeață"[191].

Este pomenit și liderul FSN și al României, Ion Iliescu, al cărui prim discurs oficial despre întinarea de către Ceaușescu a nobilelor idealuri comuniste a stârnit indignare chiar în rândul populației obișnuite, nemaivorbind de intelectuali. În romanul său, Aldulescu imaginează o discuție între eul narator și poporul, care este personificat și simbolizat de un personaj la o masă din restaurantul Gării de Nord din București, dar care reprezintă întreaga populație, în care Ion Iliescu este numit

[188] *Ibidem,* p. 174.

[189] *Ibidem*.

[190] *Ibidem,* p. 175.

[191] *Ibidem*.

un „tovarăș cumsecade, de-al nostru", de care poporul s-a îndrăgostit din primul moment și care îl va prinde pe Ceaușescu și-l va face să răspundă în fața poporului, deoarece acesta și-a bătut joc de comunism, făcând altceva din România, un fel de „nenorocire belită"[192]. Poporul se dorea servit, era „ghidat cu fermitate și competență și lăsat să caște ochii și urechile și să bage la cap", părând să se obișnuiască din mers și cu programul de revoluție, mai spune Radu Aldulescu, vorbind cu acel personaj, ca și când acesta era poporul însuși, și subliniază că acesta este „o femeie care n-așteaptă decât să fie siluită"[193], previzionând parcă un episod important din romanul *Orbitor III* de Mircea Cărtărescu, cel cu femeia-revoluție uriașă, violată de revoluționarii pitici. Oricum, Ceaușescu este prins și judecat sumar, de fapt, fără o judecată dreaptă, cu un avocat al apărării transformat în procuror și executat, după cum vor afla eroii noștri din *Scânteia* sau un *Adevăr* al poporului care face un fel de rezumat al suferințelor prin care a trecut acesta, și care comentează: „Omoară! Omoară! Omoară! Să-l puie la zid, da, după cum merită, după cum ne-a ținut el pe noi în frig și fără mâncare și fără apă ca să ne spălăm. Și el și ea, niște țigani nenorociți. Păi cât ar fi zis ei c-o să le meargă?"[194].

Ca și alți scriitori români și publiciști străini, și Radu Aldulescu consideră că, în 1989, în România de fapt n-a fost niciun fel de revoluție, idee cu care nu putem fi de acord, sau că a fost o „Revoluție Furată", vorba lui Dumitru Mazilu, mai ales că nicăieri în „ținutul de verdeață și răcoare" n-au fost văzute fluturând steaguri din „piei jegoase de comuniști", că „Istoria Revoluției Române" și a „Eroilor Martiri", a fost copleșită de amarnica „Istorie a Loviturii de Stat și-a Teroriștilor, a Comuniștilor și Fesenițtilor cu întreaga lor liotă de Vânzători de Neam și de Țară"[195]. Cu toate acestea, personajul Carol, de exemplu, face parte, la un moment dat, dintr-o echipă de revoluționari care organiza filtre pentru prinderea teroriștilor,

[192] *Ibidem,* pp. 181-182.

[193] *Ibidem,* p. 186.

[194] *Ibidem,* p. 188.

[195] *Ibidem,* p. 210.

făcându-se util Revoluției și căutând de arme și otrăvuri lumea care mergea cu metroul, astfel în roman fiind menționat și acest episod sau mit al revoluției decembriste, cel al teroriștilor.[196]

Sintetizând, unul dintre protagoniști, Andrei dispare în vârtejul istoriei și revoluției, trecând, evadând, până la urmă, în Iugoslavia, iar alt personaj principal, Relu-Aurel se întoarce în București, la romanele și întunericul demisolului său din Bariera Vergului, acesta fiind și un fel de ipostază ficțională a autorului. La București, Relu, care va fi reporter special la publicația „Baricada", un săptămânal de opoziție „pe nedrept căzut mai apoi în dizgrație din cauza extremismului său anticomunist"[197], se întâlnește cu Ortansa Pantazi a lu' Viorel Gomoiu (care l-ar fi omorât pe tatăl său, Victor Gomoiu, cu trei luni înainte de Revoluție), venită dintr-un sat de pescari de pe malul lacului Razelm și revoluționară ad-hoc, colaboratoare la ziarul țărăniștilor, „Dreptatea", cel mai popular ziar de opoziție, a cărei redacție avea să fie devastată de mineri, atunci, alături de „România liberă", ea rămânând gravidă și născându-l pe Gabriel (există aici și câteva elemente biografice, aspecte din viața aventuroasă, dar mizerabilicioasă a autorului Radu Aldulescu). De fapt, articolele scrise de Relu-Aurel erau mai mult niște fragmente din romanele vieții autorului sau alter-ego-ului său, nereușind să stârnească interesul vreuneia din „sumedenia de publicații proaspăt apărute"[198]. Romanul se termină cu evenimentele din Piața Universității din 1990, începând cu luna martie, când se înfiripaseră o mulțime de grupuri care comentau „pe tonuri de dispută aprinsă" situația politică cotidiană, aprindeau lumânări pentru sufletele „eroilor acestui ținut de verdeață și răcoare" (una dintre semnificațiile titlului romanului aldulescian) și protestau încetul-cu-încetul împotriva noului regim politic, și terminând cu manevre oculte, manifestații și contramanifestații și înfruntări cu mineri și scutieri.

În concluzie, speranța autorului-povestitor era că Timișoara se va ridica din nou nelăsând poporul pe „mâna

[196] *Ibidem,* p. 191.

[197] *Ibidem,* p. 212.

[198] *Ibidem,* p. 206.

bandiților și bestiilor de comuniști" și că tot din acest oraș va începe o nouă Revoluție, „Adevărata Revoluție", eveniment care nu a mai avut loc[199].

Augustin Buzura, *Recviem pentru nebuni și bestii* (1999) sau „Revoluția buimacă și confiscată"

Primul roman post-revoluționar al scriitorului Augustin Buzura, *Recviem pentru nebuni și bestii*, nu modifică formula, frazele-tip și stilul cunoscute al romanelor buzuriene, dar le duc, poate în mod neașteptat, la senzaționalism și plictiseală. Descoperim și în acest roman sumbru și sceptic, mai pesimist decât însăși viziunea lui Schopenhauer asupra lumii și vieții, structura realist psihologică din romanele *Orgolii* și *Refugii*, de exemplu, dar și întretăierea carveriană și altmaniană a cel puțin trei discursuri, de multe ori funebre, niște propovedanii, discursuri paralele, în cazul volumului din 1999. Ele nu sunt discursuri și retorici concurente, negându-se reciproc avantajos într-o competiție aproape sportivă – mai ales că protagonistul, Matei Popa este și fotbalist, iar personajul feminin, Estera Braunstein, atletă – pentru dominație sau hegemonie, gramsciană aproape, fiind un joc de putere, de fapt, pentru pretinderea platoniciană a Adevărului, Binelui, poate și a Frumuseții care ne poate sau nu salva. Totuși, romanul lui Buzura este axat mai mult pe arătarea, înfățișarea Răului și Urâtului din om și societate, care se desfășoară de la început și până la sfârșit, placid, aproape flegmatic, sub forma monologului indirect liber, de multe ori monoton și enervant, al personajului principal menționat.

Cartea reprezintă în același timp o frescă vastă; socialul și realul, istorico-politicul prisosesc, pentru a contura, structura o lume, o planetă pestriță dar sumbră, dominată de Răul absolut, cu unele inflexiuni orwelliano-huxleyiene, parcă, în care protagonistul romanului, din nou un intelectual neadaptat, de tip camusian, ca în mai toate romanele lui Buzura, își cheltuie energia morală, etică și justițiară, dar nu justițialistă, gigantescă, insistând cam în gol asupra mecanismului unei lumi care se

[199] *Ibidem,* p. 209.

mișcă mult, fără a-și schimba însă natura coruptă, imorală, decăzut-decadentă. Această natură e una dureroasă, criminală, în care câteva „suflete tari" ale lui Camil Petrescu, urmează o cale contorsionat-chinuitoare, marcată de trădare, minciună, lașitate, violență și, adesea, moarte, deși nu e un roman despre moarte.

În opinia mea, această operă narativă s-a vrut și o radiografie cruntă a societății românești totalitare, înspre crepusculul ei, filmul subiectiv, interstițial, al unei revoluții din 1989 „buimace și confiscate", noua societate, post-decembristă, guvernată tot de vechii oameni, comuniști travestiți în capitaliști, magnați, oligarhi și miliardari de carton și formulată pe principiile așa-zis noi ale violenței, vulgarității și banului, o societate capitalist-sălbatică, mamouno-plutocratică, împachetate într-un discurs fariseic deșănțat, sunt, toate, însemnele semnificativ-simbolice ale unei lumi în plutire verificată și controlată, totuși, de reprezentanții Răului. O lume al cărei amoralism cras e sâmburele demonului care macină dinlăuntru, dislocând destinul ori soarta majorității personajelor, născând angoase freudiene sau karenhorney-iene, maculând orgolios adevăruri și stări de tot felul, angajând defectuos o natură „marginalăturalnică".

Personajul principal, Matei Popa, profesor de istorie și ziarist de vocatie, cum sunt și alți protagoniști ai literaturii autorului maramureșean, duce un război dur, de tip fabiuscunctatorian cu câțiva dintre despoții locali venali și corupți ai unei societăți românești pervertite de regimurile trecute și mai ales de cel comunist și post-comunist, undeva la sfârsitul anilor 1990. Aceasta este narațiunea de tip ramă, iar în cadrul ei, eroul Popa este forțat la o existență dublă, chinuită și amenințată de tot soiul de pericole, în care instinctul de conservare are de luptat, în planul unei interiorități torturate cu imperative morale, principii etice mai mult sau mai puțin spinoziene, cu kantiana „cerul înstelat deasupra mea și legea morală în mine", chiar și cu „minima moralia" adorniană. Istoricul-jurnalist Matei Popa traversează astfel, mai mult sau mai puțin benevol, o criză de care personajele romanelor lui Buzura nu sunt deloc contingente, o criză care nu alunecă într-o zonă a metafizicului spinozian, kantian sau kierkegaardian și

nu își găsește suport și rezolvare în vreun artificiu psihologic al explicativului, ci care rămâne dureros „încapsulat" în real-naturalismul crud, vicios, în structurile dăunător-stricătoare ale lumii ca atare, văzută și resimțită pătrunzător în realitatea ei, ce nu lasă loc niciunei himere sau onirismului. Din acest punct de vedere, teoria existenței protagonistului lui Buzura reprezintă un Tao fracturat, un mare canion al vieții, căci el rămâne mereu un captiv neproustian al propriilor întrebări, iar răspunsurile, atunci când se ivesc, sunt parțiale sau temporare.

Matei Popa are și o adâncă și vie conștiință a damnării, ca mai toți poeții și scriitorii secolului al XIX-lea, romantici și post-romantici, care duce la gesturi paradoxale; astfel în povestea-cadru, ziaristul-istoric este agresat de un grupuscul de personaje oculte, cvasi-masoniene în jurul cărora gravitează câțiva „sateliți" secundari, scoși în față pentru a purta negocierile, mai mult sau mai puțin diplomatic, abil sau machiavelic. Perioada cercetată este sfârșitul deceniului nouă, iar tehnica e comunicată printr-un discurs la timpul trecut, modul imperfect. „Ezotericii" sunt inginerul Sorin Anton, personaj nesigur („Nimeni nu știe ce învârte băiatul ăsta"), dar trăind într-un lux orbitor și dispunând de toate semnele puterii, căci deținea dosarele de la Securitate ale tuturor puternicilor zilei, Florentin Muntean, care fusese amestecat încă de pe vremea „Împușcatului", în comerțul sau traficul cu arme, comisioanele depunându-și-le ca pe niște ouă de struț în Elveția, Cipru, și Egipt, cu voia stăpânirii, evident, în slujba căreia lucra, și care-și păstrase meseria, profitabilă la urma urmei, capitalistă după 1989, nu-i așa, diversificându-și, însă, obiectul muncii; Andrei Corbu, zis și „Sergentul", deputat al unui „partid minuscul", de buzunar sau de ascensor, aș spune, „posesor al unei averi uriașe, făcută în ultimii ani"[200] și un anumit Neaga, maior înainte de Revoluție, general în retragere după zaveră, fosta și actuala eminență cenușie și cenușiu a militarilor radicalisto-extremiști, cam pe linia „României Mari", cândva de stânga, actualmente de extremă dreapta. Pe lângă aceștia, mai gravitau, ca niște sateliți de mâna a treia, soții Linguraru, ea fiind posesoarea unor mamele rubensiene peste care se odihneau sau zăceau „două

[200] Augustin Buzura, *Recviem pentru nebuni și bestii,* București, Editura Univers, 1999, pp. 118, 125.

lanțuri masive de aur și o broșă pe măsura sânilor", și bărbatul acesteia, Dimitrie, directorul unei bănci de investiții, care în regimul comunist fusese contabil-șef la gospodăria partidului comunist și suferise enorm comercializând roșii și mere în Germania unde își depusese, nu icrele, ci niște „biete economii" cu care a deschis o bancă, apoi Roxana Cernea, președinta femeilor liberale din județ, care a fost înainte de Revoluția din 1989 o "„actriță destul de frumoasă" și care, printre altele, a jucat rolul unei „tinere activiste comuniste", într-un film ce se reluase în fiecare an înaintea sărbătorii naționale de atunci, 23 august, sau Ilarion Olteanu, unul dinte noii îmbogățiți de după "evenimente", care lipsise la "lecția despre cravată și batiste"[201].

Din rândul personajelor secundare, figurile cele mai pregnante sunt Th. Antim, șeful unei publicații post-decembriste vulgar-pornografice, un tabloid de scandal profilat pe dezvăluiri, cum altfel, „senzaționale", aflat la mare concurență cu ziarul lui Popa, „Cronica Zilei", și doctorul Eugen Cernescu, un faimos ginecolog localo-regional din cercurile cele mai înalte, șantajat la rândul lui prin intermediul unui dosar de securitate. Atacați mereu de Popa, cu diverse probe obținute în urma unor anchete acribioase, clica eminențelor cenușii ajunge să creadă, în chip eronat, că Matei Popa ar fi el însuși în posesia dosarelor lor oculte, de care doresc cu orice preț să se debaraseze. Mijloacele încercate sunt multiple: mita colosală, șantaj, amenințări cu distrugerea bunurilor personale și chiar cu moartea, tot tacâmul, lucruri și metode care țin mai degrabă de un stat bananier. Ele sunt cuprinse, toate, fie în sfaturile „amicale" ale doctorului Cernescu, prieten cu Matei Popa și cu iubita lui de după 1989, Anca Negru, fie în negocieri deschise cu Th. Antim, fie în articolele acestuia din urmă conținând „dezvăluiri" murdare și adesea mincinoase, fie în scrisori anonime de amenințare, ingenios întocmite. Aceste scrisori și articole, grafic marcate printr-un corp de literă diferit, reprezintă imboldurile care, în răstimpuri, determină protagonistul la coborâri în infern în trecut și încercări de limpezire și explicitare, față de sine, dar și față de Anca, a acelor întâmplari evocate. Documentele epistolare și publicistice

[201] *Ibidem*, pp. 120, 124.

indică ineluctabil fața neagră, negativă, interpretarea falsă şi nedreaptă a unor drame reale din biografia lui Popa şi calomnierea acestuia de către Antim, care publică în ziarul său de scandal „dosarul senzațional al unui om de rahat”[202].

Actul lecturii se mută astfel într-o a doua poveste, în rama celei dintâi, în care istoria şi peripețiile personajului Matei Popa se derulează din perioada postpubertății şi până în momentul rememorării platoniciene. Astfel, timpul narațiunii secunde, înrămate, înaintează galopant, ca un lipițan, şi subiectiv până la a se suprapune, în final, cu timpul narațiunii prime, al „narațiunii-ramă” sau cadru. Din cea de a doua istorisire se deshamă ori se dislocă etapele esențiale ale existenței lui Popa şi stările psihice şi morale pe care acesta le suportă iovic. Viața familiei Popa este strâns conectată de minele în care lucrează marea majoritate a forței de muncă din orașul respectiv (nenumit în roman), astfel, tatăl, miner prin tradiție, o figură retrasă şi mai degrabă misterioasă, cu care Matei are dificultăți în a comunica, suferă un accident (o prăbuşire a minei, eveniment frecvent in istoria exploatării, care făcuse adesea nenumărate victime) în urma căruia rămâne în viață, dar invalid, lăsându-l orfan de tată pe Matei, şi îşi pierde şi memoria, devenind amnezic. Moare târziu, după o îndelungată şi grea suferință, lăsând în urmă un loc umplut de frustrări ale lipsei de comunicare ca într-un film antonionian sau bergmanian. Mama, ființă energică, de mare forță şi discreție, ce-şi pune amprenta serios pe educația lui Matei, se retrage la țară după moartea tatălui, trecând în eternitate la fel de discret precum trăise. Fratele, Visarion, figură de altfel inteligentă, dar cam fragilă, fuge în străinătate, trecând curajos Dunărea la sârbi şi ajungând în Occident, cu destinația finală SUA.

Cinstit miner şi vedetă fotbalistică şi fotbaliatoare a echipei județene, descoperă fascinația cărților, care nuanțează şi mai mult o viață interioară deja sofisticată, începe cursuri particulare de limba engleză cu profesorul Filipescu, de a cărui fiică, Elena, se îndrăgostește pătimaş. Episodul amoros,

[202] *Ibidem,* p. 249.

cu conotații evanescente, se termină însă tragic, în stilul altor romane buzuriene, la margine de codru. În afara orașului, cinci bărbați îi atacă, Matei este stâlcit în bataie și va rămâne în spital, luni de zile, la granița sau linia subțire dintre viață și moarte. Elena, fecioară încă, inocent-fraierul de Matei nu o desvirginase (chiar unul dintre violatori, poate cel principal, un brunet cu negi, pe nume Mitică, exclamând sardonic: „Doamne, boul ăsta încă nu s-a culcat cu ea!" și: „Trezește-l pe dobitoc să-l învăț cum se procedează cu o femeie!")[203] este bătută și violată în grup, bestial, ca un fel de pedeapsă pentru așa-zisa puritate a celor doi îndrăgostiți și mai ales a istoricului-jurnalist. Aici intervine, din păcate, caracterul senzaționalist și neverosimil al romanelor lui Buzura, de multe ori artificial. De altfel, și criticul Dan Petrescu susține că marele defect al acestui „roman filmic de realist" este neverosimilul, pe care-l descoperim peste tot, chiar și în scenele numite „tari", precum cea dinainte și în multe altele[204].

Prin mari intervenții, Elena va pleca împreună cu tatăl ei în RFG, pentru tratament, de unde nu se mai întoarce decât după revoluția 1989, cu ajutoare, sub patronajul Crucii Roșii din Germania, pe post de traducătoare și cu un nume nou, Friedmann, dar întâlnirea tardivă a celor doi nu-i mai trezește niciun sentiment lui Matei. După recuperarea lui Matei, exasperat de dezinteresul autorităților în descoperirea violatorilor și bătăușilor, deși dorea nu să i se facă dreptate, ci „să se facă dreptate", acest apostol, evanghelist al romanului pornește o cruciadă pe cont propriu, ajutat de cel mai bun prieten al său, inginerul Pavel Radu, alt nume cu conotații biblice. Găsindu-l pe principalul vinovat pentru ceea ce li s-a întâmplat lui și ex-fecioarei Elena, mai sus-numitul Mitică, Popa încearcă să-l ucidă, izbindu-l cu motocicleta, dar este condamnat pentru tentativă de omor și întemnițat. După ieșirea din închisoare, reinserția socială se produce cu mari dificultăți și chinuri. Soluția găsită de Radu, este reangajarea în mină, dar și antrenamentele zilnice pe stadion, aici producându-se întâlnirea fastă, de tip suflete-pereche, cu Estera Braunstein,

[203] *Ibidem*, p. 82.

[204] Dan Petrescu, *În răspăr,* București, Editura Nemira, 2000, p. 94.

fosta alergătoare de performanță, de origine evreiască. O iubire devastatoare se naşte între cei doi, iubire între un creştin (un „goyim", cum spun evreii despre cei străini de neamul lor) şi o evreică, întreruptă însă de emigrarea în Israel a Esterei, alături de tatăl ei. Doborât sufleteşte, Matei se raliază planurilor de fugă ale fratelui Visarion, iar Estera îi întreține speranța de a evada din lagărul communist prin scrisori clandestine. Tot ea este cea care se întoarce cu bani mulți, valută forte, cum se zicea pe atunci, şi organizează minuțios evadarea fratelui Matei şi a fratelui Visarion, angajând şi o călăuză cu nume de mafiot, Don Corleone (sic!), elemente senzaționaliste şi care au fost tratate şi de alți autori români. La trecerea ilegală peste Dunăre, sunt descoperiți de o şalupă de pază a grănicerilor români, fratele Visarion scapă, ajungând în Iugoslavia, însă Estera este împuşcată şi împunsă cu harponul, sub ochii îngroziți ai lui Matei, care, ajuns pe malul iugoslav, traversează înapoi Dunărea, ca în transă, şi revine în România, unde este arestat şi anchetat. Cu puțin timp înainte de revoluție, aflat în închisoare, Matei Popa este chemat de un colonel de securitate, Marin Ionescu, care-i propune să devină colaborator al sinistrei instituții, dar Popa refuză indignat, atrăgându-şi epitetul de „cretin". Izbucnesc însă evenimentele din 1989, mai întâi la Timişoara, apoi în toată țara, iar Matei este eliberat, deşi nu fusese, în opinia lui Ionescu, arestat sau închis. Conducerea minei dorea să-i închidă pe mineri în subteran, la unele uzine şefii de la PCR au sudat porțile, lucru întâmplat şi în alte orașe şi localități din România, unii au fugit mâncând pământul, iar alții se pregăteau de confruntarea cu securitatea şi armata „dacă va fi nevoie"[205]. Totuşi, muncitorii, minerii şi alții mărşăluiesc spre „județeana de partid", care era înconjurată de tancuri şi transportoare blindate, strigând lozinci, încercând să fredoneze „cântece vechi, patriotice", dar bulevardul era ocupat de armată, şi pentru a ajunge în centru, protestatarii nu excludeau posibilitatea unei confruntări deschise, chiar violente cu militarii, mai ales că auziseră focuri de arme şi oamenii vorbeau despre morții „de la noi", despre cei din Timişoara, București sau Braşov[206]. Popa

[205] Augustin Buzura, *op. cit.,* p. 426.

[206] *Ibidem,* pp. 427-428.

preia inițiativa și, după ce ia un steag alb, se duce să negocieze cu ofițerul care conducea grupul de soldați și, urmat de câțiva ingineri și de Radu Pavel, pătrunde în județeana de partid, unde, la primul etaj, aude că dictatorul Ceaușescu fugise. Sunt devastate apoi instituțiile administrative și politice, cărțile cu și despre Ceaușescu sunt arse, busturile, statuile. În sediul primăriei, este alcătuit și un Comitet, din care fac parte Matei Popa, ajuns șef al revoluționarilor, preotul Ciura, doctorul Cernescu, responsabilul cultural Ion Nicolae Stoican și alții, ca o structură de menținere a ordinii și eventuală preluare a puterii în oraș, deși Stoican își exprimă îndoiala în acest sens, afirmând că ceea ce se petrecea în acel oraș, și numai acolo, „mirosea a soviet", lucruri asemănătoare petrecându-se și în revoluția rusă din 1917, el având impresia că după ce vor fi lăsați o vreme să se joace „de-a revoluția", vor apărea cei care au regizat-o, iar revoluționarii autentici vor primi „piciorul corespunzător"[207]. În ajunul Crăciunului, lucrurile se relaxaseră, „teroriștii își făceau datoria", dar teama de ei se micșorase, iar Popa are o lungă conversație cu securistul Ionescu, reproșându-i acestuia că monștrii apăruți după Revoluția din 1989, sunt creația Securității, de unde și revărsarea de ură și disperarea oamenilor față de această instituție de represiune[208]. Survine și vestea ciuruirii tiranului Ceaușescu chiar în ziua de Crăciun, inginerul Radu Pavel fiind de părere că această faptă a fost oribilă, necreștinească, am adăuga, și că de acest sânge vărsat inutil va cere altul mai încolo[209]. Către sfârșitul romanului, Matei Popa află că nu mai este șeful Comitetului revoluționar, să-i spunem, în locul lui fiind ales un tehnician veterinar de la Direcția agricolă județeană, dar primește și o veste bună, se trezește cu o scrisoare și cu o sumă de bani colosală pentru România acelui an (câteva sute de mii de dolari) de la fratele său Visarion Popa, ajuns în America și purtând numele de Vassary Pope (sic!), în care îi explică aventurile și devenirea sa, de la trecerea Dunării, drumul prin Iugoslavia, Austria, unde

[207] *Ibidem,* p. 432.

[208] *Ibidem,* pp. 435, 444.

[209] *Ibidem,* p. 448.

cere azil politic şi stă în celebrul lagăr din Traiskirchen, până la debarcarea în SUA, unde din spălător de vase ajunge şef de sală, purtător de ricşă la Atlantic City şi traficant de droguri! În fine, Matei se căsătoreşte cu Anca Negru, aceasta fiind unica întâmplare fericită de după Revoluţie. El primeşte la aproape zece ani de la evenimente ameninţări cu moartea, dar, în ciuda pesimismului său şi a vieţii chinuite pe care a avut-o, susţine că „indiferent dacă recunoaştem sau nu, ne-a fost dată, totuşi, *o bucurie mare, Revoluţia* (s.m.), pe care, din nefericire, încep să o uit… O bucurie şi libertatea de a lupta pentru celelalte, viitoare”[210].

Printre concluziile triste ale greoiului roman, legate de tema cărţii de faţă, care se pot trage, se află următoarele: că Revoluţia română din decembrie 1989 a fost, în opinia lui Augustin Buzura, o mascaradă, o simplă înlocuire a „eşalonului întâi” cu „eşalonul al doilea”; că profitorii mai mici ai regimului comunist au devenit marii profitori ai revoluţiei şi post-revoluţiei; că la adăpostul textelor şi ideilor generoase despre democraţie, reformă, capitalism, economie de piaţă, neimplicarea statului ori stat minimal, dreptate, justiţie etc., după 1989 s-a instalat „marele jaf naţional”, apoi dictatura banului, sau o societate plutocratică ori mamouniană, tirania paralelor fiind la fel de periculoasă şi perversă ca şi cea politică, a comunismului, în cazul României şi fostelor ţări socialiste din Europa Centrală şi de Est, sau dictatura militară din ţările latino-americane, şi că cine are curajul să protesteze, pe faţă, acum, este imediat marginalizat, ameninţat şi chiar omorât de reprezentanţii noii puteri, ori calomniat şi desfiinţat de presă, sau terorizat mai rău decât în vremea comunismului.

Concluzia concluziei romanului lui Augustin Buzura este că revoluţiile îşi devoră fiii, lucru care s-a mai spus de multe ori, şi că în picioare cad, întotdeauna, nu numai pisicile, ci mai ales bestiile, şi că nebunii, adică cei care îşi urmăresc anumite idealuri, de puritate, adevăr, frumuseţe, dreptate ş.a. sunt mereu sacrificaţi, ca nişte ţapi ispăşitori de către, ceea ce Mircea Eliade numea, „teroarea Istoriei”.

---

[210] *Ibidem,* p. 455.

Dumitru Țepeneag, *Pont des Arts*, (ed. I, 1999, ed. a II-a, 2006) sau „Revoluția în direct la televizor, ca o poveste de Crăciun!"

Acest roman, apărut mai întâi în Franța în 1998, apoi în România, în 1999, face parte și el din trilogia, zisă „nomadă", alături de *Hotel Europa* (1996) și *Maramureș* (2001) și este un fel de târzielnic meta-roman al unui autor-narator sau eu povestitor care descrie aventurile mai mult sau mai puțin picarești ale „sărăntocilor din Est", studenți săraci, tineri handicapați, pictori, femei frumoase și aventurieri plus țărani sau „peizani" din Maramureș, care sunt atrași de acel „Eldorado de bâlci" care este acum Occidentul. Romanul cuprinde o critică dură, acidă și sarcastică la adresa românilor și „românității", pe urmele unor Cioran, Rădulescu-Motru sau Drăghicescu, și nu numai, dar făcută de pe poziții mult mai arogante decât aceștia. Astfel, românii sunt acuzați că ar controla (în Franța, și nu numai) o mafie, folosind cerșetoria ca paravan pentru „activitățile ei banditești", precum italienii la început de secol XX, în SUA[211]. Spre deosebire de italieni, care au dat Americii mari personalități aproape în toate domeniile, românii sunt mai modești și mai lipsiți de mijloace, pornind de „treapta cea mai de jos", aflându-se pe un teren unde își manifestă atuurile legate de „rezistența la umilință, talentul pentru fățărnicie și ipocrizie, știința de a-și exagera suferințele"[212]. Aceiași români și-au creat tiranii și dictatorii și în special pe Ceaușescu, prin „lingușire deșănțată" și și-au obnubilat și mascat corupția la toate nivelele, invocând suferința și frica, mai ales aceasta din urmă fiind motivația majoră pentru „toate netrebniciile"[213].

Personajul-narator este un român stabilit în Franța, la Paris, evident, scriitor, cu trimitere la însuși Dumitru Țepeneag, care apare și cu pseudonimul anagramat de Ed Pastenague, și care o roagă insistent pe soția sa Marianne să-i citească ultimul roman, *Hotel Europa* (acesta fiind considerat de critică mai bun

[211] Dumitru Țepeneag, *Pont des Arts,* București, Editura Corint, 2006, p. 25.
[212] *Ibidem*, pp. 25-26.
[213] *Ibidem,* p. 26.

decât *Pont des Arts* și *Maramureș*), să-l comenteze, analizeze și să-și spună opinia despre el. Într-un alt fir narativ, o amică de familie, Smaranda, măritată cu un doctor francez pe nume Gachet, le aduce dactilograma unui roman memorialistic al soțului ei, mai degrabă un jurnal de călătorie, dezordonat din punct de vedere cronologic și al datelor, care în postura incomo-dă de ex-prizonier în fosta Iugoslavie a dorit să-și mărturisească în scris, aventurile. Scriitorul, orgolios de felul lui, nu vrea să lectureze o operă a unui amator, diletant într-ale literaturii, în schimb, soția lui Marianne abandonează romanul *Hotel Europa*, spre dezamăgirea auctorelui profesionist, și parcurge paginile doctorului Gachet, iar la sfârșit susține că i-a plăcut, din relatarea ei rezultând un nou roman, cel de față, *Pont des Arts*. De fapt, scriitorul-narator, obsedat de promovarea intensă a romanului său *Hotel Europa,* elaborează, în același timp un nou roman, prezentul *Pont des Arts* și meditează deja la următoarea operă narativă *Maramureș,* care încheie tripticul. Romanul *Pont des Arts* conține și fragmente de texte, articole și știri din presa românească și occidentală (acest procedeu, de tip colaj, îl mai folosise însă, prin anii 1930, modernistul american John Dos Passos), scrisori trimise autorului (în romanul *Herzog* de Saul Bellow, protagonistul Moses E. Herzog, un alter-ego al autorului american, expedia scrisori marilor filozofi, ca de exemplu Friedrich Nietzsche, personalităților istorico-politice precum Dwight Eisenhower sau prietenilor și dușmanilor), scene din viața cotidiană și domestică, convorbiri telefonice cu poetul onirist Leonid Dimov (care murise prin 1983), poezii onirice, visuri ciudate ș.a.

În acest roman sunt și câteva referiri la anumite aspecte și faze ale Revoluției române din 1989. Astfel, eul-narator dezvăluie că l-a cunoscut pe dr. Gachet atunci când a fost în România imediat după căderea regimului comunist, însoțind o echipă trimisă acolo de către organizația Medici fără frontiere (iată că se repetă situația din romanul precedent, cu singura deosebire că acolo eul-autor-narator se deplasa cu această organizație), doctorul conducând, iar scriitorul făcând pe tălmaciul[214]. Exilații români erau la mare preț în acel moment,

[214] *Ibidem*, p. 14.

mai ales că francezii, emoționați, sentimentali și plini de admirație, urmăriseră „revoluția în direct la televizor", așa ca o poveste de Crăciun, deși, exact de Crăciun fuseseră executați soții Ceaușescu[215]. Francezii nu mai văzuseră așa ceva din mai 1968, de la celebra revoltă studențească și atunci nu erau toate tancurile astea și mitralierele soldaților, teroriștii de pe acoperiș și trupele de elită ale lui Ceaușescu formate din „coreeni însetați de sânge" și orfani și priveau cu sufletul la gură revoluția română ce avea să se transforme în lovitură de stat, revoluție încâlcită, trădată, furată[216]. Cei de la Médecins sans frontières se informaseră, se documentaseră deja, înainte de a se urca în camioanele pline cu medicamente și alimente de primă necesitate, mai ales că la televizor văzuseră cadavrele dezgropate dintr-un cimitir din Timișoara, cadavrele unor răsculați, torturați și până la urmă executați de Securitate[217]. De frica securiștilor și a teroriștilor medicii au decis, ca în loc să traverseze România mergând de la Timișoara, unde izbucnise revoluția din 1989, prin Craiova, spre București, să meargă prin Bulgaria, pe la Sofia, să coboare spre Dunăre, să treacă podul de la Giurgiu și să urce către Capitală[218]. Pe narator îl apucă însă... pântecăraia (sic!), de frică, doctorul Gachet ajutându-l cu medicamente și încercând să-l reabiliteze în fața Mariannei, spunând gentil că și marelui Hemingway i s-a întâmplat la fel, nefiind o dovadă de lașitate, faptul că pleca spre România revoluționară.[219] Abia ajuns în România, povestitorul îl ironizează (ca într-un fel de răfuială intelectuală) pe filozoful Gabriel Liiceanu, cel care scrisese imediat după evenimentele din 1989, *Apelul către lichele*, neamintindu-și numele acestuia, din motive de... autocenzură, și spunând că „ăla care a scris despre lichele e și editor și un filozof „perfect adaptat la economia de piață"[220]. De asemenea, este pomenit și ironizat

[215] *Ibidem*.

[216] *Ibidem.*

[217] *Ibidem,* pp. 14-15.

[218] *Ibidem,* p. 15.

[219] *Ibidem*.

[220] *Ibidem,* p. 20.

și H. R. Patapievici, numit maliţios „filozof de geniu", unul tânăr, „un fel de Kierkegaard balcanic!"[221]. Mai precis, Gabriel Liiceanu citise un text, la un târgul de carte de la Bucureşti, din 1995, în care afirma entuziasmat că: „Te îmbrăţişez, dragul meu Kierkegaard bucureştean. De fapt nu, greşesc spunându-ţi că eşti un Kierkegaard al nostru: am să spun mai degrabă despre Kierkegaard că este un fel de Patapievici danez"[222].

Astfel, cel care povesteşte nu mai precizează ce s-a întâmplat cu medicamentele şi alimentele aduse de cei de la Medici fără frontiere, mai ales că „noua Românie", care îşi cucerise libertatea „cu preţul, prea mare, al sângelui", fusese atunci sprijinită cu vorba şi cu fapta de întreaga lume, nu numai de medicii cei fără de graniţe, chiar dacă sacrificiile românilor nu au fost de 64.000 de victime, cum se afirmase mincinos, ci de circa o mie[223]. Într-adevăr, încă din 22 decembrie, la câteva ore după izbucnirea luptelor, pe aeroportul Otopeni aterizaseră două avioane ale Crucii Roşii Internaţionale, care transportaseră şase tone de medicamente, dar din cauza luptelor teribile, ele au rămas blocate timp de două zile în clădirea aeroportului[224]. Apoi, pe 23 decembrie 1989, au venit la Bucureşti, „pe cale rutieră", 30 de tone de medicamente donate de Crucea Roşie din Marea Britanie, ele fiind dirijate la Constanţa şi Craiova şi distribuite în aceste două oraşe[225]. Din Elveţia au fost aduse 27 de tone de îmbrăcăminte, 1.700 de pături de lână, precum şi zece tone de lapte praf şi diferite alimente, Austria expediase spre Bucureşti o „coloană de maşini", precum şi câteva „săli de operaţie complet echipate", Germania trimisese două avioane militare cu medicamente, iar din Olanda au venit 27 de tone de bunuri diverse[226]. Chiar şi din fosta ţară frăţească, vecină, URSS se aduseseră ajutoare medicale, mai întâi cu camioanele,

---

[221] *Ibidem,* p. 63.

[222] Sorin Adam Matei, *Boierii minţii,* Bucureşti, Editura Compania, 2004, p. 22.

[223] Antonia Rados, *Complotul Securităţii. Revoluţia trădată din România*, Bucureşti, Editura Saeculum, 1999, p. 128.

[224] *Ibidem*.

[225] *Ibidem*.

[226] *Ibidem*.

precum cei din romanul lui Țepeneag, care trecuseră granița din Basarabia, ulterior, după redeschiderea aeroporturilor, cu avioanele[227].

Din păcate, Dumitru Țepeneag nici măcar nu a comentat evenimentele politice de la începutul anului 1990 din România post-decembristă, mai ales că „prima manevră diversionistă evidentă" a FSN a avut loc pe 12 ianuarie 1990, la nici două săptămâni după încheierea „*revoltei manipulate*", la București desfășurându-se o demonstrație la care „vorbitori mânioși" au acuzat noul guvern, condus de premierul Petre Roman, că nu-și îndeplinise niciuna din promisiunile făcute[228]. În aceeași seară, FSN anunțase și trist dizolvarea PCR, dar își însușise rapid și rapace fondurile fostului partid conducător, evaluate la „mai multe milioane de dolari"[229]. În schimb, sunt discutate știrile și articolele din presa română de după 1989, unele fiind chiar inserate în romanul țepeneagian (de pildă: „o femeie acar a fost răpită și violată", „o bandă de tâlhari omoară ciobani și fură turme de oi la Balotești", „poliția a identificat cadavrul chinezului decapitat în Colentina", „pierdut papagal exotic de mărimea unui uliu", ori „spray contra ejaculării rapide"), dilema fiind dacă faptele diverse erau teribile și naive, sinistre și penibile, sau aceasta era realitatea românească după revoluție, opinia naratorului mergând pe verdictul ambiguu că și una și alta[230].

Romanul lui Țepeneag se termină cu lecturarea de către Marianne, până la capăt, a scrierii doctorului Gachet, iar autorul-narator crede că a fost vorba despre romanul său *Hotel Europa,* realizând, într-un sfârșit, care era cruntul adevăr, aceasta în timp ce personajul Adolf Fuhrmann (un sas din România, stabilit în Germania, pasionat de șah, care-i trimisese autorului scrisori) agonizează pe patul Salvării, cu un tub în gură și o perfuzie în braț, singura consolare, ce-i drept, compensatoare literar-estetic, fiind romanul de față, *Pont des Arts*.

---

[227] *Ibidem*.

[228] *Ibidem*, p. 129.

[229] *Ibidem*.

[230] Dumitru Țepeneag, *op. cit.,* p. 129.

Mircea Brenciu, *Cu masca pe figură* (1999) sau „Revoluția (e)scatologică”

Subintitulat *Feerie scatologică*, *Cu masca pe figură* este un roman satiric, cu multe accente pamfletare, despre formarea și devenirea ca ziarist și scriitor a protagonistului Radu Filipan, zis Guşteru, o ipostază ficțională a autorului, care trece prin tot felul de medii sociale din perioada comunismului efemer biruitor, și prin boema literară braşoveană a anilor 1970, pentru a se statornici și întări la cel literar si jurnalistic, în marea speranță de a ajunge jurnalist adevărat și poet și bard important. *Cu masca pe figură* este un roman cu cheie, *roman à clef*, mai precis apar cu pseudonime ori chiar cu numele reale foști și actuali jurnaliști braşoveni și scriitori notorii, deci numele fictive reprezintă de fapt persoane reale, care înainte de 1989 slujiseră mult-prea-plecați regimul comunist și ceaușist temporar învingător, iar după 1989 s-au revopsit în democrați și capitaliști. S-ar spune că numele proprii au fost înlăturate ori schimbate „pentru a-i proteja pe cei nevinovați, de fapt pentru a-l proteja pe vinovat”, autorul putând fi acuzat de calomnie, insultă, defăimare[231], deşi „cheia” romanului poate fi și raportul dintre nonficțiune și ficțiune. Astfel, identitatea „transmundană” între persoane din lumea reală și personaje ficționale din *Cu masca pe figură* a fost „îngrădită”[232], cititorul fiind nevoit să depună un efort adițional pentru a decripta narațiunea lui Brenciu.

În „prologul scatologic” al cărții, autorul lămurește că a scris un roman „cu personaje reale, dar și fictive, deosebit de integrate în contextul lor istoric”, conservând pentru cititor până și „mirosul stătut al trecutului, un rezultat al combinației sudoare, sânge, parfum de proastă calitate și excrement, acesta din urmă fiind foarte important, fiindcă odorizarea prin secretare naturală a rămas cea mai veche formă de delimitare a teritoriului vital”. Mircea Brenciu îl citează pe cercetătorul francez G. Lazorthes care nota în lucrarea sa, *Cartea simțurilor*:

[231] Brian McHale, *Ficțiunea postmodernistă*, Iași, Ed. Polirom, 2009, p. 314.
[232] *Ibidem*.

„Micile mamifere carnivore, numite mustelide (dihorul, sconcsul) își golesc glandele anale pentru a se apăra; se elimină astfel un lichid fetid cu miros puternic care face toate animalele să fugă. Mirosul compensează uneori mediocritatea unui alt tip de sensibilitate". Trecând în revistă și alte domenii, în medicină și biologie, se poate observa că scatologia sau coprologia reprezentând studiul fecalelor permit stabilirea, determinarea unei „game largi de informații biologice" despre o creatură, ființă etc., incluzând și dieta sa, sănătatea și bolile cum ar fi tenia. Cuvântul derivă din grecescul *σκώρ* (genitivul *σκατός*) care înseamnă „fecale", în timp ce în limba latină, din care a fost preluat și în limba română, cuvântul *faeces* reprezintă pluralul latinescului *faex*, însemnând reziduuri, sedimente, drojdie, excremente, fecale[233]. Un exemplu semnificativ din Antichitate privind repulsia oamenilor față de fecale poate fi găsită în *Biblie*, în „Deuteronom" și are drept semnificație majoră faptul că lipsa curățeniei omului (în special în materie de scatologie) este nu numai rușinoasă și dezgustătoare, ci total neplăcută lui Dumnezeu, care vrea ca oamenii să se purifice și care se îndepărtează de El din cauza necurățeniei lor: „Să ai afară din tabără loc și acolo să ieși afară. Afară de uneltele tale, să mai ai și o lopată și când vei vrea să ieși cu scaunul afară din tabără să sapi o groapă și apoi să îngropi cu ea *necurățeniile* (excrementele) tale. Că Domnul Dumnezeul tău umblă prin tabăra ta, ca să te izbăvească și să-ți dea pe vrăjmașii tăi în mâinile tale; de aceea tabăra ta să fie sfântă, ca să nu vadă el la tine ceva de rușine și să se îndepărteze de la tine"[234]. Un inteligibil și foarte interesant studiu de scatologie a fost scris în 1891 de ofițerul și etnograful american John Gregory Bourke purtând titlul *Ritualurile scatologice ale tuturor națiunilor*, o versiune abreviată a acestuia, cu un cuvânt înainte al faimosului psihanalist Sigmund Freud, fiind tipărită în 1994, sub denumirea de *The Portable Scatolog*[235]. În psihologie, scatologia este „obsesia în legătură cu excreția sau excrementele", ori studiul acestor obsesii sau fixații neplăcute și îngrozitoare, iar în fetișismul

[233] Cf. "Feces definition – Medical Dictionary definitions of popular medical terms easily defined on MedTerms", www.medterms.com.

[234] Cf. *Biblia*, București, 1974, Societatea Biblică, în *Deuteronomul. A cincea carte a lui Moise*, cap. 23, 12-14, p. 220.

[235] Louis B. Kaplan, *The Portable Scatolog*, New York, William Morrow and Company, 1994.

sexual, scatologia (în mod obișnuit prescurtată *scat*) se referă la „coprofilie", atunci când „o persoană este excitată sexual de materiile fecale, dacă în folosirea fecalelor în diferite acte sexuale, privește la cineva care se defechează, ori pur și simplu contemplă fecalele", iar întreaga „subcultură a sexualității" este dedicată acestui fetiș oripilant și degradant[236].

În literatură, scatologicul este un termen care denotă o figură de stil literar a unui „corp grotesc", fiind folosit pentru a descrie lucrări, opere care fac referire în special la „excreție sau excrement", precum și la „umorul de toaletă", un exemplu celebru fiind poemul englezului John Dryden, *MacFlecknoe*, în care este ridiculizat contemporanul său Thomas Shadwell, Dryden referindu-se la acesta ca Thomas „Shit", evocând în mod deliberat o imagerie scatologică[237]. Peter J. Smith, în viziunea sa privind reprezentarea scatologicului în literatura engleză din Evul Mediu până în secolul al XVIII-lea, a propus două elemente; unul dintre acestea se referă la „lumesc și carnavalesc", care pot fi găsite la mari autori ca Geoffrey Chaucer și William Shakespeare, iar cea de-a doua atitudine privind scatologia include „auto-dezgustul și mizantropia ofilită", care pot fi descoperite în operele lui Earl de Rochester și Jonathan Swift[238]. În literatura germană, mai ales, există o mulțime de texte și referințe scatologice, care includ cărți precum *Non Olet* (1939) a fabricantului de țigări, patronului artelor și scriitorului Josef Feinhals, din Köln, aka Collofino (un termen din italiană pentru „gât subțire", o traducere aproximativă a numelui său real „Feinhals"), o culegere, o compilație de 1.100 de pagini de anecdote, poezii, cântece și tot felul de texte și observații spicuite din vechile cronici germane, despre obiceiurile scatologice și

---

[236] Raymond J. Corsini, *The Dictionary of Psychology*, Philadelphia, Brunner-Rotledge, 2002, p. 224; M. P. Kafka, *The DSM diagnostic criteria for fetishism*, în „Archives of Sexual Behavior", nr. 39 (2), pp. 357-362.

[237] Alan Dundes, Carl R. Pagter, *Work hard and you shall be rewarded: urban folklore from the paperwork empire*, Detroit, Wayne State University Press, 1992, pp. 75-80; David Palumbo, „Review of Between Two Stools: Scatology and its Representation in English Literature, Chaucer to Swift", by Peter J. Smith, *Times Higher Education*, 2012.

[238] Peter J. Smith, *Between Two Stools: Scatology and its Representation in English Literature, Chaucer to Swift,* Manchester University Press, 2012.

anale ale nemților, dar și un mare roman postmodernist, *Calcanul* (1977) de Günter Grass, în care laureatul Premiului Nobel pentru Literatură pe 1999, în subcapitolul „Coproscopie", se spune, printre altele, că toate bucătăresele au practicat „coproscopia și copromancia" și odinioară „au ținut cu excremente chiar și coprodialoguri păgâne"[239].

Un caz aparte și care a provocat un morman de comentarii în literatura academică este umorul de tip scatologic al marelui compozitor austriac Wolfgang Amadeus Mozart, care nota: „Scuzați-mi scrisul urât, pana este deja veche, dar se fac în curând 22 de ani de când sunt scos din minți de același anus și el nu este încă rupt, în fiecare zi mă enervez și apuc cu frumoșii dinți rahatul de câine"[240]. În literatura italiană, *Commedia dell'Arte* folosea de multe ori acest tip de umor, iar în literatura franceză, există o mulțime de opere narative în care este prezent elementul scatologic, începând cu François Rabelais, de exemplu, și terminând cu Pascal Bruckner, al cărui roman *Luni de fiere* conține scene de jocuri erotice cu elemente de urofilie și scatofilie. Există de asemenea glume și glumițe și chiar imagini și secvențe întregi de tip scatologic în cinema, de exemplu în burlescul film-farsă al lui Emir Kusturica, „Pisica Neagră, Pisica Albă", din 1998 și în filmele lui Danny Boyle, „Trainspotting" (tradus ca „Din viață scapă cine poate", 1996) și „Vagabondul milionar" (2008)[241]. Tema scatologică a fost uzitată în maniera cea mai sumbră și scrâșnită într-un alt film celebru, „Marea crăpelniță" (1973), al italianului Marco Ferreri, care a stârnit ample controverse din cauza umorului scatologic și a descrierii comice a sexului și a supra-ghiftuirii sau înfulecării în stil rabelaisian[242]. De asemenea, televiziunea are „lotul" său de umor scatologic, de exemplu, cu serialul „South Park" (în special personajele Terrance

[239] Cf. „Collofino (d.i. Josef Feinhals): *Non olet...*", International League of Antiquarian Booksellers; Josef Feinhals, *Non olet oder die heiteren Tischgespräche des Collofino über den orbis cacatus: Nebst d. neuesten erkenntnistheoretischen Betrachtungen über d. Leben...*, 1939; Günter Grass, *Calcanul*, București, Editura Leda, 2008, p. 290.

[240] Cf. Wolfgang Amadeus Mozart[archive].

[241] Cf. Jeff Persels, Russell J. Gannim, *Scatology, the Last Taboo: Introduction to Fecal Matters, in Early Modern Literature and Art*, 2004; www.imdb.com.

[242] Cf. www.imdb.com.

și Philippe) ori „scheciurile comice" ale unor actori și grupuri de comedieni din Franța, printre care menționăm pe: Jean-Marie Bigard (actor, comic și realizator), „Les Nuls" (grup de comici creat la sfârșitul anilor '80 de rețeaua TV Canal+), „Les Robins des Bois" (trupă de comedieni formată în 1996), Michaël Youn (comic, realizator și animator radio și tv) și Anglia, unde s-a remarcat actorul și regizorul Sacha Baron Cohen, care a realizat și două filme debordând de umor scatologic și scabros, *Borat* și *Brüno*[243].

Revenind la romanul *Cu masca pe figură*, tot în prefață, Mircea Brenciu se întreabă dacă în multitudinea manifestărilor spiritual-culturale se găsesc și cele de tip scatologic, ori dacă această dimensiune ce ține de „lumea gunoiului" poate fi inclusă în vreo „clasă estetică". Dar ceea ce s-a demonstrat cu consecvență în România perioadei comuniste nu ar fi altceva, în opinia lui Brenciu, decât „împlinirea la un nivel optim a unei realități de ordin abject, sub reperele absolute ale scatologiei extinse existențial". Toate componentele, de la „limbajul cacofonic până la grațioasa dâră cafeniu-roșcată a ideologicului, acest fir al unei Ariadne cuprinse de purgație și aflată în imposibilitatea de a recunoaște că a confundat coprolul cu ciocolata de teamă să nu o râdă lumea, toate componentele vieții românești de după proclamarea republicii sună ca comunismul biruitor, acest comunism ce poartă mirosul activistului nespălat și neșters la fund din respect pentru galbena hârtie a gazetei *Scânteia*, dar care nu a uitat să se dea cu odicolon pe față și pe mâini, ca semn al bunăstării și civilizației". În continuarea dezvoltării semantico-simbolice și pe alte planuri a scatologicului, Mircea Brenciu mai precizează că „toți acești manipulatori de rahat politic", au fost angrenați după revoluția din 1989, „în cele mai capitaliste spețe, ocărând ca birjarii pe cel ce a fost cândva primul om al țării, cel mai dăștept și cel mai iubit, mentorul și idolul lor!"

Aluziile la revoluția română din 1989 apar în ultimul capitol al romanului *Cu masca pe figură*, intitulat „Epilog (e) scatologic (într-o vară de după 1990)", în care este descrisă, la început piața de lângă Gara Brașov, cu sutele de tarabe din

[243] Cf. Persels, Gannim, *op. cit.*; www.imdb.com.

tablă, urmare a înfloririi după „răsturnare" a micilor afaceri și a întreprinzătorilor privați cu sute de negustori care vând „superbe produse ruso-turco-bulgaro-ungurești"[244]. Printre negustori se află și țiganii, „acești și mai mari comercianți", ce ofereau la prețuri de nimic, sau cum se zicea pe atunci „la suprapreț cu reducere", produse second-hand sau third-hand, „mormane uriașe de zdrențe terfelite", încălțăminte, jucării, vase, pielărie „bieților cumpărători valahi", care scormoneau cu sârg „al căror număr la cozile mizeriei crește din ceas în ceas"[245]. În această atmosferă apocaliptic-crepusculară, „țigani grași și soioși, cu pălării și veste negre, țigănci cu fustele înflorate, de care stau agățați puradeii" au invadat și ocupat orice cale de acces în piață, unde totul mirosea îngrozitor a „mucezeală", pretutindeni erai însoțit de această „înstăpânire voluptuoasă a universului de pubelă"[246]. Autorul mai spune că primii români care au invadat Europa cu zecile de mii după revoluția din 1989 au fost tocmai țiganii, „lămurind opinia publică despre sorgintea poporului de la Carpați, o atare concluzie venind să se alăture ideii prestabilite că romii sunt singurii locuitori ai României!"[247]. Printre curioșii spectacolului pieței se afla și protagonistul romanului, alter ego-ul autorului și naratorul homodiegetic al cărții Radu Filipan, care făcea inventarul persoanelor cunoscute aflate la „negocieri printre vechituri". Printre aceste personaje sărăcite de revoluție erau: o ingineră căreia îi luase un interviu înainte de 1989, un profesor universitar la pensie, un militar care-și găsise „cămașa viselor lui" și un doctor care se făcea că nu caută nimic. Filipan se întâlnește cu o mai veche cunoștință, un fost coleg de ziar, Marian Tașcu, cei doi ieșind din arealul pieței după ce s-au ales cu ghionturi și pumni din partea țiganilor de la periferia „negustorelii aceleia, body-guarzii gunoaielor de vânzare", puși să-i sancționeze pe cei care nu achiziționau nimic. La un moment dat, Radu cumpără totuși ceva, și anume o „mască rânjindă de carnaval", explicându-i lui Tașcu, într-o tiradă pamfletară, faptul că s-a

[244] Mircea Brenciu, *Cu masca pe figură*, Brașov, Editura Aldus, 1999, p. 239.
[245] *Ibidem*.
[246] *Ibidem,* pp. 239-240.
[247] *Ibidem*, p. 240.

mascat în român și că aproape toată viața lui a fost mereu „demascat" ca un „dușman al poporului"[248]. Filipan îi aduce aminte interlocutorului său despre delațiunea din România comunistă, căci unui popor „disipat de delațiune, nu-i mai rămâne nimic sfânt, decât mântuirea prin suferință", despre oamenii care au fost altfel, care au rezistat sistemului comunist, cei care au murit în pușcăriile politice și despre pictorul Liviu Babeș care și-a dat foc pe o pârtie de schi din Poiana Brașov, în martie 1989, pentru a protesta în fața turiștilor străini că era forțat să trăiască într-un „neaoș Auschwitz distrugător". Din păcate, Securitatea a demontat tot ceea ce a însemnat eroism autentic în „marea bălăcăreală a vitejie poporului nostru", despre care se cunoaște că a încercat să-și edifice socialismul multilateral dezvoltat și să zboare spre comunism, în așa hal încât „*revoluția din decembrie* l-a găsit muritor de foame, dar demn și mândru pe soarta lui". În opinia naratorului, românii au devenit o „nație fără idealuri", iar adevărații noștri eroi nu sunt recunoscuți, iar cei care „ne îmbracă" în 1989-1990 vor conduce România de mâine, „dacă nu cumva au pus mâna pe ea"[249].

Romanul se încheie într-o notă apocaliptic-scatologică, de sfârșit de lume, dar și început de alta nouă, mai ales că avusese loc totuși o revoluție. În *Popol Vuh-Cartea maya a zorilor vieții* există, ca și în alte mituri și cărți sacre, în frunte cu *Biblia*, din alte culturi și civilizații, o parte de escatologie, de sfârșit al lumii, de cataclisme cosmice, care narează cum „lumea a fost distrusă și omenirea nimicită, cu excepția unui singur cuplu, sau a câtorva supraviețuitori". Totuși, acest sfârșit al lumii n-a fost unul total, absolut, ci mai degrabă moartea unei lumi sau umanități, a unei anumite lumi, și ivirea alteia noi.

De altfel, într-o ultimă notă de subsol, autorul explică faptul că fenomenul (e)scatologic, joc de cuvinte între escatologie [în limba greacă veche: *εσχατολογία*, cuvânt compus din τὰ ἔσχατα *ta és-chata* = ultimele lucruri și *logos* → *logie* = studiu, învățătură despre...] este o „doctrină filosofică și teologică privind posibilitatea existenței individuale după moarte („*eshatologie individuală*") și destinul final al lumii"

[248] *Ibidem*, p. 242.

[249] *Ibidem*, p. 243.

(*eshatologie universală*)[250] și scatologic, este „forma perpetuă a existenței românilor, bazată pe o istorie a eșecurilor continue. Când vor reuși să învingă, atunci va fi apocalipsa!" De asemenea, slăvirea omului, care semnifică și „slăvirea întregii creații" trebuie înțeleasă escatologic, în persoana lui Isus Hristos, în „realitatea sacramentală a Trupului Său și în viața sfinților se anticipează transfigurarea întregului cosmos"; dar sosirea întru putere a slavei ține de viitor[251]. Pe urmele Sfântului Grigorie de Nyssa și a Sfântului Maxim Mărturisitorul, escatologia socotește sfârșitul suprem drept „o stare *dinamică* a omului și a întregii creații", iar scopul existenței create nu e, așa cum credea Origen, o contemplare imuabilă a ființei dumnezeiești, ci „o înălțare dinamică a iubirii, ce nu se sfârșește niciodată", deoarece ființa transcendentă a lui Dumnezeu este de nesfârșit, interminabilă; această înălțare conținând lucruri noi, încă de descoperit, prin legătura dragostei[252].

Concluzia romanului este că numai dacă românii își vor învinge existența lor de până acum, mai mult dominată de eșecuri pe multe planuri, decât de victorii, prin purificare, regenerare și mântuire, prin iubirea de Dumnezeu, vor ajunge la Revelație.

Dan Stanca, *Drumul spre piatră* (2002) sau „Între revolta muncitorilor din Brașov din noiembrie 1987 și Revoluția din decembrie 1989"

Acest roman este, dincolo de unul apocaliptic și anti-globalist, despre condiția intelectualului care nu se adaptează niciunei societăți, cu inserturi, semnificații și simboluri religioase și ezoterice, și o operă narativă despre Revoluția română din 1989. Unul dintre personajele feminine ale cărții, Camelia Bucătaru, din Brașov, de pildă, semnifică ideea că dacă Fecioara s-ar decide într-o bună zi să-și desfacă marama și ar zvârli-o deasupra pământului „am pieri atunci de prea

[250] Cf. *Le petit Larousse en couleurs*, Paris, 1994, p. 404.

[251] John Meyendorff, *Teologia bizantină. Tendințe istorice și teme doctrinare*, ed. a II-a revizuită, București, Editura Nemira, 2013, p. 225.

[252] *Ibidem*, p. 321.

multă frumusețe ce ni s-ar dărui”[253], această expresie trimițând cu viteza luminii la ilustra frază a lui Dostoievski care spunea că „frumusețea va salva lumea”. Totuși, Dan Stanca mai spune că omul poate pieri din prea multă frumusețe și că marama Maicii Domnului aruncată peste noi ar da naturii o asemenea strălucire încât „simțurile nu ar mai rezista și ne-am spulbera în văzduh îndrăgostiți de ce vedem, de ce auzim, de ce miroși”[254].

Romanul lui Stanca aduce în conștiința cititorului mai multe momente ale istoriei contemporane sau relativ recente, în special revolte și revoluții: revolta studenților chinezi din Piața Tien An Men, atentatele teroriste din Moscova anilor 1990, instaurarea în paupera țară africană Etiopia a cruntei dictaturi a lui Mengistu Haile Mariam și, evident Revoluția română din 1989, precedată de Revolta muncitorilor brașoveni de la 15 noiembrie 1987. Personajul principal se află la Bruxelles, capitala „eurocrației”, unde se făcuse de râs, pătând imaginea diplomației românești și contemplă, chipurile, spectacolul globalismului... Protagoniștii, eroii acestor peregrinări prin lume sunt chinezul Wang Li, cecenul Osman Ceadaev și Teka Tulu, nepot sau frate mai mic al ex-colonelului cu același nume, poreclit la vremea lui „Hiena”, unul dintre cele mai respingătoare personaje din conducerea securității Etiopiei după ce odiosul Mengistu luase puterea în țară (și care a instaurat „teroarea roșie etiopeană” și foametea din 1984 și a declanșat războiul etiopeano-somalian)[255], despre care se zvonea că îl asasinase prin strangulare pe însuși ultimul împărat abisinian, Haile Selassie[256]. Pe undeva, incursiunile fals-impresionante ale lui Stanca în istoria și politica Belgiei, Etiopiei, Chinei și Rusiei, sunt artificiale și par a fi documentate din revistele „Lumea”, „Historia” sau „National Geographic”.

Încă din prologul romanului apare personajul aflat la Bruxelles, Traian Maioreanu, „urmaș al urmașilor urmașilor Școlii Ardelene”, mare admirator al lui Samuil Micu Klein,

[253] Dan Stanca, *Drumul spre piatră,* București, Editura Fundației Pro, 2000, p. 88.

[254] *Ibidem,* p. 89.

[255] Cf. „Mengistu found guilty of genocide”, în *BBC News*, 12 decembrie 2006.

[256] Dan Stanca, *op. cit*., p. 191.

întotdeauna convins de „justețea desprinderii noastre de Răsărit", ajuns la 30 de ani neîmpliniți secretar de stat în Ministerul Afacerilor Externe, vedetă TV, „întâmpinând delegații străine, participând la consfătuiri importante, fiind mâna dreaptă a ministrului"[257]. Maioreanu provenea din Ardealul sudic, din Brașovul „învăluitor și răcoros", Brașovul Bisericii Negre, cea mai mare catedrală gotică din sud-estul Europei sau de la răsărit de Viena, dar și al fabricilor de tractoare și autocamioane. Momentul 1989 îl prinsese în facultate, iar atunci colegii lui au avut prilejul să-i cunoască altă față, din persoana calmă și echilibrată devenind „un om de acțiune vânjos", hotărât să reformeze societatea din temelii[258].

Tot din Brașov este și celălalt protagonist al romanului, profesorul de filosofie, psihologie, științe sociale („tot sosul acesta care pe timpul comunismului nu putea fi separat") cu nume de boier, Sabin Carp, dar neînrudindu-se cu familia „marelui om politic conservator", venit la un liceu din orașul de la poalele Tâmpei prin repartiție guvernamentală, deci nenăscut aici. În ultima perioadă a anilor 1980, Carp face o afirmație riscantă în fața elevilor săi, susținând că naționalismul românesc căpătase niște „accente țopârlănești", în clasă lăsându-se liniștea. Totuși, unul dintre elevi îl cataloghează ca fiind „un sublim reacționar", iar autorul dezvăluie că acest tânăr eminent și premiant nu era altul decât Traian Maioreanu.

Este descrisă și revolta muncitorilor de la uzina Steagul roșu din Brașov, din 15 noiembrie 1987, dar profesorul de marxism, Carp, nu participă activ la mișcare, ci stă undeva pe margine comentând cu elevul său Maioreanu atât revolta proletariană sau a stegarilor brașoveni, cât și faptul că evenimentul reprezenta „cea mai bună oră de științe sociale" și că nicio ideologie, inclusiv cea comunistă, nu este nemuritoare. Autorul insistă ironic, totuși, zeflemisind revolta de la Steagul roșu, pe spargerea geamurilor județenei de partid de către muncitori, aruncarea tablourilor „conducătorului iubit" și mai ales devastarea camerelor și încăperilor în care se aflau proviziile: roți de caşcaval, calupuri de brânză, bucăți de

[257] *Ibidem*, pp. 7-13.

[258] *Ibidem,* pp. 9, 13.

jambon și portocale rotunde și galbene, „ca niște mingi de tenis", care zburau afară semnificând o „fiesta", un „carnaval" care ar fi putut avea loc undeva la tropice unde localnicii, „atingând punctul maxim al euforiei", risipesc alimentele și le metamorfozează în „obiecte de jonglerie"[259]. Profesorul avea senzația că substanța propriu-zisă a „protestului" se diluase, iar el însuși intrase în pielea personajului viitor, când județeana de partid va fi luată din nou cu asalt în decembrie 1989, concluzia fiind aceea că societatea comunistă era moartă, cu sau fără revolta din 15 noiembrie 1987, fiindcă se născuse moartă.

Revenind la Sabin Carp, acesta își înaintează demisia pentru a nu provoca un scandal în cadrul liceului și al Inspectoratului județean de învățământ, anunțându-și chiar retragerea definitivă din învățământ, fiind transferat pe un post de traducător la Întreprinderea de Autocamioane din Brașov unde se declanșase revolta din 15 noiembrie 1987, Sabin Carp, muncitorii privindu-l cu suspiciune, studiindu-l de la distanță ca pe o gânganie scârboasă (sau înspăimântătoare, vorba lui Kafka) și considerându-l un fel de „agent infiltrat" al Securității.

Dan Stanca încearcă să facă și niște considerații asupra istoriei, dar ele merg înspre zona ideilor lui Niccolò Machiavelli și pesimismului schopenhauerian. Astfel, Istoria curge și a curs întotdeauna în sensul în care îi răsplătește „pe cei vicleni și calculați" și îi ignoră pe care care suferă și pătimesc, ea aparținând „școlilor înalte de spionaj și mistificare, călăilor travestiți în profesori, pungașilor deveniți politicieni, Istoria nemaiavând vreo legătură cu „dreptatea și sacrificiul"[260]. Mergând pe această logică, autorul ajunge la concluzia că în decembrie 1989, PCR a fost sacrificat iar Securitatea, dându-se de câteva ori peste cap, „ca un Făt-Frumos viteaz și potent", s-a transformat miraculos în prima generație de capitaliști, bancheri și negustori[261].

Autorul enumeră, prezintă apoi câteva reflecții asupra caraghioslâcului dintotdeauna al revoluționarilor și despre marii revoluționari, care au fost și sunt naivi, entuziaști,

[259] *Ibidem,* p. 34.

[260] *Ibidem,* p. 75.

[261] *Ibidem,* p. 74.

frenetici, dar în realitate sunt doar „marionete manevrate de demonul-păpușar" ascuns undeva în culis, trăgând de acolo „lent și parșiv" sforile unsuroase ale jocului lipsit de orice valoare, de orice noblețe, de orice înțeles ori semnificație[262].

Trecând la marii revoluționari, Stanca susține că până și Dostoievski a fost revoluționar în tinerețe, lucru știut de altfel, pumnii autorului *Demonilor* spărgând sticla unor geamuri care „urma să fie spartă de nenumărate ori...", apoi drumul marelui romancier în Siberia când sufletul lui se cam vindeca de „mascarada iluziei", se curăța de „grăsimea halucinațiilor" și se vida de orice „ideal zgomotos", rămânând „vas curat, potir așteptând liniștea adevăratei pogorâri"[263]. Într-o opinie cinică, dar adevărată, Dan Stanca spune apoi că marii revoluționari sunt cei care n-au înțeles că „nu e nimic de înțeles" și au murit ca niște „câini striviți de roțiile propriilor fantasme", însă cei care au înțeles s-au trezit, la timp, probabil ca să fie mântuiți[264]. Din același unghi reflexiv, critic cu o „contemporaneitate despiritualizată", Dan Stanca „reconfigurează calea mortificată în materialitate, în împietrire"[265], subliniază criticul literar Marian Victor Buciu, de unde și titlul romanului său, punctul de plecare fiind istorico-sociologic. La acest din urmă capitol el analizând și cartea lui Francis Fukuyama, mult influențată de ideea lui Hegel, *Sfârșitul istoriei*, nefiind de acord că istoria a luat sfârșit, considerând în schimb, în spirit creștin autentic, că trezirea din istorie înseamnă înviere, abandonul unui trup din ale cărui cicatrici nu mai curge sânge, ci se înalță „arborele credinței"[266]. Sunt menționați imediat, prin vocea, glasul și gândul personajului Sabin Carp, profesor de științe sociale, căruia în facultate îi plăcuse să marxizeze, marele revoluționar Karl Marx, cel din tinerețe, romanticul și nu Marx „buhăitul, economistul", ideologii-revoluționari Antonio Gramsci (autorul conceptului de hegemonie culturală), György Lukács

[262] *Ibidem,* p. 106.

[263] *Ibidem*.

[264] *Ibidem*.

[265] Marian Victor Buciu, *Criterion*, în „Familia", versiune online, nr. 2 (472), februarie 2005.

[266] Dan Stanca, *op. cit.,* p. 107.

(unul dintre fondatorii marxismului occidental, ministru al Culturii în Republica Sovietică Maghiară a lui Béla Kun, dar și fost comisar politic în Armata Roșie maghiară, funcție din care a ordonat execuția a opt soldați din divizia sa, care au sprijinit invazia trupelor cehe, la Poroszló, în mai 1919)[267] și controversatul revoluționar argentinian Ernesto „Che" Guevara, al cărui destin crud de-a fi fost omorât în jungla boliviană unde alerga după himera *revoluției* (s.m.) eterne, veșnice, ca să nu spunem permanente, îl impresionase[268].

După scurta analiză a revoluționarilor, Dan Stanca face și unele considerațiuni asupra comunismului, destul de anoste din punct de vedere filosofic și politic, care venit, inițial, ca o „marfă de import", neplăcută, urâtă, ulterior, însă, a început să crească „din noi înșine", milimetru, cu milimetru, „gram cu gram, partidul fiind în toate, „partidul suntem noi...,vorba aceea „dai în mine, dai în tine, dai în fabrici și uzine", expresie preluată din folclorul popular[269]. Versurile acestea „neghioabe", continuă Stanca, pe care le intonaseră generațiile mai vârstnice exprimau un adevăr terifiant, și anume că nicio dictatură nu se instaurează cu adevărat dacă nu ajunge să provină din sufletul supușilor ei, nemaiexistând atunci nicio deosebire între „exploatați și exploatatori"[270].

Și, a urmat miraculosul an 1989 care părea să țâșnească precum o „spadă din teaca prea îndelungatei așteptări"; în vară explodase Tienanmenul chinezesc, în Polonia, guvernul ales avea un premier necomunist, Tadeusz Mazowiecki, și celelalte țări comuniste, foste frățești, veștile despre prăbușirea, ce-i drept pașnică, în stil domino sau „ca niște coșuri de tablă" a regimurilor comuniste din jurul României îi amețeau pe români și pe protagoniștii romanului stancaian. În preajma revoluției din decembrie 1989, Sabin Carp ia drumul Bucureștilor, la Brașov el fiind considerat un suspect, un securist infiltrat în uzina Steagul roșu și poposește nu la părinți, ci la niște prieteni care aflaseră despre situația lui de la Radio „Europa liberă"

[267] Georg Lukács, *Revolutionäres Denken. Eine Einführung in Leben und Werk* (hg. v. Frank Benseler), Darmstadt-Neuwied, 1984, p. 64.

[268] Dan Stanca, *op. cit.,* p. 107.

[269] *Ibidem,* p. 140.

[270] *Ibidem*.

simpatizându-l și tolerându-l. Pe fundalul stării de spirit prerevoluționare, agravată de „parada jenantă" a Congresului al XIV-lea al PCR au explodat evenimentele de la Timișoara, din acel moment nemaiexistând cale de întoarcere[271]. Numele lui Tökés, care i se părea la 10 ani de la „evenimente" autorului, eului povestitor, lui Sabin Carp etc., „îndepărtat și stâlcit" trezea atunci sentimentele de admirație produse doar de un, nici mai mult nici mai puțin „erou civilizator", pintenul episcopului maghiar, „cavaler al Sfântului Ștefan" înfigân-du-se în burta „gloabei românești s-o transforme în bidiviu înflăcărat" și humusul ortodoxiei românești având nevoie de „impulsul luteran, calvin, baptist, dracu' să le ia de impulsuri", pentru a se trezi din amorțeală, în fond niște stereotipuri istorice și psihologice[272]. Sunt amintite, pe scurt, vizita lui Ceaușescu în Iran și întoarcerea acestuia în țară pe 20 decembrie 1989 și mai ales „mizerabila inspirație" de a vorbi la televizor în seara menționată și de a înfiera cu mânie proletară acțiunile contrarevoluționare și antinaționale de la Timișoara cu agenți și spioni străini.

În fine, urmează celebrul miting din 21 decembrie 1989, văzut dintr-o perspectivă ulterioară, la zece ani distanță, când a devenit o pagină de istorie și ești îndreptat și mergi șonticăind spre o înțelepciune pe care nu mai ai puterea „s-o detești" și ești catapultat și teleportat într-un viitor îndepărtat când România nici nu va mai exista ca o „entitate precisă", spune naratorul, ci va fi doar „o bucată de pământ dintr-un uriaș conglomerat", o sumă de provincii mai bogate, mai sărac, mai fertile, mai aride, sau un fel de stat Arkansas într-o Uniune Europeană, adică o țărișoară săracă într-o Uniune majoritar bogată ori într-un stat planetar, după părerea mea, „piese componente" ale unui imperiu gigantesc condus fără să fie condus, fără să aibă un „Împărat, Principe sau Führer, Imperiul lui Nimeni"[273]. Astfel, vom putea afla că pe 21 decembrie 1989 a căzut ultimul tiran din Europa de Est, Nicolae Ceaușescu, și sinistra lui soție Elena, procesul trucat la care cei doi vor fi fost supuși determinând o

[271] *Ibidem*, p. 181.

[272] *Ibidem,* pp. 181-182.

[273] *Ibidem,* p. 182.

serie de „convulsii sociale", iar trecerea la economia de piață nu a fost „lină"[274]. Totuși, în dimineața zilei de 21 decembrie, în secunda în care s-au auzit acele huiduieli, toată emoția comprimată până atunci s-a revărsat într-o „mare bucurie", dar fără ca oamenii să știe încotro s-o redirecționeze.

În acea învălmășeală, și într-un moment de climax al secvenței zilei esențiale din 21 decembrie 1989, Carp o revede pe Camelia, fecioara veșnică, neprihănită, copila pregătită să urce „pe altarul Revoluției", rătăcită prin mulțime, ridicând deasupra capetelor demonstranților o icoană, gest simplu care a avut un efect „uluitor" asupra mulțimilor, icoana părând să aibă „dimensiunile unui întreg perete de mănăstire"[275]. Era o frescă desăvârșită care reprezenta „judecata de apoi", iar efectul ridicării icoanei a fost „năucitor", toată lumea a îngenunchiat, într-o tăcere desăvârșită,dar un glonț nevăzut, tras nu se știe de unde, o doboară pe fecioara perenă, care în drum spre spital se metamorfozează în piatră – încă o aluzie la titlul romanului – în marmură perfect șlefuită, lucrată cu „multă delicatețe", totul fiind un miracol, respectiv se întâmplase ca o ființă umană murise fără să moară[276]. Unul dintre personaje, Pierre Camdessus, fiul unuia dintre foștii șefi ai FMI, Michel Camdessus, îl contrazice pe Sabin Carp, care ajunsese din profesor de științe sociale, traducător și foto-reporter, cerșetor la Bruxelles, în legătură cu moartea și transformarea în piatră a Cameliei, opinând că de fapt profesorul de științe sociale a ucis-o zidind-o în perete dintr-un acces de gelozie, făcându-se o aluzie la legenda meșterului Manole[277].

Autorul reia șirul poveștii despre revoluție a romanului, cu o judecată făcută la câteva luni după evenimentele din 1989, când aștepta o regenerare morală a românilor, sau o „reformă morală și chiar spirituală", după execuția lui Ceaușescu înlăturându-se și cealaltă „ipostază a răului", nedefinită clar, neștiută, dar înscriindu-se probabil, în opinia mea, unei revoluții spirituale sau sufletești a poporului, o revoluție ca

[274] *Ibidem,* pp. 183-184.

[275] *Ibidem,* p. 187.

[276] *Ibidem,* pp. 188-189.

[277] *Ibidem,* p. 192.

evoluție spirituală. Totodată, personajul Sabin Carp, cooptat în „organismele civice constituite după modelul celor din alte țări, imediat după Revoluție, se întreabă de ce ar fi pretins o „reformare adevărată" a societății românești dacă nu era el însuși în stare să-și clarifice propriul raport cu realitatea, ce anume abandonase pe coridorul spitalului, *un cadavru sau o statuie,* și dacă mai contau atunci legitimitatea, ilegitimitatea „împușcării" Ceaușeștilor și altele de acest tip, cât un om nu mai era sigur pe ce vedea, nereușind să-și răspundă acestor întrebări-sondări mai mult sau mai puțin profunde.

Sabin Carp, profesorul cu „ceva talent literar", decăzut în cerșetor, „mai decade o dată, în anorganic", *împietrește*, se metamorfozează de viu într-o statuie, în „Grand Place", celebra esplanadă din Bruxelles[278]. Fostul său elev, Traian Maioreanu, aflat în vizită în capitala Uniunii Europene, pentru a apăra interesele „rebegitei României", îl recunoaște pe Sabin Carp, pe care-l dusese la Brașov pentru a-i arăta arlechini coborând din dubele jandarmilor, dar crede la început că are de-a face cu o statuie grotescă în spiritul „himerelor gotice" sau cu acel fenomen al „oamenilor-statui", *still-people, homme-figés,* de factură postmodernă, alături de *body-painting* și alte acte artistice realizate chiar direct, prin și în corpul omenesc[279]. El își dă seama că fostul profesor părăsise definitiv țara, dar dorea să părăsească și viața, în cel mai bizar mod cu putință, „rugându-se, iar prin rugăciune să împietrească, de parcă piatra ar fi fost singura dovadă că inefabilul credinței sale depășise toate vămile și-și atinsese țintele", urlă la el, la omul-statuie, îl zgâlțâi și orbit de furie începu să-l lovească cu un ciocan, fiind comparat cu un vandal care vroia să distrugă monumentele istorice și de artă și statui, gen *David* sau *Pietà* de Michelangelo[280]. Maioreanu dorea să distrugă statuia lui Carp ori „sarcofagul" în interiorul căruia presupunea că se află fostul lui profesor de științe sociale și de filosofie, dintr-o pornire obscuro-vitală care îi animase pe primii medicinești să disece corpul uman pentru a găsi „sufletul ascuns sub carcasă", dar în cele din urmă

[278] Marian Victor Buciu, *Criterion*; Dan Stanca, *op. cit.,* p. 272.

[279] Dan Stanca, *op. cit.,* pp. 274-275.

[280] *Ibidem,* p. 275.

este imobilizat de oamenii din „Grand Place" și dus la poliție, descoperind motivul, de la începutul romanului, pentru care diplomatul Maioreanu se făcuse de râs în străinătate[281]. Fost ziarist, Dan Stanca nu ezită să amplifice miracolul din Grand Place, Bruxelles, presa din România și agențiile de presă mediatizând și exploatând la maximum fenomenul. Titlul, „Un diplomat român distruge opere de artă în capitala Belgiei..." ducea inevitabil la despicări ale firului în patru, de pildă, pornind de la faptul că diplomatul Maioreanu nu distrusese nimic, căci nu era nicio statuie de zdrobit, doar un mim își luase rolul în serios ca un actor care, „distribuit în rolul lui Isus", ajunge să moară de-adevăratelea pe cruce, și jucându-se de-a statuia, devenise chiar statuie[282]. De asemenea, demnitarul român putea fi considerat un criminal, deși nu avea cum să omoare pe cineva care nu era om, ci piatră, dar care tribunal ar fi putut să ia în seamă „pledoaria de autoapărare" și același secretar de stat Maioreanu putea să prezinte un martor în favoarea sa, în persoana lui Pierre, fiul președintelui FMI, Michel Camdessus, numai că tânărul era un cerșetor, un vagabond în care nimeni nu putea să aibă încredere. Dar, în timp ce Traian Maioreanu era la poliția belgiană, i s-a adus senzaționala veste că statuia care îi făcuse atâtea necazuri înviase! Vestea despre învierea unei statui se răspândise rapid, dar fără să producă „zarvă" și Maioreanu și Camdessus se duc și ei, din nou, în fața statuii lui Carp, care arăta, de data aceasta, ca un cavaler evomedian timpuriu sau chiar ca un „rege aproape strivit de coroana grea pe care o susținea craniul osos"[283]. Cei doi actuali vagabonzi și turiștii aflați la fața locului, îngenunchează în fața statuii, care se afla lângă o catedrală și pe care secretarul de stat o consideră a fi a lui Carol cel Mare, „cel mai vestit împărat al Occidentului din toate timpurile", statuie care începuse să respire, „filtrând aerul prin plămânii ei de marmură"[284]. La un moment dat, șoferilor care treceau pe lângă catedrală li s-a părut că cei îngenunghează nu mai ating pământul și levitează sfidându-și greutatea ca

[281] *Ibidem,* p. 276.

[282] *Ibidem,* p. 277.

[283] *Ibidem,* p. 280.

[284] *Ibidem*.

nişte yoghini autentici şi tot atunci, statuile din toate muzeele şi parcurile lumii, de pe toate frontoanele clădirilor şi din toate nişele catedralelor au simţit că în trupul lor de piatră „scăpără fulgerul vieţii", făcându-i pe supraveghetori, şi nu numai, să se înfioare şi să îngenuncheze[285].

În final, aflăm titlul întreg al romanului şi că fostul secretar de stat, sprijinit de zidul unei clădiri flamande din secolul al XV-lea, după ce îşi interpreta numărul de „om-statuie", îi înduplecă pe oameni, vorbindu-le într-o limbă străină pe care ei nu o înţelegeau: „Drumul spre piatră continuă în cer"[286]. Semnificaţiile sunt multiple şi în primul rând creştine sau inspirate din scrierile de acest tip, mai ales din „Noul Testament", inclusiv motto-ul cărţii, „Iată, taină vă spun vouă: nu toţi vom muri dar toţi ne vom schimba" (din 1 Corinteni, 15, 51), incomplet (mai lipsea: „deodată, într-o clipeală de ochi la trâmbiţa cea de apoi"), care trimite la o interpretare ortodoxă, potrivit căreia modalitatea de eliminare a rămăşiţelor morţilor este în esenţă indiferentă pentru mântuirea omului, una din temele acestui roman, la urma urmei, fraza din *Scriptură* continuând cu: „Căci trâmbiţa va suna şi morţii vor învia nestricăcioşi, iar noi ne vom schimba", ideea fiind aceea că învierea trupurilor moarte nu depinde deloc de modul în care oamenii pleacă din această viaţă. Aşadar, nu contează dacă protagoniştii romanului sunt cerşetori ori secretari de stat, profesori de filosofie sau revoluţionari, muncitori sau fecioare, ei se vor schimba, devenind mult mai buni, chiar dacă mor sau nu, ori vor învia dacă vor muri şi se vor mântui sufleteşte. Acestei semnificaţii i se adaugă ideea sau cazul lithogenezei, despre care am mai vorbit, şi pe care Stanca a dezvoltat-o şi în romanul *Aripile arhanghelului Mihail,* unde din piatră se nasc „oamenii noi", dar aici nu mai avem naşterea omului şi chiar a lui Iisus, din piatră, ci transformarea lui în piatră, în statuie şi invers, care trimite şi la Înviere.

În fond, chiar şi revoluţia din 1989 este văzută de autor ca o aspiraţie către renaştere morală şi spirituală, ca o purificare

[285] *Ibidem,* pp. 281-282.

[286] *Ibidem,* p. 282.

și ca o mântuire a întregului popor român, aspirație utopică și care n-a mai avut loc.

Stelian Țurlea, *Orbi în tranziție* (2003) sau „Între revoluția confuză și revoluția de catifea"

Romanul *Orbi în tranziție* titlu care calchiază denumirea romanului lui Aldous Huxley *Orbi în Gaza,* este o carte specifică pentru proza lui Stelian Țurlea, un soi de narațiune-confesiune, făcută cu mijloace literare economicoase (se poate vorbi de un „grad zero al scriiturii", foarte aproape de stilul jurnalistic), plină de considerații istorice, sociale şi morale[287]. Mai degrabă, acest miniroman este, în opinia mea, o pastișă a romanelor foarte scurte ale Ninei Berberova, chiar Stelian Țurlea, prin eul său narator indicând acest lucru spre sfârşitul cărții, atunci când iubita protagonistului scrie un roman sau o mică povestire ori poveste, nici el nu era prea sigur, care arăta ca un roman aparținând autoarei ruse, dar şi un roman despre Revoluția din decemebrie 1989 şi consecințele ei.

În pofida unei coperte foarte apetisante, realizată de Daniel Nicolescu după o fotografie de Helmut Newton, care este un fel de „Venus din Urbino" de Tizian, întoarsă ori mai degrabă cu dosul înspre noi, încărcată până la refuz de promisiuni erotice, *Orbi în tranziție* este, potrivit lui Tudorel Urian, este mai degrabă un roman al tranziției de după revoluție, decât un *love story*, iar confesiunile întretăiate şi alternante ale celor două personaje (Ligia şi Popeye) sunt un excelent „aide-mémoire al istoriei noastre recente"[288]. Pe coperta a patra, criticul Alex Ştefănescu precizează că romanul lui Stelian Țurlea este o „frumoasă şi tristă poveste de dragoste, un *love story* din România confuză a acestor ani", în rolurile principale fiind un bărbat şi o femeie obosiți de viață, ca în filmul francez „Un bărbat şi o femeie", sau în continuarea acestuia, de Claude Lelouch, am adăuga, care, întâlnindu-se, redevin tineri şi fericiți. Nu pentru multă vreme, însă, mai scrie Alex Ştefănescu, minerii, grevele, vacarmul străzii, discursurile,

[287] Tudorel Urian, *Discursul amoros al tranziției*, în „România literară", nr. 33, 20 august 2003, versiune online.

[288] *Ibidem*.

huiduielile, performanțele profesionale, amatorismul agresiv, patetismul, demagogia, spectacolul oferit de mass-media, tot ceea ce constituie exaltanta, dar şi periculoasa dezordine din perioada de după 1989 inundă, ca un vârtej, existența celor doi, şi în cele din urmă îi separă. Bărbatul şi femeia sau Popeye şi Ligia „joacă pe rând rolul de naratori", astfel încât avem ocazia să aflăm adevărul fiecăruia şi să ajungem, prin compararea şi însumarea confesiunilor lor, la propria noastră viziune asupra ceea ce s-a întâmplat. Totuşi, modalitatea narativă aleasă de autor pentru a închega romanul din monologurile alternative ale celor două personaje nu este chiar ingenioasă, ea fiind utilizată în multe romane occidentale, şi permite cititorului să tragă propriile concluzii din dubla focalizare (din unghiurile de vedere ale celor două personaje) a aceloraşi fapte. Confesiunile, amintirile celor doi îndrăgostiți înregistrează cu luciditate şi aspecte ale revoluției, care ne interesează, trecute neobservate sau uitate în frenezia zilelor care au urmat după istorica zi de 22 decembrie 1989[289].

Din prima mărturisire-monolog interior a Ligiei din incipitul romanului țurlian care pare să arate că cel căruia îi sunt adresate cuvintele ei ar fi iubitul său de care se va îndrăgosti mai târziu, Popeye, dar poate semnifica, indica şi o adresare directă către un iubit imaginar sau un alt iubit din viața ei tumultuoasă: „Iubitul meu te-am văzut la televizor. Era o învălmăşeală de trupuri, mineri, soldați, oameni obişnuiți, bărbați şi femei, se auzeau strigăte, țipete, urlete, comenzi, un vacarm care-mi încreța pielea pe mine de spaimă, o clipă cred că am închis ochii să nu mai văd, Doamne, îmi ziceam, atît de jos am căzut?"[290], apare îndoiala dacă în 1989 a fost sau nu o revoluție. Tot din confesiunea Ligiei mai aflăm că înainte de 1989 fusese violată de un securist, Arpad, zis „Arpad cel tânăr", atunci începând calvarul ei, familia şi înaintaşii ei având experiențe triste cu maghiarii în Ardealul antebelic şi interbelic, şi mai ales în 1940 (în urma Diktat-ului de la Viena, când Ardealul de Nord a fost cedat Ungariei horthiste, în mod „oribil", după cum spune autorul), se înscrie apoi la examen la teatru, lucrează la

[289] *Ibidem*.

[290] Stelian Țurlea, *Orbi în tranziție,* București, Editura Fundației PRO, 2003, p. 7.

o firmă străină, pentru că ştie limbile franceză şi engleză şi are o relaţie cu un director de vânzări de la aceeaşi firmă, care era căsătorit şi avea un copil. Când se decide să plece din oraşul unde trăia şi lucra, Cluj, izbucneşte revoluţia din decembrie 1989 şi, aflându-se pe stradă, vede oameni înspăimântaţi care fugeau dinspre centru, spunând că securiştii au tras în mulţime şi-au omorât câţiva. Ligia nu mai înţelege nimic şi se întreabă: „Care securişti? De ce să tragă în oameni? Habar n-aveam ce se întâmpla în lume. Habar n-aveam ce se petrecuse la Timişoara. Eram ruptă de tot ce era dincolo de orizontul meu îngust”[291]. Speriată, Ligia nu s-a mai dus la propria garsonieră, ci la o bună prietenă din copilăria ardeleană, Eliza, care se făcuse doctoriţă şi care o lămureşte din ce auzise şi ea la Radio Europa Liberă, pe care soţul ei îl asculta cu sfinţenie, acesta fiind unul dintre cei care protestau împotriva regimului, „la fel ca la Timişoara”, şi nu se întorsese, presupunându-se că ar fi fost arestat şi snopit în bătaie de miliţie[292]. A doua zi, cele două femei pornesc în căutarea acestuia, şi află că Ceauşescu a fugit, oprindu-se în acelaşi timp la un magazin cu televizoare ca să vadă *revoluţia* la TV, totul fiind confuz în capul Ligiei, dar şi frenetic, oamenii gândindu-se că „o să avem de toate” şi că „o să-i omorâm pe toţi securiştii care ne-au belit până acum”, Ligia având, nu-i aşa, o experienţă terifiantă cu menţionatul securist Arpad[293]. În mod previzibil, din punct de vedere literar, acest Arpad cel tânăr va fi văzut de Ligia la o adunare anticomunistă postdecembristă, vorbind „foarte frumos” şi spunând exact ce gîndeau oamenii sau, în orice caz, ce gîndea şi Ligia însăşi, reuşind să-i facă atenţi, să îi atragă ca un magnet, iar aceştia, naivi îl aplaudau şi-l ovaţionau frenetic[294]. Ligia îşi exprimă uluirea, din cauză că Arpad cel tânăr urla, bătîndu-se cu pumnii în piept că „fără ei regimul comunist ar fi rezistat o mie de ani, ca al lui Adolf Hitler. Şi mulţimea îl ovaţiona. Nu ştia că lucrase ca şi taică-su în Securitate, sau nu mai conta. Ei, cei de acolo, cu el în frunte,

[291] *Ibidem*, p. 26.

[292] *Ibidem*.

[293] *Ibidem,* p. 28.

[294] *Ibidem,* pp. 28-29.

făcuseră *revoluția*!"[295]. De altfel, starea de confuzie din zilele revoluției din decembrie 1989 nu a fost decît începutul unui lung şir de dezamăgiri pentru ambii protagonişti ai romanului, şi nu numai pentru ei.

Urmează mărturisirea, povestirea protagonistului Popeye, un alter-ego al autorului, nume ironic, sau poate că nu, amintind de marinarul din desenele animate americane care de fiecare dată când este bătut de puternicul Bluto, scoate o cutie cu spanac şi devine atotputernic, învingându-i pe toţi. El îşi face intrarea destul de ridicol, ca un fel de actor de teatru de comedie uşoară, de vodevil, care îşi rememorează aventurile mai mult sau mai puţin picareşti: „Bună, dragilor! Vă mai amintiţi de mine? Credeaţi că am murit atunci când m-au săltat caralii ăia din Piaţa Universităţii?"[296]. Popeye reaminteşte hâtru, autoironic, cititorului-frate, că nu a mai fost primit la revista „aia" care-l trimisese la Paris, din romanul *Iubire în decembrie '89,* fiind un „prost păcălit", bănuind mereu o legătură cu ce se petrecuse cu el la „Golaniada" din Piaţa Universităţii şi în zilele de după aceasta.

Naraţiunea anterioară, *Iubire în decembrie '89* (2002) era un roman despre aproape toate etapele Revoluţiei din 1989, începând cu revoluţia din Timişoara, continuând cu Bucureşti, execuţia Ceauşeştilor, şi terminând cu mineriadele din 1990, în special cu cea mai sângeroasă, cea din iunie. O parte din acţiunea romanului *Iubire în decembrie 89* se desfăşoară de altfel la Timişoara – 1989 şi în Bucureştii împuşcării dictatorilor soţi Ceauşescu de către un pluton de execuţie al paraşutiştilor de la Boteni, fiind totodată un roman de dragoste care se petrece şi el în zilele revoluţiei. Protagonistul romanului este Popeye, care va apărea şi în *Orbi în tranziţie*, un tânăr ziarist, alter ego-ul sau ipostaza ficţională a autorului, eul povestitor sau narator etc., care vede moartea cu ochii în decembrie 1989, fiind salvat de gloanţele rătăcite pe aleile din faţa monstruoasei şi sovietizantei Case a Scânteii (devenită după 1989 a Presei Libere!) graţie, mulţumită prezenţei şi sacrificiului Mutului, personaj central al altui roman al lui Stelian Ţurlea, *Martorul.* Atât alter

[295] *Ibidem,* p. 29.

[296] *Ibidem,* p. 30.

ego-ul vocii auctoriale, cât şi celelalte personaje se raportează, se referă aproape tot timpul la „Momentul 1989", având în vedere că acesta le-a schimbat viaţa, în mod aproape revoluţionar, chiar şi în domeniul delicat, fragil al sentimentelor. Pe lângă faptul că este un roman despre Revoluţie, *Iubire în decembrie '89,* este şi un roman de dragoste, titlul fiind edificator, dar şi unul de acţiune, cu desfăşurare a întâmplărilor şi faptelor destul de vioaie, cu numeroase secvenţe literaro-imagistice puternice, unele fiind remarcabile, altele mai puţin. Totuşi, personajele romanului lui Ţurlea nu sunt viguros individualizate, demne de reţinut, antologice sau memorabile, de exemplu, Anamaria şi Popeye, care apar şi în alte romane ţurliene, vorbesc şi chiar pălăvrăgesc la nesfârşit, rememorând frica şi curajul, speranţa şi exaltarea, egoismul şi solidaritatea trăite pe viu de oamenii ieşiţi în stradă, în număr mare, la Revoluţia din decembrie 1989.

Revenind la *Orbi în tranziţie*, după ce ajută la căratul ziarelor în subsolul Casei Scânteii, Popeye va cunoaşte un bătrân tipograf care-l ajută să ajungă jurnalist (iniţial ziarist în presa scrisă, ulterior, de televiziune) şi participă la toate evenimentele majore ale tranziţiei de după revoluţia din 1989 (mineriadele din 1990, uriaşa manifestaţie din Piaţa Universităţii, schimbarea de putere din 1996, campaniile de televiziune ale PRO TV – chiar dacă nu este niciodată numit, acest post de televiziune este uşor de identificat din confesiunile protagonistului, mai ales că editura la care şi-a publicat acest roman aparţine aceluiaş trust –, eşecul guvernării CDR din perioada 1996-2000, extinderea corupţiei, inclusiv la nivelul marilor trusturi de presă), într-un cuvânt, vremurile „teribil de agitate, într-o lume în permanentă agitaţie"[297]. La rândul ei, Ligia, violată înainte de 1989 de securistul Arpad, după cum menţionam, ea trăieşte după 1989, Golgota obţinerii unui loc de muncă, ratează mai multe relaţii sentimentale, inclusiv cu nişte studenţi, care însă nu se grăbeau să se însoare, purtându-se prea copilăresc-pubertin, şi crede că a găsit marea şi unica iubire adevărată în relaţia cu protagonistul căsătorit, cine altul decât Popeye. Nu este totuşi o dragoste curată, idealistă, inocentă, Popeye fiind căsătorit şi nu are intenţia de a divorţa, deşi nu-şi iubeşte soţia, iar „Ligia-cea-subţire-cu-părul-lung-

[297] *Ibidem*, p. 36.

şi-negru", cum este mult prea lung numită în roman, deşi îl iubeşte, are pe durata relaţiei lor legături, inclusiv fizice, şi cu alţi bărbaţi, într-o infinită tranziţie spre nu se ştie unde.

Cu toate că în cariera profesională a unuia dintre povestitori, sus-numitul Popeye, au loc evoluţii fantastice, de genul: participarea la alegerile parlamentare şi prezidenţiale din 1996, organizarea faimoaselor campanii de televiziune „Votezi şi cîştigi", campania pro-NATO de la PRO-TV, care „înnebunise ţara", o enervase şi o agasase, chiar, cu oameni aduşi în curtea televiziunii să-şi dea cu părerea, să asiste la spectacole etc., Popeye trăieşte o angoasă existenţială, cu accente nihiliste, de la Schopenhauer şi Nietzsche până la Ortega y Gasset şi Cioran, plus elemente privind ideea de atomizare a societăţii, după euforia revoluţiei din 1989 şi solidaritatea de atunci, făcându-şi un fel jurnal în care consemnează ceva ce-l impresionează „peste poate" din lumea din jur sau din el însuşi: „Mi-am pus multe speranţe în *revoluţia de catifea* (alegerile din 1996, n. n.) de-acum doi ani. Acum nu-i mai înţeleg (…) Nu mai cred în nimeni. E îngrozitor să nu mai crezi în cineva. Lumea din jurul meu e blazată, indiferentă, nici măcar nu mai discută ce se întîmplă. Dacă nu înjură, fiecare se gîndeşte mai mult la el. Să obţină pentru el ceva, să smulgă un post mai bun, un salariu mai bun, să-l tragă pe sfoară pe cel de alături, dacă îi merge. Încet-încet, în doi ani s-a produs atomizarea societăţii. Nu mă mai interesează ce face cel de lîngă mine, e momentul să profit eu, să-mi fie mie bine. Cine analizează cu luciditate ce se întîmplă nu găseşte decît descurajare. Trăim o criză perpetuă. Nu poţi fi lucid într-o criză perpetuă. Mi-am pierdut iluziile"[298]. De altfel, Popeye ajunge la concluzia că şi jurnalul pe care-l scria este inutil şi că totul este fără rost şi fără sens, intrând într-o fundătură din care nu se ştia dacă va mai reuşi vreodată să iasă, sentimentul general al protagonistului şi al tuturor personajelor cărţii întregi fiind cel de eşec existenţial, la această senzaţie indubitabilă contribuind copios şi ratarea marii iubiri, Ligia dispărând din viaţa sa.

Finalul microromanului lui Ţurlea este plin de suspans, nu exclude nici varianta dispariţiei totale sau în eternitate a

[298] *Ibidem*, pp. 92-93.

femeii pe care o iubea, nici plecarea ei într-o lungă călătorie, ori pur şi simplu inexistenţa ei ca personaj, exact în momentul în care eroul se hotărâse să divorţeze de soţia pe care nu o mai iubea, sau poate că nu a iubit-o niciodată, pentru a se putea dedica total iubitei devenită jurnalistă şi chiar romancieră de tip Berberova. Astfel, se duce să o caute pe Ligia, pe străduţa liniştită pe care locuia, din apartamentul acesteia îşi face apariţia nemaiestuoasă un... zugrav plin de var pe faţă şi pe „salopeta albăstrie”[299]. Zugravul nu cunoştea nicio Ligie, ci doar pe proprietarii apartamentului care îl tocmiseră să văruiască şi să schimbe parchetul, mobilele dispărând iar pereţii fiind goi şi albi, iar în stradă, Popeye realizează că „Ligia-cea-subţire-cu-părul-lung-şi-negru” dispăruse din nou, după mai bine de zece ani, nemaiştiind unde să o caute[300].

Autorul a ţinut morţiş să încheie romanul cu titlu pastişat după Aldous Huxley, cu un dublu citat parodiat sau intertextualizat după *Biblie* („Noul Testament”, „Întâia Epistolă către Corinteni a Sfântului Apostol Pavel”), prin celebra zicere: ...„iar dragoste nu am, nimic nu sunt”, dar şi pe Marin Preda cu finalul din ultimul său roman, *Cel mai iubit dintre pământeni*: „Dacă dragoste nu e, nimic nu e”, propoziţia, maxima, zicala lui Ţurlea sunând astfel: „Dacă nu e sinceritate, nimic nu are rost”. Ceea ce, este acelaşi lucru, dacă între doi oameni îndrăgostiţi sau între un om şi Dumnezeu nu există sinceritate, încredere absolută, dragoste şi credinţă totală, sau după spunea acelaşi Apostol Pavel, „credinţa, nădejdea, dragostea”, atunci nu există nimic, nimic nu mai are înţeles ori sens în această lume, nu mai există nimic.

Doru Munteanu, *Viaţa de la fereastră* (2003) sau „Între revoluţia văzută de la fereastră şi revoluţia rememorată”

Înainte de a fi un roman despre revoluţia din decembrie 1989, şi nu numai (fiind comentate şi analizate şi revoluţia lui Horea, Cloşca şi Crişan de la 1784 şi revolta de la Praga din

[299] Stelian Ţurlea, *op. cit.,* p. 111.

[300] *Ibidem*.

1968) *Viața de la fereastră* este în primul rând, după părerea mea, un roman al morții sau o meditație asupra finitudinii, un roman istoric, politic şi de analiză psihologică, dar şi un roman-jurnal. În opinia criticului Ion Topolog, *Viața de la fereastră* este, deopotrivă, un roman, „şi de creație, şi de analiză, cu dominația creației, cerută de mărturie, un roman-document, în care reuşita e în primul rând prin episoade (câteva excelente: moartea Dorei, drama Amaliei Goldman, revoluția lui Horea)[301]. Topolog extinde ideea, precizând că în această operă narativă, Doru Munteanu a juxtapus câteva romane, „venite unele peste altele": suferința şi moartea Dorei, iubirea Marei, moartea tatălui lui Tudor Beu, satul Apold cu lumea lui, povestea tulburătoare a evreicei Amalia Goldman, tânăra violată bestial de naziști la Dachau, evocarea Primăverii de la Praga, stagiul militar ca student, cu absurdul cazon, teancul de însemnări (scrisori al lui Octavian Fleşariu, colonel brav al armatei române, calvarul saşilor transilvăneni, evocarea-portret a lui Emil Micu, cutremurul din 4 martie 1977, marile inundații din anii 1970, Răscoala lui Horea din 1784 şi, în final, revoluția din 1989[302]. Aşadar, Doru Munteanu meditează şi asupra revoluțiilor şi analizează trei revolte şi revoluții importante, puse oarecum în oglindă, prima dintre ele fiind „Primăvara de la Praga", apoi Răscoala lui Horea, Cloşca şi Crişan din 1784 şi Revoluția română din 1989.

Alter ego-ul autorului, Tudor Beu, sau eul narator ori mai degrabă diarist, cu aptitudini de istoric consideră că anul 1968 putea fi caracterizat ca un an de un liberalism „ieşit din comun", pe lângă Praga-1968 existând şi revoltele studențești din Franța (din mai '68) şi Germania ori „contestațiile studențești" din SUA, urmate de „revolte în masă" în marile oraşe, inclusiv față de angajarea americană în Vietnam, şi de asasinarea pastorului de culoare Martin Luther King[303]. El

[301] Ion Topolog, *Viața de la fereastră* de Doru Munteanu, cronică literară a romanului cu același nume, în „Dealul Melcilor", serie nouă, nr. 1, martie 2005, p. 23.

[302] *Ibidem*, p. 22.

[303] Doru Munteanu, *Viața de la fereastră*, București, Editura RAO, 2003, pp. 148-149; *Larousse. Istoria universală*, vol. 3. „Evoluția lumii contemporane", București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 973.

îşi aminteşte mai târziu, după Revoluţia din 1989, când i s-a cerut să scrie un articol, rememorând momentul august '68, el fiind atunci la faţa locului, la Praga, şi consemnează că au existat convorbiri între Dubček şi Brejnev, iar ruşii nu erau de acord cu disidenţa cehilor, care „apucaseră pe alt drum, mai liberal" şi asvârliseră la coş „reţeta construirii socialismului după modelul sovietic", ruşii fiind disperaţi că exemplul cehoslovacilor „va sminti la cap şi celelalte state socialiste"[304]. Beu menţionează şi precedentul din 1956, violenta revoluţie maghiară, ungurii încercând şi ei o "răsturnare de sistem", dar fiind călcaţi în picioare de trupele "eliberatoare sovietice", astfel încât, exemplul ceh trebuia stârpit[305]. Tentat de mult timp de jurnal ca specie literară, dar regretând că nu a ţinut un jurnal atunci la Praga, Tudor Beu îşi reaminteşte că în oraşul lui Kafka, aflaţi în faţa trupelor sovietice, locuitorii strânşi pe bulevardul Václav au spart cordonul de soldaţi, mulţi dintre ei cu „ochi mongoloizi aduşi din Uzbekistan sau din Kazahstan", creându-se o buluceală şi auzindu-se „strigăte de *revoltă* şi spaimă şi câteva rafale de automat, ţăcănind ameninţător a moarte"[306]. Apoi, evenimentele s-au precipitat, Dubček a fost arestat, un student de la Universitatea Carolină, Jan Palach şi-a dat foc în Piaţa Wenceslas (în semn de protest faţă de invazie), cum avea să facă mai târziu şi braşoveanul Liviu Babeş, dar pe o pârtie din Poiana Braşov, şi nişte oameni au fost împuşcaţi la teatru, pentru ca în final ruşii să învingă şi să-şi impună un guvern marionetă. Autorul, prin gura protagonistului Tudor Beu, crede că refuzul României de a participa la invazia Cehoslovaciei a fost un act de curaj, dar şi „inconştienţă sau crez" şi că o lume întreagă a apeciat poziţia României, Ceauşescu devenind „omul zilei", chiar mai însemnat decât Dubček sau Svoboda[307]. Tudor Beu a trimis, cu această ocazie, nişte corespondenţe în România, dar ele nu au fost publicate, fiind interzise de cenzură, iar la întoarcerea în ţară, când a trecut cu trenul prin Budapesta, vagoanele româneşti „au fost bombardate cu roşii, hulite",

[304] Doru Munteanu, *op. cit.*, pp. 147-148.

[305] *Ibidem*, p. 148.

[306] *Ibidem*, p. 150.

[307] *Ibidem*, p. 151.

neînțelegând cum ungurii au uitat atât de iute revoluția lor din ’56 și în ’68 „îi sancționau pe români pentru independența lor”[308].

Răscoala lui Horea, Cloşca şi Crişan din 1784, (numită mai nou revoluția transilvană din 1784), este inserată sub forma unui microeseu-meditație, combinat cu elemente de jurnal, „Groparul anonim al ordinei feudale”, Horea forțând mâna împăratului Iosif al II-lea pentru desființarea iobăgiei, „lucru necunoscut de nimeni”, afirmă Doru Munteanu, prin vocea naratorului homodiegetic Tudor Beu. La care aş adăuga faptul că răscoala-revoluție a pus în discuție şi statutul de „tolerați” al românilor în Transilvania imperial austriacă, dându-i un „caracter național”. Autorul spune că nu știa dacă Horea a avut „vocație de revoluționar”, dar forța împrejurările l-au determinat să fie şi aşa ceva, respectiv viața, cruzimea ei, nedreptatea, abuzul „domnetului”, inegalitatea socială, adică aproape toate cauzele unei revoluții[309]. Totodată, nicio personalitate română până la Horea nu s-a bucurat de „atâta atenție şi popularitate”, într-adevăr, răscoala a avut un larg ecou în străinătate, din Austria până în Portugalia, din Germania până în Italia, publicându-se broşuri, calendare, articole de presă, rapoarte diplomatice, gravuri privind liderii răscoalei. Unii oameni de cultură şi filozofi au apărat şi explicat acțiunea țăranilor, iar lui Horea i s-a atribuit, cu precădere de către presa europeană, gândul de a reface Dacia, fiind chiar numit Rex Daciae[310]. Astfel, Revoluția transilvană din 1784 a avut o mare reverberație nu numai în Europa, ci şi în proaspetele SUA, ziare cum ar fi „Mercure de France” au făcut relatări detaliate şi au publicat diferite proclamații, iar Iosif al II-lea însuşi făcut publice evenimentele din 1784, pentru a-şi îmbunătăți imaginea cam şifonată de „despot luminat” capabil să reacționeze în fața unei revoluții prin reforme”, monarhul desființând iobăgia în 1785[311]. Autorul istoric şi diarist crede că deşi Revoluția franceză

[308] *Ibidem*, p. 153.

[309] *Ibidem*, p. 323.

[310] www.taramotilor.ro/cap28.html; www.darnick.com/halmagiu/rascoala.html.

[311] Cf. Coridoare de oglinzi.

a fost glorificată pe tot mapamondul, francezii trăind „și astăzi din renta ei", mulți istorici uită pe nedrept că un iobag român a fost însuflețit de aceleași idealuri cu 5 ani mai repede, fiind deci un premergător, cărora le-a dat „graiul lui simplu și răspicat o formulare incomparabil mai precisă, mai substanțială și chiar mai frumoasă: Slobozenia de gând și suflet"[312].

Revoluția din 1989 debutează în paginile acestui roman-jurnal, abrupt, brusc, cu amenințarea cu moartea prin împușcare (cu un automat) a lui Tudor Beu, în contextul barajelor de oameni din Brașov care erau în căutarea teroriștilor, o scenă care devenise comună nu numai în urbea de sub Tâmpa, ci și în alte orașe unde izbucnise revoluția. Apoi, din decembrie 1989, autorul-diarist se mută temporal în prezent, în anii 2000, cercetând dosarul cu însemnările sale, tăieturile din ziare, mărturisiri ale altora, depoziții, fapte, note, întâmplări, încercând să recompună atmosfera și faptele revoluției. Vizavi de revoluția din decembrie 1989, protagonistul se întreabă dacă aceasta a fost sau nu a lui personală, a celorlalți sau a fiecăruia dintre cei care au ieșit în stradă și au dorit să-și schimbe viața, dar ideea este că deși revoluția se terminase de mult (perspectiva este cea din anii 2000), „în viața oamenilor nu se schimbase nimic"[313]. De asemenea, eul se interoghează dacă evenimentele din 1989 au reprezentat un complot, o lovitură de stat, intervenție străină, revoltă populară, manipulare, profitori, victime nevinovate, „fiecare în parte și toate laolaltă", revoluția română fiind totuși o „operă colectivă"[314]. Se trece apoi la considerații asupra revoluțiilor, Doru Munteanu, prin vocea alter-ego-ului său, Tudor Beu fiind de părere că acestea nu sunt ca războaiele, din cauză că nu au „planuri tactice și hărți de stat major", ci sunt mai aproape de „fenomenele naturale", putând fi asemănate metaforic cu vulcanii și cutremurele, izbucnind și explodând pustiitor, „ca un cataclism social, o irumpere din zăgazuri face să zăngăne țâțâna lumii (vorba lui Shakespeare, „lumea își iese din țâțâni"), pământul se mișcă sub tropotul

[312] Doru Munteanu, *op. cit*., p. 336.

[313] *Ibidem*, p. 374.

[314] *Ibidem*, pp. 374-375.

milioanelor de inşi scăpaţi de strânsoare, ordinea se clatină ca o clădire putredă şi un singur strigăt hăuie în văzduhul înţesat de zgomote: e glasul libertăţii ce vrea să schimbe tot, să se elibereze nervos de hamuri”[315].

Poetic vorbind, revoluţia este şi o „clipă superbă de răzvrătire şi o goană aproape sălbatică de cai neînşăuaţi sfărâmând în copite pământul”, moment care poate fi comparat cu o „desprindere imponderabilă de trecut”[316]. După descrierea poetică a revoluţiilor, autorul face o trecere în revistă, de tip istoric şi politic a revoluţiilor din 1989, cu schimbările liderilor de la Varşovia, Budapesta, Praga, Berlin, ori Sofia, unde totul s-a realizat de o manieră paşnică, de catifea, „fără brutalităţi şi spasme sociale, chiar funcţionăresc” (iată o nouă sintagmă, „revoluţia funcţionărească” din 1989, lansată de Doru Munteanu), Europa de Est mişcându-se, transformându-se, cedând teren Occidentului, sub privirea tolerantă, aparent blândă a URSS şi a lui Gorbaciov, „omul însemnat cu o pată roşie pe frunte”, care „era dispus să schimbe sistemul”. Dar vine şi rândul României, mai întâi cu revolta de la Timişoara, despre care Tudor Beu află mai multe amănunte de la postul de radio Europa Liberă, începând cu scânteia Tőkés şi ieşirea oamenilor în stradă pentru a-l sprijine pe acesta, faptul care i se pare diaristului „inedit şi fără prea mare relevanţă”. Dacă în 1987, la Braşov, spune autorul, amintind şi de acest eveniment istoric, muncitorii de la Steagu’ demonstraseră pentru căldură, lumină, mâncare şi împotriva cartelelor de hrană, justificându-se protestul lor, pentru că duceau un „trai chinuit şi mizerabil”, sancţionarea unui popă de către Episcopatul Reformat sau Unitarian, „i se părea prea mult, chiar un moft”[317]. Beu şi-l amintea pe Tőkés, de când “îşi făcuse veacul prin Braşov”, el fiind „un bărbat frumos şi tânăr care le plăcea enoriaşelor” şi care avea o „figură de actor”, preotul având parcă şi un „mic scandal legat de morală”[318], de etică, nu ştim dacă protestanto-weberiană, aş adăuga. Autorul braşovean interferează apoi aceste consideraţii cu un jurnal la

[315] *Ibidem*, p. 375.

[316] *Ibidem*.

[317] *Ibidem,* p. 378.

[318] *Ibidem*.

zi al celor întâmplate începând cu data de 16 decembrie, cu citirea la Europa Liberă a pamfletului poetului disident Mircea Dinescu, cu demonstrațiile de la Timişoara, devastarea sediului PCR din acest oraş, lupte de stradă, plecarea lui Ceauşescu în Iran etc. Este inserată şi mărturia unui student braşovean care studia la Medicina timişoreană şi care narează destul de confuz şi dezlânat ce a văzut la faţa locului, dar fiind „marcat serios de evenimente". Dar ne interesează cum a văzut autorul revoluţia de la Braşov din 1989, aspectele ei sau o analiză asupra momentului 1989. Astfel, după ce dictatorul Ceauşescu este întrerupt de mulţimea din Piaţa Palatului, eul narator, care auzise momentele de până atunci la Radio Europa Liberă, simte nevoia să iasă şi el în centrul Braşovului, la Judeţeana de partid, şi să participe la revoluţie, intersectându-se cu o coloană de demonstranţi de la Hidromecanica sau de la ICA Ghimbav şi recunoscând un tânăr, Demi (revoluţionarul Ioan Demi, de la ICA Ghimbav, n.n.), care se aburcase pe un zid cu un steag în mână şi îndemna mulţimea „Veniţi cu noi!". Sunt descrise toate clipele şi fazele importante ale revoluţiei braşovene, fiind înregistrate panica mulţimii la auzul focurilor de armă automată, dar şi neclintirea ei, nimeni nedorind să fugă, apoi spaima sau sperietura soldaţilor, „marcaţi vizibil de ceea ce se petrece", momentul simbolic-emoţionant când „nişte fete, în faţă la Universal, le pun flori în ţevile puştilor" acelor soldaţi speriaţi, ieşirea preotului din biserică cu praporii, şi fierberea întregului oraş etc.

Ziua de 22 decembrie, la Braşov, îl găseşte pe Tudor Beu mai întâi la rectorat, apoi în centru, unde generalul Florea, comandantul garnizoanei, zgrebţănat pe platform unui camion, îngenunchează pentru morţii de la Timişoara şi Bucureşti şi le oferă braşovenilor garanţia că armata nu va trage asupra lor. Se strigă faimoasele, deja, „Armata e cu noi" şi „Fără violenţă", despre acest al doilea urlet-slogan Tudor Beu crezând că ar avea „ceva străin în exprimare şi în mentalitate", mulţimea preluând „excitată" toate „logosurile". Un stol de oameni se duce glonţ spre sediul Securităţii luându-l cu asalt, fiecare dorind să fie util într-un fel *revoluţiei* (s.m.) care s-a pornit şi pe care nu o mai poate stăvili nimeni. Vocea libertăţii se aude de peste tot, subliniază eul narrator-diarist, iar „ideea revoluţiei îi absoarbe

pe toți ca un magnet", fiind de-a dreptul ispititor să ajungi „erou peste noapte"[319]. Fiind și jurnalist, Beu scrie „repede și febril" un articol intitulat „Vinerea Mare", încercând să impună un termen pentru ziua de 22 decembrie 1989, „cea mai frumoasă și înaltă zi de vineri a istoriei noastre"[320]. Autorul meditează și asupra rolului informației și organelor de presă în izbucnirea și desfășurarea rebeliunilor și revoluțiilor moderne, spunând că toate asemenea evenimente istorice pun stăpânire mai întâi pe „mijloacele de informare", și chiar și războaiele nu se mai câștigă cu mitraliera și cu tancurile, ci cu informații", știrea fiind „cel mai tare cartuș", iar explozia informației produce mai multe victime „decât orice cartuș"[321].

Până în 1989, mass-media a fost controlată și supravegheată „dintr-un singur loc", Ceauşescu, „în tembelismul lui", a realizat totuși că omul informat „din mai multe surse" este dificil de păpușat și a ordonat un program de televiziune „controlat la sânge" și l-a redus, precum se știe la doar două ore de program, pentru a fi și mai ușor de puricat. Revenind la revoluție și legat de ideea de informație și controlul ei, în curând au apărut manipularea și dezinformarea – pentru că „cine controlează informația va câștiga", necontând dacă ea este "falsă, denaturată, mincinoasă" – atât a televiziunii române zisă liberă, cât și a serviciilor secrete, pentru a induce panică și teroare în rândul populației, sau, din contră, dezbinare și o nouă stăpânire. Eul narator încearcă să capteze informații din mai multe locuri, dar impresia generală este că „activiștii de partid și securiștii sunt cei care ne terorizează", pentru că se pusese în slujba dictatorului din Carpați, în loc să apere securitatea națională față de inamicii externi, „Securitatea" trebuia să fie prima chemată la „judecata revoluției". Jurnalul lui Tudor Beu este reluat cu ziua de 23 decembrie 1989, când apar și ziarele brașovene, care sunt distribuite gratuit, iar pentru suplimentul revistei „Astra" s-a rămas la titlul „Libertate cu Dreptate", gazeta fiind frumoasă, dar cu articolele nesemnate[322]. Pe 25 decembrie

[319] *Ibidem*, pp. 385-386.

[320] *Ibidem*, p. 387.

[321] *Ibidem*, p. 390.

[322] *Ibidem*, pp. 397-398.

are loc procesul scurt și execuția Ceaușeștilor, Beu consemnând că totul s-a realizat „în pripă, repede, ca într-o criză de timp nebun care nu mai are răbdare", vorba lui Marin Preda. Jurnalul este încheiat pe 31 decembrie 1989, când Tudor Beu decide să nu-l mai continue. În fine, România se trezise dintr-un vis urât și „cea mai grozavă *revoluție* (s.m.) din lume" se terminase[323]. Autorul subliniază că, în 1989, a fost poate pentru prima oară când românii au avut sentimentul clar că fac istorie, că aceasta „se contabilizează sub ochii lor și din faptele lor", că „buricul lumii" a fost la București și că ei „au smintit de cap omenirea cu prima revoluție transmisă în direct la televiziune, și chiar condusă, pilotată de acolo"[324].

Radu Aldulescu, *Proorocii Ierusalimului* (ed. I, 2004, ed. a II-a, 2006) sau „Revoluția furată în care eroii au murit în zadar"

Dacă în precedentele romane, Radu Aldulescu se prezentase ca fiind unul dintre cei mai acuți și interesanți observatori ai „epocii de aur" ceaușiste în ultima ei parte, cea mai neagră (anii 1988-1989) și descrisese percutant revoluția de la Timișoara din 1989, în acest roman, el se aruncă în vâltoarea și craterul epocii tranziției post-decembriste, Aldulescu tratând aici, realist-naturalist, fenomenul emigrării clandestine a românilor în Occident, văzut cam putred, cam decadent, ca în vremea comunismului și a scrierilor și maculaturii ideologilor marxiști ai acestuia. Romanul este construit pe două paliere narative: universul larvar, viermănos, insectuos al îngrozitoarei periferii din București și lumea monstruoasă a traficanților de carne vie, cele două fiind rezultatul acelorași crunte și terifiante realități. Mizeria de tip etic-moral a traficanților este continuată din Bucureștiul pauper, sărac, pe alocuri famelic, fost „micul Paris", în adevăratul oraș-lumină, Paris, dar unul ascuns, subteran, capitala viciilor nu numai din Franța, ci și al întregii Europe post-1989. Narațiunea bucureșteană și cea pariziană, unde tinerii români se prostituează pe rupte, fură,

[323] *Ibidem*, p. 402.

[324] *Ibidem*, p. 192.

omoară etc., se întretaie de-a lungul unui roman neo sau post-realist, să-i spunem, sceptico-pesimist, apocaliptic chiar, în care atmosfera este angoasant-apăsătoare. Titlul romanului *Proorocii Ierusalimului* derivă de la un fel de „deviere semantică absurdă", după cum spune criticul Mihai Zamfir, rostită de un cor nevăzut: „Râvna casei tale, Ierusalime", atunci când protagonistul intră în scenă.

Dar pe noi ne interesează cum este văzută Revoluția din decembrie 1989 în acest roman „mizerabilist", totuși, cel mai des termen fiind cel dumitrumazilian de „revoluție furată". În acest roman este pomenită „Golaniada" din primăvara anului 1990, protestul masiv din Piața Universității din București, unul dintre personaje, Doru alipindu-se unui grup de manifestanți de lângă fântâna din piață, în care își amintea că era și tinerelul tipograf Florin, cu care se găsea aproape zi de zi prin Zonă („zona liberă de comunism", n.n.), dar și personaje precum reporterul liber-profesionist, colaborator la mai multe publicații anti-FSN, Caius, unul Codoșan (nume predestinat, parcă), trecut de 50 de ani, cu statură și alură de „luptăreț" (ca să utilizăm și parodiem limbajul autorului), ceafă de taur și figură colțuroasă, tăbăcită, bănuit că ar fi „securist reconvertit în sereist", informator și, la nevoie, „provocator", Cornelia, zisă și Rebeca, posesoare a unui certificat și a unei diplome de erou al Revoluției care își luase în serios rolul de organizatoare și animatoare a Zonei Libere de Comunism[325]. Dacă personajul Doru era absorbit de manevrele din Piața Universității, de lungile discuții despre comunism, fesenism, Revoluția furată, libertatea și democrația în România și inamicii acestora, culminând cu iminența desfășurării primelor alegeri libere din ultimii 45 de ani, mulți oameni din Piață exprimându-și pesimismul privind cîștigătorii alegerilor, care, în opinia lor, vor fi adjudecate tot de comuniști, Codoșan insinua că Revoluția din decembrie 1989 i-ar fi eliminat și chiar terminat[326]. Atunci, personajul feminin Cornelia, zisă Rebeca, a precizat că era vorba de neocomuniști sau „comuniști feseniști" ca Iliescu, Roman, Bârlădeanu, Brucan și alții, răspunsul sereistului Codoșan fiind

[325] Radu Aldulescu, *Proorocii Ierusalimului,* ed. a II-a, București, Editura Corint, 2006, p. 112.

[326] *Ibidem,* pp. 113-114.

semnificativ: „Dacă ăştia ie comunişti, atunci Ceauşescu ce era?”[327]. Un alt personaj feminin al romanului lui Aldulescu, care participa la evenimentele din Piaţa Universităţii, Viviana Botez şi care n-avea niciun dubiu în privinţa câştigătorilor alegerilor din mai 1990, încerca să explice cum se face politică în România, sau mai degrabă cum nu se făcea cu adevărat politică, deoarece dictatura comunistă anulase şi desfiinţase acest concept, prin formarea „omului nou”, spălarea creierului, crearea unei populaţii de mutanţi extrem de manipulabili[328]. De asemenea, Viviana era indignată de faptul că în evenimentele din decembrie 1989 au murit atâţia oameni, aceasta fiind singura revoluţie anticomunistă cu vărsare de sânge, profitorii ei fiind acei neocomunişti sau comunişti fesenişti[329].

Protagonistul romanului, Doru şi informatorul Codoşan râdeau însă pe seama românului, că nenorocirea lui era faptul că-i rezistent, „că-i fieru’ dracului românu’, cu cât îl ciocăneşti mai tare cu atât se întăreşte şi se căleşte”, iar Viviana critica faptul că a curs sânge, că a fost singura Revoluţie din Estul comunist, iar în România a fost „cea mai cruntă formă de comunism din Europa”, fiind mai rău şi decât în URSS şi, iată, românii doreau în 1990 tot o formă de comunism[330]. Sunt invocaţi şi morţii Revoluţiei, „împuşcaţii lui Ceauşescu şi Iliescu”, care s-ar răsuci în mormânt dacă ar şti pentru ce şi pentru cine s-au sacrificat, concluzia sarcastică şi pesimistă fiind aceea că eroii decembrişti au murit în zadar, pentru „nişte animale, nişte dobitoci”, obsedaţi de mâncare, de hrană[331]. Aceleaşi „animale” şi aceiaşi „dobitoci” l-au creat pe Ceauşescu, care era pentru sufletul lor de sclavi, ducând-o mult şi bine cu tiranul din Scorniceşti, dacă Securitatea nu l-ar fi trădat (iată faimoasa teorie a trecerii Securităţii de partea poporului!), ca România să fie în rândul lumii cu revoluţiile din Estul comunist şi să i se substituie, în acelaşi timp[332]. Se strigă apoi

[327] *Ibidem,* p. 114.

[328] *Ibidem,* pp. 114-115.

[329] *Ibidem,* p. 116.

[330] *Ibidem*.

[331] *Ibidem*.

[332] *Ibidem,* pp. 116-117.

sloganurile reiterate în mod cotidian în Piața Universității, „Jos, comunismul!", „Nu vă fie frică/ Iliescu pică", „Libertate te iubim, ori învingem, ori murim!", iar participanții îngenunchează și rostesc „Tatăl nostru". Personajul Doru meditează la faptul că în Piața Universității părea definitivă și fără întoarcere înfrățirea dintre elita intelectualilor și artiștilor anticomuniști și „plebea de toată mâna", cum o numește Aldulescu, chiar dacă scopul odată atins, desființarea comunismului și instaurarea unei autentice democrații, de tip occidental, s-ar fi putut crede că fiecare persoană și personalitate s-ar fi întors la locul și la munca sa. Totuși, Revoluția era „cea mai importantă treabă" a protestatarilor din locul numit „Zona Liberă de Comunism", care avea menirea de a se extinde în toată Capitala și în restul României[333].

Autorul se întreba cât timp mai avea să dureze acest „exod înlăcrimat, însângerat, plătit cu sângele martirilor neamului", mai ales că revoluția care părea să se fi terminat în decembrie 1989, odată cu împușcarea dictatorului, începuse din nou, ea, revoluția, trebuind „salvată și repusă în drepturi"[334]. Este amintită și perioada alegerilor din mai 1990 și a mineriadei din iunie, aceasta fiind considerată „cea mai sângeroasă, cea mai brutală ca stil și anvergură dintre toate acțiunile minerilor".

Fundamentele acestor mineriade terifiante, unice pe mapamond, se găsesc în evenimente mai vechi ale istoriei românilor, zavere, răzvrătiri, răzmerițe, răscoale (cea mai important fiind *Răscoala de la 1907*), rebeliuni, lovituri de stat și revoluții. De altfel, limba română este singura din lume în care a fost creat acest cuvânt, cu o conotație negativă, *mineriadă*, care mai apoi a fost tradus în numeroase limbi ale planetei, (în engleză există termenul de *mineriad)*. În urma alegerilor din 20 mai (din „Duminica orbului", cum a fost numită acea zi, pentru că Ion Iliescu a obținut peste 85% din voturi, iar FSN a izbândit cu peste 66% din voturile electoratului), Ion Iliescu și Petre Roman și-au câștigat totuși „legitimitatea socială" pentru exercitarea puterii, în urma unor alegeri libere, însă protestul din Piața Universității continua neabătut, centrul Bucureștilor

[333] *Ibidem,* p. 126.

[334] *Ibidem*.

rămânând blocat[335]. Totuşi, numărul demonstranţilor a scăzut semnificativ, revelator, partidele politice şi Grupul pentru Dialog Social, de exemplu, retrăgându-şi sprijinul, iar puterea de atunci a decis nesăbuit, totuşi legal, să utilizeze forţa, pe 12 iunie '90 seara, premierul Roman dând forţelor de ordine dispoziţia de a curăţa piaţa, ordin care a fost îndeplinit în dimineaţa zilei de 13 iunie[336]. Dar protestul a reînceput[337] şi atunci „au intrat în acţiune" muncitorii de la marile uzine bucureştene, printre care IMGB, cei de aici scandând celebrele şi îngrozitoarele lozinci: „IMGB face ordine!" şi oripilantele: „Moarte intelectualilor!", „Noi muncim, nu gândim! ". Luptele au durat toată ziua, iar studenţii s-au baricadat în sediul Universităţii, unde au început „o grevă, cu ocuparea spaţiilor de învăţământ"[338]. Au avut loc confruntări violente, lupte de stradă între manifestanţi şi foştii miliţieni, deveniţi peste noapte poliţişti, fiind incendiate autobuzele poliţiei, sediile Poliţiei Capitalei, Ministerului de Interne şi proaspătului SRI, existând însă înregistrări în care autobuzele menţionate au fost incendiate chiar de poliţie[339]. Din anumite surse a reieşit că în ziua de 14 iunie, peste şapte mii de mineri, după unii sau zece după alţi autori, veniţi din Valea Jiului cu trei garnituri de tren, au invadat Capitala, s-au luptat cu „studenţii recalcitranţi", liderul lor, Marian Munteanu fiind bătut, cu diverşi trecători ocazionali, cu persoanele îmbrăcate „fistichiu" şi au brutalizat mulţi intelectuali şi tineri, numeroşi profesori au fost agresaţi şi bătuţi, ca de exemplu lingviştii Petru Creţia, Grigore Brîncuş sau poetul Cezar Ivănescu, fiind totodată semnalate şi atacuri asupra unor „grupuri de ţigani" care nu participaseră la proteste[340]. Mineriada s-a terminat

---

[335] Adam Burakowski, *op. cit*., p. 352.

[336] *Ibidem*.

[337] *Ibidem*.

[338] *Ibidem*.

[339] Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Şerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, ed. revăz. şi adăugită, Bucureşti, Editura Corint, 2014, p. 483; Marius Oprea, *Moştenitorii Securităţii*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004, p. 115.

[340] Adam Burakowski, *op. cit.*, p. 352; Romulus Cristea, *Minerii au terorizat Capitala*, în „România liberă", 12 iunie 2006, accesat la 16 iunie 2012; articolul semnat de G. Arion, în „Revista 22", Cezar Ivănescu, agresat de

în ziua de 15 iunie, când minerii au fost urcați în autobuze și transportați la complexul expozițional Romexpo, unde șeful statului, președintele ales în mod democratic la alegerile din mai 1990, Ion Iliescu le-a mulțumit pentru acțiunea lor „vitejească" prin care „au salvat democrația din România", discursul său fiind întâmpinat cu „aplauze și urale", dar rapid după aceasta ortacii au fost conduși la trenurile care îi așteptau în Gara de Nord, și transportați în Valea Jiului[341]. Numărul victimelor este controversat. Oficial, conform evidenței de la comisiile parlamentare de anchetă, numărul răniților fiind de 746, iar numărul morților este de șase – patru morți prin împușcare, un decedat în urma unui infarct și o persoană înjunghiată. Viorel Ene, președintele Asociației Victimelor Mineriadelor, declara că: „există documente, mărturii ale medicilor, ale oamenilor de la cimitirele Domnești și Străulești. Cu toate că am afirmat tot timpul că cifra reală a morților este de peste o sută, nimeni nu ne-a contrazis până în prezent și nu a existat nicio poziție oficială împotrivă"[342].

Istoricul Andrei Pippidi a comparat zilele de 14-15 iunie 1990 cu „Noaptea de cristal" din Germania nazistă, cu acțiunile echipelor de „cămași negre" ale lui Mussolini, în Italia, și cu forțele de represiune ale poliției legionare din 1940, din România[343]. Filozoful și eseistul Andrei Cornea susținea că: alcătuind o „categorie socio-profesională ce aparține mai degrabă secolului al XIX-lea decât secolului al XXI-lea", minerii au adâncit, în Romania postcomunistă, schismele sociale, delimitările dintre clase, sporind frustrările și ranchiunile[344]. Într-un alt articol, Andrei Cornea spune că se poate vorbi despre un „pogrom simbolic" împotriva studenților și intelectualilor

---

mineri, aflat în stare gravă la Spitalul de Urgență Floreasca declara: „Crima e aplaudată pe străzile Bucureștiului"; Cezar Ivănescu, *Pentru Marin Preda*, Iași, Editura Timpul, p. 21.

[341] Romulus Cristea, *Minerii au terorizat Capitala*, versiune online.

[342] *Ibidem*.

[343] Romulus Cristea, *Minerii au terorizat Capitala*, *apud* Andrei Pippidi, *Democrația bâtei*, în „22", 22 iunie 1990.

[344] Romulus Cristea, *apud* Andrei Cornea, *Imaginație versus precedent*, în „22", 22 iunie 1990.

de elită, dar și asupra țiganilor, molestați și ei de mineri[345]. În contrapartidă, președintele Ion Iliescu, vorbind despre scenele „de violență și anarhie, sfidarea instituțiilor statului" care au dus la atacul minerilor, după ce la vremea respectivă a denumit „o rebeliune de tip legionar", ulterior a reformulat: „Eu am folosit acest termen referindu-mă la ceea ce vedea fiecare. Adică, mie și generației mele, ceea ce vedeam ne amintea de rebeliunea legionară. Nu am spus că cei ce luau parte la acte de vandalism sunt legionari, ci doar că modul lor de manifestare era similar manifestărilor legionare"[346].

Ideea sau perspectiva lui Radu Aldulescu este că minerii chemați să apere democrația originală, făcuseră curățenie, instauraseră ordinea și disciplina prin locurile pe unde trecuseră vandalii, nespălații, drogații, „legionarii" și vânduții din Piața Universității, care dăduseră foc autobuzelor Poliției și devastaseră instituțiile statului de drept și ale democrației instaurate prin vot liber". Aici, probabil, Aldulescu ironizează punctul de vedere al „fesene" (cum scrie autorul) și liderului Ion Iliescu, acesta împușcându-ne și lăsându-ne pe drumuri „muritori de foame", ei făcând Revoluția pe spinarea oamenilor simpli și cu sângele acestora[347].

Ion Topolog, *Chiron*, vol. I, *Fluturele roz*, vol. II, *Plecarea* (ed. I, 2005, ed. a II-a, 2006) sau „Și o revoluție este tot o operație"

Chiron este un roman complex și total, mitologic, social, rural, de familie, de moravuri, de dragoste, bildungsroman, roman politic și chiar unul medical. Romanul este și unul de tip frescă în care sunt rememorate aproape patru decenii de istorie românească, prin viața și biografia chirurgului transilvan Augustin Chiron din Salva, stabilit în orașul B. (care poate fi recunoscut ușor ca fiind Brașovul), după anii de studenție

[345] Romulus Cristea, *apud* Andrei Cornea, *Vechi scenarii, actori noi*, în „22", 13 iulie 1990.

[346] Vladimir Tismăneanu, *Marele șoc. Din finalul unui secol scurt. Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu*, București, Editura Enciclopedică, 2004, versiune online.

[347] Radu Aldulescu, *op. cit.,* p. 235.

pretrecuți la Cluj și cei de stagiu medical și postmedical, plus peregrinări la Târgu Mureș, Guineea-Conakry, B., Botoșani, Viena și București.

În cele două volume, precizează criticul Geo Vasile, avem de-a face cu biografia unui om între oameni, vorba lui Camil Petrescu, la răscrucea cu istoria, cu zeii tutelari (cu trimitere la centaurul Chiron, care a fost la început un zeu thessalian al vindecării, dar în mitologia greacă târzielnică el supraviețuiește ca unul dintre centauri) și cu propria vocație, lupta cu suferința și boala celorlalți[348]. Totodată, *Chiron* se vrea o „replică românească la joyceanul Ulise", una lipsită de tentația parodiei, însă, în ambele cărți, argumentează poetul și teoreticianul Adrian Lesenciuc, „fondul mitologiei grecești se descifrează prin experiențele cotidiene ale unor personaje care amintesc fie de *Odiseea* lui Homer, fie de *Teogonia* lui Hesiod"[349]. Spre deosebire de un Stephen Dedalus, care e un constructor de limbaj, comparabil (dar nu copiind explicit trăsăturile), crede Lesenciuc, miticului Dedal, constructor al labirintului cretan"[350]. În opinia mea, romanul lui Topolog ar putea fi și o replică la *Centaurul* (1963) lui John Updike, pus și el în paralel cu *Ulise* al lui Joyce, un roman parțial autobiografic, alter ego-ul autorului american fiind adolescentul Peter, în timp ce protagonist este tatăl acestuia, profesorul George, în centrul simbolisticii acestei opere narative fiind raportul dintre Chiron și Prometeu, care îi transmite nemurirea lui înainte de a muri, George fiind și Chiron și Prometeu în același timp, dar fiul său Peter ar putea fi Prometeu. Autorul american plonjează în mitologia greacă într-o încercare de a echivala miturile într-o meditație asupra vieții și relațiilor interumane și despre natură și eternitate.

În acest context ne interesează romanul politico-istoric *Chiron* și referirile, analiza și viziunea autorului asupra revoltei de la 15 noiembrie 1987, din Brașov și evident vizavi de revoluția română din 1989. Protagonistul, doctorul Chiron

---

[348] Geo Vasile, *Viața și opera vindecătorului Chiron*, în „Dealul Melcilor", Brașov, nr. 6 (8), iunie 2006, p. 17.

[349] Adrian Lesenciuc, *Kyron – centaurul; Chiron – chirurgul*, în „Dealul Melcilor", nr. 7 (9), septembrie 2006, pp. 34-35.

[350] Adrian Lesenciuc, *op. cit*., pp. 35-36.

trăiește într-o realitate cotidiană dată, comunistă, pe care nu o poate alunga prin refugiu cultural, instalare într-un turn de fildeș, el nefiind în același timp un disident, un luptător politic, un cvasi-revoluționar. Chirurgul nu critică prea dur regimul comunist, nu-l consideră negativ în totalitate, nici măcar „epoca de aur" ceaușistă, mai ales că a putut să facă o facultate și să se realizeze în această societate totalitară. Perioada Ceaușescu, de exemplu, este judecată nuanțat, cu rele și bune, prin comparație cu regimul Gheorghiu-Dej, mult mai brutal, care trimisese la închisoare, la pușcăriile politice, la canal, la „stuful din Deltă", sute de mii de burghezi, intelectuali, chiaburi și țărani, foarte mulți dintre ei murind acolo. Totodată, insatisfacțiile românilor, consideră doctorul Augustin Chiron, s-au ivit când Nicolae și Elena Ceaușescu, numiți în roman N. și Vera Cenescu, s-au transformat în „factotum", adică niște „forme de de conducere politică pe care, de pildă China, le-a repudiat la scurt timp, respectiv așa-numita revoluție culturală care crease niște stări de-a dreptul antiumane", Revoluție Culturală pe care am prezentat-o la capitolul despre contrarevoluții. Totul a pornit de la neinspirata și nefasta vizită a lui Ceaușescu în China, Coreea de Nord, Vietnamul de Nord și Mongolia din 1971, dictatorul roman fiind influențat profund și negativ de modelul de conducere pe care l-a găsit acolo[351]. „Geniul Carpaților" a fost foarte interesat de ideea transformării naționale totale realizate în programele Partidului Muncitoresc Coreean și îngrozitoarea Revoluție Culturală Chineză. La scurt timp după întoarcerea în țară a început să imite sistemul nord coreean, influențat de ridicola filosofie „Juche" a dictatorului Kim Ir-sen. *Juche* era o idee politică dezvoltată de liderul nord-coreean Kim Ir-sen, ale cărei trei principii fundamentale sunt: suveranitate politică (*chaju*), independență economică (*charib*) și autonomie militară (*chawi*), iar prima referire directă la ideologia juche a fost făcută într-o cuvântare din 28 decembrie 1955 a lui Kim Ir-sen intitulată „Despre eliminarea

[351] A. Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, p. 489; V. Tismăneanu, *op. cit*., p. 241; „Minutes of the Romanian Politburo Meeting Concerning Nicolae Ceaușescu's Visit to China, North Korea, Mongolia, and Vietnam", în *Parallel History Project on Cooperative Security.*

dogmatismului și a formalismului și introducerea ideii juche în munca ideologică"[352]. În 1972, ideea juche a înlocuit marxism-leninismul ca ideologie oficială de stat în constituția nord-coreeană, iar în constituția revizuită din 1998 toate referințele la marxism-leninism au fost scoase, ideea juche fiind definitivată într-un document din 1982 intitulat *Despre ideea juche*[353]. Cărțile, dacă se pot numi așa, coreene despre „Juche" au fost traduse în limba română și distribuite în toată țara, însă ele au fost ironizate, evident în mod neoficial, pe la colțuri, prin termenul de „ideile *ciuce*", în sensul de idei caraghioase, fantasmagorice și irealizabile. La întoarcerea în România, Ceaușescu a emis „Tezele din iulie", care conțineau 17 propuneri[354]. Printre acestea erau: creșterea continuă în „rolul de conducere" al Partidului; îmbunătățirea educației și a acțiunii politice a Partidului; participarea tinerilor la proiecte mari de construcție ca parte a muncii patriotice; o intensificare a educației politico-ideologice în școli și universități, dar și în organizațiile de copii, tineri și studenți (precum UTC și afilierile sale); și o expansiune a propagandei politice, folosind radioul și televiziunea în acest scop, precum și edituri, cinematografie, teatru, operă, balet, uniunile artiștilor, etc., promovând un caracter „militant, revoluționar" în producțiile artistice. Acest discurs oarecum Maoist[355] a marcat începerea unei „mini Revoluții Culturale"[356] în România comunistă, lansând o ofensivă Neo-Stalinistă[357] împotriva autonomiei culturale, o întoarcere la conducerea strictă a realismului socialist și atacuri asupra intelectualilor necorespunzători.

---

[352] Bruce Cumings, *Korea's Place in the Sun: a Modern History*, New York, W. W. Norton, 2005.

[353] Cf. „Kim Jong Il: On the Juche Idea".

[354] A. Cioroianu, *op. cit.*, p. 489.

[355] *Ibidem*; Gabriel Liiceanu, *The Păltiniș Diary: A Paideic Model in Humanist Culture*, Central European University Press, Budapest, 2000, p. XVIII și V. Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, Iași, Polirom, 2005, p. 241.

[356] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 241; Katherine Verdery, *National Ideology Under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*, University of California Press, Berkeley, 1991, p.107; Adrian Cioroianu, *op. cit*., pp. 489-492.

[357] V. Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 242.

Liberalizarea din 1965 a fost condamnată și un index de cărți și autori interziși a fost restabilit ca în pârdalnicii ani 1950, iar prezentate în termeni mincinoși de „Umanism socialist", tezele au marcat de fapt întoarcerea odiosului realism socialist, reafirmând o „bază ideologică pentru literatură pe care, teoretic, Partidul a abandonat-o". Diferența a fost adăugarea de către PCR naționalismului-sponsorizat în istoriografie; citându-l pe Nicolae Iorga, într-un alt discurs din iulie 1971, Ceaușescu a afirmat că „omul care nu scrie pentru întregul său popor nu este un poet"[358] și s-a prezentat ca un apărător al valorilor românești, printr-o intensificare paroxistică a cultului personalității[359].

Revenind la protagonistul romanului *Chiron*, în anii 1980, de pildă, doctorul Chiron dorea „glasnost și perestroika", afirmând că „acest Gorbaciov va însemna mult în istoria contemporană, dacă nu-l vor asasina generalii", expresia lui preferată fiind „ZIDUL, trebuie să cadă ZIDUL și să-nceapă confruntarea"[360] între cele două sisteme, comunist și capitalist, iar cel mai performant să câștige și să fie instalat pe tot mapamondul. Zid pe care Chiron îl vizitase deja, înainte de revolta din 15 noiembrie 1987 de la Brașov, într-o iarnă geroasă și cețoasă și de dincoace, din est și de dincolo, din vest, exprimându-și încă de atunci speranța ca Zidul să dispară într-o zi și comunicarea să fie deschisă. Zidul Berlinului a fost dărâmat în 1989 și capitalismul, din păcate, cel sălbatic, a ieșit biruitor în fostele țări comuniste și s-a instalat în toată lumea, mai puțin în Coreea de Nord și Cuba. Revolta muncitorilor brașoveni din 1987, joacă un rol important în roman, iar doctorul Chiron ia parte la acest eveniment care avea să zguduie regimul ceaușist. Participarea lui este oarecum forțată și grăbită, nejudecând la rece asupra gestului făcut, ca un impuls irațional, fiind invitat să se alăture protestatarilor de către o femeie pe care o operase, muncitoarea de la secția 505 a rebelei Întreprinderi de autocamioane Steagul roșu, de unde pornise importantul protest, Lucreția Avarvarei. Totuși, pe măsură ce înainta

[358] D. Deletant, *op. cit*., p. 184.

[359] Steven D. Roper, *Romania: The Unfinished Revolution*, Routledge, 2000, p. 51.

[360] Ion Topolog, *Chiron,* ed. a II-a, Brașov, Editura Pastel, 2006, vol. I, p. 238.

alături de manifestanți, doctorului Chiron îi revin rațiunea și luciditatea, cântărind riscurile „chestiei ăsteia", cum a numit-o, meditând dacă acțiunea este periculoasă, riscantă, încercând să realizeze „proporțiile acestei demonstrații", dar și dacă este demn să participe la acțiune, în pofida tuturor riscurilor, dar în cele din urmă, își depășește îndoiala și șovăiala, și decide să meargă până la capăt[361].

Literar și descriptiv vorbind, autorul brașovean vede mulțimea încolonată de manifestanți ca pe un fluviu „ce-și mână apele, ciudat, nu în jos, ci în sus" înspre centrul vechi al orașului Brașov, unde se aflau și principalele sedii ale organelor de partid și administrative de atunci, după care inserează face mică digresiune de tip arhitectonic descriind clădirile mai importante din oraș, bijuteriile arhitecturale dar dar și cartierele de blocuri, din păcate, unele mai urâte decât altele", ele fiind edificate pentru „acuta necesitate de locuințe a noii lumi muncitorești, constituită în cea mai mare parte din țăranii fugiți de colectivizarea agriculturii, cu deosebire din Moldova, și absolvenții școlilor profesionale, veniți tot de prin alte provincii românești"[362]. Această lume muncitorească a fost destul de bine plătită, spune autorul, cu locuințe gratuite, cu mașini deja proprii, de tipul Moskvici, Lada și, bineînțeles Dacia, cu bilete de odihnă, excursiuni în țările socialiste frățești etc., până pe la începutul anilor 1980, când Ceaușescu a decis să plătească datoriile externe, să exporte cât mai mult, mai ales mâncare, înfometând poporul, totul culminând cu revolta muncitorilor brașoveni din noiembrie 1987 și, în cele din urmă, cu revoluția din 1989[363]. Revenind la revolta brașovenilor, Topolog arată hiperbolic momentul când mulțimea furioasă de protestatari a văzut apărând la ferestrele Comitetului Regional de Partid cu deja celebrele calupuri de caşcaval, drugi de salam, crenvurşti, cabanos, băuturi străine, banane şi portocale, a urlat un „Huooo!" la unison „de s-a zguduit pământul" iar muntele Tâmpa părea „a se clătina" și a pătruns în clădire doborând tot ce întâlneau, spărgând geamuri, arzând hârtii și documente și

[361] *Ibidem*, p. 214.

[362] *Ibidem*, p. 216.

[363] *Ibidem*, pp. 218-219.

dând foc portretelor Ceauşeştilor[364]. Este relatată şi intervenţia „destul de brutală" a forţelor de ordine şi represiune, care indiferente la proteste loveau cu scuturi şi bastoanele în stânga şi în dreapta, făcându-şi apoi apariţia şi nişte maşini-cisternă dotate cu furtunuri ale căror jeturi făceau „breşe adânci în mulţimea care deja fugea care încotro"[365]. Doctorul Chiron spune că a fost ceva fantastic şi că viaţa nu constă doar în operaţii medicale, el trăind, alături de un alt medic participant la revoltă, Prezan, o „mare descoperire"[366]. Autorul precizează că în seara aceleiaşi fantastice zile, s-a dat un comunicat foarte scurt, în Buletinul de ştiri, „cum că în oraşul B. Au avut loc nişte tulburări sociale, că elemente înrăite din Uzina de Autocamioane au atras după ele mai multe sute de persoane care au manifestat în faţa clădirilor în care se află organele judeţene, şi că a trebuit să se intervină cu măsuri pentru împrăştiere", iar posturile străine de radio şi televiziune ar fi dat, în schimb, reportaje ample, cu imagini despre demonstraţie, povestea căpătând alte dimensiuni, în timp ce a doua zi, doctorii Chiron şi Prezan au fost chemaţi la „Biroul Organizaţiei de Bază" pe spital, fiind excluşi din partid, dar şi la „Inspectoratul Judeţean de Interne", unde sunt anchetaţi, iar în urma procesului intentat protestatarilor din 15 noiembrie au fost detaşaţi pe termen de şase luni la Botoşani (dr. Chiron) şi respectiv la Galaţi (dr. Prezan). Aici trebuie să remarcăm că Revolta muncitorilor braşoveni de la 15 noiembrie 1987 a fost prezentată pe larg, mai consistent decât Dan Stanca în romanul său *Drumul spre piatră*, analizat în cartea de faţă. Înainte de prezentarea Revoluţiei din decembrie 1989, Ion Topolog face şi consideraţii asupra revoluţiilor, acestea fiind „motoarele istoriei", care au dus la schimbări, deşi ele au produs şi distrugeri, el crezând că schimbările pot avea loc şi „pe cale paşnică", mai degrabă prin reforme, chiar doctorul Chiron fiind un reformist, inclusiv în cadrul vieţii medicale româneşti[367].

În fine, se apropie şi Revoluţia din decembrie 1989, mai întâi prin debutul revoltei populare de la Timişoara, redată

[364] *Ibidem*, pp. 226-227.

[365] *Ibidem*, p. 227.

[366] *Ibidem*, p. 228.

[367] Ion Topolog, *Chiron*, vol. II, pp. 35-36.

de autor după relatările postului de radio „Europa Liberă" şi după mărturiile unor timişoreni, cu opinii pro şi contra revoltă (unii criticându-i pe „derbedeii" care au devastat oraşul de pe Bega, alţii lăudându-i pe timişorenii revoltaţi) cu care doctorul Chiron călătoreşte într-un tren spre Bucureşti, unde avea să izbucnească revoluţia şi după aceea prin revolta-revoluţia de la Braşov, la care va participa şi doctorul, dar spre finalul ei contemplând-o aşa cum a făcut-o Fabrice del Dongo în romanul lui Stendhal, *Mănăstirea din Parma*, după bătălia de la Waterloo. Sunt prezentate toate etapele, fazele importante ale revoltei timişorene, doctorul Chiron exclamând, înainte să plece cu trenul, „Va să zică a început (...): Ajută, Doamne, poporul român să nu-şi piardă cumpătul, să-şi păstreze fiinţa şi integritatea teritorială" şi meditând apoi, în tren, despre schimbarea sistemului comunist prin revoluţie, sau măcar prin reformă, Dumnezeu dând oamenilor, printre altele, „voinţa de a dărâma şi naşte lumi"[368]. La Braşov, revoluţia începe pe 21 decembrie 1989, fiind urmat, în mare parte, acelaşi tipar ca în noiembrie 1987, lumea se adună tot în faţa sediului Comitetului Judeţean de Partid, doar că în număr mult mai mare şi din toate categoriile sociale şi de la majoritatea uzinelor braşovene. Apar din nou forţele de represiune, mulţimea forţează cordoanele de protecţie, se trag salve de avertizare, braşovenii scandează cunoscutele „Fără violenţă" şi „Armata e cu noi", se aprind sute de lumânări, se iveşte şi un tânăr preot cu un prapur pe care era „Isus răstignit", lumea îngenunchează şi se roagă, apoi, într-un glas uriaş spune rugăciunea „Tatăl Nostru". A doua zi, pe 22 decembrie, numărul braşovenilor va fi şi mai mare, revărsându-se muncitorii de la toate marile uzine locale, se face o delegaţie reprezentativă din toate clasele şi segmentele sociale, inclusiv un popă, care să trateze, negocieze cu primul secretar şi alţi conducători de judeţ şi oraş, comuniştii şi ceauşiştii, câţi mai erau, nefiind încă înfrânţi, iar la revoluţie iau parte fiul doctorului Chiron, student la medicină Matei Ruşeţeanu (făcut din legătura cu ex-asistenta Irina) şi soţia lui Chiron, Marie-Mer. La aflarea veştilor despre sinuciderea sau uciderea generalului Milea şi fuga lui Ceauşescu, soldaţii se retrag şi în clădirea CJP pătrund cei care vor forma un comitet

[368] *Ibidem*, p. 269.

care să preia conducerea provizorie a Braşovului, printre ei fiind şi un anume maistru Pavel, prietenul lui Matei. Sunt menţionaţi şi teroriştii, de fapt nişte securişti locali care au fost arestaţi şi judecaţi, mai mult sau mai puţin expeditiv, după care o parte a mulţimii se înarmează cu arme şi muniţii de la Securitate, Centrul Militar, Garnizoană şi altele, pentru a apăra revoluţia şi proaspăta libertate. Dar în noaptea de 22 spre 23 decembrie se dezlănţuie iadul, infernul, primele împuşcături ţâşnind din clădirea Modarom, schimbul de focuri devenind continuu, soldaţii omorându-se între ei şi chiar maistrul Pavel este secerat de o rafală care-l doboară la pământ, medicinistul Matei reuşind totuşi să-i oprească hemoragia şi să-l ducă la Spitalul Judeţean, unde va fi operat de nimeni altul decât de doctorul Chiron, acesta făcând cunoştinţă cu fiul său şi hotărând să-l ia pe lângă el ca asistent universitar. Dar „marea răscolire" nu luase sfârşit, urmând judecarea şi execuţia sumară a Ceneştilor/Ceauşeştilor, revoluţia română, „dezamăgind o lume întreagă, după ce o entuziasmase", marea „hărtăpălire" (hărtănire sau a face harcea-parcea, n.n.) a economiei de stat româneşti de către eşalonul doi al fostei nomenclaturi, cu toţi slugoii ei, toate formele de economie organizată industrială şi agrară fiind făcute praf şi pulbere, cu „o furie incredibilă", nerezolvarea problemei celor care au omorât atâţia oameni la revoluţie şi „cea mai derutantă şi tristă tranziţie din toate ţările foste comuniste", pentru a nu mai vorbi de mineriade şi golaniade, scenele cu minerii lovind, bătând tinerii, aruncându-ne, „undeva în barbarie"[369]. Chironiada, ca să parafrazăm cei doi termeni de mai înainte, se termină tragic prin plecarea spre eternitate a doctorului Chiron, după ce acesta efectuase o adevărată revoluţie la spitalul în care lucrase, el jertfiindu-se ritualico-mitologic, salvând o fată de la înec, dar moare el însuşi scufundându-se în marea cea neagră.

Petru Cimpoeşu, *Christina Domestica şi Vânătorii de suflete* (2006) sau „Revoluţia icechim-urilor"

Romanul lui Petru Cimpoeşu e un melanj de roman-parabolă, o alegorie amuzantă, un roman poliţist sau thriller

[369] *Ibidem* pp. 335-336

american, roman SF în stilul lui Philip K. Dick sau cyber-space-ul lui William Gibson, să spunem, dar şi unul conspiraţionist postmodern, în maniera lui Pynchon, roman de tip ficţiune speculativă, condimentat cu satiră swiftiano-orwelliană şi fabulatoriu cantemirian, plus realism magic sud-american. Este şi un roman distopic, socio-politico-militar, dar şi unul istoric, cu inserţii de fantasy. De asemenea, romanul conţine elemente halucinante memorialistice (memoriile imaginare ale lui Ceauşescu, de pildă), jurnalistice (relatările din ziarul „The Baakho Monitor" sau „Monitorul de Baakho", despre MISA şi Marea Spirală, emisiuni de radio etc.), un dialog imaginar între Ceauşescu şi Nixon, epice, lirice, fantastice sau postmoderne, dar şi un experiment literar, dincolo de experimentele reale şi imaginare Armaghedon, Icechim, Philadelphia, experimentele lui Nikola Tesla din Colorado Springs, experimental ipotetic, cu pisica, al lui Erwin Schrödinger ş.a.

Personajele sunt numeroase, şi din acest motiv greu de reţinut, alternând atât cele reale, ca de exemplu, dictatorii Elena şi Nicolae Ceauşescu, premierul Ion Gheorghe Maurer, ministrul tălâmb Emil Bobu, preşedinţii americani Lincoln, Kennedy, Nixon, Ford sau Carter, preşedintele francez Charles de Gaulle, în general politicieni, însă şi filozofi, scriitori, oameni de ştiinţă şi inventatori ca: Pitagora, Sf. Toma din Aquino, Descartes, Swedenborg, Max Planck, Schrödinger, David Bohm, Bertrand Russell, Oliver Sacks, Ion Basgan, Michel Houellebecq, şi chiar cunoscutul filozof L., „directorul unei edituri importante (care era de fapt Gabriel Liiceanu, iar editura condusă de el, Humanitas este chiar cea la care a apărut romanul lui Cimpoeşu), dar şi imaginare, Christina Domestica, soţul ei Vic, Joanna-Jeni, Pablo, Bazil, Pruritanal (colonelul bolnav de hemoroizi), soldatul Khapsek, Jegg, acestea două din urmă având nume ironice, româno-americane, poate prea uşor de deslușit, pornind de la termenii româneşti cap sec sau jeg, ca şi localităţile menţionate în roman, tot în stil româno-american, de genul: Baakho/Bacău, Bohoosh/Buhuşi, Moyntown/Moineşti ş.a. Alte personaje poartă nume exclusive americane, dar care traduse în română au conotaţii interesante, ca de exemplu John Godbread, care se traduce prin Ion Pâinea lui Dumnezeu.

Roland, unde se desfășoară acțiunea romanului, este o insulă din Pacific achiziționată, imaginar, de statul comunist român de la americani, în timpul preşedintelui Richard Nixon, în schimbul anulării datoriei SUA, către faimosul inginer petrolist (ca şi autorul romanului de față, Petru Cimpoeşu, nu întâmplător!) inventator român Ion Şt. Basgan (autorul invenției forajului cu aplicația sonicității, şi al efectului care-i poartă numele), cu condiția ca bazele militare americane să rămână pe insulă încă 20 de ani, mai precis până în 1989 (până la Revoluția din 1989, mai precis). În schimb, administrația civilă a insulei Roland se subordona regimului comunist de la Bucureşti, care a înființat rapid un „Comitet Județean al P. C. Roland", condus de un prim-secretar desemnat de tiranul N. Ceauşescu. În acelaşi timp, insula Roland (într-un joc de cuvinte, şi acesta uşor de depistat „Ro" de la România şi „land", de la tărâm, țară, pământ, deci „țara românilor"), cu capitala la Baakho (Bacău), poate fi metaforico-simbolic România, ocupată de americani (în secret, mulți români îşi doreau, cel puțin înainte de aderarea la NATO şi UE, ca țara lor să devină al 51-lea stat american!) şi pierdută după Revoluția română din decembrie 1989. Şi totuşi, insula, denumită după americanul Roland Hughes (un miliardar excentric îndrăgostit de jocurile de noroc) şi după americanul de origine română Roland Cârlan (care era agent acoperit al Securității ceauşiste) este mai tainică şi mai misterioasă decât cea a lui Jules Verne, pentru că: „nici Ion Iliescu şi nici Emil Constantinescu şi nici cei şase premieri post-decembrişti, care s-au perindat până în 2001, la conducerea guvernului n-au aflat că au pierdut insula Roland – din cauză că nu ştiuseră că o aveau"[370]. Aici este ironizat şi persiflat unul dintre şase premieri, mai precis Radu Vasile, care i s-a confesat, chipurile, autorului-narator, că în cursul vizitei oficiale efectuate în Israel, „ocazie cu care şi-a reparat şi dantura" (de fapt din această cauză vizitase premierul Țara Sfântă, a comentat presa din acea perioadă!) ar fi fost contactat de o „delegație rolandă" care i-a solicitat să nu retrocedeze insula Statelor Unite, „premierul cu ghiul şi unghie lungă la degetul mic", cum a fost denumit în presa românească din

[370] Petru Cimpoeşu, *Christina Domestica şi Vânătorii de suflete*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2006, p. 33.

anii '90, promițând că va analiza chestiunea la întoarcerea în România, dar fără folos, pentru că prim-ministrul Radu Vasile a fost demis de președintele Emil Constantinescu, cel care avea să se declare învins de securiști sau de presa acestora[371]. Totuși, în martie 1990, pe fondul prăbușirii regimului Ceaușescu și a vidului de putere de la București, insula Roland își declară independența, liderii locali conservându-și, din păcate, pe lângă putere și privilegii, secretele, misterul de necuprins. Insula Roland este condusă de un guvern prezidat de un împărat, numit evident Roland I-ul, aspiră să devină membră a OPEC, deși pe insulă nu există petrol și a fost aleasă de o civilizație extraterestră pentru instalarea unei „baze de observație".

Personajul principal este Christina, un fel de Christ feminin, un suflet pur, curat și naiv, care levitează și se înalță la ceruri, întocmai personajului feminin Remedios din romanul *Un veac de singurătate* de Gabriel García Márquez, dar care încearcă să salveze omenirea de invazia extratereștrilor, de OZN-uri, de mișcarea Polului Sud al Terrei către Polul Nord, care ar putea cauza răcirea bruscă a climei din Pacific (unde se găsea insula Roland). La un moment dat, ea propune ca lumea să fie guvernată de femei și motivează această idee prin faptul că femeile sunt blânde, lipsite de violență (deși se mai bat la box, exemplifică personajul feminin Marychka, baby-sitter-ul fiului Christinei, pe nume Christian sau Kiki), „sunt conservatoare, apără tradițiile și ierarhia", apoi, n-ar mai exista războaie, cu toate că „stau mai prost cu logica", dar „ca putere spirituală sunt superioare bărbaților, iar viața lor tinde spre un centru organic, nu spre dezvoltarea liniară și aventuristă"[372]. De asemenea, mai spune Christina, femeile au oroare de ideologiile care stau la originea războaielor și *revoluțiilor*, de sisteme filosofice sau, cum se spune acum, de metanarațiuni"[373].

Referirile la revoluția din 1989 sunt destul de numeroase și evident fantezist-parabolico-alegorico-ironice. Potrivit roma-nului lui Cimpoeșiu, Revoluția din 1989 ar fi pornit de la efectul sau factorul ICECHIM București, principalul institut de cercetări chimice al României comuniste, la conducerea căruia

[371] *Ibidem*.

[372] *Ibidem*, p. 169.

[373] *Ibidem*.

în 1975 va fi numită nefasta Elena Ceauşescu. Aici, Michel, un specialist în domeniul biotehnologiilor şi al psihologiei aplicate, pregătit în SUA, care ura America din cauza băuturii Coca-Cola, a hamburgerilor cancerigeni, a „stupidelor vedete hollywoodiene", a muzicii country şi îndeosebi din cauza „scârbosului whisky american", dar care era şi „agent CIA sub acoperire", realizează un dispozitiv cu ajutorul căruia se putea crea celebrul „om nou" al comunismului, care să nu trădeze „idealurile *revoluţiei*", numit „meta-om" şi se puteau controla „stările emoţionale şi cognitive", pe care îl denumeşte *icechim*. Dictatorului Nicolae Ceauşescu i se propusese să utilizeze dispozitivul *icechim* pentru „a induce întregii populaţii a României sentimentul de nezdruncinat în jurul Partidului, ceea ce ar fi condus la realegerea sa fără probleme în funcţia de secretar general la al XIV-lea Congres al PCR, dar care, în realitate, fusese programat de serviciile secrete americane „să funcţioneze taman invers", nemaifiind vorba de un simplu dispozitiv, ci de „o reţea de *icechim*-uri, amplasate în locuri prestabilite, care trebuia să creeze, prin radiaţia de câmpuri electromagnetice divergente, o stare de nervozitate şi confuzie emoţională însoţită de halucinaţii vizuale şi sonore"[374]. Desigur, punctul focal al maximei radiaţii electromagnetice, era situat în partea de vest a României, undeva în apropierea graniţei cu Iugoslavia, mai precis la Timişoara, într-o primă fază, locuitorilor acelei zone provocându-li-se, mai multe zile la rând, „migrene şi insomnii însoţite de halucinaţii, în cursul cărora au fost programaţi să-şi imagineze că-l asasinează pe Ceauşescu", iar altor cetăţeni li s-a indus să se îmbrace în pulovere şi să se adune într-un „anumit loc", unii dintre ei devenind „lideri ai aşa-zisei revoluţii din Decembrie", aluzie la premierul Petre Roman, care se îmbrăcase în pulover roşu[375]. Aceleaşi instituţii ar fi vinovate şi de „sindromul Timişoara", pentru că pentru orice observator lucid, este bizar, şi în orice caz de neexplicat, „cum o neînsemnată măsură administrativă aplicată de autorităţi în cazul unui pastor reformat de etnie maghiară" (evident László Tőkés) ar putea duce la ieşirea în stradă, „ca la un semnal, a zeci

[374] *Ibidem*, p. 326.

[375] *Ibidem,* pp., 326-327.

de mii de oameni, de fapt simpli salariați, care nu au legătură nici cu Biserica Reformată, nici cu minoritatea maghiară", adică exact ce s-a întâmplat la jumătatea lunii decembrie 1989 la Timişoara[376]. În acest fel, sindromul Timişoara se poate explica, „la fel ca toate celelalte sindroame", fiind suficient ca, „brusc şi deodată", unii dintre oameni să fie cuprinşi de exaltare şi să spargă vitrinele magazinelor, sub pretextul că „sub rafturile acestora nu se găsea nimic de mâncare", specialiştilor care au analizat mai târziu evenimentele subliniind că în realitate cele mai multe magazine „erau profilate de confecții, aparatură electrocasnică sau produse cosmetic – *deci nu comercializau produse alimentare*! (subl. P. Cimpoeşu) – încât pretenția ca în rafturile lor să se afle astfel de produse era „un pic exagerată"[377]. Interesant şi ironic este că la început, tovarăşa Elena Ceauşescu, care obținuse „polimeri macromoleculari comestibili", dorea să folosească *icechim*-ul pentru a convinge cetățenii să-i îngurgiteze, crezând că mănâncă „salam de Sibiu sau caşcaval, în funcție de frecvența radiației electromagnetice".

În cursul unuia dintre primele experimente, subiecților aflați sub influența *icechim*-ului, „li s-au atârnat ciorapii nespălați pe o sfoară şi au fost puşi să-i miroasă: cu o singură excepție, toți au mărturisit că miroseau a cârnați", cu excepția unuia căruia îi miroseau a ridichi, omul fiind vegetarian![378] Rezultă că țelul principal al Institutelor de Cercetări Chimice era fericirea oamenilor, indiferent ce suferință ar avea. Efectul Timişoara, se manifestă şi la București, unde numeroase *icechim*-uri au fost instalate pe clădirile de lângă Comitetul Central, oamenii din centrul Capitalei resimțind o „extraordinară tensiune psihică, propagată rapid prin contagiune" şi care s-a răspândit în rândul întregii populații. Astfel, pe un fond de „migrene şi diaree", locuitorii Capitalei au intrat într-o stare de agitație confuză asemănătoare altui sindrom, cel al lui Tourette, pe care neurologul american Oliver Sacks (numit de „New York Times", „un poet laureat al medicinei contemporane" şi care s-a ocupat şi de encefalita letargică, de halucinații, ori de boala

[376] *Ibidem*, pp. 327-328.

[377] *Ibidem*, p. 328.

[378] *Ibidem*, p. 330.

lui Parkinson) l-a descris astfel: „un exces de energie nervoasă şi o mare bogăţie de mişcări şi comportamente bizare – ticuri, smucituri, afectări, strâmbături, zgomote, înjurături, imitaţii involuntare şi tot felul de gesturi forţate”[379]. Chiar şi episodul teroriştilor şi telerevoluţia sunt tratate parodico-fantezist, Petru Cimpoeşu sugerând că apariţia teroriştilor, de pildă, s-a dovedit o idee inspirată, deoarece oferea fanteziei colective un „adversar puternic, foarte abil şi mai ales invizibil”. Sugestia a fost atât de straşnică, încât radarele au semnalat „invazia unor formaţiuni de avioane sau elicoptere, unii au început să audă rafale de armă automată, altora le vâjâiau gloanţele pe la urechi, iar alţi câţiva au murit pur şi simplu împuşcaţi”[380]. Deşi *icechim*-urile lui Michel şi-au făcut din plin datoria, toate acestea n-ar fi fost posibile fără „sprijinul decisiv al transmisiilor televizate în direct care, după ce au semnalat prezenţa teroriştilor în diferite puncte strategice, i-au urmărit pas cu pas, au emis diverse ordine către armată, au avertizat asupra otrăvirii surselor de apă, au aruncat în aer rezervele de sânge ale statului şi au demascat orice alte acţiuni suspecte care ar fi putut pune în pericol victoria *Revoluţiei*, aducând totodată şi libertatea de exprimare[381]. Totuşi, unele dispozitive n-au fost recuperate, fiind acaparate de „aşa-zişii revoluţionari”, care, însă le-au confundat cu nişte „staţii de amplificare sonoră”, iar în haosul creat prin efectul dublu al radiaţiei electromagnetice, pericolului „teroriştilor” şi urii faţă de Ceauşescu, cei care primiseră arme au început să se împuşte între ei[382]. Concluzia halucinantă a personajului Michel este că revoluţia din decembrie 1989 a fost „un experiment reuşit în proporţie de aproximativ nouăzeci la sută”[383]. În epilogul romanului, intitulat „Postludiu – În drum spre happy end”, un alt personaj, Bazil, se documentează asupra cercetărilor ultrasecrete de pe insula Roland, şi începe să scrie un roman, care de fapt este o continuare a celui aparţinând autorului, ca

[379] *Ibidem*, p. 329, *apud* Oliver Sacks, *The Man Who Mistook His Wife for a Hat ans Other Clinical Tales,* Summit Books, 1985.

[380] *Ibidem*, p. 333.

[381] *Ibidem*.

[382] *Ibidem*.

[383] *Ibidem*, p. 332.

un fel de roman în roman, dezvoltând o teorie abracadabrantă despre ceea ce susținea a fi „Conjurația Mondială a Savanților", care pregătesc pe insula pomenită chiar Apocalipsa. Bazil, care discută cu autorul-narator, este sigur că pe insula Roland au avut loc „experimente de obținere a unor embrioni umani prin clonare accelerată, cu transfer de memorie", iar în romanul său va discuta și despre manipulare, „vânătorii de suflete" și despre cum „minciunea ucide sufletul" (sau teama care ucide sufletul, vorba regizorului vest-german Rainer Werner Fassbinder, figură emblematică a Noului Film German), pentru că atunci când toți vor minți și nimeni nu va mai crede în nimic, „se va atinge starea critică și va începe Armaggedonul"[384]. De fapt, chiar „așa-zisa Revoluție din Decembrie are o legătură directă cu Experimentul Armaggedon" (așa a dorit să scrie autorul termenul Armaghedon, după cum a precizat) și că marile puteri nu i-au putut ierta lui Ceaușescu faptul că le-a șantajat, ani la rând, cu „una din cele mai teribile amenințări la adresa întregii omeniri", astfel că, în deplin consens și în modul „cel mai discret cu putință, americanii și rușii au pus la cale debarcarea lui"[385]. De asemenea, se acreditează fabulatoriu și ironic că în realitate Ceaușescu n-ar fi fost omorât, ceea ce s-a văzut la televizor fiind o înscenare, ci că ar fi fugit în Cuba sau pe o insulă din Pacific, acolo urmându-l după câtva timp securiștii și nomenclaturiștii din umbră, așa-zișii „teroriști"[386] Același personaj, Bazil, crede că romanul său va salva omenirea de la dezastru și este convins de faptul că foștii securiști au pus la cale „dispariția de pe hartă a României", nu prin Institutele de Cercetări Chimice, sau război civil ori împărțirea ei între marile puteri, ci prin… implozie: „Mai întâi, vidul interior! Apoi, fisurile! În final, dezordinea, confuzia generală, prăbușirea finală! La fel cum s-a întâmplat și cu așa-zisa *revoluție din 1989*. Numai fraierii au crezut că s-a întâmplat ceva. În realitate, nu a fost decât o halucinație colectivă, controlată de securiști de la un capăt la altul, ca să ajungă la putere cei care erau deja la putere"[387].

[384] *Ibidem*, p. 392-393.

[385] Petru Cimpoeșu, *Christina Domestica și Vânătorii de suflete*, București, Editura Humanitas, 2006, p. 15.

[386] *Ibidem*, p. 32.

[387] *Ibidem*, pp. 393-394.

Concluzia lui Cimpoeşu este destul de pesimistă, în ciuda finalului pozitiv al romanului, autorul încercând să termine romanul, dar şi pe cel al lui Bazil, şi atât în ceea ce priveşte revoluţia, cât şi asupra destinului României post-1989, sugerând astfel, foarte realist, că: revoluţia a fost dirijată şi controlată de Securitate, la conducerea României au venit cei care erau deja la putere, dar din alte eşaloane ale ei, pe viitor, oamenii vor fi determinaţi să-i aleagă pe cei mai tâmpiţi dintre ei ca să-i conducă, copiii vor fi învăţaţi de mici să mintă, să fure şi să facă rău, justiţia îi va condamna pe nevinovaţi şi îi va achita pe criminali, oamenii competenţi vor fi ţinuţi deoprate, ori lăsaţi să moară de foame, iar cei cinstiţi, dacă vor mai exista, vor înnebuni de bunăvoie, şi în acest fel, „România va deveni invizibilă şi va dispărea de pe hartă, la fel ca insula Roland”[388].

Mircea Cărtărescu, *Orbitor. Aripa dreaptă* (2007) sau „Revoluţia statuilor şi violul colectiv asupra Revoluţiei”

Lăudat, dar şi criticat destul de vehement, în special pentru violenţele de limbaj, unele secvenţe şi capitole kitsch şi pentru că ar fi mai slab decât celelalte două volume din trilogia *Orbitor*, acest al treilea roman al tripticului amintit este o cronică a perioadei comuniste, dar şi a Revoluţiei române din 1989, o cronică, dublată de o parodie, prin specia pamfletului politic, ambele combinate puţin haotic cu parabola şi ficţiunea alegorico-simbolică, în vederea restituirii prezentului a unei imagini de multe ori groteşti, însă una dominată de poetic şi poetizant, a acelor vremuri sinistre. Chiar din incipitul romanului *Orbitor. Aripa dreaptă* suntem avertizaţi că autorul îşi asumă în mod deliberat rolul unui cronicar: „Era în anul Domnului 1989”, şi conştientizăm că acest volum al treilea al *Orbitorului* este o cronică a anului istorico-revoluţionar 1989 şi a Revoluţiei române din decembrie[389]. Aşadar, Mircea Cărtărescu ne oferă atât o istorie a cruntei ere comuniste, mai ales a perioadei anilor 1980, considerată de majoritatea

[388] *Ibidem*, p. 394.

[389] Mircea Cărtărescu, *Orbitor. Aripa dreaptă,* Bucureşti, Editura Humanitas, 2007, p. 9.

istoricilor drept cea mai rea, nu numai din istoria României postbelice, ci din întreaga istorie a românilor, cât și o crono-istorie, aș spune, a Revoluției din 1989.

După cum am văzut în capitolul dedicat revoluției în viziunea istoricilor, potrivit lui Peter Siani-Davies este imposibil de elaborat o metanarațiune care să cuprindă singura „reprezentare adevărată a revoluției", deoarece avem de-a face cu o „pluralitate de adevăruri" și de „interpretări conflictuale"[390]. Istoricul britanic mai spune că aceasta este și dilema cu care s-a confruntat poporul român în încercarea de a înțelege trecutul apropiat, pentru că fiecare dintre versiunile aruncate pe piața ideilor și istoriilor susținea că oferă „adevărul absolut" despre revoluția din 1989. Siani-Davies subliniază că sarcina istoricului este de a elabora o „narațiune pe cât posibil acurată și credibilă" a faptelor, prin care să se investigheze și mecanismele prin care diferitele „adevăruri" au ajuns să fie vehiculate și cauzele care au stat la baza producerii lor.

Poetul-romancier Mircea Cărtărescu a încercat și el, din răsputeri, să fie un cronicar al revoluției române din 1989, intenționând să ofere un tablou de ansamblu, cât de cât veridic, deși impregnat cu tot felul de metafore, vizionarisme, gnoze etc., dar și de realism-naturalism, imagini grotești și violențe de limbaj, al sfârșitului de an, de lume, după Cărtărescu, și de istorie, după Francis Fukuyama, 1989, în Bucureștiul revoluționar. Este o țintă mai greu de atins, presupunând că poate fi atinsă, susține criticul Roxana A. Ghiță, decât „fragmentarismul subiectiv" al lui Radu Aldulescu din romanul său cu multe referiri la revoluția din 1989, *Istoria eroilor unui ținut de verdeață și răcoare*[391].

Însă, Cărtărescu a dorit să cuprindă totul sau Totul, să arate o ambiție totalizatoare, așa cum a încercat și în volumele de poezie *Totul* și *Levantul* și, bineînțeles, în trilogia romanesco-poetizantă *Orbitor*, narațiunea inserând un număr de evenimente și sub-evenimente pe care le-a înregistrat

[390] Peter Siani-Davis, *Revoluția română din decembrie 1989*, pp. 5-6.

[391] Roxana Andreea Ghiță, *Poetica și poietica Revoluției de la romantismul german la anul 1989 în romanul contemporan din România și din Germania,* București, Editura MNLR, 2013, p. 223.

istoria. De pildă, prima fază a Revoluției române din 1989, protestul sau revolta populară de la Timișoara, transformată în insurecție urbană, și apoi în revoluție, este reconstruită cam facil sub forma unor conversații sau dialoguri spumoase ale bucureștenilor care stăteau la o coadă la pâine, toți informați de Radio Europa Liberă, unii plini de speranțe, alții neîncrezători, dar cu nuanțe defăimătoare atât la adresa postului de radio, cât și față de preotul Tőkés, ca în exemplul următor: „Cică se-ntâmplă ceva la Timișoara. A ieșit lumea-n stradă, ca la Brașov, în '87. A zis la Europa Liberă. Lasă dom'le, că și ăia minte ca o gazetă americană. Cine să-i creadă pe vânduții ăia? (...) Dar pălăvrăgeala cu Timișoara nu poate fi stăvilită. Se stinge ici, se reaprinde acolo, că gura lumii-i slobodă. A spus la Europa că popa ăla bozgor, Tökes, cu sectanții lui, s-a baricadat într-o biserică și ungurii au făcut lanț în jurul ei"[392]. De altfel, un întreg capitol este dedicat revoltei și revoluției timișorene, începând cu acea cifră îngrozitoare care se va dovedi mincinoasă, mai ales în ochii Occidentului, de 40.000 de morți, continuând cu tancurile și armele folosite împotriva demonstranților, cu vitrinele făcute țăndări și portretele și operele „Șefului" (Ceaușescu) incendiate, cu steaguri tricolore din care s-a decupat stema, (steagul găurit apărând mai întâi la Revoluția maghiară din 1956, când revoluționarii au ars stema sovietică din mijlocul drapelului ungar) cu oameni împușcați, morți și răniți, și până la triumful insurecției și revoluției. La un moment dat, încercând să ofere o concepție asupra Istoriei, lapidară și destul de anostă, autorul-narator se întreabă ce reprezintă pentru el Timișoara și susține că nu a înțeles niciodată ce este cu „măzgăleala asta obscenă pe un perete, numită istorie", împreună cu elemente ce țin de această știință precum legi, *revoluții* (s.m.), războaie, campanii[393].

Mitingul din 21 decembrie 1989 de la București, inițiat și organizat din ordinul expres al lui Ceaușescu pentru condamnarea faptelor așa-zis antisociale din capitala Banatului și metamorfozat ca prin minune, prin solidarizarea manifestanților cu protestatarii timișoreni, în revoltă deschisă,

[392] Mircea Cărtărescu, *op. cit.,* pp. 57-58.

[393] *Ibidem,* p. 99.

este arătat de Cărtărescu indirect, prin monologul mamei, de genul leit-motivului „Ai auzit, mamă, ce se întâmplă?", care poate fi un comentator obiectiv, cinstit şi lucid al evenimentelor sau, din contră, unul subiectiv, nelucid şi sentimental. Luptele dintre manifestanţi şi trupele Securităţii şi ale armatei chemate să zdrobească revolta bucureştenilor îl transformă şi pe protagonistul Mircea din observator pasiv în participant activ la revoluţie, cum s-ar zice, el ieşind în oraş, fugind pe lângă Palat, către defileul îngust al Căii Victoriei şi alăturându-se sutelor de protestatari tineri care, „beţi de bucurie" şi opintindu-se unii într-alţii ca să alcătuiască „o singură, invincibilă fiinţă" şi urlând cu toţi cei din jur celebrele: „Ole, ole, ole, ole, Ceauşescu nu mai e!" şi „Jos Ceauşescu! Jos, jos, jos!"[394]. Imediat au loc confruntări între grupul de tineri care striga o altă faimoasă lozincă, „Nu vă fie frică, Ceauşescu pică!" şi forţele de represiune, care într-o primă fază stătuseră pasivi, „cu ochii-n gol", limitându-se să se apere, cu scutul de îmbrâncelile „inşilor mai îndrăzneţi", au început apoi să lovească fără milă pe oricine se apropia de ele şi mai ales să tragă, prima victimă fiind chiar o fată aflată în preajma lui Mircea, care a fost ciuruită pur şi simplu[395].

Noaptea decisivă dintre 21 şi 22 decembrie 1989 este cea care schimbă, transfigurează revolta în revoluţie generalizată şi în care manifestanţii arestaţi sunt supuşi la Jilava (printre care şi un H. R. Patapievici, am adăuga), unei anchete de tip evomedian dominate de „maltratări bestiale"[396]. Mircea se află şi el în mijlocul luptelor de stradă, fiind arestat alături de alţi tineri, închipuindu-şi deja „cumplite scene de tortură", gen săculeţi lungi de nisip „care-ţi fac praf organele interne, bolduri înfipte sub unghii, sfârcuri retezate şi testicule zdrobite", dar terifiantul eveniment este evocat ulterior, când personajul amintit, odată eliberat, frânt de oboseală şi dărâmat, „halucinat de foame", se alătură maselor, (deşi este mai degrabă „târât de gloată") care sărbătoresc fuga lui Ceauşescu[397]. În arestul din

[394] *Ibidem* p. 182.

[395] *Ibidem,* p. 214.

[396] Ruxandra Cesereanu, *Decembrie '89. Deconstrucţia unei revoluţii*, p. 59.

[397] Roxana Andreea Ghiţă, *op. cit.,* p. 225; M. Cărtărescu, *op. cit.,* pp. 223, 237.

Jilava, tinerii chiar au avut de-a face cu bătăi teribile, dosuri de palme peste bot şi anchetatori agramaţi, demenţi şi plini de ură, puţind a usturoi în gură, şi evident detestând revoluţiile, unul dintre aceştia exclamând turbat: „F..tu-ţi norocul mătii, faci pe nebunul, ai? Ieşi în stradă, ai? Pişa-m-aş în gura lu' mă-ta de căcăcios! Lasă că vă dau io *revoluţie* (s.m.), de-o să vă pară rău că v-a fătat scroafele care v-a fătat!"[398]. Cărtărescu introduce, cam convenţional şi maniheistic, „securistul bun cu false aripi curcubeene în spate" care, de fapt, este un om, un securist rău, o bestie cu faţă umană şi, pe deasupra, un naţionalist-comunist-ceauşist feroce, ce detestă pe rând Occidentul, în frunte cu America (considerată încă din anii 1980 drept „ţara obezilor" care „sunt ghiftuiţi de borăsc cu tot felu' de creveţi şi melci şi scârboşenii"), capitalismul şi capitaliştii, care „ne strâng de coaie", „bozgorii", ruşii, tinerii debusolaţi care „ştie cum îi cheamă pe Bitălşi, da' pe voievozii românilor nu ştie" (sic!), monarhia (securistul întrebându-se dacă Peleşu' se compară cu Casa Poporului şi stabilind competent că „Peleşu' e o lăbăreală" pe lângă aceasta!), libertăţile de orice fel, rock-ul, legionarii şi homosexualii şi el un agramat, la rându-i, care trânteşte câte un dezacord la fiecare frază şi monologheză mai mult în sudalme, ocări, înjurături, imprecaţii, aici apărând şi celebrele citate-înjurături scabroase, pe care mulţi comentatori ai romanului le-au cam scos din context pentru a-l denigra pe autor: „Ce, vă-nchipuiţi că un englez poate să strige pe stradă «Îmi bag p...a în regina Angliei»? Sau un american «Mă f...t în ea de Casa Albă»? totul culminând cu faimosul banc feerico-scatologic despre drumul armatei de spermatozoizi printr-un anumit tunel care este comparată cu izbucnita revoluţie din decembrie 1989[399]. Din păcate, aceste interogaţii-înjurături sunt reluate şi în alte pagini ale romanului, în alt context, deşi nu mai era nevoie, din punct de vedere al structurii narative, şi nu numai, fiind încadrate într-un banc spus la o cârciumă, unde stăteau la palavre un englez, un american şi-un român

[398] M. Cărtărescu, *op. cit.,* p. 238.

[399] *Ibidem,* p. 241.

despre cât de multă libertate era în țara lor[400]. Deși autorul a dorit, probabil, să redea atmosfera epocii și din acest punct de vedere al bancurilor scabroase, dacă ele ar fi fost prezentate în anii 1980, în timpul dictaturii comuniste, chiar într-un roman-samizdat, scriitorul ar fi devenit poate un important disident și un reper moral extraordinar.

Asistăm apoi la prezentarea și desfășurarea alegorico-metaforico-simbolică a invadării sediului Comitetului Central de către proaspeții revoluționari, proclamarea desființării dictaturii ceaușiste din balconul CC și constituirea noii „structuri de autoritate", Frontul Salvării Naționale, din păcate[401]. Personajul narator Mircea, fost Mircișor, pleacă acasă, după episodul Jilava, și acolo privește, alături de părinții lui, la Televiziunea Română devenită, chipurile, liberă, reînceperea violențelor, prin deschiderea focului, în seara de 22 decembrie, în Piața Palatului („Fraților, se trage", exclamă noul vorbitor din balconul CC), care va declanșa așa-numita „luptă pentru televiziune", deși toți văzuseră elicopterul prezidențial ridicându-se „ca o balenă albă" de pe acoperișul aceluiași Comitet Central, și „cărându-l pe Ceaușescu unde-a dus mutul iapa și surdul roata, unde și-a înțărcat dracul copiii", mai precis spre plutonul de execuție de la Târgoviște[402].

Urmează o altă etapă importantă, perioada 22-25 decembrie, din partea a III-a a romanului, când „războiul teroriștilor" a aruncat România, dar mai ales Bucureștii, într-un „haos al confuziei" și a violenței generalizate, Mircea hălăduind prin orașul său natal, descris realist magic în *Orbitor. Aripa stângă* mai ales, paralizat de teroriști și alăturându-se unui grup de voluntari care păzesc o stație de metrou[403]. Procesul nepregătit și caricatural, ca într-un roman latino-american, și execuția grăbită, dar necesară a soților Ceaușescu de către un pluton de execuție, din 25 decembrie, chiar în sfânta zi de Crăciun, sunt prezentate în romanul cărtărescian sub forma unei percepții vizuale pe care comitetul revoluționar o are, ca

[400] *Ibidem*, p. 426.

[401] Roxana A. Ghiță, *op. cit.,* p. 225.

[402] Mircea Cărtărescu, *op. cit.,* pp. 349-350.

[403] Roxana A. Ghiță, *op. cit.,* p. 225.

sub o hipnoză de tip Houdini sau Hanussen, cu o zi înainte de eveniment. De aici, romanul se metamorfozează într-o metanarațiune pamfletaro-istorică şi politică, cu elemente fantastice, mitologice şi alegorice.

Pe lângă marile fapte şi evenimente ale revoluției, autorul notează minuțios numeroase detalii din zilele lui decembrie 1989, care se reţin în memoria zisă colectivă, ca de pildă, gestul prin care „un actor" (Victor Rebengiuc, n.n.) a dăruit unui crainic al TVR, „în direct, un sul de hârtie igienică, să-şi şteargă buzele de cât rahat mâncase sub nea Nicu"[404]. În plus, se poate descoperi un morman de personaje, diverse, din multe categorii sociale şi evident, din rândurile participanților la revoluție, de la personajul colectiv al poporului, masele populare, gloata, pleava etc., reprezentanți ai armatei şi Securității, ai noii puteri politice, până la familia eului narator. Autorul a ținut să portretizeze masele revoluționare, ca să le zicem aşa, de către un narator „heterodiegetic", sintagmă preluată de Roxana A. Ghiță atât din limba greacă, cât şi din cartea lui Gérard Genette, *Ficțiune şi dicțiune* (care foloseşte şi termenii de „ficțiune homodiegetică", „autobiografie heterodiegetică" şi „ficțiune heterodiegetică")[405], şi nu numai din acest autor, adică cineva care povesteşte la persoana a III-a, nefiind personaj, prin focalizare externă, ca într-un film, şi stil direct: „Mircea se simțea într-un film de război, mai mult, la o filmare nocturnă a unor scene de bătălie"[406]. În marea lui majoritate, romanul lui Cărtărescu este o ficțiune de tip homodiegetic, botezată de toată lumea, „autoficțiune"[407]. Însă, chiar dacă această focalizare se schimbă, periodic, în principal cu cea internă şi stilul indirect liber, impresia este de realism cinematografic asemănător pomenitelor filme româneşti despre revoluție: „Răcnete îngrozitoare, agonice, se auziră. Jumătate din corpul unui bărbat era acum sub şenile. Sângele-i țâşnise pe gură. Altuia-i prinsese şi zdrobise întreg piciorul. […] Cei suiți pe ea băteau în geamurile blindate, groase de o palmă:

[404] Mircea Cărtărescu, *op. cit.,* p. 460.

[405] Gérard Genette, *Ficțiune şi dicțiune*, Bucureşti, Editura Univers, 1994, p. 150.

[406] Roxana A. Ghiță, *op. cit.,* p. 227; Mircea Cărtărescu, *op. cit.,* p. 222.

[407] Gérard Genette, *op. cit*., p. 151.

Ce-ai făcut, criminalule, nenorocitule?"[408]. Un alt procedeu folosit de Cărtărescu ar fi, după părerea mea, cel al unui jurnalist radio care înregistrează pe reportofon ceea ce spun oamenii dintr-un grup, revoluționar, în acest caz, fără însă ca el să pună întrebări, ca un fel de „vox pop", în care chestionezi mai multe persoane despre un anumit subiect şi apoi remixezi pe banda de magnetofon sau pe calculator opiniile persoanelor respective. Valurilor de oameni care se scurg pe străzile Capitalei le corespund unei „magme informaționale", susține Roxana Andreea Ghiță, care invadează uneori brutal spațiul psihic colectiv şi paginile romanului *Aripa dreaptă* transformat aici într-un jurnal, atrăgând atenția apetența pentru tot, totalitate şi infinit, vorba lui Lévinas, autorul bucureştean încercând să reconstruiască exact o stare de spirit colectivă şi să facă o trecere în revistă a *miturilor revoluției*, analizate şi de istorici, sociologi şi imagologi[409]. Mituri care au fost uzitate inclusiv de dictatorul N. Ceauşescu în discursurile sale pe care C. M. Panțîru, pe urmele istoricilor şi jurnaliştilor care au scris despre Revoluția română din 1989, le sintetizează astfel: complotul (conspirația) cercurilor şoviniste, reacționare, mitul patriei, țărişoarei amenințate, mitul trecutului eroic, mitul salvatorului, mitul unității[410]. După Alexandru Gussi, există însă două mituri fondatoare ale revoluției române din 1989: „revoluția lui Ion Iliescu", realizată pentru a-l eroiza pe acesta şi grupul lui, o „*revoluție-paravan*", utilă atât pentru a face uitată perioada comunistă îngrozitoare şi toate responsabilitățile individuale şi colective legate de aceasta, cât şi pentru "a reactiva o formă de naționalism, care era pusă în slujba aşa-zisului proiect al democrației originale", variantă legitimată, totuşi, democratic, prin vot în 1990 şi 1992, şi mitul "revoluției anticomuniste", invocată de societatea civilă, în concepția, ideea căreia se cristalizează Convenția Democratică şi care va duce la prima alternanță din 1996[411]. Pe lângă miturile folosite de tiran şi cele două mituri fondatoare ale revoluției

[408] Mircea Cărtărescu, *op. cit.,* p. 222.

[409] Roxana A. Ghiță, *op. cit.,* p. 229.

[410] Cristina Maria Panțîru, *op. cit.,* p. 40.

[411] Alexandru Gussi, *Revoluția furată, revoluția uitată, revoluția regăsită*, în „Revista 22", nr. 51-52, 22 decembrie 2014-5 ianuarie 2015, p. 11.

decembriste, există și cele servite de noua putere fesenistă pentru a dobândi legitimitate: „mitul salvatorului" și „mitul conspirației", identice în forma lor simbolizantă cu cele folosite de tiranul din Scorniceşti, dar cu conotații diferite, astfel, conspirația ar fi cea a teroriștilor care vor să înfrângă revoluția și să-l readucă la putere pe Ceaușescu, acest mit al teroriștilor jucând un rol însemnat și în romanul lui Cărtărescu, alături de „proiecțiile hiperbolizante ale masacrului bestial" efectuat de aceştia, dar cunoscut din alte romane, aș adăuga, sau din lucrările istoricilor: „Patruzeci de mii de morți la Timișoara… Femeia moartă, cu fătul smuls din pântece… Morții goi, vineți, legați cu sârmă ghimpată, aliniați pe zăpadă"[412]. Pe de altă parte, rolul miturilor nu este numai unul de tip literar, fabulatoriu, ci și unul care ține de istoria umanității, „trecutul viu, ansamblu de tradiții" care constituie ideea pe care o națiune, inclusiv cea română, sau un grup social, o are despre sine, nu este decât un creuzet de legende[413]. În plus, rolul mitului este și de a da un sens lumii umane, de a propune o viziune asupra universului, lumii și vieții, această funcție dovedindu-se a fi cu atât mai necesară, cu cât lumea pare „incoerentă și ambiguă", inclusiv cea descrisă de Cărtărescu[414]. Iar semnificația mitului (ca și cea a artei, literaturii etc.) este întotdeauna „transrațională" și „transconceptuală", fără a fi „a-conceptuală" sau „a-rațională", mitul fiind unicul înzestrat să conțină unele „adevăruri" care scapă „observației clare a faptelor și a evenimentelor"[415].

Teroriștii sunt alegorizați, reprezentați atât la nivel individual, prin personajul Victor (separat de geamănul său Mircea) și devenit un simbol al răului, al umbrei, al „fantomei bântuite", al vânătorului Nimrod, care apare încă din incipitul romanului, cât și printr-unul colectiv, Securitatea, despre care autorul se întreabă „dacă nu cumva era în noi, dacă nu era răul, noaptea și *teroarea*" (s.m.)[416]. Victor sosește în București, chiar

[412] Roxana A. Ghiță, *op. cit.,* p. 229; Mircea Cărtărescu, *Orbitor. Aripa dreaptă,* p. 223.

[413] Geoges Gusdorf, *Mit și metafizică*, Timișoara, Editura Amarcord, 1996, p. 228.

[414] *Ibidem*, p. 255.

[415] Gillo Dorfles, *Estetica mitului*, București, Editura Univers, 1975, p. 68.

[416] Mircea Cărtărescu, *op. cit.,* p. 116.

în ziua fugii dictatorului, pentru a-l găsi pe fratele geamăn, şi se distrează omorând la întâmplare, cu un „Automat Kalaşnikov Modernizat", sau pe scurt AKM, cu pat rabatabil, oameni nevinovaţi, soldaţi, pe străzi, în blocuri, acest criminal simbolizând „figura colectivă a teroristului"[417].

Important este să stabilim şi care este viziunea sau concepţia filosofică ori politică despre revoluţia română din 1989 a lui Mircea Cărtărescu şi dacă ea se subsumează diverselor idei şi scenarii care au apărut după ea, de la revoluţia poporului, pură şi dură la revoluţia furată şi transformată în lovitură de stat. Am analizat deja opiniile istoricilor români şi străini dar şi a ziariştilor şi scriitorilor de peste hotare despre revoluţia română şi am observat că nu există o viziune total obiectivă asupra evenimentelor, că sunt mai multe teorii, de la insurecţie, revoltă şi revoluţie până la puci şi lovitură de stat, iar evenimentele, deşi judecate în mod ştiinţific, în cazul istoricilor şi critic de către jurnalişti şi scriitori indică păreri şi mentalităţi diferite, o pluralitate de concepţii.

În schimb, reprezentanţii noii puteri sunt calificaţi de Ruxandra Cesereanu drept „purişti oportunişti" pentru că s-au folosit de teza revoluţiei pure pentru a-şi legitima statutul politic şi noua putere dobândită, astfel, în cuvântările lor, Ion Iliescu şi ceilalţi au insistat asupra caracterului „spontan şi veritabil al revoluţiei", prezentând FSN ca pe o „emanaţie" a revoltei, prin care aceasta s-a putut transforma în revoluţie[418]. Însă, numeroşi tineri participanţi la evenimente, o parte a revoluţionarilor, reprezentanţii partidelor zise istorice, de dreapta, PNL şi PNŢ, iar mai târziu cei ai Convenţiei Democratice (CDR) şi care nu au fost contaminaţi de ideologia comunistă vremelnic triumfătoare, s-au împotrivit acestei interpretări „oficiale" a revoluţiei din 1989, au aderat la ideea, teza hibridă a „Momentului '89", potrivit căreia revoluţia adevărată, autentică realizată de masele de oameni ieşite în stradă, a fost „deturnată", în a doua fază, de un grupuscul de complotişti, ex-comunişti şi membri în structurile de conducere, care, cocoţaţi în jilţul puterii, s-au împotrivit cu

[417] Roxana A. Ghiţă, *op. cit.,* p. 277.

[418] Roxana A. Ghiţă, *op. cit.,* p. 238, *apud* Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 80.

obstinație la reformarea sistemului[419]. La această variantă și interpretare a achiesat, ca să folosim un termen apărut după revoluție și întrebuințat des de primul premier post-decembrist Petre Roman, numit în roman „Omul-fără-gât", care a avansat fulminant în postul de prim-ministru, și Mircea Cărtărescu în *Aripa dreaptă,* forma pe care o ia reprezentarea ficțională a revoluției nu e decât o „transpunere alegorizantă" a *mitului revoluției furate*[420]. El s-a gândit să „mizansceneze" o farsă burlesco-grotescă în stilul lui Rabelais, ai cărei protagoniști sunt reprezentanți ai grupului de complotiști care au preluat în forță puterea în decembrie 1989 și Revoluția română ca victimă a acestor conspiraționiști, personificând, de pildă, revoluțiunea, zavera românească, drept o fată de dimensiuni urieșești, respectiv zece metri, o „frumoasă gigantă", fiind numită „Revoluția împielițată", pe care aveau să o urmeze românii, „uniți în cuget (sau poate în „muget", ca să vorbim în stilul cărții!) și-n simțiri"[421]. Aceasta este destinată de complotiști, să joace în imaginarul popular rolul *României revoluționare,* al cărei costum îl poartă, și să le ușureze penetrarea sediului CC, fiind vorba despre faimosul tablou din secolul al XIX-lea al lui C. D. Rosenthal, care înfățișează simbolic revoluția de la 1848 și ocupă un loc important, ca „emblemă patriotică", în retorica naționalistă a țării: după cum își dă pe față chiar M. Cărtărescu ironia, nici pictorul, nici modelul, Maria Rosetti, soția lui C. A. Rosetti nefiind, de fapt români, astfel, Rosenthal era evreu născut și decedat la Budapesta (Ungaria fiind, nu-i așa, eternul dușman și rival al României) și pe deasupra și mason, iar Maria Rosetti (pe numele adevărat Mary Grant) o ziaristă și publicistă de origine scoțiană, chiar prima ziaristă din România! Cărtărescu susține că era „jumătate irlandeză, jumătate franțuzoaică"[422]. Cei care au avut ideea bizară a acestei situații de efect au și ei nume simbolico-alegorice, în care pot fi identificați destul de ușor membrii grupului de „conjurați" care au preluat puterea și a creat FSN-ul: ei se dovedesc a fi

[419] *Ibidem,* p. 238.

[420] *Ibidem*.

[421] *Ibidem,* p. 239; Mircea Cărtărescu, *op. cit.,* p. 425.

[422] Roxana A. Ghiță, *op. cit.,* p. 239; Ecaterina Țarălungă, *Personalități Românești. Dicționar,* p. 751.

„presupușii disidenți" periferizați de N. Ceaușescu, în frunte cu Ion Iliescu, acesta fiind numit convențional „Omul cu două fețe", care formaseră trupa Circului de Stat și conspiraseră de mult timp să-l răpună pe tiranul scorniceștean[423]. Există și un capitol al romanului lui Mircea Cărtărescu scris într-un stil indirect liber, în care este analizată „din interior" întreaga operațiune a puciștilor sau loviluțiștilor (de la „loviluție") și cauzele care se află în spatele fiecărei acțiuni: inventarea teroriștilor, înscenarea procesului mult-prea-grăbit al Ceaușeștilor și ciuruirea cuplului prezidențial, ele fiind prelucrate bineînțeles ficțional[424]. Urmează și mai grotesca secvență a banchetului din interiorul Comitetului Central și, mai ales, a violării „Fetei-cu picioare-lungi" care jucase rolul „Revoluției împielițate", ironizată de mai mulți critici literari, ca fiind o satiră nereușită artistică, sau estetico-literară și, aș adăuga, sub nivelul lui François Rabelais cu care a fost comparat Cărtărescu, printre alții. Acesta a încercat să redea prin apetitul gastronomic și sexual monstruos „setea patologică de putere și de bogăție a noii clici, violul colectiv asupra Revoluției, profanarea adevăratei revolte populare și revoluții anticomuniste, de către niște uzurpatori foști comuniști și nomenclaturiști care au vrut, chipurile, să facă pe eliberatorii poporului, pe cei care au redat democrația și economia de piață[425]. La un nivel mai abscons al scenelor menționate se pot descoperi câteva semnificații ori simboluri interesante. Astfel, secvența personalizării revoluției și a violului colectiv sunt previzionate de apariția femeii gigantești în mijlocul maselor de protestatari, în dimineața importantei zile de 22 decembrie 1989, care ar avea efectul psihologico-psihanalitic de a produce o „uriașă erecție colectivă", care premerge violul colectiv, această explozie a „sexualității reprimate" de sorginte freudiană putând fi deslușită pe fondul „traumei emasculării", bărbații Bucureștilor care au fost castrați, simbolic, prin demolarea blocului-turn, luându-și acum revanșa ne-nicolaesciană față de trauma suferită și regăsindu-și masculinitatea sau

[423] Roxana Andreea Ghiță, *op. cit.,* p. 239.

[424] *Ibidem*.

[425] *Ibidem,* p. 240.

machismul[426]. Totodată, Cărtărescu parodiază discursul oficial al lui Ion Iliescu, care minimaliza rolul studenților și intelectualilor în revoluția din 1989, liderul fesenist văzând revoluția ca fiind produsă, în principal, de „clasa muncitoare", care nu prea mergea în paradis nici în timpul regimului comunisto-ceaușist, mai precis, după Iliescu, revoluția a început pe 22 decembrie, „mai întâi prin ieșirea masivă pe străzile capitalei a „muncitorimii de pe platformele industriale", apoi prin programul FSN[427]. De asemenea, autorul *Levantului* și *Orbitorului* a făcut aluzie și la celebra idee sau paradigmă a nunții cu Istoria, în care ar putea fi o simbioză, o mixtură, o combinație între eroismul individualist de tip occidental (Napoleon) sau rolul personalității în Istorie, conceptul sau viziunea biblică a Alesului și Revoluția care se supune voinței poporului: „Fiecare speră să fie el cel ales, fiecare are-n pantaloni un baston de mareșal (zicerea lui Napoleon însuși), întărâtat de măreața zi a nunții cu Istoria. Iar *Revoluția* (s.m.), clinchetindu-și salba de cocoșei, le vine-n întâmpinare, supunându-se voinței poporului"[428]. Dar, ceea ce trebuia să fie o nuntă pozitivă, plină de izbândă cu Istoria, cu realitatea, adevărul și faptele, se va metamorfoza în acea secvență groaznico-grotescă a violului Revoluției de către uzurpatori[429]. Aluziile și imaginația cam delirant-sexuală a lui Cărtărescu se poate observa și în comparația femeii colosale cu Peștera Muierii: „Și, pe deasupra, ce bărbat nu visează să escaladeze colinele și să pătrundă-n grotele unei femei uriașe? Nu ieșiseră, toți, cândva, din Peștera Muierii? Nu-și doreau toți să se reîntoarcă acolo, mereu și mereu?"[430]. Și atunci când revoluționarii conduși de Iliescu – „Omul-cu-două-mame", Roman – „Omul-fără-gât", Mihai Lupoi, zis „Lupoiul", Dan Iosif, supranumit de Cărtărescu „Turcul Danyiel Yusuf", Gelu Voican-Voiculescu, numit „Bărbatul cu barbă" se decid să treacă la acțiune, odată ce se află în fața senzaționalului corp urieșesc, ideal absolut al

[426] *Ibidem,* p. 241.

[427] *Ibidem*, *apud* Ruxandra Cesereanu, *op. cit.,* p. 80.

[428] Mircea Cărtărescu, *op. cit.,* p. 245.

[429] Roxana A. Ghiță, *op. cit.,* p. 242.

[430] Mircea Cărtărescu, *op. cit.,* p. 437.

dorinței masculine („cea mai frumoasă vulvă ce se arătase vreodată ochilor bărbătești"), excitația le este, temporar, domolită de un „totem și tabu": „se opriră cu toții, mai curând intimidați decât ațâțați, mai curând răvășiți decât stârniți, redeveniți copii"[431]. Autorul spune clar aici, deși trebuia sugerat doar la posesiunea maternă, la imaginea corporalului feminin, la literă și corp, vorba lui Gheorghe Crăciun, obiect al dorinței la care fiii se simt liberi să acționeze, încercând, prin posesiunea simbolică a gigantescului ei trup, deghizată în „nuntire cu istoria", să-și recapete identitatea pierdută sub regimul comunist, dominat de tatăl cel rău, părintele nației, geniul Carpaților (Nicolae Ceaușescu) și de mama perversă, Elena Ceaușescu, stăpâna tuturor și a Peșterii Muierii[432]. Din păcate, corpul uriaș este profanat de „clica fiilor rivali", care înstrăinează, din nou, mama-națiune și instituie, prin violență, o nouă putere lipsită de legitimitate, cea fesenistă, care se va legitim prin alegeri libere manipulate, după o perioadă de zguduiri sociale, economice și interetnice teribile[433]. Totodată, autorul se mai întreabă sardonic dacă nu cumva idealul de egalitate și echitate socială al comunismului nu era o vorbă în vânt, o utopie aberantă, un Vis-Revoluție, mai ales în relația cu femeile: „Nu putuse și Revoluția română să înșface din mulțime și niscai muieri, așa, mai focoase, să îngroașe comitetul revoluționar? Că doar pe vremea lui Ceașcă femeile erau egale cu bărbații, era algoritmul, tovarăși, atât la sută primărițe, atât la sută deputate, atât la sută secretare de partid... Se umpluse schema, sub coana Leana, de Tamare, Suzane, Alexandrine, toate croite după chipul și asemănarea Savantei"[434]. Violul Revoluției furate sau împielițate de către „masculii pitici" care au pus mâna pe putere ar mai fi ținut toată noaptea, într-o „destrăbălare și-un crailâc", ne spune autorul, dacă teroriștii nu ar fi dat foc Muzeului de Artă, iar dimineața când s-au trezit „bărbații providențiali" ai revoluției române, au ajuns la concluzia cinică și tristă, deznădăjduită, totodată, exprimată într-un limbaj

[431] *Ibidem,* pp. 436-439.

[432] Roxana A. Ghiță, *op. cit.,* p. 244.

[433] *Ibidem,* p. 244.

[434] Mircea Cărtărescu, *op. cit.,* p. 435.

suburban, că: „Doamne, ce-am făcut! Am f...t Revoluția română!”[435].

O altă secvență importantă a romanului și a temei noastre este cea a revoluției statuilor, realizată în stil ironic, alegoric, hiperbolic, grotesc, cu unele asemănări din romanele magice și despre dictatură ale scriitorilor sud-americani precum Alejo Carpentier, Gabriel Garcia Márquez, Mario Vargas Llosa ori Augusto Roa Bastos. Este un fel de coborâre a sutelor, poate chiar a miilor de statui de marmură, de bronz, de piatră ieftină și de ghips de pe soclurile lor, statui, chiar „busturi-călare”, ca să parodiem stilul bancurilor din acest roman, reprezentându-i pe voievozi, boieri și politicieni, artiști de geniu, „omagiați de conștiința vinovată a poporului, ce-i așezase pe piedestaluri ca să-i poată uita mai bine”, apoi „muze planturoase, fecioare din fântâni, figuri alegorice cu țâțe mari”, îngerași cu „nasul ciobit”, precum și „marii estropiați ai recunoștinței naționale, inventatorii, aviatorii, muzicienii și poeții cu membrele smulse”, nelipsind „muncitorii și țăranii vremurilor noi” și câte și mai câte[436]. Ideea era că realitatea reprezenta coșmarul visat de aceste statui alegorice în somnul lor cel mai adânc, și de care ar fi dorit din răsputeri și pentru eternitate să scape, căci, nu-i așa, „somnul rațiunii naște monștri”. Dimensiunea ironic a scenei este dirijată pe trei planuri, în primul rând, ideea unei revoluții a statuilor conduse de dictatorul sovietic V. I. Lenin, care ține un discurs viguros și moralizator, anticapitalist și procomunist, împănat cu grija față de om și alte lozinci populiste („Ce-ar fi orice *revoluție* de pe pământ fără figura ta luminoasă?”), statuilor adunate în Piața Universității, vine să se alăture revoluției reale, anticomuniste, discursul inițiatorului revoluției bolșevice preluând clișeele retoricii oficiale ale liderilor revoluției decembriste[437]. În al doilea rând, faptul că statuile nu reușesc de unele singure și își aleg drept lideri umani pe securiștii Ionel și Estera, care doresc să le folosească ca „masă de manevră” pentru a cuceri puterea absolută în nume propriu, e o „înscenare ficțională colaterală” a mitului revoluției

[435] *Ibidem,* pp. 439-440.

[436] *Ibidem,* p. 396.

[437] Roxana A. Ghiță, *op. cit.,* p. 202; M. Cărtărescu, *op. cit.,* pp. 400-403.

furate[438]. În al treilea rând, există și o dimensiune psihanalitică a izbucnirii necenzurate a sexualității, o dată cu reprimarea sexualității la nivelul oamenilor, pe motive ideologice, a doua oară, reprimarea sexualității statuilor, astfel, după ce scapă de sub supravegherea strictă a lui Lenin, statuile „nu mai știură cum s-ajungă mai repede prin parcuri și prin boscheți, în Cișmigiu, la Kogălniceanu, la Unirii, ca să se-nclești lubrici unii de alții [...], să se-ncalece și să geamă într-o orgie deșănțată”[439]. Din punct de vedere alegoric, statuile își doresc din răsputeri și folosesc libertatea nou obținută mai mult pentru satisfacerea unor nevoi și instincte primare, cele de la baza piramidei lui Maslow, decât să obțină libertate și democrație, mulți autori susținând poate eronat că revoluționarii de la 1989 nu au avut niște idealuri sociale și umane înalte, ci că ar fi urmărit doar dobândirea unor nevoi, ca de exemplu hrana, pâinea cea de toate zilele. Cărtărescu exemplifică din nou grotesc, caricatural, burlesc, prin discursul noului lider instalat în decembrie 1989, nenumit, dar al cărui nume este ușor de ghicit și care este poreclit când „Omul cu două fețe”, când „Omul cu două mame”: „Credeți c-au făcut ei ditamai revoluția pentru că nu le plăcea politica Partidului? Să vă spun eu de ce s-au deranjat: pentru telemea, tovarăși. Între noi ne putem permite să spunem și adevăruri dureroase. Dacă Odiosul le dădea păpică, nu cădea-n veci de veci”[440]. Revoluția grotescă, disproporționat-ridicolă și bizară a „poporului eteroclit” al statuilor se termină odată cu penetrarea Casei Poporului, uriașă ca un „transatlantic eșuat pe uscat”, simbol fundamental al regimului ceaușist în arhitectura distrusă a Bucureștilor și centrul spre care duc toate masele, populația, personajele romanului, „boborul” statuilor în peisajul apocaliptic al orașului revoluționar, secvență finală a controversatului roman *Aripa dreaptă* și a inegalei trilogii *Orbitor*[441]. Colosul arhitectonic („monumentul nebuniei absolute”) este prezentat drept un dublu al lui Domus Aurea, celebrul palat al împăratului-poet nebun roman Nero, dictatorul

[438] Roxana A. Ghiță, *op. cit.,* p. 202.

[439] *Ibidem,* p. 202; Mircea Cărtărescu, *op. cit.,* p. 405.

[440] Mircea Cărtărescu, *op. cit.,* p. 434.

[441] Roxana A. Ghiță, *op. cit.,* pp. 202-203.

român Ceaușescu ivindu-se ca un Nero care reprezintă anormalitățile și excesele „unui timp ieșit din țâțâni", vorba lui Shakespeare[442]. Ajuns în fața coloanelor și contraforturilor groase, a „fastuoaselor decorațiuni și entrelacusilor vinciene", alături de celelalte statui, Lenin-statuia exclamă: „Tot ce vedeți e rezultatul muncii pline de abnegație a poporului român!"[443]. Scopul, țelul final este, după un scurt popas la un sarcofag de cristal în care pulsa o „nimfă lăptoasă de mărimea unui om", Lenin, Ionel și tovarășa Emilia, avatarul fostei Estera și celelalte statui prosternându-se în fața acesteia, de a constitui, sub președinția Emiliei, Partidul Popular al Statuilor Bucureștene (PPSB), dar ideea le este zădărnicită de apariția teroriștilor și a „Marelui Bolnav", Herman, gravid cu pruncul din țeastă, aici autorul făcând aluzie la nașterea zeiței Pallas-Atena din capul lui Zeus, numai că din capul lui Herman se naște cel mai voinic și dolofan băiețel, asemănător pruncului Isus, care își ia zborul pe spinarea unui mare fluture în jurul Slavei lui Dumnezeu, așezându-se pe un tron larg, la dreapta Tatălui[444].

În concluzie, rămân semnificative secvențele despre cei 13 Ceaușescu, avatari ai demonului, ai diavolului, ai satanicului ce devine tot mai oripilant, odată cu trecerea timpului, despre „noaptea limbilor lungi", ca să nu spunem „noaptea cuțitelor lungi", parabolă grotescă a falangei, a cohortei de limbuți și lingăi ordinari, despre învierea statuilor sau despre Revoluția din decembrie 1989 în versiunea ei participativă. Finalul romanului poate trimite la extincția lumii, la modul simbolic, sau al unei lumi, cea comunistă, la modul real, și distrugerea cosmică a Casei Poporului, ca un centru semnificativ-simbolic al comunismului românesc, din rămășițele căreia doar puritatea copilului sau pruncului Isus Hristos, mai poate renaște.

---

[442] *Ibidem,* p. 204 și Mircea Cărtărescu, *op. cit.,* pp. 475-476.

[443] Mircea Cărtărescu, *op. cit.,* p. 533.

[444] *Ibidem,* pp. 538-539.

Ioan Lăcustă, *Replace all* (*Colcăiala*) (2009) sau „Revoluția de la Județeană"

Ultimul roman semnat Ioan Lăcustă, înainte de moarte, *Replace all (Colcăiala),* și care are în prim-plan Revoluția Română din 1989, prezintă într-un stil picaresc, Hispanic, cu accente gogoliene, total diferit de cel al precedentului său volum, *Luminare,* activitatea unui ofițer de Securitate responsabil de monitorizarea mult-prea-fericitului Valerian, care în 1989 ajunge să organizeze revoluția la nivel județean, împreună cu două vrăjitoare. Pe la începutul romanului se explică și titlul, pornind de la programele Windows, într-un stil colocvial: „Da știi, dom' Pancras, ce-am învatat eu de la Ralița? Mi-a arătat o chestie la calculatorul ei de rămâi mut. O șmecherie. Ripleiso îi zice. Adică, daca vrei, schimbi totul dintr-o mutare. Scrii, de pildă, cizmar, p-orma dai ripleiso și… faci secretar general al partidului. (…) Sau scrie ieri și-o-ntorci pă azi. Ați priceput? Asta am înțeles, dom' Pancras. La istorie e cu ripleiso. A scris unul comunism, nu? Bine. Ține cât ține. Se plictisește lumea și vine altul și face ripleiso. A dat-o pe *revoluție*. Vine alții și face și ei ripleiso și o întoarce pe capitalism. V-ați prins?"[445]. În acest sens, este dat și exemplul Revoluției de la Județeană care reprezintă, printre altele, și un leit-motiv al romanului lui Lăcustă, o obsesie, o repetiție. Astfel, înainte de 1989, prim-secretar era un „comunist de bază, adevărat, om de treabă", chipurile, pe nume Trăscănău, iar când a sosit revoluția cu „ripleiso", teroriștii și tot peisajul, a fost înlocuit cu un profesor, Levcovici, care „preda economie politică și finanțe la liceul doi", dar iar s-a dat cu „ripleiso" și a fost instalat Cangurașu Brandaburlea, pentru ca la primele alegeri aplicându-se din nou „ripleiso" și a revenit comunistul de omenie Trăscănău, care în cele din urmă a fost găsit înecat într-un ghiol, a venit obsesivul „ripleiso" și a venit prefect, și nu perfect, Soporan[446]. De fapt, Revoluția de la Județeană repetă, imită ironic ceea ce s-a petrecut în realitate în județele României, unde au avut loc „evenimentele", în zilele Revoluției din decembrie 1989 și

[445] Ioan Lăcustă, *Replace all* (*Colcăiala*), Iași, Editura Polirom, 2009, p. 66.
[446] *Ibidem*, pp. 66-67.

după aceasta. Pe acest fundal, în aceeaşi discuţie de la cizmărie, între tineri şi bătrâni, între Pancratz (şi nu Pancras ori chiar Pancreas!), Gentimir şi alţii, ca într-o Poiana lui Iocan predianã, se fac diferite afirmaţii, se expun gânduri, se face politică. Astfel, masele ar idealiza politica, în opinia lui Pancratz, fiind de partea liderului care urlă mai tare şi spune „măscări cât mai porcoase" sau le promite cel mai mult şi mai multe[447]. Al doilea titlu al romanului, *Colcăiala*, trimite la ceea ce s-a întâmplat în zilele Revoluţiei din 1989, când mulţi oameni, şi în special cei compromişi în timpul regimului comunist, dispăruseră vremelnic într-o colcăială, viermuială de oameni şi evenimente şi întâmplări care se succedau ameţitor, revenind apoi în prim plan sau în plan secund, aproape complet schimbaţi, pentru a se adapta noilor vremuri postdecembriste şi postcomuniste.

Ioan Lacustă face o radiografie nemiloasă, plină de ironie şi sarcasm a societăţii româneşti de după 1989, însă într-un mod destul de vulgar, naratorul fiind un satiric cu înclinaţie şi multe apăsări spre caricatură, romanul fiind aproape în întregime unul de tip grotesc, unde personajele care se aflau în vârful ierarhiei comuniste înainte de Revoluţie îşi păstrează vechile obiceiuri şi funcţii. Protagonistul Goncea, fost tovarăş maior şi avansat colonel de securitate chiar de Congresul al XIV-lea al PCR din noiembrie 1989 (ultimul prins de Ceauşescu), atotputernic pe faţă înainte de Revoluţia din 1989 şi dom' general după „evenimente", la fel de puternic, dar din umbră, din spatele uşilor închise; ajuns deci general, octogenarul, de acum, Goncea, ctitor de Biserică, de Bibliotecă (sic!), finanţator al „Asociaţiei de persecutaţi politic", proprietar peste o bucată din pădurea Obancea, peste o vilă cât un palat, gen casa-palat a miliardarilor şi multimilionarilor căpătuiţi după Evenimentele din 1989, şi nu numai, peste un morman de afaceri cunoscute şi necunoscute, tainice, este stăpânul, nu al Inelelor ci – lucrul cel mai important – peste dosarele în care sunt închise şi puse la păstrare biografiile tuturor celorlalţi. Dar, paradoxal, după primele zile „eroice" ale Revoluţiei de la Judeţeană, odiosul securist a stat ascuns aproape o lună în garsoniera pe care şi-a amenajase uşă-n uşă cu personajul Afinoghiu (Tilică) Băcănel-

[447] *Ibidem,* p. 67.

Obănceanu, dispărând chiar câteva zile şi umblând deghizat în măturător, purtând „în coada târnului" un steag tricolor „cu gaura de rigoare în locul stemei socialiste"[448]. Tot în zilele lui decembrie 1989, o patrulă de revoluționari îl pândea pe Goncea, având ordinul expres de a-l împuşca, chiar şi fără somație, dacă ar fi putut deturna „adevăratele sensuri ale tinerei Revoluții de la Județeană", care era una „spontană, patriotică şi profund democratică, expresie nemijlocită a voinței şi forței maselor conştiente de noul mers al istoriei", într-un limbaj de lemn de stejar, autorul fiind aici ironic, ce amintea de fapt de epoca comunistă, cea de aur. şi totuşi, la trei-patru zile de la Revoluția de la Județeană, termen obsedant care apare, nu numai în fiecare capitol, ci în fiecare pagină, colonelul Goncea, care zâmbea *colcăit,* a fost în stare să anunțe că revoluția a ieşit, citățm, „aşa cum am plănuit *noi*", şi că venea mutarea cu partidele istorice, personajul deja amintit Băcănel, să preia „Filiala Județeană a Vechiului Partid Istoric", care avea să se numească, aşa, pentru continuitate, „Vechiul Partid Istoric Nou"[449]. El se întreabă sarcastic şi cu dezacorduri, „ce eroic a ieşit la revoluție, cu morți, mai ales cu cei tineri, că cine să moară mai frumos decât ei tinerii, care a făcut revoluția?!",continuând sadic-sagace, că acum la „revoluția noastră" intervine etapa „bărbaților maturi, pregătiți la evenimente şi care o face cum trebuie, tehnic şi cu metodă!"[450]. Într-adevăr, la Casa de Cultură a Sindicatelor are loc un miting spontan, la care un grup de inițiativă, alcătuit din câțiva ziarişti de la fosta publicație județeană a PCR *Victoria socialistă*, devenită după 1989 *Vestitorul sărăcean* (tot o denumire ironică, satirică), doi profesori de liceu şi câțiva funcționari au decis reînființarea Vechiului Partid Istoric, cu Băcănel pe post de preşedinte, în sală fiind şi 150 de figuranți de la cinematografie, „specialişti în filmele cu ilegalişti", în care trebuia neapărat să apară „opoziția reacționară a vechilor partide istorice"[451]. În romanul lui Lăcustă, securistul Goncea este un fel de dumnezeu localo-regional, reuşind să se păstreze la trecerea dintr-un sistem în altul, el supraviețuind intact,

[448] *Ibidem*, p. 31.

[449] Ioan Lăcustă*, op. cit*., p. 45.

[450] *Ibidem,* pp. 46-47.

[451] *Ibidem,* p. 47.

ticălos trecerii la postcomunism sau capitalism sălbatic şi încercând să ajungă la puterea absolută („care corupe în mod absolut"), fiind în acelaşi timp stăpânul dosarelor celorlalte personaje din Şoptireanca, locul unde se desfăşoară acţiunea, atâta câtă este, a acestei opere narative. În aceeaşi cizmărie, aflăm că Goncea a ajuns general după Revoluţie, aranjându-se şi scoţându-se de la Revoluţia care a fost „la Judeţeană" şi are grijă de multe probleme, devenind o eminenţă cenuşie, un cardinal Richelieu al locului menţionat.

Un alt leit-motiv al acestui roman despre revoluţie este convingerea mai multor personaje că aceasta, inclusiv cea de la Judeţeană a fost salvată de tineri care au avut educaţie şi spirit patriotic şi naţional şi care s-au sacrificat murind pentru ea, idee înălţătoare, de altfel. Într-o conversaţie dintre popa Băncilă şi personajul Emilian Ţongu, se „meditează" şi asupra istoriei revoluţiilor, credinţa celui de-al doilea fiind aceea că nu au existat revoluţii fără vărsare de sânge, morţi şi „tremurat de dositor la popor"[452]. Altfel, poporul român nu ar fi avut reveleţia că a avut loc o revoluţie, mai ales dacă nu era dată şi văzută la televizor de dimineaţa şi până seara târziu, tele-revoluţia, cum i s-a spus, dacă nu ar fi existat „pocnete, grenade, fereală de terorişti", aceştia neputând fi încadraţi, de exemplu, la categoria criminali, rămânând doar terorişti, şi într-un fel şi târziu nu s-ar fi mobilizat[453]. De asemenea, în viziunea personajului pomenit, dacă o revoluţie nu are şi martiri nu este una adevărată, nu poate să intre sau să iasă din istorie, fiind date exemple precum Griviţa, Plevna şi cel de-Al Doilea Război Mondial, unde, totuşi, nu au avut loc revoluţii, ci războaie şi greve. Dacă într-o revoluţie, poporul nu se lasă pătruns de entuziasm, sau nu participă cu ataşament, ori dacă nu au existat morţi şi victime, atunci ea nu va ieşi „ca la carte"[454]. Concluzia pesimistă, evident, este că lumea nu va fi răsturnată de o revoluţie, în ciuda zguduirii ei, pentru că este aşezată de mult. Pe de altă parte, este discutat şi analizat foarte pe scurt şi

[452] *Ibidem,* p. 85.

[453] *Ibidem,* p. 85.

[454] *Ibidem,* p. 86.

caracterul „reacționar" al românilor, astfel dacă poporul este prins „la reacțiune", trebuie să te ferești, dar în același timp, el trebuie apărat.

O altă fațetă interesantă, folosită și de alți romancieri români este prezentarea în paralel a comunismului anilor 1950 cu „lupta de clasă", aparenta liberalizare din anii 1960, dar și a celui „negru" din anii 1980, cu „cozile și nevoile", și a postcomunismului și capitalismului sălbatic de după 1989, într-un efort de a cuprinde cei 45 de ani de dictatură bolșevică în România, nu numai ca o continuitate între lumea de dinainte și cea de după „Evenimente", ci și ca un fel de război de lungă durată, vorba unor istorici ca Braudel și Hobsbawm, purtat însă pentru devenirea, nu „întru ființă", ci pentru propriile interese și profituri. Este amintit până și anunțul fostului dictator Ceaușescu din 7 mai 1971, de la semicentenarul partidului comunist, cum că România intrase în „etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate" și ex-secretarul general al PCR începuse din nou „să le dea drumul la evrei", aici simțindu-se experiența de redactor la revista „Magazin istoric" a lui Ioan Lăcustă. De altfel publicația este și menționată de mai multe ori în roman personajul Sofronică se pricepea la istoria „de ziceai că-i profesor, nu șăibar, fiind abonat și la „Magazin istoric", iar când acesta plecase ca să moară la Revoluția de la Județeană tocmai citea ultimul număr…, iar acum zăcea în parcela cu eroii care au murit la revoluție"[455].

Ajuns din nou în vârful piramidei, securistul odios Goncea are ambiția nebunească de a remodela nu numai societatea românească, ci și natura umană însăși și împreună, ele trebuie să-l servească pe acest „Eu, Supremul" „patriarh" marquezian. Din acest punct al puterii absolute care „corupe în mod absolut", vorba Lordului Acton, astuțiosul Goncea îi are pe toți la mână fiindcă le cunoaște în amănunt slăbiciunile și interesele personale, defectele și faptele reprobrabile pe care celelalte personaje sau cei care vin în contact cu antediluvianul securist. În plus, Goncea îl angajează pe burduhănosul prozator al orașului, așa-zisul maestru Tacsil Burtăncureanu (pseudonim literar Radu Fulgerică Jr. sau Radu Fulger Jr.,

[455] *Ibidem,* pp. 142, 165.

în roman sunt prezente ambele nume), să-i scrie biografia romanțată, de fapt un roman-fluviu, intitulat ironic *Mucenicul zilelor*, acesta devenind astfel biograful oficial al securistului, scriind deja primele șase volume, al șaptelea fiind „gata să plece la tipar" „cronicarul autorizat al faptelor din localitate", ambiția auctorelui era aceea de a realiza o saga de familie și, în același timp, „un fel de istorie romanțată a românilor" din ultimele două secole. Însuși Goncea îi va arăta așa-zisului romancier-biograf cum trebuie scrisă monumentala carte și schimbată chiar istoria, în momentul 1989 ajungându-se la predarea etapei, făcută cu tot dichisul la „marea însforare", respectiv șnuruită și pecetluită, cum sunt documentele din arhivă, cartonate, numerotate, însforate și sigilate cu ceară roșie, „pă ultima filă", cum se exprimă securistul, acesta fiind convins că doar sângele și morții „convinge poporul că predarea etapei s-a făcut în bună rânduială", iar „dacă morții e pentru tineret, atunci e și mai revoluționar, că e cu mai multă jale, durere, nemurire la mortul tânăr" (sic!), aici apărând din nou obsesia tinerilor care s-au sacrificat pentru și în revoluție[456]. În mod contrar, poporul va considera că în 1989 nu a fost revoluție, ci complot, anarhie, lovitură de stat și că au fost implicate agenturi străine, teroriști, lunatic, marțieni „și alte d-astea".

Intrat într-un fel de transă romanescă, narativă, Goncea îi sugerează condeierului Burtăncureanu că ar trebui „să bage și puțin fantastic la prelucrare", la modă fiind după 1989 romanele și cărțile de mistere, magie, taine, misticism, fantastic, mai ales că poporul român are un „folclor minunat", cu tradiții „de-astea cu strigoi, cu moroi, cu *ăia* din Baltă", străinii umblând cu limba scoasă după vampiri, Dracula, tras în țeapă[457]. Delirând deja, Goncea continuă cu perorațiile de tip istoric, trecând de la obsedanta Revoluție de la Județeană și aflarea adevărului despre aceasta, la fixația, deja, cu termenul *Replace all*, permutarea și predarea, cu inventarul complet a istoriei dar și a dosarelor, pentru a sfârși cu nuanțele Adevărului. În acest sens al palierului magic al romanului, mai mult sau puțin ironic, Lăcustă introduce o categorie aparte de personaje

[456] *Ibidem*, p. 239.
[457] *Ibidem*, p. 240.

stranii, denumite generic *ăia,* despre care nu poți spune dacă sunt moroi, strigoi, îngeri sau demoni, păpușari ori agenți ai schimbării, sau toți la un loc, ei intervenind miraculos în viața personajelor sau în aproape toate întâmplările ținutului cvasi-macondiano-yoknapatawphian în care se petrece acțiunea romanului, oricum *ăia* sunt printre noi. Astfel, *ăia,* despre care se poate specula că sunt și spirite, duhuri sau demoni, ori personaje simbolice, imaginare dar și reale, putând fi conțopiști care mută dosarele „dintr-o încăpere într-alta", profesorași care veniseră să depună mărturie că directorul lor „nu o agresase sexual pe stagiara de engleză în laboratorul de istorie, chiar pe machete Sarmizegetusei" (sic!), vreun „gură-cască", venit să piardă dimineața în sala de ședințe, de asemenea, *ăia* se țin după preoții locului, popa Băncilă, de pildă, afirmând că a văzut „unul din *ăia*", aceștia provocând aproape o psihoză în masă, ideea fiind că moroii *ăia*, cum erau înțeleși de unele personaje, au ieșit în lume la lumină din cauză că s-a întins „răutatea între oameni". În plus, *ăia* ieșeau din Baltă în lume, dar și din visele femeilor, sub formă de lungani îmbrăcați în pardesiuri gri, cu eșarfe verzi fluturându-le pe umeri și strângându-le în brațe, sau ca niște „inși deșirați" cu fețe prelungi și purtând pălării de paie de orez, model „Los Paraguayos" în turneul din vara lui 1963 la Urlați! Tot *ăia* intervin mai mult sau mai puțin miraculos și în Revoluția de la Județeană, și chiar după, sprijinind numirea lui Băcănel-Obănceanu în fruntea Vechiului Partid Istoric Nou, și în plus, lansându-se zvonul că au fost înșiși teroriștii „revuluției", sau în cel mai bun caz cei care i-au instruit pe teroriști, *ăia* apărând și dispărând întocmai ca cei care au împușcat „băieți tineri" în timpul revoluției, totul pentru mulțumirea „boborului".

Revenind la personajele în carne și oase, să spunem, în zilele revoluției județene, maestrul Burtăncureanu va fi de partea revoluționarilor locali, conduși de inginerul Nisip, alături de răposatul episcop Valerian, fluturând drapelul tricolor găurit, așa cum văzuse că „se dădea întruna la televizor când apăreau revoluționarii în fața poporului", aceștia fiind impresionați și răcnind la un moment dat că Biserica și cultura sunt de partea revoluției, cameleonicul și oportunistul

scrib oferndu-şi serviciile noii puteri revoluţionare[458]. În acest context, sunt amintiţi Mircea Dinescu şi Ion Caramitru, dar şi Silviu Brucan, care prezenta la televizor o sinteză a celor întâmplate în fostul Comitet Central şi directorul televiziunii naţionale comuniste Teodor Brateş care îl întrerupea pe Brucan şi anunţa grav, imperios că „teroriştii otrăviseră câteva fântâni" şi doreau să arunce în aer „canalizarea capitalei".

Tot la capitolul grotesc, romanul se remarcă prin numele personajelor şi caracterelor, care sunt observate din exterior, autorul încercând din răsputeri să stăpânească întreaga colcăială, de unde şi celălalt titlu al romanului, şerpăraia de evenimente din cei 45 de ani de comunism, dar şi din perioada de după Revoluţia de la Judeţeană şi cea din ţară. Într-adevăr, numele, atât cele simple, cât şi cele compuse, sunt groteşti, cu jocuri de cuvinte unele reuşite, altele mai puţin de tip argotico-grobiene, câteva cu aluzii sexuale, cele mai multe fiind cele care ţin de defectele personajelor, Ioan Lăcustă putând foarte bine să-şi fi dat doctoratul în onomastică, astfel: Afinoghiu Băcănel-Obănceanu, Jambirică Brandaburlea, Canguraşu Brandaburlea, Gasperină Brandaburlea, Brandaburlea Macatist-Claxon (un clan întreg), Ohaia Micigana (de la statele americane Ohio şi Michigan) care ţinea restaurantul „Mexicana Kăntri" (altă denumire ironică), Pomponică Strungă, Târtănel, Gondolina, Mantinela, Fărmăcata, Piticoata, Trambulina, puţopalmistul Lanolină, Pârţângău, Trăscănău, Părăluţă, Păstrămaţ, Paţughelu, Pişcolţ, Biluţă, Şevrolet, Stânjenaş, Tomnea, Marţu, Vandaxon şi altele, care, deşi pe alocuri sunt plastic-pitoreşti, indică o latură oarecum frivolă a satirei lui Lăcustă.

Până şi numele personajelor aparţinând literaturii, artelor plastice şi muzicii sunt groteşti şi ironice: scriitorii, romancierii şi poeţii Tacsil Burtăncureanu, Amilcar Gămoarză, Turbotin Bangă şi Adorel Paşcanu, temutul critic literar Mitru Alimutca, fotograful Vasilică Urdinare, dar şi artiştii constituiţi în Grupul Artiştilor Apolitici Independenţi, precum pictorul vitrinier Afrodisiu Şodromag, compozitorii Dumitru Mânzuleţ, care era autorul imnului echipei locale de baschet şi Rigo Fachiol, care crease oratoriul „Muma Gerulei", pe versuri de Nicoleta

[458] *Ibidem*, pp. 206-207.

Dârdală. Chiar şi numele străine sunt ironice şi maliţioase, de la cele ruseşti, gen Ştrunţkovici şi Klităngheniv, la cele indiene precum Zoghutraapahma, astfel încât, per ansamblu, se poate spune că autorul a realizat o revoluţie onomastică. Revoluţiei de la Judeţeană îi este consacrat şi un monument, care fusese însă edificat în 1987, în semn de cinstire a eroilor din judeţ căzuţi în luptele cu turcii din sudul Dunării (se numea monumentul „Independenţei"), şi chiar Ceauşescu trebuia să-l inaugureze, dar dictatorul n-a mai anuns la eveniment, deoarece era, chipurile, ocupat cu pregătirea vizitei în URSS la invitaţia lui Mihail Sergheevici Gorbaciov[459]. După victoria Revoluţiei de la Judeţeană, monumentul a fost rebotezat „Triumf însângerat" şi „garnisit" cu trei steaguri găurite şi cu un basorelief înfăţişând „asaltul Comitetului Judeţean de Partid" şi „lupta îndârjită" cu teroriştii masaţi în boscheţii de lângă fântâna arteziană din scuarul din partea dreaptă a Judeţenei, văzută dinspre bulevard[460]. Însuşi megaromancierul Burtăncureanu a compus o inscripţie de 27 de rânduri, amplasată pe un panou separate, la poalele monumentului, cu această sfântă ocaziune înfiinţându-se şi un „comitet de iniţiativă", subvenţionat evident de securistul-afacerist Goncea, în scopul strângerii, studierii şi tipăririi tuturor documentelor şi mărturiilor privind Revoluţia de la Judeţeană[461]. Se observă şi aici aceeaşi continuitate între o epocă istorică, cea comunistă şi cea post-comunistă şi în domeniul artei monumentale. Înspre finalul romanului, revoluţia de la 1989, fie că este naţională, fie judeţeană, este văzută în mod negativ, deoarece ar fi făcut din România un schelet şi că cei care vor veni după înfăptuitorii ei se vor întreba: „asta e România pe care o tot slăviţi? Ciozvârtele astea? Scheletul ăsta care de abia se mai ţine"[462]. Concluzia romanului este că şi în privinţa revoluţiei, Istoria are o singură deviză, aplicabilă şi în cadrul altor evenimente, în „jocul parşiv" cu oamenii, cu umanitatea, rămâne doar acea obsedantă mutare *Replace all*[463].

[459] *Ibidem,* p. 249.

[460] *Ibidem*.

[461] *Ibidem,* pp. 249-250.

[462] *Ibidem,* p. 295.

[463] *Ibidem*, p. 300.

Bogdan Suceavă, *Noaptea când cineva a murit pentru tine* (2010) sau „Revoluția soldaților și studenților"

Printre romanele cele mai interesante și aproape în întregime despre Revoluția din decembrie 1989, se află și cel al scriitorului-matematician româno-american Bogdan Suceavă, *Noaptea când cineva a murit pentru tine*. Subiectul este simplu, în aparență: un grup de studenți petrece noaptea de 25 decembrie (în această zi de Crăciun, au fost omorâți dictatorii soți Ceaușescu) spre 26 decembrie 1989, în clădirea atât de încercată ulterior a Universității din București, într-un areal de siguranță situat în interiorul Facultății de Geologie (care avea să dea pe cel de-al doilea președinte al României postdecembriste, dezamăgitorul Emil Constantinescu). În jurul clădirii, au loc schimburi de focuri terifiante, mai multe sau mai puțin regizate, iar la câteva sute de metri distanță, un grup de militari păzește un punct așa-zis strategic în vecinătatea edificiului fostului C.C.

Romanul lui Suceavă este un fel de jurnal de campanie în care eul narator înregistrează precis, matematic, dar și jurnalistic întâmplările ce dau greutate și adâncime câtorva ore sau nopții menționate dintre 25 și 26 decembrie 1989. Prozatorul-matematician are, ceea ce se cheamă, „știința construcției în relief", întreaga semnificație a romanului rezultând ineluctabil din suprapunerea și juxtapunerea dintre momentele fierbinți ale Revoluției, deja celebrele focuri din Piața Universității, filtrele de trafic, baricadările în clădiri, teroriștii, inclusiv cei de la USLA, și faptele petrecute cu un an înaintea Revoluției, în cadrul unei cazarme comuniste oripilante, unde, de exemplu, soldații în termen erau forțați de unii superiori să curețe latrinele, toaletele cu... periuța de dinți, aberațiile apărute și în alte romane românești despre viața în armată! Într-adevăr, referindu-ne la teroriști, cu câteva ore înainte de apariția lui Iliescu la TVR, în București și în alte câteva orașe s-au tras multe focuri de armă, așa debutând evenimentele care au intrat în istorie drept „fenomenul teroriștilor". Aceștia erau de fapt „lunetiști", trăgători de elită, bine ascunși și camuflați, care

trăgeau în mulțime și în militarii în uniformă, iar știrea despre existența lor a fost livrată de presă. Acest lucru a provocat inevitabil escaladarea luptelor – în multe situații, unitățile sau subunitățile militare au început să tragă unele în altele, din cauză că nu se dibuiau la timp, și această situație dramatică este prezentă și în romanul lui Suceavă. Pe de altă parte, lupte aveau loc și împotriva trupelor detestatei Securități, iar în cursul unor ciocniri intense pe aeroportul Otopeni din București au fost ucise aproximativ 50 de persoane. De asemenea, la Sibiu, unde de câțiva ani era prim-secretar fiul lui Ceaușescu, Nicu, armata a luat cu asalt sediul local al Securității. Din cauza acestor teroriști, străzile și piețele orașelor românești erau goale, lumea ferindu-se să mai iasă din case. Focurile de armă au încetat abia în seara de 25 decembrie 1989. Romanul lui Bogdan Suceavă tocmai de această memorabilă seară se ocupă, după ce a fost difuzată informația că dictatorul și soția lui fuseseră omorâți (și această știre este discutată în roman, protagoniștii bucurându-se enorm la auzul ei), dar timp de câteva săptămâni au mai fost semnalate „incidente izolate". Bilanțul „fenomenului teroriștilor" a fost tragic. Indiferent de explicațiile, care au fost date mai târziu, acest rezultat sinistru apasă ca un munte asupra puterii de atunci, care n-a știut sau n-a vrut să pună capăt acestui fenomen și carnagiu, totodată, foarte greu de explicat.

Revenind la romanul lui Suceavă, cele două fire narative sunt unite, unificate, de viziunea eului povestitor protagonist, ex-militar într-un pluton, nu de execuție, ci cu termen redus, devenit student în anul I la Facultatea de Matematică din București. Avem de-a face cu saga unui tânăr plecat, nu cu sorcova, ci cu misiunea de a participa la o... ședință a Ligii Studenților, care trebuia să stabilească un regulament și o ordine de priorități, el fiind deviat din calea-i politizantă de mersul inexorabil al Istoriei, de evenimentele revoluției Române.

Una din ideile romanului este de a propune o tipologie a „revoluționarului fără revoluție", suprapusă pe eșecul aproape total al participării protagonistului la Revoluția din 1989, deși, culmea, se afla în „zilele fierbinți", vorba regizorului Sergiu

Nicolaescu, care este amintit destul de des în acest roman și aproape numai în mod negativ! Pe lângă acesta, mai este menționat un alt regizor de film, și anume italianul Sergio Leone, creatorul și autorul filmelor gen „western-spaghetti", vestul sălbatic din peliculele lui fiind un paradis în comparație cu realitatea dură a revoluției din 1989, când „au murit oameni", străzile erau pline de oameni, iar la televizor populația era îndemnată în continuare „să iasă în stradă pentru a proteja revoluția"[464]. Tânărul student-militar-revoluționar, care se întreba ce căuta acolo și ce mai dorea, este exclus atât din grupul sau plutonul de militari ori al revoluționarilor activi, cât și din rândul matematicienilor. Aș explica acest paradox prin faptul că în armata făcută în vremea comunismului, studentul efectua numai jumătate din termenul stabilit pentru ceilalți, care nu intrau la facultate, fiind considerat un intelectual în devenire, situat deasupra nu numai a soldaților cu termen întreg, ci și a militarilor de carieră și fiind chinuit de aceștia din urmă cu tot felul de corvoade și primind pedepse umilitoare. Niciun revoluționar activ nu putea fi asimilat cu personajul principal pentru că venise acolo pe post de soldat cu termen redus, nefiind nici revoluționar de ocazie, nici profitor al ei, nici vreun bișnițar aflat pe baricade, de pildă, iar matematician nu avea cum să fie socotit pentru că nu terminase facultatea și nu devenise profesor ori cercetător.

Altă viziune despre revoluție, care ne interesează în cazul de față, este cea a filtrelor zaverei, sau revoluției, care sunt considerate drept unice în lume și neavând legătură cu „formațiunile sociale normale", deși ele erau păzite de militarii care formaseră o baricadă. Alte sub-evenimente, sau evenimente secundare, din cadrul revoluției fac referire la incendiul devastator de la BCU, majoritatea studenților dorind dezinteresat să ajute revoluția, în timp ce unii dintre ei au dat o mână de ajutor Frontului, FSN, care „furase" revoluția! Sau faptul că în decembrie '89, națiunea română trecea printr-o revoluție și mulți frustrați intoxicați de decenii cu filmele aceluiași regizor-revoluționar-senator sau mai degrabă revoluțier, aș spune, Sergiu Nicolaescu au primit arme automate,

[464] Bogdan Suceavă, *op. cit*., p. 286.

trăgând aiurea și chiar omorând nevinovați! De asemenea, libertatea sau ideea acesteia este văzută de un personaj ca o „maică precistă a toate câte sunt", ori ca un „solo de chitară de Metallica" (sic!). Totodată, eul povestitor nu știe că este ușor să faci o revoluție pentru a înlătura un sistem politic revolut, dar că dificultatea cea mai mare este de fapt tranziția, zidirea, renașterea de după. La auzul execuției soților Ceaușescu de către un pluton de soldați la Târgoviște, militarii din romanul lui Suceavă dansau cu toții, în timp ce televiziunea română arăta imaginile cu cele două cadavre hidoase. Într-adevăr, pe 25 decembrie au venit de la București „judecătorii", împreună cu plutonul de execuție, iar procesul, sau „farsa juridică" a durat aproximativ 55 de minute, lui Ceaușescu fiindu-i aduse acuzații „absolut deplasate" (printre altele, uciderea a 60.000 de oameni)[465]. Tiranul s-a apărat destul de lucid, insistâmd asupra „caracterului neconstituțional" al organului care-l judeca sau pseudo-judeca, ceea ce, până la urmă, n-a schimbat nimic, pentru că tribunalul a dat singura sentință posibilă atunci, pedeapsa cu moartea, care a și fost executată[466]. În seara de 25 decembrie a fost dată publicității știrea despre executarea dictatorului și a „sinistrei" sale soții, dar nu a fost difuzat filmul simulacrului de proces, de frică, teamă ca acest lucru să nu atragă „consecințe neplăcute" (N. Ceaușescu acuzase noii guvernanți că erau în legătură cu „agenturili" de spionaj ale URSS)[467]. Totuși, anumite copii ale acestui film, în două montaje diferite, au început să circule neoficial, ceea ce a determinat autoritățile ca, în cele din urmă, să difuzeze materialul[468]. După asasinarea Ceaușeștilor, teroriștii sau așa-zișii teroriști și-au încetat tirul, iar a doua zi, pe 26 decembrie 1989 a fost format un guvern provizoriu, în fruntea căruia a fost pus Petre Roman[469].

Totuși, revoluția din 1989 adusese fericirea, bucuria, exuberanța de a scăpa de Ceaușescu, dar cu un „preț neașteptat", oamenii văzând la televizor (apare obsesia, leit-motivul tele-

[465] Adam Burakowski, *op. cit.*, p. 349.

[466] *Ibidem*.

[467] *Ibidem*.

[468] *Ibidem*.

[469] *Ibidem*.

revoluției române) „cadavre neidentificate aruncate claie peste grămadă și spălate cu furtunul. Ca să se vadă cine sunt”[470]. Autorul-narator leagă tele-revoluția de sentimentul morții, de vidul acesteia și de... matematică, afirmând că la Televiziunea Română Liberă, care filmase moartea în direct, a vizionat moartea în toată goliciunea ei, totul fiind însoțit muzical-războinic de răpăitul „mitralierelor nevăzute” de pe clădiri și din ganguri, de pe TAB-uri și din spatele sacilor cu nisip, ca în filmul lui Radu Muntean, „Hârtia va fi albastră”, în care acțiunea se petrece într-o singură noapte, ca în romanul lui Suceavă, dar cea de 22 spre 23 decembrie 1989, de moartea devenind ineluctabil o „variabilă aleatoare” care lăsa în urmă „carcase anonime, despărțite de rușine și de respirație”[471].

Autorul face o comparație de tip istoric și statistic, între Revoluția din decembrie 1989 și marea răscoală rurală din 1907, când armata ar fi ucis 11.000 de țărani (cifră ulterior revizuită, fiind câteva mii de morți, dar oricum crimele rămân crime), în România s-a tot ucis de-a lungul vremurilor.

La un moment dat, protagonistul, eul povestitor sau alter-ego-ul autorului este întrebat de ce a participat la revoluția aceasta sângeroasă, din interes, ca să se pună bine cu ea, ori ca să fie liber, să se angajeze la oraș ca profesor de matematică, să asculte liber orice post de radio dorește, inclusiv Europa Liberă, să scrie ce vrea, ce-i trece prin minte, să călătorească prin toată lumea, să fie liber, aici studenții și militarii diferențiindu-se net unii de alții, fiecare având viziunea lui despre revoluție și libertate.

Deși romanul se vrea realist, el are și inserții, elemente de surrealism, halucinații, vise ciudate, de pildă, eul povestitor are un vis bizar, dar cam tenebros-morbid: într-o noapte și-a închipuit că societatea românească socialistă multilateral dezvoltată primise ordin de la comandantul suprem, multiplul geniu, N. Ceaușescu, să se sinucidă. Pe rând. Astfel, clasele sociale fuseseră programate să se omoare la anumite ore, de la copii preșcolari, bibliotecari, ingineri și până la poeți, muzicieni,

[470] *Ibidem*, pp. 286-287.

[471] *Ibidem*, pp. 287-288.

pompieri și pensionari! Nu știm dacă este un SF deja-vu, un fragment distopic ori un surrealism grotesc.

Din păcate, romanul lui Bogdan Suceavă are și scăderi, minusuri, astfel psihologia personajelor secundare, în mod deosebit, lasă mult de dorit, fiind schematice, subțiri, slab caracterizate, lipsite de substanță. Pe alocuri, limbajul este trivialo-indecent, dar nu atât de des și de scatologic, ca în romanul *1989* al lui Adrian Buz, și chiar artificial, forțat, de genul: „Ce aveți voi în arhive, băi, soldați ai armatei noastre? Arhiva pentru labă! ” Și exemplele pot continua. În fine, titlurile capitolelor sunt prea lungi, alambicate, de un fals neobaroc și cam retoric-liricoide, ca de pildă: „Amurgul tuturor iluziilor observat din focarul de maximă deformare a luminii. Porțile ți se deschid. Căci strălucirea nu are legătură cu vederea realității reale, ci cu a realității din spatele ei”. Și aici exemplele pot continua, înșelând oarecum așteptările cititorilor. Iar în final, autorul se întreabă grav ce mai este adevărat după noaptea menționată, „ce s-a frânt înlăuntrul ideii de patrie și ce a luat Ceaușescu în mormânt cu el”?

Dan Stanca, *Mutilare* (2010) sau „Între rebeliunea duhovnicească nelegionară și Revoluția Schimbării la față”

Este un roman în care, în esență, este analizat destinul omului contemporan sau „recent” alienat, dar nu în sensul hegeliano-marxist, ci de pe poziții de dreapta, un *hombre* dezrădăcinat, într-o lume în care nu mai există ceva sfânt, sacru, divin, o lume lipsită de idealuri, idealisme și repere adevărate. Istorico-realist vorbind, romanul lui Dan Stanca prezintă două lumi, două zone, inclusiv literare, Bucureștii anilor 2000 și Transnistria anilor 1940, unde comisarii sovietici prizonieri erau supuși unui tratament terifiant. Romanul mai reprezintă și schimbarea la față, nu a lui Hristos, ci a lui Horia, un bărbat devastat și sfâșiat de o pasiune mai presus de orice. Și, desigur, este descrisă și schimbarea la față a poporului român, un popor „adânc mutilat atât în carne, cât și în suflet”, un popor aflat mai mult sub ocupație străină, „sub vremi” și nu deasupra lor, și fără un destin măreț sau măcar semnificativ în istoria omenirii.

Dar, *Mutilare* face aluzii și referiri și la Revoluția 1989, fără să fie un roman al revoluției. Astfel, personajul Teodor Hațieganu, care intrase într-o montaliană „tăcere închisă ermetic" a fost „trezit" exact la revoluție și a fost „alt om"[472]. Fost tehnician horticol la ridicola Întreprindere de Grădini și Sere, bătrânul Teodor Hațieganu plecase de pe eliadiana stradă Mântuleasa, unde locuia, în centrul Capitalei, și unde îl prinsese miezul nopții și împușcăturile, probabil din noaptea de 21 spre 22 decembrie 1989 (autorul nu precizează foarte clar) se auzeau până la strada menționată. Deși nu a fost pe baricade în noaptea aceea tensionată, ascunzându-se de frică într-o curte ca să scape de Miliția comunistă, Hațieganu se vindecase însă de tăcerea de tip Teofan Zăvorâtul în care căzuse[473].

Un alt personaj interesant, Teofil Argatu se sinucide, pentru că realizează că morții Revoluției din decembrie 1989 nu schimbaseră cu nimic „rânduielile", puterea rămânând pe mâna „acelorași ticăloși, mai puțin a Dictatorului decapitat", dar a cărui jertfă fusese necesară pentru supraviețuirea „Balaurului"[474]. Teofil participase și la evenimentele sau „fenomenul" din Piața Universității, celebra „Golaniadă", în primăvara lui 1990, intrând și în greva foamei pe pajiștea din fața Teatrului Național din București, unde câțiva „zănatici" se strânseseră în corturi, nedorind sub nicio formă să elibereze locul[475]. Mulți istorici au inclus fenomenul Piața Universității în cadrul, perimetrul Revoluției române, și îl consideră ca reprezentând „evenimentele de masă" care au avut loc în Piața Universității din București între 22 aprilie și 15 iunie 1990, și care sunt indisolubil legate de mineriada din 13-15 iunie, dar și de alegerile din mai. Cu o durată de 53 de zile și adunând în jur de 50.000 de oameni în fiecare seară, *Golaniada* a fost, după majoritatea istoricilor, „cel mai amplu protest din istoria României și „cea mai mare manifestare anticomunistă din Europa de Est, după căderea Cortinei de Fier"[476]. Manifestațiile

[472] Dan Stanca, *Mutilare,* București, Editura Cartea Românească, 2010, p. 46.

[473] *Ibidem*, pp. 46-47.

[474] *Ibidem,* p. 58.

[475] *Ibidem,* p. 54.

[476] Cf. „Golaniada", Wikipedia, accesat la 14 martie 2015.

au fost supranumite *Golaniada*, titlu provenind din apelativul „golan", folosit în mod neinspirat de către preşedintele Ion Iliescu cu referire la protestatari[477]. Data de 22 aprilie 1990 este considerată prima zi a „celei mai mari demonstraţii anticomuniste din perioada post-decembristă", din acea zi, Piaţa Universităţii, zonă centrală a Bucureştilor a fost declarată „Zonă liberă de neo-comunism"[478]. O mână de oameni au blocat pe 22 aprilie 1990 Piaţa Universităţii, declanşând un fenomen considerat ca fiind „cea mai mare *manifestaţie-maraton*, anticomunistă", a început la data de 22 aprilie şi a încetat în ziua de 13 iunie 1990, ca urmare a intervenţiei violente a minerilor şi forţelor de ordine. În noaptea de 13-14 iunie, în Capitală, a avut loc un veritabil *război urban* soldat cu morţi şi răniţi prin împuşcare[479]. Drept rezultat al discursului susţinut în Consiliul Provizoriu de Uniune Naţională al lui Ion Iliescu, care i-a calificat pe demonstranţi drept „huligani" şi „golani", în piaţă au început să vină din ce în ce mai mulţi oameni[480]. Pe faţada Universităţii au fost „încapsulate" portrete ale lui Mihai Eminescu şi afişe, printre care unul cu punctul opt al Proclamaţiei de la Timişoara. Pe zidurile Facultăţii de Arhitectură a fost întinsă o pancartă gigantescă: „Facultate de golani". Manifestanţii scandau: „Nu suntem partide!" şi „Suntem golani!". Unei persoane i-a venit inspirata idee de a scrie „golan" pe un cartonaş pe care şi l-a prins pe piept, ca pe o insignă, fiind suficient ca gestul să fie copiat de toţi cei din jur, iar mii de oameni şi-au creat astfel de insigne, formându-se, la un moment dat, chiar „categorii" de golani: „golan de bine", „golan de bună-credinţă", „golan titrat", „golan elev", „mini-golan", „golan muncitor", „golan arestat", „golan alergic la roşu", „golan cu două doctorate", „golan meditator de fesenişti", „golan cu opinii", „mamă de golan" ş.a., chiar şi dramaturgul româno-francez Eugen Ionesco, membru al Academiei Franceze şi cel care a revoluţionat teatrul mondial, a trimis un mesaj de solidaritate cu demonstranţii din Piaţa Universităţii,

---

[477] *Ibidem*.

[478] *Ibidem*.

[479] Romulus Cristea, *Piaţa Universităţii 1990*, Editura „Foc Filocalia & Karta Graphic", 2007, p. 18.

[480] *Ibidem*, p. 240.

auto-declarându-se „academician-golan”[481]. Protestatarii au compus propriul lor imn, numit *Imnul golanilor*, pe versuri de Laura Botolan şi muzica lui Cristian Pațurcă, cea mai penetrantă strofă fiind: „Mai bine haimana, decât trădător/ Mai bine huligan, decât dictator/ Mai bine golan, decât activist/ Mai bine mort decât comunist”. Mulți intelectuali au sprijinit protestele, printre care scriitorii şi filozofii Octavian Paler, Ana Blandiana, Gabriel Liiceanu, Petru Creția, Stelian Tănase şi regizorul Lucian Pintilie[482]. În schimb, reputatul eseist Luca Pițu spunea că nu înțelege nimic din ce s-a întâmplat în Piața Universității şi a refuzat să se implice, căci „ceea ce se întâmpla acolo, ca şi în fața Universității ieşene, îmi pute a reciclare de cenaclu păunescian”[483]. Într-adevăr, multe melodii cântate în Piață semănau cu cele interpretate la Cenaclul „Flacăra” al controversatului poet Adrian Păunescu, de către cantautori şi muzicieni ca Vasile Şeicaru, Ştefan Hruşcă, Victor Socaciu, Ducu Bertzi sau George Nicolescu. Totuşi, din prima zi a manifestației-maraton din Piața Universității şi până la finalul acesteia, ca urmare a intervenției în forță a autorităților, sute de mii de persoane au tranzitat zona declarată „liberă de neocomunism – kilometrul zero al democrației”, iar peste o mie de persoane, studenți, intelectuali, reprezentanți ai societății civile, protestatari, lideri ai organizațiilor neguvernamentale, muncitori, militari, au avut posibilitatea să se exprime neîngrădit de la balconul Universității, transformat într-o „veritabilă tribună a democrației”, această decizie luată de Liga Studenților din Universitate marcând începutul a ceea ce se va numi „Fenomenul Piața Universității”[484]. Aplicarea punctului opt din „Proclamația de la Timişoara”, desființarea Decretului 473 care subordona Televiziunea națională conducerii de partid şi de stat, epurarea guvernului de nomenclaturişti, amânarea alegerilor, judecarea vinovaților de crimele din decembrie 1989 au fost doar câteva din revendicările susținute de cei care

[481] Cf. arhipol.wordpress.com, accesat la 28 martie 2015.

[482] Cf. *Fenomenul Piața Universității 1990*, în „Revista 22”, 12 mai 2003.

[483] Luca Pițu, *Însem(i)nările magistrului din Cajvana*, București, Editura Nemira, 2005.

[484] Romulus Cristea, *Studenții şi Piața Universității*, în „România liberă”, 10 mai 2006.

au manifestat în Piața Universității[485]. Golaniada s-a încheiat tragic, prin mineriada din 13-15 iunie 1990.

Revenind la romanul lui Dan Stanca, personajul-narator se întreabă dacă „zănaticii" din Piața Universității erau un fel de „avangardă revoluționară", cei mai buni și mai curați „dintre noi", care nu considerau încheiate „conturile cu regimul comunist"[486]. La funeraliile Argatului participă, alături de prieteni, colegi „teologi înlăcrimați", politicieni din opoziție, scriitori, cărturari, foști greviști ai foamei și „combatanți" ai Pieței Universității, înmormântarea lui căpătând simbolul unui „protest civic", tânărul fiind socotit și „o victimă a noii oligarhii"[487]. Fascinant era că un „tânăr și nesăbuit", zice Dan Stanca, parodiind interminabilul serial american „Tânăr și neliniștit", împreună cu un grup de colegi, studenți teologi, ocupaseră în toamna anului 1989, cu puțin înainte de Congresul al XIV-lea al PCR, câteva biserici și în acord cu preoții de acolo sau, dimpotrivă, constrângându-i pe aceia care, luați prin surprindere, au propus, pur și simplu, „alterarea ritualului" (autorul neprecizând care anume)[488]. Curajul tinerilor a fost atât de mare, încât enoriașii adunați la „liturghia duminicală" au „înlemnit de spaimă", nevenindu-le să creadă că pot asista la ceva atât de important din viața Bisericii Ortodoxe Române, dar fuga lor din lăcașul de cult ar fi fost echivalentă unei „dezertări nepermise", deoarece atunci când preoții au ieșit cu darurile și le-au înălțat menționând, din păcate sau de frică, și numele conducătorilor României comuniste, unul dintre tinerii care acționaseră prin forță a solicitat puternic-zgomotos „afurisirea acelora", pomenirea lor, nu în ceruri, ci în iad[489], Tânărul teolog era chiar Teofil Argatu, cel care avea să participe la Golaniadă și apoi să-și pună capăt zilelor!

Totuși, Revoluția din decembrie 1989, care venise la scurt timp după ce studenții teologi avuseseră acea idee temerară, până să fie arestați, este salvatoare, ei dobândind

[485] Cf. Discursul lui James Baker în Senatul SUA, în „România liberă", 19 mai 1990.

[486] *Ibidem*.

[487] Dan Stanca, *Mutilare,* pp. 58-59.

[488] *Ibidem,* p. 60.

[489] *Ibidem*.

o „aură invidiată de sfinți anticomuniști", pe lângă care toți ceilalți răzvrătiți împotriva regimului ceaușist păreau chiar neînsemnați și banali, iar retragerea pentru scurtă vreme a Patriarhului (Teoctist, n.n.) era pusă în conexiune cu actul lor de „rebeliune duhovnicească", unic în felul lui, și nu doar explicată din dorința acestuia de a ispăși astfel perioada de complicitate cu defunctul și criminalul regim comunist[490]. Evident, Piața Universității, constituită atunci de praznicul Sfântului Mare Mucenic Gheorghe, care seară de seară vuia și trepida intens ca o scenă a unui spectacol de Shakespeare („lumea este o scenă și oamenii sunt doar actori"), îi invitase în mai multe rânduri pe tinerii teologi în „balconul legendar"[491]. Abia, spre sfârșitul romanului *Mutilare* aflăm că acești tineri teologi intraseră în biserică și-i forțaseră pe preoții de acolo ca tot la ectenia mare să ceară afurisirea conducătorilor PCR și RSR, încălcând flagrant rânduiala ortodoxă strămoșească[492].

Gheorghe Crăciun, *Femei albastre* (2013) sau „Revoluția fără stemă și schimbarea unei dictaturi cu alta"

Acesta este romanul la care lucra intens Gheorghe Crăciun, când a murit, fiind în principal „o explorare a indicibilului (ludwigwittgensteinian), a pluralității obiectelor și limbajului, o investigație narativă a stărilor de spirit, a sentimentelor, gândurilor și dramelor ce definesc existența umană", după cum îl caracterizează criticul Carmen Mușat. Ea mai spune că deși este neterminat, acest roman are toate atributele prozei lui Crăciun: „arhitectură narativă atent elaborată, subtilitate și inteligență analitică și o turnură impecabilă a frazei". Nu este un roman al revoluției, precum cel al lui Bogdan Suceavă ori al lui Ioan Lăcustă și nici autorul nu e un scriitor al revoluției, așa cum este considerat Radu Aldulescu.

Romanul *Femei albastre* are în centru un personaj aflat în căutarea propriei karme, foarte receptiv să-și rememoreze

[490] *Ibidem,* pp. 60-61.

[491] *Ibidem,* p. 61.

[492] *Ibidem,* p. 293.

și să retrăiască poveștile și istoriile de iubire mai vechi cu o forță și incandescență ce par absente din existența lui de după Revoluția din 1989. Suspendat cvasi-bellowian între trecut și prezent, protagonistul lui Crăciun este foarte viu, mișcându-se cu dezinvoltură într-o lume copleșită de imagini: fotografii ale unor femei reale, dar inaccesibile, cum este celebra actriță australiano-americană Nicole Kidman, (care a filmat și în România, *Cold Mountain* (2003), în regia britanicului de origine italiană Anthony Minghella, în județul Brașov, mai precis lângă Râșnov, unde au fost construite „Black Cove Farm", ferma tradițională americană de secol XIX, case pentru sclavi, hambare, grajduri și alte acareturi, dar și la Zărnești) chipuri de femei iubite pe vremuri sau doar întrezărite, în realitate sau în vis, „cadre de film, ce se suprapun periculos peste secvențe din realitatea imediată, toate întipărite în memoria naratorului".

Gheorghe Crăciun a vorbit despre acest roman și în câteva dintre interviurile pe care le-a dat în perioada de timp scursă de la apariția ultimului său roman antum, *Pupa russa* până la dispariția sa prematură în 2007. Astfel, într-un interviu din revista „Vatra", din 2005, Crăciun preciza: „Nu știu dacă romanul se poate povesti, pentru că el e scris în manieră confesivă, în baza unor rememorări comentate și prin circumscriere de experiențe directe. Personajul principal e un bărbat (o voce anonimă) care încearcă atât o autoradiografie existențială, cât și alcătuirea unor fișe de caz pentru cei cu care intră în contact. Nu face lucrul acesta de pe poziția unui observator neimplicat, ci pentru că viața lui e prinsă într-un păienjeniș de relații dispersive. Dominant e elementul feminin. Unul din personajele cărții e, de pildă, Nicole Kidman. Ea reprezintă latura fantasmatică, irealizabilă a dorinței. Altă femeie, mult mai tangibilă și care joacă un rol important în universul cărții, e Ada, o tânără specialistă în drept din România, a cărei existență se află (prin voința personajului narator) în raport de omologie cu Ada Monroe, din filmul „Cold Mountain". Se adaugă ziariste, funcționare, femei de ocazie, numite Ondina, Dani, Adriana, Mia etc. Există, firește, și personaje masculine cu care, firește, naratorul intră în competiție și în conflict. Modul său de viață dă impresia unui soi de donjuanism accidental, neasumat. Un fel de Păcală postmodern e sasul

Roland, plecat în Austria imediat după 1990, trecut de multă vreme în categoria șomerilor și repede transformat într-un filozof al relativismului nihilist. Spre deosebire de el, Alain și Teacher, alte două personaje de prim-plan, sunt pragmatici în fața vieții și neputincioși în fața seducției feminine. Ada joacă rolul femeii fatale. Naratorul e un profitor al fatalităților vieții. Printre altele, el e și un *fost revoluționar decembrist fără carnet* (s.m.), condiție care-i asigură o anume detașare în raport cu ceea ce-l înconjoară. Finalul cărții evoluează spre o intrigă polițistă (Teacher, expert în drept al Uniunii Europene, dispare cu ocazia unei deplasări la Bruxelles). Două personaje, un cuplu, pornesc în căutarea lui. Așa văd lucrurile acum. Am ajuns cu scrierea romanului în acest punct. Ca și celelalte romane, ale mele, și acesta e focalizat asupra erosului, cu nu puține deschideri spre erotism, senzualitate și explorare somatică. (...) De data aceasta mă preocupă albastrul, cu toată simbolistica sa, iar urmele prezenței lui se risipesc prin toate interstițiile construcției"[493]. În același interviu din „Vatra", autorul brașovean susține despre personajul-narator că „într-un anume fel acest bărbat anonim e o identitate dislocată, devenită astfel după *evenimentele din decembrie 1989* (s.m.). Caută plăcerea acolo unde ea se ivește din întâmplare, se autoanalizează fără a reuși să se înțeleagă, nu refuză beneficiile hazardului, alunecă spre amoralitate, încearcă să se situeze pe un aliniament de viață care să-i permită o viziune integratoare și totalizantă asupra lucrurilor, practicând reducția sensurilor la nivelul simțului comun. Cred că el seamănă cu mulți compatrioți de-ai noștri din această Românie a tranziției și post-tranziției"[494].

În ziua de 21 decembrie 1989, personajele romanului se aflau într-un cabinet juridic și urmăreau, din păcate, la televizor Revoluția, împreună cu secretarul de partid, șmecher de felul lui, Gorgan, situația fiind „urâtă de tot"[495]. Personajul-narator povestește că de fapt toată România asculta Radio Europa Liberă, lucru conformist, știut, toți cunoscând ce se întâmpla la Timișoara, dar că nu avea curaj să vorbească deschis cu

[493] Gh. Crăciun, în prefața romanului *Femei albastre,* pp. 15-16.

[494] *Ibidem,* p. 17.

[495] Gh. Crăciun, *Femei albastre,* Iași, Editura Polirom, 2013, p. 43.

celelalte personaje[496]. Crăciun amintește și de zilele în care la Timișoara se trăgea pe străzi, iar postul național de radio transmitea o „sufocantă muzică simfonică care-ți vâra frica în oase", de momentul în care pe balconul Comitetului Central de la care vorbea Ceaușescu au început să se vadă fețele neliniștite ale celor care-l însoțeau (în stânga era nevastă-sa, Elena) și „în spatele lor să se miște draperiile întunecate, dezvăluind un mic fragment dintr-o nouă treaptă a istoriei (nu voi uita niciodată fața descompusă de nedumerire și privirea speriată, rătăcită a micului dictator cu căciulă de astrahan care simțise că i-a venit ceasul)"[497]. Apare și o scenă ironică și isterică, în care personajul politruc Gorgan, șeful BOB, a luat de pe birou poza standard a tiranului cu sceptrul prezidențial (lăudat și de un Salvador Dali, pictor surrealist, totuși!) și tricolorul tras în diagonală peste piept și a izbit-o ca un nebun de dușumea, urlând: „Asta a fost!"[498]. Totodată, este rememorată, analizată și perioada imediat post-decembristă și în special sunt pomenite mineriadele, care-i prilejuiesc unui personaj inginer geolog, român de origine, dar trăitor în Franța, care povestise despre ce făcuseră minerii la București în 13-15 iunie 1990 (el luând bătaie de la mineri) și să afirme că minerii omorâseră oameni nevinovați ce treceau pe stradă și personajului-narator (sau altul) îi ardea să scrie cărți?! Acesta nu era în toate mințile?, se-ntreabă geologul, „păi, cărți se puteau scrie oriunde, și în Franța, și în România, și în Insulele Seychelles, și în Patagonia. Totul era să ai condiții. Și timp. Și talent. Și bani ca să nu mori de foame. Și o gagică apetisantă ca să nu devii onanist. Și gustul libertății, firește"[499].

Protagonistul-narator comentează faptul că Nicolae Ceaușescu fusese împușcat ca un câine, noua democrație începuse în forță, decisă parcă să schimbe o dictatură cu alta, Capitala fusese invadată de mineri, în sediile țărăniștilor noua poliție confunda mașinile de scris cu mașinile de copiat bani, „toată lumea simțea cum se pierde într-o atmosferă pâcloasă,

---

[496] *Ibidem*.

[497] *Ibidem,* p. 45.

[498] *Ibidem*.

[499] *Ibidem,* pp. 100, 102.

nesigură și amenințătoare”[500]. Autorul face și o radiografie a ultimei perioade a lui Ceaușescu și a semnificației căderii sale, dar și a steagului găurit al Revoluției române. Cineva, un anonim, spărsese ușa cabinetului de partid și furase „steagul patriei”, apoi „scuipase pe covorul persan, izbise cu o rangă în portretul de pe perete, aruncase pe geam de la etaj un sertar cu hârtii, luase o foarfecă și tăiase!”[501]. Astfel, în opinia personajului-narator, fără stemă, steagul nu mai avea partid, iar fără partid, steagul nu te mai făcea să meditezi la Ceaușescu, deși toată lumea se gândea la „Geniul Carpaților”, toți îl văzuseră la televizor, îi simțiseră slăbiciunea, toți se cam speriaseră, dar, pe de altă parte, toți doreau altceva, muncitorii și mulțimea ieșind pe străzi, huiduind și scandând cu hotărâre[502]. Unii dintre ei s-au descălțat și și-au atârnat de ramurile copacilor pantofii lor găuriți, în siajul imaginii steagului găurit, au scris cu creioanele lor chimice pe cartoane „Jos Dictatorul” și au muiat „cu pensulele lor de vopsitori cu plămânii mâncați de acizi” în niște bidoane cu vopsea roșie și au început să deseneze litere: „Ceaușescu-Dracula”[503]. De altfel, monstrul trebuia băgat în pământ, partidul lui la fel, stema trebuia și ea îngropată, iar oamenii doreau să trăiască pe un „nou pământ”[504]. În fine, atunci când tiranul a fost împușcat toată lumea a răsuflat ușurată și și-a văzut conformist și poate laș de treburile zilnice, cu excepția unora care au rămas mai departe în piață și au murit[505]. De asemenea, în case era cald și bine, în magazine apăruseră sau reapăruseră, după o lungă perioadă, pachete de unt, pui grași congelați, portocale și cașcaval (celebrul cașcaval dintr-o melodie folk-rock cvasi-protestatară a cantautorului brașovean Alexandru Andrieș, n.n.), iar istoria „pornise greoaie spre larg, gemând din încheieturile sale de fier ca un pachebot obosit”[506]. Poate cea mai importantă analiză și impresie despre Revoluția română din 1989 este cea a mentalităților, de fapt autorul a

[500] *Ibidem,* p. 151.

[501] *Ibidem,* p. 166.

[502] *Ibidem,* p. 167.

[503] *Ibidem*.

[504] *Ibidem*.

[505] *Ibidem,* p. 168.

[506] *Ibidem*.

subliniat lipsa de schimbare, de reformă, nu mai vorbim de lipsa unei revoluții în gândirea și comportamentul românilor. Astfel, în România mea, cum spune protagonistul-povestitor sau narator, oamenii continuau să scuipe la fel ca și înainte (de 1989, n.n.) pe unde se nimerea, mergeau la fel ca și înainte pe asfaltul degradat al trotuarelor, „înjurau la fel", totodată, își spălau rufele și le întindeau pe balcon, în „aerul de silicon al cartierului", ca în filmele neorealiste italiene[507]. În continuare, oamenii strângeau oasele de la masa de prânz într-o pungă de plastic pentru a le arunca de la etajul al IX-lea în „peluza populată de câini vagabonzi", ori „spărgeau pereții să-și facă living, reparau mașini, mâncau semințe, cumpărau fasole, vin vărsat, napolitane și biscuiți"[508]. De asemenea, după Revoluția din 1989 oamenii intrau în supermarketurile „capitalismului nostru postcomunist" și hălăduiau ca prin junglă de la un raion la altul, de la o ofertă specială la alta, sperau într-un chilipir și erau fericiți să facă economie cât de mică din care putea rezulta o sticlă de vin în plus, aidoma personajului Roland Albu, un sas doar pe jumătate, care trăia în Occident, mai precis în Austria[509].

Romanul este neterminat, după cum se știe, dar din ciornele lui, rămase după moartea autorului, în ianuarie 2007, aflăm că unul dintre capitole ar fi conținut sau ar fi dezvoltat câteva dintre evenimentele de după 1989, teroriștii, minerii, primele alegeri, candidații la președinție etc., iar un altul despre glonțul de la revoluție, care pornește din pușca unui soldat, se izbește de ziduri, străbate câteva sute de metri din oraș și se înfige în capul unui om care stă la birou și citește o carte, plus descrierea traseului – viziune despre ce fac oamenii în noaptea de 22-23 decembrie 1989.

Adrian Buz, *1989* (2014) sau „Revoluția văzută de pe margine"

Este un roman frescă, în stil american (autorul traducând enorm din literatura americană, John Dos Passos, William S. Burroughs și Bret Easton Ellis), care face o trecere în

[507] *Ibidem,* p. 206.

[508] *Ibidem*.

[509] *Ibidem,* pp. 206, 218.

revistă a anului 1989 („anul lui Dumnezeu", cum îl numește Buz, pe urmele lui Cărtărescu, care spunea Anul Domnului 1989), din mai multe puncte de vedere, politic, social, economic, al culturii populare și... cazon. El încearcă să recompună viața cotidiană din ultimul an al comunismului prin experiența personală de răcan. Romanul lui Adrian Buz se vrea și o replică la *Noaptea când cineva a murit pentru tine*, de Bogdan Suceavă, având o dispunere și perspectivă narativă și tematică asemănătoare. Buz uzitează metoda fluxului memoriei sau cea a fluxului conștiinței, pornind proustian de la o fotografie alb-negru făcută în vara anului 1989, care ar avea viață, spunând ceva, o poză de grup cu elevii de la Liceul craiovean „Frații Buzești" aflați în pragul absolvirii, de atunci trecând 25 de ani. În acea poză se află și autorul sau eul narator ori alter-ego-ul romanului *1989*, având o expresie pe jumătate neatentă și pe jumătate „vizibil atinsă de aroganța specifică vârstei", fiind unicul care se uită spre altceva decât obiectivul camerei foto[510]. Eul povestitor face și câteva interogații la viitor, la persoana a doua și a treia, poate exagerat de mature pentru un tânăr de 18 ani: cine vei fi tu în anul 2001, când vei avea 30 de ani, cum va arăta lumea noastră atunci, interogația ajungând la autor peste ani, supraviețuind în fotografia menționată, ideea fiind aceea a viziunii viitorului ca o umbră, mai uzată și mai înfricoșată a prezentului[511].

Anul Domnului sau anul de grație 1989 este rememorat mai întâi istoric și politic, astfel, în momentul în care a fost făcută fotografia liceeană, lumea se clătina din temelii în jurul României, viitorul prefigurându-se dramatic, pentru că prezentul începuse să se miște, astfel, sunt trecute în revistă necronologic, câștigarea de către legendarul „Sindicat Independent Autocefal Solidaritatea", pe scurt „Solidarność", a alegerilor din Polonia (iunie), una din primele lovituri pe care partidul comunist le-a primit în blocul estic, apoi ar urma *revoluția de catifea* din Cehoslovacia din noiembrie, în frunte cu disidentul-dramaturg Václav Havel, deschiderea granițelor Ungariei, pe 23 august, pentru cetățenii din RDG

[510] Adrian Buz, *1989*, p. 8.

[511] *Ibidem*, pp. 8-9.

care fugeau pe rupte în RFG, totul ducând la căderea regimului dederist al lui Honecker (în octombrie) și la dărâmarea zidului Berlinului (pe 9 noiembrie), care nu căzuse de bunăvoie, ci o mulțime „entuziastă și îndârjită" l-a străpuns de la est la vest, dar în scurtă vreme toată lumea a început „să șterpelească" bucăți din el și să-l vândă pe „e-bay", în 20 mai se petrecuseră tragicele evenimente din Piața Tiananmen, din Beijing, cu imaginea studenților chinezi care se așezaseră curajos în calea tancurilor[512]. Nu sunt uitate evenimentele istorice, și nu numai, din Occident și din alte părți ale lumii, de la alegerea lui George Bush în funcția de președinte al SUA și invazia americană a statului Panama, trecând prin moartea ayatollahului Khomeini în Iran și emiterea celebrei *fatwa* împotriva scriitorului indo-pakistanezo-britanic Salman Rushdie pentru blasfemiatorul roman *Versete satanice*, până la evadarea din lagărul socialist a gimnastei române de nota zece Nadia Comăneci și la decernarea în 1989 a Premiului Nobel pentru Literatură spaniolului Camilo José Cela, despre care Buz se întreabă dacă comitetul academiei suedeze s-a lăsat sedus de „limbajul colorat și de ideile lui ciudate" și consideră că Cela a murit cu convingerea că *Dios* are *coño*[513]. Nu sunt uitați nici dramaturgul și prozatorul irlandez Samuel Beckett, care murise tot în 1989, chiar pe 22 decembrie, când izbucnește revoluția în aproape toată România și nici autorul român I. D. Sârbu, scriitor al cărui renume „plutește într-o discreție nemeritată".[514]

Sunt rememorate, totodată, ideea funestă și brutală a lui Ceaușescu, poreclit și supranumit în acest roman Piticul, Pingelică, Ceașcă, Supremul (după romanul paraguayanului Augusto Roa Bastos, *Eu, Supremul*), „Cârmaciul Neamului", „Întâiul Fiu al Poporului", „Cel Mai Iubit Fiu al Poporului", din 1982 privind plata întregii datorii externe a României la FMI și alte bănci mondiale, înfometarea și ținerea în frig și frică a românilor, dar și avertismentul lui Gorbaciov față de Ceaușescu că își bate joc de propriul lui popor, fiind imun

[512] *Ibidem*, p. 10.

[513] *Ibidem*, p. 11.

[514] *Ibidem*.

la *perestroika* și *glasnost*[515]. Autorul meditează la acel flux al memoriei care se tot revarsă asupra trecutului care i se pare o văgăună și se gândește că oamenii din vremea comunismului, inclusiv tinerii, ar fi trebuit „să resimtă fizic Anomalia în care trăiau", și se întreabă din nou la ce visau oamanii atunci și dacă ei s-ar fi gândit la mirobolantele progrese ale științei și tehnologiei ori la perspectiva unei „apocalipse informatice", care ar fi trebuit să ne arunce în nou Ev Mediu fără comerț online și fără știri scandaloase pe câteva posturi tv la ora opt seara[516].

Așadar, romanul *1989* este dominat de cele două perspective și planuri narative, în maniera lui Suceavă (care și el are o legătură și afinitate cu literatura și cultura americană trăind în SUA), dar și cu viziuni proprii, reamintirea felliniană la persoana întâi singular („mă trezesc greu, e dimineață…"), dar și persoana întâi plural („ne lucesc ochii în cap…"), în alternanță cu a doua singular, ca, de pildă, în romanul reprezentantului „Noului roman francez", Michel Butor, *La modification* (tradus la noi prin *Renunțarea,* („ești tuns foarte scurt și urât…"), însă și la a doua plural („vă duceți la teatru…"), ca să nu mai vorbim de persoana a treia, a tinereții și a lumii stagiului militar de la Sântamaria Orlea de lângă Hațeg, apoi din Bărăgan și de la Deveselu (lângă Caracal), unde peste 25 ani avea să se construiască un scut antirachetă american, cu toate umilințele și grozăviile acestuia până în zilele Revoluției din 1989 și respectiv radiografierea universului comunist. În opinia mea, narațiunea la persoana a doua singular înlocuiește temporar povestirea la persoanele întâi și trei, încercând să interiorizeze ipostaza ficțională a autorului (el conversând cu el însuși și uneori criticându-se), pe de o parte, și pe de altă parte, narațiunea la persoana a doua plural ar trimite la o exteriorizare a personajului respective, ieșirea din singurătate, încercarea de socializare, prin mersul împreună la teatru.

Discursul narativ este întretăiat de secvențe biografice, de informații și referiri la muzica ascultată de tineri, în special, în anii optzeci, de la Depeche Mode (formația engleză de new wave și muzică electronică preferată a eului narator) la David

[515] *Ibidem*, p. 12.

[516] *Ibidem*, pp. 13-14.

Bowie, Nick Cave, Talking Heads, Sonic Youth, Eurythmics, Simple Minds, Ultravox, The Cure, The Clash, INXS, Duran Duran, la filmele lui Pasolini şi Jim Jarmusch (cei cu pretenţii) ori la *Superman* sau filmele cu Mickey Rourke ori cu Burt Reynolds (cei mai puţin fiţoşi) etc., la cărţi şi literatură, cu autori străini prezenţi în majoritatea bibliotecilor românilor, Stendhal, Cehov, Dickens, Galsworthy, Twain, dar şi cu românii Topârceanu ori Sorescu, la faptul că statul comunist a lăsat să iasă în librării traducerea romanului *Magicianul* al postmodernului englez John Fowles (se mai tradusese totuşi *Iubita locotenentului francez*, în 1974, din câte ştiu), roman psihologic şi experimental „inofensiv ideologic", la sport, în special la fotbal cu echipa-fanion Universitatea Craiova (autorul fiind craiovean) ori la excursiile BTT în Cehoslovacia, unde în anul 1989 se găseau zeci de jamboane şi şunci, şi peşti afumaţi şi roţi mari de caşcaval, mirodenii şi fructe „despre care nici măcar nu ştiţi dacă au sau nu sâmburi", dulciuri de tot felul, blugi adevăraţi, *Lee*, *Wrangler* sau *Levi's* şi şocul cel mai mare, echipamente stereo şi CD-uri muzicale, inclusiv cu Depeche Mode, ori excursia la Costineşti, staţiunea tineretului, unde se produceau trupe de umorişti, Divertis, Vacanţa Mare[517].

În acelaşi timp, protagonistul romanului este un fel de Holden Caulfield salingerian autohton ce refuză să se maturizeze, amânând scrisorile către prieteni, la fel cum procedează şi cu familia lui de artişti, mama balerină, tatăl pictor, dezbinaţi[518]. Între cele două perspective, asupra lumii stagiului militar şi a radiografierii lumii comuniste, discursul este întretăiat, vorba lui Raymond Carver, de secvenţe biografice şi altele, ale unor „destine sincopate", oarecum în stilul lui Norman Mailer din *Cei goi şi cei morţi,* utile ca detalii de viaţă ce completează filmul Revoluţiei din 1989[519]. Revoluţia începe pe 16 decembrie cu revolta de la Timişoara, „de unde nu te aştepţi", moment considerat de eul istorisitor foarte important, „de aici înainte chestiunea schimbându-se semnificativ în

[517] *Ibidem*, pp. 36-37.

[518] Marius Miheţ, *De pe margine*, în „România literară", anul XLVI, nr. 25, 13 iunie 2014, p. 10.

[519] *Ibidem*.

părțile ei esențiale”[520]. În plan narativ, Buz introduce aici note de jurnal, pe zile, fiind rememorată perioada 16-22 decembrie 1989, cu o povestire, istorisire mai pe larg a celor mai importante faze ale revoluției, politico-istoric vorbind, jurnal interferat cu zilele petrecute de răcanul-narator la baza de la Deveselu.

O idee interesantă a romanului adrianbuzian este cea de participare sau nu la un mare moment istoric, unul decisiv chiar, Revoluția română din 1989, la care protagonistul-soldat nu ia parte din cauza unui accident stupid, fiind lovit de un camion pe când se afla într-o căruță și este internat în spital în timpul desfășurării evenimentelor decembriene, astfel, el și subliniază autoironic la un moment dat că dacă cineva va scrie romanul vieții sale, va trebui să înceapă astfel: „În luna decembrie a anului de grație 1989, protagonistul nostru, soldat anonim a fost rănit de moarte, cu puțin înainte să înceapă Războiul”[521]. Aceasta, spre deosebire de protagonistul lui Bogdan Suceavă, tot soldat în termen, care participă la revoluție și luptă alături de revoluționari. Și tot spre deosebire de Suceavă, Buz folosește mult mai mulți termeni indecenți, obsceni, argotici, scatologici, cu multe înjurături, ocări, admonestări, imprecații ori sudălmi (cuvânt provenit chiar din maghiară, în romanul buzian fiind inserate câteva înjurături la adresa ungurilor, în contextul izbucnirii conflictului interetnic de la Târgu Mureș din martie 1990, în genul: „f..tu-le rasa-n cur, că ce vor acuma că a murit Ceaușescu care-i cuminți̦se? Ce p...a mea de drepturi vor? Ăștia vor să ne fure țara, vor scandal, să intre peste ei armata!”)[522]. Potrivit jurnalului, sunt trecute în revistă revolta de la Timișoara, cu toate momentele și etapele ei, de la scânteia Tőkés, la revolta populară și insurecția timișoreană, intervenția în forță a autorităților comuniste, ieșirea masivă pe străzi a muncitorilor din marile uzine ale acestui oraș, care este declarat liber de comunism etc., dar „deznodământul Revoluției se mută în capitală, la București”. Este important în înțelegerea romanului și faptul că soldații luptă în stradă având sentimente adverse față de regimul comunist asemănătoare protestatarilor

[520] Adrian Buz, *op. cit*., pp. 178, 180.

[521] *Ibidem*, p. 194.

[522] *Ibidem*, p. 279.

și revoluționarilor. Sunt menționate apoi vizita lui Ceaușescu în Iran, întoarcerea acestuia în țară și total neinspirata convocare a mitingului din Piața Palatului, pe care naratorul îl motivează ca fiind expresia pierderii instinctelor și brumei de luciditate a tiranului. Urmează alungarea și fuga Ceaușeștilor la Târgoviște, și arestarea lor în vederea judecării sumare și execuției rapide și metamorfozarea revoltei populare de la București în revoluție, oficializându-se inclusiv la televizor, căci „revoluția trebuie hrănită cu informație", cu temporarul vid de putere existent până la venirea la putere a lui Iliescu și a grupuscului său. Nu sunt uitați faimoșii teroriști care ar fi fost introduși în România ca „studenți străini, în special arabi", câțiva fiind capturați de gărzile patriotice comentându-se că ar fi fost drogați, că ar fi avut „priviri fixe, pupilele dilatate" și că s-ar fi descoperit asupra lor „aparaturi și arme ciudate"[523]. De asemenea, au fost semnalate „lupte de gherilă" împotriva unui inamic abil, bine pregătit, care folosea „tactici de diversiune", însă pe ecranul televiziunii apare un colonel de armată care susține netemător că era vorba mai mult de diversiuni, că forțele ostile nu erau numeroaseși că ele „pot fi anihilate dacă nu se creează panică", pentru că acesta era de fapt țelul indivizilor respectivi, de a produce „anarhie"[524]. Toate acestea și multe altele sunt povestite de autor mai degrabă consultând anumite cărți și manuale de istorie ori analizele politologilor, fiind o rememorare din perspectiva unui matur de 40-45 de ani și nu o aducere aminte dublată de o analiză a Revoluției din decembrie 1989 din punctul de vedere al unui tânăr recrut de 18 ani.

Tânărul militar nu poate ieși din spital, pentru că ar fi fost considerat dezertor, și continuă să urmărească revoluția și perioada imediat următoare, execuția Ceaușeștilor, instalarea noii puteri feseniste, primele zile e libertate, la televizorul din spitalul unde era internat, armata, al cărei reprezentant era, trecând de partea poporului, iar rănit, el ar deveni un „erou fără voie" în haosul generalizat de atunci[525]. Personajul principal este un fel de antierou, deși el se autocaracterizează,

[523] *Ibidem*, p. 231.

[524] *Ibidem*, pp. 231-232.

[525] Marius Miheț, *op. cit.,* p. 10.

poate ironic, un pic chamissonian „un *erou* cu pieptul de oțel, care își hrănește cu ce poate umbra, pe poteca devenirii", prin condiția de eșec al condiției de „martor al istoriei". În romanul *1989* istoria se rescrie „de pe margine", după cum au trăit, de fapt, majoritatea martorilor sau a populației care nu a participat nici ea la revoluție[526]. În schimb, sunt declarați „eroi ai zilei" Petcu, un coleg de armată al protagonistului și... Ion Iliescu, „primul președinte al României moderne și democratice", în ciuda protestelor din Piața Universității care au continuat până la mineriada din iunie 1990[527].

Demonstrațiile din Piața Universității sunt văzute de tânărul antierou, ieșit într-o permisie medicală înainte de „liberare", cum se spunea, ca având o atmosferă „foarte hippy", masa „fremătătoare" de oameni fie că se exprima în cântece, fie că striga lozinci, dorea un singur lucru, să nu mai fie comunism, nici măcar unul cu față umană, spre deosebire de eseistul Luca Pițu care a catalogat mișcarea, după cum am spus, drept o „reciclare de cenaclu păunescian". Ce-i drept, în piață se află și un grup de oameni în vârstă, pensionari, „suporterii lui Iliescu", care cer milițienilor ce veghează demonstrația să-i adune de acolo pe „derbedei".

Întors în spital, el are din senzația de neputință din timpul Revoluției, neluând parte nici măcar la Golaniadă și refugiindu-se în vis, în oniric, dar și în citirea și studierea literaturii memorialistice sau al unui interviu cu generalul Voinea, acuzatorul de la procesul rapid și sumar al Ceaușeștilor și omul care s-a ocupat de dosarele Revoluției din 1989 și al mineriadei. În cadrul acestui interviu, episodul incendierii BCU îi provoacă autorului o mare indignare, caracterizându-l un „act de mare barbarie, absurd". Antieroul nostru, soldat în termen și viitor scriitor, este indignat nu numai de distrugerea a sute de mii de cărți vechi și rare, ci și de atitudinea unui căpitan al armatei române, înfruntat de directorul BCU, care îi dă asigurări că în instituție nu se află niciun terorist, își vede de misiunea primită, emițând o replică „demnă de filmele

[526] *Ibidem*.

[527] Adrian Buz, *op. cit*., p. 335.

propagandei comuniste", consemnată într-o curte de justiție: „*Ia-ți muierile și pleacă, am ordin să dau chestia aia jos*", răsplata fiind avansarea până la gradul de general și ocuparea funcției de șef al Direcției de... Cultură (îngrozitor!) din Ministerul Apărării, în „armata română postrevoluționară"[528]. Deși este iritat că nu a putut face nimic la Revoluție, protagonistul-antierou crede că singurul lucru pe care-l poate face este să voteze în spital, în urna mobilă, la alegerile din 20 mai 1990, sub deviza „trebuie să votăm împotriva nenorociților". Ideea ar fi că toți participanții la un mare eveniment istoric, cum a fost „momentul 1989", imediat furat, confiscat, deturnat, trădat, au ales să stea deoparte, să fie în afara Istoriei. Pentru a compensa parțial această ieșire din Istorie, anti-eroul scrie un tratat de gen asupra pierderii Bucovinei și a situației politice a României în 1940 când a fost nevoită, forțată să cedeze câteva teritorii importante, încercând să joace un rol important de istoric sau de scriitor dacă nu a putut să se afirme în istoria reală.

Sfârșitul cărții („The End", cum e numit) conține câteva spicuiri din caietul de engleză, adresate rudelor, prietenilor, patriei, trecutului, prezentului și viitorului, și chiar eroului anonim, un fel de jurnal aproape cinematografic, împărțit în episoade și cadre, cu denumiri precum „Fotbal și sânge – Istoria unei republici bananiere", „Noi prieteni și noi povești sângeroase: sufletul rus", ș.a., în care eul narator relatează ultimele luni petrecute în armată, adnotând și evenimente istorice sau ce s-a petrecut după alegerile din 20 mai, triumful neocomunist și Golaniadă, în special Mineriada din 13-15 iunie, dar și diferite faze din armată dispuse ca niște filmulețe dintr-un viitor serial, filmate de mână, precum și unele meditații asupra timpului, istoriei, trecutului și viitorului. Ideea romanului este că noi toți „ducem în spinare povara enormă a acestei clipe însorite și cărăm în spate viitorul", sau mai degrabă clipa ne duce pe noi, iar trecutul, prezentul și viitorul s-ar contopi într-o secundă eternă[529].

[528] *Ibidem*, p. 349.

[529] *Ibidem*, p. 362.

Concluzii

După cum s-a putut observa, revoluțiile importante din istoria omenerii au oferit în literatură și arte subiecte de inspirație, dându-le în același timp, speranțe uriașe că libertățile individuale (și colective) cucerite în general în mod sângeros vor duce la o „descărcare a energiilor creatoare", care va stimula artele, cultura etc. În unele cazuri, revoluția olandeză, cea americană ș.a. au dus la o „impetuoasă înflorire a artelor", cu toate că în SUA, de exemplu, mulți dintre artiști nu au atins „cu adevărat desăvârșirea" și, în schimb, au abordat sub influența și emoția evenimentului tematici patriotice sau patriotarde, „preamărind nașterea noii națiuni". În aceeași țară, în domeniul literaturii, autorii au tratat mai mult o problematică de tip politic, iar aspirațiile literare și culturale au fost subordonate „politicii revoluționare". Dacă poezia, de pildă, a fost pusă în slujba naționalismului și patriotismului, de multe ori apărând simple versuri și versificații encomiastice, în schimb, cele mai reușite „producții literare" au fost totuși scrierile în proză – pamfletele, eseurile polemice și teoretice, scrisorile și documentele publice – care își aveau fundamentul chiar în „cauza revoluționară". Totuși, concluzia este că în SUA postrevoluționară, literatura de mare valoare, și în special romanul, întârzia să apară, în pofida marelui eveniment istoric și a libertății de expresie și de gândire instaurate de ea.

La rândul ei, cea mai influentă revoluție din istoria umanității, Revoluția Franceză din 1789 a avut un efect de tsunami nu numai în literatura, arta și cultura Franței, ci și asupra culturii europene, ea impunând o doctrină, un spirit care „va dura și se va perpetua atât timp cât va exista rațiunea umană". Revoluția Franceză a dus și la o metamorfoză (revoluția-metamorfoză) nu numai a sensibilității, ci și a „tuturor formelor de discurs literar". De asemenea, mitul revoluției franceze a copleșit corespondența personalităților culturale

ale vremii din multe țări europene și a creat miturile revoluției prezente și în operele literare ale multor scriitori. Din păcate, revoluția din 1789 a instituit o represiune mai crudă decât Imperiul napoleonian, ori decât alte revoluții, mulți scriitori (cel mai cunoscut fiind André Chenier), fiind ghilotinați, iar alții au fost întemnițați. Participanți la revoluție sau amestecați în lupte, câțiva artiști au creat o operă care îi cam depășea, însă „toți erau autori minori". Cu toate acestea, au fost și mari autori care au scris subiectul revoluției franceze precum: Victor Hugo, Chateaubriand, Doamna de Staël, Balzac, Alfred de Musset, Alfred de Vigny și chiar Dickens. Aici, reproșul criticilor literari ar fi că acest eveniment epocal nu a beneficiat de mari romane, în schimb, revoluția franceză a avut o „puternică rezonanță" în romanul personal, prin fenomenul celebru al conceptului „le mal du siècle" („boala secolului").

La fel de crudă ca Revoluția franceză, Revoluția din octombrie 1917 din Rusia, cea bolșevică, a dus la plecarea în exil a unui „vapor" de intelectuali, filozofi, scriitori, artiști plastici, compozitori și balerini ruși, mulți devenind activi în Occident. De altfel, liderii bolșevici aveau despre cultură o viziune „pur instrumentală", funcția ei fundamentală fiind propaganda în cel mai larg înțeles al termenului. Din nefericire, câțiva poeți și scriitori s-au arătat dispuși să susțină regimul comunist și să colaboreze cu acesta, inclusiv unii autori importanți ca Maiakovski, Gorki, Babel sau Pilniak, cu toate că sprijinul dat sistemului le-a dăunat, în cele din urmă. Revoluția bolșevică a fost reflectată în romanele autorilor sovietici, majoritatea dogmatice, realist-socialiste, cu eroi sută la sută pozitivi, cu muncitori, țărani și intelectuali dotați cu conștiință revoluționară, care au participat activ la revoluție, cu eroismul tinerilor, în confruntarea cu situațiile excepționale sau cele limită, cu eroi ai muncii sovietice, arătând și analizând impactul revoluției bolșevice asupra orașului dar și satului și țăranului rus.

Revoluția Română din 1989 a fost un fenomen foarte complex, după cum se poate observa și din romanele românești prezentate în volumul de față, un cumul de evenimente și de etape contradictorii, pe lângă o revoluție, ceea ce a și fost realmente și nu contest acest lucru, corespunzând majorității

definițiilor clasice și moderne ale acesteia, și o revoltă populară, dar și un val revoluționar, cel din 1989 din țările Europei Centrale și de Est, care s-a abătut și asupra României, o mișcare revoluționară, chiar o rebeliune, și o contrarevoluție, din cauză că: a avut loc o schimbare bruscă și violentă în structura politică și socială, atunci când un grup s-a revoltat împotriva autorităților existente, profitînd de revolta populației și a ajuns la putere, dar ulterior a guvernat legal în urma unor alegeri libere, a fost substituit un regim politic cu un altul după o revoltă spontană și o revoluție autentică, s-a efectuat transferul puterii în stat. Paradoxal și ironic, dar invers, se confirmă și definiția marxisto-comunistă a revoluției, făcîndu-se un salt de la un tip de formațiune social-economică la un alt tip, superior, trecându-se prin intermediul unei revolte, revoluții, de la orânduirea socialisto-comunistă la una capitalistă, superioară aceleia!

De asemenea, revoluția română poate fi caracterizată și prin fațetele ei, atât pozitive, valul revoluționar, mișcarea revoluționară, revolta populară, rebeliunea sau insurecția, cât și negative, marile demonstrații și greve de după 1989, războiul civil limitat și contrarevoluția din 1990, iar după unii scriitori, lovitura de stat, lovitura de palat, conspirația sau conjurația, complotul intern sau extern, complotul securistic sau kaghebist, revoluția confiscată, furată etc. Astfel, Revoluția română a făcut parte dintr-un „val revoluționar", care a avut loc în locuri diferite, dar într-o perioadă de timp similară, anul 1989, și care a demantelat regimurile comuniste din Europa de Est și a fost și o mișcare revoluționară, pentru că un anumit grup revoluționar a urmărit îndreptățit să răstoarne guvernul ori statul comunist. Ea se poate încadra și în categoria rebeliunilor sau insurecției, pentru că a existat un refuz al supunerii, obedienței sau al ordinii și autorității față de puterea comunist-ceaușistă opresivă, ca și distrugerea ori preluarea poziției unei autorități instituite ca guvern, președinte etc., coroborată cu metode non-violente, într-o primă fază, apoi violente, fenomene de nesupunere civilă, rezistență civilă și rebeliune împotriva statului comunist, dar una pozitivă, plus revoltă, insurecție și revoluție, precum la Timișoara. În cadrul tipurilor de rebeliuni, Revoluția română din 1989 s-ar clasifica și caracteriza prin: rezistență civilă (Timișoara și București), revoltă (termen folosit uneori pentru

o rebeliune locală), revoluție, evident una politică și social-economică, răsturnarea guvernului în funcție și chiar terorism, dacă teroriștii revoluției decembriste au existat într-adevăr. Și tot în latura negativă a revoluției din 1989 se află și lovitura de stat, deși scriitorii analizați nu precizează personalitatea sau gruparea care ar fi întreprins așa ceva, susținând doar că revoluția a fost „copleșită" de o lovitură de stat, de teroriști, de instalarea la putere a FSN etc., apoi o încercare sau tentativă de lovitură de palat și de stat, eșuată, prin cele două sau mai multe tentative de formare a unor guverne conduse de foști premieri ceaușiști, apoi o componentă de contrarevoluție, prin mineriadele din 1990, care au cuprins și aspecte de război civil, lupte de stradă, demonstrații-maraton etc.

Trecând la autorii prezentați, Mihai Sin sugerează, în *Quo vadis, Domine?*, că răsturnarea regimului comunisto-ceaușist nu putea avea loc fără acordul și cu participarea Securității, el constatând dezastrul dictaturii lui Ceaușescu și preconizând patriotic acțiunea pozitivă și benefică. Această viziune a produs indignare în rândul unei largi majorități a românilor, de la intelectuali, la societatea civilă și până la omul simplu.

Dan Stanca în *Aripile Arhanghelului Mihail*, care înglobează și elemente ale revoluției din 1989, după ce face o scurtă radiografie și caracterizare a poporului român care ar face „naveta între țuică și isterie", abordează și tema sau obsesia „confiscării revoluției", lansată de Opoziția de atunci din 1990, de fapt, ziaristul-povestitor Giugaru exprimându-și îndoiala asupra necesității facerii revoluției și a execuției dictatorului din Carpați. Tot în siajul revoluției confiscate sau furate, teză care va fi abordată și de Dumitru Țepeneag, și nu numai de către acesta, este țintit și jurnalistul francez de origine română Radu Portocală și cartea sa despre revoluția ca mare minciună, culminând cu toată „presa mizerabilistă" pe care a avut-o România după Revoluție și mai ales după mineriada din iunie 1990, care ne înfățișa ca o „țară procomunistă, gregară", aflată sub stindardul civilizației europene. În alt roman, *Drumul spre piatră*, Stanca ajunge la concluzia că în decembrie 1989, PCR a fost sacrificat, iar Securitatea s-a transformat miraculos în prima generație de capitaliști, bancheri și negustori. Celebrul miting din 21 decembrie 1989 este văzut dintr-o perspectivă

ulterioară și îndepărtată în timp, la zece ani distanță, când a devenit deja o pagină de istorie, fiind judecată cu o înțelepciune afaltă dincolo de sentimentul de ură. Cititorul este oarecum catapultat și teleportat într-un viitor îndepărtat când România nici nu va mai exista ca o „entitate precisă", după cum spune autorul, alter-ego-ul său, ci va fi doar „o bucată de pământ dintr-un uriaș conglomerat", o sumă de provincii mai bogate, mai sărac, mai fertile, mai aride, sau un fel de stat Arkansas într-o Uniune Europeană, adică o țărișoară săracă într-o Uniune majoritar bogată ori într-un stat planetar, după părerea mea, „piese componente" ale unui imperiu gigantesc condus fără să fie condus, fără să aibă un „Împărat, Principe sau Führer, Imperiul lui Nimeni".

Și Dumitru Țepeneag, în romanul său *Hotel Europa*, analizează mitul sau teza „confiscării revoluției", autorul-povestitor citind și citând ziarele franțuzești care subliniau că în decembrie 1989 mirosea a „trișerie", că revoluția a fost „furată", „confiscată", sau chiar „manipulată", deși se menținea teza Revoluției, mai ales că avea nevoie de legitimitate populară, revoluționară. Astfel, în decembrie 1989 ar fi fost instrumentat un *complot* pregătit de Securitate, din ordinul lui Gorbaciov, pentru salvarea comunismului care se ducea de râpă în timpul lui Ceauşescu, acest tiran fiind de fapt o „victimă", teză susținută și de jurnalista austriacă Antonia Rados, după cum s-a observat. Totuși, protagonistul romanului nu este de acord, chiar dacă puterea a fost preluată de "câțiva care pregătiseră totul în vederea acestui scop", fără ieșirea masivă în stradă a populației, nici măcar complotul n-ar fi avut șanse de reușită, fiind totuși *revoluție*, deși „revoluție furată, confiscată, totuși a fost revoluție". În alt roman, *Pont des Arts,* deși francezii, emoționați, sentimentali și plini de admirație, urmăriseră „revoluția în direct la televizor", așa ca o poveste de Crăciun, deși, exact de Crăciun fuseseră executați soții Ceaușescu, ei nu mai văzuseră un astfel de eveniment din mai 1968, de la celebra revoltă studențească de tip maoist, atunci neexistând tancurile și mitralierele soldaților, controversații teroriști și trupele de elită ale lui Ceaușescu formate din „coreeni însetați de sânge" și orfani, francezii privind cu sufletul la gură revoluția română

ce avea să se transforme în lovitură de stat, revoluție încâlcită, trădată, furată etc.

La rândul său, Radu Aldulescu**,** ca și alți scriitori români și publiciști străini, consideră că în 1989, în România n-a fost niciun fel de Revoluție, idee cu care nu putem fi de acord, sau că a fost o „Revoluție furată", vorba lui Dumitru Mazilu, ori că Revoluția din 1989 a fost „copleșită" de o lovitură de stat (nu se spune clar a cărei grupare sau a cărei personalități), de teroriști, de instalarea la putere a FSN, considerat urmașul PCR etc. În alt roman al său, *Proorocii Ierusalimului*, un personaj feminin e indignat de faptul că în evenimentele din decembrie 1989 au murit atâția oameni, aceasta fiind „singura revoluție anticomunistă cu vărsare de sânge, profitorii ei fiind acei neocomuniști sau comuniști fesenişti".

Printre concluziile triste ale romanului *Recviem pentru nebuni și bestii* al lui Augustin Buzura se află următoarele: Revoluția română din decembrie 1989 a fost o farsă, o înscenare, o simplă înlocuire a "eşalonului întâi" cu "eşalonul al doilea"; profitorii mai mici ai regimului comunist au devenit marii profitori ai revoluției și post-revoluției; în spatele ideilor generoase despre democrație, reformă, capitalism, economie de piață, dreptate, justiție etc., după 1989 s-a instalat "marele jaf național", apoi dictatura banului, sau o societate plutocratică și că cine are curajul să protesteze, pe față, acum, este imediat marginalizat, amenințat și chiar omorât de reprezentanții noii puteri, ori calomniat și desființat de presă, sau terorizat mai rău decât în vremea comunismului.

Cel mai dur și radical, în sensul că în 1989 nu a fost o revoluție adevărată este Mircea Cărtărescu, care adoptă o poziție foarte critică și apelează la mijloace literare ca grotescul, caricatura, sarcasmul, farsa burlesco-grotescă de tip rabelaisian, în analiza și judecata sa asupra Revoluției din 1989. În *Aripa dreaptă,* forma pe care o ia reprezentarea ficțională a revoluției nu e decât o "transpunere alegorizantă" a mitului *revoluției furate*. În concluzie, Cărtărescu a încercat să redea prin apetitul gastronomic și sexual monstruos „setea patologică de putere și de bogăție a noii clici, violul colectiv asupra Revoluției, profanarea adevăratei revolte populare și revoluții anticomuniste, de către niște uzurpatori foști comuniști și nomenclaturiști care au vrut,

chipurile, să facă pe eliberatorii poporului, pe cei care au redat democrația și economia de piață etc".

Doru Munteanu se întreabă în romanul *Viața de la fereastră*, dacă evenimentele din 1989 au reprezentat un complot, o lovitură de stat, intervenție străină, revoltă populară, manipulare, profitori, victime nevinovate, „fiecare în parte și toate laolaltă", revoluția română fiind totuși o „operă colectivă". Cu toate acestea, autorul conchide: ziua de 22 decembrie 1989, este „cea mai frumoasă și înaltă zi de vineri a istoriei noastre". Ion Topolog, în romanul său *Chiron,* scrie că Revoluția din 1989, a dezamăgit o lume întreagă, după ce o entuziasmase, și că după 1989 a avut loc marea „hărtăpălire" a economiei de stat românești de către eșalonul doi al fostei nomenclaturi, „cu toți slugoii ei", toate formele de economie organizată industrială și agrară fiind făcute praf și pulbere, cu „o furie incredibilă", nerezolvarea problemei celor care au omorât atâția oameni la revoluție și, cea mai derutantă și tristă tranziție din toate țările foste comuniste, pentru a nu mai vorbi de mineriade și golaniade, scenele cu minerii lovind, spărgând, bătând și martelând tinerii, aruncându-ne, „undeva în barbarie".

Potrivit romanului fantezist al lui Petru Cimpoeșu, *Christina Domestica și Vânătorii de suflete*, Revoluția din 1989 ar fi pornit de la efectul sau factorul ICECHIM București, principalul institut de cercetări chimice al României comuniste, condus de analfabeta și nefasta Elena Ceaușescu. Ideea halucinantă a romanului este că revoluția din decembrie 1989 a fost „un experiment reușit în proporție de aproximativ nouăzeci la sută", o halucinație colectivă, controlată de securiști de la un capăt la altul, ca să ajungă la putere cei care erau deja la putere". Concluzia lui Cimpoeșu este destul de pesimistă, autorul sugerând, de data aceasta foarte realist, că: „revoluția a fost dirijată și controlată de Securitate, la conducerea României au venit cei care erau deja la putere, dar din alte eșaloane ale ei, pe viitor, oamenii vor fi determinați să-i aleagă pe cei mai tâmpiți dintre ei ca să-i conducă, copiii vor fi învățați de mici să mintă, să fure și să facă rău, justiția îi va condamna pe nevinovați și îi va achita pe criminali, oamenii competenți vor fi ținuți deoprate, ori lăsați să moară de foame, iar cei cinstiți,

dacă vor mai exista, vor înnebuni de bunăvoie, și în acest fel, România va deveni invizibilă și va dispărea de pe hartă, la fel ca insula Roland".

Tot pe ideea că Revoluția din 1989 a fost dirijată și controlată de Securitate merge și Mihai Sin, care sugerează, în *Quo vadis, Domine?*, că răsturnarea regimului comunisto-ceaușist nu putea avea loc fără acordul și cu participarea Securității, el constatând dezastrul dictaturii lui Ceaușescu și preconizând patriotic acțiunea pozitivă și benefică. În romanul *Femei albastre*, prozatorul optzecist Gheorghe Crăciun preferă să facă o analiză a mentalităților produse în urma revoluției, de fapt autorul subliniind lipsa de schimbare, de reformă, nu mai vorbim de lipsa unei revoluții în gândirea și comportamentul românilor. Astfel, în România, oamenii continuau să scuipe la fel ca și înainte de revoluția din 1989, pe unde se nimerea, mergeau la fel ca și înainte pe asfaltul degradat al trotuarelor, „înjurau la fel", totodată, își spălau rufele și le întindeau pe balcon, în „aerul de silicon al cartierului", ca în filmele neorealiste italiene. În schimb, Mircea Brenciu a dat întâietate radiografierii efectelor negative ale revoluției, imediat după 1989, respectiv sărăcie generalizată, apariția miilor de tarabe și a comerțului ambulant de calitate joasă, dezamăgirea intelectualilor, pierderea iluziilor și idealurilor românilor etc., aceștia salvându-se doar prin mântuirea prin suferință.

În fine, Bogdan Suceavă și Adrian Boz, care au scris chiar romane ale Revoluției române din 1989, prezintă lucrurile din alte unghiuri de vedere, astfel, amândouă volumele narează evenimentele revoluționare din perspectiva unor tineri protagoniști studenți aflați în celebrul stagiu de pregătire militară din timpul comunismului vremelnic biruitor, soldați în termen. În romanul lui Suceavă, *Noaptea când cineva a murit pentru tine*, una din ideile romanului este de a propune o tipologie cvasi-zen-istă a „revoluționarului fără revoluție", suprapusă pe eșecul aproape total al participării protagonistului la Revoluția din decembrie 1989, deși se afla în miezul evenimentelor. Alte sub-evenimente din cadrul revoluției fac referire la incendiul devastator de la BCU, majoritatea studenților dorind dezinteresat să ajute revoluția, în timp ce unii dintre ei au dat o mână de ajutor Frontului, care

„furase" revoluția! În romanul lui Buz, *1989*, care se vrea și o replică la *Noaptea când cineva a murit pentru tine*, de Bogdan Suceavă, având o dispunere și perspectivă narativă și tematică asemănătoare, o idee interesantă este cea de participare sau nu la un mare moment istoric, unul decisiv chiar, Revoluția română din 1989, la care protagonistul-soldat nu ia parte din cauza unui accident stupid, totul ducând la eșecul condiției de „martor al istoriei", în romanul *1989* istoria rescriindu-se „de pe margine", după cum au trăit, de fapt, majoritatea martorilor sau a populației care nu a participat nici ea la revoluție. Ideea ar fi că toți participanții la un mare eveniment istoric, cum a fost „momentul 1989", imediat furat, confiscat, deturnat, trădat, sau cum va fi fost taxat, au ales să stea deoparte, să fie în afara Istoriei.

În opinia mea, o lovitură de stat nu ar fi avut de partea ei avântul, înflăcărarea și participarea unei largi majorități a poporului și sprijinul aproape total pe care l-a produs Revoluția din decembrie 1989. La urma urmei, ideea fundamentală a Revoluției române din decembrie 1989 a fost colapsul sistemului politic al sistemului totalitar comunist și ceaușist, dublat inevitabil de „ritualul de trecere" la o societate deschisă, liberă și democratică. Revoluția din 1989 nu s-a făcut pentru cei trei „f", foame, frig și frică, sau poate și pentru acestea, ci în primul rând pentru a putea gândi liber și a rosti fără teamă ceea ce gândești.

În concluzie, prăbușirea comunismului în România, implozia sistemului socialist, mai precis sfera de influență a URSS în Europa de Est și demantelarea Uniunii Sovietice au condus la instaurarea democrației, a pluripartidismului și a economiei de piață, mai pe viitor cu adevărat funcționale și competitive, la aderarea României la NATO și mai încolo în Uniunea Europeană, la reapariția economiei capitaliste, adică acele structuri sau ansambluri politico-economice de tip burghez, capitalist singurele care au rezistat până acum în istorie, dar cu multe crize economice și tsunami-uri sociale.

Artistic vorbind, Revoluția română din 1989 a stimulat, după unii istorici români și străini, crearea unor opere literare, cinematografice și teatrale valoroase, autorii încercând să răspundă întrebărilor profunde legate de natura sistemului totalitar comunist, prăbușirii regimului și de metamorfozarea

acestuia, dar și despre tranziția interminabilă de după revoluție. Deși această opinie ar putea fi contrazisă de studiile de critică literară, care afirmă că tema revoluției anticomuniste a fost complet ignorată, revelând faptul că există o nepăsare, o indiferență pentru „prelucrarea ficțională" a revoluției decembriste, care pare să caracterizeze literatura română. Situația ar fi diferită în domeniul artei cinematografice, unde au fost realizate, regizate filme valoroase, importante pe tema revoluției din 1989. În schimb, dramaturgia iese în mare dezavantaj față de film, existând doar câteva piese de teatru care s-au focalizat pe momentul 1989.

În opinia mea s-au scris, se scriu și se vor mai scrie romane care tratează generosul, totuși, subiect al evenimentelor din 1989, în întregime sau pe larg, dar și amintind despre unele faze mai controversate ale revoluției. Acest lucru ne îndreptățește să afirmăm că tematica revoluției i-a interesat pe autorii și romancierii români din mai multe generații sau curente literare sau din perioade diferite. Desigur, subiectul revoluției ar putea fi înfățișat în mod grandilocvent-eroico-epopeic sau pur encomiastic, laudativ, panegiric, sau autorii români ar putea desconsidera ceea ce s-a întâmplat în 1989-1990, motivând că atunci ar fi avut loc o lovitură de stat, un complot, o contrarevoluție, că revoluția a fost deturnată, furată, confiscată, încâlcită etc. De asemenea, scriitorii ar putea să nu înțeleagă, după unii critici, fenomenul revoluției ori nu au reușit pur și simplu să unifice adecvarea la momentul istoric 1989 cu limbajul. După alții, revoluția a generat o „îndepărtare a literaturii de mase", rezultând ineluctabil o falie între intelectuali și marea masă a populației, paradoxul fiind acela că în comunism, ruptura a fost „departe de a se produce". După mine, dincolo de o anumită teamă de a scrie romane slabe din punct de vedere estetico-literar despre Revoluția română din 1989, există și, sper, vor exista opere narative, și nu numai, care au tratat sau vor înfățișa literar această temă totuși generoasă, romane, poeme și piese de teatru de foarte bună calitate sau de mare valoare literară.

Postfață

Printre urmările revoluțiilor care au avut loc în 1989 în țări din Europa Centrală și de Răsărit – revoluții care prin victoria lor au marcat schimbări radicale de destine ale unor popoare, țări, ideologii – se poate observa și o creștere a interesului public al contemporanilor acestor evenimente, precum și al generațiilor care au urmat – pentru cunoașterea desfășurării procesului revoluționar din fiecare țară în parte, cât și la nivelul întregului sistem, dar și dorința de cunoaștere a evoluției ideologice, a bazei sociale și a formelor de manifestare a trecutului revoluționar de-a lungul istoriei, a conținutului însuși al noțiunii de „revoluție" și a îmbogățirii sale permanente în timp pe baza experienței sociale.

Cartea domnului Iulian Cătălui „Literatură și Revoluție. Revoluția din decembrie 1989 în romanul românesc", care apare sub egida Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, este o ilustrare a acestui interes, irezistibil și astăzi, pentru fapte petrecute cu mai bine de un sfert de secol în urmă.

Autorul și-a concentrat atenția, în lucrare, asupra a două mari problematici. Prima dintre acestea este aceea a revoluției, în general. Autorul analizează nu numai diverse teorii despre revoluție, dar ne propune și o „viziune personală" privind definirea acesteia, în care elementul principal este cel de schimbare, cu participarea unei mari părți a populației, gata de jertfă pentru un ideal. Totodată, în lucrare sunt analizate diverse concepte („val revoluționar", „mișcare revoluționară", „revoltă", „contrarevoluție" etc.), sunt prezentate elementele esențiale ale unor revoluții care au marcat istoria omenirii (Țările de Jos, Anglia, Franța, America, Rusia, revoluțiile din 1989 din Europa Centrală și de Răsărit) și modul în care ele au fost reflectate în literatură și artă etc.

A doua problematică prezentată în lucrare este legată de Revoluția Română din Decembrie 1989. Autorul prezintă succint protestele, grevele, conflictele de muncă ale unei populații tot mai nemulțumite de regimul ceaușist și care va duce în final, la explozia socială din decembrie 1989 și înlăturarea regimului de către revoluția victorioasă. Numeroase pagini din lucrare sunt dedicate modului în care revoluția română a fost prezentată în lucrările unor istorici (Florin Constantiniu, Lucian Boia), politologi (Vladimir Tismăneanu), scriitori și ziariști (Gabriela Adameșteanu, Claudiu Iordache, Mircea Brenciu, Vasile Gogea, Stelian Tănase), și lucrările unor istorici, scriitori și jurnaliști străini (François Furet, Catherine Durandin, Dennis Deletant, Jean- François Soulet, Adam Burakowski, Anneli Ute Gabanyi) sau în producția unor cineaști (Corneliu Porumboiu, Radu Muntean, Cătălin Mitulescu).

O contribuție meritorie a autorului, ce se impune și ca o realizare în spațiul cultural românesc, este analiza pe care Iulian Cătălui o face modului în care Revoluția Română a fost prezentată în romanul românesc din ultimul sfert de secol. O observație a autorului, pe care dorim s-o remarcăm, este aceea că în primul deceniu după Revoluția din decembrie 1989, literatura propriu-zisă, de ficțiune (romanul, poezia, teatrul) „a ieșit din prim-plan", iar scriitori consacrați precum, Augustin Buzura, Constantin Țoiu, Fănuș Neagu, D. R. Popescu, Ștefan Bănulescu și alții „au făcut o pauză mai mult sau mai puțin lungă, în creația lor". În schimb, se remarcă imediat după revoluție publicarea („în mod impresionant") a numeroase cărți de memorii, jurnale, culegeri de documente, ca o manifestare a libertății recâștigate.

Autorul realizează o excelentă analiză critică asupra romanului românesc consacrat revoluției din decembrie 1989 (sunt analizate 19 volume semnate de 16 autori). Concluzia este plină de optimism: „S-au scris, se scriu și se vor mai scrie romane care tratează generosul, totuși, subiect al evenimentelor din 1989, în întregime sau pe larg, dar și amintind despre unele fapte mai controversate ale revoluției. Acest lucru ne îndreptățește să afirmăm că tematica revoluției i-a interesat pe autorii și romancierii români din mai multe generații sau curente literare sau din perioade diferite".

Iar acest interes este – în aprecierea mea – un fapt de normalitate, un fapt pe care îl dorim de durată şi generalizat, zi de zi, şi la nivelul întregii societăţi. Fiindcă suntem convinşi că literatura – şi ea! – poate nuanţa „adevăruri ştiute" şi – de ce nu? – sugera „adevăruri viitoare".

Ion Calafeteanu

Bibliografie selectivă

Cărți, dicționare, studii și articole despre revoluții și despre literatura revoluțiilor

Arendt, Hannah, *On revolution,* Harmondsworth, England, 1973.
Aristotel, *Politica,* București, EdituraAntet, 1996.
Aron, Raymond, *Democrație și totalitarism,* București, Editura All Educațional, 2001.
Ash, Timothy Garton, *Eastern Europe: The Year of Truth*, în „The New York Review of Books", 15 februarie 1990.
Baczko, Bronislaw, *Crimele Revoluției Franceze,* București, Editura Humanitas, 2007.
Berdiaev, Nikolai, *Sensul istoriei,* Iași, Editura Polirom, 1996.
Berstein, Serge, Milza, Pierre, *Istoria Europei,* vol. 3, Iași, Institutul European, 1998.
Bobbio, Norberto, *Dreapta și stânga,* București, Editura Humanitas, 1999.
Bobbio, Norberto, *Liberalism și democrație,* București, Editura Nemira, 1998.
Brinton, Crane, *The Anatomy of Revolution,* New York, Vintage, 1965.
Brown, Edward James, *Russian Literature Since the Revolution: Revised and Enlarged Edition,* Harvard University Press, 1982.
Burke, Edmund, *Reflecții asupra Revoluției din Franța,* București, Editura Nemira, 2000.
Burke, Edmund (1770), *Thoughts on the cause of the present discontents*, in E. J. Paine, ed., Indianapolis, Liberty Fund, Inc., 1990.
Calvert, Peter, *Revolution and Counter-Revolution,* England, Milton Keynes, 1990.
Camus, Albert, *Omul revoltat,* București, Editura RAO, 2001.

Carpentier, Jean, Lebrun, François, *Istoria Europei,* București, Editura Humanitas, 1997.
Carpentier, Jean, Lebrun, François, *Istoria Franței,* Iași, Institutul European, 2002.
Carr, Edward, *Sei lezioni sulla storia*, Torino, Einaudi, Collana Saggi n. 377, 1966.
Chartier, Roger, *Originile culturale ale Revoluției franceze,* Timișoara, Editura Sedona, 1998.
Cobban, Alfred, *The Myth of the French Revolution*, Folcroft Library Editions, 1955.
Courtois, Stéphane, coordonator, *Dicționarul comunismului,* Iași, Editura Polirom, 2008.
Davies, James S., *Toward a Theory of Revolution*, în „American Sociological Review", 28 februarie, 1962, 6.
DeFronzo, James, *Revolutions and Revolutionary Movements*, Westview Press, 2011.
Deleuze, Gilles, Guattari, Félix, *Capitalism și schizofrenie (I). Anti-Oedip*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.
Derrida, Jacques, *Spectrele lui Marx,* Iași, Editura Polirom, 1999.
Dunn, John, *Modern Revolutions. An Introduction to the Analysis of a Political Phenomenon,* New York, Cambridge University Press, 1972.
Eco, Umberto, *Cinci scrieri morale,* București, Editura Humanitas, 2005.
Eco, Umberto, *Istoria frumuseții*, București, Editura RAO, 2012.
Eisenstadt, S. N.,*The Breakdown of Communist Regimes*, în „Daedalus", 121 (2), 1992.
Eisenstadt, S. N., *Revolution and the Transformation of Societies: A Comparative Study of Civilizations,* New York, 1978.
Ferguson, Niall, *Războiul lumii. Epoca urii,* București, Editura RAO, 2011.
Ferrero, Guglielmo, *Les deux Révolutions françaises, 1789-1796*, Neuchâtel, La Baconnière, 1951.
Foran, John (coord.), *Teoretizarea revoluțiilor,* Iași, Editura Polirom, 2004.
Foucault, Michel, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison,* New York, Vintage, 1979.
Fukuyama, Francis, *Sfârșitul istoriei?,* București, Editura Vremea, 1994.

Furet, François, Nolte, Ernst, *Fascism și comunism,* București, Editura Univers, 2000.
Furet, François, *Reflecții asupra Revoluției franceze,* București, Editura Humanitas, 1992.
Furet, François, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX,* București, Editura Humanitas, 1996.
Galilei, Galileo, *Scrisori copernicane*, București, Editura Humanitas, 2010.
Gelderen, M. van, *The Political Thought of the Dutch Revolt 1555–1590*, Cambridge University Press, 2002.
Geyl, Pieter, *The Revolt of the Netherlands, 1555–1609*, London, Cassel, 1988.
Girardet, Raoul, *Mythes et mythologies politiques,* Paris, Éditions du Seuil, 1986.
Giugni, Marco, McAdam, Doug, Tilly, Charles, *From Contention to Democracy*, Rowman & Littlefield, 1998.
Goldstone, Jack, *Revolutions: Theoretical Comparative and Historical Studies*, Belmont, California, USA, Wadswort/ Thomson, 1986.
Goldstone, Jack, *Theories of Revolutions: The Third Generation*, în „World Politics", 32, 1980.
Goldstone, Jack, *Towards a Fourth Generation of Revolutionary Theory*, în „Annual Review of Political Science", 4, 2001.
Goodwin, Jeff, *No Other Way: States and Revolutionary Movements*, 1945-1991, Cambridge University Press, 2001.
Goodwin, Jeff, *State and Revolution, 1945-1991,* Cambridge, Cambridge University Press, 1998.
Goodwin, Feff, Jasper, James M., *The Social Movements Reader: Cases and Concepts*, John Wiley & Sons, 2009.
Havel, Václav, *Viața în adevăr,* București, Editura Univers, 1997.
Hegel, G.W.F., *Fenomenologia spiritului,* București, Editura IRI, 1995.
Idem, *Prelegeri de filozofie a istoriei,* Pitești, Editura Paralela 45, 2006.
Hobbes, Thomas, *Elementele dreptului natural și politic,* București, Editura Humanitas, 2005.
Hobsbawm, Eric, *Era revoluției: 1789-1848,* Chișinău, Editura Cartier, 2002.

Idem, *Secolul extremelor,* București, Editura Lider, 1998.
Huntington, Samuel P., *Political Order in Changing Societies,* New Haven, Yale University Press, 1968.
Huntington, Samuel P., *Viața politică americană,* București, Editura Humanitas, 1994.
Kant, Immanuel, *Scrieri moral-politice,* București, Editura Științifică, 1991.
Katz, Mark N., *Revolution and Revolutionary Waves*, Palgrave Macmillan, 1999.
Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of the Great Powers,* London, Fontana Press, 1988.
Kroeber, Clifton B., *Theory and History of Revolution*, în „Journal of World History", 7, 1, 1996.
Kuhn, Thomas S., *The Structure of Scientific Revolutions*, 3rd edition Chicago, IL, University of Chicago Press, 1996.
Le Bon, Gustave, *Revoluția franceză și psihologia revoluțiilor*, București, Editura Anima, 1992.
Leibniz, G. W., *Disertație metafizică*, București, Editura Humanitas, 1996.
Locke, John, *Al doilea tratat despre cârmuire,* București, Editura Nemira, 1999.
Luttwak, Edward, *Coup d'État: A Practical Handbook*, Harvard University Press, 1979.
Michnik, Adam, *Scrisori din închisoare și alte eseuri,* Iași, Editura Polirom, 1997.
Molnar, Thomas, *The Counter-Revolution*, Funk & Wagnalls Co., 1969.
Nietzsche, Friedrich, *Voința de putere,* Oradea, EdituraAion, 1999.
Olson, Mancur, *The Logic of Collective Action,* Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1965.
Ortega y Gasset, José, *Revolta maselor,* București, Editura Humanitas, 1994.
Pipes, Richard, *Scurtă istorie a Revoluției ruse*, București, Editura Humanitas, 1998.
Platon, *Legile,* București, Editura IRI, 1995.
Platon, *Opere V. Republica,* București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
Plutarch; Dryden John (Translator) (1880), „Lycurgus", în Clough, Arthur Hugh, *Plutarch's Lives of Illustrious Men*, Boston, Little and Brown.

Raimondo, Justin, „The Revolutionary Wave: Tunisia, Egypt, Yemen – is the West next?", în *Antiwar.com*, 28 ianuarie 2011.
Revel, Jean-François, *Revirimentul democrației,* București, Editura Humanitas, 1995.
Rietbergen, P.J.A.N., Lamers, F., Seegers, G.H.J., *A short history of Netherlands. From prehistory to the present day,* Second edition, Amersfoort, Bekking Publishers, 1994.
Rousseau, Jean-Jacques, *Despre contractul social sau principiile dreptului politic,* București, Editura Nemira, 2008.
Sallustius, *Opere. Conjurația lui Catilina,* București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1968.
Scruton, Roger, *Vestul și restul,* București, Editura Humanitas, 2004.
Skocpol, Theda, *Social Revolutions in the Modern World,* Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
Skocpol, Theda, *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China,* Cambridge, Cambridge University Press, 1979.
Sloterdijk, Peter, *Disprețuirea maselor,* Cluj, Idea Design & Print, 2002.
Soboul, Albert, *The French Revolution 1787-1799,* London, New Left Books, 1974.
Sorel, Georges, *Reflexions on Violence,* New York, Collier Books, 1961.
Sorokin, Pitirim, *Sociology of Revolution*, Howard Fertig Publisher, 1967.
Starobinski, Jean, *1789. Emblemele rațiunii,* București, Editura Meridiane, 1989.
Stone, Lawrence, *The Causes of the English Revolution 1529-1642,* London, Routledge & Kegan Paul, 1972.
Stone, Lawrence, „Theories of Revolution", în *World Politics,* 18, 1966.
Thomassen, Bjorn, *Toward an anthropology of political revolutions*, în „Comparative Studies in Society and History", 54 (3), 2012.
Tilly, Charles, *Revoluțiile europene (1492-1992),* Iași, Editura Polirom, 2002.
Tismăneanu, Vladimir, *Fantasmele salvării. Democrație, naționalism și mit în Europa post-comunistă,* Iași, Editura Polirom, 1999.

Tocqueville, Alexis de, *Vechiul regim și revoluția,* București, Editura Humanitas, 2000.
Tocqueville, Alexis de, *Despre democrație în America,* vol. I-II, București, Editura Humanitas, 1995.
Tulard, Jean, *Napoleon,* București, Editura Compania, 2008.
Wood, Gordon S., *The Radicalism of the American Revolution,* New York, Alfred Knopf, 1992.
Xenofon, *Hieron sau Despre tiranie*, în *Despre tiranie*, Cluj-Napoca, Editura Tact, 2014.
Zagorin, Perez, *Rebels and rulers*, Cambridge, Cambridge University Press, 1982.
Zinoviev, Aleksandr, *Occidentul. Fenomenul Occidentalismului,* București, Editura Vremea, 2002.
Zumthor, Paul, *Viața de toate zilele în Olanda din vremea lui Rembrandt,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1982.

Cărți de istorie, cărți politice, eseuri, memorii și articole din ziare despre Revoluția Română din 1989

Adameșteanu, Gabriela, *Cele două Românii,* Iaşi, Institutul European, 2000.
Almond, Mark, *The Rise and Fall of Nicolae and Elena Ceausescu,* Londra, Chapmans, 1992.
Antal, Dan, *Out of Romania,* London, 1994.
Bărbulescu, Mihai, Deletant, Dennis, Hitchins, Keith, Papacostea, Șerban, Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, Ediție revăzută și adăugită, București, Editura Corint, 2014.
Boia, Lucian, *România, țară de frontieră a Europei,* București, Editura Humanitas, 2002.
Brateș, Teodor, *Explozia unei clipe: 22 decembrie 1989 – o zi în studioul 4,* București, 1992,
Brenciu, Mircea, *Revoluția luminii*, prefață Iulian Cătălui, Brașov, Editura Societății Ziariștilor și Oamenilor de Cultură „Cincinat Pavelescu", 2004.
Burakowski, Adam, Gubrynowicz, Aleksander, Ukielski, Paweł, *1989. Toamna națiunilor,* Iași, Editura Polirom, 2013.
Castex, Michel, *Un mensonge gros comme le siècle. Roumanie, histoire d'une manipulation,* Paris, Editura Albin Michel, 1990.
Cesereanu, Ruxandra, *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții,* Iași, Editura Polirom, 2004.

Cornea, Doina, *Scrisori deschise și alte texte,* București, Editura Humanitas, 1991.
Cristea, Romulus, *Piața Universității 1990*, Editura „Foc Filocalia & Karta Graphic", 2007.
Deletant, Dennis, *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989,* București, Editura Humanitas, 1995.
Deletant, Dennis, *România sub regimul comunist,* București, Fundația Academia Civică, 1999; ed. a II-a revăzută, 2006.
Durandin, Catherine, *Moartea Ceaușeștilor. Adevărul despre o lovitură de stat comunistă,* București, Editura Humanitas, 2011.
Gabanyi, Anneli Ute, *Revoluția neterminată,* București, Editura Fundației Culturale Române, 1999.
Hlihor, Constantin, *Revoluție, schimbare și mentalitate în România (1989-1990)*, în „Caietele Revoluției", Nr. 5-6 (60-61), 2015, pp.12-19.
Iliescu, Ion, *Revoluție și reformă*, București, Editura Enciclopedică, 1994.
Iliescu, Ion, *Revoluția română,* București, 2001.
Iordache, Claudiu, *Anul 1989*, București, Editura IRINI, 2015.
Iordache, Claudiu, *Iisus s-a născut la Timișoara. Decembrie 89,* Timișoara, Editura Helicon, 1994.
Le Breton, Jean-Marie, *Sfârșitul lui Ceaușescu. Istoria unei revoluții,* București, Editura Cavallioti, 1997.
Loupan, Victor, *La révolution n'a pas eu lieu...: Roumanie l'histoire d'un coup d'État,* Paris, 1990.
Mazilu, Dumitru, *De la totalitarism spre libertate: revoluția furată – memoriu pentru țara mea,* București, 1991.
Milin, Miodrag, *Timișoara: 15-21 decembrie '89,* Timișoara, 1990.
Pilon, Julian Geran, *The Bloody Flag. Post Communist Nationalism in Eastern Europe. Spotlight on Romania,* New Brunswick, New Jersey, Transaction Publishers, 1992.
Portocală, Radu, *România, autopsia unei lovituri de stat. În țara în care a triumfat minciuna,* Sibiu, Editura Continent; Timișoara, Agora Timișoreană, 1991.
Rados, Antonia, *Complotul Securității. Revoluția trădată din România,* București, Editura Saeculum I. O.,1999.
Rady, Martyn, *Romania in Turmoil: A Contemporary History,* Londra, I. B. Tauris, 1992.

Rateș, Nestor, *România: revoluția încâlcită,* Pitești, Editura Paralela 45, 1999.
Siani-Davies, Peter, *Revoluția română din decembrie 1989,* București, 2006.
Simpson, John, *Despatches from the Barricades. An Eye-Witness Account of the Revolutions that Shook the World 1989-1990,* Hutchinson, 1990.
Tănase, Stelian, *Miracolul revoluției,* București, Editura Humanitas, 1999.
Wagner, Richard, *Calea românească. Reportaj dintr-o țară în curs de dezvoltare,* București, Editura Kriterion, 1996.
Wagner, Richard, *Exit: A Romanian Story,* London, 1990.

Romane, cărți și articole de critică și istorie literară despre Revoluția din decembrie 1989

Aldulescu, Radu, *Istoria eroilor unui ținut de verdeață și răcoare,* București, Editura Nemira, 1998.
Aldulescu, Radu, *Proorocii Ierusalimului,* ediție definitivă, București, Editura Corint, 2006.
Brenciu, Mircea, *Cu masca pe figură*, Brașov, Editura Aldus, 1999.
Buciu, Marian Victor, *Criterion*, în „Familia", Nr. 2 (472), februarie 2005, versiune online.
Buz, Adrian, *1989,* Iași, Editura Polirom, 2014.
Cărtărescu, Mircea, *Orbitor. Aripa dreaptă,* București, Editura Humanitas, 2007.
Cimpoeșu, Petru, *Christina Domestica și Vânătorii de suflete*, București, Editura Humanitas, 2006.
Crăciun, Gheorghe, *Femei albastre,* Iași, Editura Polirom, 2013.
Crăciun, Gheorghe, *Pupa Russa,* ed. a II-a augmentată, București, Grupul Editorial Art, 2007.
Dinițoiu, Adina, *Proza românească după 1990 – o introducere*, în „Observator cultural", Serie nouă, nr. 535 (793), 8-14 octombrie, 2015, pp. 10-11.
Ghiță, Roxana Andreea, *Poetica și poietica Revoluției de la romantismul german la anul 1989 în romanul contemporan din*

România și din Germania, teorie și critică literară, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013.
Ionică, Cristina, *Aventuri cu Popeye*, în „România literară", nr. 11, 2002, versiune online.
Lăcustă, Ioan, *Replace all* (*Colcăiala*), Iași, Editura Polirom, 2009.
Lesenciuc, Adrian, *Kyron – centaurul; Chiron – chirurgul*, în „Dealul Melcilor", nr. 7 (9), septembrie 2006.
Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.
Manolescu, Nicolae, *Revoluție și Literatură*, în „România literară", Anul XLVII, nr. 45, 30 octombrie 2015, p. 3.
Mihăilescu, Dan, C., *Literatura română în post-ceaușism. II. Proza. Prezentul ca dezumanizare,* critică și istorie literară, Iași, Editura Polirom, 2006.
Miheț, Marius, *De pe margine*, în „România literară", Anul XLVI, nr. 25, 13 iunie 2014, p. 10.
Munteanu, Doru, *Viața de la fereastră*, București, Editura RAO, 2003.
Rezzori, Gregor von, *Murmures d'un vieillard,* memorii, autobiografic, Paris, Edition du Rocher, 2008.
Simuț, Ion, *Mihai Sin sau lupta individului cu Sistemul*, în „Cultura", Serie nouă, anul X, nr. 4 (502), 5 febr. 2015, pp. 16-17.
Sin, Mihai, *Quo vadis, Domine?,* vol. I, București, Editura Humanitas, 1993.
Sin, Mihai, *Quo vadis, Domine?,* vol. II *Reședința*, București, Editura Holding Reporter, 1996.
Stanca, Dan, *Mutilare,* București, Editura Cartea Românească, 2010.
Suceavă, Bogdan, *Noaptea când cineva a murit pentru tine,* Iași, Editura Polirom, 2010.
Ștefănescu, Alex, *Dan Stanca în dezacord cu moda*, în „România literară", nr. 3, 25-31 ianuarie 2006, versiune online.
Ștefănescu, Alex, *Istoria literaturii române contemporane 1941-2000,* București, Editura „Mașina de scris", 2005.
Ștefănescu, Alex, *Mihai Sin*, în „Convorbiri literare", Nr. 4, 5 aprilie 2005.
Topolog, Ion, *Chiron*, roman, vol. I *Fluturele roz*, vol. II *Plecarea*, Brașov, Editura Pastel, 2006.

Țepeneag, Dumitru, *Hotel Europa,* București, Editura Albatros, 1996.
Țepeneag, Dumitru, *Pont des Arts,* ediția a II-a revăzută, București, Editura Corint, 2006.
Țurlea, Stelian*, Iubire în decembrie 89*, București, Editura Meronia, 2002.
Țurlea, Stelian, *Orbi în tranziție*, București, Editura Fundației Pro, 2003.
Urian, Tudorel, *Discursul amoros al tranziției*, în „România literară”, nr. 33, 20 august 2003, versiune online.

Cuprins

Un modest preambul.....7
Notă asupra ediției.....11
Considerații sau o viziune personală despre revoluții.....15
I. Revoluția și fațetele ei: valul revoluționar, mișcarea revoluționară, revolta, rebeliunea, răscoala, insurecția, lovitura de stat, contrarevoluția.....23
II. Cele mai importante revoluții din istorie.....99
III. Revoluția Română din Decembrie 1989.....191
IV. Revoluția română reflectată în romanele post-comuniste.....253
Concluzii.....431
Posfață.....441
Bibliografie selectivă.....445